

**არასრულწლოვანთა მართლმსაჯულების თავისებურებანი:
არასრულწლოვანთა მართლმსაჯულების
კრიმინოლოგიური, სისხლისსამართლებრივი,
პენიტენციური და საერთაშორისო
სამართლებრივი საფუძვლები**

**მორის შალიკაშვილი
გივი მიქანაძე**

მორის შალიკაშვილი, გივი მიქანაძე

არასრულწლოვანთა მართლმსაჯულების თავისებურებანი:

არასრულწლოვანთა მართლმსაჯულების კრიმინოლოგიური,
სისხლისსამართლებრივი, პენიტენციური და საერთაშორისო
სამართლებრივი საფუძვლები

2011 წელი

© საქართველოს სასჯელაღსრულების, პრობაციისა და იურიდიული დახმარების სამინისტროს
სსიპ - სასჯელაღსრულებისა და პრობაციის სასწავლო ცენტრი

© წიგნის გამოცემა მომზადდა და დაიბეჭდა ევროკავშირის მიერ დაფინანსებული “სასჯელაღ-
სრულებისა და პრობაციის სასწავლო ცენტრის დახმარების” პროექტის ფარგლებში

მოცემული გამოცემის შინაარსზე ექსკლუზიური პასუხისმგებლობა ეკისრება სასჯელაღსრულებ-
ისა და პრობაციის სასწავლო ცენტრს. იგი არ გამოხატავს ევროკავშირის თვალსაზრისს

შინაარსი

შინაარსი	3
შესავალი	6
თავი პირველი	
არასრულწლოვანთა დანაშაულის კრიმინოლოგიური ასპექტები	8
1. არასრულწლოვანთა დანაშაულის აღრიცხვა	8
1.1. არასრულწლოვანთა დანაშაულობის ბოლო წლების სტატისტიკა	9
1.2. არასრულწლოვანთა დანაშაულობის სტატისტიკის ანალიზი	11
1.3. ლატენტური დანაშაული არასრულწლოვანთა შორის	13
2. არასრულწლოვნის გარდატეხის პერიოდი	15
3. არასრულწლოვანთა დანაშაულობის ცნება	17
4. არასრულწლოვანთა დანაშაულის თავისებურებანი	17
4.1. არასრულწლოვანთა დანაშაულობის ნორმალურობა	18
4.2. არასრულწლოვანთა დანაშაულობის ყველა საზოგადოებაში გავრცელება	18
4.3. არასრულწლოვანთა დანაშაულობის ეპიზოდურობა	19
5. არასრულწლოვანთა დანაშაულობის დეტერმინაცია	20
6. არასრულწლოვანი სერიული დამნაშავის პროფილი	21
6.1. არასრულწლოვანი სერიული დამნაშავის ინდივიდუალური პროფილი	22
6.2. არასრულწლოვანი სერიული დამნაშავის სოციალური პროფილი	23
6.3. ქუჩის ბიჭები	37
7. არასრულწლოვანთა მიერ ჩადენილი დანაშაულის ახსნა-განმარტება კრიმინოლოგიური თეორიების მიხედვით	40
7.1. ანომიის თეორია	40
7.2. ეტიკეტირების თეორია	44
7.3. ქოენისა და მილერის სუბკულტურული თეორიები	46
7.4. სოციალური კონტროლის თეორია	51
7.5. დიფერენციალური კავშირის თეორია	58
7.6. ფრუსტრაცია-აგრესიის თეორია	60
8. არასრულწლოვანთა დანაშაულობის თავიდან აცილება (პრევენცია)	61
თავი მეორე	
არასრულწლოვანთა დანაშაულის სისხლის სამართლის მატერიალური კანონმდებლობით გათვალისწინებული თავისებურებანი	64
1. არასრულწლოვნის ასაკი	64
2. კანონით დადგენილი სასჯელთა სახეები	67
2.1. გამოყენებულ სასჯელთა სტატისტიკა	69
2.2. ჯარიმა	70
2.3. საზოგადოებისათვის სასარგებლო შრომა	73
2.4. თავისუფლების აღკვეთა	78
3. არასრულწლოვანთა მიმართ სასჯელთა გამოყენების თავისებურება (სსკ 88-ე მუხლი)	93
4. აღმზრდელობითი ზემოქმედების იძულებითი ღონისძიებები	97
4.1. გაფრთხილება	98
4.2. საზედამხედველოდ გადაცემა	98
4.3. ზიანის ანაზღაურების მოვალეობის დაკისრება	99
4.4. ქცევის შეზღუდვა	100
4.5. სპეციალურ აღმზრდელობით ან სამკურნალო აღმზრდელობით დაწესებულებაში მოთავსება	102
4.6. ხანდაზმულობის ვადები და ნასამართლობის გაქარწყლება	105
თავი მესამე	108
არასრულწლოვან დამნაშავეთა სისხლის სამართლის საპროცესო კოდექსით გათვალისწინებული თავისებურებანი	108
1. არასრულწლოვანთა სისხლის სამართლის საქმისწარმოების სახელმწიფო სტრუქტურები	108
1.1. პროკურორი, გამოძიებელი არასრულწლოვანთა პროცესში	109
1.2. არასრულწლოვანთა მოსამართლე	110
2. არასრულწლოვანთა მიერ ჩადენილი დანაშაულის საქმისწარმოების თავისებურებანი	112
2.1. არასრულწლოვანთა საქმის დახურული განხილვა	113
2.2. არასრულწლოვნის საქმის გამოყოფა ერთობლივი საქმიდან	114
2.3. არასრულწლოვანი ბრალდებულის მიმართ აღკვეთის ღონისძიებების შეფარდება	114
2.4. არასრულწლოვანი ბრალდებულის გაყვანა სასამართლო სხდომის დარბაზიდან	117
2.5. მშობლისა და კანონიერი წარმომადგენლის მონაწილეობა სასამართლო პროცესში	118

3. არასრულწლოვნის განრიდება და მედიაცია	120
3.1. განრიდება	121
3.2. მედიაცია	123
3.2.1. დამნაშავეს დაზარალებულთან შერიგება, როგორც კონფლიქტის მოგვარების საშუალება	123
3.2.2. დამნაშავეს დაზარალებულთან შერიგების თეორიული საფუძვლები	124
3.2.2.1. არასრულწლოვნისათვის აღმზრდელობითი ასპექტი	124
3.2.2.2. ვიქტიმოლოგიური/კრიმინოლოგიური ასპექტი	126
3.2.2.3. დამნაშავე პირის სოციალიზაცია	126
3.2.3. დამნაშავეს დაზარალებულთან შერიგების კრიმინოლოგიური პირობები	127
3.2.3.1. დაზარალებული ფიზიკური პირია	127
3.2.3.2. დანაშაულის აღიარება/მონანიება	127
3.2.3.3. მონანილეთა თავისუფალი ნება	128
3.2.4. დამნაშავეს დაზარალებულთან შერიგების კრიტიკა და მნიშვნელობა	128
3.2.5. მედიატორი	130
4. არასრულწლოვანი ბრალდებულისა და მონმის (დაზარალებულის) დაკითხვა	131
5. არასრულწლოვანი ბრალდებულის სავალდებულო დაცვა	133
6. არასრულწლოვნის საპროცესო თავისებურებების ანალიზი მოზარდი დამნაშავეს რესოციალიზაციის ქრილში	134
თავი მეოთხე	
არასრულწლოვანი სასჯელაღსრულების სისტემაში	136
ზოგადი მიმოხილვა	136
არასრულწლოვანი ბრალდებულის/მსჯავრდებულის საკანონმდებლო რეგულირება საქართველოს პატიმრობის კოდექსის მიხედვით	138
ურთიერთობა გარე სამყაროსთან	141
რესოციალიზაცია	146
პირობით ვადამდე გათავისუფლება	151
არასრულწლოვანთა თავისუფლების აღკვეთის დაწესებულებაში ძალის გამოყენება	153
პატიმართა სუბკულტურა	154
დეპრივაციის თეორია	155
კულტურული გადატანის თეორია	157
არასრულწლოვანთა თავისუფლების აღკვეთის დაწესებულების პერსონალი	158
თავი მესხუთე	
არასრულწლოვანთა მართლმსაჯულების საერთაშორისო რეგულირება	161
შესავალი	161
ზოგადი მიმოხილვა	161
გაეროს ბავშვის უფლებათა კონვენცია	162
პატიმრებთან მოპყრობის გაეროს მინიმალური სტანდარტული წესები	165
გაეროს მინიმალური სტანდარტული წესები არასრულწლოვანთა მიმართ მართლმსაჯულების განხორციელების შესახებ (პეკინის წესები)	174
გაეროს სახელმძღვანელო პრინციპები არასრულწლოვანთა მიერ ჩადენილ დანაშაულთან დაკავშირებით (რიადის სახელმძღვანელო პრინციპები)	175
გაეროს წესები თავისუფლება აღკვეთილ არასრულწლოვანთა დაცვის შესახებ (ჰავანის წესები)	176
ციხის ევროპული წესები	183
ევროპის წესები არასრულწლოვან პატიმრებთან მიმართებით სანქციებისა და ზომების გამოყენების თაობაზე	184
ევროპის საბჭოს მინისტრთა კომიტეტის რეკომენდაცია Rec(2003) 22 წევრი ქვეყნებისადმი პირობით გათავისუფლების შესახებ (ვადამდე გათავისუფლება)	198
წამებისა და სხვა სასტიკი, არაადამიანური ან ღირსების შემლახავი მოპყრობისა და დასჯის საწინააღმდეგო ევროპული კომიტეტის სტანდარტები	201
ევროპის საბჭოს მინისტრთა კომიტეტის რეკომენდაცია R(89)12 ციხეში განათლებასთან დაკავშირებით	207
თავისუფლება აღკვეთილი პირების უფლება პირადი ცხოვრების ხელშეუხებლობაზე ადამიანის უფლებათა ევროპული კონვენციის მიხედვით	208
ადამიანის უფლებათა ევროპის სასამართლოს პრაქტიკა ადამიანის უფლებათა ევროპის კონვენციის მე-3 მუხლის დარღვევასთან დაკავშირებით	215
ბიბლიოგრაფია (თავი 1-3)	229
ბიბლიოგრაფია (თავი 4-5)	235

წინასიტყვაობა

არასრულწლოვანთა დანაშაულის პრობლემა ყოველთვის იყო მსოფლიოს ნებისმიერი ქვეყნის კრიმინალური პოლიტიკის განსაკუთრებული ყურადღების ცენტრში. თანამედროვე სამყაროს განვითარების პარალელურად, არასრულწლოვანი დამნაშავის პროფილიც იცვლება, გაჩნდა ახალი საფრთხეები, ახალი ფაქტორები (მაგალითად: ინტერნეტი, ძალადობრივი თამაშები), რომლებიც ზეგავლენას ახდენენ მოზარდების სოციალიზაციაზე.

მოზარდთა მიმართ საქართველოში მიმდინარე ლიბერალური კრიმინალური პოლიტიკის სწორად განსაზღვრისათვის და ეფექტური ღონისძიებების გატარებისათვის კარგად უნდა იქნეს გააზრებული არასრულწლოვანთა დანაშაულის გამომწვევი მიზეზები და მისი რესოციალიზაციის მნიშვნელობა.

საზოგადოების ინტერესი ყოველთვის იყო მიმართული არასრულწლოვანთა დანაშაულის გამომწვევი მიზეზებისაკენ. ამ მიზეზების შესწავლით და ანალიზით უნდა მოხდეს ადეკვატური პრევენციული ღონისძიებების გატარება, როგორც კრიმინოლოგიური და სისხლისსამართლებრივი, ასევე პენიტენციური თვალსაზრისით.

წინამდებარე ნაშრომი საყურადღებოა, ვინაიდან:

➤ არასრულწლოვანთა მართლმსაჯულების ეს წიგნი პირველი ნაშრომია ქართულ ენაზე, რომელიც საკმაოდ სრულყოფილად განიხილავს მოზარდის მდგომარეობას და შესაძლებელს ხდის მომავალში ამ მხრივ ახალი კვლევების ჩატარებას და ანალიზს;

➤ მოზარდის მდგომარეობა განხილულია კრიმინოლოგიური, სოციოლოგიური, ფსიქოლოგიური, სისხლისსამართლებრივი, სასჯელალსრულებითი და ადამიანის უფლებათა დაცვის კუთხით.

მოცემული სახელმძღვანელო განკუთვნილია არასრულწლოვნებთან მომუშავე სახელმწიფო ორგანოების (სასჯელალსრულების დაწესებულების მოსამსახურეები, პოლიციელები, გამომძიებლები, ფსიქოლოგები, სოციოლოგები) და საზოგადოებრივი ორგანიზაციების წარმომადგენლებისათვის, აგრეთვე სტუდენტებისათვის, იურისტებისათვის და კრიმინალური მეცნიერებებით დაინტერესებული მკითხველისათვის.

წარმოდგენილი წიგნის პირველი, მეორე და მესამე თავი ეკუთვნის მორის შალიკაშვილს, ხოლო მეოთხე და მეხუთე თავი გივი მიქანაძეს.

მორის შალიკაშვილი

სამართლის დოქტორი (ჰამბურგი, გერმანია)

ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის

სახელმწიფო უნივერსიტეტი ასოცირებული პროფესორი

გივი მიქანაძე

სამართლის მაგისტრი (ესექსის უნივერსიტეტი, გაერთიანებული სამეფო)

შესავალი

1999 წლამდე სისხლის სამართლის სრული პასუხისმგებლობის ასაკი საქართველოში იყო 16 წელი, ამასთან, 14-16 წლის მოზარდების პასუხისმგებლობის საკითხი დაისმოდა შედარებით მძიმე დანაშაულის ჩადენის შემთხვევაში. 1999 წელს სისხლის სამართლის კოდექსში შეტანილი ცვლილებების შედეგად, ამჟამად საქართველოში სისხლის სამართლის პასუხისმგებლობის ასაკი ყველა სახის დანაშაულისათვის 14 წელია. სისხლის სამართლის კოდექსის მიხედვით, დანაშაული იყოფა შემდეგ კატეგორიებად: ნაკლებად მძიმე დანაშაული, მძიმე დანაშაული და განსაკუთრებით მძიმე დანაშაული. 14-17 წლის მოზარდებს სისხლის სამართლის პასუხისმგებლობის შემთხვევაში, სისხლის სამართლის კოდექსისა და სისხლის სამართლის საპროცესო კოდექსის თანახმად, უნდა ეპყრობოდნენ, როგორც არასრულწლოვნებს.

არასრულწლოვნობის ან მოზარდობის პერიოდი ადამიანის ცხოვრების უაღრესად საპასუხისმგებლო, ყველაზე „მხურვალე“ და დინამიკური პერიოდია. ეს არის პიროვნების ჩამოყალიბების ასაკი, როდესაც უნდა დაიძლიოს ღირებულებითი ორიენტაციების, ინტერესების, სულიერი მოთხოვნილებების მერყეობა. მოზარდი თაობის მორალურ-ფსიქოლოგიური იერის დამახასიათებელი თვისებაა აქტიური ცხოვრებისული პოზიციის ფორმირება და მომავალი საქმიანობის გეგმების განსაზღვრა. თუმცა ამ ასაკთან დაკავშირებით აღსანიშნავია აგრეთვე ის, რომ ზოგჯერ ნაკლებად ითვალისწინებენ საზოგადოებრივი განვითარების კანონზომიერებებსა და ობიექტურ სიძნელებებს. ბევრი მოზარდი თავისი მომავლის განჭვრეტისას მხედველობაში იღებს მხოლოდ სასურველი შედეგის მიღწევას და არა მისი მოპოვების გზებსა და საშუალებებს, იმ შესაძლებლობებს, რომლებიც საბოლოო შედეგის მიღწევისთვისაა აუცილებელი. აქედან გამომდინარე, ხდება იმ მატერიალური ნორმებიდან გადახრა, რომლებიც დადგენილი და გაბატონებულია ამა თუ იმ საზოგადოებაში. ჩვენს რეალობაში კი ეს პრობლემა სულ უფრო და უფრო იძენს აქტუალობას.

არასრულწლოვანთა დამნაშავეობა ჩვენი ყოველდღიურობის შემადგენელ ნაწილად იქცა თითქმის. ყოველი მხრიდან გვესმის, რომ მოხდა საზარელი მკვლელობა, ძარცვა, ქურდობა, სხეულის დაზიანება და ამ ყველაფერს სჩადიან მოზარდები, რომლებიც პრაქტიკულად ქმედების ჩადენისთანავე იღუპავენ მომავალს. მათი დანაშაულის შედეგად ჩნდება ორმხრივი მსხვერპლი: ბავშვები, რომლებმაც კანონი დაარღვიეს, რადგან ისინი მსხვერპლად მოიაზრებიან და არა დამნაშავეებად და მათი დანაშაულებრივი ქმედების რეალური მსხვერპლი.

არასრულწლოვნების მიერ ჩადენილ დანაშაულზე საზოგადოებისა და სახელმწიფოს რეაქცია ხშირად გამოიხატება მათ მიმართ რეპრესიების გაძლიერებით, სანქციების გაზრდითა და პასუხისმგებლობის ასაკის შემცირებით.

შექმნილი მდგომარეობიდან გამოსავალი შეიძლება ვეძიოთ მხოლოდ საკითხის მიმართ უფრო ღრმა, მეცნიერულ მიდგომასა და კრიმინოლოგიური კვლევების საფუძველზე შექმნილ გრძელვადიან სამოქმედო გეგმაში. საჭიროა დადგინდეს პრობლემის არსი, მისი ბუნება, გამოვიკვლიოთ, თუ რატომ სჩადის არასრულწლოვანი დანაშაულს, რა გარემოებები უბიძგებს მას ამისკენ, რა საფეხურებს გადის იგი მანამ, სანამ ამ ნაბიჯს გადადგამს. გამოკვლევულ უნდა იქნეს ყველა კონკრეტული პირობა, გარემოება, რომლებმაც გარკვეული როლი ითამაშეს მოცემული პირის ქცევაში, დანაშაულის ჩამდენი პირი უნდა დახასიათდეს მთელი მისი ინდივიდუალური თავისებურებებისა და სოციალური გარემოს გათვალისწინებით, უნდა გაირკვეს დანაშაულის ჩადენის მოტივები, პიროვნების საშიშროების ხარისხი, მისი წარსული, საყოფაცხოვრებო ჩვევები და სხვა. მხოლოდ ამის შემდეგ შეგვეძლება განვახორციელოთ რაიმე კონკრეტული პრევენციული ღონისძიებები და დავსახოთ არასრულწლოვანთა დანაშაულობის პროფილაქტიკის კონკრეტული თუ ზოგადი მიზნები და ამოცანები. წინამდებარე ნაშრომი სწორედ ამის მცდელობაა. იგი პირველი გადადგმული ნაბიჯია იმისათვის, რომ მომავალში შეიქმნას კრიმინოლოგიურ კვლევასა და უფრო ღრმა თეორიულ ანალიზზე დაფუძნებული შრომები არასრულწლოვანთა მართლმსაჯულებაზე.

არასრულწლოვანთა მართლმსაჯულება, ფართო გაგებით, არის პროცესი მოზარდის მიერ

დანაშაულის ჩადენიდან მის რესოციალიზაციამდე. ეს პროცესი მოიცავს როგორც არასრულწლოვნის სამართალდამცავ სტრუქტურებსა (პოლიცია, პროკურატურა) და სასამართლო ორგანოსთან ურთიერთობას, ისე მისი აღზრდისა და რესოციალიზაციის ღონისძიებებს პენიტენციურ სისტემაში, რომლის განხორციელებაც შეუძლებელია მოზარდის პიროვნების, სოციალური გარემოს, მის მიერ ჩადენილი დანაშაულის მოტივისა და ხელის შეწყობი პირობების კრიმინოლოგიური საფუძვლების ანალიზის გარეშე.

არასრულწლოვანთა დანაშაულის კრიმინოლოგიური ასპექტები

1. არასრულწლოვანთა დანაშაულის აღრიცხვა

კრიმინალური სტატისტიკა მოიაზრებს მათემატიკურ ციფრებს, რომლებიც კონტროლის ორგანოების მიერ სისტემატურად აღინიშნება დამნაშავის და/ან დანაშაულის შესახებ წერილობითი დოკუმენტების საფუძველზე,¹ ანუ კრიმინალური სტატისტიკის საგანს წარმოადგენს დამნაშავეობის რაოდენობრივი მხარე, მისი სტრუქტურა, მდგომარეობა და დინამიკა.²

კრიმინოლოგ შნაიდერის აზრით, კრიმინალურ სტატისტიკას ოთხი ძირითადი მნიშვნელობა აქვს:³

1. ოფიციალური კრიმინალური სტატისტიკა არის სახელმწიფო კონტროლის ორგანოების საქმიანობის ანგარიში. პოლიციის, სასამართლოს, პრობაციისა და სასჯელაღსრულების ორგანოები აწარმოებენ სტატისტიკას საკუთარი საქმიანობის წარმოსადგენად;

2. კრიმინალური სტატისტიკა არის კვლევის ინსტრუმენტი. იგი იძლევა ინფორმაციას იმის თაობაზე, თუ როგორია ქვეყანაში კრიმინოგენული მდგომარეობა და, სავარაუდოდ, რა მიზეზებით შეიძლება იყოს ეს გამომწვეული;

3. კრიმინალური სტატისტიკის მეშვეობით ხდება მოსახლეობის ინფორმირება დანაშაულობების მდგომარეობის, დინამიკისა და სტრუქტურის მიხედვით, რათა მოსახლეობამ შეძლოს, თავი აარიდოს მსხვერპლად გახდომას (მაგალითად, ავტომობილების ქურდობის შემთხვევების მომრავლებისას უმეთვალყურეოდ არ დატოვოს მესაკუთრემ თავისი ავტომობილი დღის ნებისმიერ მონაკვეთში). მოსახლეობისათვის კრიმინალური სტატისტიკის გაცნობის ერთ-ერთ მიზეზად კრიმინოლოგი კაიზერი ასახელებს აგრეთვე დანაშაულის მიმართ შიშის მოხსნის ფაქტორს⁴ (მაგალითად, მასობრივი ინფორმაციის საშუალებებზე დაყრდნობით პირს შეიძლება ეგონოს, რომ გახშირებულია განზრახ მკვლელობის ან სხეულის დაზიანების ფაქტები, კრიმინალური სტატისტიკის გაცნობით კი იგი დარწმუნდება, რომ ასეთი სახის დანაშაულები ძალიან ცოტაა და, შესაბამისად, ნაკლებია იმის ალბათობა, რომ იგი ამგვარი დანაშაულის მსხვერპლი გახდება);

4. კრიმინალური სტატისტიკის ძირითად ფუნქციად მიჩნეულ უნდა იქნეს დანაშაულზე კონტროლი და მისი თავიდან აცილებისათვის შესაბამისი ღონისძიებების შემუშავების ხელშეწყობა. კრიმინალური სტატისტიკის ანალიზი ნათლად აჩვენებს სისხლის სამართლის კანონმდებლობის დადებითსა და უარყოფით მხარეებს და განხორციელებული ზოგადპრევენციული და ინდივიდუალური ღონისძიებების ზეგავლენას. კრიმინალური სტატისტიკა ხელს უწყობს ქვეყნის ახალი კრიმინალური პოლიტიკის ჩამოყალიბებას და სისხლის სამართლის კანონმდებლობის ცვლილებებს.

¹ Kaiser, G., 1985. S. 197.

² სურგულაძე ლ., 1997, გვ. 6.

³ Schneider, H. J., 1987. S. 162-163.

⁴ Kaiser, G., 1980. S. 211.

1.1. არასრულწლოვანთა დანაშაულობის ბოლო წლების სტატისტიკა

არსებობს არასრულწლოვანთა დანაშაულის გამორკვევისა და მათი შეფასების სამი ძირითადი მეთოდი: დაპატიმრებულთა რაოდენობის მაჩვენებელი, მსხვერპლთა მიერ მიცემული ჩვენების და დანაშაულის თვითალიარების მაჩვენებლები. საქართველოში შეგროვებულ მონაცემებში უმთავრესად ფიგურირებს დაპატიმრების რაოდენობის მაჩვენებელი. არ არსებობს გრძელვადიანი მისაწვდომი ინფორმაცია იმის თაობაზე, თუ რამდენი დანაშაული იქნა ჩადენილი არასრულწლოვნების მიერ. ერთადერთი გრძელვადიანი მისაწვდომი მონაცემი ეხება განაჩენის გამოტანას. ეს ინფორმაცია სასარგებლოა დანაშაულის საერთო ტენდენციის დასადგენად, თუმცა ცოტას მეტყველებს არასრულწლოვანთა მიერ ჩადენილ დანაშაულთა რაოდენობაზე.

*არასრულწლოვანთა საერთო რაოდენობა მსჯავრდებულთა საერთო რაოდენობასთან შედარებით:*⁵

წლები	მსჯავრდებულთა საერთო რაოდენობა	მსჯავრდებული არასრულწლოვნების საერთო რაოდენობა	%
1990	7 481	499	6.7
1991		492	
1992	3 730	335	9.0
1993	X	X	
1994	8 283	X	
1995	7 094	455	6.4
1996	X	491	
1997	7 646	357	4.7
1998	6 998	357	5.1
1999	7 973	383	4.8
2000	8 284	388	4.7
2001	8 897	525	5.9
2002	8 579	497	5.8
2003	8 110	459	5.7
2004	9 071	598	6.6
2005	9 168	475	5.2
2006	13 607	1 002	7.3
2007	21 170	1 060	5.0
2008	20 804	1 166	6.2
2009	18 354	803	4.4

⁵ იხ. საქართველოს უზენაესი სასამართლოს ყურნალი „მართლმსაჯულება საქართველოში“, 2009 წლის სტატისტიკა, გვ. 108.

სასჯელმისჯილ არასრულწლოვანთა რაოდენობა სქესისა და ასაკის მიხედვით:

წლები	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
მსჯავრდებულ არასრულწლოვანთა საერთო რაოდენობა	388	525	497	459	598	475	1 002	1 060	1 166	803
ბიჭები	386 99,5%	520 99%	486 97,8%	450 98%	588 98,3%	469 98,7%	979 98,1%	1 026 96,8%	1 119 95,9%	767 95,5%
გოგონები	2 0,5%	5 1%	11 2,2%	9 2%	10 1,7%	6 1,3%	23 1,9%	34 3,2%	47 4,1%	36 4,5%
14-15 წლის	65 16,8%	99 18,9%	102 20,5%	122 26,6%	170 28,4%	127 26,7%	323 31,4%	298 28,1%	299 25,6%	206 25,6%
16-17 წლის	323 83,2%	426 81,1%	395 79,5%	337 73,4%	428 71,6%	348 73,3%	679 68,6%	762 71,9%	865 74,4%	597 74,3%

არასრულწლოვანთა მიერ ჩადენილი დანაშაულები და მსჯავრდებულთა საერთო რაოდენობა:

წლები	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
მკვლელობა	5	10	14	12	5	5	21	40	31	28
მკვლელობა წინასწარი განზრახვის გარეშე	4	4	-	1	-	-	-	3	1	
ჯანმრთელობის განზრახ მიიმე დაზიანება	4	7	9	7	8	3	14	9	17	11
გაუპატიურება	3	-	3	3	-	1	4	1	5	1
ქურდობა	276	384	330	235	286	299	575	551	619	368
ყაჩაღობა	13	33	42	52	62	41	98	88	80	65
ძარცვა	11	14	16	10	23	23	74	68	108	49
თაღლითობა	-	1	1	-	2	1	3	35	27	12
თავისუფლება- აღკვეთილ მსჯავრდებულთა საერთო რაოდენობა	58	74	106	108	140	104	340	428	381	272

1.2. არასრულწლოვანთა დანაშაულობის სტატისტიკის ანალიზი

ზემოთ მოცემული ციფრებიდან (არასრულწლოვანთა მიერ ჩადენილ დანაშაულთა სახეები წლების მიხედვით) ნათლად ჩანს, რომ სასჯელის სახით არასრულწლოვანთა ციხეში მოთავსების ფაქტების რაოდენობა იზრდება. 2000 წელს სასამართლომ ბრალდებული არასრულწლოვნების 14.9%-ს მიუსაჯა ციხეში სასჯელის მოხდა, ხოლო 2006 წელს – 37.4%-ს. 2000 წელს 58 არასრულწლოვანს მიესაჯა თავისუფლების აღკვეთა. ეს ციფრი 2000 წლის შემდეგ იზრდებოდა და თუ არ გავითვალისწინებთ 2005 წლის მონაცემს (104 არასრულწლოვანი პატიმარი), თავის უმაღლეს ზღვარს 2007 წელს მიაღწია 426 არასრულწლოვანი პატიმრით.

წამოიჭრება მრავალი საკითხი, მათგან ერთ-ერთი იმის თაობაზე, ამგვარი ზრდა გამოწვეულია სამოქმედო კურსის შეცვლით („წლოვანი ტოლერანტობა“), თუ მოზარდების მიერ ჩადენილი დანაშაულის სიხშირითა და ხასიათით. ასევე სერიოზულ შეშფოთებას იწვევს 14-18 წლის იმ მოზარდთა რაოდენობის ზრდა, რომლებიც ციხეში იხდიან სასჯელს, განსაკუთრებით სისხლის სამართლის კოდექსში შეტანილი ცვლილებების ფონზე, რომელიც სისხლის სამართლის პასუხისმგებლობის ასაკს 14-დან 12 წლამდე ამცირებს.

თუ ზემოთ მოყვანილი ცხრილების ციფრებს ერთმანეთს შევადარებთ, მივიღებთ შემდეგ სურათს: არასრულწლოვან მსჯავრდებულთა საერთო რაოდენობა არასოდეს ყოფილა მსჯავრდებულთა საერთო რაოდენობის 7%-ზე მეტი. ეს მაჩვენებელი ბოლო 20 წლის განმავლობაში 4-6%-ს შორის მერყეობდა, რაც მიუთითებს იმაზე, რომ ბოლო წლების განმავლობაში არასრულწლოვნების მიერ ჩადენილ დანაშაულთა რაოდენობა არ გაზრდილა, გაიზარდა მსჯავრდებულ არასრულწლოვანთა რაოდენობა, რაც ქვეყნის მკაცრი კრიმინალური პოლიტიკით უფრო უნდა იყოს გამოწვეული.

სტატისტიკური მონაცემების თანახმად, დიდ შეშფოთებას იწვევს, 2004, 2005 წლებთან შედარებით, არასრულწლოვანთა მიერ განზრახ მკვლელობის ჩადენის მნიშვნელოვანი ზრდა. კერძოდ, თუ 2004 და 2005 წლებში მოხდა განზრახ მკვლელობის 5 შემთხვევა, 2006 წელს მათი რიცხი გახდა 21, 2007 წელს - 40 და 2008 წელს - 31, ანუ ბოლო 3 წლის განმავლობაში, 2004 და 2005 წლებთან შედარებით, განზრახ მკვლელობის შემთხვევებმა 2006 წელს 400%-ით, 2007 წელს 800%-ით და 2008 წელს 600%-ით იმატა. კრიმინოლოგიური თვალთახედვით, ბოლო ხუთი წლის მონაცემების ამგვარი სხვაობა შესაძლებელია გამოწვეული ყოფილიყო ქვეყნის კანონმდებლობის რეფორმიდან, მაგალითად, დაშვებულ იქნა ცეცხლსასროლი იარაღის ტარება, რამაც გამოიწვია 2006-2008 წლებში განზრახ მკვლელობების შემთხვევების საშუალოდ 600%-იანი ზრდა. მაგრამ ქვეყანაში არ მომხდარა ცეცხლსასროლი იარაღის ტარებასთან დაკავშირებული რაიმე საკანონმდებლო ლიბერალიზაცია, შესაბამისად, მონაცემთა ამგვარი სხვაობა საფუძვლიან ეჭვს იწვევს.

სტატისტიკურ მონაცემთა ასეთი სხვაობა შესაძლებელია გამოწვეული ყოფილიყო რამდენიმე ფაქტორით: 1. სტატისტიკური მონაცემების არასწორი აღრიცხვით, კერძოდ, ბოლო რამდენიმე წელია პოლიტიკურ წრეებში მიმდინარეობდა საუბარი სისხლის სამართლის პასუხისმგებლობის ასაკის 14-დან 12 წლამდე შემცირებაზე. აღნიშნულმა იდეამ სისხლის სამართლის ეროვნულ თუ საერთაშორისო სპეციალისტთა დიდი შეშფოთება გამოიწვია. ქვეყნის პოლიტიკურ ჯგუფს, რომელიც სისხლის სამართლის პასუხისმგებლობის ასაკის 14-დან 12 წლამდე შემცირების მომხრე იყო, ესაჭიროებოდა მყარი არგუმენტი თავისი იდეის განსახორციელებლად. სწორედ სტატისტიკის მანიპულაციას უნდა მოეტანა ის დამაჯერებლობა, რომ ზოგიერთი დანაშაულისათვის (მათ შორის მკვლელობისათვის) ბოლო წლების სტატისტიკა ცალსახად მიუთითებს 12-დან 14 წლამდე ასაკში მძიმე დანაშაულების მკვეთრ ზრდას, რაც პასუხისმგებლობის საფუძველი უნდა გახდეს. სავარაუდოდ, 12-დან 14 წლამდე მოზარდების მიერ ჩადენილი დანაშაულის სტატისტიკური მონაცემები იმ დროისათვის არ არსებობდა, ვინაიდან პასუხისმგებლობის ასაკიცა და სტატისტიკური აღრიცხ-

ვაც 14 წლიდან იწყებოდა. ამიტომ 14-დან 18 წლამდე მოზარდების განზრახ მკვლელობების სტატისტიკური რიცხვი ხელოვნურად იქნა გაზრდილი, რადგან არგუმენტის გამყარებისთვის, რომ ზოგიერთ მძიმე დანაშაულზე შემოღებული უნდა იყოს 12-დან 14 წლამდე პასუხისმგებლობა, არსებითი მნიშვნელობა არ ჰქონდა ხდებოდა თუ არა სწორედ 12-დან 14 წლამდე მოზარდების მიერ იმ რაოდენობის მძიმე დანაშაულების ჩადენა, რომელიც ამ რეფორმას საჭიროებდა. 12-დან 14 წლამდე სისხლის სამართლის პასუხისმგებლობის ასაკის დაწევის მონინააღმდეგე მხარის დასარწმუნებლად საკმარისი იყო 14-დან 18 წლამდე მძიმე დანაშაულების (და მათ შორის განზრახ მკვლელობის) სტატისტიკური მონაცემების ზრდა. სისხლის სამართლის პასუხისმგებლობის ასაკის 12-დან 14 წლამდე დაწევის მონინააღმდეგეთათვის ადვილი დასაჯერებელია სწორედ ის გარემოება, რომ თუ 14 წლის არასრულწლოვანი სჩადის ამ რაოდენობის მძიმე დანაშაულს (2007 წელს 40 განზრახ მკვლელობას), რატომ არ შეიძლება იგი 13 წლის არასრულწლოვანმა ჩაიდინოს;

2. სტატისტიკური მონაცემების არასწორ წარმოებაში, კერძოდ განზრახ მკვლელობების რაოდენობაში, იგულისხმება არა მხოლოდ სს კოდექსის 108-ე და 109-ე მუხლებით ჩადენილი დანაშაულები, არამედ განზრახ მკვლელობის მცდელობაც. შესაძლებელია, 2007 წელს განზრახ მკვლელობის (სს კოდექსის 108-ე და 109-ე მუხლები) საერთოდ რამდენიმე შემთხვევა აღინიშნა, მაგრამ ბევრი იყო განზრახ მკვლელობის მცდელობის ფაქტები,⁶ ანუ იმ არასრულწლოვან მსჯავრდებულთა რაოდენობა, რომელთაც მიესაჯათ სასჯელი განზრახ მკვლელობის მცდელობისათვის, თუმცა ეს ორივე დანაშაულის სახე (განზრახ მკვლელობა და განზრახ მკვლელობის მცდელობა) ერთად იქნა დათვლილი და ერთ სტატისტიკურ გრაფაში (განზრახ მკვლელობა) აღნიშნული, რამაც სტატისტიკური მონაცემების ასეთი მკვეთრი ზრდა გამოიწვია.

სტატისტიკის ანალიზი გვიჩვენებს, რომ არასრულწლოვან მსჯავრდებულთა უმეტესობა მამაკაცები არიან. საინტერესოა, რომ მსჯავრდებული გოგონების რიცხვი ბოლო 2 წლის განმავლობაში ორჯერ გაიზარდა. მკვეთრად იმატა ასევე დანაშაულმა 14-15 წლის მოზარდებში, თუ 2000 წელს მათი პროცენტული რაოდენობა შეადგენდა მთლიანად არასრულწლოვან მსჯავრდებულთა 16.8%-ს, 2006-2008 წლებში ეს მაჩვენებელი თითქმის გაორმაგდა. ეს ცვლილება განპირობებულია რამდენიმე ფაქტორით, რომელთა შორისაცაა, სპეციალური პროფტექნიკური სასწავლებლების დახურვა, შსს ბაზაზე არსებული „მცირეწლოვანთა ინსპექტორების“⁷ სტრუქტურის გაუქმება, აგრეთვე ცვლილებები ძველ სისხლის სამართლის საპროცესო კოდექსში, რომელიც უფლებას აძლევდა მოსამართლეებს ციხეში მოეთავსებინა 14-18 წლის მოზარდები, თუ მათ მიერ ჩადენილი დანაშაული ითვალისწინებდა 3 წელზე მეტი ხნით თავისუფლების აღკვეთას ან არსებობდა სსსკ 151-ე მუხლის საფუძვლები.⁸

⁶ პრობლემურია პრაქტიკაში განზრახ მკვლელობის მცდელობის დადგენის კრიტერიუმების საკითხიც. დღეს მოქმედი პრაქტიკით განზრახ მკვლელობის მცდელობად კვალიფიცირდება დამნაშავის მიერ ადამიანისათვის ზედა სხეულის ნაწილში მიყენებული სხეულის ნებისმიერი სახის დაზიანება.

⁷ „მცირეწლოვანთა ინსპექტორება“ იყო შსს დაქვემდებარებაში მყოფი 287 ადამიანისაგან შემდგარი ორგანიზაცია, რომელსაც აღრიცხული ჰყავდა ის ბავშვები, რომლებსაც უკვე ჩადენილი ჰქონდათ დანაშაული ან შემჩნეული იყვნენ ანტისაზოგადოებრივ ქმედებაში, რაც გულისხმობს ასევე სკოლის რეგულარულად გაცდენას. ასეთ 14-18 წლის მოზარდებს აღრიცხავდნენ სკოლებიდან, მეზობლებისგან, პოლიციის განყოფილებიდან და ხანდახან მშობლებისგან მიღებული ინფორმაციის საფუძველზე ან სასჯელის მოხდის შემდეგ. ორგანიზაციის წარმომადგენლები ბავშვებს უტარებდნენ სამუშაოებს სკოლებში. ასევე ეხმარებოდნენ ბავშვებს სკოლაში დაბრუნებაში, გართობაში, გაკვეთილების შემდგომ სხვადასხვა ღონისძიების მოწყობაში, ხვდებოდნენ მშობლებს ბავშვთა ქცევის მართვაზე სასაუბროდ და ა. შ. ორგანიზაცია „მცირეწლოვანთა ინსპექტორება“ გაუქმდა 2006 წლის ნოემბერში და მისი საქმიანობა შეითავსა საპატრულო პოლიციამ, თანამშრომელთა 4 ან 5 პირის საშტატო შემადგენლობით, იხ. საქართველოში გაეროს ბავშვთა ფონდის (ქეროლინ ჰამილტონი) 2007 წლის ანგარიში.

⁸ იხ. საქართველოში გაეროს ბავშვთა ფონდის (ქეროლინ ჰამილტონი) 2007 წლის ანგარიში.

2007 წლის დასაწყისში ევროსაბჭოს ადამიანის უფლებათა დაცვის კომისარმა, თომას ჰამერბერგმა, განაცხადა, რომ არასრულწლოვანთა დანაშაულის თავიდან აცილების ძირითადი კომპონენტებია: რისკის ქვეშ მყოფი ოჯახების დაცვა, მკვეთრი რეაგირება ოჯახური ძალადობის ფაქტებზე, დახმარების პროგრამების განხორციელებაზე პასუხისმგებელი სოციალური მუშაკების საქმიანობა, არსებული გარემო და სკოლა, რომელიც არა მარტო განათლებას უნდა აძლევდეს ბავშვებს, არამედ ზრუნავდეს კიდევ მათზე. რასაკვირველია, ახალგაზრდები თავად უნდა ეცადონ ამ საქმიანობაში ჩაბმას და არ უნდა იყვნენ მიჩნეული კონტროლის ქვეშ მყოფ განზოგადებულ ობიექტებად.⁹

1.3. ლატენტური დანაშაული არასრულწლოვანთა შორის

ლატენტურად უნდა ჩაითვალოს ისეთი სისხლის სამართლის კოდექსით გათვალისწინებული დასჯადი ქმედება (დანაშაული), რომელიც სამართალდამცავი ორგანოებისათვის არ გახდა ცნობილი, ვერ იქნა გამოვლენილი და ამიტომ არ მოხდა პოლიციის სტატისტიკაში მათი აღრიცხვა და რეგისტრაცია, თუმცა იგი „სინამდვილეში საკმაოდ გავრცელებულია და დიდ გავლენას ახდენს კრიმინალურ სიტუაციაზე“.¹⁰

ლატენტური დანაშაულის შესახებ ინფორმაციის წყაროს წარმოადგენენ ადამიანთა ჯგუფები, რომლებიც გამოიკითხებიან იმის თაობაზე: 1) ჩაუდენიათ თუ არა მათ დანაშაული (დამნაშავის გამოკითხვა); 2) გამხდარან თუ არა ისინი დანაშაულის მსხვერპლნი (მსხვერპლის გამოკითხვა); 3) გახდა თუ არა მათთვის ცნობილი დანაშაულის ჩადენა (ინფორმაციული გამოკითხვა).¹¹

გერმანიაში ჩატარებული მოსახლეობის გამოკითხვის ანალიზის თანახმად, ჩადენილი დანაშაულის რაოდენობა მნიშვნელოვნად განსხვავდება ოფიციალურად რეგისტრირებული დანაშაულის რაოდენობისაგან.¹² ზოგიერთი მეცნიერის აზრით, თანაფარდობა რეგისტრირებულსა და ლატენტურ დანაშაულებს შორის 1:3-ზეა. არარეგისტრირებულ დანაშაულთა შორის მნიშვნელოვანი ადგილი უკავია ქურდობას და სხვისი ნივთის დაზიანებას.¹³ არასრულწლოვანთა გამოკითხვების თანახმად, მოცემულ ასაკში ლატენტური დანაშაულის ხვედრითი წილი, ოფიციალურ დანაშაულებთან შედარებით, ძალიან მაღალია.¹⁴

კრიმინოლოგი კაიზერი ლატენტური დანაშაულების კვლევების საფუძველზე დასკვნის სახით აცხადებს, რომ 15

1. არასრულწლოვანთა დანაშაული უფრო ფართოდაა გავრცელებული, ვიდრე ეს პოლიციის სტატისტიკით არის რეგისტრირებული. თითქმის ყველა არასრულწლოვანს ერთხელ მაინც აქვს ჩადენილი მსუბუქი დანაშაული. გამოკითხვების შედეგად დადგინდა, რომ არასრულწლოვნები ხშირად სჩადიან ქურდობას და აზიანებენ სხვის ნივთს.

2. ლატენტური დანაშაულის კვლევა ხელს უწყობს ისეთი სახის ქმედებების გამოვლენას, რომლებიც სოციალურად მიუღებელია, მაგრამ დანაშაულს არ წარმოადგენს (მაგალითად, გაკვეთილების გაცდენა, სახლიდან გაქცევა).

3. არასრულწლოვანთა მიერ ჩადენილი დანაშაულების მხოლოდ ერთი მცირე ნაწილი ხდება სამართალდამცავი ორგანოებისათვის ცნობილი, გამოძიებული და სანქციონირებული. შესაბამისად, არასრულწლოვნების მიერ კანონის დარღვევა ნორმალურად უნდა იქნეს

⁹ იხ. ევროსაბჭოს ვებგვერდი www.coe.int.t.commissioner '08.01.07.

¹⁰ შუშანაშვილი ა., 2000, გვ. 155.

¹¹ Eisenberg, U., 2005. S. 132.

¹² Kunz, K.-L., 1998. S. 302.

¹³ იქვე.

¹⁴ იქვე, გვ. 303.

¹⁵ Kaiser, G., 1985. S. 225-228.

მიჩნეული, მაგრამ არანორმალურია, როდესაც ისინი მკაცრი სასჯელით არიან სანქციონირებული.

4. ლატენტური დანაშაულის საფუძვლიანმა კვლევამ აჩვენა, რომ ამა თუ იმ ჯგუფებს შორის დიდი განსხვავებაა დანაშაულის გავრცელების, სტრუქტურისა და ინტენსივობის მხრივ.

5. ლატენტური დანაშაულის კვლევების თანახმად, არასრულწლოვნების მიერ ჩადენილი დანაშაული მსუბუქი ხასიათისაა. მძიმე (ან განსაკუთრებით მძიმე) ხასიათის დანაშაულების გამოვლენა ლატენტური დანაშაულის კვლევებით თითქმის შეუძლებელია.

6. როგორც ოფიციალური მონაცემების, ასევე ლატენტური დანაშაულის კვლევის თანახმად, მნიშვნელოვნად ცოტაა გოგონების მიერ ჩადენილი დანაშაული.

7. ლატენტური დანაშაულის კვლევის საფუძველზე შეიძლება ითქვას, რომ ოფიციალურად რეგისტრირებულია ძირითადად მძიმე და განსაკუთრებით მძიმე დანაშაულები.

8. არასრულწლოვნები, რომელთა მიერ ჩადენილი დანაშაული ცნობილი გახდა პოლიციისათვის და დაისაჯნენ სასამართლოს მიერ, არაფრით განსხვავდებიან სხვა იმ არასრულწლოვნებისაგან, რომლებიც დასჯილნი არ არიან.

9. ერთმანეთისაგან უნდა განვასხვაოთ შემთხვევით დანაშაულის ჩამდენი და დამნაშავე არასრულწლოვნები. განსხვავებულ უნდა იქნეს მათი რესოციალიზაციის პროგრამებიც.

10. ლატენტური დანაშაულის კვლევამ აგრეთვე აჩვენა, რომ ზოგიერთი დანაშაულის მიმართ საზოგადოება ტოლერანტულად (შემწყნარებლურად) არის განწყობილი და მას პოლიციის ორგანოებს არ ატყობინებენ.

ლატენტური დანაშაულის კვლევამ ასევე აჩვენა, რომ მოსახლეობის უდიდესი ნაწილი არ სჩადის მძიმე და განსაკუთრებულად მძიმე დანაშაულებს.¹⁶

---

¹⁶Schöch, H., 1976. S. 224.

2. არასრულწლოვნის გარდატეხის პერიოდი

დიმიტრი უზნაძის მიერ 1940 წელს დაწერილ „ზოგად ფსიქოლოგიაში“ ვკითხულობთ: „საყურადღებოა, რომ სქესობრივი მომწიფების პერიოდში მოზარდის ყურადღების კონცენტრაცია ქვეითდება“. 17 აღნიშნული სიტყვებით დიმიტრი უზნაძე ყურადღებას ამახვილებს არასრულწლოვნის (მოზარდის) „სქესობრივი მომწიფების პერიოდზე“, ე.წ. „**გარდატეხის პერიოდზე**“. ცოტა მოგვიანებით ამ საკითხთან დაკავშირებით შ. ჩხარტიშვილი წერს „ბავშვობის დატოვებისა და დიდის მდგომარეობაში ყოფნის მოთხოვნილებები გარდამავალ ასაკში, იქნეს რა სოციალურ შინაარსს, გადამწყვეტ ზეგავლენას ახდენს მოზარდის აქტიურობის მიმართულების განსაზღვრის საქმეში. ეს მოთხოვნილება, პირველ რიგში, სოციალური პრესტიჟის, თავისუფლების და დამოუკიდებლობის მოთხოვნილებათა ფორმებში დიფერენცირდება და მოზარდის ყოველ ქცევაში, რომელიც მას რაიმე მხრივ სხვა ადამიანებთან აკავშირებს, ეძებს დამოკიდებულებას“. 18

გარდატეხის პერიოდი და (ამ პერიოდის) სოციალიზაცია მკაცრად განსაზღვრავს ადამიანის პიროვნების ჩამოყალიბებას. 19 ადამიანი, მისი ფიზიოლოგიური, ფსიქოლოგიური და სოციალური „დამუშავება“, ახლად ყალიბდება. 20

პირველად „გარდატეხის პერიოდი“ მე-16 საუკუნის ბოლოს იქნა გამოყენებული. ლათინურად **Pubertas**, ანუ სექსუალური მომწიფება - „**Mannbarkeit**“, „**половая зрелость**“ ნიშნავდა ადამიანის სექსუალურ ჩამოყალიბებას. 21

მე-19 საუკუნეში გარდატეხის პერიოდი მოზარდებში 17 წლის ასაკიდან დგებოდა. დღეის მდგომარეობით გოგონებს 10-18 და ვაჟებს 12-20 წლის ასაკში აქვთ სქესობრივი მომწიფების, 22 ანუ „კაცად გახდომის პერიოდი“. გარდატეხის პერიოდი ადამიანისთვის გამოირჩევა თავისი ბიოლოგიური და ფსიქიკური განვითარების მნიშვნელობით.

როგორც უკვე აღინიშნა, გარდატეხის პერიოდი არის სექსუალური მომწიფების 5-8-წლიანი პროცესი, რომელიც მამაკაცს ბავშვის ჩასახვის, ხოლო ქალს ბავშვის დაბადების შესაძლებლობას აძლევს. 23 ამ ბიოლოგიური პროცესის განმავლობაში მოზარდს უვითარდება სასქესო ორგანო, ეცვლება ხმა, ამოსდის თმა სხეულის სხვადასხვა ნაწილებზე. მიზეზი იმისა, თუ რატომ იცვლება მოზარდის სხეული, განპირობებულია ჰორმონთა ცვალებადობით, რომელიც სხეულში ყოველგვარი გარეგანი ჩარევის გარეშე მიმდინარეობს. ტესტოსტერონი (**Testosteron**) და ოსტროგენი (**Ostrogen**)-ის ორი ძირითადი ჰორმონია, რომლებიც მოზარდში სხეულის ცვალებადობას განაპირობებს.

მოზარდის სხეულის ცვალებადობა დაკავშირებულია მის სულიერ (ფსიქიკურ) განვითარებასთან. გარდატეხის პერიოდში მოზარდში აღინიშნება ენერჯის დიდი მოზღვავება, რომელსაც სურს ყოველგვარი სულიერი და მორალური ნორმების გათვალისწინების გარეშე იჩინოს თავი (დაიხარჯოს). 24

როგორც აღვნიშნეთ, გარდატეხის პერიოდში მოზარდის ორგანიზმში მიმდინარე ნივთიერებათა ცვლა დიდ გავლენას ახდენს მის ფსიქიკურ მდგომარეობაზე. ამ პერიოდის განმავლობაში მოზარდს აღვნიშნება ხშირი უხასიათობა, ხასიათის უცაბედი (უმიზეზო) გაუარესება ან პირიქით, სურვილთა მრავალფეროვნება, ზედმეტი ემოციურობა, საქმის მიმართ არასერიოზული დამოკიდებულება, გულმავიწყობა, ფანტაზიურობა, წინდაუხედაობა, გადანყვეტილების მიღების გართულება და, როგორც უკვე აღინიშნა, მოზღვავებული ენერჯია. ამ პერიოდში მოზარდებს არ გააჩნიათ (ან ნაკლებად აქვთ) ემოციების მოთოკვის

17 უზნაძე, დ., 2006. გვ. 560.

18 ჩხარტიშვილი, შ., 1954. გვ. 51.

19 Hurrelmann, K., 2010. S. 26.

20 იქვე.

21 Schäfers, B., 1994. S. 83.

22 მოზარდის სექსუალური განვითარების შესახებ იხილეთ ქურხული ლ., 2006, გვ. 41-42.

23 Schäfers, B., 1994. S. 83.

24 იხ. Schaffstein, F. / Beulke, W., 2005. S. 5; Kaiser, G., 1973. S. 38; ასევე ინკირველი ზ., 2000, გვ. 88.

შესაძლებლობა და ზედმეტად იმპულსურები არიან, ²⁵ ანუ არ შეუძლიათ საკუთარი მოქმედებისაგან გამონეული შედეგების გათვალისწინება. მოზარდები ცდილობენ საკუთარი „მეს“ წარმოჩენას და ეწინააღმდეგებიან ყოველგვარ ზეწოლას. ²⁶

მეცნიერული კვლევის ტექნიკური მეთოდების უახლესმა განვითარებამ აჩვენა, რომ მოზარდები და ზრდასრული ადამიანები ემოციებს ტვინის სხვადასხვა სფეროში გადაამუშავებენ. მეცნიერული კვლევისას მოზარდებსა და ზრდასრულ ცდისპირებს აჩვენეს გაცილებულ, გაბრაზებულ, აგრესიულ და აღშფოთებულ ადამიანთა სურათები. ცდისპირები ვალდებული იყვნენ, თითოეული მიმიკის შესაბამისად, გადმოეცათ (აღენერათ) ემოციები. ამ დროს მეცნიერები კომპიუტერის საშუალებით აკვირდებოდნენ ცდისპირთა „მომუშავე“ ტვინს. მოზარდი ცდისპირები მოცემულ ამოცანას ასრულებდნენ ტვინის იმ სფეროში, რომელსაც „Amygdala“ ჰქვია. ტვინის აღნიშნული სფერო გამოირჩევა გადანყვეტილებათა ემოციურად და სწრაფად მიღებით. ზრდასრული ადამიანები იმავე ამოცანას ასრულებდნენ უფრო მეტად განვითარებულ და იერარქიულად „Amygdala“-ზე მაღლა მდგომ ტვინის სფეროში, სახელწოდებით „frontalen Cortex“. მეცნიერები მივიდნენ დასკვნამდე, რომ გარდატეხის პერიოდში მოზარდებს არ შესწევთ ემოციების ზუსტად აღქმის უნარი და რეაგირებენ იმპულსურად. ²⁷

დასკვნის სახით შეიძლება ითქვას, რომ გარდატეხის პერიოდში საქმე გვაქვს მოზარდის არა მარტო სექსუალურ განვითარებასთან დაკავშირებულ პრობლემებთან, არამედ მის სულიერ ღირებულებათა კონფლიქტთან. მოზარდი საკუთარი თავისა და „მე“-ს გამოჩენის მიზნით ხშირად ჩადის ისეთ ქმედებას, რომელიც სცილდება სოციალური ურთიერთობის ნორმებს და სამართლებრივ პასუხისმგებლობას იწვევს. სწორედ გარდატეხის პერიოდში მოზარდში მიმდინარე ბიოლოგიური და ფსიქიკური განვითარების გამო, რაც თავისთავად გარკვეულ ასაკთან არის დაკავშირებული, საუბარია მოზარდის (არასრულწლოვნის) სისხლისსამართლებრივი პასუხისმგებლობის თავისებურებაზე. კერძოდ, გარდატეხის პერიოდში მოზარდის რთული მდგომარეობის გამო ვსაუბრობთ მის შეზღუდულ შერაცხადობაზე.

²⁵ დიმიტრი უზნაძის აზრით, იმპულსური მოქმედება „სუბიექტის ცნობიერი წარმართვის გარეშე მიმდინარეობს: მათ უფრო ის სიტუაცია განსაზღვრავს, რომელშიც სუბიექტს თავისი მოქმედების გაშლა უხდება“, უზნაძე დ., 2006, გვ. 173.

²⁶ Schaffstein, F. / Beulke, W., 2005. S. 5; Paasch, E., 2001. S. 373.

²⁷ <http://www.planet-wissen.de/pw.2008> წლის 11 ნოემბრის მდგომარეობა.

3. არასრულწლოვანთა დანაშაულობის ცნება

არასრულწლოვნის ან მოზარდის ზოგადი ცნება არ არსებობს. მოზარდობის, ანუ არასრულწლოვნობის, ასაკი არის ბავშვობასა და ზრდასრულობას შორის პერიოდი. არასრულწლოვნის განვითარება დამოკიდებულია ქვეყნის სოციალურ, კულტურულ, საზოგადოებრივ, ეკონომიკურსა და პოლიტიკურ ცხოვრებაზე და იგი მათი ზეგავლენის ერთგვარი შედეგია (ნაყოფია).²⁸

საქართველოს სისხლის სამართლის საპროცესო კოდექსის მესამე მუხლის პირველი ნაწილის მიხედვით, არასრულწლოვანი არის პირი, რომელსაც არ შესრულებია 18 წელი.

სისხლის სამართლის კოდექსის მე-80 მუხლის თანახმად, „სისხლისსამართლებრივი პასუხისმგებლობის დაკისრებისას ან მისგან გათავისუფლებისას არასრულწლოვნად ითვლება ის, ვისაც დანაშაულის ჩადენამდე შეუსრულდა თოთხმეტი წელი, მაგრამ არ შესრულებია თვრამეტი წელი”.

არასრულწლოვანთა დანაშაულობის ქვეშ იგულისხმება 14-17 წლის მოზარდების მიერ დანაშაულის ჩადენა.²⁹

სტატისტიკური მონაცემების თანახმად, 2008 წლის 1 იანვრის მდგომარეობით, 15 წლიდან 24 წლამდე ადამიანების საერთო რაოდენობა საქართველოში შეადგენდა 725 ათასს, მთელი მოსახლეობის (4 383 000) 16,8 პროცენტს.³⁰

4. არასრულწლოვანთა დანაშაულის თავისებურებანი

მასობრივი საინფორმაციო საშუალებები მოზარდთა დანაშაულს ხშირად იხსენიებენ, როგორც საზოგადოების განუკურნებელ სენს, რომელიც მხოლოდ მკაცრი სისხლისსამართლებრივი პოლიტიკით შეიძლება დამარცხდეს. მედიის საწინააღმდეგოდ, კრიმინოლოგიურ ლიტერატურაში არასრულწლოვანთა დანაშაული მიჩნეულია ერთ-ერთ ყველაზე ნაკლები ეკონომიკური ზარალისა და საშიშროების მქონე დანაშაულად,³¹ რომელიც ნორმალური მოვლენაა, გავრცელებულია საზოგადოების ყველა ფენაში და ახასიათებს ეპიზოდურობა. გარდა ამისა, ისინი სპონტანურად, წინასწარი დაგეგმვის გარეშეა ჩადენილი და მისი მონაწილენი დაბალი კრიმინალური ენერჯით გამოირჩევიან.

მოზარდების მხრიდან არასრულწლოვანთა დანაშაულის ასე გამუქება შესაძლებელია განპირობებული იყოს ორი კომპონენტით:

» უფროსების პედაგოგიური დამოკიდებულებით უმცროსების მიმართ, რაც გულისხმობს იმას, რომ უფროსებს უნდათ უმცროსებმა მათ დაუჯერონ, ხოლო იმ შემთხვევაში, როდესაც უმცროსი უფროსს არ უგონებს, მის საქციელზე უფროსის სიბრაზე ერთიორად მატულობს, შესაბამისად, დიდია გაბრაზებული და შეურაცხყოფილი უფროსისაგან უმცროსის მიერ ჩადენილი ქმედების გამუქება;

» უფროსების მიერ განტევების ვაცად იქცევა მოზარდი დამნაშავე, რომელმაც სხვათა ბრალეულობის გამოც უნდა აგოს პასუხი. დამნაშავეს დასჯით საზოგადოება უარყოფს თავის როლს მოზარდის დამნაშავედ ჩამოყალიბებაში და თავისი ბრალეულობა დანაშაულის ჩამდენ პირზე გადააქვს.³²

როგორც ზემოთ აღინიშნა, არასრულწლოვანთა დანაშაული არის ნორმალური მოვლენა, ახასიათებს ეპიზოდურობა და საზოგადოების ყველა ფენაშია გავრცელებული. განვიხილოთ თითოეული მახასიათებელი ცალ-ცალკე:

²⁸ Göppinger, H., 2008. S. 381.

²⁹ იხ. დლონტი გ. (რედ.), 2008, გვ. 290.

³⁰ www.statistics.ge 2009 წლის 30 მარტის მდგომარეობით.

³¹ Albrecht, P.-A., 2005. S. 12.

³² Kaiser, G., 1996. S. 273.

4.1. არასრულწლოვანთა დანაშაულობის ნორმალურობა

არასრულწლოვანთა დანაშაულობის კვლევამ დაადასტურა, რომ არასრულწლოვანთა მიერ ლატენტური დანაშაულის ხვედრითი წილი ქვეყნის ლატენტურ დანაშაულობათა ყველაზე დიდი ნაწილია,³³ იმის მიუხედავად, რომ ისინი (მოზარდები) ქვეყნის მოსახლეობის მხოლოდ 16-18 პროცენტს შეადგენენ. არასრულწლოვანთა დანაშაული მათი ბიოლოგიური და ფსიქოლოგიური განვითარების გამო საზოგადოების *ნორმალური* გამოვლინებაა,³⁴ ანუ თითქმის ყველა არასრულწლოვანს ერთხელ მაინც აქვს კანონის ნორმა დარღვეული.³⁵

შესაბამისად, საზოგადოებისათვის პრობლემას წარმოადგენენ არა არასრულწლოვანი დამნაშავეები, არამედ სერიული არასრულწლოვანი დამნაშავეები – “minderjähriger Intensivtäter”, “chronic offender”³⁶ – რომელთა მიმართ სახელმწიფომ მოქნილი პრევენციული ღონისძიებები უნდა დაგეგმოს და განახორციელოს.

4.2. არასრულწლოვანთა დანაშაულობის ყველა საზოგადოებაში გავრცელება

არასრულწლოვანთა დანაშაული მათი ბიოლოგიური და ფსიქოლოგიური განვითარების გამო, სტატისტიკური (ლატენტური) მონაცემების თანახმად, გარდა იმისა, რომ არასრულწლოვანთა დანაშაული ნორმალური მოვლენაა, იგი *ყველგან და ყოველთვისაა გავრცელებული* (Ubiquität). Ubiquität (lat.) – გულისხმობს ღმერთის ყველგან და ყოველთვის არსებობას – გავრცელებულია საზოგადოების ყველა სოციალურ ფენაში.³⁷

გერმანიაში ჩატარებულმა გამოკითხვებმა აჩვენა, რომ მოზარდები, იმის მიუხედავად, თუ რომელ სოციალურ ფენას განეკუთვნებიან ისინი, ერთხელ მაინც არღვევენ კანონს. მაგალითად, კირხჰოფის მიერ 70-იან წლებში ჩატარებულმა 976 სკოლის მოსწავლეებისა და არასრულწლოვანი მსჯავრდებულების გამოკითხვამ აჩვენა, რომ, კანონდარღვევის თვალსაზრისით, მათ შორის დიდი განსხვავება არც კი იყო.³⁸

მეცნიერთა ერთი ნაწილი არასრულწლოვანთა დანაშაულობის თავისებურების ამ ორ კომპონენტს – ნორმალურობასა და ყველგან და ყველა დროში გავრცელებულობას ერთ კონტექსტში განიხილავს,³⁹ თუმცა ვფიქრობთ, რომ ისინი მნიშვნელოვნად განსხვავდებიან ერთმანეთისაგან, ნორმალურობა მიუთითებს არასრულწლოვნის მიერ ასაკის გამო დანაშაულის ჩადენას, ხოლო ყველგან და ყველა დროში გავრცელებულობა კი – საზოგადოების ყველა სოციალური ფენის არასრულწლოვნის მიერ დანაშაულის ჩადენას. ეს ორივე თავისებურება არასრულწლოვანთა გამოკითხვებს ეყრდნობა.

³³ Schneider, H.J., 1987. S. 603.

³⁴ Albrecht, P.-A., 2005. S. 4.

³⁵ Kaiser, G., 1985. S. 225-228.

³⁶ Albrecht, P.-A., 2005. S. 4.

³⁷ Göppinger, H., 2008. S. 384.

³⁸ Albrecht, P.-A., 2005. S. 18.

³⁹ Walter, M., 2005. S. 228.

4.3. არასრულწლოვანთა დანაშაულობის ეპიზოდურობა

არასრულწლოვანთა მიერ ჩადენილი დანაშაული *ეპიზოდური ხასიათისაა*,⁴⁰ ანუ მოზარდმა დანაშაული შესაძლებელია ჩაიდინოს ნებისმიერ დროს – გარდატეხის ასაკიდან მის სრულად ჩამოყალიბებამდე. გარდატეხის პერიოდთან ერთად არსებობს მოზარდის სოციალიზაციის პროცესთან დაკავშირებული პრობლემები, როცა მან შეიძლება დანაშაული ჩაიდინოს გარდატეხის ასაკში, ხოლო სოციალიზაციის დასრულების შემდეგ აღარ ჩაიდენს დანაშაულს.⁴¹

კრუგერის მიერ შლესვიგ-ჰოლშტაინში (გერმანიის ერთ-ერთი ფედერალური მიწა) ჩატარებულმა გამოკვლევამ აჩვენა, რომ 1977 წლიდან მოყოლებული, ექვსი წლის განმავლობაში, პოლიციის მიერ რეგისტრირებულ იქნა 10-დან 22 წლამდე ასაკის 2992 მოზარდი. მოზარდების ერთმა მესამედმა მომდევნო ექვსი წლის განმავლობაში კვლავ ჩაიდინა დანაშაული, ხოლო, ვინც მეორედ ჩაიდინა დანაშაული, პოლიციის მიერ ყოველ წელს რეგისტრირებულ იქნა ერთ პროცენტზე ნაკლები, სულ რვა მოზარდი.⁴²

ვეშკემ და კრაუზემ გამოიკვლიეს ბერლინში 1953 წელს დაბადებული მოზარდები. მოზარდების ნახევარი, 21 წლამდე ასაკის, ერთხელ მაინც იყო პოლიციის მიერ რეგისტრირებული. მოზარდების 70 პროცენტი მეორედ პოლიციაში რეგისტრირების შემდეგ წყვეტდა „დამნაშავის კარიერას“ და ჩვეულებრივ ცხოვრებას უბრუნდებოდა. მკვლევარების აზრით, საქმე გვაქვს მოზარდის განვითარების ისეთ ფაზასთან, როდესაც ისინი დანაშაულს სჩადიან. მოზარდების დიდ ნაწილში კრიმინალურ ტენდენციებზე ან განვითარებაზე საუბარი ზედმეტია, მათ მიერ დანაშაულის ჩადენა მხოლოდ ეპიზოდური ხასიათისა იყო და ზრდასრულობასთან ერთად გაქრა.⁴³

დასკვნის სახით შეიძლება ითქვას, რომ დანაშაულებრივი ქმედებები ადამიანში მატულობს 14-დან 21 წლამდე პერიოდში, რაც მისი სირთულეებით აღსავსე გარდატეხის პერიოდითა და სოციალიზაციით აიხსნება.⁴⁴ დანაშაულებრივი ქმედებები უმაღლეს ზღვარს აღწევს 16-დან 18 წლამდე ასაკში. ამ პერიოდის გასვლის შემდეგ უმრავლეს შემთხვევაში საქმე გვაქვს ან კრიმინალური კარიერის პირებთან ან პირებთან, რომლებიც პირველად ჩადიან დანაშაულს.

ადამიანის სრული ჩამოყალიბება მთავრდება 25-30 წლის ასაკში. თუ ადამიანმა ამ ასაკს მიაღწია ისე, რომ მას არ ჩაუდენია დანაშაული, მაშინ მისი დამნაშავედ გახდომის ძალიან მცირე შანსი არსებობს.

⁴⁰ Schaffstein, F. / Beulke, W., 2005. S. 11; Walter, M., 2005. S. 332.

⁴¹ Schaffstein, F. / Beulke, W., 2005. S. 11.

⁴² Krüger, H., 1983. S. 326.

⁴³ Weschke, E.(Hrsg.),1989.S.240.

⁴⁴ Schaffstein, F. / Beulke, W., 2005. S. 11.

5. არასრულწლოვანთა დანაშაულობის დეტერმინაცია

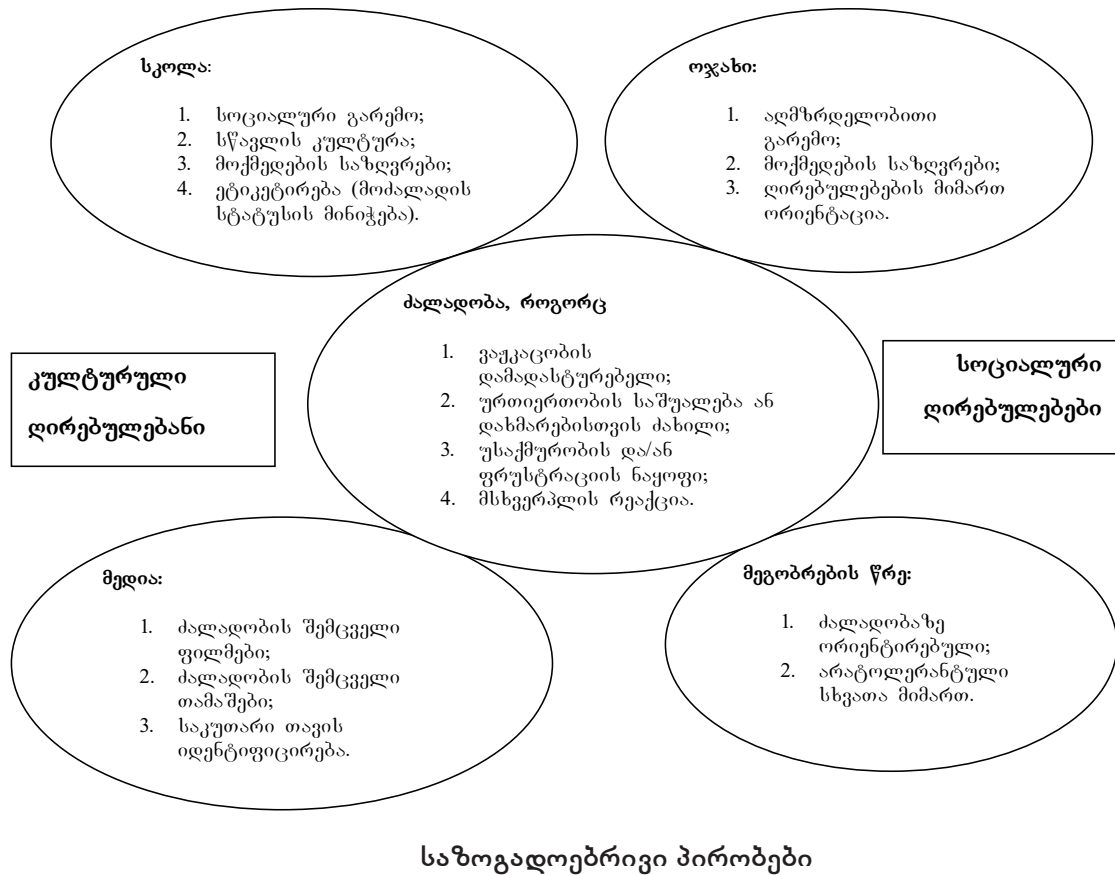
პროფესორი გოძიაშვილი არასრულწლოვანთა მიერ ჩადენილი დანაშაულის ძირითად გამომწვევ მიზეზებად ასახელებს მათი ცხოვრების ოთხ ძირითად სფეროს: სწავლა, შრომა, ყოფა და დასვენება.⁴⁵ 1) განათლებისა და კულტურის დაბალი დონე, დაქვეითებული ინტერესი სწავლის მიმართ, ინტერესთა და მოთხოვნილებათა პრიმიტიული ხასიათი; 2) ჰიპერბოლიზებული (გაზვიადებული) სწრაფვა სიამოვნების მიღებისაკენ, ალკოჰოლისა და ნარკოტიკებისაკენ, იარაღისაკენ, უქმი დროსტარებისაკენ და ქცევის სხვა ასოციალური ფორმებისაკენ; 3) ფსევდომორალურ-სამართლებრივი ღირებულებები არ გამოირჩევა საკმარისი სიღრმითა და სიმყარით, რაც განაპირობებს არასრულწლოვან დამნაშავეთა ქცევის დამოკიდებულებას სიტუაციის მაპროვოცირებელ გავლენაზე, მსხვერპლის ქცევაზე, დანაშაულის, ხშირ შემთხვევაში, ასაკით უფროსი მონაწილეების ნაქეზებაზე, ასოციალურ გარემოზე; 4) სულიერი სფეროს სიღარიბე, გამოკვეთილი ინდივიდუალიზმი, მომატებული აგრესიულობა, თანატოლებთან ურთიერთობისას უკომპრომისობა, ორიენტაცია უხეშ ძალაზე, სწავლისა და სპორტის მიმართ სისტემატური ინტერესის უქონლობა; 5) განათლების, ზოგადი კულტურისა და სამართალშეგნების დეფექტების დამოკიდებულება ოჯახურ არაკეთილგანწყობაზე და გარემომცველ ყოფის უარყოფით გავლენაზე; 6) ორიენტაცია იმავე სოციალური სტატუსის პროფესიათა შერჩევაზე, რომელიც აქვთ არასრულწლოვანთა ოჯახური გარემოცვის წევრებს. ეს, როგორც წესი, ის პროფესიებია, რომლებიც არ მოითხოვს დიდი განათლების ან მაღალი კვალიფიკაციის შეძენას, მაგრამ იძლევა შედარებით მაღალი შემოსავლის მიღების საშუალებას (მძღოლი, მუშა და სხვა).⁴⁶

ზემოაღნიშნული თავისებურებების არსებობა, რა თქმა უნდა, ხელს უწყობს არასრულწლოვანთა მიერ დანაშაულის ჩადენას, მაგრამ იმ ბიოლოგიურ-ფსიქოლოგიურ მდგომარეობას, რომელშიც არასრულწლოვანი გარდატეხის პერიოდში იმყოფება და რომელზეც ზემოთ იყო საუბარი, მოზარდის ნებით თუ უნებლიეთ ახლავს ისეთი ფაქტორები, რომლებიც მოზარდის ბიოლოგიური განვითარების შედეგია და რომლებზეც მიუთითებს პროფესორი გოძიაშვილი, მაგალითად: დაქვეითებული ინტერესი სწავლის მიმართ, გაზვიადებული სწრაფვა სიამოვნების მიღებისაკენ, ალკოჰოლისა და ნარკოტიკებისაკენ, იარაღისაკენ, უქმი დროსტარებისაკენ, დანაშაულის ჩადენაში ასაკით უფროსი მონაწილეების ნაქეზება, სულიერი სფეროს სიღარიბე, გამოკვეთილი ინდივიდუალიზმი, მომატებული აგრესიულობა, თანატოლებთან ურთიერთობისას კომპრომისის შეუძლებლობა, ორიენტაცია უხეშ ძალაზე.

⁴⁵ გოძიაშვილი ი., 1998, გვ. 189-190.

⁴⁶ არასრულწლოვანთა დანაშაულობის დეტერმინაცია, იხ. აგრეთვე ლლონტი გ. (რედ.), 2008, გვ. 292.

მოზარდის მიერ ძალადობრივი დანაშაულის ჩადენის გამომწვევი მიზეზები

6. არასრულწლოვანი სერიული დამნაშავის პროფილი

მრავალწლიანმა კრიმინოლოგიურმა კვლევებმა დაადასტურა, რომ მოზარდი ერთხელ მაინც სჩადის დანაშაულს, თუმცა ამ დანაშაულების მხოლოდ ერთი მესამედი თუ ხდება პოლიციისათვის ცნობილი და პოლიციას უფრო ცოტა პირის დადგენა შეუძლია ეჭვმიტანილის სახით.⁴⁷

დამნაშავის კრიმინოლოგიური კვლევისათვის უფრო მნიშვნელოვანია იმ პირების იდენტიფიკაცია და რესოციალიზაცია, რომლებიც რამდენიმე დანაშაულს ჩაიდენენ. მოზარდები, რომლებიც სერიულად, ანუ სისტემატურად სჩადიან დანაშაულს, დიდი საფრთხის წინაშე დგანან, რომ მათგან ჩამოყალიბდება ნამდვილი დამნაშავე და შეიქმნიან კრიმინალურ კარიერას (ცხოვრების წესი, რომელიც დანაშაულებრივი ქმედებებით თავის რჩენას ემყარება).

სწორედ ამიტომ, მართებული იქნება ისეთ დამნაშავეებზე აქცენტის გაკეთება, რომლებიც რამდენიმე დანაშაულის ჩადენით გამოირჩევიან, ანუ სერიულ დამნაშავეებად იწოდებიან და უფრო მაღალი ალბათობა არსებობს იმისა, რომ ისინი კვლავ ჩაიდენენ დანაშაულს და კრიმინალურ კარიერას დაადგებიან, რაც საშიში გახდება საზოგადოებრივი თანაცხოვრებისათვის.

მოზარდი დამნაშავის მიმართ პრევენციული ღონისძიებების განხორციელებისათვის საჭიროა, პირველ რიგში, დავახასიათოთ იგი (მოზარდი), როგორც ინდივიდი და განვიხილოთ მისი სოციალური გარემო.

47 შალიკაშვილი მ., 2010, გვ. 334.

6.1. არასრულწლოვანი სერიული დამნაშავეის ინდივიდუალური პროფილი

არასრულწლოვანი სერიული დამნაშავეის ინდივიდუალური პროფილის განხილვისათვის უნდა შევეხოთ მის ინტელექტის დონეს და იმპულსურობას.

ინტელექტის დონე

კრიმინოლოგიურმა კვლევებმა ცხადყო, რომ დამნაშავეის ინტელექტსა და მის მიერ დანაშაულის ჩადენას შორის გარკვეული კავშირი არსებობს. დამნაშავეების ინტელექტის დონე (კვოტა) უფრო დაბალია, ვიდრე უდანაშაულო პირების. ეს არ გულისხმობს იმას, რომ დამნაშავეები „გონებაჩლუნგები ან ჭკუასუსტები“ არიან და არ შეუძლიათ სისხლის სამართლის ნორმების დაცვა.

ეტიკეტირების თეორია ინტელექტის დაბალ დონეს ხსნის დამნაშავეის ეტიკეტირებიდან გამომდინარე უარყოფით მოვლენებზე, რომელიც, პირველ რიგში, მის სწავლაზე აისახება. მაგალითად, პირს, რომელიც პოლიციამ დააკავა, მეტი სირთულე უჩნდება საზოგადოებაში (სკოლაში, უნივერსიტეტში, სპორტულ გაერთიანებაში) ინტეგრაციის პროცესში, რაც პირის ინტელექტის შესუსტებას იწვევს.⁴⁸

გარდა ამისა, აღსანიშნავია ისიც, რომ პირები, რომლებიც სკოლაში არასაკმარისი სწავლის გამო ნაღვეები ინტელექტით გამოირჩევიან, ურთულდებათ საზოგადოებაში ინტეგრაცია, სამსახურის პოვნა არაკვალიფიციური განათლების გამო, რაც, თავის მხრივ, ზრდის იმის ალბათობას, რომ ასეთი პირი დანაშაულს ჩაიდენს. ხაზგასასმელია ასევე ის გარემოებაც, რომ ხშირად სწორედ მაღალი ინტელექტუალური დონე იწვევს დანაშაულის ჩადენას (პოლიტიკური და თანამდებობრივი დანაშაულები).⁴⁹

იმპულსურობა

კრიმინოლოგიურმა კვლევებმა ასევე აჩვენა, რომ სერიული დამნაშავეები, ჩვეულებრივი დამნაშავეებისაგან განსხვავებით, იმპულსურობით გამოირჩევიან.

იმპულსურობა გულისხმობს ადამიანის ქმედებას სპონტანურ, უკონტროლო, უმრავლეს შემთხვევაში, ძლიერი სულიერი აღელვების მდგომარეობაში. იმპულსურობა შეიძლება იყოს როგორც მოზღვავებული ენერჯის, ისე საკუთარ იმპულსურობაზე არასაკმარისი კონტროლის შედეგი.⁵⁰

მომეტებული იმპულსურობა გამოვლინდება, მაგალითად, ადამიანის რისკიანობაში, წინდაუხედავ ქცევასა და დაუფიქრებლად გადწყვეტილების მიღებაში, „სულმოკლეობაში“.

მომეტებული იმპულსურობა შესაძლებელია კანონის დარღვევაშიც გადაიზარდოს. ჯერ კიდევ ბავშვობის ასაკში მომეტებული იმპულსურობა დიდობაში შეიძლება დანაშაულებრივ ქმედებებში გადაიზარდოს. „რთული ბავშვები“, რომლებიც გამოირჩევიან გადამეტებული აღელვებულობით, გაუნონასწორებელი ხასიათით, ადვილად ბრაზდებიან და ბავშვურ აგრესიულობას ხშირად სიბრაზით გამოხატავენ, მოზარდობისა და დიდობის პერიოდში კრიმინალური ქცევის განხორციელებას ნაკლებად ერიდებიან.⁵¹

კრიმინალური კარიერის დასაწყისში ბევრი დამნაშავე პირი გამოირჩევა ყურადღების ნაკლებობითა და ჰიპერაქტიულობით.⁵²

⁴⁸ Meier, B.-D., 2007. S. 152.

⁴⁹ Mergen, A., 1995. S. 187.

⁵⁰ Nedopil, N., 2000. S. 160.

⁵¹ Meier, B.-D., 2007. S. 153.

⁵² იქვე.

6.2. არასრულწლოვანი სერიული დამნაშავეის სოციალური პროფილი

6.2.1. ოჯახი

დამნაშავეის პიროვნების კრიმინოლოგიური კვლევის დროს აუცილებელია დამნაშავეის ოჯახური მდგომარეობის გაგება. ფსიქოლოგიური თვალსაზრისით, ადამიანი პიროვნული განვითარების პროცესში ოჯახიდან იღებს მნიშვნელოვან იმპულსებს. ოჯახური ურთიერთობის დროს ადამიანები სოციალურ, ემოციურ და საკომუნიკაციო კომპონენტებს სწავლობენ, რომლებიც მნიშვნელოვან როლს თამაშობენ მათ შემდგომ განვითარებაში. დანაშაულის ჩადენის მიზეზების გამოკვლევის მიზნით კრიმინოლოგიამ დიდი ხნის წინ დაიწყო დამნაშავეების და არადამნაშავეების ერთმანეთთან შედარება და ანალიზი. ამ მხრივ, მნიშვნელოვანი ყურადღება ექცევა მათი ოჯახური მდგომარეობის შედარებას, აღზრდის წესებს, მშობლებს შორის ურთიერთობას. კრიმინოლოგიურმა კვლევამ დაადასტურა, რომ ოჯახურ მდგომარეობასა და მოგვიანებით პირის მიერ დანაშაულის ჩადენას, ერთმანეთთან მჭიდრო კავშირი აქვთ.⁵³

ოჯახის მნიშვნელობა ძირითადად დამოკიდებულია მშობლებსა და შვილებს შორის ურთიერთობაზე და ოჯახურ ატმოსფეროზე. არასისტემური აღზრდა და აღზრდის ძალისმიერი მეთოდები ნეგატიურ გავლენას ახდენს ბავშვის ჩამოყალიბებაზე. ბავშვის განვითარებაზე ასევე ცუდად მოქმედებს მასზე კონტროლის ნაკლებობა, როდესაც ბავშვი საკუთარ თავს არის მინდობილი.

კრიმინოლოგ გოდიაშვილის აზრით, არასრულწლოვან დამნაშავეთა სოციალურად მავნებელი თვისებების ფორმირების მთავარ ფაქტორს არაკეთილზრუნველყოფილი ოჯახი წარმოადგენს. ამგვარი ოჯახებისათვის დამახასიათებელია დაქვეითებული პროფესიონალური, მატერიალური და საგანმანათლებლო-კულტურული დონე, შიდაოჯახური კონფლიქტები და ოჯახის უფროს წევრთა უარყოფითი დამოკიდებულება ქცევის სოციალურად მიღებული ფორმების მიმართ.⁵⁴

შიდაოჯახურ კონფლიქტებსა და ოჯახურ ძალადობას შეუძლია უარყოფითი გავლენა მოახდინოს როგორც ვაჟებზე, ასევე გოგონებზე. ამ მხრივ საინტერესოა სწავლების თეორიის ანალიზი. სწავლა დაკვირვების შედეგად ან დაკვირვებით სწავლა, რასაც სწავლების თეორია მოიაზრებს, გულისხმობს ცნობიერ და არაცნობიერ დაკვირვებას და დაკვირვების შედეგად ნასწავლი ქცევის გამეორებას. დაკვირვებით სწავლობენ პატარა ბავშვები, როდესაც ისინი აკვირდებიან თავიანთი მშობლების ან მათთან ახლოს მყოფი პირების საქციელს და ცდილობენ მათ მიბაძვას, იმეორებენ უფროსების ქცევას.⁵⁵

ოჯახური ძალადობის შემთხვევაში, თუ ქალიშვილი ხედავს, რომ მამა სისტემატურად აყენებს დედას ფიზიკურ და ფსიქოლოგიურ შეურაცხყოფას (ძალადობას), გათხოვების შემდეგ, თუ გოგონა იმავე სიტუაციაში აღმოჩნდება, ანუ მეუღლე მის მიმართაც გამოიყენებს ძალადობას, მისთვის (ქალისათვის) ადვილი იქნება ოჯახურ ძალადობასთან შეგუება და მისი მოთმენა.⁵⁶

ოჯახური ძალადობის მხრივ საინტერესოა ამ ძალადობის მეორე ასპექტიც, კერძოდ, მოზარდებს ოჯახში ნასწავლი კონფლიქტის მოგვარების მეთოდი (დარტყმა, ცემა, დაყვირება) ქუჩაში გამოაქვთ და კონფლიქტური სიტუაციების მოგვარებას ძალადობის გამოყენებით ცდილობენ.⁵⁷

ზემოაღნიშნულიდან გამომდინარე, შეიძლება ითქვას, რომ ოჯახში მშობლებს შორის ძალადობაზე დაკვირვებით მოზარდების ერთი ნაწილი სწავლობს დამნაშავეის, ხოლო მეორე – დაზარალებულის ქცევას, რომელთაც ისინი შესაბამის სიტუაციებში იყენებენ.⁵⁸

53 იგივე, გვ. 154.

54 გოდიაშვილი ი., 1997, გვ. 37.

55 Schwind, H-D., 2008. S. 128.

56 Niesing, J., 1996. S. 104.

57 იხ. ქურხული ლ., 2006, გვ. 68, 75.

58 Schneider, U., 1987. S. 107.

მშობლებსა და შვილებს შორის ურთიერთობის მნიშვნელობასთან ერთად ბავშვის განვითარებისას გასათვალისწინებელია ის სოციალური პირობები, რომელშიც ოჯახს უწევს ცხოვრება: სიღარიბე, საცხოვრებელი ადგილი, მშობლების სოციალური გარემო (ალკოჰოლიზმი, ნარკომანობა, უმუშევრობა, დამნაშავეობა), ოჯახის წევრების რაოდენობა. შესაძლებელია ზემოთ ჩამოთვლილი ფაქტორებიდან ერთ-ერთის არსებობამ ბავშვის ნეგატიურად განვითარებაზე რაიმე სახის გავლენა არ მოახდინოს, რამდენიმე ამგვარი ფაქტორის შერწყმა კი ხშირად ნეგატიურად მოქმედებს ბავშვის განვითარებაზე, ვინაიდან ირღვევა ბავშვის აღზრდის, მისი კონტროლისა და მშობლებთან ემოციური კავშირის ერთიანი სისტემა, რაც, თავის მხრივ, მისი დამნაშავედ ჩამოყალიბების ალბათობას აძლიერებს.⁵⁹

„რთულმა ბავშვებმა“, რომლებიც გამოირჩევიან ჰიპერაქტიულობით, ხშირი უხასიათობით, ბრაზიანობითა და გაუნონასწორებლობით, შესაძლებელია მშობლებში ფრუსტრაცია და აგრესია გამოიწვიონ. ასეთი „რთული ბავშვების“ მიმართ მშობლები ხშირად აღზრდის ძალადობრივ მეთოდებს იყენებენ, რამაც, თავის მხრივ, მოგვიანებით მოზარდის დანაშაულებრივ საქციელზე გამაძლიერებელი ეფექტი შეიძლება იქონიოს (კონფლიქტის ოჯახში ნასწავლი „წესებით“ მოგვარება).⁶⁰

მოზარდისათვის ოჯახი არის არა მხოლოდ საკუთარი იდენტიფიკაციის ადგილი, არამედ ერთგვარი ხიდიც მისი საზოგადოებრივი და სოციალური იდენტიფიკაციისათვის. ოჯახის სოციალური ფუნქცია, უპირველეს ყოვლისა, მოზარდისათვის ჯანსაღი იდენტიფიკაციის შესაძლებლობის მიცემაა, რათა მან შეძლოს საზოგადოებაში თავის დამკვიდრება.⁶¹ ოჯახი ითვლება მოზარდის სოციალიზაციის პირველ წყაროდ.⁶²

ამ მხრივ დიდი როლი ენიჭება როგორც მშობლებსა და შვილებს შორის ან მშობლებს შორის ურთიერთობას, ასევე ოჯახის შემადგენლობას.

„ოჯახის შემადგენლობა და მშობლის ემოციური განწყობა პირდაპირ უკავშირდება ბავშვის სულიერ მდგომარეობას და მასში გამოხატულებას პოულობს მოჭარბებული აგრესია და სხვა ემოციური დარღვევები,“⁶³ რაც ხშირად შეიძლება გამოიხატოს კანონით დადგენილი ნორმების დარღვევაში.

კრიმინოლოგიური დისკუსიის საგანია ასევე დანგრეული ოჯახის როლი ბავშვის კრიმინალად ჩამოყალიბებაში.⁶⁴ შესაძლებელია, დანგრეულმა ოჯახმა (**broken-home**) პირდაპირი მნიშვნელობით ბავშვის დამნაშავეობა არ გამოიწვიოს, მაგრამ მშობლების გაყრა შეიძლება მოგვევლინოს მშობლებსა და შვილებს შორის ურთიერთობის ხელშემშლელ ფაქტორად, რაც, თავის მხრივ, ბავშვს დიდ ემოციურ ზიანს აყენებს.⁶⁵

მეცნიერთა ერთი ნაწილი მიიჩნევს, რომ დანგრეულმა ოჯახებმა შეიძლება დანაშაულის ჩადენას შეუწყოს ხელი.⁶⁶

Broken home - არასრული ოჯახი, ანუ ისეთი ოჯახი, რომელიც სტრუქტურულად არასრული და არაორგანიზებული ან „დანგრეულია“, ზოგადად უფრო მეტად დგას დანაშაულის ჩადენის რისკის წინაშე და შესაბამისად, ასეთი ოჯახებიდან გამოსული მოზარდები უფრო ხშირად ხდებიან დამნაშავეები.⁶⁷

59 Meier, B.-D., 2007. S. 156.

60 იქვე.

61 Hellmer, J., 1978. S. 79

62 Bauer, G./Winkler von Mohrenfels, K., 1985. S. 9.

63 ქურხული ლ., 2006, გვ. 72.

64 Schwind, H.-D., 2008. S. 374.

65 Meier, B.-D., 2007. S. 155; კვირიკაშვილი, ბ./ ანდლულაძე, თ., 2000, გვ. 101.

66 Tekles, H., 1998. S. 15-20.

67 Lamnek, S., 1985. S. 99; Schneider, H.J., 1987. S. 651.

მშობლების გაყრა ან ერთ-ერთი მშობლის სიკვდილი იწვევს ოჯახის ნორმალური ფუნქციონირებისათვის ხელის შეშლას. ამ დროს ბავშვები არასასურველად მიიჩნევენ მშობლის ხელმეორედ დაქორწინებას.⁶⁸

მაგრამ მხოლოდ მშობლების გაყრა ან ერთ-ერთი მშობლის სიკვდილი არ არის დანაშაულებრივი ქმედების გამომწვევი, მნიშვნელოვანია აგრეთვე მოზარდის სოციალური გარემო და მისი სოციალიზაცია.⁶⁹

ოჯახის დაშლის შემდეგ, როდესაც მშობლები კონტაქტს არ წყვეტენ და შვილების პრობლემებს ერთად აგვარებენ, უკანასკნელნი შედარებით იოლად ეგუებიან შექმნილ სიტუაციას. ეს უფრო მნიშვნელოვანია ვაჟებისათვის, რადგან მამასთან ემოციური კავშირის დამყარება მათთვის უფრო იოლია⁷⁰ და შესაბამისად, ამ კავშირის განწყვეტამ შეიძლება უარყოფითი ემოციები წარმოქმნას მათში, რაც დანაშაულებრივ ქმედებებში შეიძლება გადაიზარდოს.

ზოგადად საუბარი არასრული ოჯახებიდან გამოსული მოზარდების დანაშაულებრივ საქციელზე შეუძლებელია. იგი დამოკიდებულია მშობლის სამუშაო დროის განაწილებაზე (ნახევარი თუ მთელი განაკვეთი), მოზარდის წლოვანებაზე, ოჯახში არსებულ სოციალურ გარემოზე, მეგობრების სოციალურ წრეზე და ა. შ.⁷¹

---

68 Lamnek, S., 1985. S. 101

69 იქვე.

70 ქურხული ლ., 2006, გვ. 74.

71 Lamnek, S., 1985. S. 102

6.2.2. სკოლა

ბავშვის ასაკის მატებასთან ერთად, მასზე ზეგავლენის მოხდენის თვალთახედვით, მნიშვნელოვანი როლი ენიჭება მისი სოციალიზაციის სხვა ინსტანციებსაც: სკოლას, სამეგობრო წრეს და მასობრივი მედიის საშუალებებს.

სკოლას დიდი მნიშვნელობა აქვს მოზარდის აღზრდის საკითხში. პროგრამული სწავლების გარდა, იგი მოზარდის მორალურ მხარესაც უნდა ავსებდეს და ამდიდრებდეს. სკოლაში უნდა ასწავლიდნენ ასევე ისეთ ღირებულებებს, რომლებიც მნიშვნელოვანია ადამიანთა თანაცხოვრებისა და საზოგადოებრივი განვითარებისათვის.⁷² სხვისი პატივისცემა და სხვისი უფლებების დაცვა (არ შელახვა) დამოკიდებულია აღზრდისგან მიღებულ ღირებულებებზე.

კრიმინოლოგიური კვლევების დროს დიდი ყურადღება ექცევა საგანმანათლებლო დაწესებულებებს – სკოლებს, ვინაიდან სკოლა ის ინსტანციაა, რომელიც სახელმწიფოს დიდი მატერიალური რესურსების მობილიზაციასთან არის დაკავშირებული, და რომლის საქმიანობის ძირითადი მიზანი ბავშვისა და მოზარდის აღზრდა-განათლება და პიროვნული განვითარებაა.⁷³

სკოლა, სადაც ბავშვები დღის გარკვეულ ნაწილს (20-30%-ს) ატარებენ, კრიმინოლოგიური კვლევისათვის საინტერესოა იმაზე საპასუხოდ, არსებობს თუ არა განსხვავება დამნაშავე და არადამნაშავე მოზარდებს შორის სასკოლო ქცევაში ან სასკოლო მიღწევებში?

კრიმინოლოგიურმა კვლევებმა აჩვენა, რომ მოზარდები, რომლებიც მოგვიანებით დანაშაულებრივ გზას დაადგნენ, სკოლის პერიოდში თავიანთი საქციელით ხშირად თვალშისაცემი ხდებოდნენ.⁷⁴

სკოლის პერიოდში იმ მოზარდების „თვალშისაცემობა“, რომლებიც მოგვიანებით დამნაშავეები გახდნენ, გამოიხატებოდა სამი კომპონენტით:⁷⁵

1. სკოლაზე უარყოფითი წარმოდგენა (დამოკიდებულება). დამნაშავეებს ხშირად სკოლაზე უარყოფითი წარმოდგენა (დამოკიდებულება) აქვთ, რაც გამოიხატება სასკოლო მასალისა და სასკოლო მოთხოვნილებების დაკმაყოფილების მიმართ უინტერესობით. ბავშვის დაუინტერესებლობის მიზეზი ზოგიერთ შემთხვევაში სოციალური (ნარკომანი, ლოთი მშობლები) და ეკონომიკური (სკოლის წიგნების შეძენის შეუძლებლობა უსახსრობის გამო) საფუძვლები შეიძლება იყოს.

2. სასკოლო საგნებისა და სკოლის პერსონალის მიმართ აგრესიული დამოკიდებულება. დამნაშავეები სასკოლო ასაკში ხშირად გამოირჩევიან სასკოლო საგნებისა და სკოლის პერსონალის მიმართ აგრესიული დამოკიდებულებით, რისი შედეგიც არის გაკვეთილების ჩატარებისათვის ხელის შეშლა, სკოლის ინვენტარის დაზიანება-განადგურება.

3. სკოლაში ცუდი ნიშნების მიღება. სერიული დამნაშავეების უმრავლესობა გამოირჩევა ცუდი სასკოლო ნიშნებით, რაც, თავის მხრივ, იწვევს კლასში ჩარჩენას ან/და სკოლის დატოვებას (გამოცვლას), რის გამოც ბავშვი იძულებულია შეეგუოს ახალ სოციალურ გარემოს, თანატოლებს, მასწავლებელს, რაც ასევე უარყოფით გავლენას ახდენს მის პიროვნულ განვითარებაზე.

72 Walter, M., 2005. S. 107.

73 იქვე.

74 Bereswill, M./Greve, W. (Hrsg.), 2001. S. 119.

75 Meier, B.-D., 2007. S. 157.

კრიმინოლოგიაში დისკუსიას იწვევს სკოლის გაცდენის ურთიერთობის საკითხი დანაშაულის ჩადენასთან. ⁷⁶ იმ პირებს, რომლებიც მოგვიანებით დამნაშავეები გახდნენ, ახასიათებდათ სკოლის ხშირი გაცდენა. სკოლის გაცდენა გამოწვეულია როგორც მოსწავლის მიერ სასკოლო მასალით დაუინტერესებლობით, ასევე სასკოლო დავალებებისგან თავის არიდებით. სკოლას, როგორც მოზარდის სოციალიზაციის ერთ-ერთ უმთავრეს ინსტიტუტს, შეუძლია მოზარდი ჩამოაყალიბოს როგორც დამნაშავედ, ასევე არადამნაშავედ. კერძოდ, სკოლის პერიოდში ბავშვის მიერ გაკვეთილების გაცდენა ან ცუდი ნიშნების მიღება თუ გამოიწვევს მის ეტიკეტირებას, როგორც არაფრის შემძლე მოზარდისა, რომელმაც მასწავლებლის მოთხოვნებს თავი ვერ გაართვა, შესაძლოა მოსწავლეს უბიძგოს იქითკენ, რომ მან „თავი შეაფაროს“ იმ სოციალურ გარემოს, სადაც მისი ღირებულებები (სკოლის გაცდენა, ცუდი ნიშნები) მიღებულია, ხოლო ეტიკეტირებული მოზარდის სოციალური გარემოდან დანაშაულის ჩადენამდე ხშირად ერთი ნაბიჯია დარჩენილი. ⁷⁷ ამდენად, სკოლაში მოზარდის საქციელს დიდი მნიშვნელობა აქვს მისი შემდგომი ცხოვრების გზაზე. მოზარდის სწავლისათვის მნიშვნელოვანია ოჯახური სიტუაცია, მის სწავლაზე კონტროლი, მშობლისა და მასწავლებლის ურთიერთობა.

სკოლის პერიოდში მოზარდთა დაუინტერესებლობა იწვევს მათი სასკოლო განათლების გარეშე დარჩენას, რაც აფერხებს პროფესიული განათლების მიღებას და ხელს უშლის მათ შემდგომში სამსახურის მოძიება-დანყებას.

ერთ-ერთ მნიშვნელოვან პრობლემას წარმოადგენს სკოლაში ბავშვთა ძალადობის საკითხი. იუნისეფის (გაეროს ბავშვთა ფონდის) მიერ 2007-2008 წლებში ჩატარებულმა კვლევამ აჩვენა, რომ 93 სკოლის 11-დან 17 წლამდე ასაკის 1 300 გამოკითხული მოსწავლის 77,5% სკოლაში თავს „ყოველთვის“ უსაფრთხოდ გრძნობს, 17,2% - „ჩვეულებრივ“, 3,9% - „ზოგჯერ“, ხოლო 1,4% არასოდეს გრძნობს თავს უსაფრთხოდ სკოლაში. ⁷⁸ პირველ რიგში, საკითხავია, თუ როგორ შეიძლება გაგებულ იქნეს კითხვა „სკოლაში მოსწავლე ჩვეულებრივ უსაფრთხოდ გრძნობს თავს?“ „თავის უსაფრთხოდ გრძნობა“ წმინდა სუბიექტური ხასიათის საკითხია და ვფიქრობთ, თუ მოსწავლე ყოველთვის უსაფრთხოდ არ გრძნობს თავს, მაშინ მას ანუხებებს აზრი, რომ შესაძლებელია მასზე განხორციელდეს გარკვეული სახის ძალადობა. მოცემული გამოკითხვის შედეგებს შესაძლებელია ორი მხრიდან შევხედოთ: პირველი, რომ მოსწავლეთა დიდი უმრავლესობა – 77,5% – თავს სკოლაში უსაფრთხოდ გრძნობს და მეორე, რომ ყოველი მეოთხე-მეხუთე მოსწავლე სკოლაში თავს უსაფრთხოდ არ გრძნობს. თუ იმ მოსწავლეების (22,5%) უმრავლესობა, რომლებიც თავს უსაფრთხოდ არ გრძნობენ ვაჟები არიან, მაშინ სკოლის უსაფრთხოებაზე საუბარი არ შეიძლება, ვინაიდან ეს 22,5% არის პრობლემური ჯგუფი მოსწავლეებისა, რომელთაც შეიძლება თავის დასაცავად სკოლაში ცივი იარაღი (დანა) დააქვთ და საფრთხეს უქმნიან თანასკოლელების სიცოცხლესა და ჯანმრთელობას.

76 Göppinger, H., 1983. S. 60.

77 Lamnek, S., 1985. S. 147.

78 იხ. გაეროს ბავშვთა ფონდის (იუნისეფის), საქართველოში ბავშვების მიმართ ძალადობის ეროვნული კვლევა 2007-2008.

6.2.3. თანატოლებთან ურთიერთობა

სასკოლო განათლებასთან ერთად დიდი მნიშვნელობა ენიჭება მოზარდის თანატოლებთან ურთიერთობას. თანატოლებთან კონტაქტი, ერთნაირი სურვილების ქონა, საერთო გამოცდილების მიღება, მეგობრების ყოლა მნიშვნელოვანი ფაქტორებია მოზარდის სოციალური კომპეტენციის განვითარებისათვის.⁷⁹

კრიმინოლოგიურმა კვლევებმა დაადასტურეს, რომ მოზარდების მიერ დანაშაულის ჩადენაზე მნიშვნელოვან გავლენას ახდენს მეგობრების წრე.⁸⁰ მოზარდის ისეთ პირებთან კონტაქტი, რომელთაც დანაშაული აქვთ ჩადენილი, დიდი ალბათობით გამოიწვევს მოზარდის მიერ დანაშაულის ჩადენას.⁸¹

მას, ვინც ხშირად ჩადის დანაშაულს, ისეთი მეგობრები ჰყავს (სუბკულტურა, ბანდა), რომელთათვისაც კანონის დარღვევა (კრიმინალური ქმედება) ნორმალური საქციელია.

მშობლებისა და დედამიწვილებისაგან განსხვავებით, მოზარდს თვითონ შეუძლია აირჩიოს მეგობრების წრე. კვლევების შედეგად დადგინდა, რომ ოჯახის წევრებთან კონფლიქტური სიტუაციები ხშირად ხელს უწყობს მოზარდის ისეთ სამეგობრო წრეში ჩართვას, რომელიც დანაშაულებრივ საქმიანობას მისდევს.⁸²

მეგობრების შერჩევის თვალსაზრისით მოზარდზე დიდ გავლენას ახდენს მანამდე მისი სოციალიზაცია. მოზარდები ისეთ მეგობრებს ირჩევენ, რომელთა ძალადობრივი ქმედებები შეესაბამება მშობლების წარმოდგენას ძალადობაზე.⁸³

სკოლიდან გარიყული და მშობლების კონტროლს მოკლებული მოზარდი თავშესაფარს თანატოლებში პოულობს. საქართველოს უზენაესი სასამართლოს სტატისტიკური მონაცემებით, არასრულწლოვან მსჯავრდებულთა ნახევარს დანაშაული ჯგუფთან ერთად აქვს ჩადენილი.⁸⁴ არასრულწლოვნები ჯგუფურად დანაშაულის ჩადენას აზარტით ხსნიან.⁸⁵ ბაძალუა, უცხოელი კრიმინოლოგებისაგან განსხვავებით,⁸⁶ მიიჩნევს, რომ არასრულწლოვნების მიერ ჩადენილი ჯგუფური დანაშაული ხდება არა ჯგუფური ზენოლით, არამედ ბავშვური ინტერესით, რაც პიროვნების გაუკუღმართებელი ჩამოყალიბების შედეგია.⁸⁷

ვფიქრობთ, „პიროვნების გაუკუღმართებულად ჩამოყალიბება“ ხდება მანამ, სანამ იგი სხვა მოზარდებთან ერთად დანაშაულებრივ ჯგუფს შექმნის. მოზარდთა ჯგუფში სტატუსის მოპოვება-შენარჩუნებისათვის საჭიროა მოზარდმა ჯგუფის სხვა წევრებთან ერთად ჩაიდინოს დანაშაული, ანუ ჯგუფის მხრიდან გარკვეული ფსიქოლოგიური „ზენოლა“ აშკარაა, იმის მიუხედავად, „პიროვნების გაუკუღმართებულად ჩამოყალიბებას“ დავაბრალებთ ამას თუ მოზარდის „ბავშვურ ინტერესს“. ეს უკანასკნელი შესაძლებელია მოზარდს პირველი დანაშაულის ჩადენის დროს ჰქონდეს, მაგრამ თუ იგი ბავშვური ინტერესის დაკმაყოფილების შემდეგ მაინც სჩადის ჯგუფურ დანაშაულს, ეს ჯგუფის, როგორც „ერთის“, ზეგავლენაზე მიუთითებს. გასათვალისწინებელია ასევე ის გარემოება, რომ ჯგუფი მოზარდისათვის

79 Meier, B.-D., 2007. S. 159.

80 Wetzels, P./Enzmann, D., 1999. S. 129.

81 Dessecker, A. (Hrsg.), 2006. S. 69.

82 Wetzels, P., u.a., 2001. S. 274.

83 Wetzels, P./Enzmann, D., 1999. S. 129.

84 იხ.: www.supremecourt.ge (2009 წლის 10 მარტის მდგომარეობა); ჟურნალი „მართლმსაჯულება“, 2007 წლის სტატისტიკა.

85 ბაძალუა მ., 1998, გვ. 89

86 Wetzels, P./Enzmann, D., 1999. S. 129; Göppinger, H. 2008. S. 147.

87 ბაძალუა მ., 1998, გვ. 90.

იდენტიფიკაციის საშუალებას წარმოადგენს, აქედან გამომდინარე, მოზარდს ცნობიერად თუ არაცნობიერად, თუნდაც საკუთარი ინტერესების წინააღმდეგ, ხშირად იდენტიფიკაციის დაკარგვის შიშით, უწევს ჯგუფის ნორმებს დაქვემდებარება. ამდენად, ჯგუფს დიდი ზეგავლენა შეუძლია იქონიოს მოზარდის მიერ დანაშაულის ჩადენაზე.

დასკვნის სახით შეიძლება ითქვას, რომ მოზარდების ისეთ სამეგობრო წრესთან კონტაქტი, რომელიც დანაშაულს სჩადის, შესაძლებელს ხდის მოზარდების მხრიდან დანაშაულის ჩადენას.⁸⁸

---

88 Meier, B.-D., 2007. S. 160

6.2.4. თავისუფალი დროის გატარება (კომპიუტერი, მასმედია)

თავისუფალი დროის ოპტიმალურად გატარებას მნიშვნელოვანი ადგილი უკავია დანაშაულის ჩადენის პრევენციის თვალსაზრისით. მოზარდების (და არა მარტო მათ) მიერ დანაშაულებრივი ქმედებები ხორციელდება თავისუფალ დროს, ე. ი. დროის იმ მონაკვეთში, როდესაც ადამიანს არც ბიოლოგიური აუცილებლობა (ძილი, ავადმყოფობა) და არც მესამე პირისაგან წარმოშობილი ვალდებულებების შესრულება არ უწევს (სკოლის მასწავლებელი, ოჯახის წევრი). ზემოაღნიშნულის გამო კრიმინოლოგიური კვლევა მიმართულია თავისუფალი დროის პერიოდში დანაშაულის ჩადენაზე.⁸⁹

დამნაშავეების მიერ თავისუფალი დროის გატარება, სხვა პირებისაგან განსხვავებით, გამოირჩევა სპონტანურობით, დაუგეგმაობით და სიტუაციიდან გამომდინარე მოქმედებით.⁹⁰

კრიმინოლოგიური თვალთახედვით თავისუფალი დროის მნიშვნელობა განსხვავდება ოჯახური, სასკოლო და სამეგობრო გარემოსაგან, ვინაიდან იგი პირის განათლებისა და სოციალური განვითარების ინსტიტუციებს არ მიეკუთვნება.⁹¹ პიროვნებას (მათ შორის დამნაშავესაც) უფლება აქვს ინდივიდუალურად, საკუთარი შეხედულებისამებრ, გამოიყენოს თავისუფალი დრო. თავისუფალი დროის კრიმინოლოგიურ კვლევას მხოლოდ ინფორმაციის მიღების ფუნქცია აქვს, რათა გამოიყენოს ზომები დანაშაულის განმეორებითი ჩადენის აღსაკვეთად (სპეციალური პრევენცია): თავისუფალი დროის როგორ გატარებას შეიძლება მოჰყვეს დანაშაულებრივი ქმედება?

საქართველოს უზენაესი სასამართლოს სტატისტიკური მონაცემებით არასრულწლოვან მსჯავრდებულთა 60 პროცენტი არ მუშაობს და არ სწავლობს,⁹² რაც ქვეყანაში არსებული პოლიტიკური პრობლემების (სასკოლო ზედამხედველობის ნაკლებობა, მასობრივი უმუშევრობა, სწავლის უპერსპექტივობა, პროფესიული სასწავლებლების გაუქმება) გარდა, საზოგადოებრივ პრობლემებზეც მიუთითებს, კერძოდ, თავისუფალი დროის გატარების საკითხზე, ვინაიდან მოზარდს ხშირად თავისუფალი დროის ნაყოფიერად გატარების დროს აღეძვრება სწავლის ან მუშაობის სურვილი. მაგალითად, მოზარდს, რომელიც ბევრს მოგზაურობს ქართული კულტურის ძეგლების გასაცნობად, შესაძლებელია გაუჩნდეს სურვილი გახდეს არქეოლოგი, ეთნოლოგი ან იმუშაოს ასეთი კულტურული ძეგლების სარემონტო სამუშაოებზე.

ხელოვნება და აქტიური სპორტი თავისუფალი დროის გატარების ისეთი საშუალებებია, რომლებიც საზოგადოების დიდი ნაწილის მიერ არის აღიარებული, თუმცა ხშირად მოზარდთა დაინტერესებას ვერ ჰპოვებს, მაგალითად, თავისი სურვილით ცოტა მოზარდი თუ წავა ხელოვნების ან ეთნოგრაფიულ მუზეუმში. სპორტი ისეთივე სახის თავისუფალი დროის გატარების საშუალებაა, რომელსაც შეიძლება ითქვას, რომ საერთოდ არ არსებობს. სპორტს მხოლოდ პროფესიონალი სპორტსმენები მისდევენ აქტიურად. თუ გადავხედავთ დედაქალაქის სპორტულ გამაჯანსაღებელ ცენტრებს, ისინი მხოლოდ პროფესიონალ სპორტსმენებს ავარჯიშებენ და მოზარდს, რომელსაც კვირაში ფეხბურთის 2-3 მატჩის თამაში უნდა, აღარაფერი დარჩენია, გარდა ქუჩაში დროის გატარებისა, კინოში ან ბარში წასვლისა, ტელევიზორის ყურებისა და კომპიუტერის თამაშისა.

89 იქვე.

90 Göppinger, H., 1983. S. 89.

91 Meier, B.-D., 2007. S. 161.

92 იხ. www.supremecourt.ge (2009 წლის 10 მარტის მდგომარეობა); ჟურნალი „მართლმსაჯულება“, 2007 წლის სტატისტიკა.

ქალაქში აშენებული სპორტული მოედნები, მაქსიმუმ, 10-12 მოზარდს იტევს და მხოლოდ ერთი სახის სპორტული თამაშისთვის არის განკუთვნილი (ფეხბურთი ან კალათბურთი). გარდა ამისა, ამ სპორტულ მოედნებზე მხოლოდ კარგ ამინდში შეიძლება თამაში. თუ გავითვალისწინებთ იმ გარემოებას, რომ ორმილიონიან თბილისში ფინანსურად ხელმისაწვდომი სულ რამდენიმე დახურული საცურაო აუზი არსებობს, მაშინ არავისთვის არ უნდა იყოს გასაკვირი, თუ რატომ დგანან მოზარდები მთელი დღის განმავლობაში ქუჩაში ან რატომ თამაშობენ კომპიუტერულ თამაშებს ან უყურებენ სახლში ძალადობრივ ფილმებს, რომელთაც შეუძლიათ სხვადასხვაგვარად იმოქმედონ არასრულწლოვანზე. ამ მხრივ საინტერესოა ძალადობრივი ქმედებების სატელევიზიო გადაცემებისა და კომპიუტერული თამაშების თეორიული საფუძვლების განხილვა.

კათარზისის თეორია: კათარზისის თეორიის თანახმად, სატელევიზიო აგრესია ხელს უწყობს ადამიანს აგრესიული ემოციებისაგან განმუხტვას. პირი, რომელიც აგრესიას ტელევიზორში უყურებს, თავს აიგივებს ეკრანზე გამოსახულ აგრესორთან და მის აგრესიულ ქმედებებს ისე აღიქვამს, როგორც საკუთარს. აგრესიული სიუჟეტის შედეგად იგი თავისუფლდება საკუთარი აგრესიისაგან.

კათარზისის თეორია 1969 წელს ჩამოაყალიბა Feshbach-მა.⁹³ ფროიდისეულ მოთხოვნებთან შესახებ მოსაზრებას იგი საფუძვლად უდებს კათარზისის თეორიის ჩამოყალიბებას და ამბობს, რომ ფანტაზიური ქცევა უკუერეტიკის ერთგვარი მექანიზმია, რომელიც ნანახი აგრესიის საფუძველზე საკუთარ აგრესიასთან იდენტიფიკაციის საშუალებას იძლევა (ფანტაზიის დონეზე).⁹⁴

Feshbach-მა კვლევების საფუძველზე დაადგინა, რომ 1. დიდი ხნის განმავლობაში (6 თვე) აგრესიული სატელევიზიო გადაცემების ყურება საკუთარი აგრესიული ქმედებების მომატებას არ იწვევს; და 2. დიდი ხნის განმავლობაში აგრესიული სატელევიზიო გადაცემების ყურება, საკუთარი აგრესიული ქმედებების კლებას და კონტროლს უწყობს ხელს.⁹⁵

შეკავების თეორია (Inhibition): შეკავების თეორიის თანახმად, სატელევიზიო ძალადობა აკავებს საკუთარ აგრესიულ ემოციებს. მოცემული თეორია ეკუთვნის ავტორთა ჯგუფს, რომლის წარმომადგენელია Berkowitz.⁹⁶ მისი 1963 წელს გამოქვეყნებული შეკავების თეორია Feshbach-ის კვლევის შედეგების ინტერპრეტაციისა და საკუთარი ექსპერიმენტების შედეგია. Berkowitz-ის აზრით, აგრესიის შეკავება ხდება აგრესიის შიშის გამო. ეს შიში ძალადობის მიმართ ადამიანში წარმოიშობა აგრესიული ფილმების ყურებით.

სტიმულირების თეორია: სტიმულირების თეორიის თანახმად, სატელევიზიო სივრცეში ნანახი ძალადობა სტიმულის მიმცემია მნახველისათვის და ხდება აგრესიული ქცევის სწავლა. სტიმულირების თეორია ჩამოაყალიბეს ე. წ. Berkowitz-ის ჯგუფის წევრებმა 1966 წელს.⁹⁷ აღნიშნულ თეორიას მხარი დაუჭირა ალბერტ ბანდურამ, რომელმაც ამ საკითხთან დაკავშირებით რამდენიმე ექსპერიმენტი ჩაატარა⁹⁸ სკოლამდელი ასაკის ბავშვებზე და დაადგინა, რომ დაკვირვებით (თუნდაც სატელევიზიო გადაცემებით) ბავშვები აგრესიულობას სწავლობენ. ნასწავლი აგრესიულობა დიდი ხნის განმავლობაშია მათი ქცევის შემადგენელი ნაწილი.

93 Feshbach, S., 1969.

94 Mattern, U., 1982. S. 308.

95 იქვე.

96 Berkowitz, L., et al., 1963. pg. 217-229.

97 Geen, R., et al., 1966. pg. 456-465.

98 Mattern, U., 1982. S. 309.

ფსიქოლოგმა ბანდურამ თავის თანამშრომლებთან ერთად მიმართა შემდეგი სახის ლაბორატორიულ ექსპერიმენტს: 3-დან 6 წლამდე 96 ბავშვი უყურებდა (აკვირდებოდა) ზრდასრული ადამიანის აგრესიულ ქმედებას. ბავშვების ერთი ჯგუფი ზრდასრული ადამიანის აგრესიულ საქციელს აკვირდებოდა ბუნებრივ პირობებში, ბავშვების მეორე ჯგუფი იმავე საქციელს უყურებდა ფილმში, მესამე ჯგუფი იმავე საქციელს უყურებდა მულტიპიკაციურ ფილმში, ხოლო ბავშვების მეოთხე (საკონტროლო) ჯგუფს არაფერი აჩვენეს. ზრდასრული ადამიანის აგრესიული ქმედება, რომელიც ბავშვების სამმა ჯგუფმა ნახა, იყო ასეთი: პლასტიკატის სათამაშო ფიგურას, სახელად „ბობო“, ადამიანი უყვიროდა და ხელს ან ჩაქუჩს ურტყამდა.

ამის შემდეგ თითოეულ ბავშვს უფლება ჰქონდა 20 წუთის განმავლობაში ეთამაშა სათამაშო ოთახში, რომელშიც, სხვა სათამაშოებთან ერთად, „ბობოც“ იდო.

ექსპერიმენტის შედეგი იყო ის, რომ საკონტროლო (მეოთხე) ჯგუფის ბავშვებს, რომლებსაც არაფერი უნახავთ, „ბობოსთვის“ ხელი არ უხლიათ, როცა დანარჩენი სამივე ჯგუფის ბავშვები (რომელთაც ნახეს „ბობოს“ ცემა), „ბობოს“ ურტყამდნენ და უყვიროდნენ ისე, როგორც მათ ეს ნახეს. 99

მიჩვევის (Habitual) თეორია: მოცემული თეორიის თანახმად, სატელევიზიო ეკრანზე ნახი ძალადობა ადამიანში ემოციების თანდათან უწყვეტად შენელებას და ბოლოს საერთოდ გაქრობას იწვევს. თეორიის ძირითადი მიმდევრები არიან Berger 100 და Lazarus et al. 101. აღნიშნული თეორიისათვის ჩატარდა ექსპერიმენტი. ექსპერიმენტში მონაწილე პირებმა, რომლებმაც ფილმში ადამიანის ტანჯვა ნახეს, თავდაპირველად ძლიერი ემოციური დარტყმა განიცადეს, ექსპერიმენტის მსვლელობისას მათმა ემოციურმა განცდებმა ნელ-ნელა იკლო და ბოლოს საერთოდ გაქრა. 102

მიჩვევის თეორიის თანახმად, ადამიანი ტელევიზორში ნახი ძალადობას იმდენად ეჩვევა, რომ ძალადობრივ ქმედებებზე მას უკვე რეაქცია აღარ აქვს. ყოველივე ადამიანში იწვევს დანაშაულის სამართალდამცავი ორგანოებისადმი შეუტყობინებლობას და დამნაშავისა და მსხვერპლისადმი არასათანადო მოპყრობას. 103

სატელევიზიო ძალადობასთან დაკავშირებით მეცნიერები გამოყოფენ სატელევიზიო ძალადობის შედეგად წარმოშობილ პირველად და ხანგრძლივ (მომავლის) შედეგებს. სატელევიზიო ძალადობის პირველადი შედეგი არის ის, რომ ადამიანები მიბაძავენ ტელევიზიით გადმოცემულ ძალადობრივ ქცევას, ხოლო ხანგრძლივი (მომავლის) თვალსაზრისით, ტელევიზიით ნახი ძალადობრივი ქცევა შეიძლება ადამიანში აგრესიულ ქცევად განვითარდეს და ჩამოყალიბდეს, რომლის შედეგი იქნება პრობლემების ძალისმიერი მეთოდებით მოგვარების სურვილი და მცდელობა. 104

ბავშვობაში ძალადობრივი სატელევიზიო გადაცემების ყურებისა და მათი მომავალში გამოხატვის მხრივ, აღსანიშნავია შემდეგი კვლევა: 8 წლის ბიჭები, რომლებიც ხშირად უყურებდნენ ძალადობრივი სიუჟეტების შემცველ ფილმებს, 30 წლის ასაკში სწორედ ისინი

99 Schwind, H-D., 2008. S. 294.

100 Berger, S.M., 1962. S. 105-456.

101 Lazarus, R.S., et al., 1965. S. 622-635.

102 Mattern, U., 1982. S. 309.

103 Schwind, H-D., 2008. S. 295.

104 Schneider, H. J., 2001. S. 135.

აღმოჩნდნენ, ვინც განსაკუთრებული აგრესიულობით გამოირჩეოდა. 105

მეორე შედარებითმა კვლევამ, რომელიც სამი წლის განმავლობაში მსოფლიოს ხუთ ქვეყანაში (ავსტრალია, ფინეთი, ისრაელი, პოლონეთი და აშშ) 9-დან 11 წლამდე ასაკის ბავშვებში მიმდინარეობდა, აჩვენა, რომ ამ ქვეყნებში აგრესიული იყვნენ ის ბავშვები, რომლებიც 1. ზოგადად ბევრ დროს ატარებდნენ ტელევიზორთან; 2. უპირატესობას ანიჭებდნენ ძალადობრივ სიუჟეტებს; 3. საკუთარი თავის იდენტიფიკაციას ახდენდნენ სატელევიზიო გადაცემების გმირებთან; 4. სჯეროდათ, რომ სატელევიზიო სიუჟეტებში ნანახი ძალადობა, ცხოვრებისეულ სინამდვილეს შეეფერებოდა; დაბოლოს, ხუთივე ქვეყანაში აგრესიულ ბავშვებს დედ-მამაც აგრესიული ჰყავდათ, რომლებიც შვილების საქმიანობითა და ემოციურობით ნაკლებად ინტერესდებოდნენ. 106

გასული საუკუნის 70-იანი წლების ბოლოს Belson-ის მიერ გამოკვლეულ იქნა 12-13 წლის 1565 ბიჭი. კვლევის შედეგად იგი მივიდა დასკვნამდე, რომ ძალადობრივ სატელევიზიო გადაცემათა გადაჭარბებული ყურება მეტი ალბათობით იწვევს მოზარდების მონაწილეობას ძალადობრივ ქმედებებში. 107

6.2.5. ნარკოტიკულ ნივთიერებებსა და ალკოჰოლურ სასმელებთან დამოკიდებულება

თავისუფალი დროის ქუჩაში გატარებითა და არასწორი გადანაწილებით იწყება მათი პირველი შეხება ალკოჰოლსა თუ ნარკოტიკულ ნივთიერებებთან.

ალკოჰოლურ სასმელებს და ნარკოტიკულ ნივთიერებათა მოხმარებას მნიშვნელოვანი ადგილი უკავია პირის მიერ დანაშაულის ჩადენაში. კვლევების შედეგად დადგინდა, რომ ის პირები, რომლებიც სისტემატურად იღებენ ალკოჰოლს, უფრო ხშირად სჩადიან დანაშაულს, ვიდრე ისინი, ვინც ნაკლებად ეტანება მას.¹⁰⁸ დანაშაულის ჩადენის ალბათობა იზრდება, თუ პირმა ჯგუფთან ერთად მიიღო ალკოჰოლური სასმელი ან იგი არასტრუქტურირებულად ატარებს დროს (გზის პირას ქეიფი, რამაც შესაძლებელია გამვლელთა უკმაყოფილება გამოიწვიოს, რაც ურთიერთდაპირისპირებაში გადაიზრდება).¹⁰⁹

გამაბრუნებელი საშუალებები (ალკოჰოლი, ნარკოტიკული ნივთიერებები) ათამამებს დამნაშავეს, აძლევს სტიმულს დანაშაულის ჩასადენად, ხდის მას იმპულსურსა და აგრესიულს. გამაბრუნებელი საშუალებების მიღების შედეგია ხელსაყრელ სიტუაციაში შესაბამისი მხნეობის ქონა, რომლის ძალისხმევითაც პირი დანაშაულს ჩადის.

გარდა იმისა, რომ ალკოჰოლური საშუალებები პიროვნებაზე პირდაპირ ზემოქმედებს, რაც მის მიერ დანაშაულის ჩადენას აადვილებს, არაპირდაპირ ზემოქმედებად ითვლება მათი სისტემატური მიღების შედეგად წარმოშობილი ფსიქიკური, ფიზიკური და ნეიროლოგიური შედეგები, რომლებიც ხელს უწყობს კონფლიქტური სიტუაციების წარმოქმნას, როგორც ოჯახურ, ისე სამსახურებრივ გარემოში. 110

105 იქვე.

106 Eron, L.D./Huesmann, R.L., 1989. S. 151-167.

107 Belson, W.A., 1978.

108 Kreuzer, A., u.a. (Hrsg.), 1999. S. 153.

109 Meier, B.-D., 2007. S. 162.

110 იქვე.

გასული საუკუნის ბოლოს, 1998-2000 წლებში, საქართველოში ჩატარდა 14-18 წლის მოზარდთა შორის ისეთი მავნე ჩვევების გავრცელების მასშტაბური ემპირიული სოციოლოგიური კვლევა, როგორებიცაა თამბაქოს მოწევა, ალკოჰოლური სასმელების, ნარკოტიკული საშუალებებისა და ტოქსიკური ნივთიერებების მიღება-მოხმარება. 111 კვლევის პერიოდში საქართველოში გამოიკითხა მე-10-მე-11 კლასის სულ 3461 მოსწავლე. ქალაქ თბილისში გამოიკითხა გამოკითხულთა 57,9%, ქუთაისში – 14,9%, ბათუმში – 9,1%, რუსთავში – 6,5%, გურჯაანში – 4,9%, ფოთში – 4,2% და გორში – 4,2%. გამოკითხულთა შორის 52,7% იყო გოგონა, ხოლო 47,3% - ვაჟი.

შეკითხვაზე, რომელ ნარკოტიკულ ნივთიერებას იღებენ მათ წრეში, რესპონდენტებმა შემდეგი პასუხი გასცეს: ჰაშიში (პლანი) – 91,7%; მორფი – 6,2%; ჰეროინი – 6,1%; კოკაინი – 6%; კოდეინი (აბებსში) – 5,6%, ოპიუმი - 4,3%, კოკნარი – 1,8%, ექსტაზი – 1,5%, კოდეინის ფხვნილი – 1,4%. 112

გამოკითხულ მოზარდთა 17,2 პროცენტმა აღიარა, რომ მას ერთხელ მაინც აქვს მიღებული ზემოთ ჩამოთვლილი ნარკოტიკული ნივთიერებებიდან ერთ-ერთი. რესპონდენტების დიდი უმრავლესობა მოიხმარდა ჰაშიშს (94,5%), 3,9% - ჰეროინს, 3,4% - კოკაინს, 3,7% - კოდეინის აბებს, 4,2% - მანაგუას, 2,4% - ოპიუმს, 1,9% - ექსტაზს. 113

შეკითხვაზე, თუ რამდენად ხშირად ხმარობენ გამოკითხულები ნარკოტიკულ საშუალებებს პასუხების პროცენტული მაჩვენებელი შემდეგნაირად გადანაწილდა: სისტემატურად – 1,3%, ძალიან ხშირად – 1,2%, ხშირად – 3,2%, არც თუ ისე ხშირად – 11,6%, იშვიათად – 19,8%, ძალიან იშვიათად – 62,9%.

რესპონდენტები ასევე გამოიკითხნენ ალკოჰოლური სასმელების მიღებასთან დაკავშირებით. გამოკითხულთა 71,8 პროცენტმა აღიარა, რომ სვამს სპირტიან სასმელებს. შეკითხვაზე, მათი თანაკლასელების, მეგობრებისა და ამხანაგების რა ნაწილი სვამს სპირტიან სასმელებს, რესპონდენტების პასუხი იყო: ყველა – 8,1%, უმეტესობა – 28,2%, ნახევარი – 18%, უმცირესობა – 25,6%, არავინ – 3,9%, მიძნელებს პასუხის გაცემა – 18,2%. 114

გამოკითხვის შედეგების ანალიზი მკვლევრებისთვის ცხადყოფს, რომ ვითარება საკმაოდ მძიმეა. 90-იან წლებში განვითარებულმა სოციალურ-ეკონომიკურმა მდგომარეობამ და პოლიტიკურმა კატაკლიზმებმა ნეგატიურად იმოქმედა მოზარდების ჩამოყალიბებაზე, რამაც მათ მიერ ალკოჰოლური სასმელებისა და ნარკოტიკული ნივთიერებების მიღება განაპირობა. 115

111 იხ.: გაბიანი ა./ღვინეფაძე ლ., 2000, გვ. 43-48.

112 იქვე, გვ. 45.

113 იქვე, გვ. 46.

114 იქვე, გვ. 44.

115 ნარკოტიკულ ნივთიერებებზე დამოკიდებულების განმარტების კრიმინოლოგიური თეორიები იხ.: შალიკაშვილი მ., 2010, გვ. 265-267.

6.2.6. საზოგადოებრივი ღირებულებები და მოზარდთა დანაშაულობა

ბოლო ათწლეულების მანძილზე შექმნილმა ქვეყნის პოლიტიკურ-საზოგადოებრივმა პრობლემებმა, სამოქალაქო ომმა, სოციალურ-ეკონომიკურმა კრიზისმა აჩვენა, რომ ქვეყანა ღირებულებების ძიებაშია. ამ მხრივ მოზარდების მდგომარეობა მეტად რთულად უნდა შეფასდეს. თამამად შეიძლება ითქვას, რომ ღირებულებების ძებნაში მყოფ მოზარდებს საზოგადოება ვერ ეხმარება საკუთარი თავის იდენტიფიკაციაში, ვინაიდან თვითონ საზოგადოებას (ჯერ კიდევ) არა აქვს საკუთარი ღირებულებები მკაფიოდ გამოხატული და ჩამოყალიბებული.

საზოგადოებრივი ღირებულებების არქონის საკითხს თავისი ისტორიული წინაპირობა აქვს და საბჭოთა კავშირის მემკვიდრეობად უნდა ჩაითვალოს. ამ მხრივ საინტერესოა გასული საუკუნის ბოლოს იური ლევადას სოციოლოგიური კვლევა და მისი შედეგების ანალიზი და 2005 წელს საქართველოში მოზარდთა გამოკითხვა.

იური ლევადას სოციოლოგიური კვლევა

იური ლევადამ 1989-91 წლებში გამოჰკითხა საბჭოთა კავშირში მცხოვრები თითქმის ყველა ეროვნების 2 700 მოქალაქე. კითხვარი შედგებოდა 100 კითხვისაგან.

ლევადა საბჭოთა სისტემის მიერ შექმნილ „Homo Sowjeticus“-ს ახასიათებს ოთხი ძირითადი ნიშნით: 1. მისთვის შთაგონებული და მისგან აღიარებული წარმოდგენა მისი ერთდერთობის შესახებ; 2. მისი „მამაშვილური“ ორიენტაცია სახელმწიფოს მიმართ; 116 3. მისი მიდრეკილება იერარქიულობისადმი; და 4. მისი იმპერიული ხასიათი. 117 იმისათვის, რომ ნათელი გახდეს ლევადას მიერ ჩამოთვლილი ეს ოთხივე ხასიათი, უნდა შევეხოთ მის მიერ ჩამოყალიბებულ საბჭოთა ადამიანის გენერაციებს.

ლევადა გამოყოფს სამ საბჭოთა გენერაციას: 30-იანელები, 50-იანელები და 70-იანელები. 30-იანების გენერაცია არის საბჭოთა პატრიოტი ადამიანი, რომელმაც 50-იან წლებში თანამდებობრივ პოსტებს მიაღწია. 50-იანების გენერაციამ განიცადა სახელმწიფო დაპირებებისაგან იმედგაცრუება. ისინი გადაუჭრელი ეკონომიკური (პირველადი მოხმარების საგნების ნაკლებობა) და პოლიტიკური (კორუფცია) პრობლემების წინაშე აღმოჩნდნენ, ხოლო 70-იანების გენერაცია მოწმე გახდა მკვეთრი გარდაქმნითი ღონისძიებებისა, რაც სახელმწიფო თუ საზოგადოებრივ კონფლიქტებს იწვევდა. 118

ლევადა თვლის, რომ ერთი გენერაციის მიერ მიღებული ცოდნა და გამოცდილება, მეორე გენერაციას ვერ გამოადგა და თითოეულ გენერაციას ახალ პოლიტიკურ, ეკონომიკურსა და სოციალურ პირობებთან შეგუება მოუხდა.

ლევადას აზრით, საბჭოთა სისტემამ შექმნა ფრუსტრირებული, გაორებული, ადვილად მართვადი და მორჩილი ადამიანის ფენომენი, რომელსაც ორიენტაცია აქვს დაკარგული და

116 იგულისხმება არა მოქალაქესა და სახელმწიფოს შორის ურთიერთთანამშრომლობითი დამოკიდებულება, როგორც ეს მიღებულია, არამედ საბჭოთა ადამიანის ორიენტაცია – სახელმწიფო იყოს მისი „მამა“, უფროსი, მმართველი.

117 Levada, J., 1992. S. 16.

118 Shalikhvili, M., 2009. S. 109.

ყოველდღიურ ცხოვრებაში თავისი თავის დამკვიდრება უჭირს. მას იმის ძალაც კი არ შესწევს, რომ რაიმე ილონოს საკუთარი მდგომარეობის გამოსასწორებლად. 119

ლევადას მიერ შექმნილი „საბჭოთა ადამიანის“ პროტოტიპები ჯერ კიდევ ბევრია ჩვენს საზოგადოებაში. ყოველივეს ისიც ემატება, რომ საბჭოთა სისტემამ შექმნა ნახევრად კულტურული ადამიანის ფენომენი, რომელიც საშიშია ქვეყნის როგორც საზოგადოებრივი, ისე პოლიტიკური ცხოვრებისათვის. 120

ხშირ შემთხვევაში დღევანდელ საქართველოში საქმე გვაქვს საბჭოთა კავშირში არსებული მდგომარეობის დუბლირებასთან. ასე მაგალითად, თუ საბჭოთა კავშირის დროს საჯარო სამსახურის დაწყებისათვის აუცილებელი იყო რუსული ენის ცოდნა, დღეს აუცილებელია ინგლისურის ცოდნა, იმის გარკვევის მიუხედავად, ინგლისური ენის მცოდნე პირს შეუძლია თუ არა აზროვნება, აქვს თუ არა მოცემული თანამდებობისათვის საჭირო განათლება თუ სამსახურებრივი გამოცდილება, აქვს თუ არა შემეცნებითი და შემოქმედებითი საქმიანობის ან ანალიტიკური და რაციონალური აზროვნების უნარი.

საბჭოთა ადამიანის გადმონაშთად უნდა ჩაითვალოს ასევე ის, რომ საქართველოს ბევრ მოქალაქეს (ზოგადად) ორიენტაცია აქვს დაკარგული და უჭირს ყოველდღიურ ცხოვრებაში თავის დამკვიდრება, რაც ხშირ შემთხვევაში გამოიხატება გადაწყვეტილების ძნელად მიღებაში ან წლების განმავლობაში უმოქმედოდ ყოფნაში.

მოზარდთა გამოკითხვა

მოზარდთა კვლევა ჩატარდა 2005 წელს საქართველოს ზოგადსაგანმანათლებლო სკოლებში. გამოკითხულ იქნა 12-17 წლამდე 1374 მოზარდი, როგორც ქალაქის, ასევე რაიონის მცხოვრები. კვლევაში მონაწილეობდნენ ეთნიკური უმცირესობის წარმომადგენელი მოზარდები.

მოზარდის ქცევითი პრობლემების სპექტრის შეფასება განხორციელდა სოციალურ-ეკონომიკური, ფსიქოლოგიური, ნეიროფსიქოლოგიური მახასიათებლების გათვალისწინებით.

როგორც კვლევა ადასტურებს, მოზარდებს აღენიშნებათ ორიენტაციისა და ფასეულობათა სისტემის პრობლემები, კერძოდ: „მოზარდებში თავიანთი პრიორიტეტებისა და არა-პრიორიტეტების შესაბამისად, გამოიკვეთა სწრაფვა ისეთ პიროვნებად ჩამოყალიბებისაკენ, რომელიც დატოვებს განათლებული ადამიანის შთაბეჭდილებას, იქნება დახვეწილი, ზრდილობიანი, ჯანმრთელი, ამავდროულად მას შეიძლება არ ჰქონდეს არც მაღალი შე-

119 Levada, J., 1992. S. 31.

მსგავსი მოსაზრება საბჭოთა ადამიანის შესახებ აქვს აგრეთვე იუნგს. მისი აზრით, 70-იანელების გენერაციას, რომელიც ბრეჟნევის დროს გაიზარდა, საერთოდ სხვა ღირებულებები აქვს, ვიდრე მის წინამორბედ თაობას(ებს). 70-იანელებში სახელმწიფოსა და პარტიის პატივისცემამ და მათმა საზოგადოებრივმა აქტივობებმა საკმაოდ იკლო. იხ.: Jung, L., 1987. S. 51.

120 Huebner, P., 1991. S. 14.

ნახევრად კულტურული ადამიანი სახიფათოა საზოგადოებისთვის, რამდენადაც მის მიერ შექმნილი საზოგადოებრივი ღირებულებები არ იქნება გამოსაყენებელი სხვა გენერაციისათვის (როგორც ეს ლევადას გამოკითხვამ დაადასტურა), ხოლო ნახევრად კულტურული ადამიანის სახელმწიფო ხელისუფლებაში მოსვლა შეაფერხებს სახელმწიფო განვითარებას, ვინაიდან იგი (ნახევრად კულტურული ადამიანი) საკუთარი არაპროფესიონალიზმის გამოაშკარავებისა და მაღალი თანამდებობრივი პოზიციის დაკარგვის (კონკურენციის) შიშით, არასოდეს არ მოიყვანს თავისზე ჭკვიან ადამიანებს სახელმწიფო ხელისუფლების მმართველობაში.

მეცნებითი აქტივობა, არც რაციონალურობა, მისთვის არცთუ ისე მნიშვნელოვანია სიხალისე, სიამოვნება, მაგრამ, სამაგიეროდ, მნიშვნელოვან როლს ასრულებენ მეგობრები და სიყვარული”.¹²¹

მოცემული კვლევის ავტორები ფიქრობენ, რომ „მოზარდებისათვის მნიშვნელოვანი იქნებოდა სწორი ორიენტირების ჩამოყალიბება, მათი სწორად და ადეკვატურად გააზრება და დაკავშირება თავიანთი ფასეულობათა სისტემის, საკუთარი ცხოვრების, ავთენტიკური სურვილების კონტექსტში”.¹²²

ქვეყანაში არსებული სოციალური ანომია: მოქალაქეთა ორიენტაციის დაკარგვა; კულტურული ღირებულებების განუსაზღვრელობა; სამოქალაქო საზოგადოების ჩამოუყალიბებლობა ხელს უწყობს მოზარდებში მორალური და სამართლებრივი ნორმებისადმი რწმენის დაკარგვასა და რღვევას, რაც მათ მიერ დანაშაულებრივ ქმედებებშიც შეიძლება გამოიხატოს.¹²³

6.3. ქუჩის ბიჭები

6.3.1. „ქუჩის ბიჭების“ ფენომენი

„ქუჩის ბიჭების“ ფენომენი წარმოადგენს ადამიანთა „კავშირს“ მათი საცხოვრებელი ადგილის მიხედვით, რომლის ძირითადი მიზანი საკუთარი თავის დამკვიდრება და („მოზირყავითა“ მიერ) ღირსების აღიარებაა. ბირჟა არის იმ მეზობელი ბიჭების სისტემატური თავშეყრის ადგილი, რომელნიც ქუჩაში ხშირად გამოდიან. ბირჟას „ქუჩის აკადემიასაც“ უწოდებენ, რადგან მას დიდი წვლილი შეაქვს ოჯახისა და სკოლის გარეთ სხვა ადამიანებთან ურთიერთობის სწავლაში. ბირჟა ახალგაზრდა ადამიანებს აჩვენებს საკუთარ საქციელზე პასუხისმგებლობას და ასწავლის (მამა)კაცობის წესებს. ბირჟის დანიშნულებაა აგრეთვე მეზობელ ბიჭებს შორის ერთმანეთთან ურთიერთობის დამყარება, გაღრმავება, გარკვევა და, ამ ურთიერთობებიდან გამომდინარე, „მოზირყავისათვის“ საკუთარი ადგილის მიჩენა (სტატუსის მინიჭება).

6.3.2. „ქუჩის ბიჭების“ ცალკეული სახეები

„ქუჩის ბიჭების“ ფენომენი გერმანელმა ეთნოლოგმა კოლერმა ოთხ ჯგუფად დაყო: ¹²⁴

1. კარგი ბიჭი („კაი ბიჭი“); 2. დედიკოს ბიჭი; 3. ძველი ბიჭი და 4. შავი ბიჭი.

კაი (კარგი) ბიჭი არის ის, ვინც ქუჩის წესებით ცხოვრობს, ანუ სამართლიანი და უშიშარია. მან შეიძლება „დედიკოს ბიჭს“ ფული წაართვას ან იმსახუროს დანიშნულებისამებრ. „კაი ბიჭს“ შეუძლია „დედიკოს ბიჭი“ საკუთარი მეთვალყურეობის ქვეშ აიყვანოს და არავის დააჩაგვრიოს იგი.

დედიკოს ბიჭი იშვიათად გამოდის „ბირჟაზე“ და ნაკლები კონტაქტი აქვს „ბირჟაზე“ მდგომ „მოზირყავებთან“.

ძველი ბიჭი „ბირჟის“ პროფესიონალებად ითვლებიან. „ბირჟას“ ისინი სკოლაზე, ოჯახზე ან უნივერსიტეტზე წინ აყენებენ. მათი ძირითადი „იარაღია“ ფსიქიკური გავლენის მოხდენა „ბირჟის“ სხვა მონაწილეებზე.

¹²¹გეგელაშვილი მ. /ჯალიაშვილი თ., 2005, გვ. 20.

¹²² იქვე.

¹²³ Haferkamp, H., 1972. S. 49; Opp, K.-D., 1978. S. 176.

¹²⁴ Koehler, J., 2000. S. 52.

შავი ბიჭი ძველ ბიჭთან გათანასწორებული მდგომარებით სარგებლობს „ბირჟაზე“. იგი (შავი ბიჭი) ორიენტირებულია „კანონიერი ქურდების“ იდეაზე და ამ სამყაროში თავის დამკვიდრებას ცდილობს. მას უნივერსიტეტის ან სამხედრო სამსახურის მიმართ უარყოფითი დამოკიდებულება აქვს.

ზემოაღნიშნულ სტატუსთაგან ვინ რომელს მიიღებს, წყვეტენ „მობირჟავეები“. სტატუსის განაწილება „მობირჟავეთა“ შორის ურთიერთობიდან გამომდინარეობს. „მობირჟავე“ „ძველი ბიჭის“ ძმა, რომელიც სრულიად აკმაყოფილებს იმ მონაცემებს, რომ იგი „დედიკოს ბიჭად“ იყოს აღიარებული, გადაურჩება ამ სტატუსს, თავისი ძმის პოზიციის გამო.

„ქუჩის ბიჭებისა“ და ბირჟის ფენომენის განსაკუთრებულობას მის მონაწილეთა ასაკობრივი ზღვარის უქონლობა წარმოადგენს. ეს არ არის გარდატეხის პერიოდში მყოფ ადამიანთა თავისუფალი დროის გატარების ერთ-ერთი (ხშირ შემთხვევაში, ეკონომიკური გაჭირვების გამო, ერთად-ერთი) საშუალება ან ასაკიდან გამომდინარე გატაცება (საკუთარი თავის გამოჩენა-დამკვიდრება); ის ჩამოყალიბებული მამაკაცებისთვისაც ინარჩუნებს თავის მნიშვნელობას.

6.3.3. „მობირჟავეთა“ ქცევის წესები

„მობირჟავეთა“ ქცევის წესები ემყარება საკუთარი თავის აღიარებასა და პრესტიჟს, რომელიც ღირსების მოპოვებისკენაა მიმართული. ძალადობის გამოყენებაც, ხშირ შემთხვევაში, სწორედ ღირსების მოპოვებას ან შენარჩუნებას ისახავს მიზნად. ღირსებაში უნდა ვიგულისხმოთ მათი კარგი „სახელი“, სხვების მიერ მათი პიროვნების პატივისცემა და მათი ქცევის აღიარება.

„მობირჟავეთა“ ქცევის წესები დაუწერელი ნორმებიდან გამომდინარეობს და (მამა)კაცობის ელემენტებზეა ორიენტირებული. ქცევას აფასებენ „მობირჟავეები“.

6.3.4. კონფლიქტური სიტუაციის წარმოქმნა და მნიშვნელობა

„ქუჩის ბიჭებისათვის“ კონფლიქტური სიტუაცია და ამგვარ სიტუაციაში თავის გამოჩენა ღირსების აღიარების ერთ-ერთი (თუ ერთადერთი არა) საშუალებაა. მათ ღირსეულსა და ადეკვატურ რეაქციაზეა მათი პირადი ღირსება დამოკიდებული. კონფლიქტური სიტუაციის ძირითად საფუძველს შეურაცხყოფის მიყენება წარმოადგენს. შეურაცხყოფა არ უნდა დარჩეს ურეაქციოდ, მაგრამ რეაქცია უნდა იყოს შეურაცხყოფის ადეკვატური.

კონფლიქტური სიტუაციის წარმოქმნა შეიძლება 4 კატეგორიად დაიყოს:

1. სხვისთვის შეურაცხყოფის მიყენება ან სხვისი დამცირება;
2. საკუთარი ოჯახის წევრის, ნათესავის, სტუმრის ან მეგობარი მანდილოსნის შეურაცხყოფა;
3. სხვაზე ძალადობის გამოყენება (მაგალითად, მობილური ტელეფონის „დანერა“, როდესაც საქმე ეხება არა მატერიალურ ფასეულობას, არამედ თვითონ „დანერის“ ფაქტს);
4. კონფლიქტები, რომლებიც მატერიალურ რესურსებს ეხება (ნარკოტიკების, იარაღის ან ფულის წართმევა, მისი მატერიალური ღირებულების გამო).

ამგვარი კონფლიქტური სიტუაციების მნიშვნელობა მდგომარეობს შეურაცხყოფილი პირის ღირსეულ რეაქციაში. შეურაცხყოფილი პირის ღირსეული რეაქცია შეიძლება გამოიხატოს შემდეგში:

1. მომხდარი კონფლიქტი არავითარ შემთხვევაში არ უნდა დარჩეს ურეაქციოდ;
2. შიშის არჩვენება;
3. „კანონიერი რეაქცია“ – „არაბესპრიდელური“;
4. საჭირო „კანონიერი რეაქციის“ არამიზნობრივად, ძალთა განსხვავებული თანაფარდობით ჩატარება;
5. კონფლიქტში დამარცხების შემთხვევაში საქმის მოგვიანებით „მოგვარება“ ან საქმეში კრიმინალური ავტორიტეტის ჩარევა.

კონფლიქტის მოგვარების დროს დაცულ უნდა იქნეს ორი მნიშვნელოვანი პირობა: 1. კონფლიქტი არ უნდა შეიტყონ ოჯახის წევრებმა და 2. დამალულ უნდა იქნეს იგი სახელმწიფო სამართალდამცავი ორგანოებისაგან, ხოლო თუ ისინი მაინც შეიტყობენ რამეს, შენარჩუნებულ უნდა იქნეს დუმილი.

ქუჩის კონფლიქტის ახალ დინამიკურობასთან გვაქვს ბოლო წლებში საქმე. კონფლიქტური სიტუაციები 60-იან და 70-იან წლებში „მუშტის“ საშუალებით და ყველაზე უკიდურეს შემთხვევაში დანის საშუალებით გვარდებოდა. საბჭოთა კავშირის დაშლის შემდეგ დიდი რაოდენობით ცეცხლსასროლი იარაღი მოექცა რიგით მოქალაქეთა და მათ შორის „ქუჩის“ ხელში. კონფლიქტის მოგვარებისათვის ხშირად ხდება დანის ან ცეცხლსასროლი იარაღის გამოყენება, რაც მძიმე შედეგებით მთავრდება.

ახალგაზრდა ადამიანების მიერ დღეს გავრცელებული დანის ტარება შეიძლება მიჩნეულ იქნეს, როგორც: 1. ღირსების დაცვის საშუალება შეურაცხყოფის მიყენების შემთხვევაში; ან 2. დანაშაულის პოტენციური მსხვერპლის მხრივ შიშისაგან გამოწვეული თავდაცვითი ღონისძიება.

დასკვნის სახით უნდა აღინიშნოს, რომ არასრულწლოვანთა დანაშაულის პრობლემატიკა სტატისტიკური მონაცემების მიხედვით მკვეთრად არ შეცვლილა. 1996 წლიდან დღემდე არასრულწლოვანთა ხვედრითი წილი მსჯავრდებულთა საერთო რაოდენობასთან მიმართებით მერყეობს 5,8%-6,0% შორის. ასე რომ, საქმე არ ეხება ისეთი სახის ანომალიურ ვითარებას, რომ აუცილებელი იყოს არასრულწლოვნის მკაცრად დასჯა, როგორც ეს ხდება ბოლო წლების განმავლობაში. აუცილებელია სხვა ალტერნატიული სასჯელების (საზოგადოებრივი შრომა) ან აღმზრდელითი ზემოქმედების ღონისძიებების გამოყენება, რაც ხელს შეუწყობდა არასრულწლოვნის რესოციალიზაციას. ამ მხრივ აღსანიშნავია „საზოგადოებრივად სასარგებლო შრომა“ ან „ზიანის ანაზღაურების მოვალეობის დაკისრება“, ვინაიდან, როგორც ცნობილია, არასრულწლოვნის დასაქმება ხელს უწყობს მის აღზრდას, მის გარკვეულ „რეჟიმში ჩაყენებას“ და მისთვის ზოგადად სამუშაოს მიმართ დადებითი დამოკიდებულების ჩამოყალიბებას. გარდა ამისა, მოზარდს მუშაობის პერიოდში ან ზიანის ანაზღაურების მოვალეობის დაკისრების შემთხვევაში უყალიბდება პასუხისმგებლობის შეგრძნება და სწავლობს, თუ როგორ უნდა იცხოვროს მან საზოგადოების სხვა წევრებთან ერთად. 125

---

125 Diemer, H./ Schoreit, A./ Sonnen, B-R., 2008. S. 117.

7. არასრულწლოვანთა მიერ ჩადენილი დანაშაულის ახსნა-განმარტება კრიმინოლოგიური თეორიების მიხედვით

7.1. ანომიის თეორია

„ანომია“ ბერძნული წარმოშობის სიტყვაა და უკანონობას, კანონისა თუ ნორმების არარსებობას ნიშნავს. ანომიას ასევე უწოდებენ „საზოგადოების ისეთ მდგომარეობას, რომელიც ხასიათდება სოციალური ურთიერთობების მარეგულირებელი ნორმების შესუსტებით ან მათ მიმართ გულგრილი დამოკიდებულებით“.¹²⁶ ეს ცნება პირველად გამოიყენა გამოჩენილმა ფრანგმა სოციოლოგმა ემილ დიურკემმა.

აღსანიშნავია, რომ თანამედროვე სოციალურ მეცნიერებებში ანომია გამოიყენება ორი მასშტაბურად განსხვავებული მოვლენის აღსანიშნავად - სოციალური ანომია და სუბიექტური ანომია. სოციალური ანომია გულისხმობს კონკრეტულ სოციალურ სისტემებში მორალური თუ სამართლებრივი ნორმების არაეფექტურობას, საზოგადოების რეგულირების კრიზისს, კულტურული მიზნების განუსაზღვრელობას, რაც საზოგადოების რღვევასა და სოციალურ დეზორგანიზაციას განაპირობებს.

სუბიექტური ანომია გულისხმობს კონკრეტული ინდივიდის მდგომარეობას, როდესაც იგი ვერ ახერხებს საკუთარი მიზნების განსაზღვრასა და მათ მისადაგებას საზოგადოებრივი ფასეულობების ინსტიტუციური სტრუქტურისადმი, რის შედეგადაც ადამიანი აღარ იზიარებს სოციალურ ნორმებს, მას ეუფლება სოციალური გაუცხოებისა და იზოლაციის შეგრძნება, აპათია, რაც გაუთვალისწინებელ და მძიმე შედეგს იწვევს.

ანომიის თეორიამ¹²⁷ განვითარების ორი ეტაპი განვლო. პირველი იყო დიურკემის მიერ ანომიის, როგორც დანაშაულებრივი ქმედების, განმარტების თეორია. მას თეორიით უნდოდა ეჩვენებინა, რომ უსაზღვროდ მიზნების მოთხოვნას, ბოლოს მარეგულირებელი ნორმების რღვევა მოსდევს.¹²⁸ ანომიის თეორიის მეორე ეტაპს წარმოადგენს მერტონის შეხედულებები. მან ანომიის თეორია განავრცო და სისტემატიზაციაში მოიყვანა. იგი მიუთითებს ანომიის ისეთ ფორმაზე, რომელიც კულტურული მიზნებისა და სოციალურად ორგანიზებული საშუალებების „ურთიერთშეჯახებით“ წარმოიქმნება.¹²⁹

დიურკემი ძირითადად გამოყოფს სამ სიტუაციას, რომლის დროსაც ყალიბდება ანომიის მდგომარეობა: 1) ინდუსტრიული და ეკონომიკური კრიზისი; 2) მეცნიერების უკიდურესი სპეციალიზაცია, როდესაც შეუძლებელი ხდება მისი მთლიანობის შენარჩუნება; და 3) ანტაგონიზმი კაპიტალსა და შრომას შორის, რასაც საზოგადოების კომერციალიზაცია და კლასობრივი დიფერენცირება იწვევს. დიურკემის თანახმად, „თუ ანომია არის ბოროტება, ეს, უპირველეს ყოვლისა, გამოწვეულია იმით, რომ საზოგადოებაში, რომლის ფუნქციონირება შეუძლებელია ინტეგრაციისა და რეგულირების გარეშე, იქმნება პრობლემები მის გამო. შესაბამისად, მორალური თუ იურიდიული რეგულირება აშკარად წარმოადგენს იმ სოციალურ საჭიროებას, რომელსაც უშუალოდ შეიგრძნობს საზოგადოება“.

ამერიკელი სოციოლოგი რობერტ მერტონი აკრიტიკებს მანამდე გაბატონებულ ადამიანის ქცევის ბიოლოგიური ფაქტორებით ახსნის თეორიას და ქცევის განმსაზღვრელად სო-

126 კოდუა ე. და სხვა (სარედ. ჯგუფი), თბილისი 2004, გვ. 21.

127 ანომიის თეორიის საფუძვლიანი ანალიზი იხ. ლლონტი გ. (რედ.), 2008, გვ. 378-401.

128 Cloward, R. 1968. S. 315.

129 იქვე.

ციალურ და ფსიქოლოგიურ თეორიას მიიჩნევს.¹³⁰ მერტონი ანომიას უკავშირებს სოციალურ სტრუქტურას, რომელშიც მოიაზრებს გარკვეული მიზნებით გაერთიანებულ ადამიანთა ჯგუფს და იმ საშუალებებს, რომელთაც ისინი ამ მიზნების მისაღწევად იყენებენ.¹³¹ მიზნის მისაღწევ საშუალებებს იგი ყოფს ორ ჯგუფად: კანონიერი (ლეგალური) და უკანონო (არალეგალური). მერტონის აზრით, თუ საზოგადოების კულტურული და სოციალური სტრუქტურა ცუდად არის ერთმანეთში ინტეგრირებული, თუ პირველი სტრუქტურა (კულტურული) ისეთ ქცევას მოითხოვს, როემლსაც მეორე (სოციალური) ხელს უშლის, ხდება ნორმათა სისტემის დარღვევა, რაც იწვევს უნორმობას,¹³² ანუ ანომია კულტურულ მიზნებსა და მათი მიღწევის საშუალებებს შორის წონასწორობის დარღვევაა. მერტონი განასხვავებს სოციალური ადაპტაციის ხუთ ფორმას: კონფორმიზმი, ინოვაცია, რიტუალიზმი, უკუქცევა და წინააღმდეგობა (Conformity, Innovation, Ritualism, Retreatism and Rebellion).¹³³

კონფორმიზმი. მერტონის თანახმად, წარმოადგენს სოციალური ადაპტაციის იმ პირველ სახეს, რომლის დროსაც ინდივიდებისთვის საზოგადოებაში დადგენილი კულტურული მიზნების მიღწევა შესაძლებელია არსებული, ინსტიტუციონალიზებული საშუალებებით. საზოგადოების მნიშვნელოვანი ნაწილისთვის მისაღებია როგორც კონკრეტული სოციალური მიზნები, ასევე ამ მიზანთა მიღწევის ლეგალური საშუალებანი. ამდენად, სტაბილურ საზოგადოებაში კონფორმიზმი წარმოადგენს სოციალური ადაპტაციის ყველაზე ჩვეულ სახეს. საზოგადოების წევრთა უმრავლესობა სწორედ მიზნებისა და საშუალებების ურთიერთშეთავსებით ახდენს კონკრეტულ სოციალურ მოქმედებათა ინიცირებას, რაც კანონმორჩილებას და დანაშაულობის დაბალ დონეს განაპირობებს. კონფორმიზმი ყველაზე გავრცელებული ადაპტაციის ფორმაა, წინააღმდეგ შემთხვევაში კითხვის ქვეშ დადგებოდა საზოგადოების სტაბილურობის საკითხი.¹³⁴

მერტონის აზრით, მხოლოდ მაშინ შეიძლება ადამიანთა ჯგუფს, „მასას“, ეწოდოს საზოგადოება, თუ მათი საქციელი ორიენტირებულია საზოგადოების ძირითად ღირებულებებზე. თუ ინდივიდებს შორის არ არსებობს ერთიანი ღირებულებების საკმარისი ბაზა, მაშინ საქმე გვაქვს ინდივიდებს შორის არსებულ სოციალურ ურთიერთობებთან, მაგრამ არა საზოგადოებასთან.¹³⁵

ინოვაცია სოციალური ადაპტაციის ფორმაა, რომლის დროსაც ინდივიდისთვის მისაღებია სოციალური მიზნების სისტემა, თუმცა მისაღები არ არის ამ მიზნების მიღწევის საშუალებები. ამის საფუძველზე, ინდივიდები ვერ ან არ ახდენენ ინსტიტუციური ნორმების ინტერნალიზაციას და ეძებენ ახალ საშუალებებს საზოგადოებაში დამკვიდრებული მიზნების მისაღწევად, რაც ხშირ შემთხვევაში დანაშაულის ფორმას იღებს. ინოვაცია ძირითადად დამახასიათებელია დაბალი სოციალური ფენისათვის (შემოსავლის მიხედვით), სადაც ეკონომიკური და სოციალური პრობლემების გამო საკმაოდ რთულია კონკრეტული სოციალური მიზნების მიღწევა, რაც საზოგადოებაში წარმატების ძირითადი ნიშანია, სოციალურ წარმატებას კი საზოგადოების ნებისმიერი წევრი ესწრაფვის. დაბალი სოციალური ფენის წარმომადგენლები, ერთი მხრივ, ორიენტირებენ სიმდიდრის მიღწევაზე, ხოლო, მეორე მხრივ, მოკლებული არიან შესაძლებლობას კანონიერი გზით მიაღწიონ ამ მიზანს, ვინაიდან მათი დასაქმების შესაძლებლობები ძალიან შეზღუდულია.¹³⁶

130 Merton, R. 1968. S. 285.

131 კოდუა ე. და სხვა (სარედ. ჯგუფი), თბილისი, 2004, გვ. 21.

132 Merton, R. 1968. S. 292.

133 ქართულ სოციოლოგიაში მერტონის ხუთ ფორმასთან დაკავშირებით გამოიყენება შემდეგი ტერმინოლოგია: კონფორმიზმი, ინოვაცია, რიტუალიზმი, რეტრიტიზმი და ამბოხი. იხ. კოდუა, ე. და სხვა (სარედ. ჯგუფი), თბილისი 2004. გვ. 21.

134 Merton, R. 1968. S. 293.

135 იქვე.

136 იქვე, გვ. 296.

საზოგადოებრივი კულტურა დაბალი ფენის წარმომადგენლებისაგან ელოდება, რომ ისინიც ცხოვრების დონით მაღალ ფენას განეკუთვნებიან, თუმცა მათ (დაბალ ფენას) ინსტიტუციური გზები არ გააჩნიათ და დანაშაულის გზით ცდილობენ მიზნის მიღწევას. 137

ის პირები, რომლებიც საკუთარ წარუმატებლობას სოციალურ სტრუქტურას აბრალებენ, ძალიან ჩქარა ემიჯნებიან მას და იხრებიან ადაპტაციის მეხუთე პუნქტისკენ (წინააღმდეგობა). სხვები კი საკუთარ წარუმატებლობას ხსნიან მისტიკურობით და ნაკლებად საკუთარი სოციალიზაციით. ასეთი ადამიანებისათვის მნიშვნელოვანია ბედი, ბედისწერა და შემთხვევა. ამგვარი მიდგომის ფსიქოლოგიური ახსნა ასეთია: ისინი საკუთარ წარუმატებლობას ბედისწერას მიაწერენ და ამით თვითდაჯერებულობას ინარჩუნებენ, 138 ანუ მათი წარუმატებლობა არა მათი სოციალიზაციის პრობლემაა, არამედ ბედი.

რიტუალიზმი. როგორც ადაპტაციის დამოუკიდებელი სახე, ყალიბდება მაშინ, როდესაც ინდივიდები კანონის პატივისცემისა და ინსტიტუციური საშუალებების დაცვის უზრუნველსაყოფად უარს ამბობენ კონკრეტულ სოციალურ მიზნებზე. სოციალური ადაპტაციის მოცემული სახის გაზიარების დროს ინდივიდი გაბატონებული კულტურის მიზნებს ეკონომიკური მიღწევისა და სოციალური მდგომარეობის გაუმჯობესების შესახებ იმ დონეზე დაბლა „სწევს“, რომ შეიძლებოდეს მისი დაკმაყოფილება (მიღწევა). 139

რიტუალიზმი, როგორც სოციალური ადაპტაციის სახე, ძირითადად ახასიათებთ კონკრეტულ რელიგიურ ჯგუფებს მათში მოქმედი ნორმატიული წესრიგის განმტკიცების სახით, ეკლესიის მსახურთ, განსაკუთრებული მისიის ორგანიზაციებსა თუ გაერთიანებებს, რომლებშიც ინსტიტუციური ნორმების დაცვასა და ნორმატიული რიტუალების აღსრულებას, და ამდენად კანონის პატივისცემას, უდიდესი მნიშვნელობა ენიჭება კონკრეტული სოციალური ჯგუფის შინაგანი სტაბილურობისა და იდენტურობის შენარჩუნებისათვის.

უკუქცევა ანუ რეტრიტიზმი წარმოადგენს სოციალური ადაპტაციის ისეთ ფორმას, რომლის დროსაც ხდება როგორც სოციალური მიზნების, ასევე მოცემულ მიზანთა მიღწევის ინსტიტუციური საშუალებების უგულვებლყოფა. უკუქცევის სოციალურ ცხოვრებაში „უკან დახვევის“ დროს ინდივიდისთვის კულტურით განპირობებულ მიზანთა სისტემას არა აქვს არანაირი ფასეულობა, მისთვის მიუღებელია სოციალური წარმატების მიღწევის დადგენილი ფორმები. უკუქცევა განაპირობებს ინდივიდთა ასოციალიზაციას, არაპროდუქტიულ სოციალურ ცხოვრებას. ამიტომაც სოციალური ადაპტაციის მოცემული ფორმის წარმომადგენლები არიან ისინი, ვინც, ნებსით თუ უნებლიეთ, რჩებიან აქტიური საზოგადოების გარეთ: ნარკომანები, ალკოჰოლიზმით დაავადებულნი, განდგომილები, უსახლკარონი, მათხოვრები, მოხეტიალენი. მოცემულ ჯგუფთა წამომადგენლებისთვის მნიშვნელობას კარგავს საზოგადოებრივი აქტივობა, კონკრეტული სოციალური მიზნების მიღწევა და, შესაბამისად, ინსტიტუციური ნორმების გამოყენება, რის საფუძველზეც ისინი თვითიზოლაციას მიმართავენ და უნუგეშო აპათიის მდგომარეობაში ექცევიან. ეს ადამიანები „ამოვარდნილი“ არიან საზოგადოებრივი ცხოვრებიდან, თავს გრძნობენ „უცხოდ“, იკეტებიან საკუთარ თავში და ხდებიან მარტოსულები. 140 მერტონისათვის მარტოობაში გაქცევა არის არჩევანის შედეგი და არა დამარცხების სიმპტომი. 141

137 იქვე, გვ. 297.

138 იქვე, გვ. 299-301.

139 იქვე, გვ. 308.

140 კოდუა ე. და სხვ. (სარედ. ჯგუფი), თბილისი, 2004, გვ. 240.

141 იქვე, გვ. 241.

წინააღმდეგობა, ანუ ამბოხი განეკუთვნება სოციალური ადაპტაციის იმ სახეს, რომელიც ყალიბდება ინდივიდთა ორმხრივი დამოკიდებულების შედეგად სოციალურ მიზნებსა და ინსტიტუციურ საშუალებებთან მიმართებით. სოციალური წინააღმდეგობის საფუძველზე კონკრეტული სოციალური ჯგუფები აყალიბებენ მიზნებისა და საშუალებების ალტერნატიულ სისტემას, რისი მიზანიცაა არსებული სოციალური სისტემის ტრანსფორმაცია. სოციალური ადაპტაციის მოცემული ფორმის პროპაგანდისტები არიან სხვადასხვა რევოლუციური თუ საპროტესტო მოძრაობების წარმომადგენლები, რომლებიც ქადაგებენ რადიკალური სოციალური, პოლიტიკური, ეკონომიკური, კულტურული ცვლილებების აუცილებლობას და სკეპტიკურად ეკიდებიან როგორც დამკვიდრებულ ფასეულობებს, ისე საზოგადოების ნორმატიულ სისტემასაც. წინააღმდეგობა დევიანცის კოლექტიური ფორმაა, რომელიც მიმართულია ალტერნატიული სტრუქტურების ჩამოყალიბებაზე. ¹⁴²

რობერტ მერტონის ადაპტაციის სახეების სქემატური წარმოდგენა: „+“ ნიშნავს „თანხმობას“, „-“ ნიშნავს „უარყოფას“ და „(+, -)“ ნიშნავს გაბატონებული ღირებულებების უარყოფა და შეცვლა ახალი ღირებულებებით.

ადაპტაციის სახეები	კულტურული მიზნები	ინსტრუმენტული საშუალებები
1. კონფორმიზმი	+	+
2. ინოვაცია	+	-
3. რიტუალიზმი	-	+
4. უკუქცევა	-	-
5. წინააღმდეგობა	(+, -)	(+, -)

მერტონის თეორიაში განსაკუთრებული მნიშვნელობა ენიჭება კულტურის ცნებას. სოციალურ ფასეულობათა სისტემის ჩამოყალიბებას, მერტონის თანახმად, უშუალოდ კულტურა განაპირობებს. ამიტომაც მერტონი მოცემულ ფასეულობებს „კულტურულ მიზნებს“ (Culture Goals) უწოდებს.¹⁴³ კულტურა, ერთი მხრივ, აყალიბებს სოციალური მიზნების სისტემას, მაგრამ, მეორე მხრივ, განსაზღვრავს ინდივიდუალურ სოციალურ მოქმედებათა შინაარსსა და ფორმას. ¹⁴⁴ მერტონი იყენებს მაკროკულტურის კონცეფციას, რომელიც განსაზღვრავს სოციალურ ფასეულობათა ზოგად სისტემას. კულტურა განსაზღვრავს საზოგადოების ფასეულობათა, სოციალური მიზნების სისტემას, მაგრამ ამავე დროს მოცემული სისტემასთან ინდივიდთა მიმართებასაც. სწორედ ამით უნდა აიხსნას ის გარემოებაც, რომ კონკრეტულმა ადამიანმა, სხვადასხვა ეტაპზე შეიძლება თვითიდენტიფიკაცია მოახდინოს სოციალური ადაპტაციის სხვა ახალ ფორმასთან. აქედან გამომდინარე, სწორედ ინდივიდუალური კულტურული დამოკიდებულებები განაპირობებენ ინდივიდთა მიმართებას ზოგად-კულტურული ფასეულობების მიმართ.

მერტონის თეორიის კრიტიკა მდგომარეობს იმაში, რომ მერტონი ახდენს დამნაშავეთა იდენტიფიკაციას მხოლოდ საზოგადოების ქვედა ფენებში, დაბალ კლასში, რადგანაც არსებული სოციალური მიზნებისა და მოცემული მიზნების მიღწევის ლეგალური საშუალებების ინტეგრირება სწორედ დაბალი კლასის პრობლემაა. ამის გამო კი მოცემული თეორიის მეშვეობით უძღლებელი ხდება საზოგადოების წარმატებულ ფენებში დამნაშავეთა იდენტიფიცირება (White-Collar Crime). ¹⁴⁵

142 Merton, R. 1968. S. 310.

143 ლლონტი გ. (რედ.), 2008, გვ. 394.

144 იქვე.

145 იქვე, გვ. 395.

7.2. ეტიკეტირების თეორია

Labeling Approach წარმოდგება ინგლისურიდან. „Label” ნიშნავს ეტიკეტს, ეტიკეტირებას, ხოლო „Approach” – მიდგომას, დაახლოვებას. ეტიკეტირების თეორია ცნობილია აგრეთვე „იარლიყის მიკერების“ სახელწოდებით. ¹⁴⁶ ეტიკეტირების თეორია პირველად 1938 წელს ჩამოაყალიბა ამერიკელმა სოციოლოგმა ფრანკ ტანენბაუმმა. ¹⁴⁷ ეტიკეტირების თეორიის კლასიკური დახასიათება, რამაც იგი პოპულარული გახადა, ეკუთვნის ასევე ამერიკელ სოციოლოგს ჰოვარდ ბეკერს ¹⁴⁸ და ედვინ ლემერტს. ¹⁴⁹ ბეკერის აზრით, ქმედებები, თავისთავად, არც კარგია და არც ცუდი. ნორმალურობა და დევიანტობა ¹⁵⁰ სხვა არაფერია, თუ არა სოციალურად განსაზღვრული თვისებები. ამდენად, დევიაცია უფრო მეტად არის არა მოქმედების თვისება, არამედ სხვათა მიერ მიწერილი წესები და სანქციები „კრიმინალების“ მიმართ. ¹⁵¹

ბეკერი გამოყოფს Labeling-ის ორ დიმენზიას, რომლებსაც დიდ მნიშვნელობას ანიჭებს დანაშაულის დეფინირებისა და მისი კონსტრუირებისათვის. პირველი დიმენზია არის დადგენილი ნორმა. ის პირები, რომლებიც ქცევის წესებსა და ნორმებს ქმნიან განსაზღვრავენ, თუ რომელი ქმედება არის ნორმის დარღვევა და დანაშაული. მეორე დიმენზია არის ნორმის გამოყენება. ის პირები, რომლებიც დადგენილ ნორმებს იყენებენ (მაგალითად, სამართალდამცავი ორგანოების წევრები), ყველა ქმედებას არ მიიჩნევენ დანაშაულად და ახდენენ ერთგვარ სელექციას. ნორმის გამოყენების სელექციურობით ხდება დამნაშავის ცნების ჩამოყალიბება. ¹⁵² ბეკერის აზრით, სწორედ ნორმის გამოყენების დროს ხდება სელექცია (გამორჩევა, გადარჩევა), რომელიც გავლენას ახდენს პირის ეტიკეტირებაზე.

ვინ ახდენს პირის ეტიკეტირებას („იარლიყის მიკერებას“)?

როგორც წესი, პირის „დამნაშავედ“ ეტიკეტირებას ახდენენ სოციალური კონტროლის ორგანოები ან მათი წარმომადგენლები. ეს ორგანოებია: პოლიცია, მედია, სასამართლო, საგამომიებო ორგანოები და სხვა. ამ ორგანოების მიერ ნეგატიური (დევიანტური) ეტიკეტირება გავლენას ახდენს ინდივიდის ცნობიერებაზე და წარმოშობს მასში დევიანტურ იდენტურობას, რაც დევიანტური კარიერისა და დევიანტური სუბკულტურების განვითარებას უწყობს ხელს.

კაიზერის აზრით, დამნაშავე წარმოიქმნება მაშინ, როდესაც მას დამნაშავის ეტიკეტს მიანიჭებენ სოციალური კონტროლის ინსტიტუტები და მას დამნაშავედ აღიარებს საზოგადოება. ¹⁵³ აქედან გამომდინარე, დამნაშავეა ის, ვინც საზოგადოების მიერ აღიარებული იქნება დამნაშავედ.

პირის დამნაშავედ „გახდომის” ეტაპები:

¹⁴⁶ კოდუა ე. და სხვა (სარედ. ჯგუფი), 2004, გვ. 102.

¹⁴⁷ Tannenbaum, F. 1938. 1951.

¹⁴⁸ Becker, H. 1963.

¹⁴⁹ Lemert, E. 1951.

¹⁵⁰ „დევიაცია იმ ქცევის აღნიშვნაა, რომელიც ეწინააღმდეგება საზოგადოებაში აღიარებულ ნორმებს... [თუმცა] შესაძლოა, ინდივიდის ესა თუ ის ქმედება ფორმალურად განიხილებოდეს როგორც დევიანტური, მაგრამ მას მაინც არ „მიეკეროს“ დევიანტის იარლიყი, რამდენადაც, გარემოების სპეციფიკურობიდან გამომდინარე, საზოგადოებრივი აზრი არ აღიარებს ნორმის დარღვევას“, კოდუა ე. და სხვა (სარედ. ჯგუფი), 2004, გვ. 54.

¹⁵¹ Rütger, W., 1975. S. 29.

¹⁵² Becker, H., 1963. S. 12.

¹⁵³ Kaiser, G., 1996. S. 275.

1. პირველად ჩადენილი დანაშაული; 2. საზოგადოებრივი რეაქცია, ანუ საზოგადოების მიერ პირის დამნაშავედ ეტიკეტირება; 3. ა) საზოგადოებაში „დამნაშავის“ ინტეგრირების პრობლემა; ბ) „დამნაშავის“ მიერ თავისი სტატუსის აღიარება და კრიმინალად ჩამოყალიბება; 4. განმეორებით დანაშაულების ჩადენა.

გთავაზობთ მაგალითს,¹⁵⁴ თუ როგორ შეიძლება განხორციელდეს მოზარდის დამნაშავედ ჩამოყალიბება საზოგადოების მიერ ეტიკეტირების გამო.

მოზარდი თავისი (ეკონომიკური) პრობლემის მოსაგვარებლად ჩაიდენს დანაშაულს. მოზარდის მიერ ჩადენილი დანაშაული არ გახდება ცნობილი სამართალდამცავი ორგანოებისათვის და არ მოხდება მისი ეტიკეტირება.

იმის მიუხედავად, გადაჭრა თუ არა მოზარდმა (ეკონომიკური) პრობლემა, იგი ხედავს, რომ მის მიერ ჩადენილი ქმედება არ დაფიქსირებულა პოლიციის მიერ, რაც მას გამბედაობას მატებს და უბიძგებს კიდევ ჩაიდინოს დანაშაული. ამით მატულებს იმის ალბათობა, რომ მოზარდის მიერ ჩადენილი დანაშაული ლატენტური აღარ დარჩეს და მოხდეს მისი სახელმწიფო ორგანოების მიერ გამოვლენა.

თუ სამართალდამცავი ორგანოებისათვის ცნობილი გახდა მოზარდის მიერ დანაშაულის ჩადენა, მაგრამ იგი რეაგირების გარეშე იქნება დატოვებული, მოზარდს უფრო მეტი გამბედაობა დაეუფლება და სახელმწიფო კონტროლის ორგანოებს სისუსტედ ჩაუთვლის უმოქმედობას.

ხოლო თუ სამართალდამცავი ორგანოები რეაგირებას მოახდენენ, მოზარდის გარშემო მომყოფი საზოგადოებისათვის ცნობილი გახდება მის მიერ დანაშაულის ჩადენის ფაქტი, საზოგადოება მოზარდს „ზურგს შეაქცევს“ ჩადენილი დანაშაულის გამო. სამაგიეროდ, მოზარდი აღიარებას ჰპოვებს სხვა ახალ პირთა წრეში, რომელიც დანაშაულის ჩადენასა და სასჯელის მოხდას ისე აღიქვამს, როგორც ჯილდოს. შემდგომი დანაშაულის ჩადენისას მოზარდი უფრო მეტ აღიარებას მოიპოვებს ახალი მეგობრებისაგან. მოზარდის მიერ ახალი დანაშაულის ჩადენის გამოვლენა სამართალდამცავი ორგანოების მხრიდან უფრო მკაცრად იქნება სანქციონირებული, ვიდრე ეს დანაშაულის პირველად გამოვლენის შემთხვევაში იყო. მოზარდი ოფიციალურად იქნება დამნაშავედ გამოცხადებული. უცხო პირთა მიერ მოზარდის დამნაშავედ გამოცხადებას თან მოჰყვება მოზარდის მიერ საკუთარი თავის დამნაშავედ აღიარება. ეტიკეტირების გამო მოზარდს შეეზღუდება საზოგადოებაში ინტეგრაციის შესაძლებლობა, რაც მის სოციალურ განვითარებასაც შეუშლის ხელს. საზოგადოებისაგან გარიყული მოზარდი ეცდება გაამართლოს მისთვის მინიჭებული დამნაშავის „სტატუსი“, ისწავლის დანაშაულის ჩადენის ახალ ხერხებსა და მეთოდებს და გამოიყენებს მას პრობლემების მოსაგვარებლად. მოზარდი კვლავ ჩაიდენს დანაშაულს, რომელზეც სამართალდამცავი ორგანოების რეაქცია იქნება მკაცრი, რაც განპირობებული იქნება მანამდე მის მიერ ჩადენილი დანაშაულებით. მოზარდი მოთავსდება თავისუფლების აღკვეთის ადგილას, სადაც მოხდება დანაშაულის ჩადენის ახალი ხერხებისა და მეთოდების შესწავლა და დახვეწა. ციხიდან გამოსული მოზარდი ითვლება ნასამართლევად, რაც, თავის მხრივ, ართულებს მის საზოგადოებაში ინტეგრაციას (სამსახურის დაწყება, მეგობართა ახალი წრის პოვნა).

154 Quensel, S., 1970. S. 381..

კრიმინოლოგიური თვალსაზრისით, ეტიკეტირების მნიშვნელობა მდგომარეობს დამნაშავედ მიჩნეული პირის მიერ საკუთარი პიროვნების იდენტიფიკაციის შეცვლაში და კრიმინალის სტატუსის აღიარებასა და მის გამართლებაში. თუ საზოგადოების მიერ პიროვნება მიჩნეული იქნება კრიმინალად, იგი ამის შემდეგ იქცევა ისე, რომ გაამართლოს საზოგადოების შეხედულება მისი პიროვნების შესახებ. 155

კრიტიკის თვალსაზრისით, საგულისხმოა ის გარემოება, რომ: 1. იმპერიულად ნაკლებად არის დადგენილი, იწვევს თუ არა კონტროლის ორგანოების მიერ პირის „ეტიკეტირება“ მის მიერ საკუთარი იდენტურობის შეცვლას და განმეორებით დანაშაულის ჩადენას; 2. დანაშაულის ჩამდენ პირებს აქვთ უნარი, უარყონ საზოგადოებრივი ეტიკეტირება და ჩათვალონ, რომ ეტიკეტირება სულაც არ არის ავტომატური პროცესი, რომელიც მას სხვა (განმეორებით) დანაშაულის ჩადენისკენ უბიძგებს; 3. თუ მოსამართლე იტყვის „ა. არის ქურდი“, იგი ეყრდნობა რეალურ ფაქტს, (რომელიც მტკიცებულებებზე დაყრდნობით არის დადგენილი), ხოლო პირის ქურდად გამოცხადებას წინ უძღოდა მისი დანაშაულებრივი ქმედება და პიროვნული საფუძვლები. აქედან გამომდინარე, მართებულია დაისვას კითხვა: რატომ გახდა ა. ქურდი? 156

ამერიკელი კრიმინოლოგი აკერსი სასტიკი წინააღმდეგი იყო ეტიკეტირების თეორიისა, რომელსაც მან 1967 წელს ნაშრომი მიუძღვნა. მისი თქმით, ეტიკეტირების თეორიის ნაკითხვისას ადამიანს შეექმნება შთაბეჭდილება, რომ ადამიანები სულ საკუთარ საქმეს ჩაჰკირკიტებენ, გარშემო არავის არაფერს უშავებენ და უცებ „ბუმ!“ და ჩნდება „ცუდი საზოგადოება“, რომელიც მას დალის დამსმელ ეტიკეტს აძლევს. ბევრის აზრით, ეტიკეტირების თეორია აიძულებს ადამიანს შეითავსოს დამნაშავის როლი, თითქოს ადამიანს მეტი არჩევანი არ ჰქონდეს, გარდა იმისა, რომ გაამართლოს ის, რაც მას საზოგადოებამ ეტიკეტის სახით „მიაკერა.“

7.3. ქონისა და მიღერის სუბკულტურული თეორიები

უპირველეს ყოვლისა, საჭიროა განვიხილოთ, თუ რა არის სუბკულტურა? სუბკულტურის უკეთ გაგებისათვის კი უნდა გაირკვეს კულტურის ცნება. კულტურა წარმოდგება ლათინური ზმნიდან „colo“, რაც (ნიადაგის) მოვლას, დამუშავებას, ზრუნვას ნიშნავს.¹⁵⁷ კულტურის ცნების განსაზღვრებაში არ არსებობს ერთსულოვნება, თუმცა შეიძლება გამოიყოს სამი ელემენტი: 1. კულტურის სოციალური ტრადიცია, მემკვიდრეობა, რაც გადაეცემა თაობებს; 2. კულტურა არ არის ადამიანის გენეტიკური ბუნების გამოვლინება, იგი არის ის, რასაც ადამიანები სწავლობენ. ის სოციალიზაციის პროცესში შექმნილი ნორმების ერთობლიობაა; 3. კულტურა არის საყოველთაოდ მიღებული, საზოგადოებისათვის საერთო ნორმებისა და ღირებულებების სისტემა. 158 საზოგადოების კულტურა შექმნილია მრავალი გენერაციის

155 Göppinger, H., 1997. S. 110.

156 Opp, K-D., 1972. S. 40.

157 „კულტურა (ლათ. ცულტურა – დამუშავება, მოვლა, განათლება, განვითარება) [არის] ადამიანის და საზოგადოების მოქმედების ფორმათა ერთობლიობა, რომელიც ვლინდება ადამიანის მოღვაწეობის სხვადასხვა სფეროში და გამოხატავს ადამიანის სოციალიზაციისა და საზოგადოების ჰუმანიზაციის დონეს. განსაზღვრულ ეპოქაში ხალხის, ერის, საზოგადოების მიღწევათა ერთობლიობა შეადგენს მათ კულტურას“, ქართული საბჭოთა ენციკლოპედია, ტომი 6, თბილისი, 1983, გვ. 67.

158 კოდუა ე. და სხვა (სარედ. ჯგუფი), 2004, გვ. 145.

მიერ. კულტურა დიდ გავლენას ახდენს ადამიანის სოციალურ პიროვნებად ჩამოყალიბებაში, რომლისგან გათავისუფლება თითქმის შეუძლებელია. ქართული კულტურის ჩამოყალიბებისათვის მნიშვნელოვანი როლი ითამაშა ინტენსიურმა დაკვირვებამ და თანამშრომლობამ სხვა კულტურის ადამიანთა ჯგუფებთან.

სუბკულტურის ცნების ჩამოყალიბებისას ძირითადი აქცენტი მიმართულია კულტურასა და სუბკულტურას შორის იერარქიულ დამოკიდებულებაზე (sub = lat. „ქვევით“). სუბთავისთავად მიუთითებს, რომ ადგილი აქვს სუბკულტურასა და კულტურას შორის ჰეგემონიურ დამოკიდებულებას. 159

თანამედროვე სოციოლოგიაში მიღებულია არნოლდის მიერ შემოთავაზებული სუბკულტურის ცნება. არნოლდის მიხედვით, სუბკულტურა არის კულტურის ერთი ნაწილი. სუბკულტურა არის ადამიანთა ჯგუფის ან ერთი რომელიმე სოციალური კატეგორიის ქცევის მოდელი, რომელიც ხორციელდება მთლიანი კულტურის (ფარგლებში) შიგნით და საკუთარი თავისებურებანი აქვს, რომლის მეშვეობითაც ისინი განსხვავდებიან დომინირებული კულტურის ან სხვა სუბკულტურებისაგან. 160

შვენდტერის მიხედვით, სუბკულტურა არის კონკრეტული საზოგადოების ნაწილი, რომელიც თავისი ინსტიტუტებით, ადათებით, ნორმებით, ღირებულებათა ორიენტირებულობითა და მოთხოვნილებებით მნიშვნელოვნად განსხვავდებიან გაბატონებული საერთო საზოგადოების ინსტიტუტებისა და ღირებულებებისაგან. 161

საზოგადოების სოციალურ კონტექსტს ანიჭებენ უპირატესობას სუბკულტურის დეფინიციის ჩამოყალიბებისას ამერიკელი სოციოლოგები ქოენი და შორტი. მათი აზრით, სუბკულტურა არის ღირებულებებისა და რწმენის ერთიანი სისტემა, რომელიც იმ ბავშვებს შორის კომუნიკაციის პროცესში წარმოიშობა, რომელთაც ერთნაირი მდგომარეობა უკავიათ სოციალურ სტრუქტურაში. 162

კლერკი სუბკულტურას განიხილავს საზოგადოების კლასებთან დაკავშირებით. მისთვის სუბკულტურები, როგორც სუბსისტემა, კლასების კულტურის მანიშნებელია, როგორც პატარა, ლოკალური და დიფერენცირებული სტრუქტურა, სამოქალაქო და მუშათა კლასების შემადგენლობაში, 163 მაგალითად, მე-20 საუკუნის დასაწყისის ბოჰემათა სუბკულტურას საშუალო ინტელიგენციის კლასს მიაწერს, ხოლო ფეხბურთის ხულიგნებს (Hooligans) მუშათა კლასს.

---

159 „სუბკულტურის კვლევა ბრიტანეთში დაეფუძნა ურბანულ ეთნოგრაფიას, რომელიც ჯერ კიდევ მე-19 საუკუნეში განვითარდა (ჰენრი მეიპიუსი და ტომას არჩერის ნაშრომები, ჩარლზ დიკენსისა და არტურ შორისონის ნოველები). თუმცა სუბკულტურის კვლევისადმი უფრო მეცნიერული მიდგომა, თავისი მეთოდოლოგიით (ქართული [თანამონაწილეობითი] დაკვირვება), 1920-იან წლებამდე არ აღმოცენებულა, როდესაც სოციოლოგებისა და დანაშაულის შემსწავლელთა ჯგუფმა ჩიკაგოში დაიწყო ინფორმაციის შეგროვება ქუჩის ახალგაზრდა დაჯგუფებებსა და კრიმინოგენურ ჯგუფებზე. ქართული დაკვირვება ისევე აქტუალურია, თუმცა ანალიტიკური და ახსნითი ამოსავალი წერტილის არარსებობის გამო მას სოციოლოგიის ძირითად ნაკადში მარგინალური სტატუსი ენიჭება. პიტერ ვილმოტმა სუბკულტურა განსაზღვრა როგორც „კომპრომისული გადაწყვეტილება“ ორ ურთიერთდაპირისპირებულ მოთხოვნილებას შორის: შექმნისა და ავტონომიურობის მოთხოვნილება და მშობლისაგან განსხვავებულობის დამტკიცება და მშობლის იდენტიფიკაციების შენარჩუნების მოთხოვნილება“, იხ. ასათიანი მ., 2006.

160 Arnold, D. O., 1970.

161 Schwendter, R., 1993. S. 11.

162 Cohen, A. K./ Short, J. F. Jr., 1958. S. 20-37.

163 Clarke, J., 1979. S. 45.

სოციალურ და პოლიტიკურ ტერმინთა ლექსიკონში სუბკულტურის შესახებ შემდეგი სახის განმარტებას ვხვდებით: „სოციალური ნორმებისა და ღირებულებების, ქცევის მოდელების სისტემა, რომელიც განსაზღვრული სოციალური ჯგუფისთვისაა დამახასიათებელი და გამოარჩევს მას საზოგადოებაში გაბატონებული კულტურისაგან (ანუ საზოგადოების უმრავლესობის კულტურისაგან). არ არის აუცილებელი სუბკულტურა ეწინააღმდეგებოდეს გაბატონებულ კულტურას, არამედ შეიძლება იყოს მისი რელევანტური. თუმცა, ამასთან დაკავშირებით, თავს იჩენს პრობლემა, ვინაიდან თანამედროვე საზოგადოებებში კულტურული ფრაგმენტაციის მაღალი ხარისხი აძნელებს გაბატონებული კულტურის გამოყოფას. სუბკულტურებში ჩართულობის მოტივაცია ზოგიერთისათვის შეიძლება იყოს კომპენსაცია იმ წარუმატებლობისა და წყენისა, რაც მათ საზოგადოების უმრავლესობის მხრიდან შეხვდათ. სუბკულტურა შეიძლება შეიქმნას სხვადასხვა სოციალური მახასიათებლის საფუძველზე, როგორებიცაა ეთნიკურობა, კლასობრივი და რელიგიური კუთვნილება, სექსუალური ორიენტაცია, უბრალოდ ცხოვრების ახალი სტილი (ისეთი, რომელიც დაამკვიდრეს, მაგ., პანკებმა) და სხვა“.¹⁶⁴

ზოგადად სუბკულტურა შეიძლება ეწოდოს ადამიანთა ჯგუფს, რომლებიც გაბატონებული კულტურის ღირებულებებს თუმცა იზიარებენ, მაგრამ ამავედროულად აყალიბებენ (ქმნიან) კონკრეტული ქცევისა და ღირებულებების სისტემას, რომელიც მნიშვნელოვნად განსხვავდება იმავე გაბატონებული კულტურის ღირებულებებისაგან.

სუბკულტურის დეფინიციასთან მიმართებით საინტერესოა მოსაზრება იმის თაობაზე, რომ სუბკულტურის დეფინირება მხოლოდ კონკრეტულ ფენომენტთან (ფენომენტთან) კავშირის შემთხვევაშია შესაძლებელი.

კრიმინოლოგიურ ლიტერატურაში გამოყოფენ სამი სახის სუბკულტურას:

1. არაკრიმინალური კულტურა. იგულისხმება ჯგუფები, რომლებიც გაბატონებულ კულტურას ეკუთვნიან, მაგრამ საკუთარი ნორმატიული სისტემა აქვთ და გაბატონებული კულტურისაგან ან თავიანთი სოციალური მდგომარეობით ან იმით განსხვავდებიან, რომ ისინი გაბატონებული კულტურის ზოგიერთ ასპექტს უარყოფენ. ასეთი სახის სუბკულტურებს კონფლიქტი არ აქვთ გაბატონებულ კულტურასთან და ლეგიტიმურ საშუალებებს იყენებენ მიზნის მისაღწევად.

2. კონტრაკულტურა. დანაშაულებრივი სუბკულტურა, რომელიც თავისი ნორმებისა და ღირებულებების სისტემით საგრძნობლად განსხვავდება გაბატონებული კულტურისაგან, მაგრამ არ ცდილობს გაბატონებული კულტურის შეცვლას.

3. სანინალმდეგო კულტურა, რომელსაც ასევე საკუთარი ნორმები აქვს, რომლებიც გაბატონებული კულტურის ოპოზიციურობიდან გამოიკვეთა და სურს შეცვალოს გაბატონებული კულტურა.

ქოენის სუბკულტურის თეორია წარმოიშვა დაბალი ფენის (კლასის) არასრულწლოვან ვაჟებზე მისი დაკვირვებით იმის თაობაზე, თუ როგორ ხვდებოდნენ ისინი კრიმინალურ დაჯგუფებებში. ქოენის სუბკულტურის მოდელის უკეთ გასაგებად აუცილებელია მისი ტერმინების - დაბალი და საშუალო ფენები (კლასები) - განმარტება. ქოენის აზრით, ეკონომიკური მდგომარეობის გარდა, მნიშვნელოვანია ბავშვების სოციალური მდგომარეობა. დაბალი სოციალური ფენის ბავშვები, დიდი ალბათობით, ნაკლები კულტურული ღირებულებების მატარებელი არიან, ვიდრე საშუალო ფენის ბავშვები. დაბალი სოციალური ფენიდან გამო-

¹⁶⁴ კოდუა ე. და სხვა (სარედ. ჯგუფი), 2001, გვ. 295.

სულ ბავშვებს არ შესწევთ უნარი (კულტურული შესაძლებლობა) კონკურენცია გაუწიონ საშუალო ფენის ბავშვებს და დააკმაყოფილონ მასწავლებელთა, მზრუნველთა, პოლიციელთა და ეკლესიის მსახურთა – რომლებიც საშუალო ფენის ნორმებით ხელმძღვანელობენ – მოთხოვნები. ამ ფენებს შორის „კონკურენციის“ შედეგად დაბალი ფენის ბავშვებს უყალიბდებათ არასრულფასოვნების გრძნობა, უარს ამბობენ გავრცელებული ნორმების აღიარებაზე და უპირისპირდებიან მას. 165

საშუალო ფენასთან კონკურენციაში „დამარცხებული“ დაბალი ფენის მოზარდები, რომელთაც საზოგადოებაში სრულფასოვან წევრად დამკვიდრებისა და ინტეგრაციის პრობლემა აქვთ, ქმნიან თანატოლთა და თანამოაზრეთა ჯგუფებს, კრიმინალური ბანდის კულტურას. ასე წარმოიშობიან სუბკულტურული ჯგუფები.

ქონის მიხედვით, გადამწყვეტი არის ის, რომ მოზარდები კულტურული სისტემის საკუთარ ფორმას აყალიბებენ და ისეთ მიზნებს ისახავენ, რომელთა განხორციელებაზე კონტროლი თვითონ შეუძლიათ განახორციელონ და რომელიც მათ დაეხმარებათ ნაწილობრივ მაინც აღმოფხვრან სტატუსთან დაკავშირებული პრობლემები. 166 მოზარდების მონაწილეობა **Gang-Kultura**-ში აძლევს მათ შესაძლებლობას მიაღწიონ საკუთარ მიზნებს, მაგრამ ამავდროს მათ გაბატონებულ კულტურასთან მუდმივი კავშირი აქვთ. სუბკულტურის წევრი მოზარდები თანატოლების თვალში ღირსებას სწორედ იმის გამო იძენენ, რომ ისინი გაბატონებული საზოგადოების იმ ნორმებსა და ღირებულებებს არღვევენ, რომელთა გამოც მათ ამ საზოგადოებაში სტატუსი ვერ მოიპოვეს. ქონის აზრით, გაბატონებულ საზოგადოებაში ინტეგრირების პრობლემის კოლექტიური გადაჭრის საშუალება არის სწორედ დაბალი ფენის მოზარდთა გაერთიანება დანაშაულებრივ სუბკულტურებში. 167

დასასრულს, ქონის თეორია შეიძლება ჩამოყალიბდეს შემდეგი თეზისების სახით:

- 1) თუ საზოგადოება დაყოფილია კლასების მიხედვით;
  - 2) თუ საზოგადოების ერთ ნაწილს სოციალური სტატუსი აქვს მინიჭებული, რომელიც კლასების შესაძლებლობაზეა დამოკიდებული;
  - 3) თუ საზოგადოების ერთი ნაწილი, კლასების სპეციფიკურობიდან გამომდინარე, წარმოშობილ ნორმებსა და ღირებულებებს და დაბალი ფენის სტატუსს აღიარებს;
  - 4) თუ დაბალი ფენის მოზარდებს საკუთარი სტატუსი გაბატონებულ საზოგადოებაში (კულტურაში) ინტეგრაციის პრობლემებს უქმნის;
  - 5) თუ დაბალი ფენის მოზარდებს გაბატონებულ საზოგადოებაში (კულტურაში) ინტეგრაციის ერთნაირი პრობლემები აქვთ;
  - 6) თუ დაბალი ფენის მოზარდები ერთად გამოდიან გაბატონებულ საზოგადოებაში (კულტურაში) მიღებული იმ ნორმებისა და ღირებულებების წინააღმდეგ, რომელთა გამოც მათ დაბალი ფენის სტატუსი მიენიჭათ,
- მაშინ დაბალი ფენის მოზარდები ქმნიან ინტერაქტიულ ჯგუფებში ნორმებსა და ღირებულებებს (სტატუსის კრიტერიუმებს), რომლებიც გაბატონებული საზოგადოების (კულტურის) მიმართ ნეგატიურია და მოქმედებენ ამ კულტურის წინააღმდეგ.

ვალტერ მილერიც (ქონის მსგავსად) ცდილობს ახსნას დაბალი ფენის მოზარდების ბანდების ფენომენი. თუ ქონი სუბკულტურის წარმოშობის მიზეზად მიიჩნევს დაბალი ფენის კოლექტიურ რეაქციას საშუალო ფენის ნორმებისადმი, მილერის აზრით, სუბკულტურის წარმოშობის მიზეზია არა ფენებს შორის კონფლიქტი, არამედ დაბალი ფენის ქცევის (მა-

165 Cohen, A. K., 1961. S. 84.

166 Cohen, A. K., 1961. S. 91.

167 იქვე.

რეგულირებელი) ელემენტი.

მილერის აზრით, დაბალი ფენა ავტონომიურია, რომელსაც ტრადიციულად დამკვიდრებული კულტურული სისტემა აქვს. დაბალი ფენის კულტურული განვითარების საფუძველია ექვსი მნიშვნელოვანი და ცენტრალური ასპექტი,¹⁶⁸ (*Kristallisationspunkte, focal concerns*). ესენია:

1. **სიძნელები.** იგულისხმება ისეთი სიტუაცია ან ქცევა, რომელსაც ოფიციალურ ორგანოებთან ან საშუალო ფენის წარმომადგენლებთან რთული ურთიერთობები ახლავს თან. სიძნელების დიმიწნია ეხება როგორც კანონიერ, ასევე უკანონო ქცევას.

2. **სიძლიერე.** იგულისხმება დადებითი თვისებები, როგორებიცაა ფსიქიკური სიმყარე, ძალა, გამძლეობა, სითამამე. მასკულინური (მამაკაცური) ჩვევების წარმოშობის მიზეზად მილერი მიიჩნევს ვაჟი მოზარდების მიერ მამაკაცად იდენტიფიკაციის შესაძლებლობის ნაკლებობას, რაც განპირობებულია იმით, რომ დაბალი ფენის ოჯახებში სახლის საქმეებს ქალები მართავენ, ხოლო მამაკაცები სახლში არ არიან.

3. **გონებრივი მოქნილობა.** გონებრივი მოქნილობა გულისხმობს თვისებას, რომლითაც მოზარდს შეუძლია სხვებს აჯობოს, „მოატყუოს“, სხვების ქმედებები ღირსეულად მოიგერიოს.

4. **აღზნებადობა.** ამ პუნქტში გაერთიანებულია ყველა ის საშუალება, რომლითაც დაბალი ფენის წარმომადგენლები ეძიებენ დაძაბულობასა და დასვენებას, რომელიც ალკოჰოლში, კარტის თამაშში, სექსუალურ და აგრესიულ თავგადასავლებში ჰპოულობს მიზანს.

5. **ბედისწერა.** მილერის ეს პუნქტი გამოიხატება ცხოვრებისადმი ექსტრემალურ მიდგომაში: იყო ბედნიერი ან უბედური. დაბალი ფენის წარმომადგენლების წარმოდგენით, შეუძლებელია იმ მაგიური ძალების წინააღმდეგ მოქმედება, რომლებიც ადამიანის ბედნიერება-უბედურების საკითხს წყვეტენ.

6. **ავტონომია (დამოუკიდებლობა).** ავტონომია გამოიხატება გარეგანი კონტროლის მექანიზმებზე უარის თქმით, რაც მიუთითებს მათ სურვილზე იყვნენ დამოუკიდებლები.

მილერის მიერ შედგენილი კულტურული **focal concerns** არის საზოგადოებისაგან „გარიყული ჯგუფების“ მოზარდი მამაკაცების ის ზოგადი კულტურული მელიუ (ადგილი), სადაც მათ უწევთ მოქმედება. ზომოთ ჩამოთვლილი ექვსი პუნქტის გარდა, მნიშვნელოვანია აგრეთვე: კუთვნილება (ჯგუფის წევრობა) და სტატუსი.¹⁶⁹ კუთვნილება დამოკიდებულია იმაზე, თუ როგორ ასრულებს ადამიანი ჯგუფის მიერ აღიარებულ ნორმებს, ხოლო სტატუსი დამოკიდებულია ადამიანის სიძლიერეზე, გონებრივ მოქნილობასა და მის სხვა ისეთ თვისებებზე, რომლებიც მას უპირატესობას მოუტანს სხვა პირებთან შეადარებით. სტატუსთან დაკავშირებით აღსანიშნავია მოზარდთა სურვილი, იყვნენ ისეთები, როგორებიც მოზარდილები არიან. სუბკულტურული ჯგუფის წევრები თავს ვალდებულად გრძნობენ გამოავლინონ ის თვისებები, რომლებითაც ისინი მოზრდილებად ჩაითვლებიან (ავტომობილი, ფული, ნარკოტიკული საშუალებების ან ალკოჰოლის მიღება).

საზოგადოებისაგან „გარიყული ჯგუფების“ მიერ ჩადენილი დანაშაულებრივი ქმედებები, მილერის აზრით, არის შედეგი მათი ორიენტაციის დაბალი ფენისათვის დამახასათებელი ნორმებისა და ღირებულებებისა, ანუ სუბკულტურული ფოცალ ცონცერნს პუნქტებისა.

ქონისა და მილერის სუბკულტურის თეორიებს შორის განსხვავება მდგომარეობს, პირველ რიგში, სუბკულტურის ცნებაში. ქონის მიხედვით, სუბკულტურა სოციალსტრუქტურიდან წარმოშობილი რეფლექსია, რომელსაც დიდი ზეგავლენა აქვს მის „დაქვემდებარებაში“ მყოფი ინდივიდების (სუბკულტურის წევრთა) სტატუსზე. მილერისათვის სუბკულტურა არის საზოგადოებაში ტრადიციებზე დამყარებული ავტონომიური სისტემა, ამიტომ მიაჩნია მილერს, რომ მუშათა კლასის წარმომადგენლების მიერ ჩადენილი დანაშაული სწორედ მათი კულტურული ტრადიციების ნაყოფია.

168 Miller, W. B., 1968. S. 340.

169 Miller, W. B., 1968. S. 353.

7.4. სოციალური კონტროლის თეორია

სანამ თითოეულ სოციალური კონტროლის თეორიას განვიხილავდეთ, საჭიროა გავარკვიოთ რას გულისხმობს სიტყვა **control**. **control** ითარგმნება როგორც ზედამხედველობა, შემონახვა, კონტროლი.

საკითხავია, თუ როგორ უნდა იქნეს გაგებული სიტყვა **control** სოციალური კონტროლის თეორიის მიხედვით.

პირშის თანახმად, პირის კონტროლი მდგომარეობს არა პირდაპირი გაგებით კონტროლში, არამედ მის მჭიდრო კავშირში მშობლებთან და მეგობრებთან.¹⁷⁰ გერმანელი კრიმინოლოგის, შნაიდერის, აზრით, პირშის შემთხვევაში საქმე გვაქვს არა სოციალური კონტროლის თეორიასთან, ¹⁷¹ არამედ სოციალური კავშირების თეორიასთან, რაც ზედამხედველობასა და შემონახვაში უფრო გამოიხატება.

იგივე შნაიდერი **ნეის** კონტროლის ცნებას უფრო მიიჩნევს როგორც კონტროლს და ზედამხედველობას. ¹⁷² **ნეის** „კონტროლის“ ცნებაში იგულისხმება შვილების კონტროლი და ზედამხედველობა მშობლების მიერ. ¹⁷³

რაისის „კონტროლის“ ცნება გულისხმობს ქცევის პირად და საზოგადოებრივ კონტროლს. მისივე აზრით, ქცევის კონტროლი ხორციელდება, ერთი მხრივ, სოციალური ჯგუფის (სოციალური კონტროლი) და, მეორე მხრივ, თვითონ ინდივიდის მიერ (პირადი კონტროლი). ¹⁷⁴

გოლდისთვის „კონტროლის“ ცნებაში ოჯახური კონტროლი არის ნაგულისხმები, ყველა ის ოჯახური კონტროლის ფაქტორი, რაც არასრულწლოვან დამნაშავეს აიძულებს არ ჩაიდინოს დანაშაული.¹⁷⁵

ტრავის პირშიმ გამოიკვლია 5 545 მოსწავლისაგან შემდგარი ჯგუფი. ეს ჯგუფი შედგებოდა 17 500 მოსწავლეთაგან ამორჩეული მოსწავლეებისაგან 11 „public junior“ and „senior high schools“-დან, რომლებიც გამოკვლეულ იქნენ 1964 წლის „Richmond Youth Project“-ის ფარგლებში.

5 545 მოსწავლე შედგებოდა 1 479 შავკანიანი, 2 126 თეთრკანიანი ბიჭისაგან და 1 076 შავკანიანი და 864 თეთრკანიანი გოგონასაგან. აღნიშნული 5 545 მოსწავლე გამოკითხულ იქნა. გარდა ამისა, მერვე კლასის მოსწავლეებს შესავსებად გადაეცათ ტესტები. ერთი წლის შემდეგ ტესტები შესავსებად გადაეცათ მეშვიდე კლასის მოსწავლეებს. გამოკითხვა დაიწყო 1965 წელს.

მოსწავლეების მიერ შესავსები კითხვარები დაეგზავნათ სკოლებს. რთულ კითხვებს ახლდა ინსტრუქციები. მასწავლებლებიც აძლევდნენ რთული კითხვების განმარტებებს მოსწავლეებს. აღნიშნული კითხვარები გარკვეული ხნის შემდეგ კვლავ დაურიგდათ მოსწავლეებს. ასე რომ, იმ მოსწავლეებმა, რომლებმაც პირველად ვერ შეძლეს კითხვარის შევსება (სკოლაში არ ყოფნის გამო), და იმ მოსწავლეებს, რომლებმაც ვერ მოასწრეს კითხვარის ბოლომდე შევსება, მიეცათ შესაძლებლობა შეევსოთ ან დაესრულებინათ კითხვარი.

მკვლევრებს უკან დაუბრუნდათ 4 077 სრულყოფილად შევსებული კითხვარი, რაც საერ-

170 Hirschi, T., 1969. S. 20, 29.

171 Schneider, H.J., 1987. S. 532.

172 იქვე, გვ. 529.

173 Nye, F. I., 1958. S. 5.

174 Reiss, A. J., 1951. S. 196.

175 Gold, M., 1963. S. 11-12.

თო რაოდენობის 73,5% შეადგენდა.¹⁷⁶ გამოკითხულ მოსწავლეთა 12%-ის მშობლებმა უარი თქვეს კითხვარების შევსებაზე, 6,2% 1965 წელს უკვე აღარ ცხოვრობდა იმ ქალაქში და, შესაბამისად, აღარ სწავლობდა რეიხმონდის სკოლაში. 7,1%-ის მიერ გამოგზავნილი პასუხები არ იყო დამაკმაყოფილებელი და ვერ იქნა გამოყენებული კვლევის შეფასებისათვის, ხოლო 1,2%-ის მიერ კითხვებზე გაცემულ იქნა არასწორი პასუხები.

კითხვარებთან ერთად ცდის პირების შესახებ გაანალიზდა სკოლასა და პოლიციაში არსებული ჩანაწერები (საქმეები).

კითხვარებისა და ცდის პირების შესახებ არსებული საქმეების შეჯამება-შეფასებისას გაირკვა, რომ იმ ცდის პირებთან შედარებით, რომელთაც სრულად და ამომწურავად უპასუხეს ანკეტებს, ჯგუფი, რომელმაც არ ან ვერ უპასუხა კითხვარის პასუხებს, საგრძნობლად გამოირჩეოდა დამნაშავეობით. მკვლევრები დანაშაულებრივ ქმედებად მიიჩნევდნენ ისეთ ქცევას, რომელიც დასჯილ იქნა კანონით დადგენილი ნორმებით. რაც შეეხება დანაშაულის ჩადენას, მკვლევრებმა მოსწავლეებს მიანდეს თვითონ დაენერათ კითხვარებში მათ მიერ ჩადენილი დანაშაულის შესახებ, ვინაიდან შეუძლებელია პოლიციას მათ მიერ ჩადენილი ყველა დანაშაული დაეფიქსირებინა.¹⁷⁷

მოცემულ კვლევებზე დაყრდნობით ჰირში აღწერს თავის „კონტროლის თეორიას“. ჰირშის აზრით, თუ რომელიმე ადამიანი სხვა ადამიანის სურვილებსა და მოლოდინზე არ არის მინდობილი, მაშინ იგი აღარც ნორმებზეა მიჯაჭვული.

ადამიანებსა და ნორმებს შორის კავშირს ჰირში ოთხ ელემენტად ყოფს: 1. „Commitment“; 2. „Attachment“; 3. „Involvement“ და 4. „Belief“.

1. „Commitment“ (რაციონალური კომპონენტი) ნიშნავს რაციონალურ, გონივრულ მიფიქრებას, იმის გააზრებას, თუ რა შეიძლება მოჰყვეს ნორმისგან გადახრას. აღნიშნული, როგორც რაციონალური კომპონენტი, შეგვიძლია ზიგმუნდ ფროიდის „მეს“ შევადაროთ. ჰირში ამბობს, რომ ალბათ მალალი სოციალური სტატუსის მქონე ადამიანები, რომლებმაც ბევრი ენერჯია, დრო და ფული დახარჯეს ამ სტატუსის მისაღწევად, ისწავლეს, კარიერა შეიქმნეს და შეძლეს საზოგადოების პატივისცემა დაემსახურებინათ, არ არიან მზად, რომ მცირე, უმნიშვნელო დანაშაულის ჩადენის გამო თავიანთი რთულად მისაღწევი მალალი სტატუსი (მდგომარეობა) დაკარგონ.¹⁷⁸

2. „Attachment“ (ემოციური კომპონენტი) არის ემოციური კავშირი სხვა ადამიანებთან. ეს არის სოციალური კავშირის ყველაზე მნიშვნელოვანი ელემენტი. ემოციური კავშირი სოციალურ „პარტნიორებთან“ – მშობლებთან, მეგობრებსა და მასწავლებლებთან - ამცირებს პირის მიერ დანაშაულის ჩადენისა და მისი კრიმინალად ჩამოყალიბების ალბათობას. პირის ემოციური კავშირი მასში აყალიბებს პასუხისმგებლობის გრძნობას სოციალური „პარტნიორების მიმართ“, რაც მას ხელს უშლის დანაშაულის ჩადენაში. კრიმინოლოგი შნაიდერი ემოციურ კომპონენტს განმარტავს, როგორც პიროვნებასთან ახლო დგომას, მის ერთგულებასა და მასზე მიჯაჭვულობას.¹⁷⁹

3. „Involvement“ (დროის კომპონენტი) ნიშნავს კონფორმულ (არადანაშაულებრივ) ქმედებებში ჩაბმას, ე. ი. პირი იმდენად არის ჩართული თავის საქმეში, რომ მას აღარ აქვს დრო ჩაიდინოს დანაშაულებრივი ქმედებები.¹⁸⁰ ვინც მუშაობს, სპორტს მისდევს, ეკლესიაში დადის ან სხვადასხვა სახის კავშირებშია გაერთიანებული, დრო აღარც კი ექნება კრიმინალური ქმედებები დაგეგმოს ან ჩაიდინოს. კრიმინოლოგი შნაიდერი ამას უწოდებს კანონით დადგენილი ქცევების მეშვეობით პირის შეკავებას,¹⁸¹ რომ მან არ ჩაიდინოს დანაშაული.

176 Hirschi, T., 1969. S. 36.

177 იქვე, გვ. 64.

178 იქვე, გვ. 21.

179 Schneider, H.J., 1987. S. 533.

180 Hirschi, T., 1969. S. 22.

181 Schneider, H.J., 1987. S. 533.

4. „Belief” (მორალური კომპონენტი) ნიშნავს რწმენას, რომ არსებობს საყოველთაო ღირებულებათა სისტემა,¹⁸² რომელსაც შნაიდერი განმარტავს, როგორც მორალური კეთილდღეობისა და კონვენციონალური წესების შეფასებას და აღიარებას. ¹⁸³ ჰირშის თეზა კი იმ მიმართულებიანაა, რომ ნორმის დამრღვევს წესების სჯერა მანამ, სანამ ის მას დაარღვევს. რაც უფრო ნაკლებად აღიარებს პირი მორალურ ნორმებს, მით უფრო დიდია საშიშროება, რომ ის დანაშაულს ჩაიდენს.

ჰირშის მოსაზრებით, თუ პირს კონვენციონალურ ადამიანებთან აქვს კავშირი, ალბათ კონვენციონალურ საქმიანობას მისდევს და შესაბამისად, ამგვარივე აზრებისა და სურვილების მატარებელია, ხოლო თუ პირს არ აქვს კონვენციონალური კავშირები, რა თქმა უნდა, არ შეიძლება იმის მტკიცება, რომ ის აუცილებლად ჩაიდენს დანაშაულს, მაგრამ ამის დიდი ალბათობა იარსებებს. ¹⁸⁴

დანაშაულებრივი ქმედების ჩადენის მოტივაცია შეიძლება ყოველთვის იყოს კომპლექსურ მოტივაციათა ერთობლიობით გამოწვეული, თუმცა მოტივაციის ხარისხი უეჭველად ცვალებადია. სწავლების თეორიის მიხედვით, ქცევის მოტივები შესწავლილია და იგი აქამდე მიღებულ გამოცდილებებზეა დამოკიდებული. მოტივს დიდი მნიშვნელობა აქვს დანაშაულის ჩადენისათვის, იგი ზემოქმედებას ახდენს პირის მიერ დანაშაულის ჩადენაზე. მოტივაციის ხარისხი არის ცვალებადი და ის ქმედების განხორციელების მომენტში შეიძლება შესუსტდეს ან, პირიქით, გაძლიერდეს. ¹⁸⁵

ცალკეული შემთხვევების შეფასება დიდ სირთულეებთან არის დაკავშირებული, ვინაიდან ხშირ შემთხვევაში საქმე გვაქვს ისეთ ცხოვრებისეულ პირობებთან (საცხოვრებელი ადგილი, სამუშაო, მზრუნველი), რომელთაც შეუძლიათ შეცვალონ პირის მდგომარეობა, ხელი შეუწყონ ან ხელი შეუშალონ პირის მიერ დანაშაულის ჩადენას.

კაიზერისა და შოხის თანახმად, ჰირშის შეხედულებას ეწინააღმდეგება დაკვირვებები, რომელთა თანახმად, მრავალი ინდივიდი, მიუხედავად იმისა, რომ არ გააჩნია ქცევის შემბოჭველი კავშირები, მაინც არ სჩადის დანაშაულს. ¹⁸⁶

ჰირშის მიხედვით, არ არსებობს სპეციალური დანაშაულებრივი მოტივაცია, ანუ ზუსტად ჩამოყალიბებული რეცეპტი, რითაც შეიძლება აიხსნას „ადამიანი ცხოველის” კრიმინალური საქციელი. ჰირშის კონტროლის თეორია არ სვამს კითხვას „რატომ აკეთებენ ისინი ამას?” ანუ რატომ სჩადიან ადამიანები დანაშაულს, არამედ კითხულობს: „რატომ არ ვაკეთებთ ჩვენ ამას?” ანუ რატომ არ ვემორჩილებით არსებულ ნორმებს. ¹⁸⁷

ჰირშის აზრით, რწმენა მოქმედი ნორმების მიმართ („Belief“) გულისხმობს, რომ დამნაშავეს, ნორმათა რწმენის გარეშე, რომელიც მას დანაშაულის ჩადენას აუკრძალავს, უადვილდება დანაშაულის ჩადენა და რომ უნორმოზა იწვევს პირის დანაშაულებრიობას. ¹⁸⁸

ჰირშის სოციალური კონტროლის თეორიის კრიტიკა მდგომარეობს იმაში, რომ სასკოლო და პოლიციის (ჩანაწერების) საქმეების გამოყენება კვლევისათვის პრობლემურია, ვინაიდან ისმის კითხვა: ვინ რას წერს ამ საქმეებში? და როგორ იქნა ის წაკითხული მკვლევრების მიერ?

დანაშაულის თვითაღიარებისას ყურადღება უნდა მიექცეს იმას, რომ დანაშაულის ჩადენას ყველა არ აღიარებს. გარდა ამისა, არასრულწლოვანმა შეიძლება ისეთი საქციელი მიიჩნიოს დანაშაულად, რომელიც სულაც არ არის დანაშაული. ანკეტური გამოკითხვით შეუძლებელია დანაშაულის ცნების სრულად გადმოცემა ან ცნების იმ მოცულობით გადმოცემა, რომ გასაგები გახდეს თითოეული გამოსაკითხი არასრულწლოვნისათვის. კითხვარების

182 Hirschi, T., 1969. S. 23.

183 Schneider, H.J., 1987. S. 533.

184 Hirschi, T., 1969. S. 28-29.

185 Lemp, R., 1975. S. 230-231.

186 Kaiser, G./Schöch, H., 1987. S. 40.

187 Hirschi, T., 1969. S. 34.

188 Hirschi, T., 1969. S. 198.

შევსების დროს დიდია იმ მასწავლებელთა ზეგავლენა მოსწავლეებზე, რომლებიც კითხვარის შევსების შესახებ ინსტრუქტაჟს აძლევდა არასრულწლოვნებს.

ანკეტათა პირველი „გადამონწმევა“ გვაძლევს დაეჭვების საბაზს, რადგან ჩნდება კითხვა, სად და როგორ „მონმდებოდა“ ისინი. ანკეტების ხელმეორედ დარიგებისას მიეცათ გაუმჯობესებული ინსტრუქციები, რაც განსაზღვრულ კითხვაზე შემოფარგლული პასუხის გაცემის შესაძლებლობას იძლეოდა, რომ გამოკითხვის მეორედ ჩატარებისას „სწორი“ პასუხები მიეღოთ.

განსაკუთრებით დამაფიქრებელია, რომ ანკეტების პასუხთა 1,2% „არასწორად“ იქნა მიჩნეული და ამდენად, ისინი არ შეიძლება საბოლოოდ კვლევით მასალაში განვიხილოთ. სამწუხაროდ, გაუგებარია, რა კრიტერიუმებით შეფასდა ისინი „არასწორად“.

თუ ერთად დავითვლით იმ პირებს, რომელთაც ანკეტები არასწორად შეავსეს ან კითხვებს არასრულად უპასუხეს, ასევე მათ, რომლებიც ანკეტურ გამოკითხვას არ ესწრებოდნენ ან 1965 წელს რეიხმონდის სკოლაში უკვე აღარ იყვნენ, მათ, რომელთა მშობლებმაც ანკეტურ გამოკითხვაზე უარი თქვეს, შეადგენს გამოკითხულთა თავდაპირველი საერთო რაოდენობის 26,5%-ს.

ეს კოეფიციენტი საკმაოდ მაღალია და მათმა გაუთვალისწინებლობამ შეიძლება საერთო კვლევის შედეგზე ერთგვარი გავლენაც კი მოახდინოს, რადგან ეს ჯგუფი (26,5%) შეიძლება უფრო მეტად კრიმინალური იყო, ვიდრე ის ჯგუფი (73,5%), რომელმაც სწორი და სრული პასუხი გასცა.

ჰირშის თეორიის შეფასებისას ეს კრიტიკული შენიშვნები კვლევის მიმართ ყოველთვის უნდა იყოს გათვალისწინებული.

აუცილებელია აგრეთვე ჰირშის მიერ ჩამოყალიბებული კონტროლის თეორია შემოწმდეს იმ კუთხით, თუ რამდენად შეესაბამება იგი სხვა კვლევებით მიღებულ ანალიზებსა და შედეგებს.

ჰირშის აზრით, მაღალი სოციალური სტატუსის მქონე ადამიანები არ არიან მზად პატარა დანაშაულობების გამო თავისი სტატუსი დაკარგონ.¹⁸⁹ გასათვალისწინებელია, რომ მაღალი სტატუსის მქონე ადამიანები, როგორც წესი, დიდი ფინანსური შესაძლებლობის მქონე არიან. გარდა იმისა, რომ ისინი მატერიალურად უზრუნველყოფილი არიან და, სავარაუდოდ, ანგარებით დანაშაულის ჩადენა აღარც კი ესაჭიროებათ, როგორც მაღალი სტატუსის მქონე ადამიანებს, უფრო მეტი ლეგალური საშუალებები აქვთ მიზნის მისაღწევად, ვიდრე სოციალურად დაუცველ ადამიანებს. გარდა ამისა, მათი (მაღალი სოციალური სტატუსის მქონე ადამიანების) პოლიციის მიერ ეჭვიმტანილად მიჩნევა, მათი სტატუსიდან გამომდინარე, უფრო ნაკლებად რეალისტურია, ასე რომ, მათზე სახელმწიფო კონტროლიც უფრო სუსტია, ვიდრე სოციალურად დაუცველ ან საზოგადოებისაგან გარიყულ ადამიანებზე (ნასამართლევი, ნარკომანი, ლოთი, უსახლკარო).

ორაზროვანია ჰირშის დებულება იმის თაობაზე, რომ თუ პირს საზოგადოების ლეგალური წესების სჯერა და ჩაბმულია მუშაობის ნორმალურ რეჟიმში, ეს აფერხებს მის დანაშაულებრიობას.¹⁹⁰

საზოგადოების ლეგალური წესებისადმი ნდობა თითოეულ ადამიანზეა დამოკიდებული და ძნელი დასადგენია ესა თუ ის ადამიანი რომელ წესს სცემს პატივს და რომელს უარყოფს.¹⁹¹ ხოლო, რაც შეეხება იმ ფაქტს, რომ პირები, რომლებიც მუშაობენ, ნაკლებად სჩადიან დანაშაულს, ვფიქრობთ, თავიანთ მოთხოვნილებებს ისინი უფრო ლეგალურად იკმაყოფილებენ, ვიდრე უმუშევრები.

189 Hirschi, T., 1969. S. 21.

190 იქვე.

191 Kaiser, G., 1985. S. 252.

ჰირშის კონტროლის თეორიის თანახმად, ნორმალური ადამიანებისათვის სხვა პირებთან (არა კრიმინალებთან) მჭიდრო ემოციური კავშირი (მაგალითად, მშობლებთან), მათი გაკრიმინალების თვალსაზრისით, ერთგვარ დაცვით საშუალებას წარმოადგენს. 192

მაგრამ ჰირშის ეს მიგნება, რომ პირის დამნაშავეობის განვითარებისათვის გადამწყვეტია არა მჭიდრო ემოციური კავშირი, არამედ ის, თუ როგორ განვითარდა ეს ემოციური კავშირი, ფრიად ცალსახაა. შვილებსა და მშობლებს ან საზოგადოებას შორის მჭიდრო ემოციური კავშირი თავისი კონვენციონალური ღირებულებებით მხოლოდ მაშინ წარმოიქმნება, თუ შვილებსა და მშობლებს შორის კავშირი კარგია და არასრულწლოვანს, შესაბამისად, კარგი გამოცდილება აქვს მიღებული.

თუ შვილებსა და მშობლებს შორის ცუდი ურთიერთობაა, მაშინ შესაძლებელია, რომ შვილებმა მათი ღირებულებები არ აღიარონ და უარი თქვან მათთან ემოციურ კავშირზე.

შვილებსა და მშობლებს შორის მჭიდრო ემოციური კავშირი შეიძლება დამყარებული იყოს აღზრდის ავტორიტარულ მეთოდებზე და ეს კავშირი ტაქტიკური თვალსაზრისით იყოს გამართლებული, რათა შვილს მშობლებთან კონფლიქტი არ ჰქონდეს. იგი მშობლებთან მჭიდრო კავშირს მხოლოდ გარეგნულად თანხმდება (აჩვენებს), შინაგანად ეწინააღმდეგება მათ და ძალისმიერი აღზრდისაგან განთავისუფლების შემდეგ უჭირს გარეგნულად ნაჩვენები არაკრიმინალური ქცევის განხორციელება.

ბანდურას აზრით, თუ გაცვლითი ემოციური კავშირი შვილებსა და მშობლებს შორის კარგია, მაშინ შვილები საკუთარი საქმიანობის, მეგობრების, აზრების შესახებ მშობლებს უფრო მეტ ინფორმაციას აძლევენ, ვიდრე ის შვილები, რომელთაც მშობლებთან ცუდი ურთიერთობა აქვთ. ისინი საკუთარ თავში ჩაკეტილი არიან და თავიანთი საქმიანობის შესახებ მეგობრებთან ან დედამამიშვილებთან უფრო საუბრობენ, ვიდრე მშობლებთან. 193

გასათვალისწინებელია აგრეთვე ისეთი შემთხვევებიც, როდესაც მშობლები კრიმინალები არიან, მაგრამ, მიუხედავად ამისა, კარგი ურთიერთობა აქვთ საკუთარ შვილებთან. ჰირშის აზრით, შეხედულება იმის თაობაზე, რომ დამნაშავე მშობლებთან შვილების ხშირი კავშირი მათ კრიმინალური საქციელისაკენ უბიძგებს, არ დადასტურდა. 194 დასკვნის სახით უნდა ითქვას, რომ მნიშვნელოვანია შვილებსა და მშობლებს შორის კარგი ურთიერთობა და არა მშობლის დამნაშავეობა ან არადამნაშავეობა.

ჰირშის აზრით, ის მოსწავლეები, რომელთაც ცუდი ემოციური კავშირი აქვთ საკუთარ მშობლებთან, პატივს არ სცემენ მასწავლებლის შეხედულებებს და სკოლა არ უყვართ. 195 ამასთან დაკავშირებით გასათვალისწინებელია, რომ მოსწავლე, რომელსაც კონფლიქტი და ცუდი ურთიერთობა აქვს სახლში მშობლებთან, სკოლაში მასწავლებლებთანაც ასეთი (ცუდი) ურთიერთობის მოლოდინშია. მით უფრო, რომ ხშირად მშობლებს მიერ შვილის ძალდატანებით სკოლაში გაგზავნა მოსწავლეს ნეგატიურად განაწყობს მასწავლებლების მიმართაც.

დასკვნის სახით უნდა აღინიშნოს, რომ ჰირშის „სოციალური კონტროლის თეორია“ დაფუძნებულია მოზარდზე მჭიდრო კონტროლის განხორციელებასა და მის ჩაბმაზე კონვენციონალურ აქტივობებში.

ჰირშის 4 ძირითად ასპექტს („Commitment“, „Attachment“, „Involvement“, „Belief“) ერთი მიმართულება აქვს. კერძოდ, მიზნად ისახავს მოზარდის იდეალური ტიპის შექმნას, რომელიც მორგებულია მოზარდილთა ღირებულებებზე. ამგვარი ახალგაზრდა პირის სურათი ასე გამოიყურება: ის აცნობიერებს იმ ნეგატიური შედეგების დადგომის შესაძლებლობას, რომლებიც შეიძლება მას მოუტანოს დანაშაულის ჩადენამ, ამ ახალგაზრდას ურთიერთობა აქვს ისეთ პიროვნებებთან – უწინარესად უფროსებთან – რომლებიც დანაშაულებრივ ქმედებებთან არ არიან დაკავშირებული.

192 Hirschi, T., 1969. S. 83.

193 Bandura, A., 1979. S. 66.

194 Hirschi, T., 1969. S. 97.

195 იქვე.

ჰირშის სოციალური კონტროლის თეორია გამყარდა ემპირიული კვლევებით. ემპირიულმა კვლევებმა დაადასტურა, რომ:

- იმის მიუხედავად, თუ რომელ სოციალურ ფენას მიეკუთვნება არასრულწლოვანი, რაც უფრო მჭიდროა მისი კავშირი მშობლებთან, მით უფრო ნაკლებია იმის ალბათობა, რომ მან დანაშაული ჩაიდინოს;

- რაც უფრო ცუდია მოსწავლის სასკოლო შედეგები (ნიშნები) და მოსწავლე მასწავლებლის აზრს რაც უფრო ნაკლებად სცემს პატივს, მით უფრო იზრდება ალბათობა, რომ მოსწავლემ დანაშაულები ჩაიდინოს;

- რაც უფრო ნაკლები დრო ექნება არასრულწლოვანს სოციალკონფორმული საქმიანობებისათვის, მით უფრო იზრდება ალბათობა, რომ მან დანაშაულები ჩაიდინოს;

- რაც უფრო ნაკლებ პატივს სცემს არასრულწლოვანი პოლიციასა და იუსტიციის სისტემას ან რაც უფრო ამცირებს ჩადენილი დანაშაულის მნიშვნელობას, მით უფრო იზრდება ალბათობა, რომ იგი სამართლის ნორმებს დაარღვევს.

ნიემ 1958 წელს, ჰირშის თეორიამდე ადრე განავითარა კონტროლის თეორია, რომლის თანახმად, დანაშაული გამოწვეულია სოციალური კონტროლის ნაკლებობით.

ნიემ თავისი კვლევისათვის შეარჩია სამი პატარა ქალაქი (10.000-დან 30.000-მდე მცხოვრები). კვლევის ძირითადი მონაცემები 1955 წელს შეგროვდა.

მე-9–მე-12 კლასის მოსწავლეებს დაურიგდათ კითხვარი, რომელიც მათ ანონიმურად უნდა შეევსოთ და მოეთხროთ მათ მიერ ჩადენილი დანაშაულების შესახებ.

კითხვარების პასუხებთან შედარებისათვის სახელმწიფო ორგანოებიდან მიღებულ იქნა დოკუმენტაცია 18 წლამდე პირების მიერ ჩადენილი დანაშაულების შესახებ. გაანალიზებულ იქნა ასევე მოსწავლეთა ოჯახური ვითარება.¹⁹⁶

3158 ანკეტიდან 32 ანკეტა გაუქმდა. ზოგიერთმა კი თავისი ანკეტა გააყალბა. ყველა დანარჩენი ანკეტა იყო სხვადასხვაგვარი.

გამოიკითხა სამივე ქალაქის მე-9–მე-12 კლასის მოსწავლეთა 25%. ოჯახური ურთიერთობის შესახებ კითხვებს 788 მოსწავლემ უპასუხა, რომელთაგან 780-ის გამოყენება შეიძლებოდა ანკეტის კვლევისათვის. საკლასო ოთახის რიგების მოხედვით მოსწავლეებს ოთხი სხვადასხვა ანკეტა დაურიგდათ.

იმ მოსწავლეების მშობლები, რომლებიც მონაწილეობას იღებდნენ კვლევაში, უფრო ახალგაზრდები იყვნენ, ვიდრე აშშ-ის მოსახლეობის იგივე ნაწილი (სხვა სკოლის მოსწავლეების მშობლები). ამ მშობელთა შორის ცოტა იყო 65 წელს გადაცილებული, რაც გულისხმობდა, რომ მათ კარგი შემოსავალი ჰქონდათ.¹⁹⁷

დანაშაულის ჩადენის „სოციალურ-ეკონომიკური მდგომარეობის“ გამოსარიცხად, მამის პროფესიული საქმიანობა შეუდარდა მოზარდის დანაშაულს.

ნიეს კონცეფციის სხვა თეორიული კონცეფციებისაგან (ჰირშის თეორიისაგან) განსხვავება რომ მოხდეს, ყურადღება მიექცევა მისი თეორიის მხოლოდ მნიშვნელოვან ასპექტებს.

თუ ინდივიდი ეკუთვნის ჯგუფს, რომელიც ნორმებთან კონფლიქტშია მაშინ, ნიეს თანახმად, კონფლიქტი გათავისებულია და მას ინდივიდის პიროვნულ დეზორგანიზაციამდე მიყვავართ.

ნიეს თანახმად, დანაშაულის სიმძიმე სხვადასხვა სახის ჯგუფში დაკავშირებულია სოციალური კონტროლის დაკარგვასთან. ეჭვგარეშეა, რომ ზოგიერთმა მოზარდმა კრიმინალური ქმედება მშობლებისაგან, თანატოლებისაგან ან სხვა საშუალებით ისწავლა, როგორც სხვები კონფორმულ (კანონმორჩილ) ქცევებს სწავლობენ, ამბობს ნიე.

ვინაიდან კრიმინალურ ქმედებებს მეტწილად კრიმინალური გარემო, გამოცდილება და პიროვნული შეხედულებები განაპირობებენ, ნიეს თანახმად, დანაშაულის ჩადენა მრავალმზებობრივია.

196 Nye, I., 1958. S. 11.

197 იქვე, გვ. 18.

ნიეს სოციალური კონტროლის კონცეფცია დაყოფილია 4 ქცევის მაგალითად და მდგომარეობს შემდეგში:

- ა) გარე პირდაპირი კონტროლი, შეზღუდვებითა და ჯარიმით;
- ბ) შინაგანი კონტროლი წარმოქმნილი პირის შეხედულებიდან (მორალი);
- გ) არაპირდაპირი კონტროლი, მშობლებთან ან სხვა არაკრიმინალ პირებთან საკუთარი თავის იდენტიფიკაციის (გაიგივების) გზით (მიბაძვა კონფორმულ საქციელში);
- დ) სხვა ალტერნატიული მოსაზრებების ხელმისაწვდომობა, მიზნებისა და ღირებულებების მისაღწევად.¹⁹⁸

ნიეს თანახმად, შინაგანი კონტროლი ძალიან ეფექტურია. ამისთვის დამატებით ფაქტორს მშობელთა და შვილთა ურთიერთობა წარმოადგენს. ზოგიერთი მოზარდი მანამ არ სწავლობს მშობლისგან, სანამ პატივს არ სცემს მას.

არაპირდაპირი კონტროლი, ნიეს მოსაზრებით, მაშინ მოქმედებს, როცა კარგი, ეფექტური ურთიერთობა არსებობს სხვა ადამიანებთან. მშობლების მიერ ბავშვის აღზრდა სხვადასხვანაირად მიმდინარეობს: ზოგიერთი ბავშვი ვითარდება და მშობლებში ხედავს გამოცდილ მეგობრებს, მეორენი მშობლებს უარყოფენ და ხდება განხეთქილება მშობლისა და შვილის ურთიერთობაში.

ნიეს თანახმად, ამერიკაში პირდაპირი კონტროლი ერთი მთლიანის მნიშვნელოვანი ნაწილია. მშობლები დარაჯობენ, მეთვალყურეობას უწევენ შვილებს, სთავაზობენ მათ წესებს, ნორმებს და სჯიან, როცა ისინი ამ ნორმებს არღვევენ. ნიე ფიქრობს, რომ ხშირად კანონის დარღვევა მაშინაც ხდება, ვინაიდან ეს (კანონის დარღვევა) ამაღელვებელია (ადრენალინს გამოყოფს ნორმის დამრღვევში). ნიეს აზრით, კრიმინალურ შემთხვევათა უმრავლესობა კონტროლის ნაკლოვანების გამო ხდება. ახალშობილმა არ იცის ინსტიქტური ნორმები, კონფორმიტეტი მას უნდა ასწავლონ. ოჯახი, ნიეს თანახმად, არის უმნიშვნელოვანესი ფაქტორი მოზარდზე სოციალური კონტროლის ჩანერგვისათვის.¹⁹⁹

ნიეს თეორიის კრიტიკა მდგომარეობს იმაში, რომ ისევე როგორც ჰირშმა, მანაც კვლევა აწარმოა ანკეტების მეშვეობით. ანკეტებით გამოკვლევისას, როგორც ჰირშთან, ისე ნიესთან, შეინიშნებოდა გარკვეული სისუსტეები. გამოკითხულ მოზარდებზე, მათ სუბიექტურ შეხედულებაზე იყო დამოკიდებული, თუ რომელ ქცევას მიიჩნევდნენ დანაშაულებრივად და რომელს არა. ის, რაც ერთ კატეგორიას დანაშაულებრივად მიაჩნია, მეორე მას არადაანაშაულებრივად თვლის და, ამასთან, ის, რაც ერთ არასრულწლოვანს უნდა გაიხსენოს, ან შეუძლია გაიხსენოს, მეორეს არ სურს ან არ შეუძლია გაიხსენოს იგი. ამიტომ ანკეტური გამოკითხვის შედეგები შეიძლება მივიჩნიოთ, როგორც ქმედებათა სუბიექტური და არა ობიექტური შეფასება.

საკითხავია თვითონ მეთოდიც, რომელიც გამოყენებულია იმისთვის, რომ „სოციალურ-ეკონომიკური მდგომარეობა“ გამოვრიცხოთ. არასრულწლოვნის დანაშაულის განხილვა მხოლოდ მამის პროფესიული პოზიციის მიხედვით არასაკმარისია, რადგან სოციალური ფენა, კერძოდ ეკონომიკური მდგომარეობა, მარტო მამის პროფესიული პოზიციით არ იზომება, თუნდაც იგი მარტივ საზომ მეთოდად იყოს მიჩნეული. ამგვარი მეთოდით დედის, და-ძმის, ოჯახის სხვა წევრთა შესაძლო შემოსავალი გამოირიცხება. ასეთი კლასიფიკაციისას ასევე გაუთვალისწინებელი რჩება უძრავი ქონება, მემკვიდრეობა, თუმცა ამას სოციალურ-ეკონომიკური სტატუსის განსაზღვრისას დიდი მნიშვნელობა აქვს.

198 იქვე, გვ. 5.

199 იქვე, გვ. 8.

7.5. დიფერენციალური კავშირის თეორია

დიფერენციალური კავშირის თეორია პირველად წარმოადგინა ედვინ სათერლენდმა 1939 წელს თავის წიგნში „კრიმინოლოგია“. თეორიის კორექტირება მან მოახდინა 1947 წელს და მას შემდეგ ამ თეორიაში არაფერი შეცვლილა.

ედვინ სათერლენდი იყო ამერიკელი სოციოლოგი, პროფესორი და ჩიკაგოს სკოლის ერთ-ერთი წამყვანი ფიგურა. მისი თეორია დიფერენციალური კავშირის შესახებ მოიცავდა ორივე – ინდივიდუალურ და სოციალურ ფაქტორებს. ერთ-ერთი მიზანი, რის გამოც სათერლენდი ესოდენ მნიშვნელოვანი ფიგურაა კრიმინოლოგიის ისტორიაში, არის ის, რომ იგი შეეცადა თავის თეორიაში წინ წამოეწია როგორც ფსიქოლოგიური, ისე სოციალური ფაქტორები, რათა პასუხი გაეცა კითხვაზე - როგორ გავიგოთ, თუ რა არის დანაშაულებრივი ქცევა? 200

სათერლენდის თეორიას აქვს 9 დებულება, რომელსაც შემდეგ 9 პრინციპი ეწოდა. თუმცა თვითონ სათერლენდი ამბობს, რომ ეს 9 დებულება გულისხმობს არა პრინციპებს – არამედ პროცესს, რომლის შედეგადაც პიროვნება ებმება დანაშაულებრივ საქმიანობაში.

პირველი პრინციპი – დანაშაულებრივი ქცევა შეისწავლება. ეს ნიშნავს, რომ დანაშაულებრივი ქცევა მემკვიდრეობით არ გადაიცემა. ადამიანი, რომელიც გამოწვრთნილი არ არის დანაშაულში, ვერ გამოიგონებს დანაშაულებრივ ქმედებას, ისევე როგორც ადამიანი ვერ შეძლებს შექმნას მექანიკური გამოგონება, თუ იგი გაცნობიერებული და მომზადებული არ არის მექანიკაში.

მეორე პრინციპი – დანაშაულებრივი ქცევა შეისწავლება სხვა პირებთან კომუნიკაციის პროცესში. კომუნიკაციაში, როგორც წესი, იგულისხმება ვერბალური კონტაქტი, თუმცა იგი ასევე მოიცავს უესტებით კომუნიკაციას.

მესამე პრინციპი – მთავარი ნაწილი დანაშაულებრივი ქმედების შესწავლისა ხდება ჯგუფებში, სადაც პირებს ახლო, პირადი კავშირი აქვთ. ამდენად, ეს ნიშნავს იმას, რომ ისეთ საკონტაქტო და საინფორმაციო წყაროები, როგორებიცაა კინო და გაზეთები, ძალიან უმნიშვნელო როლს თამაშობენ დანაშაულის წარმოქმნაში.

მეოთხე პრინციპი – დანაშაულებრივი ქმედების შესწავლა მოიცავს დანაშაულის ჩადენის ტექნიკის შესწავლას, რომელიც ხშირად ძალიან რთულია ან პირიქით, ძალიან ადვილია. აქ ყურადღება ექცევა პიროვნების მოტივებს, აზროვნებასა და განწყობას.

მეხუთე პრინციპი – შესწავლა ხდება მოტივების სპეციფიკური მიმართულების იმ განმარტებებიდან, რომლებიც სამართლებრივ ნორმებშია მოცემული. გარკვეულ საზოგადოებაში პირი გარემოცულია იმ ადამიანებით, რომლებიც სამართლებრივ ნორმებს განმარტავენ, როგორც წესებს, რომლებიც უნდა შესრულდეს. ამავე დროს არსებობს საზოგადოება, სადაც პირი გარემოცულია იმ ადამიანებით, რომლებიც სამართლებრივ ნორმებს განმარტავენ როგორც წესებს, რომელთა დარღვევა დასაშვებია. სათერლენდის თქმით, ამერიკულ საზოგადოებაში ეს ყველაფერი ერთგვარი ნაზავის სახით არის წარმოდგენილი, რასაც ცნობილი კრიმინოლოგი იმ ფაქტს მიაწერს, რომ სამართლებრივ ნორმებთან მიმართებით ამერიკა სერიოზული კულტურული კონფლიქტის წინაშე დგას.

მეექვსე პრინციპი – პირი დამნაშავე ხდება იმიტომ, რომ იგი გადაჭარბებით თავის სასარგებლოდ განმარტავს სამართლებრივ ნორმებს, ანუ იმ კუთხით, რომ ნორმათა დარღვევა მისაღებია, ვიდრე მისთვის არასასარგებლოდ, ანუ რომ ნორმათა დარღვევა მიუღებელია. ეს დიფერენციალური კავშირის თეორიის პრინციპი გულისხმობს როგორც დანაშაულებრივ, ისე არადანაშაულებრივ კავშირს, ანუ სახეზეა ურთიერთსაინანაღმდეგო ძალები. ადამიანები ხდებიან დამნაშავეები იმიტომ, რომ კონტაქტობენ დანაშაულებრივ გარემოსთან, ხოლო თუ ისინი იზოლირებული არიან, კონტაქტობენ არადანაშაულებრივ გარემოსთან.

მეშვიდე პრინციპი – დიფერენციალური კავშირი დამოკიდებულია ისეთ ფაქტორებზე, როგორებიცაა სიხშირე, დროის ხანგრძლივობა, პრიორიტეტი და ინტენსიურობა. უფრო კონკრეტულად, კავშირი დანაშაულებრივ თუ არადანაშაულებრივ საზოგადოებასთან დამოკიდებულია ამ ფაქტორებზე. კავშირის მახასიათებლები – კავშირის სიხშირე და დროის ხანგრძლივობა – აშკარაა და არ სჭირდება ახსნა-განმარტება. პრიორიტეტი მნიშვნელოვნად მიიჩნევა იმ გაგებით, რომ სამართლებრივი აზროვნება, ისევე როგორც დანაშაულებრივი აზროვნება, რომელიც ადამიანს განუვითარდა ადრეულ ბავშვობაში, შეიძლება მთელი ცხოვრება გაჰყვეს მას. თუმცა ეს ტენდენცია ადეკვატურად არ ყოფილა დამტკიცებული და, როგორც ჩანს, პრიორიტეტი მნიშვნელოვანია იმ მხრივ, თუ რამდენად შეუძლია მას ზეგავლენა მოახდინოს პირის არჩევანზე.

ინტენსიურობა კონკრეტულად არ არის განსაზღვრული. როდესაც ხდება ადამიანის დანაშაულებრივი ქცევის აღწერა, ეს ფაქტორები შეფასდება კვანტიტატიური ფორმით და გარკვეული მაჩვენებელი იქნება გამოყვანილი. ამ ტიპის ფორმულა ჯერ არ განვითარებულა, რაც სათერლენდის აზრით, ალბათ, იმის ბრალია, რომ ასეთი ფორმულის შემუშავება ძალიან რთული იქნებოდა.

მერვე პრინციპი – დანაშაულებრივი ქცევის შესწავლის პროცესი ასოციაციის მეშვეობით დანაშაულებრივ და არადანაშაულებრივ გარემოსთან გულისხმობს ყველა მექანიზმს, რომლებიც სახეზეა ნებისმიერ სხვა სწავლის პროცესში.

მეცხრე პრინციპი – იმავდროულად, როდესაც დანაშაულებრივი ქცევა არის ზოგადი მოთხოვნებისა და ღირებულებების ერთგვარი გამოხატვა, არ აიხსნება ზოგადი მოთხოვნებითა და ღირებულებებით, რადგან არადანაშაულებრივი ქმედება არის იმავე მოთხოვნებისა და ღირებულებების ერთგვარი გამოხატულება. ქურდები იპარავენ იმისთვის, რომ ფინანსურად იყვნენ უზრუნველყოფილი, ასევე პატიოსანი ხალხი მუშაობს ფინანსურად უზრუნველყოფის გამო.

ერთ-ერთი უმთავრესი კრიტიკა მდგომარეობს იმაში, რომ ეს თეორია მხედველობაში არ იღებს პიროვნების მახასიათებელ თვისებებს, პიროვნულ ფაქტორებს ან ფსიქოლოგიურ ცვალებადობას დანაშაულებრივ ქცევაში. ეს რეალური კრიტიკაა, რადგან ეხება დანაშაულობის განმსაზღვრელ მნიშვნელოვან ფაქტორს. ამ კრიტიკას უამრავი მეცნიერი უჭერს მხარს.

7.6. ფრუსტრაცია-აგრესიის თეორია

ფრუსტრაცია-აგრესიის თეორია ორიენტირებულია ფროიდის ფსიქონალიტიკურ თეორიაზე და აგრესიას მიიჩნევს როგორც რეაქციის საშუალებას გარკვეული მდგომარეობის არსებობის დროს. ფროიდი თავის ძველ ნაშრომებში საუბრობს ფრუსტრაცია-აგრესიის მექანიზმზე, რომლის მიხედვით, როცა ადამიანში სურვილის მაძიებელ (*lustsuchende*) ან ტკივილის გამქარწყველელ (*schmerzmeidende*) ქმედებას ეშლება ხელი, ადამიანში ჩნდება ფრუსტრაცია, რომელიც, თავის მხრივ, წარმოშობს აგრესიას იმ პირების მიმართ, რომლებიც პასუხისმგებელი არიან ქმედების ხელის შეშლაში. ²⁰¹

დოლარდმა (*Dollard*) 1939 წელს სწორედ ზემოაღნიშნული ფსიქონალიტიკური ასპექტიდან შეიმუშავა ფრუსტრაცია-აგრესიის თეორიის ოთხი ძირითადი თეზისი: ²⁰²

- ფრუსტრაციას ადამიანი მიჰყავს აგრესიულ ქმედებებამდე და აგრესია არის ფრუსტრაციის შედეგი;
- აგრესიულობის სიძლიერე პროპორციულია ადამიანში მანამდე განვითარებული ფრუსტრაციის სიძლიერისა;
- კათარზისის თეორიის მიხედვით, აგრესიული ქმედების გამოვლენით ადამიანში არსებული აგრესიული ენერჯია წელდება და ადამიანი სხვა აგრესიულ ქმედებებს ნაკლებად სჩადის;
- თუ მოხდება აგრესიის გამოვლენის ბლოკირება, აგრესია გადავა სხვა ადამიანებზე ან ობიექტზე. ²⁰³

ფრუსტრაცია-აგრესიის თეორიის მიხედვით, დამნაშავე მოზარდები უფრო ფრუსტრირებული არიან, ვიდრე არადამნაშავეები. არადამნაშავე მოზარდები ფრუსტრაციას სხვა რეაქციებით ავლენენ, ხოლო დამნაშავეები ძალადობრივ დანაშაულს (მკვლელობა, მკვლელობის მცდელობა, სხეულის დაზიანება, ნივთის დაზიანება) სჩადიან. ფრუსტრაციის მომტანია მოზარდის უმუშევრობა ან დაუსაქმებლობა, რაც შეიძლება აგრესიაში, ნარკოტიკებისა და ალკოჰოლის მიღებაში გამოიხატოს (იხ. ანომიის თეორია).

მოცემული თეორიის კრიტიკა მდგომარეობს იმაში, რომ ფრუსტრაციის აგრესიად გადაქცევა დამოკიდებულია ადამიანის ცხოვრებისეულ გამოცდილებაზე. ფრუსტრაციისაგან წარმოშობილი აგრესია შესაძლებელია „გამართლებულიც“ იყოს, თუ იგი სამართლიანია. მაგალითად, მძღოლი ავტობუსს არ აჩერებს გაჩერებაზე, სადაც ხალხი ელოდება, იმ მოტივით, რომ მას ეჩქარება. ეს მგზავრებში იწვევს ფრუსტრაციას, რომელიც შეიძლება გამოიხატოს მძღოლის მიმართ აგრესიით, სიტყვიერი შეურაცხყოფით, რაც სამართლიანი იქნება და მძღოლს უფლება არ ექნება, უჩვილოს მის შეურაცხყოფელს. ²⁰⁴

ფრუსტრაცია-აგრესიის თეორიის მნიშვნელობა მდგომარეობს მოზარდისათვის ოჯახსა და სკოლაში ფრუსტრაციისადმი ტოლერანტული დამოკიდებულების ჩამოყალიბებაში და საკუთარი თავის კონტროლის მექანიზმის სწავლაში.

201 Schwind, H-D., 2010. S. 134.

202 Weidner, J., 1997. S. 20.

203 იხ. „განტყევების ვაცის თეორია“, შალიკაშვილი, მ., 2010, გვ. 48-50

204 Schwind, H-D., 2010. S. 134.

8. არასრულწლოვანთა დანაშაულობის თავიდან აცილება (პრევენცია)

არასრულწლოვანთა დანაშაულის თავიდან აცილება მთლიანად დანაშაულის თავიდან აცილების მეტად მნიშვნელოვანი ქვაკუთხედი. არასრულწლოვანი დანაშაულის გამოსწორებით ხელი შეეწყობა საერთო დანაშაულის სტატისტიკური მაჩვენებლის კლებას.

პროფესორი გოძიაშვილი გვთავაზობს მოზარდთა დანაშაულის თავიდან აცილების შემდეგ სტადიებს: ²⁰⁵

➤ კანონდამრღვევთა აღრიცხვაზე აყვანა და მათთან, აგრეთვე მისი ოჯახის წევრებთან აღმზრდელობით – პროფილაქტიკური ღონისძიებების ჩატარება;

➤ არდადეგების პერიოდში ამგვარ არასრულწლოვანთა უზრუნველყოფა გამაჯანსაღებელ ბანაკებში. აგრეთვე მათი ჩაბმა თვითშემოქმედებითი და საკლუბო ორგანიზაციების მუშაობაში;

➤ ადმინისტრაციული ხასიათის ზომების მიღება; მოყვანას ოფიციალური გაფრთხილებისათვის, წვრილმანი დარღვევისათვის კანონმდებლობით გათვალისწინებული ადმინისტრაციული ზომების მიღება;

➤ არასრულწლოვნის სპეციალურ აღმზრდელობით დაწესებულებაში მოთავსება;

➤ მიყენებული ზიანის ანაზღაურება, რაც მოზარდის პასუხისმგებლობის გრძნობას საზოგადოების მიმართ ერთიორად აამაღლებს.

ზემოაღნიშნული ღონისძიებები აუცილებელი და მართლაც მნიშვნელოვანია, რათა თავიდან იქნეს აცილებული მოზარდის კრიმინალური კარიერა. თუმცა ამგვარი ღონისძიებები უნდა შეესაბამებოდეს მოზარდის პიროვნებას, მის მოთხოვნილებებს, გათვალისწინებულ უნდა იქნეს მისი ოჯახური და სასკოლო მდგომარეობა და, რაც მთავარია, მოზარდის აღრიცხვაზე აყვანამ ან მის მიმართ ნებისმიერი დასჯის მექანიზმის გამოყენებამ არ უნდა გამოიწვიოს მისი ეტიკეტირება. ეტიკეტირებამ შესაძლოა მოზარდში უკურეაქცია გამოიწვიოს და დანაშაულის ჩადენა გამოიხატოს (იხ. ეტიკეტირების თეორია).

არასრულწლოვანთა დანაშაულის გამომწვევი მიზეზებისა და რისკფაქტორების კარგად გაანალიზების შედეგად უნდა მოხდეს პრევენციის ეფექტური ღონისძიებების დაგეგმვა და სახელმწიფო პოლიტიკის განსაზღვრა. ვინაიდან გამომწვევი მიზეზები მუდმივად კვლევის პროცესშია და არასრულწლოვანთა დანაშაულის განმსაზღვრელად ერთ კონკრეტულ მიზეზს ვერ დავასახელებთ, ბუნებრივია, სახელმწიფოების მიდგომაც ასეთი დანაშაულის მიმართ კომპლექსური ხდება და სხვადასხვა ფაქტორის გათვალისწინებით მრავალი უწყებისა თუ ფართო საზოგადოების ჩართულობას მოითხოვს. ²⁰⁶

სანამ უშუალოდ არასრულწლოვანთა დანაშაულის პრევენციას შევეხებით, მნიშვნელოვანია განვიხილოთ ის ძირითადი მიდგომები, რომლებიც მსოფლიოში დამკვიდრებული დანაშაულის პრევენციის მიმართ. დანაშაულის პრევენციაში ზოგადად მოიაზრება საზოგადოებისა და სახელმწიფოს დაცვა დანაშაულისგან, თუმცა, უფრო კონკრეტულად, ეს გულისხმობს საზოგადოებრივი და სახელმწიფოებრივი ზომების სისტემას, რომელიც მიმართულია დანაშაულის გამომწვევი მიზეზებისა და პირობების შესუსტებაზე, სამართალდამრღვევების ქცევის გამოსწორებასა და დანაშაულებრივი ქმედების ჩადენისაგან მათ თავშეკავებაზე. ²⁰⁷

დანაშაულის ეფექტური პრევენცია არის ნებისმიერი აქტივობა, რომელიც მიმართულია დანაშაულებრივი ქმედებების შემცირებაზე. პრევენციული ზომების ფოკუსი არის დანაშაული მიზეზებზე და არა შედეგებზე, ხოლო მიზანი – იმ ფაქტორებისა და მიზეზების მნიშვნელოვნად შემცირება ან სრული აღმოფხვრა, რომელიც დანაშაულის ჩადენას უწყობს ხელს.

²⁰⁵ გოძიაშვილი ი., 1998, გვ. 195.

²⁰⁶ მოსულიშვილი მ., 2000, გვ. 86.

²⁰⁷ იხ. შალიკაშვილი მ., 2010, გვ. 282.

დანაშაულის პრევენცია სამ საფეხურად ან დონედ შეიძლება დაიყოს:

პირველადი პრევენცია – მიმართულია პრობლემის (დანაშაულის ჩადენის) შეჩერებისკენ, სანამ ის მოხდება. ეს შეიძლება მოიცავდეს:

> დანაშაულის შესაძლებლობების შემცირებას;

> სოციალური და საზოგადოებრივი სტრუქტურების გაძლიერებას.

პირველადი პრევენცია ორიენტირებულია სოციალურ და სიტუაციურ ფაქტორებზე.

დანაშაულის სოციალური პრევენცია გავლენას ახდენს ისეთ ფაქტორებზე, როგორებიცაა სიღარიბე და უმუშევრობა, ცუდი ჯანდაცვა და განათლება. ასეთი სახის პრევენციის მაგალითებად შეგვიძლია მოვიყვანოთ სკოლასთან დაკავშირებული და საზოგადოებაზე დაფუძნებული პროგრამები.

მეორადი დანაშაულის პრევენცია ცდილობს შეცვალოს ადამიანი, კერძოდ ის პირები, რომლებიც დანაშაულებრივი კარიერის დაწყების მაღალი რისკის ქვეშ დგანან. ამ შემთხვევაში ორიენტირება შესაძლებელია იყოს:

> სწრაფ და ეფექტურ ახალგაზრდულ პროგრამებზე;

> მაღალი რისკის უბნებზე (მაგალითად, სამეზობლო კონფლიქტის ცენტრები).

მესამე დონის დანაშაულის პრევენცია მოქმედებს სისხლისსამართლებრივი მართლმსაჯულების სისტემაში და უმკლავდება დანაშაულს მას შემდეგ, რაც ის უკვე მოხდება. უკვე ცნობილ სამართალდამრღვევებზე ორიენტირებული პროგრამები გამიზნულია განმეორებითი დანაშაულის ჩადენის პრევენციაზე.

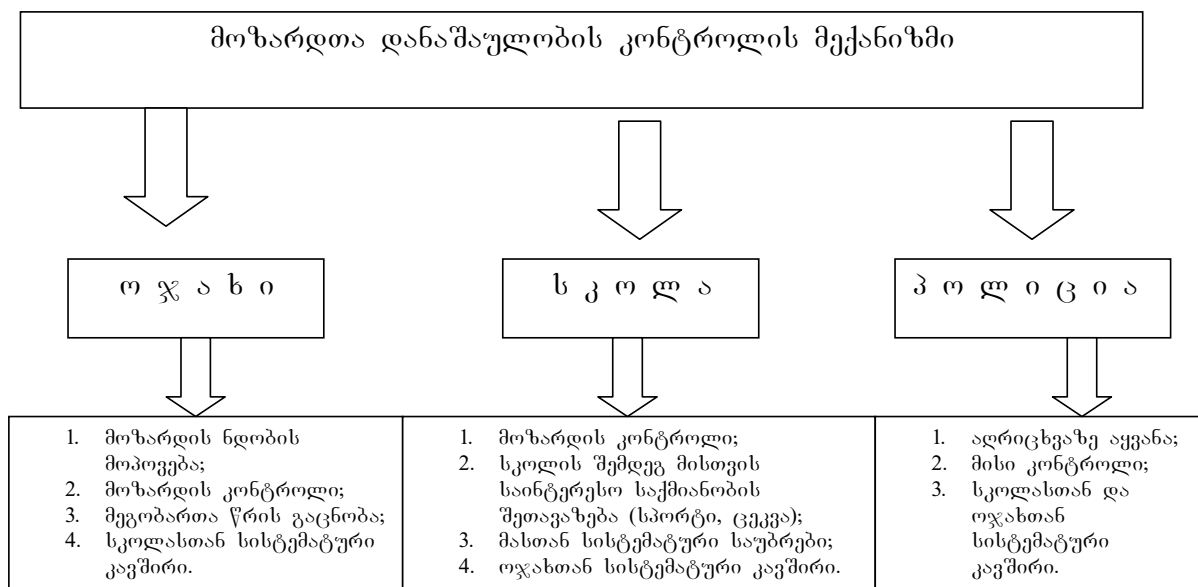
მსოფლიო ქვეყნების განსაკუთრებული ინტერესი არასრულწლოვანთა დანაშაულის პრევენციის მიმართ აშკარადაა გამოხატული გაეროს სახელმძღვანელო წესებში არასრულწლოვანთა დანაშაულის პრევენციის შესახებ (ე. წ. რიადის წესები). 1990 წლის 14 დეკემბერს გაეროს გენერალური ასამბლეის მიერ მიღებულ ზემოხსენებულ დოკუმენტში ნათელია სახელმწიფოთა მისწრაფება, არასრულწლოვანთა დანაშაულის ეფექტური პრევენციისთვის მაქსიმალურად ადრე მოხდეს ისეთი პროგრამების განხორციელება, რომლებიც ადრეულ ასაკში უყალიბებს პიროვნებას არადანაშაულებრივ დამოკიდებულებებს. გაეროს მინიმალური სტანდარტული წესები არასრულწლოვანთა მართლმსაჯულების შესახებ (ე. წ. პეკინის წესები) ასევე რეკომენდაციას აძლევს მონაწილე სახელმწიფოებს გამოიყენონ პოზიტიური ღონისძიებები იმისათვის, რომ გააძლიერონ არასრულწლოვნის ზოგადი მდგომარეობა და შესაბამისად, შეამცირონ სახელმწიფო ინტერვენციის საჭიროება. როდესაც ღირებულებების ჩამოყალიბებაზე ვსაუბრობთ, ბუნებრივია განსაკუთრებული ყურადღება უნდა გავამახვილოთ ბავშვის აღზრდაში მონაწილე ორ მთავარ ინსტიტუტზე - ოჯახსა და სკოლზე, რომელთა დახმარება და გაძლიერება ხელს შეუწყობს მოზარდთა მიერ დანაშაულის ჩადენ ოჯახზე და სკოლზე, რომელთა დახმარება და გაძლიერება ხელს შეუწყობს მოზარდთა მიერ დანაშაულის ჩადენას.

არასრულწლოვანთა დანაშაულის პრევენციისთვის ადრეული ინტერვენცია საუკეთესო საშუალებაა. პრევენციისათვის საჭიროა ინდივიდუალური, ჯგუფური და ორგანიზაციული ძალისხმევა, რომელიც ორიენტირებული იქნება არასრულწლოვნის კანონდარღვევის თავიდან აცილებაზე. სხვადასხვა სახელმწიფო განსხვავებულ მეთოდს იყენებს დელიკვენტური და დანაშაულებრივი ქმედების თავიდან ასაცილებლად. ზოგიერთი ორიენტირებულია სადამსჯელო პოლიტიკაზე, რომელიც მიზნად ისახავს პოტენციური დამნაშავეების დაშინებას, იმ სავარაუდო მკაცრი სასჯელის ახსნით, რომელიც მათ შესაძლო ქმედებას მოჰყვება. შესაძლებელია ისეთი ღონისძიებების განხორციელებაც, რომლებიც განმეორებითი დანაშაულის პრევენციას ემსახურება და მოიცავს უარყოფითი გავლენის ახსნას დამნაშავისთვის, რომელიც ქმედებამ გამოიწვია და მსხვერპლთან/დაზარალებულთან შერიგებას.

მსოფლიოს მრავალ ქვეყანაში ეკონომიკურ სექტორში ხორციელდება ისეთი პროგრამები, რომლებიც ახალგაზრდებს შემოსავლის მიღების კანონიერ ალტერნატივას სთავაზობს.

ახალგაზრდისთვის შესაძლებლობის მიცემა, მიიღოს პროფესიული განათლება, ახალი სამუშაო ადგილების შექმნა ის ფაქტორებია, რომლებიც დელიკვენტურ აქტივობებში ახალგაზრდობის ჩართულობის თავიდან აცილების შესაძლებლობას იძლევა.

მოზარდთა დანაშაულობის კონტროლის მექანიზმი

თავი მეორე

არასრულწლოვანთა დანაშაულის სისხლის სამართლის მატერიალური კანონმდებლობით გათვალისწინებული თავისებურებანი

1. არასრულწლოვნის ასაკი

საქართველოს სისხლის სამართლის კოდექსის მე-80 მუხლის თანახმად, არასრულწლოვნად ითვლება ის, ვისაც დანაშაულის ჩადენამდე შეუსრულდა 14 წელი, მაგრამ ჯერ არ შესრულებია 18 წელი. სამართალში ასაკის მნიშვნელობა განპირობებულია იმ პასუხისმგებლობით, რომელსაც პირი ატარებს მისი მიღწევის შემთხვევაში. შესაბამისად, შეუძლებელია დაისაჯოს პირი, რომელსაც დანაშაულის ჩადენის დროს ჯერ არ შესრულების 14 წელი.

სასამართლო პრაქტიკაში მოზარდის ასაკს დაბადების ან პირადობის მონუმობის საშუალებით ადგენენ. ისეთ შემთხვევებში, როდესაც ასაკის დადგენა შეუძლებელია, ტარდება სამედიცინო ექსპერტიზა. ექსპერტიზას არ შეუძლია დაადგინოს ზუსტი ასაკი. მას, თავის მხრივ, მხოლოდ იმის დადგენა შეუძლია, რომ ბავშვი დანაშაულის ჩადენის დროს იყო 13-დან 15 წლამდე ასაკის. ასეთ შემთხვევაში ბავშვი უნდა ჩაითვალოს 13 წლის და გათავისუფლდეს პასუხისმგებლობისაგან (ექვსის ბრალდებულის სასარგებლოდ გადანყვეტა).²⁰⁸ თუ ექსპერტიზამ დაადგინა მხოლოდ დაბადების წელი, მაშინ დაბადების დღედ ჩაითვლება ამ წლის ბოლო დღე – 31 დეკემბერი.²⁰⁹

ასაკის დადგენისას საინტერესოა ასევე ერთი გარემოება - ბავშვის დაბადების დღე. ვთქვათ, დანაშაული ჩადენილია დაბადების დღეს - 10 მაისს. ითვლება, რომ პირი ჯერ არ არის 14 წლის, ვინაიდან სსკ მე-80 მუხლის თანახმად, „სისხლისსამართლებრივი პასუხისმგებლობის დაკისრებისას ან მისგან გათავისუფლებისას არასრულწლოვნად ითვლება ის, ვისაც დანაშაულის ჩადენამდე შეუსრულდა თოთხმეტი წელი“. კანონმდებელი ყურადღებას ამახვილებს და ამბობს, რომ პირი დანაშაულის ჩადენამდე უნდა იყოს 14 წლის. შესაბამისად, 10 მაისს, დაბადების დღეს, ჩადენილი დანაშაული არ იქნება პასუხისმგებლობის საფუძველი და მხოლოდ 10 მაისის 24 საათის შემდეგ (11 მაისს) ჩადენილი ქმედებისათვის იქნება შესაძლებელი პასუხისმგებლობის დაკისრება.²¹⁰

1918 წლის რუსეთის ფედერაციის ერთ-ერთი დეკრეტით სისხლისსამართლებრივი პასუხისმგებლობის ასაკი განისაზღვრა 17 წლით. ანალოგიური მდგომარეობა იყო საქართველოში. 1924 წლის საქართველოს სსრ სისხლის სამართლის კოდექსით პასუხისმგებლობის ასაკი განისაზღვრა 16 წლით. 1958 წლიდან შესაძლებელი გახდა 14 წლის პირის სისხლისსამართლებრივ პასუხისმგებლობაში მიცემა, მაგრამ მხოლოდ გამონაკლის შემთხვევებში.²¹¹ 2000 წლის 1 ივნისს ამოქმედდა ახალი სისხლის სამართლის კოდექსი, რომელმაც სისხლისსამართლებრივი პასუხისმგებლობის ასაკად ყველა დანაშაულზე 14 წელი გამოაცხადა. 2007 წლის 23 მაისის საკანონმდებლო ცვლილებით სისხლისსამართლებრივი პასუხისმგებლობის ასაკი ზოგიერთ დანაშაულზე შემცირდა 12 წლამდე. ასეთი დანაშაულის რიცხვს განეკუთვნებოდა განზრახ მკვლელობა (108-ე მუხლი), განზრახ მკვლელობა დამამძიმებელ გარემოებებში (109-ე მუხლი), გაუპატიურება (137-ე მუხლი), ძარცვა, გარდა პირველი ნაწილისა (178-ე მუხლი), ყაჩაღობა (179-ე მუხლი) და 21 წლის ასაკს მიუღწეველი ან ნასამართლობის მქონე ან/და ნარკოტიკების მოხმარებისათვის ადმინისტრაციულსახდელდადებული პირის მიერ ცივი იარაღის ტარება (238¹ მუხლი).

208 გამყრელიძე ო., 2008(ა), გვ. 244.

209 ნაჭყებია გ./ დვალიძე ი., (რედ.), 2007, გვ. 428-429.

210 იქვე.

211 ხუჭუა ნ., გვ. 18.

არასრულწლოვნის სისხლისსამართლებრივი პასუხისმგებლობის ასაკის 12 წლამდე დაწვევამ, თუნდაც მხოლოდ მძიმე კატეგორიის დანაშაულებზე, საზოგადოებაში დიდი დისკუსია და ექსპერტების კრიტიკა გამოიწვია. ²¹²

საქართველოს პარლამენტმა 2010 წლის 23 თებერვლის კანონით გააუქმა ეს ცვლილება და არასრულწლოვნის სისხლისსამართლებრივი პასუხისმგებლობის ასაკი ყველა დანაშაულზე 14 წლით განსაზღვრა.

სისხლისსამართლებრივი პასუხისმგებლობის ასაკის 12 წლამდე დაწვევა ასევე უარყვეს ქართველმა მეცნიერებმა: „დღევანდელი საქართველო ეკონომიკურად დაბალგანვითარებული ქვეყანაა, რომელსაც ახასიათებს უმუშევრობის მაღალი დონე. ხალხის ძირითადი მასა სათანადო ანაზღაურების არარსებობის გამო სოციალურად დაუცველთა ფენების რიგში აღმოჩნდა. მინიმუმამდე შემცირდა საშუალო კლასი, რომელიც საქართველოში ყოველთვის საზოგადოების სტაბილურობის გარანტიად გამოდიოდა. ბუნებრივია, ამ ფონზე მკვეთრად გაუარესდა არასრულწლოვანთა აღზრდის პირობები, რამაც მათი დანაშაულობის ზრდა გამოიწვია. უფრო მეტიც, უმეტესაწესრიგად დარჩენილი ბავშვების რაოდენობის მატებამ ხელი შეუწყო არასრულწლოვნებში სოციალური გადახრების უფრო სწრაფ და ადრეულ ჩამოყალიბებას, რასაც თავის მხრივ, მოჰყვა როგორც ჩვეულებრივი, ისე მომეტებული საფრთხის მართლსაწინააღმდეგო ქმედებების ზრდა. ყოველივე ამის შედეგად, ხელისუფლების მხრიდან გამოითქვა მზაობა სისხლის სამართლის პასუხისმგებლობის ასაკის შემცირებასთან დაკავშირებით, რაც ხელისუფლების მხრიდან ამ საკითხის სხვა საშუალებებით დარეგულირების უძღურების აღიარება იყო“. ²¹³

ასევე აღსანიშნავია, რომ ზემოთ აღნიშნული ქმედობები ითვალისწინებენ სისხლისსამართლებრივ პასუხისმგებლობას 12-დან 14 წლამდე ასაკის ბავშვებისათვის, მხოლოდ განზრახ ჩადენილი დანაშაულის გამო.

განზრახ ქმედობა გულისხმობს „ინტელექტუალური და ნებელობითი ელემენტების“ ქონას დანაშაულის ჩადენის მომენტში:

➤ განზრახ ქმედობის ინტელექტუალური ელემენტი გულისხმობს პირის მიერ ინტელექტუალურ (გონებრივ) შესაძლებლობას, სუბიექტური გადაწყვეტილება მიიღოს არსებული კანონმდებლობის ხელყოფის თაობაზე; ხოლო

➤ განზრახ ქმედობის ნებელობითი ელემენტი გულისხმობს „მართლსაწინააღმდეგო შედეგის დადგომის სურვილს“, ესე იგი, პირს მთელი სერიოზულობით ესმის ან შესაძლოდ მიაჩნია მისი ქმედობის მართლსაწინააღმდეგო შედეგი.

იმის გათვალისწინებით, რომ 12 წლის ასაკის ბავშვი გარდატეხის პერიოდში იმყოფება და სრულიად ჩამოუყალიბებელი ფსიქიკა აქვს, თითქმის შეუძლებელი ხდება მის მართლსაწინააღმდეგო ქმედობაში ზუსტად დადგინდეს ქმედების განზრახვა, ესე იგი „ინტელექტუალური და ნებელობითი ელემენტების“ ერთობლიობა დანაშაულის ჩადენის დროს. მოზარდები უფრო შინაგანი ემოციებიდან გამომდინარე, იმპულსურად, ყოველგვარი დაფიქრების გარეშე, ხშირ შემთხვევაში ჯგუფის ზემოქმედებით ან მათთვის თავის მოსაწონად ჩადიან დევიაციურ ქმედობებს. ეს ქმედებები არ შეიძლება გაუთანაბრდეს მოზრდილთა მიერ ჩადენილ მართლსაწინააღმდეგო ქმედობებს და ერთნაირად მოხდეს მათი დასჯა. თოთხმეტი წლის ასაკამდე სისხლისსამართლებრივი პასუხისმგებლობის დაკისრებას პროფესორი გამყრელიძე შეუძლებლად მიიჩნევს და აღნიშნავს: „თოთხმეტი წლის ასაკამდე ბავშვის ინტელექტი და ნება ჯერ არ არის ისე განვითარებული, ისე მომწიფებული, რომ მას სისხლისსამართლებრივი პასუხისმგებლობა დაეკისროს“. ²¹⁴ პროფესორი გამყრელიძე სისხლის-

212 ტურავა მ., 2010, გვ. 223.

213 ლლონტი გ. (რედ.), 2008, გვ. 294.

214 გამყრელიძე ო., 2008(ა), გვ. 244.

სამართლებრივი პასუხისმგებლობის აუცილებელ პირობად სწორედ ბავშვის ქმედებაში ინტელექტუალური და ნებელობითი ელემენტების ქონის აუცილებლობას უსვამს ხაზს.

საინტერესოა, რომ აღნიშნული საკანონმდებლო ცვლილების მომხრეებს მაგალითად მოჰყავდათ სხვა ევროპული ქვეყნები, სადაც სისხლისსამართლებრივი პასუხისმგებლობის ასაკი დაბალია. თუმცა უნდა აღინიშნოს, რომ საქართველოსაგან განსხვავებით, ასეთ ქვეყნებში არსებობს „იუვენალური იუსტიციის“ კარგად განვითარებული სისტემა. პასუხისმგებლობის დაბალი ასაკის მიუხედავად, „იუვენალური იუსტიციის“²¹⁵ პირობებში ბავშვს საშუალება ეძლევა 17 წლამდე თავი აარიდოს მართლმსაჯულების სისტემასთან კონტაქტს. ²¹⁶ მაგალითად, შვეიცარიაში პიროვნების სისხლისსამართლებრივი პასუხისმგებლობა 10 წლიდანაა შესაძლებელი, მაგრამ სანამ ისინი მოზარდს თავისუფლების აღკვეთას მიუსჯიან, არსებობს რამდენიმე სახის ალტერნატიული „სასჯელი“, ე. წ. დაცვის ღონისძიებანი: 1. მოზარდისათვის აღმზრდელის დანიშვნა, რომელიც მშობლებს დაეხმარება მოზარდის აღზრდაში; 2. მოზარდისათვის პერსონალური ხელმძღვანელის დანიშვნა; პირი, რომელიც მოზარდს ეხმარება ცხოვრების ყველა სფეროში, ამა თუ იმ პრობლემური საკითხის გადაწყვეტაში; 3. მოზარდები, რომლებსაც აქვთ ალკოჰოლისა ან ნარკოტიკისკენ მიდრეკილება გადიან აღმზრდელით თერაპიას და სხვა.

საერთაშორისო ნორმები (ბავშვთა უფლებების კონვენცია, „პეკინის წესები“) არ ადგენს სისხლისსამართლებრივი პასუხისმგებლობის კონკრეტულ ასაკს. „პეკინის წესებში“ საუბარია იმაზე, რომ „ასაკის ქვედა ზღვარი არ უნდა დადგინდეს ძალიან ადრეულ ასაკში ემოციური, გონებრივი და ინტელექტუალური მოწიფულობის ფაქტის გათვალისწინებით“. ეს პრინციპები სისხლისსამართლებრივი პასუხისმგებლობის ასაკის ისეთი ზღვრის დადგენის მომხრეა, რომელიც ბავშვს შესაძლებლობას მისცემს შეიგრძნოს ჩადენილი ქმედების ანტისაზოგადოებრივი და ანტისოციალური ხასიათი.

არასრულწლოვანი დამნაშავეს ასაკთან დაკავშირებით პრობლემურია მისი ასაკის ზედა ზღვრის ზუსტი განსაზღვრა, ანუ ის რომ კანონმდებელი სსკ 80-ე მუხლში არასრულწლოვნად მიიჩნევს 18 წლამდე მოზარდს. თუ მოზარდი გადაცილებულია 18 წელს მისი დასჯა ხდება სრულწლოვანთა სსკ და სსსკ ნორმების გათვალისწინებით.

მოზარდის სოციალიზაცია და განვითარება დამოკიდებულია ოჯახზე, სკოლასა და სოციალურ გარემოზე, სადაც მოზარდი იზრდება. 18 წლის ასაკს მიღწევა არ ნიშნავს, რომ მოზარდმა დაასრულა განვითარება და შესაძლებელია მის წინააღმდეგ იმავე ნორმების გამოყენება, რომლებიც გამოიყენება სრულწლოვანი ადამიანის სისხლისსამართლებრივი პასუხისმგებლობის დროს. შეუძლებელია 17 და 18 წლის არასრულწლოვნის განვითარების ისეთი სახით დადგენა, რომ ერთი დაისაჯოს არასრულწლოვანთა ნორმებით, მეორე კი – სრულწლოვანთა ნორმებით. როგორც გერმანიის უზენაესი სასამართლო აღნიშნავს, ასაკის საზღვრის დადგენა მოზარდის განვითარების საფუძველზე მეტად რთულია, ვინაიდან მოზარდის განვითარება ერთიანი უწყვეტი პროცესია, რომლის გაზომვაც შეუძლებელია.²¹⁷

გასული საუკუნის 50-იან წლებში გერმანიაში შეიქმნა მამურობის დირექტივები, რომლებიც აღწერდა არასრულწლოვანი (14-18 წლები) და მოზარდი (18-21 წლები) დამნაშავეებისათვის დამახასიათებელ კრიტერიუმებს.²¹⁸ მოცემული კრიტერიუმების მიხედ-

215 იუვენალური იუსტიციის არსი მდგომარეობს არასრულწლოვანთა სასამართლო პროცესებში არაიურიდიული სპეციალური (სამედიცინო, პედაგოგიური, ფსიქოლოგიური, სოციოლოგიური) ცოდნის ფართო გამოყენებაში, არასრულწლოვანთა ცხოვრების სოციალური მდგომარეობის შესწავლაზე ყურადღების გამახვილებასა და მათი პიროვნების სოციალურ-ფსიქოლოგიურ შესწავლაში. იუვენალური იუსტიციის ფარგლებში სასამართლო პროცესის ცენტრში დგას არასრულწლოვნის პიროვნება და სწორედ მისი ინტერესების დაცვას ემსახურება მთელი სასამართლო პროცედურა, იმ წესების ჩათვლით, რომლებიც არ გამოიყენება ზრდასრულთა საერთო მართლმსაჯულებაში.

216 ტურავა მ., 2010, გვ. 223.

217 BGH 36, S. 37-39.

218 იხ. მარბურგის დირექტივები (Marburger Richtlinie): Streng, F., 2008. S. 43.

ვით, არასრულწლოვანი არის პირი, რომელსაც ახასიათებს:

- პიროვნების არასაკმარისი ჩამოყალიბება;
- უმწეო მდგომარეობა (რომელიც ხშირად მისი თავმალლობის და გაუგონრობის ქვეშ არის დამალული);
- ბრიყვულად მიმნდობი საქციელი;
- დღევანდელი დღით ცხოვრება;
- კარგი ხასიათისამაღლებული განწყობილების სხვაზე დამოკიდებულება;
- მუშაობის მიმართ არასერიოზული დამოკიდებულება;
- მეოცნებეობა;
- თავგადასავლების ძიება;
- თანატოლებთან ურთიერთობის პრობლემები (ნაკლები სოციალური კომპეტენცია)

და სხვა.

ემპირიული ხასიათის ფსიქოლოგიურმა კვლევამ დაადასტურა მაბურგის დირექტივის ჩვენს დროში არსებობის საკითხი. კვლევის შედეგად ჩამოყალიბდა ადამიანის სრულწლოვნად აღქმის შემდეგი კრიტერიუმები: ²¹⁹

- რეალური ცხოვრების დაგეგმვა;
- მშობლებისაგან დამოუკიდებლობა;
- სამუშაოსა და სასწავლებლის მიმართ სერიოზული დამოკიდებულება;
- რეალური, ანუ დაძლევადი, დღის განრიგი;
- თანატოლებთან ან უფროსებთან ურთიერთობა;
- შესაძლებლობა პასუხისმგებლობა აილოს ოჯახის შექმნაზე;
- სულიერი და სექსუალური მოთხოვნილებების ინტეგრაცია;
- მყარი, „დაღვინებული“ ხასიათი.

მიუხედავად იმისა, რომ საქართველოს კანონმდებლობა არ იცნობს, გერმანიის კანონმდებლობის მსგავსად, 18-დან 21 წლამდე მოზარდების არასრულწლოვანთა საქმისწარმოების წესს, აუცილებელია გერმანიის გამოცდილების ცოდნა საქართველოში შემდგომი რეფორმების განხორციელებისათვის.

2. კანონით დადგენილი სასჯელთა სახეები

საქართველოს სსკ 81-ე მუხლის თანახმად, არასრულწლოვან დამნაშავეს შეიძლება დაენიშნოს სასჯელი ან აღმზრდელობითი ზემოქმედების იძულებითი ღონისძიება. ²²⁰

საქართველოს სსკ 82-ე მუხლის თანახმად, არასრულწლოვანი დამნაშავესათვის დასანიშნი სასჯელის სახეებია:

ჯარიმა; საქმიანობის უფლების ჩამორთმევა; საზოგადოებისათვის სასარგებლო შრომა; გამასწორებელი სამუშაო; თავისუფლების შეზღუდვა; ვადიანი თავისუფლების აღკვეთა.

სასჯელთა ამ სახეებიდან კანონმდებელი არ აკონკრეტებს, თუ რომელია ძირითადი სასჯელი და რომელი დამატებითი. თუმცა ძირითადი და დამატებითი სასჯელები განმარტებულია სსკ 41-ე მუხლით და ნათქვამია, რომ ჯარიმა და თანამდებობის დაკავების ან საქმიანობის უფლების ჩამორთმევა შეიძლება დაინიშნოს როგორც ძირითად, ისე დამატებით სასჯელებად. დანარჩენი კი ძირითადი სასჯელებია.

საქართველოს სსკ 39-ე მუხლის პირველი ნაწილის თანახმად, „სასჯელის მიზანია სამარ-

219 Streng, F., 2008. S. 44.

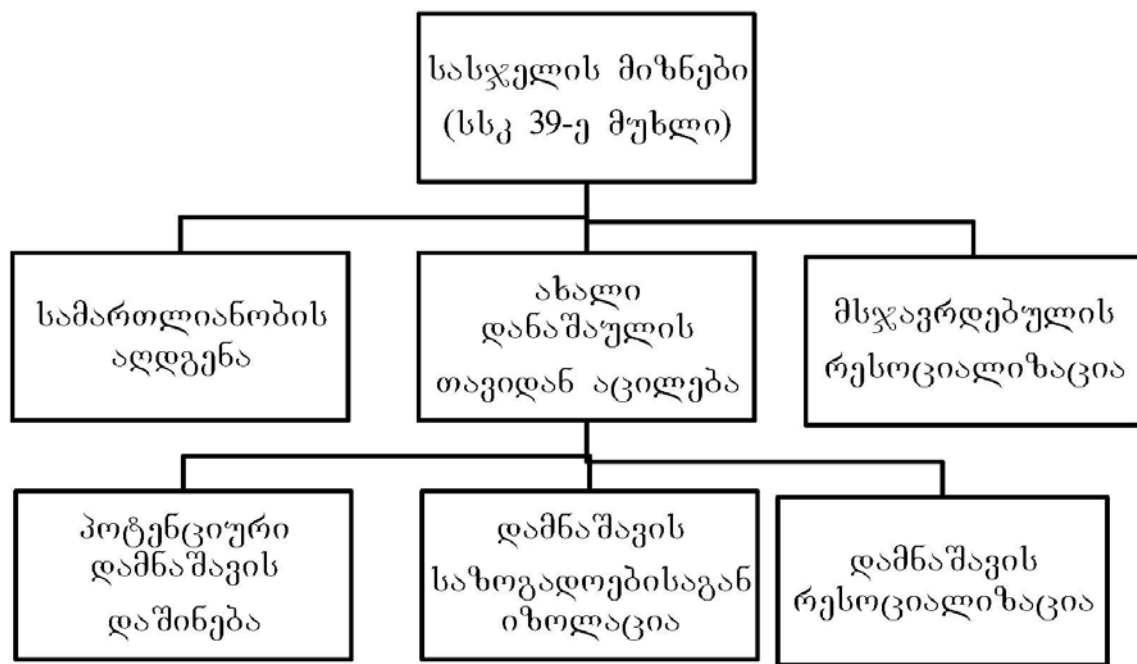
220 საქართველოს სს კოდექსის 91-ე მუხლის პირველი ნაწილის თანახმად, სასამართლოს შეუძლია მოზარდს დაუნიშნოს შემდეგი სახის აღმზრდელობითი ღონისძიებები: გაფრთხილება, საზედამხედველოდ გადაცემა, ზიანის ანაზღაურების მოვალეობის დაკისრება, ქცევის შეზღუდვა, სპეციალურ აღმზრდელობით ან სამკურნალო-აღმზრდელობით დაწესებულებაში მოთავსება.

თლიანობის აღდგენა, ახალი დანაშაულის თავიდან აცილება და დამნაშავეს რესოციალიზაცია”.

პირველ რიგში, უნდა აღინიშნოს, რომ არასრულწლოვანთა მიმართ სასჯელი გამოყენებულ და შერჩეულ უნდა იქნეს ინდივიდუალურად, მისი პიროვნების, ოჯახური, სოციალური და მატერიალური მდგომარეობის გათვალისწინებით და იგი (სასჯელი) უნდა ემსახურებოდეს დამნაშავე მოზარდის აღზრდას.²²¹

არასრულწლოვნებისათვის სასჯელის დანიშვნის საკითხის გადანყვეტიას უნდა გამოირიცხოს ზოგადი (გენერალური) პრევენციის გამოყენება და გამოყენებულ უნდა იქნეს მხოლოდ და მხოლოდ სასჯელის სპეციალური (ინდივიდუალური) პრევენცია, რომლის მიზანია: 1) მოზარდი დამნაშავეს რესოციალიზაცია, რათა მან აღარ ჩაიდინოს დანაშაული და იგი საზოგადოებაში დაბრუნდეს, როგორც მისი სრულფასოვანი წევრი (პოზიტიური სპეციალური პრევენცია) და 2) მოზარდისათვის სასჯელის უკიდურესი ფორმა, თავისუფლების აღკვეთა, რომლის მიზანია საზოგადოების დაცვა დამნაშავესაგან და გულისხმობს მოზარდის გარკვეული პერიოდით იზოლირებას, რათა აღკვეთილ იქნეს მის მიერ დანაშაულის ჩადენა ახლო მომავალში (ნეგატიური სპეციალური პრევენცია).²²²

არასრულწლოვნისთვის თავისუფლების აღკვეთა, პირველ რიგში, უნდა ემსახურებოდეს მის აღზრდას, რასაც მოწმობს თუნდაც ის ფაქტი, რომ იმ სასჯელადსრულებით დაწესებული უნდა იქნეს, რომელშიც თოთხმეტიდან თვრამეტ წლამდე მოზარდები იხდიან სასჯელს, ეწოდება „არასრულწლოვანთა აღმზრდელობითი დაწესებულება”.²²³ სამწუხაროდ, საქართველოში დღეს მოქმედი კანონების არც ერთი მუხლი არ ემსახურება არასრულწლოვნისათვის სასჯელის დანიშვნის აღმზრდელობით მიზანს, რაც ქვეყნის კანონმდებლობის ხარვეზად უნდა ჩაითვალოს, მაგრამ ის ფაქტი, რომ 14-დან 18 წლამდე მსჯავრდებულები, სასჯელს იხდიან სწორედ „აღმზრდელობით დაწესებულებაში”, საკმარისია იმისთვის, რომ მათ მიმართ სასჯელის სახით (სსკ 39-ე მუხლის I ნაწილი) გამოყენებულ თავისუფლების აღკვეთის უპირველეს მიზნად დამნაშავეს აღზრდა, მისი რესოციალიზაცია ჩაითვალოს. განვიხილოთ სასჯელის მიზნები სისხლისსამართლებრივ-კრიმინოლოგიური თვალთახედვით.

221 Eisenberg, U., 2006. S. 216.

222 სასჯელის თეორიებთან და მათ შორის სასჯელის სპეციალურ პრევენციასთან დაკავშირებით იხ. ტურავა მ., 2010, გვ. 306.

223 იხ. საქართველოს სისხლის სამართლის კოდექსის 50-ე მუხლის პირველი ნაწილი.

აბსოლუტური თეორიის მიხედვით, სასჯელის მიზანია სამართლიანობის აღდგენა. სამართლიანობის აღდგენა გამოიხატება იმით, რომ დაცულ იქნეს დანაშაულებრივი ქმედებებისაგან პიროვნება, საზოგადოება და სახელმწიფო.²²⁴ ახალი დანაშაულის თავიდან აცილება, როგორც სასჯელის მიზანი, შედგება სამი კომპონენტისაგან: 1) პოტენციური დამნაშავეს დაშინება; 2) დამნაშავეს საზოგადოებისაგან იზოლაცია და 3) (ციხის პირობებში) დამნაშავეს რესოციალიზაცია. დამნაშავეს საზოგადოებისაგან იზოლაცია უნდა ჩაითვალოს ახალი დანაშაულის თავიდან აცილების მოკლევადიან პერსპექტივად, გრძელვადიანი პერსპექტივით აუცილებელია სწორედ დამნაშავეს რესოციალიზაცია, რათა მან აღარ ჩაიდინოს დანაშაული. აღნიშნული მიუთითებს სასჯელის ძირითად მიზანზე: დამნაშავეს რესოციალიზაციაზე. არასრულწლოვნების თაობაზე უნდა ითქვას, რომ შეუძლებელია მათ რესოციალიზაციაზე საუბარი, თუ არ მოხდა მათი სოციალიზაცია. სწორედ სოციალიზაცია გულისხმობს, პირველ რიგში, არასრულწლოვანი დამნაშავეს აღზრდას. მოზარდი, იმ ბიოლოგიურ-ფსიქოლოგიური მდგომარეობიდან გამომდინარე, რომელსაც გარდატეხის პერიოდი ჰქვია, შეიძლება ჩაითვალოს არასრულად სოციალიზებულად (ხშირ შემთხვევაში დამოკიდებულია მოზარდის პიროვნებაზე), რაც როგორც აღინიშნა აღზრდას საჭიროებს და არა დასჯას.

2.1. გამოყენებულ სასჯელთა სტატისტიკა

საქართველოს უზენაესი სასამართლოს სტატისტიკური მონაცემებით, ბოლო წლებში არასრულწლოვან დამნაშავეთა მიმართ გამოყენებულ იქნა შემდეგი სახის სასჯელები: ²²⁵

სასჯელის ღონისძიებანი:	2003 წელი	2004 წელი	2005 წელი	2006 წელი	2007 წელი	2008 წელი	2009 წელი
სულ არასრულწლოვან მსჯავრდებულთა რაოდენობა	459	598	475	1002	1060	1166	803
თავისუფლების აღკვეთა	108 23,5%	140 23,4%	104 21,9%	340 33,9%	426 40,2%	381 32,7%	272 33,9%
გამოსასწორებელი სამუშაოები	3 0,7%	7 1,2%	9 1,9%				
პირობითი მსჯავრი	325 70,8%	411 68,7%	333 70,1%	620 61,9%	597 56,3%	724 62,1%	427 53,2%
გადაედო განაჩენის აღსრულება	2 0,4%	1 0,2%	3 0,6%				
სხვა სასჯელი	21 4,6%	39 6,5%	26 5,5%	42 4,2%	37 3,5%	61 5,2%	104 13%

პირველ რიგში, უნდა აღინიშნოს, რომ სტატისტიკური მონაცემები არ არის დაკონკრეტებული. გაუგებარია, თუ რომელი სასჯელები მოიაზრება სხვა სასჯელებში. სავარაუდოდ, სხვა სასჯელებში მოიაზრება ჯარიმა და საზოგადოებრივად სასარგებლო შრომა.

²²⁴ ნაჭყებია გ./დვალიძე ი. (რედ.), 2007. გვ. 354.

²²⁵ იხ. საქართველოს უზენაესი სასამართლოს ყურნალი „მართლმსაჯულება საქართველოში“, 2009 წლის სტატისტიკა, გვ. 113.

იმის მიუხედავად, რომ 2009 წელს, 2007 წელთან შედარებით, უფრო ნაკლებად იყო თავისუფლების აღკვეთა გამოყენებული, მაინც მაღალია თავისუფლების აღკვეთის გამოყენების პროცენტული მაჩვენებელი. შედარებისთვის, გერმანიაში არასრულწლოვნების მიმართ თავისუფლების აღკვეთის გამოყენების პროცენტული მაჩვენებელი ბოლო 20 წლის განმავლობაში მერყეობს 5%-7%-ს შორის.²²⁶ სამსუხაროა, რომ საქართველოში ყურადღება არ ექცევა ალტერნატიული სასჯელების გამოყენებას და ყოველი მესამე მსჯავრდებულის მიმართ თავისუფლების აღკვეთა გამოიყენება.

საერთოდ არ გამოიყენება ისეთი სასჯელები, როგორებიც არის არასრულწლოვნისათვის საქმიანობის უფლების ჩამორთმევა (სსკ 84-ე მუხლი), გამოსასწორებელი სამუშაოები (სსკ 86-ე მუხლი), თავისუფლების შეზღუდვა (სსკ 86¹ მუხლი).

2.2. ჯარიმა

საქართველოს სსკ 83-ე მუხლი, რომელიც ეხება არასრულწლოვანთათვის ჯარიმის შეფარდების საკითხებს, პირდაპირ მიუთითებს ამავე კოდექსის 42-ე მუხლით გათვალისწინებულ პირობებსა და წესზე, რომლებითაც ხდება სრულწლოვანი დამნაშავეებისათვის ჯარიმის ოდენობის განსაზღვრა.

საქართველოს სსკ 42-ე მუხლის თანახმად, ჯარიმა არის ფულადი გადასახდელი, რომლის მინიმალური ოდენობაა 2000 ლარი, ხოლო თუ ამ კოდექსის განსაკუთრებული ნაწილის შესაბამისი მუხლი ითვალისწინებს თავისუფლების აღკვეთას სამ წლამდე ვადით, ჯარიმის მინიმალური ოდენობა არ უნდა იყოს 500 ლარზე ნაკლები.

ამავე მუხლის მე-5¹ ნაწილის თანახმად, თუ მსჯავრდებული არასრულწლოვანია და გადახდისუუნარო, სასამართლო ჯარიმის გადახდას აკისრებს მშობელს, მეურვეს ან მზრუნველს.

არასრულწლოვანთა სისხლისსამართლებრივი პასუხისმგებლობის თავისებურება, თავის მხრივ, გულისხმობს არასრულწლოვანთათვის, სრულწლოვნებთან შედარებით, სასჯელის დაკისრების განსხვავებულ პირობებს. ჯარიმის, როგორც სასჯელის, გამოყენების შემთხვევაში არასრულწლოვანთა სისხლისსამართლებრივი პასუხისმგებლობის თავისებურება არ არის გათვალისწინებული, ანუ არასრულწლოვანთა დასჯა (ჯარიმის დაკისრება) ხდება იმავე საკანონმდებლო წესით და იმ პირობებში, რომელიც გათვალისწინებულია სრულწლოვანი პირებისათვის, რაც სავსებით არ შეესაბამება კანონმდებლის მიერ აღიარებულ არასრულწლოვანთა სისხლისსამართლებრივი პასუხისმგებლობის თავისებურებათა ზოგად პრინციპებს.

საქართველოს სსკ 39-ე მუხლით გათვალისწინებულ სასჯელის მიზანთა შორის, არასრულწლოვანთა ზემოთ განხილული მდგომარეობის გათვალისწინებით, მოზარდისათვის სასჯელის (მათ შორის ჯარიმის) დაკისრების უპირველესი მიზანი უნდა იყოს არასრულწლოვნის რესოციალიზაცია. შესაბამისად, ჯარიმამ არ უნდა გამოიწვიოს მოზარდის ეკონომიკური მდგომარეობის ისე გაუარესება, რომ მან ჯარიმით მიყენებული ზარალი „აინაზღაუროს“ (კომპენსაცია) სხვა (უფრო საშიში) დანაშაულის ჩადენით.²²⁷ ამ დროს საქმე გვექნება სასჯელის გამოყენების ისეთ შემთხვევებთან, რომლებიც მოზარდის მიერ დანაშაულის ჩადენას შეუწყობს ხელს.

226 Diemer, H./Schoreit, A. /Sonnen, B-R., 2008. S. 187.

227 Eisenberg, U., 2006. S. 201.

გარდა ამისა, მოზარდზე ფსიქოლოგიური ეფექტიანობა, მისი გამოსწორება-აღზრდის თვალსაზრისით, უფრო გაიზრდებოდა, თუ ჯარიმას ის გადაუხდიდა არა სახელმწიფო ორგანოს, არამედ ბავშვთა სახლებს ან სხვა საქველმოქმედო საზოგადოებრივ ორგანიზაციებს და მას შეეძლებოდა ენახა მის მიერ გადახდილი ჯარიმის კონკრეტული შედეგი (ბავშვთა სახლებისათვის შეეძინა საჭირო ინვენტარი). აღნიშნულით ხელი შეეწყობოდა დამნაშავე მოზარდისა და საზოგადოების ურთიერთობის აღდგენა-გაძლიერებას, მოზარდის მიმართ ინდივიდუალურ მიდგომას, რაც მასზე დადებითი ზემოქმედების გაცილებით ეფექტური საშუალება იქნებოდა. ²²⁸

2006 წლის 29 დეკემბერს სისხლის სამართლის კოდექსის 42-ე მუხლს დაემატა მე-5¹ ნაწილი, რომლის მიხედვითაც, თუ მსჯავრდებული არასრულწლოვანია და გადახდისუნარი, სასამართლო ჯარიმის გადახდას აკისრებს მშობელს, მეურვეს ან მზრუნველს.

აღნიშნული საკითხი რამდენიმე კუთხით არის გასაანალიზებელი, მათ შორის:

➤ სისხლის სამართლის კოდექსის იმავე 42-ე მუხლის მე-6 ნაწილის თანახმად, თუ მსჯავრდებული თავს აარიდებს ჯარიმის გადახდას, ან თუ გადახდევინება შეუძლებელია, ეს სასჯელი შეიცვლება საზოგადოებისათვის სასარგებლო შრომით, გამოსასწორებელი სამუშაოთი, თავისუფლების შეზღუდვით ან თავისუფლების აღკვეთით. საკითხავია, რა განსხვავებაა სსკ 42-ე მუხლის 5¹ ნაწილში მითითებულ „გადახდისუნარიობასა“ და ამავე მუხლის მე-6 ნაწილში ჩანერჩილ „გადახდევინების შეუძლებლობას“ შორის? ამ ორ ტერმინს შორის არ არსებობს რაიმე მნიშვნელოვანი სახის განსხვავება როგორც მეცნიერული, ისე პრაქტიკული თვალსაზრისით, გარდა ერთისა: „გადახდისუნარიოდ“ ითვლება არასრულწლოვანი, ხოლო „გადახდევინების შეუძლებლობა“ ხდება სრულწლოვან პირთა შემთხვევაში. ეს ორი გამოთქმა მიანიშნებს დამნაშავეს ისეთ მდგომარეობაზე, რომელსაც, პირველ რიგში, ეკონომიკური შესაძლებლობა არა აქვს გადაიხადოს დაკისრებული ჯარიმა. გარდა ამისა, საგულისხმოა ის გარემოებაც, რომ ორი ერთნაირი დანაშაულის ჩამდენი არასრულწლოვანი და სრულწლოვანი, რომელთაც ჯარიმის გადახდა არ შეუძლიათ, შეიძლება სხვადასხვა სახით დაისაჯონ, კერძოდ, ერთს (სრულწლოვანს) შეიძლება ჯარიმა შეეცვალოს საზოგადოებისათვის სასარგებლო შრომით, ხოლო მეორეს (სრულწლოვანის მშობელს) შეიძლება დაეკისროს ჯარიმის გადახდა. საკითხის ამგვარი გადანყვეტა ეწინააღმდეგება ერთგვაროვანი სასამართლო პრაქტიკის დამკვიდრების პრინციპს და არათანაბარ მდგომარეობაში აყენებს ერთნაირი დანაშაულის ჩამდენ არასრულწლოვანს და სრულწლოვანს, რაც მიუღებელია და რამაც არასრულწლოვანში მართლმსაჯულების სისტემის მიმართ პროტესტის გრძნობა შეიძლება გამოიწვიოს. არასრულწლოვანთა სისხლისსამართლებრივი პასუხისმგებლობის თავისებურება გულისხმობს სწორედ არასრულწლოვანი დამნაშავეს მდგომარეობის გაუმჯობესებას სრულწლოვან დამნაშავესთან მიმართებით და არა პირიქით, როგორც ეს განხილულ შემთხვევაშია შესაძლებელი;

➤ ეს დამატება პირდაპირ ეწინააღმდეგება სისხლის სამართალში აღიარებულ სასჯელის ინდივიდუალიზაციის პრინციპს (*nulla poena sine culpa*). ამ მხრივ, საინტერესოა გერმანიის ფედერალური საკონსტიტუციო სასამართლოს ჯერ კიდევ 1966 წელს განვითარებული მსჯელობა. გერმანიის ფედერალურმა საკონსტიტუციო სასამართლომ აღნიშნა: „დებულებას *“nulla poena sine culpa“* კონსტიტუციური პრინციპის ხასიათი აქვს,“²²⁹ რომელიც სამართლებრივი სახელმწიფოს პრინციპიდან გამომდინარეობს. სასამართლო ამასთანავე ეყრდნობა გერმანიის კონსტიტუციით განმტკიცებულ ადამიანის ღირსებას და ამბობს: „სისხლის სამართლის პროცესის ამოცანებიდან გამომდინარეობს..., რომ სისხლის სამართლის პროცესს კონსტიტუციის მიერ განესაზღვრა ამოცანა, დაიცვას ადამიანის, როგორც საკუთარი პასუხისმგებლობით მოქმედი პირის, ღირსება; შეასრულოს პრინციპი, რომლის

228 მოზარდთა დანაშაულისა და უზედამხედველობის პროფილაქტიკის საკითხები იხ. მოსულიშვილი მ., 2000, გვ. 83.

229 BVerfGE (გერმანიის საკონსტიტუციო სასამართლოს გადაწყვეტილება) 20, S. 323.

თანახმად, დაუშვებელია სასჯელი ბრალის გარეშე და უზრუნველყოს შესაბამისი საპროცესო ქმედებები”.²³⁰ საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს 2007 წლის 26 ოქტომბრის №2/2-389 გადაწყვეტილების თანახმად, „პატივისა და ღირსების კონსტიტუციურ დაცვას აქვს შემდეგი მიმართულებები: ადამიანის სხეულის მთლიანობის, ფიზიკური ხელშეუხებლობის დაცვა; ადამიანის ღირსეულად ცხოვრებისათვის აუცილებელი სამართლიანი სოციალური პირობების უზრუნველყოფა; სამართლებრივი თანასწორობის უზრუნველყოფა; ადამიანის, როგორც ინდივიდის პიროვნულობის დაცვა”. სს კოდექსის 42-ე მუხლის 5¹ ნაწილი სადავოდ უნდა იქნეს მიჩნეული სწორედ ადამიანის ღირსეულად ცხოვრებისათვის აუცილებელი სამართლიანი სოციალური პირობების უზრუნველყოფის, სამართლებრივი თანასწორობის უზრუნველყოფისა და ადამიანის, როგორც ინდივიდის პიროვნულობის დაცვის თვალსაზრისით. კერძოდ, არასრულწლოვნის მშობლისათვის ჯარიმის დაკისრება ვერ უზრუნველყოფს ვერც არასრულწლოვანსა და მის მშობელს შორის სამართლებრივ თანასწორობას და ვერც მათ შორის სამართლიანი სოციალური გარემოს შექმნას, პირიქით, მშობელზე ჯარიმის გადატანამ შეიძლება სოციალური დაძაბულობაც კი გამოიწვიოს მშობელსა და შვილს შორის, რაც სამართლებრივი უთანასწორობის ნიადაგზე იქნება წარმოშობილი. გარდა ამისა, ადამიანის ღირსებას შეესაბამება მისი პიროვნული პასუხისმგებლობა. ისევე როგორც ადამიანი თავისუფალია თავის ქმედებაში, იგი ვალდებულია თვითონ (და არა სხვამ) აგოს პასუხი საკუთარი ქმედების შედეგზე;

➤ საქართველოს სს კოდექსის მე-7 მუხლის პირველი ნაწილის თანახმად, სისხლისსამართლებრივი პასუხისმგებლობის საფუძველია დანაშაული, ესე იგი ამ კოდექსით გათვალისწინებული მართლსაწინააღმდეგო და ბრალეული ქმედება. სს კოდექსის 42-ე მუხლის 5¹ ნაწილის შემთხვევაში საკითხავია, რა სახის მართლსაწინააღმდეგო და ბრალეული ქმედება ჩაიდინა არასრულწლოვნის მშობელმა, რომელსაც სისხლისსამართლებრივი პასუხისმგებლობა დაეკისრა? დამნაშავისათვის სასჯელის დაკისრების წინაპირობას წარმოადგენს მისი ბრალეულობა. ბრალეულობის პრინციპი გამომდინარეობს სამართლებრივი სახელმწიფოს პრინციპიდან და გულისხმობს, რომ სასჯელის დაკისრებისათვის აუცილებელია პირი იყოს ბრალეული,²³¹ რომ „ბრალი სისხლის სამართლის პასუხისმგებლობისა და სასჯელის აუცილებელი სუბიექტური წინამძღვარია”.²³² სისხლის სამართლის კოდექსის 42-ე მუხლის მე-5¹ ნაწილი ეწინააღმდეგება ამავე კოდექსის მე-7 მუხლს, რომლის მიხედვითაც, არ შეიძლება სასჯელის დაკისრება ინდივიდუალური ბრალის დადგენის გარეშე. მოსამართლეს მხოლოდ მაშინ შეუძლია პირის გაკიცხვა (პასუხისმგებლობის დაკისრება), როცა იგი პირის ბრალეულობას დაადგენს.²³³ ბრალის გარეშე პირის დასჯის საკითხი განმტკიცებულია საქართველოს კონსტიტუციის 42-ე და მე-40 მუხლებში. უდანაშაულობის პრეზუმფცია ნიშნავს, რომ კონსტიტუცია აღიარებს ბრალს, როგორც დასჯადობის აუცილებელ წინაპირობას;

➤ სასჯელის ინდივიდუალიზაციასთან დაკავშირებით მნიშვნელოვანია საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს პრაქტიკა. საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლომ 1997 წლის 21 ივლისის №1/51 გადაწყვეტილებით არაკონსტიტუციურად ცნო დამატებით სასჯელად ქონების კონფისკაცია, ვინაიდან იგი არ შეესაბამებოდა „სასჯელის ინდივიდუალულობის” პრინციპს, რადგან იგი მიმართული იყო არა მხოლოდ დამნაშავის, არამედ მისი უდანაშაულო ოჯახის წინააღმდეგ.²³⁴

230 BVerfGE (გერმანიის საკონსტიტუციო სასამართლოს გადაწყვეტილება) 57, S. 250, 275.

231 Schönke, A./ Schröder, H., 2006. S. 207; Lackner, K./ Kühl, K., 2004. S. 103.

232 სურგულაძე ლ., 1997, გვ. 184.

233 ტურავა მ., 2010, გვ. 216. იხ. აგრეთვე ნაჭყებია გ./დვალიძე ი. (რედ.), 2007, გვ. 368.

234 იხ.: საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს პლენუმის 1997 წლის 21 ივლისის №1/51 გადაწყვეტილება.

მართალია, საქართველოს კონსტიტუციაში სასჯელის ინდივიდუალიზაციის პრინციპი დეკლარირებული არ არის, მაგრამ საკონსტიტუციო სასამართლომ თავის გადაწყვეტილებაში ქონებრივი ხასიათის სასჯელის ინდივიდუალიზაციის პრინციპი მაინც ერთ-ერთ ძირითად პრინციპად მიიჩნია, ვინაიდან საკონსტიტუციო სასამართლოს თქმით, „საქართველოს კონსტიტუციისა და საერთაშორისო სამართლის საყოველთაოდ აღიარებული პრინციპებიდან და ნორმებიდან გამომდინარე, საკუთრების უფლება წარუვალი და უზენაესი ადამიანური ღირებულებაა, საყოველთაოდ აღიარებული ძირითადი უფლება დემოკრატიული საზოგადოების, სოციალური და სამართლებრივი სახელმწიფოს ქვაკუთხედი“, ²³⁵ ხოლო საქართველოს სსკ 42-ე მუხლის მე-5¹ ნაწილის გამოყენების შემთხვევაშიც სასჯელი მიმართულია არა დამნაშავე პირის, არამედ მისი უდანაშაულო მშობლის, მეურვის ან მზრუნველის საკუთრების წინააღმდეგ.

როგორც აღინიშნა, სსკ 42-ე მუხლის მე-5¹ ნაწილი ეწინააღმდეგება სასჯელის ინდივიდუალიზაციის პრინციპს, რომელიც „კონსტიტუციური რანგის“ ²³⁶ პრინციპია.

დასკვნის სახით უნდა აღინიშნოს, რომ მოცემული პრობლემატიკის სასამართლო პრაქტიკის გაცნობამ ²³⁷ აჩვენა, რომ მოსამართლე საქართველოს სსკ 42-ე მუხლის მე-5¹ ნაწილის გამოყენების დროს არ არკვევს იმ საკითხს, თუ რამდენად გადახდისუნარიანია არასრულწლოვნის მშობელი, მეურვე ან მზრუნველი და ხომ არ ხდება საკითხის ამგვარად გადწყვეტით არასრულწლოვნის ოჯახის უკიდურეს სოციალურ მდგომარეობაში ჩაყენება, რაც, თავის მხრივ, ახალი დანაშაულის ჩადენას და სხვა უდანაშაულო პირების მსხვერპლად გახდომას შეუწყობს ხელს.

2.3. საზოგადოებისათვის სასარგებლო შრომა

საქართველოს სისხლის სამართლის კოდექსის 85-ე მუხლი ეხება არასრულწლოვნის საზოგადოებისათვის სასარგებლო შრომას. მოცემული მუხლი იყოფა ორ ნაწილად. პირველი ნაწილის მიხედვით, „არასრულწლოვანს საზოგადოებისათვის სასარგებლო შრომა ეკისრება ორმოციდან სამას ოც საათამდე ვადით, რომელსაც ის მოიხდის სწავლისაგან ან ძირითადი სამუშაოსაგან თავისუფალ დროს. თავისუფლების აღკვეთის საზოგადოებისათვის სასარგებლო შრომით შეცვლის შემთხვევაში, ან თუ მხარეთა შორის დადებულია საპროცესო შეთანხმება, იგი შეიძლება დაინიშნოს უფრო მეტი ვადითაც. ეს სასჯელი გულისხმობს ისეთი სამუშაოს შესრულებას, რომელიც ძალუძს არასრულწლოვანს. თხუთმეტ წლამდე არასრულწლოვნისათვის ამ სასჯელის ვადა არ უნდა აღემატებოდეს დღეში ოთხ საათს, ხოლო თხუთმეტიდან თვრამეტ წლამდე არასრულწლოვნისათვის – დღეში ექვს საათს“.

ამავე მუხლის მეორე ნაწილის მიხედვით, „არასრულწლოვანს საზოგადოებისათვის სასარგებლო შრომა დამატებით სასჯელად შეიძლება დაეკისროს იმ შემთხვევაშიც, როდესაც იგი ამ კოდექსის შესაბამისი მუხლით სასჯელის სახით გათვალისწინებული არ არის“.

სტატისტიკური მონაცემების მიხედვით, საზოგადოებისათვის სასარგებლო შრომა არა მხოლოდ არასრულწლოვნებს, სრულწლოვნებსაც ძალიან იშვიათად ეკისრებათ. ²³⁸

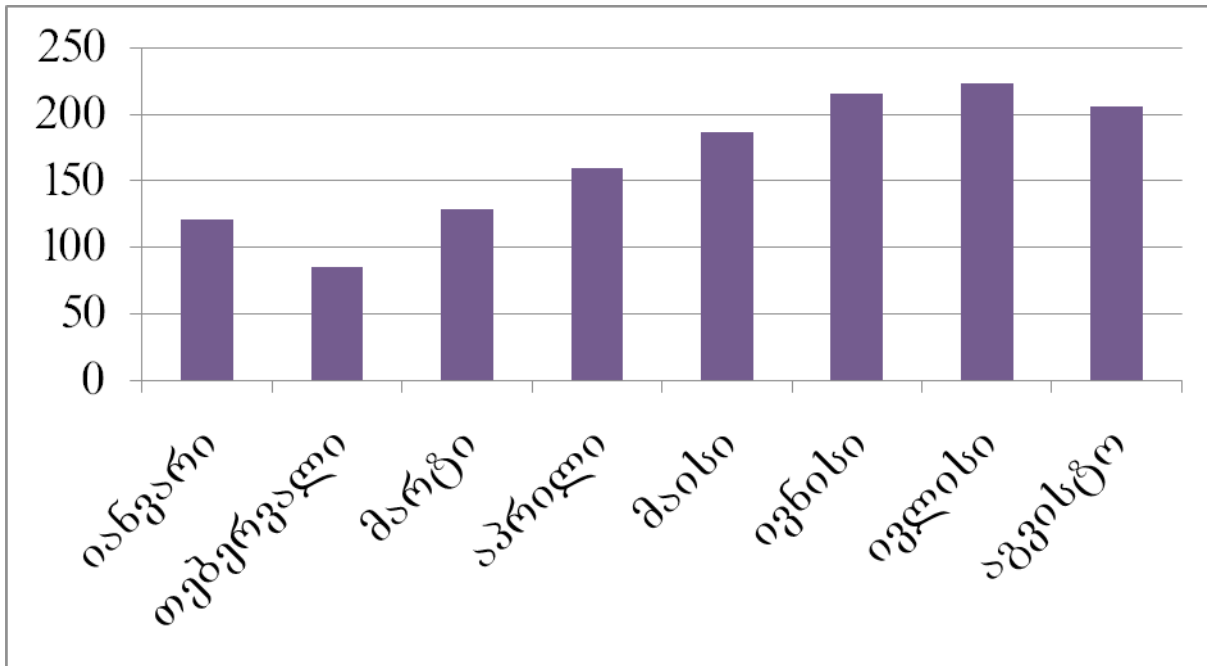
²³⁵ იქვე.

²³⁶ ტურავა მ., 2010, გვ. 216.

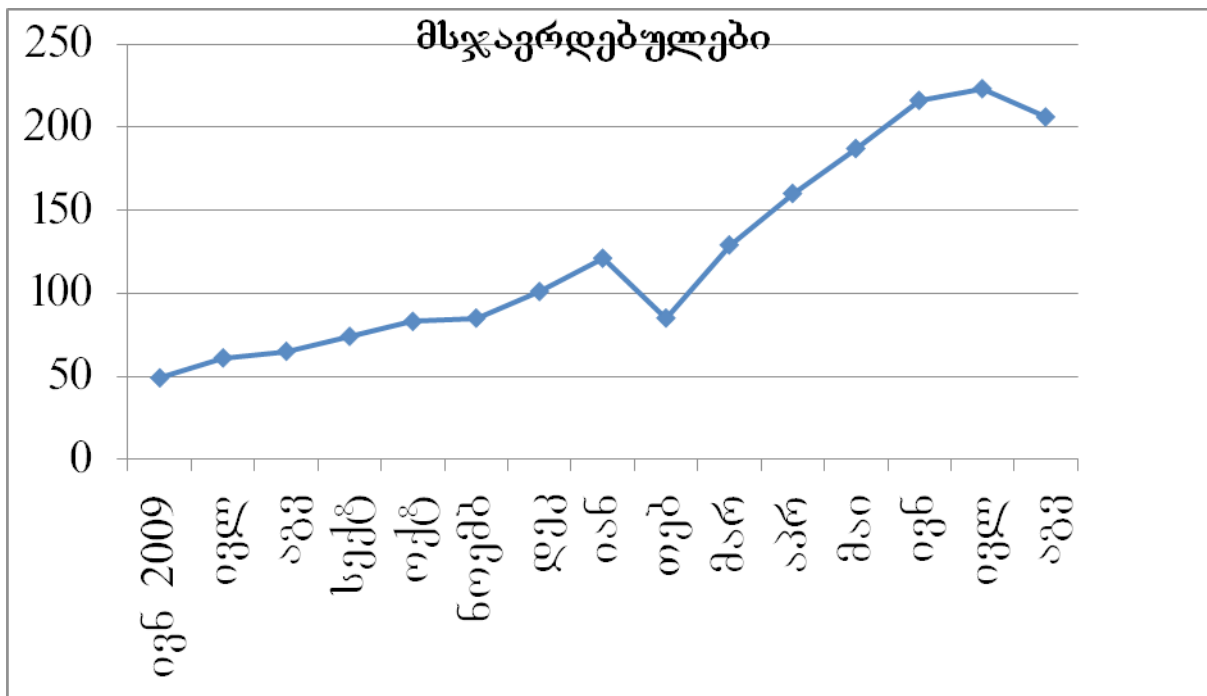
²³⁷ იხ. არასრულწლოვანთა სისხლის სამართლის საქმეზე გამოტანილი: სენაკის რაიონული სასამართლოს 2007 წლის №1/99; შუახევის რაიონული სასამართლოს 2006 წლის №1/36, №1/33; საჩხერის რაიონული სასამართლოს 2008 წლის №1/25 განაჩენები.

²³⁸ საზოგადოებისათვის სასარგებლო შრომის სტატისტიკა მოგვანოდა საქართველოს ციხის საერთაშორისო რეფორმამ (PRI).

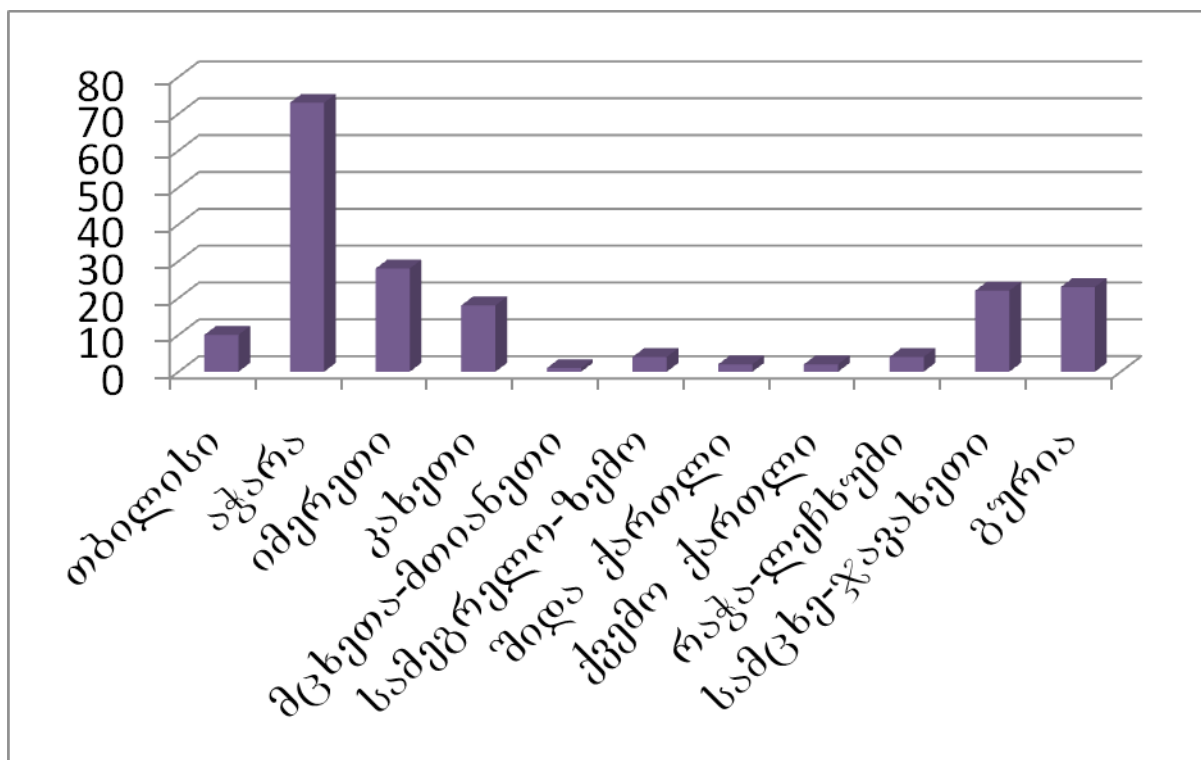
საზოგადოებისათვის სასარგებლო შრომადაკისრებული პირების რაოდენობა 2010 წელს

საზოგადოებისათვის სასარგებლო შრომის გამოყენება 2009-2010 წლებში

საზოგადოებისათვის სასარგებლო შრომის გამოყენება 2010 წელს რეგიონების მიხედვით

სანამ მოცემულ გრაფიკულ გამოსახულებებს გავაანალიზებდეთ, უნდა აღინიშნოს, რომ არასაპატიმრო ღონისძიებების გამოყენების (და მათ შორის საზოგადოებისათვის სასარგებლო შრომის) პროცენტულმა მაჩვენებელმა შეადგინა გამოყენებული სასჯელების 2%.

საზოგადოებისათვის სასარგებლო შრომის გამოყენების მაჩვენებელი, 2009 წელთან შედარებით, 2010 წელს გაიზარდა, რაც მისასაღებელია. ამ მხრივ, განსაკუთრებით აქტიურია აჭარის რეგიონი, სადაც საზოგადოებისათვის სასარგებლო შრომის გამოყენება უდრის მთელ საქართველოში ამ სახის სასჯელის გამოყენებას.

საზოგადოებისათვის სასარგებლო შრომის გამოყენების ერთ-ერთ ძირითად პრობლემად უნდა ჩაითვალოს პროკურატურის, სასამართლოსა და ადგილობრივი თვითმმართველობის ორგანოების არაკოორდინირებულობა. კერძოდ, პრობლემას წარმოადგენს ის ფაქტი, რომ ხშირად პროკურორმა და მოსამართლემ არ იცის სად შეიძლება მოიხადოს პირმა საზოგადოებისათვის სასარგებლო შრომა.

საზოგადოებისათვის სასარგებლო შრომის გამოყენების საკითხში აუცილებელია კერძო სექტორის აქტიური ჩაბმულობა. კერძო სექტორის აქტიურად ჩაბმა დამოკიდებულია მის დაინტერესებაში. კერძო სექტორის დაინტერესება შეიძლება იყოს როგორც სამოქალაქო (საზოგადოებრივი აქტიურობა), ასევე ფინანსური ხასიათის (იმ ფირმისათვის გადასახადის შემცირება, რომელიც დაასაქმებს არასრულწლოვან მსჯავრდებულს). საზოგადოებისათვის სასარგებლო შრომის გამოყენებას და კერძო სექტორის ჩართვას აქვს რამდენიმე მნიშვნელოვანი ასპექტი, რის გამოც იგი უფრო ხშირად უნდა განხორციელდეს არასრულწლოვანი განსასჯელების მიმართ. ეს ასპექტებია:

- სახელმწიფო თავიდან აიცილებს ციხის პირობებში მსჯავრდებულის შენახვის ხარჯებს;
- მოხდება საზოგადოების ჩაბმა მართლმსაჯულების განხორციელებაში, რაც ხელს შეუწყობს მათში პასუხისმგებლობის გრძნობის ამაღლებას;
- არასრულწლოვანი მსჯავრდებული დასაქმდება, რაც უზრუნველყოფს მის რესო-

ციალიზაციას;

➤ მსჯავრდებულს მიეცემა იმის შესაძლებლობა, რომ დასაქმების პერიოდში თავის გამოჩენის შემთხვევაში დარჩეს ფირმაში და გააგრძელოს მუშაობა სასჯელის მოხდის შემდეგ, რაც თავიდან ააცილებს სახელმწიფოსა და საზოგადოებას განმეორებით დანაშაულის ჩადენას;

➤ საზოგადოებისათვის სასარგებლო შრომის გამოყენებით მსჯავრდებულის რესოციალიზაციის მიღწევის შემთხვევაში დაიზოგება მართლმსაჯულების განხორციელებისათვის საჭირო ხარჯები.

როგორც აღინიშნა, საზოგადოებისათვის სასარგებლო შრომის გამოყენების პრაქტიკა საქართველოში ძალიან ცოტაა, ჩვენ მიერ მოძიებულ იქნა სისხლის სამართლის საქმე, რომელშიც არასრულწლოვანს მიესაჯა საზოგადოებისათვის სასარგებლო შრომა.

2010 წლის 10 მაისს ხელვაჩაურის რაიონული სასამართლოს №1-128 განაჩენით არასრულწლოვან კ.კ.-ს მიესაჯა თავისუფლების აღკვეთა, რაც შეეცვალა საზოგადოებისათვის სასარგებლო შრომით. კ.კ.-ს დანაშაულებრივი ქმედება გამოიხატა შემდეგში: 2009 წლის აპრილში იგი წინასწარ შეთანხმებით დეიდაშვილთან და მეგობართან ერთად მივიდა ხელვაჩაურის ამბულატორიული „სავადმყოფოს“ შენობასთან, უკანონოდ შეაღწია იქ და დაეუფლა 130 ლარის ღირებულების ნივთებს. ქმედება კვალიფიცირებულ იქნა სსკ 177-ე მუხლის II ნაწილის „ბ“ და III ნაწილის „ა“ ქვეპუნქტებით. დაკავებისას იგი თან ატარებდა ხანჯალს, რის გამოც ჩაიდინა სსკ 238¹ მუხლით გათვალისწინებული ქმედება. ბრალდებულსა და პროკურორს შორის გაფორმდა საპროცესო შეთანხმება. განაჩენის დასკვნითი ნაწილის თანახმად, კ.კ. ცნობილ იქნა დამნაშავედ სსკ 177-ე მუხლის II ნაწილის „ბ“ და III ნაწილის „ა“ ქვეპუნქტებით და სსკ 238¹-ე მუხლით გათვალისწინებული დანაშაულის ჩადენაში და სასჯელის სახით შეეფარდა ქურდობისათვის (177-ე მუხლი) 6 წლით თავისუფლების აღკვეთა. სსკ 88-ე მუხლის საფუძველზე სასჯელი შეუმცირდა 4 წლამდე, რაც ჩაეთვალა პირობით 5 წლის გამოსაცდელი ვადით. ამავე დროს, დამატებითი სასჯელის სახით შეეფარდა საზოგადოებისათვის სასარგებლო შრომა 400 საათით, რაც ითვალისწინებს მსჯავრდებულის უსასყიდლო შრომას, და ჯარიმა 2000 ლარის ოდენობით. სსკ 238¹-ე მუხლით გათვალისწინებული ქმედებისათვის სასჯელის სახით დაენიშნოს ჯარიმა 500 ლარის ოდენობით. სსკ 59-ე მუხლის შესაბამისად, შეიკრიბა სასჯელები და კ.კ.-ს განესაზღვრა:

➤ 4 წლით თავისუფლების აღკვეთა, რაც ჩაითვალა პირობითად 5 წლის გამოსაცდელი ვადით;

➤ საზოგადოებისათვის სასარგებლო შრომა 400 საათის ოდენობით, ანუ უსასყიდლო შრომა,

➤ მსჯავრდებულს საზოგადოებისათვის სასარგებლო შრომა უნდა განეხორციელებინა ხელვაჩაურის წყალკანალისა და საბინაო კომუნალური მომსახურების წესდებით გათვალისწინებულ სამუშაოებზე;

➤ ჯარიმა 2500 ლარის ოდენობით.

მოცემული განაჩენი კარგი მაგალითია იმის დასადასტურებლად, რომ ქვეყანაში მოქმედებს მკაცრი სისხლის სამართლის პოლიტიკა. კ.კ.-ს მიმართ გამოყენებული სასჯელი, იმის მიუხედავად, რომ იგი თავისუფლების აღკვეთას არ ითვალისწინებს, მეტად მკაცრია, ვინაიდან:

➤ 4 წლით თავისუფლების აღკვეთა, რაც ჩაითვალა პირობითად 5 წლის გამოსაცდელი ვადით, გულისხმობს კ.კ.-ს პრობაციის სამსახურისათვის გადაცემას. დღეს ამ სისტემაში არსებული მდგომარეობა ვერ უზრუნველყოფს პრობაციონერის საქმიანობის კონტროლს. კ.კ.-მ შესაძლებელია კიდევ ჩაიდინოს დანაშაული არასაკმარისი სოციალური კონტროლის გამო, რაც უკვე გარდაუვალს ხდის მის მიმართ სასჯელის სახით თავისუფლების აღკვეთის გამოყენებას. გასათვალისწინებელია ასევე, რომ გამოსაცდელი ვადა საკმაოდ დიდი დროით არის განსაზღვრული. 5 წელი ძალიან დიდი დროა იმისათვის, რომ მან კიდევ ჩაიდინოს

რაიმე მსუბუქი სახის დანაშაული, რის შემთხვევაშიც თავისუფლების აღკვეთის გამოყენება გარდაუვალია. თამამად შეიძლება ითქვას, რომ 5 წლით პირობითი მსჯავრი არ არის გონივრული ვადა, რომელმაც არასრულწლოვნის რესოციალიზაცია უნდა გამოიწვიოს.

➤ საზოგადოებისათვის სასარგებლო შრომა, ანუ უსასყიდლო, ანაზღაურების გარეშე შრომა, 400 საათის ოდენობით. სსკ 85-ე მუხლის თანახმად, საზოგადოებისათვის სასარგებლო შრომის ვადა თხუთმეტ წლამდე არასრულწლოვნისათვის არ უნდა აღემატებოდეს დღეში ოთხ საათს, ხოლო თხუთმეტიდან თვრამეტ წლამდე არასრულწლოვნისათვის – დღეში ექვს საათს. მოცემულ შემთხვევაში კ.კ. არის 16 წლის და 11 თვის. სამწუხაროდ, განაჩენიდან არ ჩანს დადის თუ არა კ.კ. სკოლაში. თუ იგი სკოლაში არ დადის, მაშინ შესაძლებელია, რომ მან დღეში იმუშაოს 6 საათი. 400 საათის გამომუშავება კ.კ.-ს მოუწევს 14 კვირის განმავლობაში. თუ კ.კ. სკოლაში დადის და დღის პირველ ნახევარს სკოლაში ატარებს, სავარაუდოდ, მას დღეში მხოლოდ 2-3 საათის გამომუშავება შეეძლება. ასეთ შემთხვევაში კ.კ. იძულებული იქნება იმუშაოს 28 კვირა, ანუ 7 თვე. ფრიად მიუღებელია ის ფაქტი, რომ მსჯავრდებული 400 საათის განმავლობაში უსასყიდლოდ მუშაობს.

არასრულწლოვნისათვის მითითება (მაგალითად, საზოგადოებისათვის სასარგებლო შრომა 400 საათის ოდენობით) მიჩნეულ უნდა იქნეს როგორც შესასრულებლად შეუძლებელი და შესაბამისად, პროპორციულობის კონსტიტუციური პრინციპის დარღვევად, თუ იგი მკვეთრად ეწინააღმდეგება არასრულწლოვნის პიროვნების განვითარებას, ხელს უშლის მას სწავლასა და სოციალური და საზოგადოებრივი ვალდებულებების შესრულებაში. 239

➤ რაც შეეხება ჯარიმის ოდენობას, ვფიქრობთ, 2500-ლარიანი ჯარიმა 130-ლარიანი ზარალისათვის არათუ არაპროპორციულია, არამედ დიდ დარტყმას მიაყენებს კ.კ.-სა და მის ოჯახს. ამან შესაძლებელია დაძაბოს კ.კ.-ს ურთიერთობა ოჯახის წევრებთან, რაც დანაშაულის ჩადენის მიზეზად შეიძლება მოგვევლინოს;

➤ პრობლემურია ასევე კ.კ.-ს მიერ შესასრულებელი სამუშაოს სახეობა. სსკ 85-ე მუხლის პირველი ნაწილის თანახმად, საზოგადოებისათვის სასარგებლო შრომა გულისხმობს ისეთი სამუშაოს შესრულებას, რომელიც ძალუძს არასრულწლოვანს. განაჩენით არ არის დაკონკრეტებული, თუ რა სახის სამუშაოს შესასრულებლად იქნა კ.კ. გამწესებული. განაჩენი მიუთითებს კ.კ.-ს მიერ ისეთი სამუშაოს შესრულებაზე, რომელიც ხელვაჩაურის წყალკანალისა და საბინაო კომუნალური მომსახურების წესდებით არის გათვალისწინებული. ვფიქრობთ, ხელვაჩაურის წყალკანალისა და საბინაო კომუნალური მომსახურების წესდებით ბევრი ისეთი სამუშაო შეიძლება იყოს გათვალისწინებული, რომელსაც შეუძლია მოზარდი კ.კ.-ს ფიზიკური და სულიერი განვითარების შეფერხება გამოიწვიოს. გარდა ამისა, ამგვარი ზოგადი ჩანაწერი არასრულწლოვანი მსჯავრდებულის დამსაქმებელს შესაძლებლობას აძლევს არასრულწლოვანს დაავალოს ისეთი სახის სამუშაოს შესრულება, რაც მას არ ძალუძს. ზემოაღნიშნულის გათვალისწინებით, სავალდებულოდ უნდა იქნეს მიჩნეული განაჩენში იმის დაფიქსირება, თუ რა სახის სამუშაოსათვის იგზავნება არასრულწლოვანი.

დასკვნის სახით უნდა აღინიშნოს, რომ საზოგადოებისათვის სასარგებლო შრომის იმ სახით გამოყენება, როგორც დღეს არსებობს, მიუღებელია, ვინაიდან არ სრულდება სასჯელის ამ სახის პირველადი მნიშვნელობა – არასრულწლოვანმა საზოგადოების სასარგებლოდ უნდა იმუშაოს. მოცემულ განაჩენში არ ჩანს, რომ საზოგადოება რაიმე სარგებელს იღებს სასჯელის აღსრულებით. მისაღები იქნებოდა, თუ არასრულწლოვანი გამომუშავებული თანხით დაეხმარებოდა საზოგადოებრივ ორგანიზაციებს ან საზოგადოებისათვის სასარგებლო შრომას ამ ტიპის დანესებულებებში განახორციელებდა (სავადმყოფოები, ბავშვთა სახლები, საბავშვო ბაღები და სხვა). 240

239 Diemer, H./ Schoreit, A./ Sonnen, B-R., 2008. S. 101.

240 Meier, B-D./Rössner, D./Schöch, H., 2007. S. 182, 191; Ostendorf, H., 2009. S. 91.

გერმანულ იურიდიულ ლიტერატურაში არასრულწლოვნისათვის 300 საათით საზოგადოებისათვის სასარგებლო შრომის შაბათ-კვირას დაკისრება მიჩნეულია შეუსრულებელ ამოცანად, რომელიც შესაძლოა თანაფარდობის/თანაზომიერების კონსტიტუციურ პრინციპს ეწინააღმდეგებოდეს, ვინაიდან მოზარდს დიდი ხნით ერთმევა საშუალება დაისვენოს ამ დღეებში.²⁴¹ მოზარდს უნდა დაეკისროს ისეთი საქმიანობის შესრულება, რომელიც მის ძალას არ აღემატება და ხელს არ შეუშლის მის ფიზიკურ, სულიერ და პიროვნულ განვითარებას.²⁴²

„საქართველოს სასჯელაღსრულების, პრობაციისა და იურიდიული დახმარების საკითხთა სამინისტროს ადგილობრივი საბჭოების რაოდენობის, ტერიტორიული განსჯადობისა და ადგილობრივი საბჭოს ტიპური დებულების დამტკიცების შესახებ“, საქართველოს სასჯელაღსრულების, პრობაციისა და იურიდიული დახმარების საკითხთა მინისტრის 2010 წლის 28 ოქტომბრის 151-ე ბრძანების მე-19 მუხლის თანახმად, [ადგილობრივი] „(1) საბჭო უფლებამოსილია საქართველოს პატიმრობის კოდექსის 43-ე მუხლით გათვალისწინებული პირობების არსებობისას მიიღოს დასაბუთებული გადაწყვეტილება თავისუფლების აღკვეთით მსჯავრდებული პირისათვის სასჯელის მოუხდელი ნაწილის საზოგადოებისათვის სასარგებლო შრომით შეცვლის თაობაზე. (2) საბჭოს თავისუფლების აღკვეთით მსჯავრდებული პირისათვის სასჯელის მოუხდელი ნაწილის საზოგადოებისათვის სასარგებლო შრომით შეცვლის თაობაზე შუამდგომლობით მიმართავს მსჯავრდებული, მისი დამცველი, კანონიერი წარმომადგენელი, ახლო ნათესავი ან იმ დაწესებულების დირექტორი, სადაც სასჯელს იხდის მსჯავრდებული. შუამდგომლობას თან ერთვის საზოგადოებისათვის სასარგებლო შრომის მოხდის ადგილის უფლებამოსილი პირის წერილობითი თანხმობა. (3) შუამდგომლობაში აღინიშნება: მსჯავრდებულის სახელი და გვარი, დაბადების ადგილი და თარიღი, საცხოვრებელი ადგილის მისამართი, მოქალაქეობა, ოჯახური მდგომარეობა, განათლება, ინფორმაცია ნასამართლობის თაობაზე, ჩადენილი დანაშაულის არსი, საქართველოს სისხლის სამართლის კოდექსის შესაბამისი მუხლის მითითებით, სასჯელის ზომა, ფაქტობრივად მოხდილი სასჯელის ვადა, საზოგადოებისათვის სასარგებლო შრომის შინაარსი, სასჯელის მოხდის წესი და პირობები, სასჯელის მოხდის ადგილი (გეოგრაფიული მდებარეობა, დაწესებულების დასახელება და საქმიანობა), მითითება იმის თაობაზე, თუ სად უნდა განთავსდეს მსჯავრდებული საზოგადოებისათვის სასარგებლო შრომისაგან თავისუფალ დროს - სასჯელის მოხდის თუ სხვა ნებისმიერ ადგილზე, საზოგადოებისათვის სასარგებლო შრომის მოხდის ადგილის საკონტაქტო პირის ვინაობა, რომელიც უშუალოდ ზედამხედველობას გაუწევს მსჯავრდებულის მიერ სასჯელის მოხდას და მისი წერილობითი თანხმობა, აგრეთვე საკითხის გადაწყვეტისათვის მნიშვნელოვანი სხვა გარემოებები“.

2.4. თავისუფლების აღკვეთა

საქართველოს უზენაესი სასამართლოს მიერ 2009 წელს გამოქვეყნებული სტატისტიკური მონაცემების თანახმად, ბოლო წლებში არასრულწლოვან მსჯავრდებულთა წინააღმდეგ გამოყენებულ სასჯელთა სახეებს შორის თავისუფლების აღკვეთის ხვედრითი წილი 2000 წელს 15%-ით, 2001 წელს 14%-ით, 2002 წელს 21,3%-ით, 2003 წელს 23,5%-ით, 2004 წელს 23,4%-ით, 2005 წელს 22%-ით, 2006 წელს 34%-ით, 2007 წელს 40,2%-ით, 2008 წელს 32,7%-ით, ხოლო 2009 წელს 33,9%-ით განისაზღვრა.²⁴³

241 Meier, B-D./Rössner, D./Schöch, H., 2007. S. 182.

242 Diemer, H./ Schoreit, A./ Sonnen, B-R., 2008. S. 101.

243 იხ.: www.supremecourt.ge (2009 წლის 10 მარტის მდგომარეობა); საქართველოს უზენაესი სასამართლოს ყურნალი „მართლმსაჯულება“, 2007, 2009 წლის სტატისტიკა.

ზემოაღნიშნული სტატისტიკის თანახმად, ყოველი მესამე მსჯავრდებული არასრულწლოვნის მიმართ გამოიყენება თავისუფლების აღკვეთა.

თავისუფლების აღკვეთის გამოყენების მოცემული სტატისტიკის ანალიზი მიუთითებს არასრულწლოვანთა მართლმსაჯულების განხორციელების ქვეყანაში არსებულ რამდენიმე კრიტიკრიუმზე:

- მკაცრი სისხლის სამართლის პოლიტიკა, რაც გულისხმობს არასრულწლოვნის მკაცრი სასჯელით (თავისუფლების აღკვეთით) დასჯას;
- არასაპატიმრო სასჯელების გამოყენებლობას;
- არასრულწლოვნისათვის გამოსაცდელი ვადა არის ხანგრძლივი (ერთიდან ოთხი წლის ჩათვლით), რა დროსაც არსებობს იმის ალბათობა, რომ არასრულწლოვანმა დანაშაული ჩაიდინოს;
- პრობაციონერ არასრულწლოვან მსჯავრდებულებზე არასათანადო კონტროლი, რაც იწვევს გამოსაცდელი ვადის პერიოდში დანაშაულის ჩადენას, რის შემდეგაც თავისუფლების აღკვეთის გამოყენება გარდაუვალი ხდება.

2.4.1. თავისუფლების აღკვეთის შეცვლა პირობით მსჯავრად გამოსაცდელი დროის დანიშვნით

სისხლის სამართლის კოდექსის 63-ე მუხლის თანახმად, თუ მსჯავრდებულს განაჩენის გამოტანის მომენტისათვის არ შესრულებია თვრამეტი წელი და მან პირველად ჩაიდინა დანაშაული, სასამართლო უფლებამოსილია დაადგინოს, რომ დანიშნული სასჯელი ჩაითვალოს პირობითად, თუ მას ჩადენილი არა აქვს განსაკუთრებით მძიმე დანაშაული. ამავე კოდექსის მე-12 მუხლის თანახმად, განსაკუთრებით მძიმეა ისეთი განზრახ ჩადენილი დანაშაული, რომლისთვისაც ამ კოდექსით გათვალისწინებულია სასჯელის სახით თავისუფლების აღკვეთა ათ წელზე მეტი ვადით.

არასრულწლოვნისათვის გამოსაცდელი ვადის დაკისრების რეგულირება ხდება სს კოდექსის 64-ე მუხლით, რომლის მიხედვით, „სს კოდექსის 50-ე მუხლის მე-5 ნაწილითა და 63-ე მუხლით გათვალისწინებული საფუძვლების არსებობისას სასამართლო ადგენს გამოსაცდელ ვადას, რომლის განმავლობაშიც მსჯავრდებულმა არ უნდა ჩაიდინოს ახალი დანაშაული და უნდა შეასრულოს მისთვის დაკისრებული მოვალეობა. თავისუფლების აღკვეთაზე უფრო მსუბუქი სახის სასჯელის დანიშვნისას გამოსაცდელი ვადა უნდა იყოს არანაკლებ ერთი და არა უმეტეს სამი წლისა, ხოლო თავისუფლების აღკვეთის დანიშვნისას – პირობით მსჯავრზე ერთი წლით მეტი. დანაშაულთა ერთობლიობის ან განაჩენთა ერთობლიობის დროს სასჯელთა შეკრების შედეგად საბოლოო სასჯელის დანიშვნისას გამოსაცდელი ვადა უნდა იყოს პირობით მსჯავრზე ერთი წლით მეტი”.

არასრულწლოვან პირთა მიმართ თავისუფლების აღკვეთის გამოყენება ბოლო ორი წლის მანძილზე 2001 და 2002 წლებთან შედარებით ორჯერ გაიზარდა. ამავე სტატისტიკის თანახმად, ბოლო წლების მანძილზე უფრო მეტად არასრულწლოვანთა მიმართ გამოიყენება თავისუფლების აღკვეთა, რაც სსკ 63-ე და 64-ე მუხლების საფუძველზე არასრულწლოვანს ეცვლება პირობით მსჯავრად²⁴⁴ გამოსაცდელი დროის დანიშვნით და არასრულწლოვანზე კონტროლი ევალება პრობაციის ბიუროს საცხოვრებელი ადგილის მიხედვით. არასრულწლოვანთათვის პირობით მსჯავრად გამოსაცდელი დროის დანიშვნის ბოლო წლების სტატისტიკა ცხადყოფს (2001 წელს პირობითი მსჯავრი გამოყენებულ იქნა არასრულწლოვან მსჯავრდებულთა მთელი რაოდენობის 78%-ის, 2002 წელს 72%-ის, 2003 წელს 70%-ის,

²⁴⁴ პირობითი მსჯავრის ინსტიტუტთან დაკავშირებულ ქართულ იურიდიულ ლიტერატურაში არსებულ აზრთა სხვადასხვაობა იხ. ნაჭყებია გ./ დვალისე ი. (რედ.), 2007, გვ. 391 - 392.

2004 წელს 69%-ის, 2005 წელს 70%-ის, 2006 წელს 62%-ის, 2007 წელს 56%-ის, 2008 წელს 67,4%-ისა და 2009 წელს 53,2%-ის მიმართ), რომ სასამართლო ძალიან ხშირად მიმართავს სასჯელის ამგვარ ფორმას და დამატებით სასჯელად თითქმის ყოველთვის იყენებს ჯარიმას.²⁴⁵

საქართველოს სასჯელაღსრულების, პრობაციისა და იურიდიული დახმარების საკითხთა სამინისტროს პრობაციის ეროვნული ბიუროს 2011 წლის თებერვლის თვის მონაცემებით თავისუფლებაზე ზღუდულ პირთა საერთო რაოდენობაა 33377, მათ შორის 565 არასრულწლოვანია. პრობაციონერებს მთელი საქართველოს მასშტაბით თერთმეტი ბიურო ემსახურება.²⁴⁶ პრობაციის ეროვნული ბიუროდან მოპოვებული ინფორმაციის თანახმად, პრობაციის ბიუროს ერთმა პრობაციის ოფიცერმა ქალაქ თბილისში კონტროლი უნდა განახორციელოს, დაახლოებით, 500 პრობაციონერზე, მათ შორის არასრულწლოვნებზეც, საქართველოს სხვადასხვა რაიონში ეს მონაცემები გაცილებით ნაკლებია და რეგიონების მიხედვით მერყეობს 100-დან 200 პრობაციონერამდე ერთი პრობაციის ბიუროს ოფიცერზე.

სწორედ ის ფაქტი, რომ პრობაციის ოფიცერს ფიზიკურად არა აქვს დრო ზედამხედველობა გაუწიოს არასრულწლოვანი პრობაციონერის საქმიანობას, შეხვედეს და გაიგოს მისი პრობლემები, რათა მოახერხოს მათი გადაჭრა, უნდა ჩაითვალოს ერთ-ერთ მნიშვნელოვან პრობლემად, ვინაიდან ხშირ შემთხვევაში სწორედ პირობითი მსჯავრის (გამოსაცდელი ვადის) პერიოდში, როგორც სახელმწიფო, ასევე საზოგადოებრივი კონტროლის ნაკლებობის გამო არასრულწლოვანი სჩადის კიდევ ერთ დანაშაულს, რასაც შედეგად მოჰყვება ჩადენილი დანაშაულისა და პირობითი მსჯავრის გამოსაცდელი ვადის შეკრება, რაც თავისთავად იწვევს სასჯელის საერთო ზომის მკვეთრ ზრდას.

მართალია, არასრულწლოვანი დამნაშავესათვის გამოსაცდელი ვადის დაწესება მისასაღებელი პრაქტიკაა, მაგრამ ვფიქრობთ, იმ პირობებში, როდესაც პრობაციის ეროვნულ ბიუროს არ შესწევს უნარი (ძალა) კონტროლი გაუწიოს პრობაციონერ არასრულწლოვანს, არასრულწლოვანისათვის გამოსაცდელი ვადის დაწესება ხშირად უარყოფით შედეგს იძლევა, მაგალითად, არასრულწლოვანმა ჩაიდინა ქურდობა, გათვალისწინებული სსკ 177-ე მუხლის II ნაწილით. ზიანის ოდენობა შეადგენდა 200 ლარს. არასრულწლოვანს მიესაჯა თავისუფლების აღკვეთა, რაც სსკ 63-ე და 64-ე მუხლების საფუძველზე მას ეცვლება პირობით მსჯავრად 3 წლით გამოსაცდელი დროის დანიშვნით. იგი გადაეცა პრობაციის სამსახურს, რომელმაც ვერ უზრუნველყო მისი ქცევის სათანადო კონტროლი და არასრულწლოვანმა განმეორებით ჩაიდინა ქურდობა, გათვალისწინებული სსკ 177-ე მუხლის I ნაწილით. ამჯერად, ზიანის ოდენობა შეადგენდა 100 ლარს. მოსამართლეს არაფერი დარჩენია, გარდა იმისა, რომ არასრულწლოვანს მიუსაჯოს 4 ან 6 წლით თავისუფლების აღკვეთა (სამი წელი პირობითი + ერთიდან სამ წლამდე მეორე დანაშაულისათვის). რეალურად არასრულწლოვანმა, რომელმაც ორი მსუბუქი ხასიათის დანაშაული ჩაიდინა, და რომლის ზიანის საერთო ოდენობა არ აღემატება 300 ლარს, უნდა მოიხადოს ოთხიდან ექვს წლამდე თავისუფლების აღკვეთა. არასრულწლოვანს სასჯელის მოხდის შემდეგ ექნება საზოგადოებაში ინტეგრაციის დიდი პრობლემა (მისი მეგობრები იქნებიან მასზე წარმატებულები და ზურგს შეაქცევენ ციხიდან ახლად გამოსულს, რთული ან თითქმის შეუძლებელი იქნება მისთვის სამსახურის მოძიება და ოჯახის წევრებთან ახალი ურთიერთობის დაწყება). უკვე სრულწლოვანი, სავარაუდოდ, დაადგება კრიმინალური კარიერის შექმნის გზას, გააგრძელებს დანაშაულებრივი გზით ცხოვრებას და ისეთ ადამიანებთან ურთიერთობას, რომლებიც მას გაუგებენ (ციხიდან

245 ჩვენ მიერ განხილულ იქნა საქართველოს 37 საერთო სასამართლოს მიერ 2006-2008 წლებში არასრულწლოვანთა სისხლის სამართლის საქმეზე გამოტანილი 152 განაჩენი, რომლებიც ეხებოდა 184 არასრულწლოვან პირს. ანალიზის მეშვეობით დადგინდა, რომ 184 არასრულწლოვანი პირიდან 162-ის მიმართ სასამართლოს მიერ გამოყენებულ იქნა ჯარიმა, როგორც დამატებითი სასჯელი, რომლის საფუძველზეც შემოსულმა ფულადმა თანხამ 426 754 ლარი შეადგინა.

246 <http://www.probaton.ge/content.php?id=751&lang=geo>, 2011 წლის 28 მარტის მდგომარეობით.

გამოსულები). ყოველივეს მიზეზი შეიძლება იყოს სწორედ არასრულწლოვნის მიერ პირველად ჩადენილი დანაშაულის შემდეგ მასზე განხორციელებული არასათანადო სახელმწიფო თუ საზოგადოებრივი კონტროლი.

შექმნილ სიტუაციაში აუცილებელია მოინახოს (ამოქმედდეს) სხვა ალტერნატიული სასჯელის მექანიზმები, ან გაძლიერდეს პრობაციის ეროვნული სამსახურის საქმიანობა უფრო მეტი კვალიფიციური კადრით, რომელთაც სპეციალური მომზადება ექნებათ გავლილი მოზარდთა ფსიქოლოგიასა და პედაგოგიკაში.

გერმანიაში მართლმსაჯულების განხორციელების პრაქტიკოსებს (მოსამართლე, ადვოკატი, ფსიქოლოგი) მოზარდი პრობაციონერის მიერ ახალი დანაშაულის ჩადენის თავიდან აცილება შესაძლებლად მიაჩნიათ, თუ მოზარდს 1) ჰყავს კარგი პრობაციის ოფიცერი, რომელიც ზრუნავს მისი კონკრეტული პრობლემების მოგვარებაზე, 2) აქვს ახალი სამსახური, რაც უზრუნველყოფს მისთვის დღის დაგეგმილ რეჟიმს და 3) მეგობარი ქალი, რომელიც მოზარდს ახალი ცხოვრების (დანაშაულის გარეშე ცხოვრების) დაწყების სურვილს გაუჩინებს, რაც ამ უკანასკნელის მიერ სამსახურის დაწყებას გულისხმობს.

2.4.2. თავისუფლების აღკვეთის თანაფარდობითობის კონსტიტუციური პრინციპი

არასრულწლოვნის მიმართ სასჯელის სახით თავისუფლების აღკვეთის შეფარდებისას გათვალისწინებულ უნდა იქნეს ე. წ. პროპორციულობის/თანაფარდობის კონსტიტუციური პრინციპი. საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს განმარტებით, თანაზომიერების პრინციპი „პირდაპირ უკავშირდება სამართლებრივი სახელმწიფოს პრინციპს. სწორედ თანაზომიერების პრინციპი ადგენს მატერიალურ მასშტაბებს კანონმდებლისათვის ძირითადი უფლებების შეზღუდვისას. თუ ნორმა ამ პრინციპებს არ შეესაბამება, ის დაუშვებლად თვითნებობის შესაძლებლობას. ადამიანის თავისუფლების სფეროში სახელმწიფოს თვითნებობა კი ავტომატურად ნიშნავს ადამიანის ღირსების, როგორც კონსტიტუციური წესრიგის უმაღლესი პრინციპის, სამართლებრივი სახელმწიფოსა და სხვა კონსტიტუციური პრინციპების დარღვევას და ადამიანის თავისუფლების ძირითადი უფლების არაკონსტიტუციურ ხელყოფას”.²⁴⁷

არასრულწლოვნისათვის თავისუფლების აღკვეთის შეფარდებისას თანაფარდობის პრინციპის გათვალისწინება გულისხმობს: 1) ლეგიტიმური მიზნის მიღწევას; 2) აუცილებლობას; 3) ლეგიტიმური მიზნის შესაბამისობას (თანაფარდობის ვინრო გაგება).²⁴⁸ განვიხილოთ თითოეული მათგანი ცალ-ცალკე:

➤ ლეგიტიმური მიზნის მიღწევა არასრულწლოვანთა მიმართ თავისუფლების აღკვეთის დანიშვნის დროს გულისხმობს სასჯელის კონკრეტულ ვადას, რომელმაც უნდა უზრუნველყოს სასჯელის მიზნები. როგორც აღინიშნა, არასრულწლოვნისათვის სასჯელის მიზანი მისი აღზრდაა. შესაბამისად, მოსამართლის მიერ შერჩეული უნდა იყოს სასჯელის ისეთი ზომა, რომელიც არასრულწლოვნის რესოციალიზაციას უზრუნველყოფს. სასჯელის ზომა ორიენტირებული უნდა იყოს აღზრდის მიღწევაზე.²⁴⁹ კრიმინოლოგიურ ლიტერატურაში დავაა იმაზე, არასრულწლოვნისათვის მისჯილი მოკლევადიანი (ექვსი თვიდან ერთ წლამდე) თუ გრძელვადიანი (ერთი წლიდან სამ წლამდე) სასჯელი არის თუ არა რესოციალიზაციის მომტანი. კრიმინოლოგიაში დავას არ იწვევს ის გარემოება, რომ ოთხი ან ხუთი წლით თავისუფლების აღკვეთა ხელს უწყობს არა პირის რესოციალიზაციას, არამედ ფრუსტრაციასა და სოციალიზაციის დაკარგვას.²⁵⁰

247 საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს 2009 წლის 6 აპრილის №2/1/415 გადაწყვეტილება.

248 Ostendorf, H., 2009. S. 149-153; დემეტრაძე ა./კობახიძე ი., 2008, გვ. 88-89.

249 Ostendorf, H., 2009. S. 150.

250 Ostendorf, H., 2009. S. 152; Peters, K., 1960. S. 193; Mollenhauer, W., 1961, S. 162.

➤ არასრულწლოვნისათვის თავისუფლების აღკვეთის ზომა უნდა იყოს აუცილებელი. აუცილებელია ისეთი სასჯელის ზომა, რომელიც უზრუნველყოფს სასჯელის მიზნის მიღწევას. თუ თავისუფლების აღკვეთის მცირე ზომას შეუძლია სასჯელის მიზნის მიღწევა და მიუხედავად ამისა, გამოყენებულ იქნება მაღალი ზომის თავისუფლების აღკვეთა, ეს იქნება მსჯავრდებულის ინტერესებში არასავალდებულო ჩარევა. ²⁵¹ აღნიშნული საკითხი გამტკიცებულია სამართლიანი სახელმწიფოს კონსტიტუციური პრინციპით, ამიტომ მოსამართლე ვალდებულია თავისუფლების აღკვეთის მცირე ზომა შეარჩიოს, თუ იგი სასჯელის მიზნებს უზრუნველყოფს. ²⁵²

➤ დაბოლოს, აუცილებელია მოხდეს იმის განხილვა, არის თუ არა თავისუფლების აღკვეთის ზომა ლეგიტიმური მიზნის შესაბამისი (თანაფარდობის ვინრო გაგება). აღნიშნული გულისხმობს, რომ არასრულწლოვნისათვის თავისუფლების აღკვეთის ზომა მის მიერ ჩადენილი დანაშაულის პროპორციული უნდა იყოს და უზრუნველყოს მის მიერ დანაშაულის განმეორებით ჩადენის შეუძლებლობა. ²⁵³ იმისათვის, რომ მოხდეს მოცემული მესამე კომპონენტის კრიტერიუმების სრულად დაკმაყოფილება მოსამართლე ვალდებულია დაადგინოს: დამნაშავის პიროვნება (სოციალური, ოჯახური ურთიერთობები) და დანაშაულის ჩადენის მოტივი; მსხვერპლთან მისი დამოკიდებულება როგორც დანაშაულის ჩადენის მომენტში, ისე დანაშაულის შემდეგ; დამნაშავის განვითარებისათვის სასჯელის სავარაუდო ფიზიკური და ფსიქოლოგიური შედეგები. ²⁵⁴

პროპორციულობის/თანაფარდობის პრინციპის გამოყენების დროს თავისუფლების აღკვეთის შეფარდებისას სასჯელის ზომა ისე უნდა იყოს შერჩეული არასრულწლოვნისთვის, რომ მას იყოს არა დასჯის, არამედ აღმზრდელობითი ხასიათის. სასჯელის სახით თავისუფლების აღკვეთას აღმზრდელობითი ხასიათი უნდა ჰქონდეს. არასრულწლოვნისათვის მისჯილმა არაპროპორციულმა სასჯელმა შეიძლება გამოიწვიოს მისი პატივისა და ღირსების შელახვა. საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს 2007 წლის 26 ოქტომბრის №2/2-389 გადაწყვეტილება შემდეგნაირად განმარტავს პატივისა და ღირსების შემლახავ მოპყრობას: „მოპყრობა მსხვერპლში აღძრავს შიშის, ტკივილისა და არასრულფასოვნების განცდას; ეს განცდა ამცირებს და აკნინებს მსხვერპლს; განცდა ტყხს მსხვერპლის ფიზიკურ ან მორალურ მდგომარეობას; მოპყრობის მიზანია მსხვერპლის დამცირება; მოპყრობის ხარისხი აღწევს სიმკაცრის მინიმალურ დონეს მაინც. დამამცირებელი მოპყრობის ფაქტი უნდა დადგინდეს ობიექტურ გარემოებებზე დაყრდნობით და არა სავარაუდო მსხვერპლის სუბიექტური შეგრძნებებისა და განცდების ანალიზის საფუძველზე. ... პატივისა და ღირსების ხელმყოფი კანონი უნდა შეიცავდეს ნორმებს, რომლებიც იქნებოდა იმდენად მკაცრი, ამორალური და უსამართლო, რომ ისინი ობიექტური თვალსაზრისით მოახდენდნენ: პიროვნების მიერ საკუთარი მორალური თვისებების შეფასების (ღირსების) ან საზოგადოების მხრიდან პიროვნების მიმართ შეფასებითი დამოკიდებულების (პატივის) დაკნინებას“.

251 Ostendorf, H., 2009. S. 152.

252 იქვე.

253 იქვე, გვ. 153.

254 იქვე.

2.4.3. არასრულწლოვნისათვის თავისუფლების აღკვეთის დანიშვნის აუცილებელი პირობები

საქართველოს სისხლის სამართლის კოდექსის 89-ე მუხლის თანახმად, „არასრულწლოვნისათვის სასჯელის დანიშვნის დროს ამ კოდექსის 53-ე მუხლით გათვალისწინებულ გარემოებებთან ერთად მხედველობაში მიიღება მისი ცხოვრებისა და აღზრდის პირობები, ფსიქიკური განვითარების დონე, ჯანმრთელობის მდგომარეობა, სხვა პიროვნული თავისებურებანი, მასზე ასაკით უფროსი პირის ზეგავლენა“.

საქართველოს სისხლის სამართლის კოდექსის 53-ე მუხლი მიუთითებს სასჯელის დანიშვნის ზოგად პრინციპებზე, ხოლო ამავე კოდექსის 89-ე მუხლი ზოგად პრინციპებთან ერთად აუცილებლად მიიჩნევს არასრულწლოვნის როგორც ცხოვრებისეული, ისე პიროვნული მდგომარეობის შეფასებას.

საქართველოს სისხლის სამართლის კოდექსის 53-ე მუხლის მესამე ნაწილის თანახმად, სასჯელის დანიშვნის დროს სასამართლო ითვალისწინებს დამნაშავეს პასუხისმგებლობის შემამსუბუქებელ და დამამძიმებელ გარემოებებს, კერძოდ, დანაშაულის მოტივსა და მიზანს, ქმედებაში გამოვლენილ მართლსაწინააღმდეგო ნებას, მოვალეობათა დარღვევის ხასიათსა და ზომას, ქმედების განხორციელების სახეს, ხერხსა და მართლსაწინააღმდეგო შედეგს, დამნაშავეს წარსულ ცხოვრებას, პირად და ეკონომიკურ პირობებს, ყოფაქცევას ქმედების შემდეგ, განსაკუთრებით მის მისწრაფებას, აანაზღაუროს ზიანი, შეურიგდეს დაზარალებულს.

სს კოდექსის 53-ე მუხლის ეს ნორმა მეტად ზოგადია და გამოიყენება როგორც სრულწლოვანი, ისე არასრულწლოვანი ბრალდებულებისათვის, ამიტომ მხოლოდ მასზე დაყრდნობა სასჯელის დანიშვნის დროს არასრულწლოვნის სისხლისსამართლებრივი პასუხისმგებლობის თავისებურებების ზოგადი პრინციპების შესაბამისი არ იქნებოდა. შესაბამისად, აუცილებელია სასჯელის დანიშვნის ზოგად პრინციპებთან ერთად, განხილულ, გაანალიზებულ და გათვალისწინებულ იქნეს არასრულწლოვნის ცხოვრებისეული პირობები, პიროვნული განვითარების დონე და სხვა აუცილებელი კრიტერიუმები, რომლებიც სრულ სურათს შექმნის არასრულწლოვნის პიროვნული მდგომარეობის შესახებ.

არასრულწლოვნის მიმართ სასჯელის სახით ვადიანი თავისუფლების აღკვეთის შეფარდება არის ნამდვილი კრიმინალური სასჯელი, ამიტომ იგი უნდა გამოიყენებოდეს მხოლოდ და მხოლოდ აუცილებლობით გამონაკვეთ შემთხვევაში, როგორც ერთადერთი და უკიდურესი სისხლისსამართლებრივი პასუხისმგებლობის სახე. მისი გამოყენება შეიძლება როგორც *“ultima ratio”* – უკანასკნელი საშუალება - მხოლოდ მას შემდეგ, რაც სხვა აღმზრდელობითი ხასიათის ღონისძიებებმა, რომელიც გატარდა არასრულწლოვნის მიმართ, რაიმე დადებითი შედეგი არ გამოიღო და არასრულწლოვანი კვლავ აგრძელებს დანაშაულის ჩადენას.²⁵⁵

საქართველოს სისხლის სამართლის კოდექსის 81-ე მუხლის მიხედვით, „არასრულწლოვან დამნაშავეს შეიძლება დაენიშნოს სასჯელი ან აღმზრდელობითი ზემოქმედების იძულებითი ღონისძიება“. კანონმდებელი არასრულწლოვანი დამნაშავეს მიმართ სისხლისსამართლებრივი პასუხისმგებლობის ორ სახეზე მიუთითებს: 1. სასჯელი და 2. აღმზრდელობითი ზემოქმედების იძულებითი ღონისძიება. თუმცა პასუხისმგებლობის ეს ორივე სახე არასრულწლოვნის აღმზრდელობითი ხასიათის ღონისძიებებში უნდა ჩაითვალოს, ვინაიდან სსკ 82-ე მუხლში ჩამოთვლილი სასჯელის სახეები (საზოგადოებისათვის სასარგებლო შრომა, გამასწორებელი სამუშაოები, თავისუფლების შეზღუდვა, თავისუფლების აღკვეთა) მაინც

255 Laubenthal, K./Baier, H., 2006. S. 160.

აღმზრდელი ხასიათის მატარებელი პასუხისმგებლობის სახეებია და ემსახურება არასრულწლოვნის აღზრდას.

გარდა ამისა, არასრულწლოვნისთვის სსკ 82-ე მუხლით გათვალისწინებული სასჯელის შეფარდების კრიტერიუმები (სსკ მუხლი 89) იძლევა სრულ პირობას იმისთვის, რომ არასრულწლოვნისათვის სისხლისსამართლებრივი პასუხისმგებლობის სახით სასჯელის დანიშვნა აღქმულ იქნეს, როგორც აღმზრდელი ხასიათის ღონისძიება, რომლის მიზანი არასრულწლოვნის რესოციალიზაცია და მისი საზოგადოებაში ისეთ სრულფასოვან წევრად დაბრუნებაა, რემელიც მის მიერ დადგენილ და კოდიფიცირებულ ნორმებს აღარ დაარღვევს.

საქართველოს სისხლის სამართლის კოდექსის 53-ე და 89-ე მუხლების პირობების არსებობისას საქმე გვექნება არასრულწლოვნის ე. წ. „საზიანო გადახრასთან“. „საზიანო გადახრა“ ინგლისურად ნიშნავს “criminal tendencies”, ხოლო გერმანულად “Schädliche Neigungen”. 256

არასრულწლოვნის „საზიანო გადახრები“, ანუ „კრიმინალური გადახრები“ გამომდინარეობს მისი პიროვნებიდან, რაც გამოწვეულია აღზრდით და/ან სოციალური გარემოთი, რომელთანაც კავშირი აქვს არასრულწლოვანს და რაც მისი განვითარების ამ ეტაპზე არა მარტო საზოგადოების სრულფასოვანი წევრობას უშლის ხელს, არამედ საზოგადოებას აფიქრებინებს, რომ მან შეიძლება ჩაიდინოს დანაშაულები, რაც ადამიანთა თანაცხოვრებას შეუშლის ხელს. 257

არასრულწლოვანში „საზიანო გადახრების“ დადგენა მნიშვნელოვანია მისი პროფილაქტიკის მიზნებიდან გამომდინარე. ის შესაძლებლობას აძლევს მოსამართლეს იყოს „მოქნილი“, თითოეული არასრულწლოვანი შეაფასოს პიროვნებიდან გამომდინარე და მხოლოდ ამის შემდეგ მიიღოს მისთვის სასჯელის დანიშვნის ღონისძიებები.

არასრულწლოვნის „საზიანო გადახრებში“ იგულისხმება კრიმინალური მოქმედებების ჩადენის სურვილი.

არასრულწლოვნის „საზიანო გადახრა“ შედგება სამი ელემენტისაგან: 1) არასრულწლოვნის პიროვნული ნაკლი, რომლის საფუძველზეც უფლებამოსილი ორგანო (პირი) – მოსამართლე – აკეთებს მასზე 2) უარყოფით პროგნოზს, რაც 3) ციხის პირობებში არასრულწლოვნის აღზრდას – რესოციალიზაციას – მოითხოვს (ისახავს მიზნად). განვიხილოთ თითოეული კრიტერიუმი ცალ-ცალკე:

1. არასრულწლოვნის პიროვნული ნაკლი

არასრულწლოვნის პიროვნული ნაკლი არის არასრულწლოვნის პიროვნული განვითარების დამახინჯება, რომელიც არ გამოირჩევა მომავალში მის მიერ დანაშაულის ჩადენას, რაც აუცილებელს ხდის არასრულწლოვნის მიმართ ხანგრძლივად პედაგოგიური ღონისძიებების განხორციელების აუცილებლობას. 258 არასრულწლოვნის პიროვნებაში ნაკლი შეიძლება გამოწვეული იყოს მისი პიროვნული ჩვევებიდან გამომდინარე, არასწორი აღზრდით ან გარე სამყაროს ნეგატიური გავლენით. 259

არასრულწლოვნის პიროვნული ნაკლი სახეზე უნდა იყოს როგორც დანაშაულის ჩადენის

256 „საზიანო გადახრის“ ცნება მე-20 საუკუნის დასაწყისში წარმოიშვა. პირველად იგი ავსტრიის 1928 წლის კანონში „არასრულწლოვან დამნაშავეთა ღონისძიებების“ შესახებ გამოჩნდა.

257 Schaffstein, F. /Beulke, W., 2005. S. 142; Diemer, H. /Schoreit, A. /Sonnen, B-R., 2008. S. 192; Eisenberg, U., 2010. S. 238.

258 Eisenberg, U., 2010. S. 238.

259 Eisenberg, U., 2010. S. 238; Schaffstein, F. /Beulke, W., 2005. S. 143.

ნინ და ჩადენის მომენტში, ასევე ჩადენის შემდეგ. არასრულწლოვნის პიროვნული ნაკლის დადგენისას დიდი მნიშვნელობა ენიჭება მის ე. წ. „დამნაშავის ფსიქოსოციალურ დიაგნოზს“. 260 ეს სამედიცინო ცნება კრიმინოლოგიური თვალსაზრისით უნდა იქნეს დანახული. ამ მხრივ მნიშვნელოვანი ფაქტორებია არასრულწლოვნის პიროვნება და მისი სოციალური გარემო: არასრულწლოვნის მიერ განვლილი გზა ოჯახში, სკოლაში, სამსახურში და თავისუფალი დროის გამოყენების დროს, აგრეთვე მისი ეკონომიკური მდგომარეობა და ცხოვრებისეული (სამომავლო) პერსპექტივები. 261 გარდა ზემოთ ჩამოთვლილი პირობებისა, გასათვალისწინებელია ისიც, რომ რასაც სრულწლოვანი ადამიანები არასრულწლოვნის პიროვნულ ნაკლად შეაფასებენ, შეიძლება იყოს ნორმალური მოვლენა, რაც არასრულწლოვნის ბიოლოგიური, ფსიქოლოგიური და სოციალური გადრამავალი პერიოდით არის განპირობებული. 262

პრაქტიკაში გამორიცხულია იმ არასრულწლოვნისათვის პიროვნული ნაკლის დადგენა, რომელმაც პირველად ჩაიდინა დანაშაული, მაგრამ გამონაკლისის სახით შესაძლებელია არასრულწლოვნის პიროვნული ნაკლი დადგინდეს თუნდაც პირველი დანაშაულის ჩადენის შემდეგ, თუ იგი დანაშაულის ჩადენისას აქტიურობითა და ძალადობით მკვეთრად გამოირჩეოდა.

არასრულწლოვნის მიერ მშობლების აღმზრდელობითი ნორმების უგულებელყოფა და თანატოლების ჯგუფზე (თუნდაც კრიმინალური სურვილების მქონე) ორიენტაცია არ მეტყველებს მის პიროვნულ ნაკლზე. ჯგუფური დინამიკა და მისი ზეგავლენა არასრულწლოვანზე ახალგაზრდა ადამიანთათვის ნორმალური ფენომენია და იგი არ შეიძლება დანახულ იქნეს, როგორც არასრულწლოვნის პიროვნული ნაკლი, რომლიც გამოსწორებას საჭიროებს.

ასევე მის „საზიანო (კრიმინალურ) გადახრაზე“ არ მეტყველებს მის მიერ დანაშაულის სპონტანურად – კონფლიქტიდან, შესაძლებლობიდან და საჭიროებიდან გამომდინარე – ჩადენა. დანაშაულის სპონტანურად ჩადენა ხდება მაშინ, თუ არასრულწლოვანი ყოველგვარი წინასწარი მოფიქრების გარეშე სჩადის დანაშაულს. დანაშაული მიიჩნევა კონფლიქტის გამო ჩადენილად, თუ ურთიერთშელაპარაკების ნიადაგზე არასრულწლოვანი მეორე პირს მიაყენებს სხეულის დაზიანებას. შესაძლებლობიდან გამომდინარე დანაშაულის ჩადენად მიიჩნევა არასრულწლოვნის მიერ რაიმე მოვლენის გამოყენება, მაგალითად, სადგომზე მდგომი ავტომანქანიდან, რომლის მინა ჩანეულია, არასრულწლოვანი იღებს ხელჩანთას. სპონტანურად, შესაძლებლობიდან და კონფლიქტიდან გამომდინარე, დანაშაულის ჩადენას უნდა ჰქონდეს მოქმედების მყისიერობა, ანუ არასრულწლოვნის უკანონო ქმედება არის დანაშაულის მომენტში გადაწყვეტილი და ჩადენილი. დანაშაულის საჭიროებიდან გამომდინარე ჩადენაში იგულისხმება ის უკიდურესი მდგომარეობა, რომელშიც არასრულწლოვანი იმყოფებოდა და რომლიდანაც, დანაშაულის ჩადენის გარდა, სხვა საშუალებით თავის დაღწევა მას შეუძლებლად მიაჩნდა (შიმშილობისაგან თავის დაღწევის მიზნით, მალაზიიდან სასურსათო პროდუქტების მოპარვა).

მნიშვნელოვანია ასევე არასრულწლოვნის მიერ ჩადენილი ქმედება. „კრიმინალური გადახრა“ სწორედ დანაშაულის ჩადენის დროს უნდა გამოიხატოს, რაც საფუძველი იქნება იმის მტკიცებისა, რომ მას პიროვნული განვითარების ნაკლი აქვს, რომლის გამოსწორებაც აუცილებელია ციხის პირობებში. 263 მაგალითად, არასრულწლოვანს ჩადენილი ჰქონდა ქურდობა, ხოლო შემდეგ მან ჩაიდინა სხეულის განზრახ დაზიანება. შეუძლებელია იმის

260 Diemer, H. /Schoreit, A. /Sonnen, B-R., 2008. S. 195.

261 იქვე.

262 იქვე.

263 Laubenthal, K./Baier, H., 2006. S. 274.

თქმა, რომ არასრულწლოვანს აქვს პიროვნული ნაკლი, ვინაიდან წარმოდგენილია ორი სრულიად საპირისპირო ხასიათის დანაშაული. სხვაგვარად იქნებოდა საქმე, თუ არასრულწლოვანს ქურდობის დროს დანაშაულზე წაასწრებდნენ და იგი სხვა პირს სხეულის განზრახ დაზიანებას მიაყენებდა დანაშაულის დაფარვის, მოპარულის შენარჩუნების თუ სხვა რაიმე მიზეზის გამო.

ყოველივე ზემოაღნიშნულიდან გამომდინარე, არასრულწლოვნის პიროვნული ნაკლი თვალსაჩინოა, თუ არასრულწლოვან დამნაშავეს, თავისი პიროვნულობიდან გამომდინარე, მცდარი შინაგანი სურვილები (იმპულსები) ჩვევაში აქვს გადაქცეული (სუბიექტური კომპონენტი) და არსებობს იმის დიდი ალბათობა, რომ იგი კიდევ ჩაიდენს კანონსაწინააღმდეგო ქმედებებს (ობიექტური კომპონენტი).²⁶⁴

2. უარყოფითი პროგნოზი

პიროვნების შესახებ პროგნოზის გაკეთება მეტად რთულია. მით უფრო რთულია ეს მოზარდის შემთხვევაში და თან მასში კრიმინოლოგიური სახის ნაკლის დადგენა.²⁶⁵ ფსიქოპათიური და ნევროტიული (Neurotisch) ხასიათის დეფიციტთან ერთად, გასათვალისწინებელია მოზარდის გარდატეხის მდგომარეობისგან (ხშირი უხასიათობა, ხასიათის უცაბედი (უმბიზეზო) გაუარესება ან, პირიქით, სურვილთა მრავალფეროვნება, ზედმეტი ემოციურობა, გულმავიწყობა, ფანტაზიურობა, წინდაუხედაობა, გადაწყვეტილების მიღების სირთულე) გამონეული ნიშნები.²⁶⁶

არასრულწლოვნის შესახებ უარყოფითი პროგნოზის გაკეთება ხდება არასრულწლოვნის პიროვნული ნაკლის დადგენის საფუძველზე. არასრულწლოვანი დამნაშავეს უარყოფითი კრიმინოლოგიური, ანუ „ფსიქოსოციალური დიაგნოზი“ გულისხმობს იმ საშიშროების დადგენას, რომ არასრულწლოვანი ჩაიდენს სხვა დანაშაულებს, თუ მას არ შეეფარდა ვადიანი თავისუფლების აღკვეთა. ადამიანის შესახებ დასკვნის (პროგნოზის) გაკეთების მეცნიერული თვალსაზრისი გამორიცხავს ზუსტი პროგნოზის გაკეთებას. პროგნოზთა კვლევის თანახმად, მეტად ძნელია იმ საშიშროების წინასწარ გამოცნობა, რომელიც არასრულწლოვანმა შეიძლება მიაყენოს საზოგადოებას.²⁶⁷ ასეთი პროგნოზის გაკეთება მით უფრო რთულია, თუ გავითვალისწინებთ, რომ ამას (არასრულწლოვნის შეფასებას) ისეთი პირები ახორციელებენ, რომლებსაც ახლო ურთიერთობა არ ჰქონიათ და არ აქვთ არასრულწლოვანთან და მხოლოდ არასრულწლოვანთან რამდენიმე გასაუბრების (ხშირ შემთხვევაში კი მის ხელთ არსებული სისხლის სამართლის საქმის საფუძველზე, რომელიც მხოლოდ ფაქტობრივ გარემოებებს ემყარება და მოკლე და ანალიზისთვის არასაკმარის ან საერთოდ არავითარ ინფორმაციას არ იძლევა არასრულწლოვნის განვლილ ცხოვრებასა და მის სოციალურ გარემოზე) საფუძველზე აფასებენ მას და გეგმავენ მისი გამოსწორების გზებს.

არასრულწლოვნის შესახებ უარყოფითი პროგნოზის გაკეთებას დიდი მნიშვნელობა აქვს არასრულწლოვნისთვის. არასრულწლოვნის „ოფიციალურად“ კრიმინალად გამოცხადებას, ანუ მის ეტიკეტირებას, შეიძლება მოჰყვეს არასრულწლოვნის მიერ მისთვის „მინიჭებული“ დამნაშავეს სტატუსის აღიარება და უკვე ციხის პირობებში მისი გამართლება. იმისათვის რომ თავიდან იქნეს აცილებული არასრულწლოვნის კრიმინალად ეტიკეტირება,²⁶⁸ საჭიროა არასრულწლოვანთა მოსამართლემ არასრულწლოვნის შესახებ უარყოფითი

264 იქვე, გვ. 272.

265 Ostendorf, H., 2009. S. 163.

266 იქვე.

267 Diemer, H. /Schoreit, A. /Sonnen, B-R., 2008. S. 197.

268 Laubenthal, K./Baier, H., 2006. S. 275.

პროგნოზის გაკეთება მოახერხოს პედაგოგიური თვალსაზრისით, ანუ იმსჯელოს არასრულწლოვნის მიერ ჩადენილ დანაშაულზე, მის პიროვნებაზე ისე, რომ არასრულწლოვანმა თავი არა კრიმინალად, არამედ საზოგადოების ნაწილად იგრძნოს, რომელმაც (არასრულწლოვანმა) თავის ქმედებებში ისეთი შეცდომა დაუშვა, რისი გამოსწორებაც ჯერ კიდევ (თუნდაც ციხის პირობებში) შესაძლებელია.

არასრულწლოვნის შესახებ პროგნოზის გაკეთების დროს განსაკუთრებული ყურადღება უნდა მიექცეს მის მიერ ახალი დანაშაულის ჩადენის შესაძლებლობას. ამ მხრივ გათვალისწინებულ უნდა იქნეს როგორც მოზარდის პიროვნება, ისე მისი სოციალური გარემო და ოჯახური მდგომარეობა.

არასრულწლოვნის შესახებ პროგნოზის გაკეთების დროს დიდი ყურადღება უნდა მიექცეს დამნაშავის საქციელს ჩადენილი ქმედების შემდეგ. დადებითად უნდა შეფასდეს მისი მისწრაფება აუნაზღაუროს დაზარალებულს მიყენებული ზარალი, მოუხადოს მას ბოდიში და ა. შ. 269

ასევე დადებითად უნდა შეფასდეს მოზარდის მტკიცე ოჯახური მდგომარეობა, მისი კარგი ურთიერთობა მშობლებთან, ოჯახის მყარი ფინანსური მდგომარეობა. 270

დადებითად არის ასევე შესაფასებელი, თუ არასრულწლოვნის მიერ ჩადენილ პირველ და მეორე დანაშაულს შორის საკმაოდ დიდი დრო არის გასული.

ასევე დადებითად შეიძლება შეფასდეს პირობითი მსჯავრის დროს არასრულწლოვნის მიერ დანაშაულის ჩადენა და აუცილებელი არ გახდეს მისთვის თავისუფლების აღკვეთის შეფარდება, თუ არასრულწლოვანი მანამდე პირნათლად ასრულებდა მასზე დაკისრებულ მოვალეობას, სერიოზულად იდგა გამოსწორების გზაზე და თუ მის მიერ ჩადენილი დანაშაული მსუბუქი ხასიათისაა 271 (მაგალითად, პრობაციონერი მოზარდი ერთი წელი უკვე მუშაობს. მისი მუშაობით კმაყოფილები არიან როგორც პრობაციის ოფიცერი, ასევე დამსაქმებელი. მოზარდ მეგობრებთან ყოფნის დროს ჩხუბი მოუვიდა სხვა არასრულწლოვნების ჯგუფთან და ერთ-ერთ მათგანს მიაყენა სხეულის მსუბუქი დაზიანება).

არასრულწლოვნის შესახებ პროგნოზის გაკეთების დროს დადებითი მომენტების არსებობის შემთხვევაში მოსამართლე ვალდებულია ამ მომენტების გამოყენებითა და გათვალისწინებით არასრულწლოვანს დაუნიშნოს ისეთი სახის ალტერნატიული სასჯელი, 272 რომელიც მასში (არასრულწლოვანში) აამაღლებს საზოგადოებრივი ნორმების მიმართ პატივისცემას. აღნიშნული ხელს შეუწყობს იმ გარემოებას, რომ მოზარდმა კავშირი (შემხებლობა) არ იქონიოს ციხესთან.

გარდა არასრულწლოვანში გამოვლენილი ნაკლის საფუძველზე გაკეთებული უარყოფითი დასკვნისა, სასჯელის დანიშვნა შეიძლება, თუ არასრულწლოვანმა ჩადინა მძიმე დანაშაული. მაშინ სასჯელი გარდაუვალია, ჩადენილი ქმედებიდან გამომდინარე. ამ შემთხვევაში სსკ 53-ე და 89-ე მუხლების კრიტერიუმებს მცირედი დატვირთვა ენიჭება და ისიც მხოლოდ სასჯელის ზომის განსაზღვრის დროს.

გთავაზობთ არასრულწლოვნის პიროვნების შესახებ პროგნოზის გაკეთების გრაფიკულ გამოსახულებას, სადაც აღწერილია პროგნოზის გაკეთებისათვის საჭირო დადებითი და უარყოფითი ფაქტორები: 273

269 Ostendorf, H., 2007. S. 163.

270 იქვე.

271 იქვე.

272 Eisenberg, U., 2010. S. 241.

273 Ostendorf, H., 2009. S.65.

დადებითი	განსახილველი ფაქტორები	უარყოფითი
	1.მზარდის სოციალიზაცია	
სტაბილური სოციალურ-ეკონომიკური განვითარების პირობები ოჯახში		მისაბაძი პირების ხშირი ცვლა ბავშვობაში; დიდი ხნით ბავშვთა სახლში ყოფნა
მშობლების აღზრდის მისაღები მეთოდები		მიუღებელი (მკაცრი) აღზრდის მეთოდები ან აღზრდის განუხორციელებლობა
ნორმალური ქცევა სკოლაში		სკოლაში ხშირი დასჯა და სკოლიდან გარიცხვა
		მშობლების მხრიდან კანონით დადგენილი ნორმების დარღვევა
	2 . სოციალური ურთიერთობები	
მშობლებთან კარგი, ნორმალური ურთიერთობა. ნორმალური ურთიერთობა კონფორმულ თანატოლებთან		სოციალური იზოლაცია ან ურთიერთობა კრიმინალური მენტალიტეტის მატარებელ (სუბკულტურის) თანატოლებთან

	3. სასწავლო და სამუშაო გარემო	
სწავლობს საგანმანათლებლო, პროფესიულ სასწავლებელში ან აქვს მყარი სამუშაო ადგილი		ხშირად იცვლის სამუშაოს, არ სწავლობს
	4. საცხოვრებელი ადგილი	
აქვს საკუთარი ოთახი, ბინა, სადაც თავს კომფორტულად გრძნობს		ხშირად იცვლის საცხოვრებელ გარემოს, ცხოვრობს უცხო პირებთან. აქვს ცხოვრების ცუდი პირობები. არ გააჩნია მუდმივი საცხოვრებელი ადგილი
	5. თავისუფალი დრო	
თავისუფალი დროის აქტიური დაგეგმვა და გამოყენება. ალკოჰოლისა და ნარკოტიკების მიღების კონტროლი. ფულის რეალისტური, ეკონომიკური ხარჯვა		თავისუფალ დროს ატარებს ქუჩაში - „ბირუაზე“. ალკოჰოლზე და ნარკოტიკებზე დამოკიდებულება. ეკონომიკური შემოსავლის შეუსაბამოდ თავისუფალი დროის გატარება
	6. ნასამართლობა	
ნასამართლობის არქონა ან ისეთი დანაშაულის ჩადენა, რომელიც დიდი მნიშვნელობით არ გამოირჩევა პროგნოზის გაკეთების დროს (მაგ., გაუფრთხილებლობით სხეულის დაზიანება მოძრაობის წესების დარღვევის გამო)		ჩადენილი აქვს რამდენიმე დანაშაული

დასასრულ, უნდა აღინიშნოს, რომ არასრულწლოვნის მიმართ გამოყენებული სასჯელი, მათ შორის თავისუფლების აღკვეთა, უნდა ატარებდეს პოზიტიური ინდივიდუალური (სპეციალური) პრევენციის ხასიათს. პოზიტიური ინდივიდუალური პრევენციით დამნაშავეს რესოციალიზაცია უნდა მოხდეს ისეთი სახის ღონისძიებებით, რომელთა მიზანი იქნება დამნაშავეს პიროვნულ განვითარებაში არსებული პრობლემებისა და სოციალიზაციის ნაკლებობის გამოსწორება. 274

3. ციხის პირობებში არასრულწლოვნის აღზრდა

არასრულწლოვნის „საზიანო გადახრების“ ერთ-ერთი ელემენტი არის არასრულწლოვანში ნაკლის (კრიმინალური გადახრის) დადგენის საფუძველზე მასთან გრძელვადიანი აღმზრდელობითი ღონისძიებების გამოყენება თავისუფლების აღკვეთის ჩათვლით. არასრულწლოვანში „საზიანო გადახრა“ იმ ხარისხის უნდა იყოს, რომ სხვა ისეთი ღონისძიებები, როგორებიცაა: ჯარიმა, გაფრთხილება, ზიანის ანაზღაურების მოვალეობის დაკისრება, ქცევის შეზღუდვა – ზემოქმედებას ვეღარ ახდენდნენ მის გამოსწორებაზე და საჭირო იყოს უფრო ინტენსიური, წინასწარდაგეგმილი ღონისძიებები, რომლის მიზანია არასრულწლოვანზე აღმზრდელობითი ზემოქმედების მოხდენა. 275

ფსიქოლოგიურ-პედაგოგიური თვალსაზრისით, აღზრდაში იგულისხმება ის მოქმედებანი (ღონისძიებანი), რომელთა საშუალებითაც აღმზრდელი ცდილობს აღსაზრდელის გამოსწორებას, მასში საზოგადოებაში აღიარებული ნორმების განმტკიცებას და იმ საქციელის ან შეხედულებების შეცვლას, რომლებსაც საზოგადოება მცდარად მიიჩნევს. 276 აღზრდის ღონისძიებანი უნდა იყოს წინასწარდასახული, დამნაშავეს პიროვნების შესაბამისი და აღმზრდელის მიერ აღზრდის მიზნით არასრულწლოვანთან გამოყენებული. 277

კრიმინოლოგიური თვალთახედვით, არასრულწლოვანი დამნაშავეს აღზრდა, ანუ რესოციალიზაცია არის, ე. წ. პირველადი ან განმეორებითი, სოციალიზაცია, 278 ვინაიდან ხშირად ისინი (არასრულწლოვანი დამნაშავეები) სწორედ სოციალიზაციის ნაკლებობას განიცდიან, რაც შესაძლებელია განპირობებული იყოს სოციალიზაციისათვის საჭირო პირობების არარსებობით. იურიდიულ ლიტერატურაში რესოციალიზაცია გულისხმობს დამნაშავე პირის საზოგადოებაში, სოციალურ გარემოში დაბრუნებას დანაშაულის ჩადენის გარეშე. რესოციალიზაცია გაგებულ უნდა იქნეს როგორც ცხოვრებისეული სოციალიზაციის პროცესის ნაწილი. სიტყვა „რესოციალიზაციის“ კომპონენტი „რე“ გულისხმობს, რომ დამნაშავეს სოციალიზაცია მოხდა საზოგადოებრივი ნორმებისა და ღირებულებების გარეშე ან გაუთვალისწინებლად, რის გამოც მისი უკან („რე“სოციალიზაცია) საზოგადოებაში დაბრუნება არის აუცილებელი. 279

არასრულწლოვნისთვის სსკ 82-ე მუხლის ზ) ქვეპუნქტით გათვალისწინებული ვადიანი თავისუფლების აღკვეთა უნდა ემსახურებოდეს არასრულწლოვნისთვის სასჯელის მისჯის უკიდურეს ზომას, როდესაც არასრულწლოვნის მიმართ წარსულში გამოყენებულ იქნა როგორც მოკლევადიანი, ასევე გრძელვადიანი იძულებითი ხასიათის აღმზრდელობითი ღონისძიებები, მაგრამ მათ არასრულწლოვნის რესოციალიზაციაზე ზეგავლენა ვერ მოახდინეს.

თუ არსებობს, თუნდაც სულ მცირე, ალბათობა, რომ არასრულწლოვანი შეიძლება ვადიანი თავისუფლების აღკვეთის გარეშეც გამოსწორდეს, ეს ალტერნატიული სასჯელი

274 Albrecht, P.-A., 2005. S. 43.

275 Diemer, H. /Schoreit, A. /Sonnen, B-R., 2008. S. 196.

276 Steinbach, Ch., 2003. S. 17.

277 Butz, K., 2003. S. 13; Weber, M., 1990. S. 44.

278 Cornel, H. u.a., 2009. S. 28.

279 იქვე, გვ. 29.

აუცილებლად უნდა იქნეს გამოყენებული, ვინაიდან ციხემ შეიძლება გამოუსწორებელი დალი დაასვას არასრულწლოვანს. 280 გასათვალისწინებელია ასევე, რომ არასრულწლოვანი პატიმარი (14 წლის), მისი ბიოლოგიური, ფსიქოლოგიური და ფიზიკური განვითარებიდან (მდგომარეობიდან) გამომდინარე, ადვილად შეიძლება მოექცეს მასზე უფროსი პატიმრის (17-18 წლის) ზეგავლენის ქვეშ. უფროსი ასაკის პატიმრის ზეგავლენას მხოლოდ ნეგატიური შედეგი შეიძლება მოჰყვეს უმცროსი პატიმრის შეხედულებებზე. უმცროსისათვის უფროსი პატიმარი მისაბამ ფიგურადაც შეიძლება იქცეს, რომლის კრიმინალური თავგადასავალი დიდი აღფრთოვანებით იქნება აღქმული და გახდება მისაბამი.

კანონმდებელს, ითვალისწინებს რა დამნაშავეს რესოციალიზაციის მიზანს, მიაჩნია, რომ არასრულწლოვნისათვის სასჯელის დანიშვნის დროს მხედველობაში უნდა იქნეს მიღებული მასზე ასაკით უფროსი პირების ზეგავლენა, რათა არ მოხდეს მისთვის ვადიანი თავისუფლების აღკვეთის მისჯის პირობებში მისი გაკრიმინალება, სხვა უფროს პატიმრებთან ურთიერთობიდან გამომდინარე.

მოსამართლე, რომელსაც გავლილი აქვს სპეციალური კურსი ბავშვთა ფსიქოლოგიასა და პედაგოგიკაში, ვალდებულია პედაგოგიური თვალსაზრისით გაითვალისწინოს ის გარემოება, რომ სასჯელის სახით ვადიანი თავისუფლების აღკვეთის მისჯა უნდა ემსახურებოდეს არასრულწლოვნის გამოსწორებას (აღზრდას). ამიტომ ზომიერად დიდ ან ზომიერად პატარა სასჯელს შეიძლება პედაგოგიურ-აღზრდელობითი ეფექტურობა არ ჰქონდეს. კერძოდ, მცირე ზომის სასჯელის დანიშვნისას (იგულისხმება ერთ წლამდე თავისუფლების აღკვეთა) არასრულწლოვანი ეცნობა არასრულწლოვან სასჯელალსრულების დაწესებულების ნეგატიურ ბუნებას, ეცნობა სხვადასხვა კრიმინალურ ელემენტებს და ტოვებს არასრულწლოვანთა აღზრდელობით დაწესებულებას ისე, რომ სასჯელალსრულების დაწესებულების ადმინისტრაცია (ნაკლები დროის გამო) ვერც კი ახერხებს მასთან რაიმე აღზრდელობითი სახის ღონისძიებების გატარებას და უბრუნდება საზოგადოებას ნასამართლეები. არსრულწლოვანი მსჯავრდებულისთვის გრძელვადიანი სასჯელის (იგულისხმება 4-5 წელი) უარყოფითი თვისება, პედაგოგიური თვალსაზრისით, ის არის, რომ არასრულწლოვანთა დაწესებულების მიერ პირველი ორი-სამი წლის განმავლობაში გატარებული აღზრდელობითი ღონისძიებების ცხოვრებაში გამოყენებას არასრულწლოვანი ვეღარ ახერხებს გრძელვადიანი სასჯელის გამო და იგი კრიმინალური კარიერისკენ უფრო ისწრაფვის, ვიდრე რესოციალიზაციისაკენ.

გარდა ამისა, მაღალი ზომის თავისუფლების აღკვეთამ არასრულწლოვან დამნაშავეში შესაძლებელია გამოიწვიოს ფრუსტრაცია, 281 რაც ხელს შეუშლის მის საზოგადოებაში დაბრუნებას, მის რესოციალიზაციას.

დასკვნის სახით უნდა აღინიშნოს, რომ, სამწუხაროდ, საქართველოში არ არსებობს სტატისტიკა იმის შესახებ, თუ რამდენად მოქმედებს ციხის პირობები პიროვნების (არასრულწლოვნის) რესოციალიზაციაზე, ანუ სჩადის თუ არა თავისუფლებააღკვეთის ადგილებიდან გათავისუფლებული არასრულწლოვანი კვლავ დანაშაულს. დასავლეთ ევროპასა და ამერიკის შეერთებულ შტატებში ჩატარებულმა კვლევებმა აჩვენა, რომ ის მოზარდები, რომელთაც საპატიმრო სასჯელი შეეფარდათ, სხვებთან შედარებით, უფრო ხშირად სჩადიან განმეორებით დანაშაულს. მათ შორის, დაახლოებით 75-80% ხელმეორედ სჩადის დანაშაულს გათავისუფლებიდან პირველი ორი წლის განმავლობაში და თითქმის ნახევარი ისევ უკან უბრუნდება სასჯელალსრულებით დაწესებულებას. 282 ამ საკითხთან დაკავშირებით

280 Laubenthal, K./Baier, H., 2006. S. 275.

281 Ostendorf, H., 2009. S. 152; Peters, K., 1960. S. 193; Mollenhauer, W., 1961, S. 162.

282 იხ. ესექსის (ინგლისი) უნივერსიტეტის პროფესორის კეროლინ ჰამილტონის მიერ გაეროს ბავშვთა ფონდის ინიციატივით 2007 წლის ანალიზი საქართველოში არასრულწლოვანთა მართლმსაჯულების სისტემის შესახებ; Diemer, H. /Schoreit, A. /Sonnen, B-R., 2008. S. 196.

სამართლიანად აღნიშნავს ლ. ფაფიაშვილი: „კრიმინალურმა და არასრულწლოვანთა მართლმსაჯულების ისტორიამ, ასევე ციხეებიდან გამოსული ახალგაზრდებისათვის სასჯელის ხელმეორედ მისჯის მაღალმა დონემ აჩვენა დასჯაზე დაფუძნებული სისხლისსამართლებრივი კონტროლის ტრადიციული მიდგომის მარცხი“. 283

მნიშვნელოვან პრობლემას წარმოადგენს საქართველოს სისხლის სამართლის კოდექსით გათვალისწინებული სასჯელთა სისტემა. საქართველოს სსკ 55-ე მუხლის თანახმად, „სასამართლოს შეუძლია დანიშნოს ამ კოდექსის შესაბამისი მუხლით დაწესებული სასჯელის ზომის უდაბლეს ზღვარზე ნაკლები სასჯელი ან სხვა, უფრო მსუბუქი სახის სასჯელი, თუ მხარეებს შორის დადებულია საპროცესო შეთანხმება“. აღნიშნული ნორმის გამო მოსამართლეს უფლება არა აქვს დანიშნოს კანონით გათვალისწინებული სასჯელის ზომაზე უფრო ნაკლები ან უფრო მსუბუქი სასჯელი, რაც განპირობებულია საქართველოში დღეს არსებული სასჯელთა უდაბლესი ზომის სიმკაცრით. სასჯელის უდაბლესი ზღვარი ბევრ შემთხვევაში ისეთი მაღალია, რომ შეუძლებელია თუნდაც სასჯელის კანონით გათვალისწინებული უდაბლესი ზომის მისჯით დამნაშავე მოზარდის რესოციალიზაციის მიღწევა. ასე მაგალითად, საქართველოს სსკ 177-ე მუხლის მესამე ნაწილის „გ“ ქვეპუნქტის თანახმად, ქურდობა, 284 ბინაში უკანონო შეღწევით, ისჯება ოთხიდან შვიდ წლამდე თავისუფლების აღკვეთით. იგივე ქმედებისათვის გერმანიის სსკ 243-ე მუხლი ითვალისწინებს სამი თვიდან ათ წლამდე თავისუფლების აღკვეთას, ავსტრიის სსკ 129-ე მუხლი ექვსი თვიდან ხუთ წლამდე, ასევე ექვსი თვიდან ხუთ წლამდე თავისუფლების აღკვეთას ითვალისწინებს ლიხტენშტეინის სსკ 129-ე მუხლი, ხოლო შვეიცარიის სსკ 139-ე მუხლი (ნულიდან) ათ წლამდე თავისუფლების აღკვეთას.

საქართველოს პირობებში, როდესაც სასჯელალსრულების დეპარტამენტის არასრულწლოვანთა აღმზრდელობით დაწესებულებაში 14-დან 18 წლამდე პირები იხდიან სასჯელს და მათთვის შეფარებული სასჯელი მაღალია, არასრულწლოვანი მსჯავრდებული გადააჰყავთ ჩვეულებრივ სრულწლოვან პატიმრებთან, რითაც იკარგება იმ რესოციალიზაციის პროგრამებით გამოწვეული ეფექტი, რომლებიც შესაძლოა განხორციელდა არასრულწლოვანთა აღმზრდელობით დაწესებულებაში და არასრულწლოვანი ურთიერთობას იწყებს მასზე უფროს კრიმინალებთან, რომლებთან ურთიერთობითაც იგი შეიძლება კრიმინალური კარიერის შექმნის გზას დაადგეს.

აუცილებელია გადაიხედოს სასჯელთა ზომის კანონით დადგენილი ზღვარი არასრულწლოვანებთან მიმართებით, რათა სასჯელმა არასრულწლოვანთა აღმზრდელობით დაწესებულებაში მიაღწიოს თავის მიზანს – რესოციალიზაციას – და აღარ გახდეს საჭირო არასრულწლოვანის გადაყვანა იმ ციხეებში, სადაც (ხშირ შემთხვევაში კრიმინალი) სრულწლოვანი მსჯავრდებულები იხდიან სასჯელს.

საქართველოში, როგორც ზემოთ ვნახეთ, დასავლეთ ევროპის ქვეყნებისაგან განსხვავებით, არასრულწლოვანთათვის თავისუფლების აღკვეთის შეფარდება სამი, ოთხი ან ხუთი წლით ძალიან ხშირია, მაშინ როდესაც იმავე დასავლეთის ქვეყნებში ექვსი თვიდან ორ წლამდე იმყოფებიან არასრულწლოვანები ციხეში, 285 ვინაიდან დაბალი სასჯელი (ერთი ან ორი წელი თავისუფლების აღკვეთა) პედაგოგიურ-აღმზრდელობითი თვალსაზრისით უფრო ეფექტურია, ვიდრე მაღალი ზომის სასჯელი. კეროლინ ჰამილტონის მიერ მოპოვებული ინფორმაციით, საქართველოში გასამართლებულ არასრულწლოვანთა 32,5%-ს მისჯილი აქვს თავისუფლების აღკვეთა 5 წლის ვადით. აღნიშნული ფაქტი, პირველ რიგში, მიუთითებს საქართველოში მკაცრი სისხლისსამართლებრივი პოლიტიკის შესახებ და არა მარტო ხელს

283 ფაფიაშვილი ლ., 2008, გვ. 153.

284 საქართველოს უზენაესი სასამართლოს მიერ 2009 წელს გამოქვეყნებული ბოლო წლების სტატისტიკის თანახმად, მოზარდთა მიერ ძიდითადად ქონებრივი დანაშაულია ჩადენილი.

285 იხ. ესექსის (ინგლისი) უნივერსიტეტის პროფესორის კეროლინ ჰამილტონის მიერ გაეროს ბავშვთა ფონდის ინიციატივით 2007 წლის ანალიზი საქართველოში არასრულწლოვანთა მართლმსაჯულების სისტემის შესახებ.

უშლის არასრულწლოვანი დამნაშავეს რესოციალიზაციას, არამედ უარყოფითად მოქმედებენ ციხეებში ადამიანს უფლებათა დაცვაზე, ვინაიდან მაღალი სასჯელები ციხის გადატვირთულობას უწყობს ხელს.

3. არასრულწლოვანთა მიმართ სასჯელთა გამოყენების თავისებურება (სსკ 88-ე მუხლი)

საქართველოს სსკ 88-ე მუხლის მესამე და მეოთხე ნაწილების თანახმად, „თოთხმეტიდან თექვსმეტ წლამდე არასრულწლოვნისათვის დანიშნული თავისუფლების აღკვეთის ვადა შემცირდება ერთი მესამედით. ამასთანავე, საბოლოო სასჯელი არ უნდა აღემატებოდეს ათ წელს. თექვსმეტიდან თვრამეტ წლამდე არასრულწლოვნისათვის დანიშნული თავისუფლების აღკვეთის ვადა შემცირდება ერთი მეოთხედით. ამასთანავე, საბოლოო სასჯელი არ უნდა აღემატებოდეს თხუთმეტ წელს“.

მოცემული მუხლი აწესებს არასრულწლოვნისათვის სასჯელის სხვა ზომას, ვიდრე სრულწლოვანს შეიძლება შეეფარდოს. აღნიშნული არის არასრულწლოვანთა სისხლისსამართლებრივი პასუხისმგებლობის ერთ-ერთი თავისებურება, რაც ფრიად მისასალმებელია. თუმცა აღნიშნული ნორმა შეიძლება გაკრიტიკებულ იქნეს რამდენიმე კუთხით:

➤ იმის მიუხედავად, რომ მოცემული ნორმა არასრულწლოვანს უმსუბუქებს სასჯელის ზომას, ამ ნორმის მიერ დადგენილი და სისხლის სამართლის კოდექსის ზოგადი ნაწილის სასჯელთა მაღალი ზომა მაინც არაპედაგოგიურად უნდა ჩაითვალოს. მაგალითად, 15 წლის დანაშაულის ჩამდენი მოზარდის რესოციალიზაციას არ იწვევს და არ არის პედაგოგიურად გამართლებული ნებისმიერი სასჯელი, რომლის ზომა სცილდება 5 წლით თავისუფლების აღკვეთას. შესაბამისად, კანონმდებელმა უნდა შეამციროს სს კოდექსის 88-ე მუხლში მითითებული სასჯელის ზომები და ეს მუხლი შემდეგნაირად ჩამოაყალიბოს: „თოთხმეტიდან თვრამეტ წლამდე არასრულწლოვნისათვის სასჯელის სახით შეიძლება დაინიშნოს თავისუფლების აღკვეთა ათ წლამდე ვადით. თოთხმეტიდან თექვსმეტ წლამდე არასრულწლოვნისათვის დანიშნული თავისუფლების აღკვეთის ვადა არ უნდა აღემატებოდეს 5 წელს, მის მიერ ჩადენილი განსაკუთრებით მძიმე ხასიათის დანაშაულის (მკვლელობა, ყაჩაღობა, გაუპატიურება, სხეულის განზრახ მძიმე დაზიანება და ა. შ.) გარდა. თექვსმეტიდან თვრამეტ წლამდე არასრულწლოვნისათვის დანიშნული თავისუფლების აღკვეთის ვადა არ უნდა აღემატებოდეს ათ წელს“. ვფიქრობთ, სასჯელის ზომის დაწევით გამართლებული იქნებოდა სასჯელის პედაგოგიური მიზანი – არასრულწლოვნის რესოციალიზაცია.

➤ პროფესორ გამყრელიძის აზრით, სისხლის სამართლის კოდექსის კერძო ნაწილის ის მუხლები, რომლებიც სასჯელის მინიმალურ ზღვრად ითვალისწინებს 10 წლით ან უფრო მეტი ვადით თავისუფლების აღკვეთას, ეწინააღმდეგება სსკ 88-ე მუხლს, მაგალითად, თუ 15 წლის არასრულწლოვანმა ჩაიდინა სსკ 109-ე მუხლის III ნაწილით გათვალისწინებული ქმედება, 10 წელი უნდა მიესაჯოს თუ ამ მუხლის ნაწილით გათვალისწინებული სასჯელის მინიმუმი – 16 წელი. ამ დროს „სასამართლო რთული ამოცანის“ წინაშე დგას, რადგან მას არასრულწლოვნისთვის ათ წელზე მეტი ვადით თავისუფლების აღკვეთის მისჯის უფლება არა აქვს. 286

➤ საქართველოს სსკ 59-ე მუხლის თანახმად, „დანაშაულთა ერთობლიობის დროს სასჯელი ინიშნება თითოეული დანაშაულისათვის და საბოლოო სასჯელის დანიშვნისას ხდება მათი შეკრება. თუ დანაშაულთა ერთობლიობის დროს რამდენიმე დანაშაულისათვის ძირითადი სასჯელი ინიშნება ვადიანი თავისუფლების აღკვეთის სახით, ამ შემთხვევაში ყველაზე მძიმე ერთი ძირითადი სასჯელის გარდა, ხოლო თუ ინიშნება თანაბარი სიმძიმის რამ-

286 გამყრელიძე ო., 2008ბ, გვ. 6-7.

დენიმე სასჯელი – ერთ-ერთი მათგანის გარდა, დანარჩენი ძირითადი სასჯელი (სასჯელე-ბი) ინიშნება ვადის ნახევრიდან სრულ მოცულობამდე ვადით და ისე ხდება მათი შეკრება საბოლოო სასჯელის დანიშვნისას”.

ამავე კოდექსის მე-16 მუხლის თანახმად, „დანაშაულთა ერთობლიობა ნიშნავს ამ კოდექსის მუხლით ან მუხლის ნაწილით გათვალისწინებული ორი ან მეტი ქმედების ჩადენას, რომელთაგან პირი არცერთისთვის არ ყოფილა მსჯავრდებული. დანაშაულთა ერთობლიობად ითვლება აგრეთვე ისეთი ქმედების ჩადენა, რომელიც შეიცავს ამ კოდექსის ორი ან მეტი მუხლით ან მუხლის ნაწილით გათვალისწინებულ დანაშაულთა ნიშნებს”.

2010 წლის თებერვალს განხორციელდა საკანონმდებლო ცვლილება და სასჯელთა სრული შეკრებითობა შეიცვალა ნახევრად შეკრებით.

გავაანალიზოთ მოყვანილი ორი მუხლი პრაქტიკული მაგალითის საშუალებით. არასრულწლოვანმა ა.-მ ბ.-ს წინააღმდეგ დღეს ჩაიდინა ქურდობა ბინაში შეღწევით – ქმედება გათვალისწინებული სსკ 177-ე მუხლის მესამე ნაწილის გ) ქვეპუნქტით. იმავე ა.-მ ერთი კვირის შემდეგ გ.-ს წინააღმდეგ ჩაიდინა ასევე ქურდობა ბინაში შეღწევით – ქმედება გათვალისწინებული სსკ 177-ე მუხლის მესამე ნაწილის გ) ქვეპუნქტით, ხოლო კიდევ ერთი კვირის შემდეგ იგივე ქმედება – დ.-ს წინააღმდეგ, ანუ ა.-ს მიერ ჩადენილია სამი ქურდობა ბინაში შეღწევით, რომლისთვისაც სისხლის სამართლის კოდექსის 177-ე მუხლის მესამე ნაწილის გ) ქვეპუნქტი ითვალისწინებს თავისუფლების აღკვეთას ოთხიდან შვიდ წლამდე. სისხლის სამართლის კოდექსის 59-ე და მე-16 მუხლების ანალიზის მიხედვით, მოსამართლემ ა.-ს ბ.-ს ბინის ქურდობისათვის უნდა შეუფარდოს თავისუფლების აღკვეთა ოთხიდან შვიდ წლამდე ვადით. ვთქვათ, მოსამართლემ ა.-ს შეუფარდა პირველი ქმედებისათვის 5 წლით თავისუფლების აღკვეთა, ხოლო მეორე და მესამე ქმედებისათვის, ანუ ა.-ს მიერ გ.-ს და დ.-ს ბინის ქურდობისათვის მოსამართლემ თითოეული ქმედებისათვის ა.-ს უნდა შეუფარდოს შეფარდებული ხუთი წლით თავისუფლების აღკვეთის ნახევრი, ანუ ორი წელი და ექვსი თვე; პირველი ქმედებისათვის მოსამართლე უფარდებს 5 წელს და მეორე და მესამე ქმედებისათვის 2 წელს და ექვს თვეს და კრებს მათ, ა.-ს, სავარაუდოდ, სულ 10 წლით თავისუფლების აღკვეთას შეუფარდებენ.

თუ არასრულწლოვანი ა. იქნება 14-დან 16 წლამდე, მაშინ მის მიმართ გამოტანილი 10 წლით თავისუფლების აღკვეთა სსკ 88-ე მუხლის საფუძველზე შემცირდება ერთი მესამედით, ანუ 3 წლითა და სამი თვით და **საბოლოო სასჯელი იქნება ექვსი წლითა და ცხრა თვით თავისუფლების აღკვეთა.**

თუ არასრულწლოვანი ა. იქნება 16-დან 18 წლამდე, მაშინ მის მიმართ გამოტანილი 10 წლით თავისუფლების აღკვეთა სსკ 88-ე მუხლის საფუძველზე შემცირდება ერთი მეოთხედით, ანუ 2 წლითა და ექვსი თვით და **საბოლოო სასჯელი იქნება შვიდი წლითა და ექვსი თვით თავისუფლების აღკვეთა.**

მაგალითის მოყვანა საჭირო გახდა იმისათვის, რომ ნათელი გამხდარიყო სისხლის სამართლის კოდექსის 88-ე მუხლის შეღავათის პრობლემატიკა, მკაცრი სისხლის სამართლის პოლიტიკიდან გამომდინარე, სასჯელთა დანიშვნისა და გამოთვლის პოლიტიკის ფონზე. არასრულწლოვან ა.-სთვის შეფარდებული არც ექვსი წლითა და ცხრა თვით და არც შვიდი წლითა და ექვსი თვით თავისუფლების აღკვეთა არ იქნება რესოციალიზაციის მომტანი, პირიქით გამოიწვევს მის ფრუსტრაციას და მასში უსამართლობის გრძნობის ჩამოყალიბებას, რამაც შესაძლებელია მის კრიმინალურ კარიერას შეუწყოს ხელი.

საქართველოს სსკ 88-ე მუხლის ზემოაღნიშნული შეღავათი ყოველგვარ ეფექტს კარგავს, თუ გავითვალისწინებთ, რომ იმავე კოდექსის 59-ე მუხლი ითვალისწინებს სასჯელის ნახევრად შეკრებას დანაშაულთა ერთობლიობის დროს. აღნიშნული არ არის არასრულწლოვნისათვის პედაგოგიური ხასიათის მატარებელი, რასაც მოყვანილი მაგალითიც ადასტურებს.

➤ ასევე კარგავს საქართველოს სსკ 88-ე მუხლის ზემოაღნიშნული შეღავათი თავის ეფექტს არასრულწლოვნის მიმართ, თუ გავანალიზებთ სს კოდექსის 55-ე მუხლს, რომლის მიხედვით, „სასამართლოს შეუძლია დანიშნოს ამ კოდექსის შესაბამისი მუხლით დაწესებული სასჯელის ზომის უდაბლეს ზღვარზე ნაკლები სასჯელი ან სხვა, უფრო მსუბუქი სახის სასჯელი, თუ მხარეებს შორის დადებულია საპროცესო შეთანხმება“. მოსამართლეს უნდა ჰქონდეს იმის შესაძლებლობა, რომ, თუ საჭიროდ მიიჩნევს, დანიშნოს კანონით დადგენილ სასჯელის ზომაზე ნაკლები. მოსამართლეს, რომელსაც, საქართველოს სსს კოდექსის 319-ე მუხლის შესაბამისად, გავლილი აქვს სპეციალური მომზადება მოზარდთა ფსიქოლოგიასა და პედაგოგიკაში, საქმის მასალებიდან გამომდინარე და განსასჯელი მოზარდის პიროვნული, ოჯახური, მატერიალური მდგომარეობის შესწავლის შემდეგ, თუ იგი მივა დასკვნამდე, რომ არასრულწლოვანს უნდა შეეფარდოს სასჯელის მინიმალურ ზღვარზე ნაკლები, უფლება უნდა ჰქონდეს მხარეებს შორის დადებული საპროცესო შეთანხმების გარეშე, მოზარდს შეუფარდოს ადეკვატური სასჯელი, თუ ამას მოზარდის აღზრდა, მისი რესოციალიზაცია მოითხოვს.

საქართველოს სსკ 88-ე მუხლის მესამე და მეოთხე ნაწილების დათქმა მნიშვნელოვანი შეღავათია არასრულწლოვნისათვის სასჯელის ზომის განსაზღვრის საკითხში, თუმცა მას ხშირ შემთხვევაში არ გააჩნია მოზარდზე რესოციალიზაციის მოხდენის ეფექტი, ვინაიდან საბოლოო სასჯელის ზომა მაინც მაღალია.

საქართველოს სსკ 88-ე მუხლის ანალიზისას დაისმის კითხვა, როგორ უნდა იქნეს გაგებულნი დათქმა: „ამასთანავე, საბოლოო სასჯელი არ უნდა აღემატებოდეს“. პრობლემაში უკეთ გარკვევისათვის მოვიყვანოთ საერთო სასამართლოების მიერ გამოტანილ ერთ-ერთ განაჩენს. ბოლნისის რაიონული სასამართლოს მიერ 2008 წლის 26 დეკემბრის განაჩენით 1994 წელს დაბადებული არასრულწლოვანი მ. ა. ცნობილ იქნა დამნაშავედ „სისხლის სამართლის კოდექსის 138-ე მუხლის მე-5 ნაწილის მიხედვით და მიესაჯა თავისუფლების აღკვეთა 18 (თვრამეტი) წლის ვადით. ამასთან, გამოყენებულ იქნა სს კოდექსის 88-ე მუხლის მესამე ნაწილი და მას საბოლოო სასჯელის სახით და ზომად განესაზღვრა თავისუფლების აღკვეთა 9 (ცხრა) წლის ვადით“.²⁸⁷

სისხლის სამართლის კოდექსის 138-ე მუხლის მე-5 ნაწილით მისჯილი 18 წლის შემცირება მოხდა ამავე კოდექსის 88-ე მუხლის მესამე ნაწილის საფუძველზე, ერთი მესამედით, ანუ 6 წლით. მოსამართლემ თვრამეტ წელს გამოაკლო ერთი მესამედი, ექვსი წელი, და მიიღო 12 წელი. სს კოდექსის 88-ე მუხლის მესამე ნაწილის მიხედვით კი, „თოთხმეტიდან თექვსმეტ წლამდე არასრულწლოვნისათვის დანიშნული თავისუფლების აღკვეთის ვადა შემცირდება ერთი მესამედით. ამასთანავე, საბოლოო სასჯელი არ უნდა აღემატებოდეს ათ წელს“. ჩვენ მიერ მოყვანილ განაჩენში ერთი მესამედით შემცირების შემდეგ მოსამართლემ არასრულწლოვან მსჯავრდებულ მ.ა.-ს შეუფარდა არა ათი წლით, არამედ ცხრა წლით თავისუფლების აღკვეთა.

ისმის კითხვა, როგორ უნდა იქნეს გაგებულნი კანონმდებლის მიერ სს კოდექსის 88-ე მუხლში დაფიქსირებული ფრაზა: „საბოლოო სასჯელი არ უნდა აღემატებოდეს ათ წელს“ ან „საბოლოო სასჯელი არ უნდა აღემატებოდეს თხუთმეტ წელს“, ანუ საკითხავია, შეუძლია მოსამართლეს, მას შემდეგ, რაც სასჯელის ზომას მოაკლო ერთი მესამედი ან ერთი მეოთხედი და სასჯელის ზომა მაინც დარჩა ათ ან თხუთმეტ წელზე ნაკლები, შეუფარდოს არასრულწლოვანს ამ ზომაზე ნაკლები სასჯელი, პირველ შემთხვევაში 9, 8, 7 და ა. შ. და მეორე შემთხვევაში 14, 13, 12 და ა. შ. წელი?

287 იხ. ბოლნისის რაიონული სასამართლოს 2008 წლის 26 დეკემბრის განაჩენი №1/164.

ამ საკითხთან დაკავშირებით, უზენაესი სასამართლოს ერთ-ერთმა მოსამართლემ კერძო საუბარში აღნიშნა, რომ კანონმდებელმა არასრულწლოვანს ერთი შეღავათი (იგულისხმება სასჯელის ერთი მესამედით ან ერთი მეოთხედით შემცირება) უკვე მისცა და მეორე შეღავათი აღარ არის ამ მუხლით გათვალისწინებული, ანუ მოსამართლეს ჩვენ მიერ მოყვანილ განაჩენში არასრულწლოვან მ.ა.-სთვის უნდა მიესაჯა არა 9 წლით თავისუფლების აღკვეთა, არამედ 10 წლით თავისუფლების აღკვეთა.

ამ საკითხთან დაკავშირებით, პრაქტიკოსი მოსამართლისაგან განსხვავებით, სხვა მოსაზრება გვაქვს, რომელიც შემდეგში მდგომარეობს:

➤ კანონმდებელი ამბობს, რომ „**საბოლოო სასჯელი არ უნდა აღემატებოდეს ათ წელს**“, ანუ არ უნდა იყოს ათ წელზე მეტი, ე. ი. ათ წელზე ნაკლები სასჯელის დანიშვნას იგი (კანონმდებელი) შესაძლებლად მიიჩნევს. კანონმდებელს რომ სურდეს 14-დან 16 წლამდე არასრულწლოვანს, სს კოდექსის 88-ე მუხლით გათვალისწინებული შეღავათის მიუხედავად, მიუსაჯოს 10 წლით თავისუფლების აღკვეთა, მაშინ სს კოდექსის 88-ე მუხლს სხვა ფორმულირებით შემოგვთავაზებდა, მაგალითად, ასე: თოთხმეტიდან თექვსმეტ წლამდე არასრულწლოვნისათვის დანიშნული თავისუფლების აღკვეთის ვადა შემცირდება ერთი მესამედით; ამასთანავე, თუ საბოლოო სასჯელი აღემატება ათ წელს, არასრულწლოვანს დაენიშნოს ათი წლით თავისუფლების აღკვეთა;

➤ კანონის ფორმულირება - საბოლოო სასჯელი არ უნდა აღემატებოდეს ათ წელს - მოსამართლეს შესაძლებლობას აძლევს საკუთარი შეხედულებით, შინაგანი რწმენის საფუძველზე და არასრულწლოვნის პიროვნული და მისი ოჯახური მდგომარეობის შესწავლის შემდეგ, მიუსაჯოს მას ადეკვატური სასჯელი. ნორმის ამგვარი განმარტებით მოსამართლეს ერთგვარი ვარიირების საშუალება ეძლევა, რაც აუცილებელია სასჯელის დანიშვნის დროს;

➤ დღეს არსებულ სასჯელთა მკაცრი სისტემის პირობებში მოზარდის მიერ ჩადენილი სამი-ოთხი ქმედებით ძალიან სწრაფად შეიძლება მას სასჯელის სახით 20 ან 25 წელზე მეტი გამოუვიდეს, რომლის ერთი მესამედით შემცირების მიუხედავად, მისთვის 10 წლით თავისუფლების აღკვეთის მისჯა უსამართლო იქნებოდა. მაგალითად, 15 წლის მოზარდმა ჩაიდინა 2-ჯერ ქურდობა, რამაც მნიშვნელოვანი ზიანი გამოიწვია (ზიანის საერთო ოდენობა 320 ლარი) და ორჯერ ჩაიდინა თაღლითობა რამაც მნიშვნელოვანი ზიანი გამოიწვია (ზიანის საერთო ოდენობა 320 ლარი). მისთვის სასჯელის ზომა შეიძლება განისაზღვროს 17-20 წლით თავისუფლების აღკვეთით. ამ მოზარდისათვის 10 წლით თავისუფლების მისჯა იქნება უსამართლობა, რაც მასში ფრუსტრაციას გამოიწვევდა და ხელს შეუშლიდა მის რესოციალიზაციას.

დასკვნის სახით უნდა აღინიშნოს, რომ საქართველოს სსკ 88-ე მუხლის მესამე და მეოთხე ნაწილების დათქმა, მართალია, ამსუბუქებს არასრულწლოვნის მდგომარეობას, მაგრამ დღევანდელი მკაცრი სასჯელებისა და სასჯელთა ნახევრად შეკრებითობის პირობებში, ამ ნორმის გამოყენების მიუხედავად, სასჯელთა ზომა მაინც მაღალია, რაც პედაგოგიური თვალსაზრისით გაუმართლებელია და არ იწვევს პირის გამოსწორებას. „ახალგაზრდებისათვის ციხის სისტემებში გატარებული ხანგრძლივი პერიოდი განსაკუთრებით აძნელებს მათ რეაბილიტაციას საზოგადოებაში. იკარგება ოჯახური და საზოგადოებრივი კავშირები, განათლება იგნორირებულია, შესაბამისად, მათ დასაქმების მცირე შესაძლებლობა ეძლევათ, რადგან ნასამართლევი არიან და ვერ მიიღეს პროფესიული ცოდნა“.²⁸⁸

288 ფაფიაშვილი ლ., 2008, გვ. 161.

4. აღმზრდელობითი ზემოქმედების იძულებითი ღონისძიებები

სისხლის სამართლის კოდექსის მიხედვით, არასრულწლოვანს შეიძლება დაენიშნოს სასჯელი ან აღმზრდელობითი ზემოქმედების იძულებითი ღონისძიება.

აღმზრდელობითი ზემოქმედების იძულებითი ღონისძიება არის არასრულწლოვნისათვის გარკვეული შეზღუდვები, რომელთა გამოყენებამაც არასრულწლოვანზე აღმზრდელობითად უნდა იმოქმედოს. დაუშვებელია ისეთი სახის ღონისძიების დადგენა, რომელიც არასრულწლოვნის აღზრდას ვერ უზრუნველყოფს. აღმზრდელობითი ზემოქმედების იძულებითი ღონისძიების მეშვეობით არასრულწლოვანს უნდა შეეცვალოს ან ჩამოუყალიბდეს იმ ნორმებისა და ღირებულებების პატივისცემა, რომელიც მან დაარღვია. არასრულწლოვნის მიმართ ისეთი ღონისძიებები უნდა დანესდეს, რომელთაც იგი ცნობს და შეასრულებს.²⁸⁹

სს კოდექსის 90-ე მუხლის თანახმად, არასრულწლოვანი, რომელმაც პირველად ჩაიდინა ნაკლებად მძიმე დანაშაული, სასამართლომ შეიძლება გაათავისუფლოს სისხლისსამართლებრივი პასუხისმგებლობისაგან, თუ მიიჩნევს, რომ მისი გამოსწორება მიზანშეწონილია აღმზრდელობითი ზემოქმედების იძულებითი ღონისძიების გამოყენებით.

კანონმდებელი აღმზრდელობითი ზემოქმედების იძულებითი ღონისძიების გამოყენებისათვის ორ კრიტერიუმს განსაზღვრავს, რომელსაც უნდა აკმაყოფილებდეს არასრულწლოვანი, ესენია: 1) არასრულწლოვნის მიერ პირველად დანაშაულის ჩადენა; და 2) მის მიერ ჩადენილი დანაშაული უნდა იყოს ნაკლებად მძიმე ხასიათის.

➤ პირველად დანაშაულის ჩადენა გულისხმობს არასრულწლოვნის მიერ სისხლის სამართლის კოდექსით გათვალისწინებული ქმედების პირველად ჩადენას, როდესაც ეს დანაშაული ცნობილი გახდება სამართალდამცავი ორგანოებისათვის. არასრულწლოვანს შესაძლებელია ჩადენილი ჰქონდეს ლატენტური ხასიათის დანაშაულ(ებ)ი, რაც მოცემულ შემთხვევაში მხედველობაში არ მიიღება;

➤ არასრულწლოვნის მიერ ჩადენილი უნდა იყოს ნაკლებად მძიმე ხასიათის დანაშაული. სს კოდექსის მე-12 მუხლის თანახმად, ნაკლებად მძიმეა ისეთი განზრახ ან გაუფრთხილებლობით ჩადენილი დანაშაული, რომლისთვისაც ამ კოდექსით გათვალისწინებული მაქსიმალური სასჯელი არ აღემატება ხუთი წლით თავისუფლების აღკვეთას. მოსამართლეს აღმზრდელობითი ზემოქმედების იძულებითი ღონისძიების გამოყენება შეუძლია შემდეგი დანაშაულებისათვის: სსკ 177-ე მუხლის I და II ნაწილები (ქურდობა), სსკ 178-ე მუხლის I ნაწილი (ძარცვა), სსკ 180-ე მუხლის I ნაწილი (თაღლითობა), სსკ 181-ე მუხლის I ნაწილი (გამოძალვა), სსკ 182-ე მუხლის I ნაწილი (მითვისება ან გაფლანგვა), სსკ 185-ე მუხლის I და II ნაწილები (ქონების დაზიანება მოტყუებით), სსკ 187-ე მუხლის I და II ნაწილები (ნივთის დაზიანება ან განადგურება), სსკ 117-ე მუხლის I ნაწილი (ჯანმრთელობის განზრახ მძიმე დაზიანება), სსკ 118-ე მუხლის I, II და III ნაწილები (ჯანმრთელობის განზრახ ნაკლებად მძიმე დაზიანება), 120-ე-125-ე მუხლები, 126-ე მუხლის I ნაწილი, 127-ე-135-ე მუხლები და სხვა. ზემოაღნიშნული ჩამონათვალი ნათლად მიუთითებს, რომ სს კოდექსის განსაკუთრებული ნაწილის ბევრი ნორმა იძლევა შესაძლებლობას პრაქტიკაში გამოყენებული იყოს აღმზრდელობითი ზემოქმედების იძულებითი ღონისძიებები.

საქართველოს სს კოდექსის 91-ე მუხლი ადგენს აღმზრდელობითი ზემოქმედების იძულებითი ღონისძიების სახეებს, ესენია: ა) გაფრთხილება; ბ) საზეადამხედველოდ გადაცემა; გ) ზიანის ანაზღაურების მოვალეობის დაკისრება; დ) ქცევის შეზღუდვა; ე) სპეციალურ აღმზრდელობით ან სამკურნალო-აღმზრდელობით დანესებულებაში მოთავსება.

აღმზრდელობითი ზემოქმედების იძულებითი ღონისძიებები, სამწუხაროდ, თითქმის

²⁸⁹ Eisenberg, U., 2010. S. 154.

არ გამოიყენება სასამართლო პრაქტიკაში. შესაბამისად, ძნელია იმ პრობლემურ სამართლებრივსა და კრიმინოლოგიურ საკითხებზე მსჯელობა და ანალიზი, რომელიც შეიძლება გამოწვეული ყოფილიყო დასჯის ამ ფორმის გამოყენებით.

4.1. გაფრთხილება

საქართველოს სისხლის სამართლის კოდექსის 92-ე მუხლის თანახმად, „გაფრთხილება ნიშნავს არასრულწლოვნისათვის იმის განმარტებას, თუ რა ზიანი გამოიწვია მისმა ქმედებამ და რა შედეგი მოჰყვება ამ კოდექსით გათვალისწინებული დანაშაულის განმეორებით ჩადენას”.

გაფრთხილება არის არასრულწლოვნისათვის იმის ახსნა და განმარტება, თუ რა შედეგი გამოიწვია მისმა ქმედებამ. საჭიროა, არასრულწლოვანს განმარტება მიეცეს მისი საქციელის როგორც საზოგადოებრივად მიუღებლობის, ასევე მისი ქმედებით გამოწვეული დაზარალებულის მდგომარეობის შესახებ. 290 გარდა ამისა, დამნაშავე მოზარდს უნდა განემარტოს ის შესაძლო სასჯელი, რომელიც მას დაენიშნება განმეორებით დანაშაულის ჩადენის შემთხვევაში.

გაფრთხილება, თავისი ფორმით, არის რეპრესიული ხასიათის და უნდა ემსახუროდეს მოზარდის აღზრდას, მისი ღირსების გათვალისწინებით, ამიტომ ხშირად გაფრთხილება სწორედ ღირსების სასჯელად მიიჩნევა. 291 მაგალითად, არასრულწლოვნის მიერ ჩადენილი ქმედება უღირსი საქციელია როგორც დაზარალებულის, ასევე საზოგადოების მიმართ, ვინაიდან იგი ადამიანთა ნორმალურ თანაცხოვრებას უშლის ხელს.

გაფრთხილების მიზანია, რომ მოზარდს დაანახოს (შეაგნებინოს), რომ მისი საქციელი ცნობილი გახდა სამართალდამცავი სტრუქტურებისათვის და რომ იგი ვალდებულია დაიცვას ქცევის კანონით დადგენილი ნორმები. 292

4.2. საზედამხედველოდ გადაცემა

საქართველოს სისხლის სამართლის კოდექსის 93-ე მუხლის თანახმად, „საზედამხედველოდ გადაცემა ნიშნავს მშობლისათვის ან მისი შემცვლელი პირისათვის ანდა სპეციალიზებული სახელმწიფო ორგანოსათვის იმ მოვალეობის დაკისრებას, რომ მან აღმზრდელობითი ზეგავლენა მოახდინოს არასრულწლოვანზე და კონტროლი გაუწიოს მის ყოფაქცევას”.

არასრულწლოვნის მშობლისათვის ან მისი შემცვლელი პირისათვის საზედამხედველოდ გადაცემა მაშინ ხდება აუცილებელი, თუ მოზარდის სულიერი განვითარება აქტიურად მოითხოვს ჩარევას, მისთვის საზოგადოებრივი ღირებულებების სწავლების კუთხით. 293 გაუგებრობას წარმოადგენს ის გარემოება, რომ არასრულწლოვანი საზედამხედველოდ გადაეცემა მის მშობელს, ვინაიდან მშობელს ისედაც აქვს პასუხისმგებლობა საზოგადოების წინაშე შვილის აღზრდასა და საქციელზე. მშობლისათვის შვილის საზედამხედველოდ გადაცემა შესაძლებელი იქნება, თუ მშობელი ზედამხედველობის პარალელურად გაივლის მოზარდთან ურთიერთობის ტრენინგებს სოციოლოგთან, პედაგოგთან ან ფსიქოლოგთან, რაც მას დაეხმარება შვილთან ახალი ურთიერთობების დანყებასა და მის ქცევაზე რეალური კონტროლის განხორციელებაში. ხოლო, რაც შეეხება არასრულწლოვნის საზედამხედველოდ გადაცემას მშობლის შემცვლელი პირისათვის, ვფიქრობთ, აქ საუბარია არასრულწლოვნისათვის მისაღებ ფიზიკურ პირზე, რომელსაც პედაგოგიური ხასიათის ზემოქმედების უნარი აქვს მასზე (არასრულწლოვანზე).

290 Diemer, H./ Schoreit, A./ Sonnen, B-R., 2008. S. 156.

291 Eisenberg, U., 2010. S. 208.

292 იქვე, გვ. 209.

293 Diemer, H./ Schoreit, A./ Sonnen, B-R., 2008. S. 144.

სპეციალიზებული სახელმწიფო ორგანოსათვის არასრულწლოვნის საქციელზე ზედამხედველობა გულისხმობს სახელმწიფო ფიზიკური პირის მიერ არასრულწლოვნის კონტროლს. სახელმწიფო ორგანოს მიერ არასრულწლოვნის საქციელის კონტროლმა შესაძლებელია მისი დამნაშავედ ეტიკეტირება გამოიწვიოს, და ხელი შეუშალოს მოზარდის სოციალური კონტაქტების განვითარებას. სახელმწიფო ორგანოს წარმომადგენელი, რომელიც სისტემატურად ახსენებს არასრულწლოვანს მის მიერ ჩადენილი ქმედებისა და დამდგარი შედეგის შესახებ, შესაძლებელია გულწრფელად ცდილობს მოზარდის დახმარებას, მაგრამ მოზარდის მხრიდან აწყდება წინააღმდეგობას, ვინაიდან იგი სახელმწიფო სტრუქტურის მუშაკია.

4.3. ზიანის ანაზღაურების მოვალეობის დაკისრება

სისხლის სამართლის კოდექსის 94-ე მუხლის თანახმად, „არასრულწლოვნისათვის ზიანის ანაზღაურების მოვალეობის დაკისრებისას სასამართლო ითვალისწინებს მის ქონებრივ მდგომარეობას და შესაბამის შრომით ჩვევებს”.

პირველ რიგში, უნდა აღინიშნოს, რომ არასრულწლოვნისათვის ზიანის ანაზღაურების მოვალეობის დაკისრება განსხვავდება დამნაშავეს დაზარალებულთან შერიგების (მედიაციის) ინსტიტუტისგან. სასამართლო პირველ შემთხვევაში მხოლოდ არასრულწლოვნის მიერ როგორც ფიზიკური, ისე იურიდიული პირისათვის მიყენებული ზიანის ანაზღაურებით შემოიფარგლება, მეორე მედიაციის შემთხვევაში კი ხდება დაზარალებულის ჩართვა ზიანის ანაზღაურების პროცესში, რა დროსაც ხდება დამნაშავე მოზარდთან მისი შერიგება. გარდა ამისა, პირველ შემთხვევაში არასრულწლოვნისათვის ზიანის ანაზღაურების მოვალეობის დაკისრებას ახდენს სასამართლო (საქართველოს სსკ 91-ე მუხლის პირველი ნაწილი), ხოლო მეორე შემთხვევაში, ანუ მედიაციის დროს - პროკურატურა (საქართველოს სსკ 105-ე მუხლის მეხუთე ნაწილი).

არასრულწლოვნისათვის ზიანის ანაზღაურების მოვალეობაში იგულისხმება მის მიერ მიყენებული ეკონომიკური ზარალის ანაზღაურება, გატეხილი საგნის გაკეთება, რესტავრაცია, ჩამსხვრეული მინის აღდგენა, ჯანმრთელობის მსუბუქი დაზიანების მიყენებით ან შრომის უუნარობის გამო დაკარგული შემოსავლის ანაზღაურება და ა. შ.²⁹⁴ იმის მიუხედავად, რომ მედიაციას პროკურატურა ახორციელებს, შესაძლებელია, ზიანის ანაზღაურების დროს მოხდეს დაზარალებულთან შერიგება, რაც მისასაღმებელია.

სისხლის სამართლის კოდექსის 94-ე მუხლი პირდაპირ მიუთითებს, რომ ზიანის ანაზღაურების მოვალეობის დაკისრების დროს სასამართლო „ითვალისწინებს მის [არასრულწლოვნის] ქონებრივ მდგომარეობას”. კანონმდებელი ხაზს უსვამს, რომ არასრულწლოვნისათვის ზიანის ანაზღაურების დაკისრებამ არ უნდა გააუარესოს მისი ქონებრივი მდგომარეობა, თუმცა მან გარკვეული ეკონომიკური ანაზღაურება უნდა გაიღოს, ეკონომიკური ზარალი უნდა ნახოს, რითაც მას ჩამოუყალიბდება პასუხისმგებლობის გრძნობა დაზარალებულისა და საზოგადოების მიმართ.²⁹⁵ არასრულწლოვნისათვის ანაზღაურების მოვალეობის დაკისრება არ ჰგავს სამოქალაქო სამართლით რეგულირებად საკითხს. სისხლის სამართლის მოსამართლეს შეუძლია, არასრულწლოვნის ეკონომიკური მდგომარეობის გათვალისწინებით, მხოლოდ მიყენებული ზარალის ნაწილის ანაზღაურება მოსთხოვოს მას.²⁹⁶ სისხლის სამართლის კოდექსის 94-ე მუხლით გათვალისწინებული არასრულწლოვნისათვის ზიანის ანაზღაურების მოვალეობის დაკისრების მიზანი აღმზრდელობითი ხასიათისაა და

294 Eisenberg, U., 2010. S. 211.

295 იქვე.

296 Diemer, H./ Schoreit, A./ Sonnen, B-R., 2008. S. 162.

მხოლოდ მოზარდისათვის პასუხისმგებლობის ამაღლებას ისახავს მიზნად.

საინტერესოა ისიც, რომ მნიშვნელოვანი ის კი არ არის, არასრულწლოვანმა სრულად აუნაზღაუროს დაზარალებულს ზიანი, მნიშვნელოვანია მისთვის სურვილისა და პასუხისმგებლობის გრძნობის გაჩენა, რათა მიყენებული ზარალი აანაზღაუროს. შესაბამისად, ამ აღმზრდელობითი ზემოქმედების იძულებითი ღონისძიების მიზანია მოზარდში გააღვივოს საკუთარი დევიაციური საქციელისათვის პასუხისმგებლობის აღების, ჩადენილი ქმედების მონანიებისა და მსხვერპლის პატივისცემის გრძნობა,²⁹⁷ რაც მის (ხელახალ) სოციალიზაციას შეუწყობს ხელს.

არასრულწლოვანმა ზიანი უნდა აუნაზღაუროს პირდაპირ დაზარალებულს, დაუშვებელია მის მიერ მესამე პირისათვის ზიანის ანაზღაურება, ვინაიდან მას აღმზრდელობითი ხასიათი არ ექნება.²⁹⁸ მაგალითად, არასრულწლოვანმა ა.-მ მიაყენა სრულწლოვან დ.-ს სისხლის სამართლის კოდექსის 120-ე მუხლით გათვალისწინებული სხეულის განზრახ დაზიანება. დაზარალებული დ. აღმოჩნდა დაზღვეული, რომელმაც დ.-ს აუნაზღაურა მკურნალობის ხარჯები. პედაგოგიური თვალსაზრისით, ა.-ს აღზრდისათვის სასარგებლო იქნებოდა, თუ იგი დ.-ს მკურნალობის ხარჯებს გადაუხდიდა არა სადაზღვევოს (მისთვის აბსტრაქტულ ორგანოს), არამედ – კონკრეტულ პიროვნებას, დაზარალებულ დ.-ს.

მნიშვნელოვანია ასევე დრო, როდის მოხდება არასრულწლოვნისათვის ზიანის ანაზღაურების აღმზრდელობითი ზემოქმედების იძულებითი ღონისძიების გამოყენება. თუ დაზარალებულმა უკვე შეაკეთა დაზიანებული ნივთი, აღადგინა ჩამტვრეული მინა და ა. შ., უმჯობესია, სასამართლომ სხვა სახის აღმზრდელობით ღონისძიებას მიმართოს. მაგალითად, მოზარდმა მ.-მ ჩამტვრია მეზობელი გ.-ს ავტომობილის პატარა მინა. გ.-მ მინა აღადგინა და გადაიხადა 30 ლარი. გ.-ს ავტომობილს ჩამტვრეული აქვს წინა პატარა ნათურაც, რომლის აღდგენაც ასევე 30 ლარი ღირს. გ. მოითხოვს მ.-მ აღუდგინოს წინა ნათურა. სასამართლო ვალდებულია მოზარდს დააკისროს მხოლოდ მისი ქმედებიდან გამომდინარე ზარალი. იმ შემთხვევაში, თუ სასამართლო მაინც დააკისრებს არასრულწლოვანს მესამე პირის მიერ დაზარალებულისათვის მიყენებული ზიანის ანაზღაურებას, ზარალის ერთნაირი ოდენობის მიუხედავად, ამას არ ექნება აღმზრდელობითი ხასიათი და გამოიწვევს მოზარდის შინაგან პროტესტს.

4.4. ქცევის შეზღუდვა

სისხლის სამართლის კოდექსის 95-ე მუხლის თანახმად, არასრულწლოვანს შეიძლება აეკრძალოს: ა) განსაზღვრული ადგილის მონახულება; ბ) დროის განსაზღვრულ მონაკვეთში შინიდან გასვლა; გ) სპეციალიზებული სახელმწიფო ორგანოს ნებართვის გარეშე სადმე წასვლა; დ) თავისუფალი დროის განსაზღვრული ფორმით გამოყენება.

ამავე მუხლის მეორე ნაწილის თანახმად, არასრულწლოვანს შეიძლება დაევალოს: ა) საგანმანათლებლო დაწესებულებაში სწავლის განახლება; ბ) სპეციალიზებული სახელმწიფო ორგანოს დახმარებით მუშაობის დაწყება.

სისხლის სამართლის კოდექსის 95-ე მუხლის პირველი ნაწილი არის ამკრძალავი ხასიათის, ხოლო მეორე ნაწილი არასრულწლოვანს გარკვეულ მოვლევობებს აკისრებს.

297 იქვე, გვ. 161.

298 იქვე.

სისხლის სამართლის კოდექსის 95-ე მუხლის პირველი ნაწილის აკრძალვები გარკვეულ დროზე და ადგილზეა ორიენტირებული, რომლის მიზანია არასრულწლოვანმა შეიცვალოს ცხოვრების სტილი და დაადგეს გამოსწორების გზას. 299

სისხლის სამართლის კოდექსის 95-ე მუხლში საუბარია ისეთი **ადგილების მონახულებაზე ან სადმე წასვლაზე**, რომლებიც არასრულწლოვნის განვითარებაზე ცუდად მოქმედებენ, 300 მაგალითად: „ქუჩის ბირჟა“; იმ სკოლის მიმდებარე ტერიტორია, რომელშიც დაზარალებული სწავლობს; დანაშაულის ჩადენის ადგილი და ა. შ. ამ ადგილების მონახულებამ შესაძლოა მოზარდის მიერ განმეორებით დანაშაულის ჩადენას ან დაზარალებულთან კონფლიქტის ესკალაციას შეუწყოს ხელი, ვინაიდან დაზარალებულის ოჯახის წევრებიც იქ ცხოვრობენ ან ხშირად იმყოფებიან იმ ადგილებში.

სისხლის სამართლის კოდექსის 94-ე მუხლში საუბარია ასევე **სახლიდან გასვლაზე იმ დროის მონაკვეთში**, რომლის დროსაც შესაძლებელია დამნაშავე მოზარდი შეხვდეს დაზარალებულს, რომელთან შეხვედრამაც კონფლიქტი გამოიწვიოს ან მის უფროს მეგობრებს ან თანატოლებს, რომლებიც უარყოფით გავლენას მოახდენენ მის განვითარებაზე.

თავისუფალი დროის განსაზღვრული ფორმით გამოყენებას დიდი მნიშვნელობა აქვს მოზარდისათვის, რომელმაც უკვე ჩაიდინა დევიაციური ქმედება. თავისუფალი დროის ქუჩაში, „ბირჟაზე“ გატარებამ შესაძლებელია მასზე უარყოფითად იმოქმედოს და/ან მოხდეს უფროსი მეგობრების მიერ მისი შეგუიანება, გამხნეება, ნაქეზება ახალი დანაშაულის ჩადენისთვის, რაც მისთვის კრიმინალური კარიერის დასაწყისი იქნება. თავისუფალი დროის განსაზღვრული ფორმით გამოყენება მიმართული უნდა იყოს არასრულწლოვნის მიერ გარკვეული სპორტული და საზოგადოებრივი აქტივობების განხორციელებისკენ, რაც ხელს შეუწყობს ახალი მეგობრებისა და ღირებულებების შექმნას და თავისუფალი დროის წინასწარ დაგეგმვას. დევიაციური ქცევის მქონე არასრულწლოვანი 24 საათის განმავლობაში ისე უნდა დაკავდეს, ანუ მისი თავისუფალი დრო ისე უნდა განაწილდეს, რომ ამან ის გარკვეულ რეჟიმში ჩააყენოს, რითაც მას დროც კი არ ექნება დანაშაულის ჩადენისთვის (იხ. ჰირშის კონტროლის თეორია), მაგალითად, დღის 9-იდან 14 საათამდე სკოლაში ყოფნა, 15-იდან 18 საათამდე სპორტით ან კულტურული ღონისძიებებით დაკავება (თეატრის, კინოს, ლიტერატურული კითხვის წრე), საღამოს საათებში მეორე დღისთვის გაკვეთილების მომზადება და დასვენება.

სისხლის სამართლის კოდექსის 95-ე მუხლის მეორე ნაწილის მიხედვით, მოსამართლემ არასრულწლოვანს შეიძლება დაავალოს: საგანმანათლებლო დაწესებულებაში სწავლის განახლება ან სპეციალიზებული სახელმწიფო ორგანოს დახმარებით მუშაობის დაწყება.

მოზარდის მიერ საგანმანათლებლო დაწესებულებაში სწავლის განახლების ძირითადი მიზანი არის მისი სოციალიზაციისათვის ხელის შეწყობა და ქვეყნის სამუშაო ბაზარზე კონკურენტუნარიანობის ამაღლება. მოზარდს საგანმანათლებლო დაწესებულებაში სწავლის განახლებით ექნება დღის გეგმიურად გატარების შესაძლებლობა, ნაკლები თავისუფალი დრო, რომელსაც იგი უაზროდ გამოიყენებდა და რითაც დანაშაულის ხელმეორედ ჩადენა გარდაუვალი იქნებოდა.

სპეციალიზებული სახელმწიფო ორგანოს დახმარებით მოზარდის მიერ მუშაობის დაწყებას პრაქტიკაში ყველაზე ხშირად უნდა იყენებდნენ. ადგილობრივი თვითმმართველობის ორგანოები უნდა იღებდნენ პასუხისმგებლობას დაასაქმონ გზას აცდენილი მოზარდები, რი-

299 Eisenberg, U., 2010. S. 158.

300 Diemer, H./ Schoreit, A./ Sonnen, B-R., 2008. S. 108.

თაც მათ შანსი მიეცემოდათ არ მოხვედრილიყვნენ სასჯელაღსრულების დაწესებულებაში. არასრულწლოვნისათვის მუშაობის დაწყებას უნდა ჰქონდეს მხოლოდ აღმზრდელობითი ხასიათი,³⁰¹ ამიტომ სამუშაოს მოძიების დროს გათვალისწინებულ უნდა იქნეს მოზარდის ფიზიკური და ფსიქოლოგიური მდგომარეობა და იმის შესაძლებლობა, თუ რამდენად გაართმევს იგი თავს მასზე დაკისრებულ სამსახურებრივ მოვალეობას. ³⁰² მოზარდის პიროვნებისათვის შეუსაბამო სამუშაომ შესაძლებელია მასში გამოიწვიოს საკუთარი თავის მიმართ უარყოფითი გრძნობები, აფექტების მას, რომ არ შესწევს გონებრივი თუ ფიზიკური შესაძლებლობა, რათა იმუშაოს, რომ იგი ნებისმიერი სამუშაოსათვის გამოუსადეგარია. შრომის მიმართ მოზარდის ამგვარი დამოკიდებულება აისახება მის მომავალ ცხოვრებაზე და იგი საკუთარი თავის ან ოჯახის რჩენას შეეცდება სხვა მეთოდების (დანაშაულის) გამოყენებით.

დევიაციური ქცევის მქონე მოზარდის მიერ მუშაობის დაწყებას, თუნდაც სპეციალიზებული სახელმწიფო ორგანოს დახმარებით, პრაქტიკაში დიდი სირთულეები შეიძლება ჰქონდეს და უსამართლობის გრძნობა გამოიწვიოს. პირველი და უმთავრესი სირთულე – მოზარდის დასაქმება – დაკავშირებულია ქვეყანაში არსებულ უმუშევრობასთან. სამუშაო ადგილების სიმცირის გამო თითქმის შეუძლებელია აღმზრდელობითი ხასიათის ამ იძულებითი ღონისძიების გამოყენება. გარდა ამისა, დევიაციური ქცევის მოზარდის დასაქმება მორალურად გაუმართლებელი იქნებოდა იმ უმუშევარ მოზარდთან წინაშე, რომელთაც დანაშაული არ ჩაუდენით. გამოსავალი შეიძლება ყოფილიყო დევიაციური ქცევის მოზარდისათვის ისეთი სამუშაოს შესრულების დაკისრება, რომელიც, პირველ რიგში, არ შელახავდა მის ადამიანურ ღირსებას და უინტერესო ან კონკურენციის გრძნობის გარეშე იქნებოდა ჩვეულებრივი მოზარდისათვის.

სისხლის სამართლის კოდექსის 95-ე მუხლის მესამე ნაწილის თანახმად, მოსამართლემ საკუთარი შეხედულებით, გარდა ამავე მუხლში ჩამოთვლილი ღონისძიებებისა, არასრულწლოვანს შეიძლება დაავალოს სხვაგვარად ქცევის შეზღუდვაც, რაც, პირველ რიგში, მის აღზრდას უნდა ემსახურებოდეს, მას უნდა უყალიბებდეს საზოგადოებრივი ნორმების დაცვის მიმართ პასუხისმგებლობის გრძნობას, უნდა იყოს მისი პიროვნების, სოციალური და ეკონომიკური მდგომარეობის შესაბამისი და არ უნდა ლახავდეს მის ადამიანურ პატივსა და ღირსებას.

4.5. სპეციალურ აღმზრდელობით ან სამკურნალო აღმზრდელობით დაწესებულებაში მოთავსება

სისხლის სამართლის კოდექსის 96-ე მუხლის პირველი ნაწილის თანახმად, „ნაკლებად მძიმე დანაშაულისათვის მსჯავრდებული არასრულწლოვანი სასამართლომ შეიძლება გაათავისუფლოს სასჯელისაგან, თუ მიიჩნევს, რომ სასჯელის მიზნები მიიღწევა მისი სპეციალურ აღმზრდელობით ან სამკურნალო-აღმზრდელობით დაწესებულებაში მოთავსებით. ამ დაწესებულებაში ყოფნის ვადა არ უნდა აღემატებოდეს არასრულწლოვნის მიერ ჩადენილი დანაშაულისათვის ამ კოდექსით გათვალისწინებული სასჯელის მაქსიმალურ ვადას“.

კანონმდებელი რამდენიმე პირობას აყენებს იმისათვის, რომ სასამართლომ არასრულწლოვანს სპეციალურ აღმზრდელობით ან სამკურნალო-აღმზრდელობით დაწესებულებაში მოთავსება შეუფარდოს. განვიხილოთ თითოეული მათგანი:

➤ არასრულწლოვნის მიერ ჩადენილი უნდა იყოს ნაკლებად მძიმე დანაშაული, ანუ ისეთი განზრახვი ან გაუფრთხილებლობითი დანაშაული, რომლისთვისაც მაქსიმალური სასჯელი არ აღემატება ხუთი წლით თავისუფლების აღკვეთას (სსკ მე-12 მუხლის მეორე ნაწილი);

301 Eisenberg, U., 2010. S. 158.

302 Diemer, H./ Schoreit, A./ Sonnen, B-R., 2008. S. 111.

➤ სასჯელის მიზნების მიღწევა შესაძლებელი უნდა იყოს მოზარდის სპეციალურ აღმზრდელობით ან სამკურნალო-აღმზრდელობით დაწესებულებაში მოთავსებით. როგორც უკვე აღინიშნა, სასჯელს დევიაციური ქცევის მოზარდისათვის მხოლოდ ერთი მიზანი აქვს და ეს არის მისი აღზრდა, რესოციალიზაცია, ანუ იგულისხმება, რომ მოზარდის აღზრდა შესაძლებელი უნდა იყოს სპეციალურ აღმზრდელობით ან სამკურნალო-აღმზრდელობით დაწესებულებაში;

➤ მოსამართლე ვალდებულია სპეციალურ აღმზრდელობით ან სამკურნალო-აღმზრდელობით დაწესებულებაში მოზარდი მოათავსოს მხოლოდ იმ ვადით, რომელსაც ითვალისწინებდა მის მიერ ჩადენილი დანაშაულისათვის ამ კოდექსით გათვალისწინებული სასჯელის მაქსიმალური ვადა. მაგალითად, თუ მოზარდმა ჩაიდინა სს კოდექსის 177-ე მუხლის პირველი ნაწილით გათვალისწინებული ქმედება, სხვისი ქონების ქურდობა, მის მიმართ შესაძლებელია გამოყენებულ იქნეს სპეციალურ აღმზრდელობით დაწესებულებაში მოთავსება არა უმეტეს სამი წლის ვადით, ვინაიდან სსკ 177-ე მუხლის პირველი ნაწილი ითვალისწინებს თავისუფლების აღკვეთას ერთიდან სამ წლამდე ვადით.

სპეციალურ აღმზრდელობით დაწესებულებაში მოზარდის მოთავსების ძირითადი მიზანი არის მასზე სისტემატური პედაგოგიური ზემოქმედება და საზოგადოებრივი ნორმებისადმი პატივისცემის გრძნობის ჩამოყალიბება – სოციალიზაცია. ამიტომ ხშირად დევიაციური ქცევის მქონე მოზარდი გონებრივი და სულიერი განვითარების დონით, თანატოლებისაგან განსხვავებით, დაბლა უნდა იდგეს, ან საშიშროება უნდა არსებობდეს, რომ მოზარდი ოჯახური ან სოციალური გარემოს გამო განვითარების დაბალ საფეხურზე დარჩება.³⁰³ ყველაზე მნიშვნელოვანი კრიტერიუმი, უპირველეს ყოვლისა, არის მოზარდის კრიმინალური მიდრეკილებები, ანუ მოზარდის გონებრივი და სულიერი განვითარების დაბალი დონე მისი კრიმინალური ქმედებების განმაპირობებელი უნდა იყოს.³⁰⁴ კრიმინალური მიდრეკილებების გარეშე გონებრივი და სულიერი განვითარების დაბალი დონის მოზარდის სპეციალურ აღმზრდელობით დაწესებულებაში მოთავსებამ შესაძლებელია მასზე უფრო უარყოფითად იმოქმედოს (არსებული სოციალური კონტაქტების დაკარგვით და ახალ გარემოსთან შეუგუებლობით გამოწვეული სტრესი, ეტიკეტირება და ა. შ.).

მნიშვნელოვანია ასევე იმის წინასწარ დადგენა, რამდენად შესაძლებელია მოზარდის გამოსწორება სპეციალურ აღმზრდელობით დაწესებულებაში და ხომ არა აქვს მოზარდს ჯანმრთელობის ისეთი პრობლემები, რაც მის სტაციონარულ აღზრდას შეუშლის ხელს.³⁰⁵ თუ მოზარდს ისეთი სახის გონებრივი და სულიერი დაავადება ან უხეზს, რომელიც მის განვითარებას შეუშლის ხელს, მაშინ სპეციალურ აღმზრდელობით დაწესებულებაში მოზარდის ყოფნა არ მოიტანს არავითარ შედეგს და, უმჯობესია, მოზარდი მოთავსდეს სხვა, მისი დაავადებისათვის განკუთვნილ, სპეციალურ ჯანმრთელობის დაწესებულებაში.

მოზარდის პიროვნებაზე სპეციალურ აღმზრდელობით დაწესებულებაში ზემოქმედება ბევრ სირთულესთან არის დაკავშირებული. განვიხილოთ რამდენიმე მათგანი:

➤ სპეციალური აღმზრდელობითი დაწესებულების მაღალკვალიფიციური პერსონალი შეიძლება პირველ აუცილებელ პირობად ჩაითვალოს. პერსონალი უნდა იყოს არა მარტო კარგი პედაგოგი, არამედ კარგი ფსიქოლოგიც, და, რაც მთავარია, უნდა შეეძლოს მოზარდთან ინდივიდუალური მუშაობა. მან უნდა შეძლოს მოზარდის ახლად სოციალიზაცია. მოზარდის გაცნობის შემდეგ პედაგოგმა უნდა შეადგინოს მოზარდის პიროვნებას მორგებული მუშაობის გრძელვადიანი გეგმა და ამ გეგმით იმუშაოს მოზარდთან;

303 Diemer, H./ Schoreit, A./ Sonnen, B-R., 2008. S. 145.

304 იქვე.

305 იქვე, გვ. 146.

➤ სპეციალურ აღმზრდელობით დაწესებულებაში არსებული პირობები შესაძლებელია გადამწყვეტი აღმოჩნდეს მოზარდის სოციალიზაციისათვის. კომფორტულად მონყობილი ოთახი და აღმზრდელობით დაწესებულებაში არსებული გარემო აუცილებელი პირობაა იმისათვის, რომ მოზარდმა უნებართვოდ არ დატოვოს დაწესებულება. სახლიდან შორს მყოფმა მოზარდმა, რომელსაც, სავარაუდოდ, მგზავრობის ფული არ ექნება, შესაძლებელია დანაშაულიც კიდევ ჩაიდინოს.

➤ სპეციალურ აღმზრდელობით დაწესებულებაში მოზარდის თანატოლებთან ნორმალური ურთიერთობა ასევე ერთ-ერთი აუცილებელი პირობაა იმისათვის, რომ მოზარდმა უნებართვოდ არ დატოვოს დაწესებულება. პედაგოგების ხშირმა კონტროლმა და მოზარდების რამდენიმე დღიანი პიროვნულად შესწავლის შემდეგ, მათ საცხოვრებელ ოთახებში ისე გადანაწილება, რომ მოზარდი თავისი ინტერესისა და თანაბარი შესაძლებლობების მქონე თანატოლებთან ერთ ოთახში ცხოვრობდეს, ხელი უნდა შეუშალოს მოზარდის თანატოლებისაგან დაჩაგვრას და მსხვერპლად გახდომას. სისტემატურად მოზარდის მსხვერპლად გახდომის შემთხვევაში, შეიძლება მან უნებართვოდ დატოვოს დაწესებულება.

აქვე უნდა აღინიშნოს, რომ მოზარდის მიერ უნებართვოდ აღმზრდელობითი დაწესებულების დატოვება, გამოქცევა, ფსიქოლოგიური მომენტია, იგი (გამოქცევა) ნორმალურ საქციელად არის პედაგოგიკაში მიჩნეული და ხშირად შიშისა და თავდაცვის შედეგია,³⁰⁶ ვიდრე მისი დევნიაციური მიდრეკილებებისა. შესაბამისად, მოზარდის სისხლისსამართლებრივი მდგომარეობა არ უნდა გაუარესდეს მხოლოდ იმის გამო, რომ მან უნებართვოდ დატოვა აღმზრდელობითი დაწესებულება, გამოიქცა იქიდან.³⁰⁷

სამკურნალო-აღმზრდელობით დაწესებულებაში მოზარდი თავსდება იმ შემთხვევაში, თუ იგი დანაშაულს სისტემატურად სჩადის ალკოჰოლური სასმელის ან ნარკოტიკული ნივთიერების ზემოქმედების ქვეშ ან მათი ყიდვის საჭირო თანხების ან მათი მოპოვებისათვის. სამკურნალო-აღმზრდელობით დაწესებულებაში მოზარდის მოთავსება გულისხმობს ნარკოტიკზე ან ალკოჰოლზე დამოკიდებული მოზარდების სტაციონარულ თერაპიულ მკურნალობას.³⁰⁸

მოზარდის სამკურნალო-აღმზრდელობით დაწესებულებაში მოთავსების აუცილებელი პირობაა მოზარდის მზადყოფნა და სურვილი განიკურნოს ნარკოტიკზე ან ალკოჰოლზე დამოკიდებულებისაგან.³⁰⁹ მოზარდის მხრიდან სურვილის არქონის შემთხვევაში ან მხოლოდ სამკურნალო-აღმზრდელობით დაწესებულებაში მოთავსებაზე თანხმობა სასჯელალსრულებითი სისტემისაგან თავის არიდების მიზნით მოზარდისათვის არ მოიტანს საჭირო პედაგოგიურ-ფსიქოლოგიურ ეფექტს და მოხდება რესურსების არამიზნობრივი ხარჯვა.

ამიტომ მოსამართლე ვალდებულია შეისწავლოს მოზარდი, მისი სოციალური გარემო და მიდრეკილებები, მისი დამოკიდებულება საკუთარი მდგომარეობის მიმართ მის სამკურნალო-აღმზრდელობით დაწესებულებაში მოთავსებამდე. შესაძლებელია, რომ მოზარდის პიროვნული განვითარებისათვის სხვა ღონისძიებებსაც მიმართონ მის სამკურნალო-აღმზრდელობით დაწესებულებაში მოთავსებასთან ერთად. მაგალითად, თუ მოზარდის მშობლები ან მისი სოციალური გარემოც დამოკიდებულია ნარკოტიკზე ან ალკოჰოლზე, მხოლოდ მოზარდის გაჯანსაღება და მისი მკურნალობა არავითარ ეფექტს არ მოიტანს, თუ იგი სამკურნალო-აღმზრდელობით დაწესებულებაში მკურნალობის შემდეგ კვლავ დაუბრუნდება თავის პრობლემურ სოციალურ გარემოს.

306 Eisenberg, U., 2010. S. 201.

307 იქვე, გვ. 202.

308 Diemer, H./ Schoreit, A./ Sonnen, B-R., 2008. S. 78.

309 Ostendorf, H., 2009. S. 110.

მოზარდის სამკურნალო-აღმზრდელობით დაწესებულებაში მოთავსების შემდეგ საჭიროა მისმა მკურნალმა პედაგოგმა შეადგინოს მოზარდის პიროვნებაზე მორგებული სამკურნალო-თერაპიული გრძელვადიანი გეგმა, რაც მოზარდისათვის აღმზრდელობითი ხასიათის იქნება და ხელს შეუწყობს როგორც მის განკურნებას, ისე მის სოციალიზაციას.

იმისათვის, რომ მოზარდის მიერ სამკურნალო-აღმზრდელობით დაწესებულებაში მკურნალობას შედეგი ჰქონდეს, საჭიროა არა მხოლოდ მოზარდის მოტივირება, არამედ მისი სოციალური გარემოს დახმარება. იმ ფსიქოლოგიური მდგომარეობის გათვალისწინებით (ჰალუცინაციები, აფორიაქებულობა, შიშის შეგრძნება, ნარკოტიკის მიღების გაძლიერებული სურვილი, მუდმივი ნერვიულობა), რაშიც იმყოფება მკურნალობის ქვეშ მყოფი ნარკო- ან ალკოჰოლდამოკიდებული, მარტო მისი შემართება შესაძლებელია საკმარისი არ აღმოჩნდეს. ამ მხრივ, აუცილებელია მოზარდთან მუშაობა მისი ოჯახის წევრების ან სოციალურად ახლო მდგომი ადამიანების დახმარებით.³¹⁰ მათ მიერ მოზარდის მოტივირება და გამხნეება ხშირად გადამწყვეტი ფაქტორია მოზარდის მიერ სამკურნალო-აღმზრდელობით დაწესებულებაში დარჩენისა და თერაპიის გაგრძელებისათვის.

სისხლის სამართლის კოდექსის 96-ე მუხლის მეორე ნაწილის თანახმად, „არასრულწლოვნის სპეციალურ აღმზრდელობით ან სამკურნალო-აღმზრდელობით დაწესებულებაში ყოფნა შეიძლება შეწყდეს ამ მუხლის პირველი ნაწილით გათვალისწინებული ვადის გასვლამდე, თუ სპეციალიზებული სახელმწიფო ორგანოს დასკვნით, მისი გამოსწორებისათვის საჭირო აღარ არის ამ ღონისძიების შემდგომი გამოყენება. არასრულწლოვნის სპეციალურ აღმზრდელობით ან სამკურნალო-აღმზრდელობით დაწესებულებაში ყოფნის გაგრძელება ამ მუხლის პირველი ნაწილით გათვალისწინებული ვადის გასვლის შემდეგ დასაშვებია მხოლოდ ზოგადსაგანმანათლებლო ან პროფესიული მომზადების დასამთავრებლად“.

4.6. ხანდაზმულობის ვადები და ნასამართლობის გაქარწყლება

არასრულწლოვნის სისხლის სამართლის პასუხისმგებლობის ერთ-ერთ თავისებურებას წარმოადგენს მისი სისხლისსამართლებრივი პასუხისმგებლობისაგან ან სასჯელისაგან გათავისუფლებისას ხანდაზმულობისა და ნასამართლობის ვადები.

სისხლის სამართლის კოდექსის 99-ე მუხლის თანახმად, „არასრულწლოვნის სისხლისსამართლებრივი პასუხისმგებლობისაგან ან სასჯელისაგან გათავისუფლებისას ამ კოდექსის 71-ე და 76-ე მუხლებით გათვალისწინებული ხანდაზმულობის ვადები განახევრდება“. იმისათვის, რომ გასაგები გახდეს, თუ რომელი ხანდაზმულობის ვადების განახევრებაზეა საუბარი სს კოდექსის 99-ე მუხლში, უნდა განვიხილოთ და გავაანალიზოთ ამავე კოდექსის 71-ე და 76-ე მუხლები. სს კოდექსის 71-ე და 76-ე მუხლების შესაბამისობით ამავე კოდექსის 99-ე მუხლთან გვექნება არასრულწლოვნის სისხლისსამართლებრივი პასუხისმგებლობისაგან ან სასჯელისაგან გათავისუფლების შემდეგი ხანდაზმულობის ვადები:

➤ არასრულწლოვანი თავისუფლდება სისხლისსამართლებრივი პასუხისმგებლობისაგან, თუ გავიდა: ა) ერთი წელი იმ დანაშაულის ჩადენიდან, რომლისთვისაც ამ კოდექსის კერძო ნაწილის მუხლით ან მუხლის ნაწილით გათვალისწინებული მაქსიმალური სასჯელი არ აღემატება ორი წლით თავისუფლების აღკვეთას; ბ) სამი წელი სხვა, ნაკლებად მძიმე დანაშაულის ჩადენიდან; გ) ხუთი წელი მძიმე დანაშაულის ჩადენიდან; დ) შვიდი წელი და ექვსი თვე ამ კოდექსის 332-ე–342¹ მუხლებით გათვალისწინებული დანაშაულებისათვის, თუ ისინი არ მიეკუთვნება განსაკუთრებით მძიმე დანაშაულს; ე) თორმეტი წელი და ექვსი თვე განსაკუთრებით მძიმე დანაშაულის ჩადენიდან;

³¹⁰ იქვე, გვ. 111.

➤ არასრულწლოვანი თავისუფლდება სასჯელის მოხდისაგან გამამტყუნებელი განაჩენის ხანდაზმულობის გამო, თუ კანონიერ ძალაში შესული გამამტყუნებელი განაჩენი არ აღსრულებულა შემდეგ ვადებში: ა) ერთ წელში იმ დანაშაულის ჩადენიდან, რომლისთვისაც ამ კოდექსის კერძო ნაწილის მუხლით ან მუხლის ნაწილით გათვალისწინებული მაქსიმალური სასჯელი არ აღემატება ორი წლით თავისუფლების აღკვეთას; ბ) სამ წელში სხვა, ნაკლებად მძიმე, დანაშაულისათვის მსჯავრდების დროს; გ) ხუთ წელში მძიმე დანაშაულისათვის მსჯავრდების დროს; დ) შვიდ წელსა და ექვს თვეში განსაკუთრებით მძიმე დანაშაულისათვის მსჯავრდების დროს.

ხანდაზმულობის ვადა გამოიანგარიშება ან ამ ვადის დინების შეჩერება რეგულირდება სს კოდექსის 71-ე მუხლის მეორე და მესამე ნაწილებით, რაც ეწინააღმდეგება არასრულწლოვნის სისხლისსამართლებრივი პასუხისმგებლობის თავისებურების პრინციპს. სს კოდექსის 71-ე მუხლის მესამე ნაწილის თანახმად, „ხანდაზმულობის ვადის დინება შეჩერდება, თუ დამნაშავე დაემალა გამოძიებას ან სასამართლოს. ამ შემთხვევაში ხანდაზმულობის ვადის დინება განახლდება დამნაშავეს დაკავების ან ბრალის აღიარებით გამოცხადების მომენტიდან“. არასრულწლოვანი შესაძლებელია შიშის გამო დაემალოს გამოძიებასა და სასამართლოს. ამ ხნის განმავლობაში მას არ ჩაუდენია სხვა დანაშაული, მუშაობს, ჰყავს მეუღლე. მისი გამოჩენის შემთხვევაში, თუ იგი მიცემულ იქნება სისხლისსამართლებრივ პასუხისმგებლობაში, შესაძლებელია მან დაკარგოს როგორც ოჯახური მდგომარეობა, ასევე მუშაობის მიმართ ინტერესი და გაუუარესდეს მდგომარეობა. ასეთ შემთხვევაში აუცილებელია სამართალდამცავ ორგანოებს ჰქონდეთ მოზარდისა და მისი სისხლის სამართლის საქმის მიმართ ჰუმანური დამოკიდებულება და მოხდეს რესურსების მიზნობრივი განკარგვა. თუ არასრულწლოვნის სისხლისსამართლებრივ პასუხისმგებლობაში მიცემა არ არის საჭირო და ეს მხოლოდ მის მდგომარეობას დაამძიმებს, უარი უნდა ითქვას მის სისხლისსამართლებრივ პასუხისმგებაში მიცემაზე და პროკურორმა უნდა გამოიყენოს სსს კოდექსით გათვალისწინებული დისკრეციული უფლებამოსილება მოზარდის მიმართ სისხლისსამართლებრივი დევნის არდანყების და განუხორციელებლობის შესახებ.

არასრულწლოვნისათვის ნასამართლობის გაქარწყლება რეგულირდება სს კოდექსის მე-100 მუხლის მიხედვით.

აღნიშნული ნორმის თანახმად, ვინც თვრამეტ წლამდე ჩაიდინა დანაშაული, ნასამართლობა გაუქარწყლდება: ა) პირობით მსჯავრდებისას – გამოსაცდელი ვადის გასვლის შემდეგ; ბ) თავისუფლების აღკვეთაზე უფრო მსუბუქი სასჯელით მსჯავრდებისას – სასჯელის მოხდიდან ექვსი თვის შემდეგ; გ) ნაკლებად მძიმე დანაშაულისათვის თავისუფლების აღკვეთით მსჯავრდებისას – სასჯელის მოხდიდან ერთი წლის შემდეგ; დ) მძიმე დანაშაულისათვის თავისუფლების აღკვეთით მსჯავრდებისას – სასჯელის მოხდიდან სამი წლის შემდეგ; ე) განსაკუთრებით მძიმე დანაშაულისათვის თავისუფლების აღკვეთით მსჯავრდებისას – სასჯელის მოხდიდან ხუთი წლის შემდეგ.

არასრულწლოვანთა ნასამართლობის გაქარწყლების ინსტიტუტი იმის მიუხედავად, რომ განსხვავდება სრულწლოვანი მსჯავრდებულების ნასამართლობის გაქარწყლებისაგან, მაინც მავნე შედეგების მომტანია არასრულწლოვნისათვის. ვფიქრობთ, რომ არასრულწლოვნისათვის ნასამართლობა არ უნდა არსებობდეს და არასრულწლოვანი მსჯავრდებული სასჯელალსრულების დაწესებულებიდან გამოსვლისთანავე უნდა იყოს თავისუფალი. ნასამართლობა კრიმინოლოგიური თვალსაზრისით არის მოზარდის საკანონმდებლო დონეზე ეტიკეტირება, რამაც შესაძლებელია გამოიწვიოს სამართალდამცავი ორგანოებისაგან მისი მკაცრი კონტროლი, საზოგადოებისაგან გარიყვა და ხელი შეუშალოს მის სოციალიზაციას, რითაც მის მიერ დამნაშავეს იარლიყის გამართლება და დანაშაულის ჩადენა გარდაუვალი გახდება.

დასკვნის სახით უნდა აღინიშნოს, რომ არასრულწლოვანი დამნაშავეის ინსტიტუციონალიზაცია ძალზე მტკივნეული პროცესია. ის ფაქტი, რომ ისინი დაპატიმრებული და განთავსებული არიან ციხეში ან არასრულწლოვანთა დაწესებულებაში, მთელი ცხოვრების განმავლობაში ასვამს მათ დაღს, რაც ასახულია პირადობის ოფიციალურ დოკუმენტებში და რასაც ისინი ვერ გაექცევიან სამსახურის ძებნისას თუ საზოგადოებაში ნორმალური ცხოვრებისაკენ მისწრაფების პროცესში.³¹¹

---

311 ფაფიაშვილი ლ., 2008, გვ. 153.

თავი მესამე

არასრულწლოვან დამნაშავეთა სისხლის სამართლის საპროცესო კოდექსით გათვალისწინებული თავისებურებანი

საქართველოს სისხლის სამართლის საპროცესო კოდექსის მესამე მუხლის პირველი ნაწილის თანახმად, არასრულწლოვანად ითვლება პირი, რომელსაც 18 წელი ჯერ არ შესრულებია.

საქართველოს სისხლის სამართლის საპროცესო კოდექსი (სსსკ) ცალკე ითვალისწინებს არასრულწლოვანი პირის საპროცესო თავისებურებებს. ეს თავისებურებები გამომდინარეობს პირის ასაკობრივი მდგომარეობიდან და მოცემულია სსსკ VII კარის XXVIII თავში, რომელსაც ჰქვია „პროცესი არასრულწლოვნის მიერ ჩადენილი დანაშაულის საქმეზე“. მოცემული თავი შედგება ათი მუხლისაგან (მუხლები 315 - 324) და არეგულირებს არასრულწლოვანი ბრალდებულის სისხლის სამართლის საპროცესო მდგომარეობას და სამართალწარმოების თავისებურებებს.

1. არასრულწლოვანთა სისხლის სამართლის საქმისწარმოების სახელმწიფო სტრუქტურები

სისხლის სამართლის საპროცესო კოდექსში არასრულწლოვანთა საქმეების განსაკუთრებული წარმოების წესი შეესაბამება საქართველოს მიერ ნაკისრ საერთაშორისო სამართლებრივ ვალდებულებებს; დაცულ უნდა იქნეს არასრულწლოვნის უფლებები როგორც გამოძიების პერიოდში, ისე საქმის განხილვის მომენტში და გამოტანილ იქნეს კანონიერი, დასაბუთებული და სამართლიანი განაჩენი. ამ მოთხოვნებიდან გამომდინარე, საქართველოს სსსკ ითვალისწინებს არასრულწლოვანთა საქმეების წარმოების განსხვავებულ წესს, რომლის ერთ-ერთი აუცილებელი პირობა არის საქმისმწარმოებელ პირთა მიერ მოზარდის ბუნების კარგად ცოდნა და საქმისწარმოების დროს მისი გათვალისწინება.

საქართველოს სსსკ-ის 319-ე მუხლის მიხედვით: „არასრულწლოვნის მიერ ჩადენილი დანაშაულის საქმეზე პროცესს ახორციელებენ მხოლოდ ის მოსამართლეები, პროკურორები და გამოძიებლები, რომლებმაც პედაგოგიკასა და ფსიქოლოგიაში სპეციალური მომზადება გაიარეს“.

2007 წლის მაისის თვემდე მხოლოდ ის მოსამართლეები იყვნენ ვალდებული გაეველოთ სპეციალური მომზადება მოზარდთა პედაგოგიკასა და ფსიქოლოგიაში, რომლებიც იხილავდნენ არასრულწლოვნის მიერ ჩადენილი დანაშაულის საქმეებს. 2007 წლის 23 მაისის ცვლილებით პროკურორებისა და გამოძიებლებისთვისაც აუცილებელი გახდა სპეციალური მომზადების გავლა. აღნიშნულით საქართველო დაუახლოვდა არასრულწლოვანთა მართლმსაჯულების საერთაშორისო სტანდარტებს. ამ მხრივ საინტერესოა *გაერთიანებული ერების ორგანიზაციის არასრულწლოვანთა სამართლის ადმინისტრაციის მინიმალური სტანდარტული წესების* (პეკინის წესები) დათქმა, რომელიც შეეხება არასრულწლოვანთა საქმის განხილვაში მონაწილე პირთა „პროფესიონალიზმსა და მომზადების აუცილებლობას“ და რომელიც განმარტავს, რომ არასრულწლოვანთა საქმეებით დაკავებულ მთელ კონტინენტს ესაჭიროება აუცილებელი პროფესიონალური კომპეტენტურობის უზრუნველყოფა და შენარჩუნებისათვის აუცილებელი პროფესიული მომზადება, მუშაობის პროცესში სწავლების, გადამზადების კურსებისა და სწავლების სხვა შესაბამისი სახეების გამოყენება. არასრულწლოვანთა მართლმსაჯულების ორგანოების პერსონალი შერჩეული უნდა იყოს არასრულწლოვანთა სხვადასხვა კატეგორიის გათვალისწინებით, რომლებსაც აქვთ მართლმსაჯულებასთან კონტაქტი.

პეკინის მე-12 წესის მიხედვით, აუცილებელია არასრულწლოვანთა საქმეებში მონაწილე

მართლწესრიგის განმხორციელებელი ყველა თანამდებობის პირის (პოლიციელის) სპეციალური მომზადება. თავისი ფუნქციების საუკეთესოდ განხორციელების მიზნით პოლიციის თანამშრომლები, რომლებიც ხშირად ან განსაკუთრებულად არიან დაკავებული არასრულწლოვანთა სააქმეებით ან, რომლებიც ძირითადად დაკავებული არიან არასრულწლოვანთა შორის დანაშაულობის პროფილაქტიკით, სისტემატურად უნდა გადიოდნენ სპეციალურ ინსტრუქტაჟს და მომზადებას. მსგავს მითითებებს არასრულწლოვანთა საქმეებზე მომუშავე პერსონალის მიმართ ითვალისწინებს ასევე არასრულწლოვანთა დანაშაულობის პრევენციის შესახებ გაეროს სახელმძღვანელო პრინციპების („ერ-რიადის“) 58-ე მუხლი.

არასრულწლოვანთან პირველი კონტაქტი, მის მიერ დანაშაულის ჩადენის შემთხვევაში, სწორედ პოლიციელს, პროკურორსა და გამომძიებელს უნევთ. ისინი წარმართავენ გამოძიებას, ვიდრე საქმე სასამართლოში განსახილველად გადაიგზავნება და შესაბამისად, არასრულწლოვნის მომავლის განსაზღვრაში დიდ როლს თამაშობენ. სამართალდამცავი ორგანოების წარმომადგენლებს სწორედ პირველი მოქმედების დროს მართებთ მეტისმეტი სიფაქიზე არასრულწლოვანთა მიმართ.³¹²

იმისათვის, რომ არასრულწლოვანი დამნაშავის აღზრდაზე აქცენტი გაკეთდეს მისი სამართალდამცავ ორგანოებთან პირველი კონტაქტიდანვე, კრიმინოლოგები გვთავაზობენ, რომ არასრულწლოვანთა საქმეებით ძირითადად ქალები დასაქმდნენ, ვინაიდან ისინი (ქალები) აღზრდის განსაკუთრებულ თვისებებს ფლობენ, რომელთა გამოყენება ხელს შეუწყობდა მოზარდი დამნაშავის რესოციალიზაციას (აღზრდას).³¹³

1.1. პროკურორი, გამომძიებელი არასრულწლოვანთა პროცესში

სისხლის სამართლის პოლიტიკა არასრულწლოვან დამნაშავეთა მიმართ მნიშვნელოვნად შეიცვალა ბოლო წლების განმავლობაში. სწორედ ამ რეფორმების შედეგად უნდა ჩაითვალოს პროკურორებისა და გამომძიებლების გადამზადება მოზარდთა პედაგოგიური და ფსიქოლოგიური კუთხით.

პროკურორის ზედმინწევით კარგი მომზადება მოზარდის ფსიქოლოგიასა და პედაგოგიკაში მნიშვნელოვნად შეუწყობს ხელს მის მიერ დისკრეციული უფლების სწორად და სამართლიანად გამოყენებას. პროკურორი დისკრეციულ უფლებამოსილებას ახორციელებს სწორედ შინაგანი რწმენისა და ცოდნის საშუალებით.

სსსკ მე-16 მუხლის თანახმად, „სისხლისსამართლებრივი დევნის დაწყებისა და შეწყვეტის შესახებ გადაწყვეტილების მიღებისას პროკურორი სარგებლობს დისკრეციული უფლებამოსილებით, რა დროსაც ხელმძღვანელობს საჯარო ინტერესებით“.

პროკურორის დისკრეციული უფლებამოსილება გულისხმობს საკუთარი შეხედულებით სისხლისსამართლებრივი დევნის დაწყებას ან სისხლისსამართლებრივი დევნის დაწყებაზე უარის თქმას.

საქართველოს იუსტიციის მინისტრის 2010 წლის 8 ოქტომბრის №181 ბრძანების თანახმად, პროკურორმა დისკრეციული უფლებამოსილება უნდა გამოიყენოს გარკვეული კრიტერიუმების გაანალიზების საფუძველზე. ეს კრიტერიუმებია: სახელმწიფოს სამართლებრივი პრიორიტეტები, დანაშაულის ბუნება და სიმძიმე, სისხლისსამართლებრივი დევნის პრევენციული გავლენა, პირის ბრალეულობის ხარისხი, პირის დანაშაულებრივი წარსული, პირის თანამშრომლობის სურვილი, პიროვნული მახასიათებლები, მოსალოდნელი სასჯელი.

კრიმინოლოგიური თვალსაზრისით, არასრულწლოვნები გამოირჩევიან მსუბუქი ხასიათის დანაშაულის ჩადენით, თანამშრომლობენ გამოძიებასთან; ისინი ჯერ კიდევ ჩამოუყ-

312 ბოხაშვილი ი./ ბენიძე მ., 2009, გვ. 44.

313 Eisenberg, U., 2010. S. 341; ასევე იხ. წიქარიშვილი კ., 2002, გვ. 173.

ალიბებელი პიროვნებები არიან და შესაძლებელია სასჯელალსრულების დაწესებულების გარეთ (აღზრდის მეთოდებით) მათი გამოსწორება. სრულწლოვნებისაგან განსხვავებით; ისინი ნაკლები კრიმინალური ენერჯის მატარებლები არიან და მათ მიმართ არ შეიძლება გამოიყენებოდეს გენერალური (ზოგადი) პრევენცია,³¹⁴ ანუ მათ სისხლისსამართლებრივ დევნას არ შეიძლება ჰქონდეს ზოგადი პრევენციული ხასიათი, ვინაიდან არასრულწლოვნის მიმართ გამოყენებული ზოგადი პრევენცია სცილდება მისი (არასრულწლოვნის) ინდივიდუალური რესოციალიზაციის სფეროს.

მართებული იქნებოდა პროკურორის დისკრეციული უფლებამოსილების ინსტიტუტი მოზარდისათვის მართლმსაჯულების სისტემის თავიდან აცილების ერთ-ერთ საშუალებად ჩათვლილიყო.

არასრულწლოვანთა მართლმსაჯულების საკითხებზე პროკურორები და გამომძიებლები ხშირად გადიან ტრენინგებს. მათ გადაეცემათ შესაბამისი სერტიფიკატები და უფლება ეძლევათ მონაწილეობა მიიღონ არასრულწლოვანთა საქმეების განხილვაში. ამ ინფორმაციას ადასტურებს საქართველოს გენერალური პროკურატურის ოფიციალური ვებგვერდი, სადაც აღნიშნულია, რომ: „იუსტიციის სასწავლო ცენტრში პროკურორებისთვის ტრენინგი გაიმართა – „არასრულწლოვანთა მართლმსაჯულება“. ტრენინგის განმავლობაში პროკურორები გაეცნენ არასრულწლოვნებთან მუშაობის თავისებურებებს, მათი მონმისა და ეჭვმიტანილის სტატუსით დაკითხვის სპეციფიკას, პრაქტიკულ უნარ-ჩვევებს, რომლებიც პროკურორებს დაეხმარებათ დაიცვან არასრულწლოვანთა ინტერესები გამომძიებისა და სასამართლოში საქმის მიმდინარეობის პროცესში. სწავლების დროს პროკურორები გაეცნენ ბავშვის უფლებათა საერთაშორისო სტანდარტებს და საერთოდ, ადამიანის უფლებებს ქართულ სამართლებრივ კონტექსტში, არასრულწლოვნებთან ეფექტიანი კომუნიკაციის დამყარების გზებს. ტრენინგის ფარგლებში პროკურორები აქტიურად იყვნენ ჩაბმული პრაქტიკულ მუშაობაში. მათ განიხილეს პრაქტიკული მაგალითები და ბოლოს მონაწილეობა მიიღეს იმიტირებულ პროცესში. კურსის ბოლოს ტრენინგის მონაწილეებმა მიიღეს სერტიფიკატები“.³¹⁵

პრაქტიკული თვალსაზრისით, პრობლემას წარმოადგენს იმის დადგენა, გაიარა თუ არა გამომძიებელმა ან პროკურორმა პედაგოგიკისა და ფსიქოლოგიის კურსები. „სსსკ არ ითვალისწინებს პროკურორის, გამომძიებლის ვალდებულებას მათ მიერ არასრულწლოვნის საქმის გამოძიების/განხილვის შემთხვევაში პედაგოგიკასა და ფსიქოლოგიაში გავლილი მომზადების დამადასტურებელი დოკუმენტის (მისი ასლის) წარმოდგენის შესახებ. შესაბამისად, მხარე მოკლებულია შესაძლებლობას, თავისი (დასაცავი პირის, მრწმუნებლის) ინტერესებიდან გამომდინარე (დროულად) გადაამოწმოს დაცულია თუ არა კანონის მოთხოვნა“.³¹⁶

1.2. არასრულწლოვანთა მოსამართლე

საქართველოს საერთო სასამართლოების სისტემა არ ითვალისწინებს არასრულწლოვანთა საქმეების განხილველ სპეციალურ სასამართლოებს. ამის მიუხედავად, კანონმდებელი მაინც მოსამართლეთა მალალ სტანდარტს ადგენს მოზარდთა საქმის განსახილველად. საქართველოს სსსკ-ის 319-ე მუხლის მიხედვით, არასრულწლოვნის მიერ ჩადენილი დანაშაულის საქმეზე პროცესს ახორციელებენ მხოლოდ ის მოსამართლეები, რომლებმაც პედაგოგიკასა და ფსიქოლოგიაში სპეციალური მომზადება გაიარეს“. აღნიშნული საკითხი ჯერ კიდევ ადრე მოქმედი, 1998 წელს მიღებული, სსსკ-ით რეგულირდებოდა. როგორც საზოგადო-

314 Ostendorf, H., 2009. S. 146-147.

315 იხ.: www.justice.gov.ge/index.php?lang_id=GEO&sec_id=23&info_id=2301

316 ბოხაშვილი ი./ ბენიძე მ., 2009, გვ. 44.

დოება, ისე კანონმდებელი უფრო ადრე შეუდგა იმაზე ფიქრს, რომ მოსამართლეს მაღალი კვალიფიკაცია უნდა ჰქონოდა პედაგოგიკასა და ფსიქოლოგიაში და ისე გადაეწყვიტა მოზარდის ბედი. მოსამართლის მიმართ ამგვარი დამოკიდებულება გამოწვეული იყო მისი მდგომარეობით სისხლის სამართლის პროცესში, კონკრეტულად კი მოსამართლე, როგორც განაჩენზე პასუხისმგებელი პირი, კარგად უნდა ჩასწავლობდა მოზარდის პიროვნებას და მხოლოდ ამის შემდეგ მიეღო გადაწყვეტილება. მოქმედ სსსკ-ში ამ მხრივ არაფერი შეცვლილა. მოსამართლეები იუსტიციის სასწავლო სკოლაში სისტემატურად გადიან ტრენინგებს მოზარდთა პედაგოგიკასა და ფსიქოლოგიაში.

მოსამართლე, რომელიც იხილავს არასრულწლოვნის საქმეს, ვალდებულია გადაწყვეტილებისას მხედველობაში მიიღოს სასჯელის მიზანი – არასრულწლოვნის აღზრდა, მისი რესოციალიზაცია.³¹⁷

საქართველოს კონსტიტუციის 86-ე მუხლის მიხედვით, მოსამართლე (მათ შორის არასრულწლოვნების) შეიძლება იყოს 30 წლის საქართველოს მოქალაქე, თუ მას აქვს უმაღლესი იურიდიული განათლება და სპეციალობით მუშაობის სულ ცოტა 5 წლის გამოცდილება. არასრულწლოვნების მოსამართლეთა ასაკი, ვფიქრობთ, ძალიან პატარაა რამდენიმე მნიშვნელოვანი გარემოების გამო:

➤ მოსამართლის შინაგანი რწმენა, რომლის საფუძველზეც მან უნდა შეაფასოს არასრულწლოვანი და გამოიტანოს მისთვის ადეკვატური სასჯელი, დამოკიდებულია ორ ფრიად მნიშვნელოვან კომპონენტზე: კარგი განათლება და გამოცდილება. საქართველოში დღეს არსებული განათლების მდგომარეობა არ იძლევა სრულყოფილი განათლების მიღების შესაძლებლობას (კომენტარების, მონოგრაფიების ნაკლებობა, პრაქტიკის სიღრმისეული ანალიზი თეორიული საფუძვლების გათვალისწინებით). გამონაკლისს წარმოადგენენ ის მოსამართლეები, რომელთაც შეუძლიათ უცხოური ლიტერატურის გაცნობა. რაც შეეხება შინაგანი რწმენის მეორე კომპონენტს – გამოცდილებას – 30 წლის მოსამართლე, რომელსაც მხოლოდ ხუთი წლის გამოცდილება უნდა ჰქონდეს, საკმარისად ვერ გააანალიზებს მოზარდის პიროვნებას და შესაბამისად, ვერ გამოიტანს მისთვის ადეკვატურ და მისი სოციალიზაციისათვის საჭირო გადაწყვეტილებას.

➤ 30 წლის არასაკმარისი განათლების მქონე მოსამართლე, კანონით გათვალისწინებული ფსიქოლოგიასა და პედაგოგიკაში სპეციალური სემინარების მიუხედავად, სიღრმისეულად ვერ ჩასწავდება მოზარდის პრობლემას, ვინაიდან მას ჯერ არ მიუღია ცხოვრებისეული გამოცდილება. უმჯობესი იქნებოდა არასრულწლოვანი დამნაშავეების საქმეები განეხილა ისეთ მოსამართლეს, რომელსაც არა მარტო დიდი სამოსამართლო საქმიანობის, არამედ ცხოვრებისეული გამოცდილებაც აქვს.

არასრულწლოვანთა მიერ ჩადენილი დანაშაულის საქმეებს პირველი ინსტანციის წესით განიხილავენ რაიონული სასამართლოს მოსამართლეები ერთპიროვნულად, ხოლო სააპელაციო და საკასაციო წესით, შესაბამისად, თბილისისა და ქუთაისის სააპელაციო სასამართლოების სისხლის სამართლის სააპელაციო პალატები (კოლეგიურად — სამი მოსამართლის შემადგენლობით) და საქართველოს უზენაესი სასამართლოს სისხლის სამართლის საკასაციო პალატა (კოლეგიურად — სამი მოსამართლის შემადგენლობით).

იუვენალური იუსტიციის ერთ-ერთ პრინციპად – სასამართლო პროცესის მაქსიმალური ინდივიდუალიზაცია – ითვლება მოზარდის საქმის მოსამართლის მიერ ერთპიროვნულად განხილვა, რაც განაპირობებს მოსამართლის ინდივიდუალურ კავშირს არასრულწლოვანთან.³¹⁸

317 Diemer, H./ Schoreit, A./ Sonnen, B-R., 2008. S. 373.

318 ბოხაშვილი ი./ ბენიძე მ., 2009, გვ. 51.

საქართველოს სსსკ 330-ე მუხლის თანახმად, „არასრულწლოვნის პროცესში გამოკვლეულ უნდა იქნეს არასრულწლოვნის ცხოვრების, აღზრდის, განვითარების პირობები, ოჯახური ვითარება და სხვა გარემოებები, რომლებიც მისი ხასიათისა და ქცევის თავისებურებების შეფასების შესაძლებლობას იძლევა“.

არასრულწლოვნის ცხოვრების, აღზრდის, განვითარების პირობების, ოჯახური ვითარებისა და სხვა გარემოებების დადგენა ევალებათ როგორც გამომძიებელს, ასევე პროკურორსა და მოსამართლეს. თუმცა, ვფიქრობთ, ამ კომპონენტების სასამართლოს მიერ გამოკვლევა ყველაზე მნიშვნელოვანია, ვინაიდან მოსამართლემ მოზარდს სასჯელი უნდა შეუფარდოს მხოლოდ მისი პიროვნების ზედმინევი კარგი შესწავლის საფუძველზე, რაც, პირველ რიგში, გულისხმობს მოზარდის სოციალურ გარემოს, ოჯახური მდგომარეობის, მიდრეკილებების, სწავლასა და მუშაობასთან დამოკიდებულების სრულყოფილად გაცნობასა და ანალიზის.

ადრე მოქმედი სსსკ 643-ე მუხლი კონკრეტულად განმარტავდა, თუ რომელი კრიტერიუმები იგულისხმებოდა არასრულწლოვნის ცხოვრების, აღზრდისა და ოჯახური პირობების გამოკვლევაში.³¹⁹ მოქმედი სსსკ უფრო ფართოდ უყურებს ამ საკითხს და არ აკონკრეტებს, თუ რომელი პირობები უნდა გამოიკვლიონ სამართალდამცავმა ორგანოებმა.

„ბავშვის უფლებათა კონვენციის“ მე-40 მუხლის მე-2 ნაწილის „ბ“ პუნქტის V ქვეპუნქტის თანახმად, არასრულწლოვანი მსჯავრდებულისათვის გარანტირებულია სასამართლო გადანაცვლებისა (მათ შორის განაჩენის) და მასთან დაკავშირებით მიღებული ნებისმიერი ღონისძიების ხელახალი განხილვის მოთხოვნის უფლება, ანუ არასრულწლოვანს უფლება აქვს ზემდგომ სასამართლო ინსტანციაში გაასაჩივროს მისთვის გამოტანილი გადანაცვლება.

2. არასრულწლოვანთა მიერ ჩადენილი დანაშაულის საქმისწარმოების თავისებურებანი

არასრულწლოვანთა საქმისწარმოება ხორციელდება სისხლის სამართლის საპროცესო კოდექსით დადგენილი საერთო წესით, იმ საბაზისო ელემენტებით, რომელიც საქმის სამართლიანი განხილვისთვის არის საჭირო. თუმცა, რადგან არასრულწლოვნები, სრულწლოვნებთან შედარებით, განსაკუთრებულ მოპყრობას საჭიროებენ, როგორც 1998 წელს მიღებული სსსკ, ისევე მოქმედი სსსკ ითვალისწინებს ცალკე თავს, რომელშიც არასრულწლოვანთა სისხლის სამართლის საქმის თავისებურებებია დარეგულირებული. ახალ სსსკ-ში ეს თავისებურებები მოქცეულია XXVIII თავში – „პროცესი არასრულწლოვანთა მიერ ჩადენილი დანაშაულის საქმეებზე“ და სულ 10 მუხლს მოიცავს, განსხვავებით 1998 წლის სსსკ-გან, რომელშიც უფრო ფართოდ იყო განხილული ეს თავისებურებები.

სსსკ-ის ეს თავისებურებები ვრცელდება მხოლოდ 18 წლამდე პირზე, სრულწლოვნობის მიღწევის შემდეგ პირის მიმართ სისხლის სამართლის პროცესი გრძელდება საერთო წესების დაცვით და აღარ გამოიყენება სსსკ-ის XXVIII თავით დადგენილი მოზარდთა საქმისწარმოების სპეციფიკური წესები.

³¹⁹ ადრე მოქმედი სსსკ 643-ე მუხლის თანახმად, „არასრულწლოვნის ცხოვრებისა და აღზრდის პირობების გამოკვლევისას უნდა გაირკვეს: ა) ოჯახური ვითარება, ოჯახის შემადგენლობა, მატერიალური უზრუნველყოფა, საბინაო პირობები, ოჯახის უფროს წევრთა ერთმანეთთან ურთიერთობა, უფროსებისა და ბავშვების ურთიერთობა, თავისუფალი დროის გამოყენების პირობები ოჯახში, მშობლების დამოკიდებულება შვილების აღზრდისადმი, მშობელთა მხრიდან ბავშვის ქცევის კონტროლის ფორმები; ბ) ვითარება სკოლაში, ლიცეუმში, სხვა სასწავლებელში ან წარმოებაში, სადაც სწავლობს ან მუშაობს არასრულწლოვანი, მისი დამოკიდებულება სწავლისა და შრომისადმი, საზოგადოებრივ დავალებათა შესრულების მიმართ, ურთიერთობა აღმზრდელბსა და დამრიგებლებთან, თანატოლებთან, არასრულწლოვნის მიმართ ადრე გამოყენებული აღმზრდელობითი ღონისძიების ხასიათი და ეფექტიანობა; გ) არასრულწლოვნის ურთიერთობები და ქცევა სახლისა და სამუშაოს გარეთ; სხვადასხვა ფორმალური თუ არაფორმალური ჯგუფის ან გაერთიანების საქმიანობაში მონაწილეობა და მისი ურთიერთობა აღნიშნული ჯგუფის სხვა წევრებთან“.

არასრულწლოვანთა მიერ ჩადენილ დანაშაულთა განხილვას სასამართლოს პროცესის დროს ახასიათებს შემდეგი თავისებურებები:

- საქმის დახურული განხილვა;
- ერთობლივი საქმიდან არასრულწლოვნის საქმის გამოყოფა;
- არასრულწლოვნის საქმის გამოძიების თავისებურებანი;
- პატიმრობის შეფარდება არასრულწლოვანი ბრალდებულისთვის;
- არასრულწლოვანი ბრალდებულის გაყვანა სასამართლო სხდომის დარბაზიდან;
- მშობლის, კანონიერი წარმომადგენლის, პედაგოგისა და ადვოკატის (სავალდებულო) მონაწილეობა სასამართლო პროცესში.

2.1. არასრულწლოვანთა საქმის დახურული განხილვა

სისხლის სამართლის საპროცესო კოდექსის 317-ე მუხლის პირველი ნაწილის თანახმად, სასამართლო სხდომა, რომელსაც არასრულწლოვანი ბრალდებული ესწრება, დახურულად მიმდინარეობს.

არასრულწლოვანთა სისხლის სამართლის საქმეზე სასამართლო სხდომის დახურულად წარმართვა გამომდინარეობს „პეკინის წესების“ მე-8 წესით გათვალისწინებული კონფიდენციალობის უზრუნველყოფის, ასევე ბავშვის უფლებათა კონვენციის მე-40 მუხლის მე-2 ნაწილის „ბ“ პუნქტის VII ქვეპუნქტით დადგენილ საქმის გარჩევის ყველა სტადიაზე არასრულწლოვანი ბრალდებულის პირადი ცხოვრების სრული პატივისცემის გარანტიიდან. „არასრულწლოვნის ინტერესებიდან გამომდინარე, საქმის ღიად განხილვის პრინციპიდან გარკვეულ გამონაკლისებს ითვალისწინებს (საქმის განხილვა პრესისა და საზოგადოების დაუსწრებლად) „ადამიანის უფლებათა და ძირითად თავისუფლებათა დაცვის ევროპული კონვენციის“ (რომი, 4 ნოემბერი, 1950 წელი) მე-6 მუხლის პირველი ნაწილი“. ³²⁰

არასრულწლოვნის საქმის დახურულ სხდომაზე განხილვა გამომწვეულია მისი საზოგადოებაში ადვილი ინტეგრაციით, მოიცავს მოზარდის აღმზრდელობითსა და სოციალიზაციისათვის აუცილებელ კომპონენტებს და მოზარდის დაცვის მნიშვნელოვანი საშუალებაა. ³²¹ ისედაც მძიმე მდგომარეობაში მყოფი მოზარდი საქმის საჯარო განხილვით შეიძლება ისეთი დარტყმის ქვეშ აღმოჩნდეს, ³²² რომ შეუძლებელი იყოს მისი სწრაფი რეაბილიტაცია, მოხდეს მისი სტიგმატიზაცია, ³²³ მით უფრო, თუ საქმე მორალური ხასიათის დანაშაულს (გაუპატიურება) ეხება და მას დანაშაული არ დაუმტკიცდება.

მოზარდის პიროვნების განვითარების ფსიქოლოგიურ-პედაგოგიური საფუძვლების თანახმად, დახურული სასამართლო სხდომის დროს მოზარდი უფრო გახსნილია, მისაღებია სასამართლოში არსებული ატმოსფერო, ნაკლებად აქვს უნდობლობის გრძობა და შეუძლია თავისუფლად ისაუბროს მომხდარზე, ³²⁴ რაც იუვენალური სასამართლოს ძირითადი მიზანია.

ადრე მოქმედი, 1998 წელს ძალაში შესული, სსს კოდექსისაგან განსხვავებით (ადრე მოქმედი სსსკ მე-16 მუხლის მე-7 ნაწილი), რომელიც პრევენციულობის მიზნით განაჩენს

320 იხ. გოგშელიძე რ. (რედ.), 2008, გვ. 352-353; ბოხაშვილი ი./ ბენიძე მ., 2009, გვ. 52.

321 Diemer, H./ Schoreit, A./ Sonnen, B-R., 2008. S. 497.

322 იქვე.

323 Eisenberg, U., 2010. S. 496.

324 იქვე.

საქვეყნოდ აცხადებდა, მოქმედი სსს კოდექსით, არასრულწლოვანი დამნაშავეის საქმის სასამართლო განხილვა მთლიანად დახურულია, განაჩენის გამოცხადების დროსაც.

სამწუხაროა მხოლოდ, რომ თუ დანაშაული ჩაიდინა 17 წლის მოზარდმა და საქმისწარმოების დროს იგი 18 წლის გახდა, მის მიმართ გამოიყენება სსსკ-ით დადგენილი ზოგადი წესები, რაც გულისხმობს მისი საქმის განხილვის სასამართლო სხდომის საჯაროობას (იხ. სსს კოდექსის 315-ე მუხლი), რაც მოზარდის ეტიკეტირებას გამოიწვევს და ხელს შეუშლის მის რესოციალიზაციას.

2.2. არასრულწლოვნის საქმის გამოყოფა ერთობლივი საქმიდან

საქართველოს სსს კოდექსის 318-ე მუხლის თანახმად, თუ არასრულწლოვანს ბრალი ედება იმ დანაშაულის ჩადენაში, რომელშიც ასევე იმხილება სრულწლოვანი, არასრულწლოვნის საქმე შეძლებისდაგვარად ცალკე გამოიყოფა და ის გასამართლდება სრულწლოვნისაგან განცალკევებით, თუ ამით არსებითი დაბრკოლება არ შეექმნება საქმის გარემოებების ყოველმხრივ, სრულ და ობიექტურ გამოკვლევას.

არასრულწლოვანი მსჯავრდებულის საქმის სრულწლოვანთა საქმისაგან შეძლებისდაგვარად ცალკე გამოყოფის მიზანია უზრუნველყოს მოზარდის დაცვა სრულწლოვანი დამნაშავეების მავნე ზეგავლენისაგან³²⁵ (მაგალითად, დანაშაულის საკუთარ თავზე აღების, სხვა დამნაშავეთა დაფარვის ან მტკიცებულებების განადგურების მოთხოვნა და ა. შ.).

საქმის გამოყოფის არსებით დაბრკოლებად შესაძლებელია განიხილებოდეს: თუ სრულწლოვნის პროცესზე მტკიცებულებები უკვე იქნა შეგროვებული, საქმის გამოყოფა მხოლოდ პროცესის გაჭიანურებას შეუწყობს ხელს და გაზრდის პროცესის ხარჯებს.³²⁶

2.3. არასრულწლოვანი ბრალდებულის მიმართ აღკვეთის ღონისძიებების შეფარდება

საქართველოს სისხლის სამართლის საპროცესო კოდექსის 199-ე მუხლის თანახმად, „აღკვეთის ღონისძიების სახეებია: გირაო, არასრულწლოვანი ბრალდებულის მეთვალყურეობაში გადაცემა, შეთანხმება გაუსვლელიობისა და სათანადო ქცევის შესახებ, პირადი თავდებობა, სამხედრო მოსამსახურის ქცევაზე სარდლობის მეთვალყურეობა და პატიმრობა“. იმავე მუხლის მეორე ნაწილის მიხედვით, „აღკვეთის ღონისძიებასთან ერთად ბრალდებულის მიმართ შეიძლება ასევე გამოყენებულ იქნეს: პირის ვალდებულება, დანიშნულ დროს ან გამოძახებისთანავე გამოცხადდეს სასამართლოში; გარკვეული საქმიანობისა თუ პროფესიის განხორციელების აკრძალვა; სასამართლოში, პოლიციაში ან სხვა სახელმწიფო ორგანოში ყოველდღიურად ან სხვა პერიოდულობით გამოცხადებისა და ანგარიშგების ვალდებულება; სასამართლოს მიერ დანიშნული უწყების ზედამხედველობა; ელექტრონული მონიტორინგი; ვალდებულება გარკვეულ ადგილას ყოფნისა გარკვეულ საათებში ან უამისოდ; გარკვეული ადგილის დაუტოვებლობის ან მასში შეღწევის აკრძალვა; გარკვეულ პირებთან სპეციალური ნებართვის გარეშე შეხვედრის აკრძალვა; პასპორტის ან პირადობის დამადასტურებელი სხვა დოკუმენტის ჩაბარების ვალდებულება; სასამართლოს მიერ განსაზღვრული ნებისმიერი სხვა ღონისძიება, რომელიც აუცილებელია აღკვეთის ღონისძიების გამოყენების მიზნების მისაღწევად“.

325 ბოხაშვილი ი./ ბენიძე მ., 2009, გვ. 44; Eisenberg, U., 2010. შ. 931.

326 Eisenberg, U., 2010. S. 932.

არასრულწლოვნის მეთვალყურეობაში გადაცემა და სამხედრო მოსამსახურის ქცევაზე სარდლობის მეთვალყურეობა მხოლოდ სპეციალური ნიშნის მქონე სუბიექტთა (არასრულწლოვანი, სამხედრო მოსამსახურე) მიმართ შეიძლება იქნეს გამოყენებული ყველა სხვა დანარჩენი ალკვეთის ღონისძიების ალტერნატივის სახით. ³²⁷

გირაო არის ფულადი თანხა ან უძრავი ქონება, რომლის გამოყენების პირობები ვრცლად არის განმარტებული სსსკ-ის მე-200 მუხლში. საქართველოს უზენაესი სასამართლოს სტატისტიკური მონაცემების მიხედვით, გირაო დაპატიმრების შემდეგ ითვლება ყველაზე ხშირად გამოყენებულ ალკვეთის ღონისძიებად.³²⁸ ყოველი მესამე ბრალდებულის მიმართ არის გირაო გამოყენებული, რაც მისასაღმებელია.

საქართველოს სისხლის სამართლის საპროცესო კოდექსის 201-ე მუხლში განხილულია არასრულწლოვნის მეთვალყურეობაში გადაცემის საკითხი. ამ ნორმის მიხედვით, არასრულწლოვანი სამეთვალყურეოდ შეიძლება გადაეცეს მშობლის, მეურვის, მზრუნველის ან სპეციალური საბავშვო დაწესებულების ადმინისტრაციას, რომლებიც კისრულობენ არასრულწლოვანი ბრალდებულის გამომძიებელთან, პროკურორთან, სასამართლოში გამოცხადებისა და სათანადო ქცევის წერილობით ვალდებულებას. არასრულწლოვნის მეთვალყურეობაში გადაცემის აუცილებელი კრიტერიუმია მოზარდისა და იმ პირის თანხმობა, რომელიც ზედამხედველობას გაუწევს არასრულწლოვანს (სსსკ 201-ე მუხლის მეორე ნაწილი).

ზედამხედველმა უნდა იცოდეს თავისი მოვალეობები და მისთვის ცნობილი უნდა იყოს იმ პასუხისმგებლობის შესახებ, რომელიც შეიძლება დაეკისროს როგორც მას, ასევე მოზარდს, პირობების დარღვევის გამო.

არასრულწლოვანი ბრალდებულის მიერ ალკვეთის ღონისძიების გამოყენების პირობის დარღვევის შემთხვევაში (გარდა დაუძლეველი ძალის არსებობისა) სასამართლოს შეუძლია პირი, რომელიც მეთვალყურეობდა არასრულწლოვანს, მხარის შუამდგომლობით დააჯარიმოს ამ კოდექსის 91-ე მუხლის მე-8 ნაწილის შესაბამისად, 100-დან 5000 ლარამდე ოდენობით.

საქართველოს უზენაესი სასამართლოს სტატისტიკური მონაცემებით, ბოლო სამი წლის (2007, 2008, 2009 წლები) განმავლობაში არასრულწლოვანი ბრალდებულის მეთვალყურეობაში გადაცემის პროცენტული მაჩვენებელი ალკვეთის ღონისძიების გამოყენების საერთო მაჩვენებლის მხოლოდ 0,1 პროცენტს შეადგენდა. ³²⁹

საქართველოს სსს კოდექსის 202-ე მუხლის შესაბამისად, არასრულწლოვნის მიმართ ალკვეთის ღონისძიების სახით შეიძლება გამოყენებულ იქნეს შეთანხმება გაუსვლელობისა და სათანადო ქცევის შესახებ, ოღონდ მხოლოდ იმ დანაშაულის საქმეზე, რომელიც სასჯელის სახით არ ითვალისწინებს თავისუფლების აღკვეთას 1 წელზე მეტი ვადით. სამწუხაროდ, მკაცრი კრიმინალური პოლიტიკის კვალობაზე თითქმის შეუძლებელი იქნება სისხლის სამართლის კოდექსის კერძო ნაწილში იმ დანაშაულთა მოძიება, რომელთა ჩადენისთვისაც კანონმდებელი ითვალისწინებს ერთი წლით თავისუფლების აღკვეთას, შესაბამისად, კითხვის ნიშნის ქვეშ დგება ამ მუხლის გამოყენების საკითხი. ამის ნათელი დადასტურებაა საქართველოს უზენაესი სასამართლოს სტატისტიკური მონაცემები. ამ მონაცემებით შეთანხმება გაუსვლელობისა და სათანადო ქცევის შესახებ პრაქტიკაში არ გამოყენებულა 2005 წლის შემდეგ. ³³⁰

საქართველოს სსს კოდექსის 203-ე მუხლი არეგულირებს ბრალდებულ არასრულწლოვნის პირადი თავდებობის ქვეშ გათავისუფლების საკითხს. ალკვეთის ეს ღონისძიება

327 ბოხაშვილი ი./ ბენიძე მ., 2009, გვ. 47.

328 იხ. საქართველოს უზენაესი სასამართლოს ყურნალი „მართლმსაჯულება საქართველოში“, 2009 წლის სტატისტიკა, გვ. 119.

329 იქვე.

330 იქვე.

რეალურად თავისი პირობებით და დასჯის მექანიზმით არაფრით განსხვავდება საქართველოს სისხლის სამართლის საპროცესო კოდექსის 201-ე მუხლში განხილულ არასრულწლოვნის მეთვალყურეობაში გადაცემის საკითხისაგან. საქართველოს უზენაესი სასამართლოს სტატისტიკური მონაცემებით, ბოლო სამი წლის (2007 წელს – 0,4%, 2008 – 0,6%, 2009 – 0,8%) განმავლობაში არასრულწლოვანი ბრალდებულის პირადი თავდებობის გამოყენების პროცენტული მაჩვენებელი აღკვეთის ღონისძიების გამოყენების საერთო მაჩვენებელთან შედარებით ძალიან დაბალი იყო.³³¹

საქართველოს სსს კოდექსის 204-ე მუხლით გათვალისწინებული აღკვეთის ღონისძიება სამხედრო მოსამსახურის ქცევაზე სარდლობის მეთვალყურეობა არ მოქმედებს არასრულწლოვანზე, ვინაიდან სავალდებულო სამხედრო სამსახურს „სამხედრო ვალდებულებისა და სამხედრო სამსახურის შესახებ“ საქართველოს კანონის მე-9 მუხლის თანახმად, საქართველოს მოქალაქეები გადიან 18 წლის ასაკიდან, ხოლო საქართველოს სსს კოდექსის ნორმები არასრულწლოვანად მიიჩნევენ 18 წელს მიუღწეველ პირს.

საქართველოს სსს კოდექსის 205-ე მუხლი არეგულირებს არასრულწლოვანი ბრალდებულისათვის აღკვეთის ღონისძიებად პატიმრობის გამოყენების საკითხს. ამ ნორმის თანახმად, არასრულწლოვანს შეიძლება შეეფარდოს პატიმრობა, როგორც აღკვეთის ღონისძიება, რათა თავიდან იქნეს აცილებული: ა) ბრალდებულის მიმალვა და მის მიერ მართლმსაჯულების განხორციელებისათვის ხელის შეშლა; ბ) ბრალდებულის მიერ მტკიცებულებათა მოპოვებისათვის ხელის შეშლა; გ) ბრალდებულის მიერ ახალი დანაშაულის ჩადენა. ბრალდებულის პატიმრობის საერთო ვადა არ უნდა აღემატებოდეს 9 თვეს.

საქართველოს სსს კოდექსის ეს ნორმა მოქმედებს როგორც სრულწლოვან, ისე არასრულწლოვან ბრალდებულზე, ერთადერთი თავისებურება არის ის, რომ არასრულწლოვანი ბრალდებული, რომელსაც აღკვეთის ღონისძიებად შერჩეული აქვს პატიმრობა, უნდა მოთავსდეს სრულწლოვანი ბრალდებულებისაგან (მსჯავრდებულებისაგან) და არასრულწლოვანი მსჯავრდებულებისაგან განცალკევებით (სსსკ 323 მუხლი). ზემოაღნიშნული ნორმა უზრუნველყოფს არასრულწლოვანთა მართლმსაჯულების განხორციელების საერთაშორისო სტანდარტს. როგორც გაეროს ბავშვთა უფლებათა კონვენციის 37-ე მუხლის გ) ქვეპუნქტი, ისე „პეკინის წესების“ C-29 შესაძლებელს ხდიან არასრულწლოვანი და სრულწლოვანი პირების ერთად მოთავსებას, მაგრამ მხოლოდ ბავშვის ინტერესების გათვალისწინებით და თუ ეს სასარგებლო იქნება მისი განვითარებისათვის.³³²

გაეროს ბავშვთა კონვენციის 37-ე მუხლის ბ) ქვეპუნქტის თანახმად, არასრულწლოვანი ბრალდებულისათვის აღკვეთის ღონისძიებად პატიმრობის გამოყენება შესაძლებელია მხოლოდ „უკიდურეს ზომად“ და თუ სხვა ალტერნატიული ღონისძიებების გამოყენება შეუძლებელია მოზარდის პიროვნების, მისი კრიმინალური ენერჯის გამო და ვერ უზრუნველყოფს მის სათანადო ქცევას.

არასრულწლოვანი და სრულწლოვანი ბრალდებულების განცალკევებით მოთავსება აუცილებელი პირობაა იმისათვის, რომ მოზარდზე უარყოფითი გავლენა არ იქონიოს სრულწლოვანმა „კრიმინალურმა ავტორიტეტმა“³³³ და არ მოხდეს მასში კრიმინალური მენტალიტეტის ჩამოყალიბება და გაძლიერება.

საქართველოში არასრულწლოვანი ბრალდებულები, რომელთაც აღკვეთის ღონისძიების სახით შეეფარდათ პატიმრობა, განთავსებული არიან სრულწლოვნებისაგან განცალკევებით ბათუმის, ქუთაისის, ზუგდიდისა და თბილისის სასჯელაღსრულებით დანესებულებაში.

2010 წლის 6 ნოემბერს სახალხო დამცველის მიერ გავრცელებულ განცხადებაში დადები-

331 იქვე.

332 იხ. ბოხაშვილი ი./ ბენიძე მ., 2009, გვ. 45-46.

333 Streng, F., 2008. S. 86, 248.

თად არის შეფასებული სასჯელალსრულების დეპარტამენტის გლდანის №8 დაწესებულებაში მყოფი არასრულწლოვანი პატიმრების მდგომარეობა.

განცალკევების პრიციპის მოქმედება უფრო მნიშვნელოვანია მამრობითი სქესის პატიმრებისათვის. მდებარეობითი სქესის პატიმრების განცალკევება არ არის დიდად სავალდებულო, ვინაიდან ნაკლებია ბრალდებულ თუ მსჯავრდებულ გოგონათა რიცხვი და მათთვის ცალკე ციხის ან ბლოკის გამოყოფა შეუძლებელია და გაუმართლებელი იქნებოდა ეკონომიკური თვალსაზრისით და მეორე, კრიმინოლოგიურმა კვლევებმა აჩვენა, რომ არასრულწლოვანი პატიმარ ქალებზე სრულწლოვანი პატიმარი ქალების ზეგავლენა უმრავლეს შემთხვევაში არ ატარებს უარყოფით ხასიათს³³⁴ და დასაშვებია სასჯელალსრულების დაწესებულების თანამშრომლის კონტროლის ფარგლებში.

მამრობითი სქესის არასრულწლოვანი და სრულწლოვანი პატიმრების ერთად მოთავსება სტრასბურგის ადამიანის უფლებათა ევროპულმა სასამართლომ საქმეში, გუვეჩი (*Okaty Guevec*) თურქეთის წინააღმდეგ,³³⁵ მიიჩნია ადამიანის უფლებათა და ძირითად თავისუფლებათა ევროპული კონვენციის მესამე მუხლის დარღვევად.

2.4. არასრულწლოვანი ბრალდებულის გაყვანა სასამართლო სხდომის დარბაზიდან

საქართველოს სსს კოდექსის 324-ე მუხლის თანახმად, „სასამართლოს შეუძლია მხარის შუამდგომლობით გამოიტანოს განჩინება არასრულწლოვანი ბრალდებულის სასამართლო სხდომის დარბაზიდან გაყვანის შესახებ, რათა მის დაუსწრებლად გამოიკვლიოს მტკიცებულებები, რომლებმაც შეიძლება უარყოფითი გავლენა მოახდინოს მასზე“, ხოლო „არასრულწლოვნის სასამართლო სხდომის დარბაზში დაბრუნების შემდეგ სასამართლო საჭირო მოცულობითა და ფორმით აცნობს მას მისი არყოფნისას გამოკვლეულ მტკიცებულებათა შინაარსს“. იმ პერიოდში, როდესაც არასრულწლოვანი არ ესწრება სასამართლო სხდომას, აუცილებელია მისი ადვოკატის დასწრება (სსსკ 324-ე მუხლის მესამე ნაწილი).

ზოგადად, არასრულწლოვანი ბრალდებულის სასამართლოს სხდომაზე დასწრება და მისი მონაწილეობა აუცილებელია არა მხოლოდ მისი ინფორმირებულობის, არამედ მომხდარისა და წარმოდგენილი მტკიცებულებების შესახებ მისი აზრისა და დამოკიდებულების მოსმენისათვის. მოზარდის სასამართლო სხდომაში აქტიური მონაწილეობით მოსამართლემ უნდა შეიქმნას მისი პიროვნების შესახებ ნათელი სურათი, რაც მოზარდის აღზრდისათვის ადეკვატური სასჯელის დანიშვნის წინაპირობაა.³³⁶

სსს კოდექსის 324-ე მუხლის დათქმა კი გამომდინარეობს მოზარდის ფსიქოლოგიიდან და პედაგოგიურ ხასიათის მქონეა, ვინაიდან არასრულწლოვანი ბრალდებულის სასამართლო სხდომის დარბაზიდან გაყვანა ემსახურება მის აღზრდასა და ინტერესებს. აღნიშნული ხორციელდება იმ მიზნით, რომ გარკვეული მტკიცებულებების გამოკვლევისას თავიდან იქნეს აცილებული ამ პროცედურის შინაარსით უარყოფითი გავლენის მოხდენა არასრულწლოვანზე (სტრესი, შიში, ფსიქიკური ტრავმები და სხვა).³³⁷ ეს წესი არ არღვევს პროცესის შეჯიბრებითობის პრინციპს, ვინაიდან განსასჯელის სასამართლო სხდომის დარბაზიდან გაყვანის შემთხვევაში დაცვის მხარე მონაწილეობს საქმის განხილვაში, რომელსაც სამართლებრივად თუ მორალურად მინდობილი აქვს ბავშვის კანონიერი ინტერესების დაცვა.³³⁸

334 იქვე, გვ. 248.

335 იხ. <http://www.unhcr.org/refworld/pdfid/497d817c2.pdf>

336 Streng, F., 2008. S. 111.

337 იხ. გაბისონია ი., 2002, გვ. 498.

338 იხ. ბოხაშვილი ი./ ბენიძე მ., 2009, გვ. 52.

არასრულწლოვნის ინფორმირებულობისა და თავის დაცვის უზრუნველყოფისათვის მოსამართლე მოზარდს აცნობს მისი არყოფნისას გამოკვლეულ მტკიცებულებათა შინაარსს იმ ფორმით, რომ ამან მის პიროვნულობაზე უარყოფითად არ იმოქმედოს. აღნიშნული გამოძინარეობს ბრალდებული მოზარდის სამართლიანი სასამართლოს უფლებიდან.³³⁹

იმისათვის, რომ მოხდეს არასრულწლოვანი ბრალდებულის სასამართლო სხდომის დარბაზიდან გაყვანა, საჭიროა მხარის შუამდგომლობა, რომელსაც განიხილავს და გადაწყვეტს მოსამართლე (სსსკ 324-ე მუხლის მეხამე ნაწილი).

2.5. მშობლისა და კანონიერი წარმომადგენლის მონაწილეობა სასამართლო პროცესში

საქართველოს სსს კოდექსის 317-ე მუხლის მეორე ნაწილის თანახმად, „არასრულწლოვანი ბრალდებულის მშობელს, კანონიერ წარმომადგენელს ან ახლო ნათესავს, ასევე პედაგოგს უფლება აქვთ, დაესწრონ სასამართლო სხდომას ან საპროცესო მოქმედებას, რომელშიც არასრულწლოვანი მონაწილეობს. თუ სასამართლო ან პროკურორი მიიჩნევს, რომ ეს არასრულწლოვანი ბრალდებულის ინტერესებს ემსახურება, მას შეუძლია სავალდებულო წესით უზრუნველყოს მშობლის, კანონიერი წარმომადგენლის ან ახლო ნათესავის, ასევე პედაგოგის მონაწილეობა“.

სისხლის სამართლის პროცესში მოზარდის კანონიერი წარმომადგენლისა და მისი ადვოკატის შესახებ საინტერესო მსჯელობას ახორციელებს ი. ბოხაშვილი: „სისხლის სამართლის პროცესში დამცველისა და კანონიერი წარმომადგენლის მონაწილეობა ემსგავსება და, ამავე დროს, განსხვავდება ერთმანეთისგან. როგორც დამცველი, ასევე კანონიერი წარმომადგენელი სისხლის სამართლის პროცესში დამოუკიდებელი სტატუსის მატარებელი პირები არიან, თუმცა სისხლის სამართლის პროცესში მათი მონაწილეობა მთლიანად არასრულწლოვანი ბრალდებულის კანონიერი ინტერესებით განისაზღვრება. ორივე მონაწილის (დამცველისა და კანონიერი წარმომადგენლის) საქმიანობა დაცვით ფუნქციას უკავშირდება. განსხვავება ისაა, რომ დამცველის მიერ განხორციელებული დაცვის ფუნქცია უშუალოდ კვალიფიციური იურიდიული დახმარების განწევასა და წაყენებული ბრალდებისაგან პირის დაცვას გულისხმობს. ხოლო კანონიერი წარმომადგენლის საქმიანობაში არასრულწლოვნის დაცვა ზოგადად განიმარტება და მასზე ზრუნვასა და მისი კანონიერი ინტერესების სასიკეთოდ მოქმედებაში გამოიხატება“.³⁴⁰

საქართველოს სსსკ მე-3 მუხლის მეოთხე ნაწილის თანახმად, კანონიერი წარმომადგენელი არის ახლო ნათესავი, მეურვე, მზრუნველი, რომელიც მონაწილეობს სისხლის სამართლის პროცესში იმ შემთხვევაში, როდესაც პროცესის მონაწილე არის არასრულწლოვანი, ქმედუუნარო, შეზღუდულქმედუნარიანი ან ჯანმრთელობის მდგომარეობის გამო არ შეუძლია დაიცვას თავი.

პირველ რიგში, უნდა აღინიშნოს, რომ კანონმდებელი მოზარდი ბრალდებულის მშობელს, კანონიერ წარმომადგენელს და პედაგოგს უფლება აქვთ, დაესწრონ როგორც სასამართლო სხდომას ასევე იმ საპროცესო მოქმედებას, რომელშიც მონაწილეობს არასრულწლოვანი. არასრულწლოვანი ბრალდებულის მშობლის, კანონიერი წარმომადგენლისა და პედაგოგის მიერ ამ უფლების გამოყენება ხელს არ შეუშლის საპროცესო მოქმედებას. იმ შემთხვევაში, როდესაც პროკურორი მიიჩნევს, რომ არასრულწლოვანი ბრალდებულის ინტერესებისათვის აუცილებელია მისი მშობლის, კანონიერი წარმომადგენლის ან ახლო ნა-

339 Streng, F., 2008. S. 113.

340 იხ. ბოხაშვილი ი./ ბენიძე მ., 2009, გვ. 52.

თესავის, ასევე პედაგოგის მონაწილეობა, მას (პროკურორს) შეუძლია სავალდებულო წესით უზრუნველყოს ეს. ეს ის შემთხვევებია, როდესაც მოზარდის პიროვნული განვითარებისთვის აუცილებელია მის გვერდით ნდობით აღჭურვილი პირის ყოფნა.

მოზარდი ბრალდებულის მშობლის, კანონიერი წარმომადგენლისა და პედაგოგის მონაწილეობა სისხლის სამართლის პროცესში აღმზრდელობითი ხასიათის მქონეა და გულისხმობს, რომ მოზარდის გვერდით ნდობით აღჭურვილი პირის ყოფნის შემთხვევაში თავიდან იქნება აცილებული სისხლის სამართლის პროცესით გამონვეული უარყოფითი შედეგები.

საქართველოს სსსკ 317-ე მუხლის მესამე ნაწილის თანახმად, „არასრულწლოვნის ინტერესების დაცვის მიზნით სასამართლოს ან პროკურორს შეუძლია აუკრძალოს არასრულწლოვანი ბრალდებულის მშობელს, კანონიერ წარმომადგენელს ან ახლო ნათესავს, ასევე პედაგოგს სასამართლო სხდომაზე დასწრება ან საპროცესო მოქმედებაში მონაწილეობა“.

სასამართლოსა და პროკურორის მიერ ბრალდებული არასრულწლოვნის მშობელს, კანონიერ წარმომადგენელს ან ახლო ნათესავს, ასევე პედაგოგს სასამართლო სხდომაზე დასწრება ან საპროცესო მოქმედებაში მონაწილეობის აკრძალვა შესაძლებელია გამონკვეული იყოს: 341

➤ არასრულწლოვნის პიროვნულ აღზრდაზე უარყოფითი ზეგავლენის მოხდენით (მაგალითად, მშობელი ცნობილი კრიმინალური ავტორიტეტია ან მშობლის ეთიკური და მორალური ღირებულებები საზოგადოებისათვის მიუღებელია);

➤ საფრთხეს უქმნის მესამე პირს (მონმეს, დაზარალებულს, დანაშაულის თვითმხილველს), რამაც უარყოფითი გავლენა შეიძლება იქონიოს ბრალდებულ მოზარდზე.

საგულისხმოა ასევე ის გარემოება, რომ ხშირად ბრალდებული არასრულწლოვნის მშობლის, კანონიერი წარმომადგენლის ან ახლო ნათესავის, ასევე პედაგოგის სასამართლო სხდომაზე დასწრება ან საპროცესო მოქმედებაში მონაწილეობა უარყოფითად მოქმედებს თვითონ ბრალდებულის სისხლის სამართლის საქმეზე, კერძოდ: 342

➤ იწვევს სისხლის სამართლის საქმის გაჭიანურებას, რაც მიუღებელია როგორც საერთაშორისო ნორმებით, ასევე კრიმინოლოგიური თვალსაზრისით;

➤ მშობლების აქტიურმა მონაწილეობამ სისხლის სამართლის პროცესში შესაძლებელია ხელი შეუშალოს ბრალდებული არასრულწლოვნის ოპტიმალურ დაცვას.

1998 წლიდან მოქმედი საქართველოს სსს კოდექსის 644-ე მუხლი ითვალისწინებდა საქმეში არასრულწლოვნის კანონიერი წარმომადგენლის ჩამოცილების შემთხვევაში სხვა კანონიერი წარმომადგენლისათვის ან მეურვეობისა და მზრუნველობის ორგანოს წარმომადგენლის მონაწილეობას. საინტერესოა, როგორ იქნება პრაქტიკაში მოქმედი სსს კოდექსის ამგვარი შემთხვევა გადანკვეტილი, ანუ თუ პროკურორი ან მოსამართლე აუკრძალავს ბრალდებული არასრულწლოვნის მშობელს ან კანონიერ წარმომადგენელს სასამართლო სხდომაზე დასწრებას ან საპროცესო მოქმედებაში მონაწილეობას, მაგრამ მოზარდის პიროვნული განვითარება აუცილებელს ხდის მის გვერდით მშობლის ან განსაკუთრებული ნდობის მქონე ახლო ნათესავის ყოფნას.

341 Streng, F., 2008. S. 113.

342 Diemer, H./ Schoreit, A./ Sonnen, B-R., 2008. S. 511.

3. არასრულწლოვნის განრიდება და მედიაცია

საქართველოს სსს კოდექსის 105-ე მუხლის მეხუთე ნაწილის თანახმად, მუხლის მე-4 ნაწილით განსაზღვრული გადაწყვეტილების მიღების შემთხვევაში პროკურორი უფლებამოსილია არასრულწლოვანთან გააფორმოს ხელშეკრულება განრიდების ან მედიაციის შესახებ.

ამავე მუხლის მეოთხე ნაწილის მიხედვით კი, თუ არსებობს დასაბუთებული ვარაუდი, რომ პირმა ჩაიდინა ნაკლებად მძიმე ან მძიმე დანაშაული და დანაშაულის ჩადენის მომენტისათვის მას არ შესრულებია 18 წელი, პროკურორი უფლებამოსილია დასაბუთებული დადგენილებით მიიღოს გადაწყვეტილება სისხლისსამართლებრივი დევნის არდანიების ან უკვე დაწყებული სისხლისსამართლებრივი დევნის შეწყვეტის შესახებ დევნის საჯარო ინტერესის არარსებობის გამო.

მისასაღმებელია პროკურორის უფლებამოსილება, რომლის მიზანია მოზარდი ააცილის მართლმსაჯულების სისტემას.

იმისათვის, რომ პროკურორმა განახორციელოს მოზარდის მიმართ განრიდება ან მედიაცია, საჭიროა, მოზარდმა ჩაიდინოს ნაკლებად მძიმე ან მძიმე დანაშაული, ანუ დანაშაულები, რომელთა მიმართ კანონი ითვალისწინებს 10 წლით თავისუფლების აღკვეთას (იხ. სსკ მე-12 მუხლი).

საქართველოს იუსტიციის სამინისტროს თანახმად, „განრიდებისა და მედიაციის პროგრამა სისხლის სამართლის რეფორმის ფარგლებში არასრულწლოვანთა მართლმსაჯულების ლიბერალიზაციის ნაწილია და იგი პროკურორებს საშუალებას აძლევს საპილოტე ქალაქებში - თბილისში, რუსთავში, ქუთაისსა და ბათუმში, არასრულწლოვანი განარიდონ სისხლისსამართლებრივ პასუხისმგებლობას, თუ იარსებებს დასაბუთებული ვარაუდი იმის შესახებ, რომ ამ არასრულწლოვანმა ჩაიდინა ნაკლებად მძიმე დანაშაული და თუ მან დანაშაული პირველად ჩაიდინა. ასეთ შემთხვევაში პროკურორს შეუძლია იზრუნოს არასრულწლოვნის სოციალურ დატვირთვაზე. მხარეებთან ერთად ხდება განსაზღვრა თუ რა სახის შრომას გასწევს სასჯელის ნაცვლად მოზარდი და ზარალბულის ან სახელმწიფოს სასარგებლოდ თუ სულაც საგანმანათლებლო ან სპორტული საქმიანობით დაკავდება.“

პროგრამის ამოქმედებამდე პროკურორებმა, სოციალურმა მუშაკებმა და მედიატორებმა სათანადო ტრენინგები გაიარეს. სწორედ მათ ეძლევათ საშუალება არასრულწლოვნის სასჯელისგან განრიდების შემდეგ მოზარდის სოციალურ რეინტეგრაციაზე იზრუნონ. არასრულწლოვანთა განრიდებისა და მედიაციის პროგრამის ძირითადი მიზანია საზოგადოებას დაუბრუნდეს სრულყოფილი მოქალაქე. ამიტომაც არასრულწლოვნის რეაბილიტაციასა და სოციალურ რეინტეგრაციას დიდი მნიშვნელობა ენიჭება”.³⁴³

როგორც იუსტიციის სამინისტროს ოფიციალური ვებგვერდი იტყობინება, განრიდებისა და მედიაციის პროგრამა პილოტური (საცდელი) ხასიათისაა, ხორციელდება მხოლოდ საქართველოს ოთხ ქალაქში და მხოლოდ ნაკლებად მძიმე დანაშაულებზე, ანუ ისეთ დანაშაულებზე, რომლებიც ხუთ წლამდე თავისუფლების აღკვეთას ითვალისწინებს.

განრიდება და მედიაცია არის აღდგენითი (რესტორაციული³⁴⁴) მართლმსაჯულების

343 იხ. http://www.justice.gov.ge/index.php?lang_id=GEO&sec_id=23&info_id=2846, 2010 წლის 15 ნოემბრის მდგომარეობით.

344 რესტორაციული სამართალი (აღდგენითი მართლმსაჯულება) გულისხმობს, რომ არასრულწლოვანი პასუხისმგებლობას იღებს თავის არასამართლებრივ საქციელზე. ოჯახი, საზოგადოება და თავად დამნაშავე ერთად არიან ჩართული ამ პროცესში. არასრულწლოვანს თავად შეუძლია მიიღოს მონაწილეობა შესაფერისი დასჯითი ზომების შერჩევაში. ასეთი მართლმსაჯულება არ უკავშირდება ფორმალურ სამართლებრივ სისტემას, შესაბამისად, თავისუფლების აღკვეთაც გამორიცხულია.

ნანილი, ³⁴⁵ რომლის ძირითადი მიზანია მოზარდმა დამნაშავემ აიღოს პასუხისმგებლობა მომხდარ ქმედებაზე და მოახდინოს საზოგადოებაში სწრაფი ინტეგრაცია, რაც ხელს შეუშლის დანაშაულის განმეორებით ჩადენას.³⁴⁶ აღდგენითი მართლმსაჯულების გამოყენებით „მოგებულისა“ როგორც დამნაშავეს მსხვერპლი და საზოგადოება, ასევე დამნაშავე.³⁴⁷

„განრიდებისა და მედიაციის შესახებ პროკურორებისათვის სახელმძღვანელო მითითებებისა და მხარეებს შორის გასაფორმებელი ხელშეკრულების ძირითადი პირობების დამტკიცების თაობაზე“ საქართველოს იუსტიციის მინისტრის 2010 წლის 12 ნოემბრის 216-ე ბრძანების თანახმად, განრიდებისა და მედიაციის პროგრამის გამოყენების წინაპირობაა შემდეგი გარემოებების ერთობლიობა:

- ა) არასრულწლოვანმა პირველად ჩაიდინა ნაკლებად მძიმე დანაშაული;
- ბ) არასრულწლოვანს არ მიუღია მონაწილეობა განრიდებისა და მედიაციის პროგრამაში;
- გ) არასრულწლოვანი აღიარებს დანაშაულს და მზად არის ბოდიში მოიხადოს დაზარალებულის წინაშე (ასეთის არსებობის შემთხვევაში);
- დ) არასრულწლოვანი (მისი ოჯახი) მზად არის აანაზღაუროს ზიანი, ან დაზარალებული უარს აცხადებს ზიანის ანაზღაურების მოთხოვნაზე;
- ე) პროკურორის შინაგანი რწმენითა და არასრულწლოვნის ჭეშმარიტი ინტერესის გათვალისწინებით, არ არსებობს სისხლისსამართლებრივი დევნის დაწყების ან უკვე დაწყებული დევნის გაგრძელების საჯარო ინტერესი.

3.1. განრიდება

მოზარდის განრიდება გულისხმობს სისხლისსამართლებრივი პასუხისმგებლობისაგან მის განრიდებას. განრიდების მიზანია მოზარდი ააცდინოს მართლმსაჯულების სისტემას და მის მიმართ გამოიყენოს ინდივიდუალური პრევენციის ღონისძიებები. კრიმინოლოგიური თვალთახედვით განრიდების საფუძველია უკვე განხილული (იხ. თავი პირველი, 4.1., 4.2., 4.3. ქვეთავები), არასრულწლოვანთა დანაშაულობის სამი თავისებურება – ნორმალურობა, ეპიზოდურობა და ყველა საზოგადოებაში გავრცელება.³⁴⁸

განრიდება ასევე ემსახურება იმ ამოცანას, რომ მოზარდს მისცეს გამოსწორების შანსი და თავიდან იქნეს აცილებული ციხის პირობებში მისი კრიმინალად ჩამოყალიბების გარდაუვალი პროცესი.³⁴⁹

„განრიდებისა და მედიაციის შესახებ პროკურორებისათვის სახელმძღვანელო მითითებებისა და მხარეებს შორის გასაფორმებელი ხელშეკრულების ძირითადი პირობების დამტკიცების თაობაზე“ საქართველოს იუსტიციის მინისტრის 2010 წლის 12 ნოემბრის 216-ე ბრძანების მიხედვით, განრიდება არის არასრულწლოვნის სისხლის სამართლის პასუხისმგებლობისაგან გათავისუფლების ფორმა, სისხლისსამართლებრივი დევნის ალტერნატიული მექანიზმი, რომელსაც იყენებს პროკურორი.

იმავე ბრძანების თანახმად, პროკურორი ხვდება დაზარალებულს, განუმარტავს მას არასრულწლოვნის განრიდების საფუძველსა და მიზეზებს, ისმენს მის მოსაზრებასა და მოთხოვნებს. პროკურორი დაზარალებულთან კომუნიკაციას განსაკუთრებული სიფრთხილით უნდა მოეკიდოს, რათა თავიდან აიცილოს მისი გაღიზიანება და უკმაყოფილება. პროკურორმა უნდა აუხსნას დაზარალებულს, თუ რატომ არის მისთვის სასარგებლო განრიდების

345 Winter, F. (Hrsg.), 2004. S. 15.

346 იქვე, გვ. 16.

347 იქვე.

348 Diemer, H./ Schoreit, A./ Sonnen, B-R., 2008. S. 461.

349 იქვე.

პროცესში მონაწილეობა და რა დადებითი მხარეები ექნება მისთვის მედიაში ჩართვას. თუ დაზარალებული უარს აცხადებს მედიაციის პროცესში მონაწილეობაზე, მაშინ პროკურორი ეკითხება მას, სურს თუ არა დაფიქსირდეს მედიაში მონაწილეობაზე და გადანყვეტილება მიიღოს მოგვიანებით (დაზარალებულის თანხმობის შემთხვევაში პროცესში ერთვება მედიატორი). დაზარალებულის უარი განრიდებაზე ან მედიაში მონაწილეობაზე არ აბრკოლებს განრიდების პროცესს. განრიდების შესახებ წინასწარ გადანყვეტილებას პროკურორი იღებს არასრულწლოვანთან და დაზარალებულთან შეხვედრების შემდეგ. მხარეს უფლება აქვს პროკურორს მიმართოს განრიდებისა და მედიაციის შუამდგომლობით. განრიდების გამოყენება შესაძლებელია სისხლის სამართლის საქმის მსვლელობის ნებისმიერ სტადიაზე წინასასამართლო სხდომამდე.

ზემოაღნიშნული ბრძანებით, განრიდების ღონისძიებები, რომელსაც პროკურორი მოზარდთან ხელშეკრულების სახით აფორმებს, შეიძლება იყოს ამკრძალავი და წამახალისებელი ხასიათის (არასრულწლოვნის ვალდებულებებს, მისი ქცევის შეზღუდვას, მის ჩართვას სხვადასხვა პროგრამებში, დაზარალებულისა და მშობლის უფლება-მოვალეობებსა და სხვა). ყველა შემთხვევაში მოზარდს უნდა დაევალოს ისეთი ღონისძიების განხორციელება, რომელიც არ ლახავს სსს კოდექსის 316-ე მუხლით მოცულ პიროვნულ ღირსებას. იუსტიციის მინისტრის 216-ე ბრძანების თანახმად, განრიდების ხელშეკრულება არის სამოქალაქო ხელშეკრულება, რომლის მხარეებიც არიან არასრულწლოვანი, მისი კანონიერი წარმომადგენელი, პროკურორი და სოციალური მუშაკი. ყოველი ხელშეკრულება უნდა შეიცავდეს შემდეგ ძირითად პირობებს: ა) ხელშეკრულების მოქმედების ვადა; ბ) ხელშეკრულების პირობების შესრულების ადგილი (ქალაქი); გ) მითითება იმის თაობაზე, რომ არასრულწლოვანი აღიარებს ბრალს/დანაშაულის ჩადენას; დ) მითითება იმის თაობაზე, რომ არასრულწლოვანმა დაზარალებულს მოუხადა ბოდიში მასთან შეხვედრისას; ე) ზიანის ანაზღაურების შესახებ მითითება, თუ ზიანი არ ანაზღაურებულა ხელშეკრულების დადებამდე.

განრიდების ხელშეკრულება შეიძლება დაიდოს 12 თვემდე ვადით. ხელშეკრულებით განსაზღვრული პერიოდულობით, მაგრამ არანაკლებ თვეში ერთხელ სოციალური მუშაკი უკავშირდება პროკურორს და აწვდის ინფორმაციას ხელშეკრულების შესრულების მიმდინარეობის შესახებ. ხელშეკრულებით განსაზღვრული პერიოდულობით, მაგრამ არანაკლებ სამ თვეში ერთხელ პროკურორი ხვდება არასრულწლოვანს, მის კანონიერ წარმომადგენელს და სოციალურ მუშაკს. შეხვედრისას განიხილება ხელშეკრულების შესრულების მიმდინარეობის საკითხი. თუ ხელშეკრულების მოქმედების განმავლობაში არასრულწლოვანი კეთილსინდისიერად ასრულებს მის პირობებს, ხელშეკრულების ვადის გასვლის შემდეგ პროკურორი იღებს გადანყვეტილებას სისხლის სამართლის საქმეზე გამოძიების შეწყვეტის შესახებ. თუ ხელშეკრულების მოქმედების მსვლელობისას არასრულწლოვნის მიერ ხელშეკრულების პირობები უხეშად დაირღვევა, სოციალური მუშაკი ამის შესახებ აცნობებს პროკურორს. აღნიშნულისა და სხვა გარემოებების გათვალისწინებით არასრულწლოვანთან (მის კანონიერ წარმომადგენელთან) საუბრის შემდეგ პროკურორი უფლებამოსილია მიიღოს გადანყვეტილება სისხლისსამართლებრივი დევნის დაწყების ან განახლების შესახებ.

3.2. მედიაცია

„მედიაციის“ ცნება პირველად გამოიყენებოდა სამოქალაქო სამართლის კუთხით და გულისხმობდა განქორწინების დროს მესამე პირის მეშვეობით კონფლიქტის მოგვარებას.³⁵⁰

კრიმინალურ მეცნიერებებში მედიაცია სწორედ კერძო სამართლიდან შემოიჭრა და გულისხმობს კონფლიქტის მენეჯმენტს. გერმანელი კრიმინოლოგები მედიაციას მიიჩნევენ ისეთი სხვადასხვა სახის ღონისძიებათა და რეაბილიტაციის ფორმად, რომლის მიზანი დანაშაულიდან წარმოშობილი კონფლიქტის მოგვარებაა.³⁵¹

მედიაციის სახეობად შეიძლება მიჩნეულ იქნეს:³⁵² ოჯახური მედიაცია (ოჯახური კონფლიქტების ან სამეზობლო დავების დროს), სამსახურებრივი მედიაცია (სამუშაო ადგილას ჩადენილი დევიაციური ქცევის დროს), თვითმმართველობის მედიაცია (სამეზობლო დავების დროს და მაგალითად, ისეთი დანაშაულის ჩადენის დროს, რომელსაც ინდივიდუალური მსხვერპლი არ გააჩნია (სახელმწიფო ქონების ქურდობა), დამნაშავის შერიგება დაზარალებულთან და სხვა).

კრიმინალურ მეცნიერებაში ერთ-ერთ ყველაზე წარმატებულ და ბევრ ქვეყანაში უფრო ხშირად გამოყენებულ მედიაციის სახედ ითვლება დამნაშავის შერიგება დაზარალებულთან, რომელიც ხორციელდება მესამე პირის, მედიატორის, მიერ. „განრიდებისა და მედიაციის შესახებ პროკურორებისათვის სახელმძღვანელო მითითებებისა და მხარეებს შორის გასაფორმებელი ხელშეკრულების ძირითადი პირობების დამტკიცების თაობაზე“ საქართველოს იუსტიციის მინისტრის 2010 წლის 12 ნოემბრის 216-ე ბრძანების მიხედვით, მედიაცია არის არასრულწლოვანსა და დაზარალებულს შორის დიალოგის პროცესი, რომელსაც უძღვება მედიატორი და რომლის მიზანია არასრულწლოვნისა და დაზარალებულის შერიგება და მათ შორის კონფლიქტის გადაწყვეტა. მედიაციის პროცესში აგრეთვე მონაწილეობენ არასრულწლოვნის კანონიერი წარმომადგენელი, პროკურორი, სოციალური მუშაკი და განსაკუთრებულ შემთხვევაში სხვა პირები.

მედიაციით ხდება არა მხოლოდ დამნაშავის, არამედ მსხვერპლის რეაბილიტაცია-რესოციალიზაცია. განვიხილოთ დამნაშავის დაზარალებულთან შერიგების მნიშვნელოვანი ასპექტები.

3.2.1. დამნაშავის დაზარალებულთან შერიგება, როგორც კონფლიქტის მოგვარების საშუალება

დამნაშავის დაზარალებულთან შერიგებას, როგორც სისხლის სამართლის ნორმით რეგულირებად ადამიანთა შორის ურთიერთობის ერთ-ერთ ფორმას, აქვს თავისი პირველადი (ძირითადი, *Primär*) და მეორეული (არაძირითადი, *Sekundär*) კონფლიქტის მოგვარების საშუალება.

დამნაშავის დაზარალებულთან შერიგება კონფლიქტის მოგვარების პირველად საშუალებად მიჩნეულ უნდა იქნეს იმ კუთხით, რომ ხდება ჩადენილი დანაშაულის შედეგად დამდგარი უარყოფითი შედეგის სწრაფი, მხარეთათვის (შედარებით) უმტკივნეულო აღმოფხვრა და მოგვარება. მაგალითად, მოზარდის მიერ თანაკლასელის მიმართ აგრესიის გამოვლენა და მისი ცემა არის კონფლიქტი თანაკლასელებს შორის, რომლის პირველადი მოგვარება არის მათი შერიგება და დამნაშავის მიერ თანაკლასელისათვის საჯაროდ ბოდიშის მოხდა.

350 Dölling, D. u.a., 1998. S. 396.

351 იქვე.

352 იქვე.

დამნაშავის დაზარალებულთან შერიგება, როგორც კონფლიქტის მოგვარების მეორეული საშუალება, გულისხმობს დამნაშავისა და დაზარალებულის პიროვნულად შესწავლას, იმ პირადული თუ სოციალური ასპექტების ანალიზს, რომელმაც გამოიწვია დანაშაული, მათ შორის კონფლიქტი.

მაგალითად, მოზარდის მიერ თანაკლასელის მიმართ აგრესიის გამოვლენა და მისი ცემა შეიძლება გამოწვეული იყოს დამნაშავის სოციალური მდგომარეობით (ოჯახური კონფლიქტები), დაზარალებულისადმი შურისძიებით და ა. შ., ან დაზარალებულის მსხვერპლად გახდომა შესაძლებელია გამოწვეული იყოს მისი პირადული თუ სოციალური პრობლემიდან გამომდინარე. მოზარდმა თანაკლასელს სცემა იმ მოტივით, რომ მისთვის ცნობილი გახდა მისი ეროვნება ან სექსუალური ორიენტაცია, რაც მისთვის (დამნაშავისათვის) მიუღებელი აღმოჩნდა. რა თქმა უნდა, ადამიანის ეროვნული, რელიგიური თუ სექსუალური ორიენტაცია არ შეიძლება იყოს მისთვის პრობლემის მომტანი და შესაბამისად, იგი არ შეიძლება ამ ნიშნით გახდეს დანაშაულის მსხვერპლი, მაგრამ დაზარალებულისათვის იმის ცოდნა, რომ მისი რელიგიური მიკუთვნილობა თუ ორიენტაცია პრობლემას უქმნის მის გარშემომყოფ პირებს, პრევენციული ღონისძიებების განხორციელების საფუძველი იქნება, რაც მას თავიდან აარიდებს დანაშაულის რევექტიმიზაციის პროცესს. დაზარალებულმა ასევე უნდა იცოდეს, რომ იგი დანაშაულის მსხვერპლი შეიძლება გახდეს სოციალური იზოლაციის გამო.

კონფლიქტის მოგვარების მეორეული ასპექტი გულისხმობს სწორედ დამნაშავის მიერ დანაშაულის ჩადენის მოტივისა და პირის დაზარალებულად გახდომის წინაპირობების გაცნობას, მის ანალიზს და ამ პრობლემების მოგვარებას, რათა დამნაშავემ აღარ ჩაიდინოს დანაშაული ან დაზარალებული ხელმეორედ არ გახდეს ვიქტიმირებული.³⁵³

ზემოთ აღნიშნულ მაგალითში თუ მოზარდის აგრესია ოჯახური კონფლიქტის შედეგია, სასურველია პრობლემის საფუძველში მოგვარება, ანუ მოზარდისათვის ხელის შეწყობა მოგვარდეს ოჯახური კონფლიქტი ან ოჯახურმა კონფლიქტმა უარყოფითი ზეგავლენა არ მოახდინოს მასზე.

დამნაშავესა და დაზარალებულს შორის არსებული კონფლიქტის სისხლის სამართლის მკაცრი პოლიტიკით (სასჯელის გამოყენება) გადაწყვეტის შემთხვევაში ხდება კონფლიქტის პირველადი მოგვარება, მართლმსაჯულებისათვის დამნაშავის მოტივაციის ცოდნა საჭიროა სასჯელის შემსუბუქების ან დამძიმებისათვის. შესაბამისად, არ ხდება დამნაშავესა და დაზარალებულს შორის არსებული კონფლიქტის საფუძვლიანი, სიღრმისეული (კრიმინოლოგიური) შესწავლა, მისი ანალიზი და პრობლემის ძირეული მოგვარება, რაც ხელს უწყობს როგორც დამნაშავის მიერ განმეორებით დანაშაულის ჩადენას, ასევე დაზარალებულის რევექტიმიზაციას.

3.2.2. დამნაშავის დაზარალებულთან შერიგების თეორიული საფუძვლები

3.2.2.1. არასრულწლოვნისათვის აღმზრდელობითი ასპექტი

სისხლის სამართლის კოდექსის 39-ე მუხლის თანახმად, სასჯელის მიზანია სამართლიანობის აღდგენა, ახალი დანაშაულის თავიდან აცილება და დამნაშავე პირის რესოციალიზაცია.

სასჯელის მიზნებში გამოხატულია სახელმწიფოსა და საზოგადოების სურვილი დანაშაულის ჩადენის შემთხვევაში დამნაშავე პირის მიმართ გაატაროს გარკვეული ღონისძიებები. მართალია, დამნაშავის დაზარალებულთან შერიგება სასჯელის სახეს არ წარმოადგენს,

353 Kuhn, A., u.a., 1989. S. 83.

მაგრამ მისი, როგორც კონფლიქტის მოგვარების ერთ-ერთი ხერხის, მნიშვნელობა ძალიან დიდია დამნაშავესა და დაზარალებულის მიმართ გასატარებელი ღონისძიებების კუთხით.

სასჯელის მიზნების ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი როლი არის დამნაშავესა და დაზარალებულს შორის არსებული კონფლიქტის მოგვარება (ინდივიდუალური, კონკრეტული კონფლიქტი) და საზოგადოებრივი წესრიგის დაცვა (აბსტრაქტული კონფლიქტი). სწორედ დამნაშავეს დაზარალებულთან არსებული კონფლიქტის მოგვარებას ემსახურება (ერთ-ერთი კომპონენტია) როგორც სამართლიანობის აღდგენა, ასევე ახალი დანაშაულის თავიდან აცილება და მსჯავრდებულის რესოციალიზაცია. იმისათვის, რომ დაზარალებულმა არ დაკარგოს სამართლიანობის განცდა, საჭიროა მისი დამნაშავესთან არსებული კონფლიქტის მოგვარება. შესაძლებელია, რომ დაზარალებული იმავე დამნაშავესგან ხელმეორედ გახდეს დანაშაულის მსხვერპლი, ანუ მოხდეს ახალი დანაშაულის ჩადენა. ამიტომ დამნაშავეს დაზარალებულთან არსებული კონფლიქტის მოგვარება ასევე ხელს შეუწყობს ახალი დანაშაულის თავიდან აცილებას. ხოლო რაც შეეხება დამნაშავეს რესოციალიზაციას, დამნაშავეს დაზარალებულთან არსებული კონფლიქტის მოგვარება (შერიგება) დამნაშავეს მიერ ჩადენილი ქმედების მონანიებასა და მის გამოსწორებას იწვევს, ანუ ხდება დანაშაულის ჩამდენი პირის რესოციალიზაცია.

პირველ რიგში, საკითხავია, რამდენად შეიცავს არასრულწლოვანი დამნაშავეს დაზარალებულთან შერიგება აღმზრდელობით ასპექტებს.

აღმზრდელობითი ხასიათის ღონისძიება არის პირდაპირი და მიზნობრივი ზემოქმედება მოზარდის ანტისოციალურ ან დანაშაულებრივ საქციელზე.³⁵⁴

არასრულწლოვანი დამნაშავეს დაზარალებულთან შერიგების პედაგოგიური ასპექტები მდგომარეობს შემდეგში:³⁵⁵

➤ დამნაშავეს დაზარალებულთან შერიგება მის მონანილებებს აძლევს იმის შესაძლებლობას დაფიქრდნენ საკუთარ საქციელზე. დამნაშავე მიხვდეს მის მიერ ჩადენილი ქმედების სიმძიმეს, ხოლო დაზარალებული დაფიქრდეს, სურს თუ არა დამნაშავესთან ურთიერთობის გაართულება;

➤ დამნაშავეს დაზარალებულთან შერიგების მნიშვნელოვანი პედაგოგიური ხასიათი მდგომარეობს მონანილეთა მხრიდან გადანყვეტილების მიღების შესაძლებლობაში, რაც, თავის მხრივ, ხელს უწყობს მონანილებებში პასუხისმგებლობის აღების შესაძლებლობას;

➤ არასრულწლოვანი დამნაშავეს დაზარალებულთან შერიგების პედაგოგიური მიზანი მდგომარეობს როგორც დამნაშავე პირის, ასევე დაზარალებულის რესოციალიზაციაში;

➤ არასრულწლოვანი დამნაშავეს დაზარალებულთან შერიგების პედაგოგიური ხასიათი შეიძლება გამოიხატოს სხვა, უცხო პირებთან ურთიერთობის სწავლაში, რაც მხარეებს ხელს შეუწყობს (ახალი) სოციალური ურთიერთობის დამყარებაში;

➤ დასასრულ, არასრულწლოვანი დამნაშავეს დაზარალებულთან შერიგება დამნაშავეს აიძულებს (შესაძლებელია პირველად მის ცხოვრებაში) პატივი სცეს საზოგადოებაში აღიარებულ ნორმებს, რაც, თავის მხრივ, ხელს შეუწყობს მასში ამ ნორმების მიმართ პატივისცემის სურვილის აღძვრას.

დაზარალებულის თვალთახედვით, დამნაშავეს დაზარალებულთან შერიგება შესაძლებელს ხდის, რომ დაზარალებულმა დამნაშავეს შესახებ უფრო მეტი ინფორმაცია მიიღოს, რაც მასში დამნაშავეობის მიმართ შიშის გაქარწყლებას და რევიქტიმიზაციას შეუწყობს ხელს.

დაზარალებულს პირველად მიეცემა შესაძლებლობა დამნაშავეს უთხრას ის, რასაც იგი მასზე ფიქრობს, რაც დაზარალებულის ემოციებისაგან გათავისუფლებას და მომავალში მის ფსიქოლოგიურ სტაბილურობას შეუწყობს ხელს.

354 Kuhn, A., u.a., 1989. S. 40.

355 Kuhn, A., u.a., 1989. S. 40; Bemmann, G., 2003. S. 227.

3.2.2.2. ვიქტიმოლოგიური/კრიმინოლოგიური ასპექტი

გერმანიაში ჩატარებულმა ვიქტიმოლოგიურმა გამოკითხვებმა დაადასტურა, რომ დაზარალებულის სურვილია მისი დანაშაულამდე არსებულ მდგომარეობაში დაბრუნება, და რომ მისი სურვილი სულაც არ არის (უმრავლეს შემთხვევაში) დამნაშავის დასჯა.³⁵⁶ იმის მიუხედავად, რომ ჩადენილი დანაშაულის შესახებ სწორედ დაზარალებული მიმართავს სამართალდამცავ სტრუქტურებს, მისთვის სისხლის სამართლის საპროცესო პროცედურებს დიდი მნიშვნელობა არა აქვს. დაზარალებულის სურვილს – აღდგეს მისი მდგომარეობა – ხშირ შემთხვევაში სისხლის სამართლის საპროცესო ნორმები არ ითვალისწინებს. გარდა ამისა, გასათვალისწინებელია ასევე, რომ დაზარალებული სამართალდამცავ სტრუქტურებს მიმართავს დაზღვევის თანხის ასაღებად ან მესამე პირის სურვილით.

იმის მიხედვით, თუ რა სახის დანაშაულის დაზარალებულთან გვაქვს საქმე, ადგილი აქვს დამნაშავესთან სხვადასხვა სახის დამოკიდებულებას: მატერიალური ხასიათის დანაშაულის მსხვერპლის სურვილი, პირველ რიგში, მიყენებული მატერიალური ზარალის ანაზღაურებაა, ხოლო ძალადობრივი დანაშაულის მსხვერპლის – დამნაშავის დასჯა და პრევენცია, რათა მან აღარ ჩაიდინოს დანაშაული.³⁵⁷

ზემოაღნიშნულის საფუძველზე შეიძლება დავასკვნათ, რომ დაზარალებულის სურვილი არის მისთვის მიყენებული მატერიალური ხასიათის ზიანის ანაზღაურება, და თუ ეს მოხდება დამნაშავის მიერ, რომელსაც შეგნებული აქვს თავისი უკანონო საქციელის სიმძიმე, ეს შეიძლება ჩაითვალოს დაზარალებულისათვის უმნიშვნელოვანეს ასპექტად.

კრიმინოლოგიური კუთხით, დამნაშავის დაზარალებულთან შერიგება მნიშვნელოვანია შემდეგი გარემოების გამო: მოზარდთა დიდ უმრავლესობას ერთხელ მაინც აქვს დანაშაული ჩადენილი, თუმცა მათგან მხოლოდ მცირე ნაწილი დაადგა დამნაშავის კარიერის შექმნის გზას.³⁵⁸ სწორედ სისხლის სამართლის კოდექსით გათვალისწინებული სასჯელის სახეებისა და მათი გამოყენების გარეშე დამნაშავის დაზარალებულთან შერიგება ხელს უწყობს დამნაშავის ეტიკეტირების აცილებას და დანაშაულებრივი კარიერის დაწყებას. დამნაშავის დაზარალებულთან შერიგება ბოდიშის მოხდის, მიყენებული ზარალის ანაზღაურების ან დამნაშავე პირის მშობლებისათვის „გადაცემით“ კონფლიქტი მოგვარდება საპროცესო ნორმების სიმკაცრის გარეშე, რაც ხელს შეუწყობს მოზარდში პასუხისმგებლობის გრძნობის ჩამოყალიბებას და თავიდან იქნება აცილებული მის მიერ ახალი დანაშაულის ჩადენა და დამნაშავის კარიერისაკენ სწრაფვა.

3.2.2.3. დამნაშავე პირის სოციალიზაცია

დამნაშავის დაზარალებულთან შერიგების ერთ-ერთ მნიშვნელოვან ასპექტს წარმოადგენს დამნაშავის სოციალიზაცია. როგორც ცნობილია, მოზარდი გარდატეხის პერიოდში დიდ ბიოლოგიურ და ფსიქოლოგიურ ცვლილებებს განიცდის.³⁵⁹ საზოგადოებისათვის მოზარდის ჩამოყალიბების პროცესში მეტად მნიშვნელოვანია მისი სოციალიზაცია, ანუ იმ ღირებულებებისა და ნორმების სწავლა და აღიარება, რაც საჭიროა მისთვის საზოგადოების წინაშე პასუხისმგებლობის გრძნობის ჩამოსაყალიბებლად. სწორედ დამნაშავის დაზარალებულთან შერიგების მნიშვნელობა მდგომარეობს დამნაშავის პიროვნული განვითარების (სოციალიზაციაში) ხელის შეწყობაში. ფსიქოლოგიური თვალსაზრისით, დამნაშავის მიერ

356 Kuhn, A., u.a., 1989. S. 41.

357 Schwind, H.-D., 2008. S. 426.

358 Kuhn, A., u.a., 1989. S. 42.

359 იხ. შალიკაშვილი მ., 2010, გვ. 193-195.

დაზარალებულისათვის მიყენებული ზარალის ანაზღაურება, ჩადენილ დანაშაულზე პასუხისმგებლობის აღება და საკუთარი უკანონო ქმედებით გამონწვეული შედეგების გამოსწორება ხელს უწყობს მისი (დამნაშავის) პიროვნების მორალურ განვითარებას,³⁶⁰ მის სოციალიზაციას.

3.2.3. დამნაშავის დაზარალებულთან შერიგების კრიმინოლოგიური პირობები

3.2.3.1. დაზარალებული ფიზიკური პირია

დაზარალებულის და დამნაშავის შერიგების მნიშვნელოვან პირობას წარმოადგენს ის, რომ დაზარალებული უნდა იყოს ფიზიკური პირი.³⁶¹ ზოგადად, ისეთი სახის დანაშაულებზე, რომლებსაც არ ჰყავს ინდივიდუალური დაზარალებული, დაზარალებულის დამნაშავესთან შერიგება მეტად რთულია.³⁶² მაგალითად, საზოგადოებრივი უშიშროებისა და წესრიგის წინააღმდეგ (მუხლი 239 - ხულიგნობა, 229¹ - ენერგორესურსით სარგებლობის წესის დარღვევა, 238¹ წლის ასაკს მიუღწეველი ან ნასამართლობის მქონე ან/და ნარკოტიკების მოხმარებისათვის ადმინისტრაციულსახდელდადებული პირის მიერ ცივი იარაღის ტარება) მიმართულ დანაშაულებში დაზარალებული არ არის გამოკვეთილი, ამიტომ დაზარალებულისა და დამნაშავის შერიგება თითქმის შეუძლებელია.

გარდა ამისა, შესაძლებელია, რომ ერთსა და იმავე დანაშაულებრივ ქმედებას ორი სახის დაზარალებული ჰყავდეს. მაგალითად, მეზობლის ბინის გაქურდვას ინდივიდუალური დაზარალებული ჰყავს, ხოლო იმავე სუპერმარკეტში ჩადენილი ქურდობით დაზარალებული ის კომერციული ფირმაა, რომელიც ამ სუპერმარკეტს ამუშავებს. სამართალდამცავი ორგანოებისათვის დაზარალებულის დამნაშავესთან შერიგება ადვილი ხდება, თუ დაზარალებული კერძო, ინდივიდუალური პირია.³⁶³

3.2.3.2. დანაშაულის აღიარება/მონანიება

დამნაშავის დაზარალებულთან შერიგების პროცესის დაწყება შესაძლებელია მხოლოდ და მხოლოდ იმ შემთხვევაში, თუ დამნაშავე აღიარებს მის მიერ ჩადენილ ქმედებას. თუ დამნაშავე არ აღიარებს დანაშაულს სამართალდამცავი ორგანოები ვალდებული არიან დაიწყოს გამოძიება და დაადგინონ დანაშაულში ეჭვმიტანილი პირის ბრალეულობის საკითხი.

საინტერესოა ასევე, თუ რამდენად უნდა შეესაბამებოდეს დამნაშავის მიერ ჩადენილი ქმედების აღიარებითი მონათხრობი დაზარალებულის მონათხრობს. როგორც დაზარალებულის, ასევე დამნაშავის მონათხრობი დიდად არ უნდა განსხვავდებოდეს ერთმანეთისგან, ისინი შეიძლება დეტალებში ურთიერთსაპირისპირო იყოს, მაგრამ დანაშაულებრივი ქმედების ფაბულა უნდა იყოს ერთიანი.³⁶⁴ მაგალითად, დაზარალებული და დამნაშავე შეიძლება ვერ თანხმდებოდნენ მომხდარი დანაშაულის ზუსტ დროზე, ან იმაზე, თუ რით იქნა დაზიანება მიყენებული, რკინისა თუ ხის ჯოხით, ან რომელი ფეხი მოხვდა დაზარალებულს ჩხუბის დროს და ა. შ., მაგრამ იმის შესახებ, რომ დარტყმა მიაყენა დაზარალებულს დამნაშავემ და არა სხვა პირმა, ან როგორ სიტუაციაში მოხდა პირის დაზიანება, დაზარალებულისა და დამნაშავის მონათხრობი უნდა იყოს ერთნაირი.

დამნაშავის მიერ დანაშაულის აღიარება მნიშვნელოვანი ბარიერის გადალახვაა სამართალდამცავი ორგანოებისათვის, რომელთაც სურთ მოახდინონ დაზარალებულის დამნაშავესთან შერიგება.

360 Kuhn, A., u.a., 1989. S. 43; Bemmman, G., 2003. S. 227.

361 Kaiser, G., 1996. S. 1062.

362 Bemmman, G., 2003. S. 230.

363 Kuhn, A., u.a., 1989. S.184.

364 იქვე.

ზოგადად კრიმინოლოგიაში ცნობილია, რომ მოზარდები მალე აღიარებენ ჩადენილ დანაშაულს, ისინი ასაკის გამო (გამოუცდებლობის) არ გამოირჩევიან წინასწარ შეთხზული ტყუილების გამოყენებით, რომელთაც გამოძიების შეცდომაში შეყვანა შეუძლიათ.

3.2.3.3. მონანილეთა თავისუფალი ნება

დაზარალებულის დამნაშავესთან შერიგების აუცილებელ პირობას წარმოადგენს მხარეების თავისუფალი ნება მონანილეობა მიიღონ შერიგების პროცესში.

არ შეიძლება დამნაშავეს დააძალონ ამ პროცესში მონანილეობა, ვინაიდან პროცესი ამით დაკარგავს თავის ძირითად მიზანს – დამნაშავემ პასუხისმგებლობა აიღოს საკუთარ უკანონო საქციელზე.³⁶⁵ დამნაშავეს იძულებით მონანილეობა მის პიროვნულად შეცვლაზე საჭირო ეფექტს ვერ მოახდენს. თუმცა არ არის გამორიცხული, რომ დამნაშავე ამ პროცესში მონანილეობდეს იმ მიზნით, რომ თავიდან აიცილოს სისხლისსამართლებრივი დევნა და სასჯელი. მიუხედავად ამ გარემოებისა, დამნაშავესა და დაზარალებულს უნდა ესმოდეთ, რომ დამნაშავეს შერიგება დაზარალებულთან მათი პრობლემის მოგვარებისა და მომავალი ურთიერთობის საუკეთესო ფორმაა.³⁶⁶

ასევე მნიშვნელოვანია, რომ დაზარალებულსაც ჰქონდეს სურვილი შეურიგდეს დამნაშავეს. ეს შესაძლებელია გამომდინარეობდეს მიყენებული მატერიალური ზარალის ანაზღაურების მოტივით,³⁶⁷ რითაც დაზარალებული თავს აარიდებს სამოქალაქო წესით ზარალის ანაზღაურების პროცედურას.

კრიმინოლოგიურმა გამოკითხვამ დაადგინა, რომ დაზარალებულთა 92 პროცენტი მზად არის მონანილეობა მიიღოს დამნაშავესთან შერიგებაში და აუნაზღაურდეს მიყენებული ზარალი.³⁶⁸

3.2.4. დამნაშავეს დაზარალებულთან შერიგების კრიტიკა და მნიშვნელობა

დაზარალებულის დამნაშავესთან შერიგების კრიტიკა მდგომარეობს ზარალის ანაზღაურების სამოქალაქო სამართლებრივ ხასიათში, რაც გულისხმობს მის სისხლის სამართლის ნორმებით რეგულირებადი საკითხიდან ამოღებას. მეცნიერთა ერთი ნაწილი თვლის, რომ მკვეთრი განსხვავება უნდა მოხდეს სასჯელსა და სამოქალაქო წესით ზარალის ანაზღაურებას შორის.³⁶⁹ გარდა ამისა, მიზანშეუწონელია სასჯელის შენაცვლება დაზარალებულის დამნაშავესთან შერიგებით, ვინაიდან იკარგება სასჯელის გამოყენებით გამოწვეული გენერალური (ზოგადი) პრევენციის სისხლისსამართლებრივი სულისკვეთება. თუ დამნაშავეს შესაძლებლობა ექნება დაზარალებულთან შერიგებით თავი დააღწიოს სასჯელს, შეუძლებელი იქნება ზოგადი პრევენციის გავრცელება.³⁷⁰ დამნაშავემ შეიძლება იფიქროს, რომ თუ იგი დანაშაულს ჩაიდენს, მას ან ვერ დაიჭერენ (ლატენტური დანაშაულის ფარდობითობა ძალიან დიდია), ან იგი უკან დააბრუნებს ნაქურდალს. დამნაშავე რეალურად არაფერს კარგავს. იგი შეიძლება მხოლოდ მოგებული დარჩეს, თუ მის მიერ ჩადენილი დანაშაული ვერ გაიხსნება. დამნაშავეს ამგვარი მიდგომა სამაგალითო შეიძლება გახდეს სხვა მოქალაქეებისათვის, რაც ხელს შეუწყობს ქვეყანაში კრიმინალური მდგომარეობის გაუარესებას.³⁷¹

ის ფაქტი, რომ დაზარალებულს შესაძლებლობა აქვს იდავოს სამოქალაქო წესით, რა თქმა უნდა, მნიშვნელოვანია, მაგრამ გასათვალისწინებელია, რომ თუ დამნაშავე პირის მიმართ

365 Bemann, G., 2003. S. 230.

366 Hestermann, Th., 1997. S. 181.

367 Bemann, G., 2003. S. 227.

368 Kuhn, A., u.a., 1989. S.196.

369 Kaiser, G., 1996. S. 1061.

370 Bemann, G., 2003. S. 227.

371 იქვე.

მოხდა განაჩენის გამოტანა, შეუძლებელი ხდება მისთვის სამოქალაქო პასუხისმგებლობის დაკისრება. სამოქალაქო დავის წარმოება თითქმის შეუძლებელია ჯანმრთელობის დაზიანების დროს. დაზარალებული ფრუსტრაციას (უიმედობას) განიცდის, როდესაც იგი საკუთარ თავზე დამოკიდებული ხდება და ზარალის ანაზღაურების მისაღებად სამოქალაქო დავის წარმოება უხდება.³⁷² გარდა ამისა, დამნაშავესა და დაზარალებულის შერიგების მიზანი არ არის მხოლოდ მატერიალური მორიგება, ამ პროცესის ძირითადი ასპექტი მდგომარეობს დაზარალებულს მოეხსნას შიში დამნაშავეს მიმართ, გახდეს უფრო თვითდაჯერებული, რაც ხელს შეუშლის მის რევიქტიმიზაციას.³⁷³

კრიტიკის თვალსაზრისით, ასევე საინტერესოა ჯგუფის მიერ ჩადენილი დანაშაულის დროს პირადი პასუხისმგებლობის დადგენის საკითხი. მაგალითად, ხუთმა პირმა დააზიანა ქონება. ხშირ შემთხვევაში შეუძლებელია იმის დადგენა, ვისმა ქმედებამ რა სახის დაზიანება გამოიწვია.

კრიტიკის თვალსაზრისით, ასევე უნდა აღინიშნოს, რომ დამნაშავეს დაზარალებულთან შერიგება პილოტურ ხასიათს ატარებს, მხოლოდ ნაკლებად მძიმე დანაშაულის ჩადენის შემთხვევაშია შესაძლებელი და ძალიან მცირე სახის დანაშაულებით შემოიფარგლება, რაც შესაბამის ორგანოებს არ აძლევს უფლებას სხვა ისეთ სისხლის სამართლის საქმეებშიც განახორციელონ დაზარალებულის დამნაშავესთან შერიგება, რომლებიც ნაკლები საზოგადოებრივი საშიშროებით გამოირჩევა. მაგალითად, 151 ლარის ქურდობა, ანუ ქურდობა, რომელმაც მნიშვნელოვანი ზარალი გამოიწვია (სსკ 177-ე მუხლის მეორე ნაწილის ა) ქვეპუნქტი); თაღლითობა (სსკ 180-ე მუხლი); მითვისება ან გაფლანგვა, რამაც მნიშვნელოვანი ზარალი გამოიწვია (სსკ 182-ე მუხლის მეორე ნაწილის გ) ქვეპუნქტი). დღევანდელი ინფლაციისა და ფასების ზრდის ფონზე არ შეიძლება 151 ლარის ქურდობა მნიშვნელოვან ზარალად იქნეს მიჩნეული, დაზარალებულის სოციალური მდგომარეობის გათვალისწინების მიუხედავად.

დაზარალებულის დამნაშავესთან შერიგების დადებითი მნიშვნელობა შესაძლებელია შემდეგი კომპონენტებით გამოიხატოს:

- სამართალდამცავი ორგანოების მხრიდან ნაკლები დროისა და ადამიანური თუ ეკონომიკური რესურსის ხარჯვა;
- კონფლიქტის სწრაფი და სამართლიანი მოგვარება;
- დაზარალებულს გაუქარწყლდება დამნაშავეობის მიმართ დანაშაულის შედეგად წარმოშობილი შიში;
- დამნაშავე იგრძნობს პირად პასუხისმგებლობას დაზარალებულისა და საზოგადოების წინაშე;
- დაზარალებულის დამნაშავესთან შერიგებას აქვს მონაწილე მხარეებისათვის აღმზრდელი და სოციალიზაციის ეფექტი;
- შესაძლებელია დამნაშავესა და დაზარალებულს შორის არსებული კონფლიქტის ძირეული მოგვარება.

დაზარალებულის დამნაშავესთან შერიგება მნიშვნელოვანი ბერკეტია სისხლისსამართლებრივი კონფლიქტის უმტკივნეულო მოგვარებისათვის. აღნიშნული პროცედურა შეფერხებით, მაგრამ მაინც დიდი ენთუზიაზმით გამოიყენება როგორც ამერიკის შეერთებულ შტატებში, ისე ევროპის ქვეყნებში.³⁷⁴ გერმანიის ფედერაციულ რესპუბლიკაში დამნაშავეს დაზარალებულთან შერიგების საკითხს ამუშავებენ იუსტიციის სამინისტროსთან არსებული არასრულწლოვანთა დახმარებისა და სოციალური სამსახურის მუშაკები. გად-

372 Kaiser, G., 1996. S. 1061.

373 Bemmann, G., 2003. S. 227.

374 Kaiser, G., 1996. S. 1062.

ატვირთული იუსტიციის და სასამართლოს პირობებში დაზარალებულის დამნაშავესთან შერიგება ერთ-ერთ მნიშვნელოვან საშუალებას წარმოადგენს სახელმწიფო რესურსების დაზოგვის კუთხით. კერძოდ, ნაკლები საზოგადოებრივი საშიშროების შემცველი დანაშაულის დროს მოხდეს დაზარალებულის დამნაშავესთან შერიგება, რაც გამართლებული იქნება სამართლის ეკონომიკური ანალიზის ქრილშიც. ³⁷⁵

გარდა ზემოაღნიშნულისა, დანაშაულის ჩადენის სტატისტიკური მონაცემების მიხედვით, რომელიც წინა თავში იქნა განხილული, ერთი წლის განმავლობაში რეგისტრირებულ დანაშაულთა დაახლოებით 60% ეკონომიკური ხასიათისაა, ³⁷⁶ რაც დამნაშავეს დაზარალებულთან შერიგების მნიშვნელოვანი წინაპირობაა (წარმოდგენილია ეკონომიკური ხასიათის ზარალი).

დაბოლოს, მოქმედი კანონმდებლობით, განრიდება და მედიაცია ხდება მხოლოდ პროკურორის მიერ. კარგი იქნებოდა, თუ პასუხისმგებლობის ამ ორი ინსტიტუტის გამოყენების უფლება ექნებოდათ მოსამართლეებსაც. „პეკინის წესების“ მე-6 წესის მოთხოვნის შესაბამისად, გადანყვეტილების მიმღებთ (პროკურორი და მოსამართლე) სისხლის სამართლის პროცესის ნებისმიერ სტადიაზე უნდა ჰქონდეთ დისკრეციის გამოყენების შესაძლებლობა, მათ შორის გადანყვეტილებებზე, გაგრძელდეს, თუ არა გამოძიება ან დევნა.

3.2.5. მედიატორი

მედიაციას ახორციელებს მესამე პირი, მედიატორი.

მედიაციის სხვადასხვა სახის ³⁷⁷ გამო შეუძლებელია მედიატორის ერთიანი ცნების ჩამოყალიბება. მაგალითად, მედიატორის ცნების ქვეშ გერმანიაში უფრო მოიაზრება პროფესიონალი კონფლიქტის დამრეგულირებელი პირი, ხოლო საფრანგეთში უფრო ნდობით აღჭურვილი პირი, ომბუდსმენი, წარმომადგენელი, რომელიც ძირითადად კერძო პირსა და სახელმწიფოს შორის არსებული კონფლიქტის დამრეგულირებელია. ³⁷⁸ ზოგადად შეიძლება ითქვას, რომ მედიატორი უნდა იყოს მედიაციაში მონაწილე მხარეებისათვის (დამნაშავესა და დაზარალებულისათვის) მისაღები პიროვნება, რომელსაც სპეციალური ცოდნა და თვისებები აქვს, რათა მოახდინოს მხარეთა მოთხოვნილებების გათვალისწინებით კონფლიქტის მშვიდობიანი გზით მოგვარება.

„განრიდებისა და მედიაციის შესახებ პროკურორებისათვის სახელმძღვანელო მითითებებისა და მხარეებს შორის გასაფორმებელი ხელშეკრულების ძირითადი პირობების დამტკიცების თაობაზე“ საქართველოს იუსტიციის მინისტრის 2010 წლის 12 ნოემბრის 216-ე ბრძანების მიხედვით, მედიატორი არის სათანადო კვალიფიკაციის მქონე პირი, მიუკერძოებელი და დამოუკიდებელი მესამე მხარე, რომელიც ასრულებს შუამავლის როლს არასრულწლოვანსა და დაზარალებულს შორის, წარმართავს და კოორდინაციას უწევს მედიაციის პროცესს.

³⁷⁵ სამართლის ეკონომიკური ანალიზი გულისხმობს იურიდიული სანქციების აღსრულებაზე განეული დანახარჯების გამოკვლევა-გაანალიზებას. სამართლის ეკონომიკური ანალიზის კვლევის საგანია იმის დადგენა, თუ რამდენად არის შესაძლებელი სანქციის მიზნები განხორციელდეს მაქსიმალურად ნაკლები დანახარჯებით. იხ. ხუბუა გ., 2004, გვ. 111.

³⁷⁶ იხ. საქართველოს უზენაესი სასამართლოს ყურნალი „მართლმსაჯულება საქართველოში“, 2009 წლის სტატისტიკა, გვ. 112.

³⁷⁷ ოჯახური მედიაცია (ოჯახური კონფლიქტების ან სამეზობლო დავების დროს), სამსახურებრივი მედიაცია (სამუშაო ადგილას ჩადენილი დევიაციური ქცევის დროს), თვითმმართველობის მედიაცია (სამეზობლო დავების დროს და მაგალითად, ისეთი დანაშაულის ჩადენის დროს, რომელსაც ინდივიდუალური მსხვერპლი არ ჰყავს (სახელმწიფო ქონების ქურდობა), დამნაშავეს შერიგება დაზარალებულთან და სხვა).

³⁷⁸ Haft, F./ Gräfin von Schlieffen, K. (Hrsg.), 2009. S. 191-192.

მედიატორი მედიაციის განხორციელების პროცესში უნდა იყოს: ა) ნეიტრალური და არა (რომელიმე მხარისადმი) მიკერძოებული; ბ) ინტერესების მკვლევარი და არა (რომელიმე მხარის) ინტერესების წარმომადგენელი; გ) (დამნაშავის დაზარალებულთან შერიგების) პროცესზე პასუხისმგებელი და არა შედეგზე პასუხისმგებელი; დ) შემოქმედებითი და არა პრეტენზიული; ე) მონაწილეთა პიროვნების პატივისცემელი და არა ყველა საშუალების გამოყენებით შედეგზე ორიენტირებული; კომუნიკაბელური და არა ჩაკეტილი; ვ) მომთმენი და არა სულსწრაფი. 379

მნიშვნელოვანია, რომ მედიატორმა მხოლოდ კონფლიქტში მყოფი მხარეებისაგან გაიგოს მომხდარის შესახებ, ვინაიდან არავინ არ არის ისე კარგად ინფორმირებული კონფლიქტის შესახებ, როგორც თვითონ მხარეები. 380

ამავე დროს, მედიატორი უნდა იყოს ეთიკური პიროვნება. არისტოტელეს მიხედვით, ადამიანის ეთიკურობა მის ქცევაში, ხასიათსა და აღნაგობაში მდგომარეობს. ვინც იცის ამა თუ იმ სიტუაციაში როგორ მოიქცეს, არის შინაგანად განონასწორებული, მას იმის გონებრივი შესაძლებლობაც აქვს, რომ სწორი გადაწყვეტილება მიიღოს. იმისათვის, რომ ადამიანი სწორი გადაწყვეტილება მიიღოს, საჭიროა: ა) ცოდნა (იგულისხმება, როგორც ზოგადი განათლება, ასევე პროფესიონალიზმი) და ბ) სწრაფვა იმისკენ, რომ იმ საქმეში, რომელსაც ის ემსახურება (მედიატორობა) მიაღწიოს სრულყოფილებას (ხანგრძლივი პრაქტიკა ადამიანს აყალიბებს პროფესიონალად - Übung macht den Meister - навык мастера ставит). 381

გარდა ზემოაღნიშნულისა, მედიატორმა: 382

- წინასწარ უნდა შეარჩიოს მხარეთა შეხვედრისათვის ისეთი ადგილი, სადაც მხარეები კომფორტულად იგრძნობენ თავს (დიდი ოთახი, ეკლესია);
- მხარეებს უნდა დაუსვას ისეთი კითხვები, რომლებზეც პასუხის გაცემა არ გამოიწვევს მათ განაწყენებას;
- გულმოდგინედ უნდა მოუსმინოს მხარეებს;
- მკაფიოდ უნდა წარმოადგენინოს მხარეებს თავიანთი მოთხოვნები;
- უნდა შეძლოს მხარეების გაგება და მათი პრობლემების თანაგანცდა (ემპათია 383);
- უნდა გააანალიზოს მხარეების მოთხოვნილებები და (შემდეგ შეხვედრებზე) შესთავაზოს მათ პრობლემის გადაჭრის რამდენიმე ვარიანტი;
- თავი უნდა აარიდოს ცალ-ცალკე მხარეებთან შეხვედრას, რათა არ გამოიწვიოს მეორე მხარის უნდობლობა ან ასეთი შეხვედრის აუცილებლობის შემთხვევაში წინასწარ გააფრთხილოს მეორე მხარე.

4. არასრულწლოვანი ბრალდებულისა და მონმის (დაზარალებულის) დაკითხვა

ადრე მოქმედი სსს კოდექსისაგან განსხვავებით, რომელიც არასრულწლოვანი ბრალდებულის პირველივე დაკითხვიდან სავალდებულოდ მიიჩნევდა მოზარდის კანონიერი წარმომადგენლისა და პედაგოგის დასწრებას (მუხლი 644), მოქმედი სისხლის სამართლის საპროცესო კოდექსის რეგულირება ცოტა ბუნდოვანია. კანონმდებელი ახალ სსს კოდექს-

379 Götting, B., 2004. S. 25; Haft, F./ Gräfin von Schlieffen, K. (Hrsg.), 2009. S. 268-270.

380 Haft, F./ Gräfin von Schlieffen, K. (Hrsg.), 2009. S. 89.

381 იქვე, გვ. 268-269.

382 იქვე, გვ. 340-362.

383 ემპათიის შინაარსი (გერმანელ მეცნიერ) ვებერთან მოიაზრება ცნებაში „ფერშტენენ“ (verstehen), რომელიც ნიშნავს გაგებას და თანაგანცდის მეშვეობით უზრუნველყოფს სხვათა ემოციური (არარაციონალური) ქმედებების საზრისთა ადეკვატურ წვდომას. კოდუა ე. და სხვა (სარედ. ჯგუფი), 2004, გვ. 79.

ში ერთპიროვნულად აღარ მიუთითებს, რომ არასრულწლოვანი ბრალდებულის მშობლის, კანონიერი წარმომადგენლის ან პედაგოგის დასწრება სავალდებულოა და ამას განიხილავს როგორც მხოლოდ მათ უფლებას (მოქმედი სსსკ 317-ე მუხლის მეორე ნაწილი). შესაბამისად, არსებობს ალბათობა, რომ არასრულწლოვანი ბრალდებულის დაკითხვას არ დაესწროს მისი კანონიერი წარმომადგენელი ან პედაგოგი იმის გამო, რომ მათ ამის თაობაზე არ იცოდნენ ან იცოდნენ და ვერ მოახერხეს საგამოძიებო ორგანოში მისვლა. იმის მიუხედავად, რომ ადრე მოქმედი სსს კოდექსი ავალდებულებდა საგამოძიებო ორგანოებს ბრალდებული მოზარდის პირველივე დაკითხვის დროს მოზარდის კანონიერი წარმომადგენლის და პედაგოგის დასწრებას, დღემდე არსებული პრაქტიკის მიხედვით, 1) ბავშვის მიყვანიდან დაკითხვის დაწყებამდე, დროის მცირე მონაკვეთის გამო მშობლები და პედაგოგები ვერ ახერხებდნენ მისვლას და დაკითხვაზე დასწრებას,³⁸⁴ ან 2) საგამოძიებო ორგანოს საპროცესო მოქმედების ჩასატარებლად მოჰყავდა ახლომდებარე სკოლის ნებისმიერი (და არა ბრალდებულის) პედაგოგი.³⁸⁵ ორივე შემთხვევაში ბრალდებული არასრულწლოვნის ეს უფლება აზრს კარგავდა.

არასრულწლოვანი ბრალდებულის დაკითხვის დროს მისი მშობლის (კანონიერი წარმომადგენლის) ან პედაგოგის დასწრება განპირობებულია მოზარდის ფსიქოლოგიური მდგომარეობით და გულისხმობს მოზარდის პიროვნების დაცვას სტრესისა და სხვა ფსიქიკური აშლილობისაგან, რაც შესაძლებელია მოზარდს განუვითარდეს მისთვის უცხო, არასასიამოვნო გარემოების დროს. გარდა ამისა, არასრულწლოვანი ბრალდებულის მშობლის, კანონიერი წარმომადგენლის ან პედაგოგის ინფორმაცია მოზარდის ოჯახური სიტუაციის, პიროვნული განვითარების, მისი ფსიქიკური მდგომარეობისა და სოციალიზაციის შესახებ,³⁸⁶ მიწოდებული საგამოძიებო ორგანოებისათვის მისი მათთან პირველივე კონტაქტისას, შესაძლებელს გახდის მოზარდს შეეფარდოს მისი პიროვნების ადეკვატური აღკვეთის ღონისძიება.

არასრულწლოვანი ბრალდებულის დაკითხვისას გასათვალისწინებელია და სიფრთხილით უნდა შეირჩეს დაკითხვის ადგილი, დრო, გარემო, შეკითხვები და სხვა, რათა არ მოხდეს მოზარდისათვის ფსიქიკური ტრავმის მიყენება.³⁸⁷

საქართველოს სისხლის სამართლის საპროცესო კოდექსის 116-ე მუხლის მეორე ნაწილის თანახმად, არასრულწლოვანი მოწმის დაკითხვა ხდება მისი კანონიერი წარმომადგენლის ან ფსიქოლოგის დასწრებით.

არასრულწლოვანი მოწმისა და არასრულწლოვანი დაზარალებულის დაკითხვა ხორციელდება ერთნაირი ნორმებით, ვინაიდან ამავე კოდექსის 56-ე მუხლის თანახმად, დაზარალებულს მინიჭებული აქვს მოწმის ყველა უფლება და მოვალეობა.

იმის გამო, რომ არასრულწლოვანი მოწმე-დაზარალებულის ჩვენება მასზე განმეორებითი ვიქტიმიზაციის მომტანი შეიძლება იყოს, კანონმდებელი მოითხოვს ასეთი პირის ფსიქოლოგის თანდასწრებით დაკითხვას. ბალდათის რაიონული სასამართლოს მიერ 2009-2010 წლებში განხილულ იქნა სისხლის სამართლის საქმე საქართველოს სსკ 138-ე მუხლის დარღვევის ფაქტზე, რომელზეც 2010 წლის 2 თებერვალს დადგა განაჩენი №1-5. მოცემული ს/ს საქმის მასალების თანახმად, სექსუალური ძალადობის მსხვერპლმა, არასრულწლოვანმა გოგონამ ლ.თ.-მ სასამართლოში საქმის განხილვის დროს ვერ შეძლო ჩვენების მიცემა და ტირილით დატოვა სასამართლო დარბაზი. მას შემდეგ, რაც სასამართლო სხდომაზე მოწვეულ იქნა ფსიქოლოგი, რომელმაც გოგონასთან გარკვეული ფსიქოლოგიური სამუშაოს ჩატარების შემდეგ შეაძლებინა სექსუალური ძალადობის მსხვერპლს ჩვენების მიცემა.

384 ფაფიაშვილი ლ., 2008, გვ. 162.

385 ბოხაშვილი ი./ ბენიძე მ., 2009, გვ. 42.

386 Eisenberg, U., 2010. S. 433; ბოხაშვილი ი./ ბენიძე მ., 2009, გვ. 42.

387 ბოხაშვილი ი./ ბენიძე მ., 2009, გვ. 50.

სექსუალური და ძალადობრივი ხასიათის დანაშაულის მსხვერპლთა დიდ ნაწილს დანაშაულის ჩადენის შემდეგ პოსტტრავმული პრობლემები (სტრესი) აღენიშნებათ, ³⁸⁸ რაც შესაძლებელია გამწვავდეს მომხდარის გახსენების ან დამნაშავესთან შეხვედრის დროს. ამიტომ არის მათი მოწმედ დაკითხვის დროს ფსიქოლოგის დასწრება და კანონიერი წარმომადგენლის გვერდში ყოფნა აუცილებელი.

5. არასრულწლოვანი ბრალდებულის სავალდებულო დაცვა

საქართველოს სსს კოდექსის 45-ე და 321-ე მუხლები მიუთითებენ არასრულწლოვანი ბრალდებულის სავალდებულო დაცვის შესახებ. ამ კოდექსის 321-ე მუხლის თანახმად, „არასრულწლოვანი ბრალდებულის კანონიერ წარმომადგენელს უფლება აქვს, დამოუკიდებლად შეარჩიოს და მოიწვიოს ადვოკატი“, ხოლო თუ იგი არ მოიწვევს ადვოკატს, მაშინ სახელმწიფო დაუნიშნავს არასრულწლოვანს დამცველს.

ჯერ კიდევ საბჭოთა კავშირის სისხლის სამართლის კოდექსი ითვალისწინებდა დამცველის მონაწილეობას არასრულწლოვნის საქმის განხილვაში. სსრ სსსკ-ის 44-ე მუხლის მიხედვით, სასამართლოში არასრულწლოვნის საქმის განხილვის დროს დამცველის მონაწილეობა სავალდებულო იყო და ამ წესის დარღვევა აუცილებლად გამოიწვევს განაჩენის გაუქმებას ზემდგომო სასამართლოს მიერ.

არასრულწლოვანი ბრალდებულის სავალდებულო დაცვა განპირობებულია იმით, რომ მას, სრულწლოვნისაგან განსხვავებით, არ შეუძლია თავის დაცვა ცხოვრებისეული გამოუცდლობის, სახელმწიფო ორგანოებთან ურთიერთობის არცოდნის და თავისუფლების მიმართ განსაკუთრებული მგრძობიარობის გამო. ³⁸⁹ სამართალდამცავ ორგანოებთან მოზარდის ნებისმიერი სახის ურთიერთობა, საკუთარი უფლებების არასაკმარისი ცოდნის გამო, თავისუფლების შეზღუდვის განცდად აღიქმება და აბრკოლებს მოზარდის დაცვით უნარს.

არასრულწლოვანი ბრალდებულის სავალდებულო დაცვის განხორციელების უფლება მხოლოდ ისეთ ადვოკატებს უნდა ჰქონდეთ, რომელთაც მოზარდის აღზრდის საქმეში გამოცდილება და სპეციალური ცოდნა აქვთ. ³⁹⁰

სტრასბურგის ადამიანის უფლებათა ევროპულმა სასამართლომ საქმეში „პანოვიტსი (Panovits) კვიპროსის წინააღმდეგ“ ³⁹¹ ადამიანის უფლებათა და ძირითად თავისუფლებათა ევროპული კონვენციის მეექვსე მუხლით გათვალისწინებული დაცვის უფლების დარღვევად ჩათვალა ის გარემოება, რომ არც არასრულწლოვანი ეჭვმიტანილი და არც მისი მამა არ იყვნენ ინფორმირებული სათანადოდ თავიანთი უფლებების შესახებ - ესარგებლათ ადვოკატით და მომზადებულიყვნენ შესაბამისი დაცვისათვის.

ბავშვთა უფლებათა კონვენციის მე-40 მუხლის მეორე ნაწილის „ბ“ II ქვეპუნქტის მიხედვით, ყოველ ბავშვს, რომელმაც, თვლიან, რომ დაარღვია სისხლის სამართლის კანონმდებლობა ან ბრალი ედება მის დარღვევაში, უნდა ჰქონდეს, სულ ცოტა, აუცილებელი დახმარების მიღების და თავისი დაცვის მომზადებისა და განხორციელებისათვის საჭირო გარანტია.

„პეკინის წესების“ მე-7 წესის მიხედვით კი „სასამართლო განხილვის მსვლელობისას არასრულწლოვანს უფლება აქვს წარმოდგენილ იქნეს ადვოკატით ან მიმართოს უფასო სამართლებრივ დახმარებას, თუ ასეთი დახმარების განწევა გათვალისწინებულია ამ ქვეყნის კანონმდებლობით“.

388 Schneider, H.J., 1999. S. 127.

389 Streng, F., 2008. S. 72.

390 იქვე.

391 იხ. www.advocatenorde.nl/.../OD_15_jan_EHRM_Panovits_Cyprus.doc

6. არასრულწლოვანის საპროცესო თავისებურებების ანალიზი მოზარდი დამნაშავეის რესოციალიზაციის ქრილში

არასრულწლოვანი დამნაშავეის საპროცესო თავისებურებები განაპირობებენ მის რესოციალიზაციას. რესოციალიზაცია კრიმინოლოგიაში განიმარტება როგორც გამოსწორება, აღზრდა, სოციალიზაცია, რეაბილიტაცია, მკურნალობა, (სოციალური) ინტეგრაცია.³⁹²

არასრულწლოვანი დამნაშავეის მიმართ სამართალდამცავი ორგანოების ფაქიზი დამოკიდებულება, მისი პიროვნების შესწავლა და შესაბამისი სასჯელის დაკისრება მოზარდის რესოციალიზაციის აუცილებელი პირობაა.

სისხლის სამართლის ნორმის გამოყენების საზოგადოებრივი დაკვეთა მოზარდის გამოსწორებისკენ არის მიმართული, ანუ საზოგადოების სურვილია, არა მოზარდის ისეთი იზოლაცია, რომელიც არ მოიტანს დამნაშავეის რესოციალიზაციას და ციხის დატოვების შემთხვევაში იგი ისევ შეუშლის ხელს საზოგადოებრივ თანაცხოვრებას, არამედ მის მიმართ ისეთი ღონისძიებების გატარება, რომელიც უსაფრთხოს გახდის თანაცხოვრებას.

სწორედ მოზარდის რესოციალიზაციის გრძელვადიანი პერსპექტივა უნდა იყოს სახელმწიფო ორგანოების საქმიანობის განმსაზღვრელი კრიტერიუმი. ამ მხრივ აუცილებელია, პირველ რიგში, საპროცესო ნორმების განხორციელების ისეთი პრაქტიკული სისტემის დამკვიდრება, რომელიც უზრუნველყოფს მოზარდის მართლმსაჯულების სისტემაში მხოლოდ უკიდურეს შემთხვევებში მონაწილეობას. შესაბამისად, დისკრეციის უფლება უნდა მიეცეს არა მარტო პროკურატურას, არამედ პოლიციასა და სასამართლოს, რათა მოხდეს მართლმსაჯულების განხორციელების ნებისმიერ საფეხურზე არასრულწლოვანის სახელმწიფო (ძალოვანი) კონტროლის სისტემიდან გამოყვანა და საზოგადოებრივ ან სოციალური კონტროლის სისტემაში ჩართვა.

დამნაშავე არასრულწლოვანთა პირველი პრობლემა ხშირად არის მათი სოციალიზაციის ნაკლებობა. სისხლის სამართლის საპროცესო კოდექსით გათვალისწინებული ნებისმიერი თავისებურება იმით არის კარგი და მისი მიზანი ის არის, რომ არასრულწლოვანს მოეპყროს ღმობიერად და ჩამოუყალიბოს თავისი უკანონო ქმედების მიმართ პასუხისმგებლობის გრძნობა. მოზარდი დამნაშავე, რომელიც სოციალიზაციას არ არის ნაზიარები, ვერც იმას მიხვდება და გააცნობიერებს, თუ რატომ იყო მისი ქმედება დასჯადი და ვერც საზოგადოების მიმართ პასუხისმგებლობის გრძნობა ჩამოუყალიბდება. ამიტომ სოციალიზაციას მოკლებული არასრულწლოვანი დამნაშავეის რესოციალიზაცია მისთვის განათლებისა და სოციალიზაციის პროგრამების შეთავაზებას მოიცავს. მოზარდის რესოციალიზაცია სოციალიზაციის გარეშე შეუძლებელია.

სახელმწიფოს მხრიდან, უცხოელი დონორების დახმარებით, ბევრი სასიკეთო პროგრამა ხორციელდება არასრულწლოვანთა მართლმსაჯულების კუთხით. ერთი პრობლემა, რომელიც შეიძლება აღინიშნოს, არის ის, რომ ეს პროგრამები არ ხორციელდება წინასწარი კრიმინოლოგიური კვლევების შედეგად მიღებული მონაცემების გაანალიზების საფუძველზე, რაც ეჭვქვეშ აყენებს მათი გრძელვადიანი პერსპექტივით მოქმედების შესაძლებლობას.

მეცნიერულ კვლევაზე დაფუძნებული ნებისმიერი ხასიათის პროგრამა თუ პროექტი წინაპირობაა პრობლემის სწრაფად და ხარისხიანად მოგვარებისა.

იმისათვის, რომ არასრულწლოვანი დამნაშავეისათვის გათვალისწინებულმა სისხლის სამართლის საპროცესო თავისებურებებმა მოზარდის რესოციალიზაცია გამოიწვიოს, საჭიროა:

392 Cornel, H. u.a., 2009. S. 35.

- წინასწარი პატიმრობის სანაცვლოდ, ისეთი ალტერნატიული საშუალებების დანერგვა, რომლებიც მოიცავს აღზრდას, ზედამხედველობას; ³⁹³
- არასრულწლოვნის დანაშაულის პრევენციისათვის სხვადასხვა საგანმანათლებლო ხასიათის პროგრამის ამოქმედება; ³⁹⁴
- სამართალდამცავი ორგანოების მუშაკთა მხრიდან ისეთი მოპყრობა არასრულწლოვან დამნაშავეებთან, რომელიც არ გამოიწვევს მათ სტიგმატიზაციას - ეტიკეტირებას;
- არასრულწლოვან დამნაშავეთა საქმის განხილვის ყველა ეტაპზე მართლმსაჯულების განმხორციელებელი ორგანოების (პოლიცია, პროკურატურა, სასამართლო) დისკრეციის უფლება, შეწყვიტოს საქმე და არასრულწლოვანი აარიდოს მართლმსაჯულების სისტემას;
- სახელმწიფო სახსრებით არასრულწლოვან დამნაშავეთა სისხლის სამართლის საქმეში მონაწილე ადვოკატთა სისტემატური ტრენინგი მოზარდთა პედაგოგიკასა და ფსიქოლოგიაში;
- მკაცრი და მაღალი სასჯელთა სისტემის გათვალისწინებით განრიდებისა და მედიაციის ინსტიტუტის არა მარტო ნაკლებად მძიმე, არამედ მძიმე ხასიათის დანაშაულებზე გავრცელება.

393 ფაფიაშვილი ლ., 2008, გვ. 164.

394 ბოხაშვილი ი./ ბენიძე მ., 2009, გვ. 61.

თავი მეოთხე

არასრულწლოვანი სასჯელალსრულების სისტემაში

ზოგადი მიმოხილვა

მსოფლიოს სხვადასხვა ქვეყანაში სისხლის სამართლის პასუხისმგებლობის დაწყების ასაკი განსხვავებულია. აღნიშნულიდან გამომდინარე, თავისუფლების აღკვეთის დაწესებულებაში შესაძლებელია სხვადასხვა ასაკის არასრულწლოვანი მოთავსდეს. თუ სისხლის-სამართლებრივი პასუხისმგებლობის ასაკი ძალიან დაბალი ზღვრისთვის არის დადგენილი, ან, თუ საერთოდ არ არსებობს ქვედა ზღვარი, მაშინ პასუხისმგებლობის ცნება კარგავს თავის მნიშვნელობას.

ზოგიერთ ქვეყანაში დანერგილია პრაქტიკა, რომლის მიხედვითაც, თავისუფლების აღკვეთის დაწესებულებებში შექმნილია სპეციალური პირობები იმ მიზნით, რომ 21 წლამდე მოხდეს მსჯავრდებულთა განცალკევება ზრდასრული პატიმრებისაგან. უფრო მეტიც, არის ქვეყნები (მაგალითად, იაპონია), სადაც ეს ასაკი 24 წლამდეა გაგრძელებული.

საქართველოს სისხლის სამართლის კოდექსი სისხლისსამართლებრივი პასუხისმგებლობის ასაკს 14 წლიდან განსაზღვრავს. პატიმრობის კოდექსის თანახმად, არასრულწლოვან მსჯავრდებულად იწოდება 14-დან 18 წლამდე ასაკის პირი, რომელიც სასჯელს იხდის სისხლის სამართლის კოდექსით გათვალისწინებული ქმედებისათვის.

პატიმრობის კოდექსი, საერთაშორისო სტანდარტების შესაბამისად, აწესებს არასრულწლოვან მსჯავრდებულთა იზოლირებულად განთავსებას სრულწლოვანი მსჯავრდებულებისაგან. სამოქალაქო და პოლიტიკურ უფლებათა საერთაშორისო პაქტის მე-10 მუხლის თანახმად, არასრულწლოვანი ბრალდებულები განცალკევებით უნდა იყვნენ სრულწლოვნებისგან და დაუყოვნებლივ უნდა წარდგენენ სასამართლოს წინაშე გადაწყვეტილების მიღების მიზნით.

ზოგიერთი ქვეყნის სასჯელალსრულების სისტემაში დასაშვებია არასრულწლოვანი და სრულწლოვანი ასაკის ქალი პატიმრების ერთად განთავსება. აღნიშნული წარმოადგენს არასრულწლოვანი პატიმრების რეაბილიტაციის ერთგვარ ფორმას, რადგან, როგორც პრაქტიკამ აჩვენა, სრულწლოვანი პატიმრები მზრუნველობას იჩენენ არასრულწლოვანი პატიმრების მიმართ. რადიკალურად განსხვავებული ვითარებაა არასრულწლოვანი და სრულწლოვანი მამაკაცი პატიმრების ერთად განთავსების შემთხვევაში. რაც უფრო სერიოზული კრიმინალური გამოცდილების მქონე სრულწლოვან პატიმართან ერთად მოხდება არასრულწლოვანი პატიმრის განთავსება, მით უფრო მეტი ნეგატიური გავლენა შეიძლება იქონიოს მან არასრულწლოვან პატიმარზე. პრაქტიკაში გავრცელებულია სრულწლოვანი პატიმრების მხრიდან არასრულწლოვან პატიმრებზე სექსუალური ძალადობისა და მათი წამების ფაქტები. არსებობს ქვეყნები, სადაც დანერგილია არასრულწლოვანი პატიმრების სრულწლოვან პატიმრებთან ერთად განთავსების პრაქტიკა, ამ უკანასკნელთა მიერ მათზე ზედამხედველობის განხორციელების მიზნით. აღნიშნული წარმოადგენს სერიოზულ რისკს არასრულწლოვან პატიმრებთან მიმართებით სხვადასხვა სახის დანაშაულის ჩადენის კუთხით.

უფრო მეტიც, პატიმრობის კოდექსი უშვებს შესაძლებლობას, გამონაკლის შემთხვევაში, არასრულწლოვანი მსჯავრდებული 20 წლის შესრულებამდე დატოვოს არასრულწლოვან მსჯავრდებულთა თავისუფლების აღკვეთის დაწესებულებაში. უკრაინის კანონმდებლობის თანახმად (მუხლი 148),³⁹⁵ არასრულწლოვანი მსჯავრდებულის თავისუფლების აღკვეთის დაწესებულებაში დატოვება შესაძლებელია მანამ, სანამ მსჯავრდებულს შეუსრულდება

395 «Уголовно-исполнительные кодексы», Донецкий Мемориал, Донецк, 2004 г., страница 379.

22 წელი. ესტონეთის კანონმდებლობა უშვებს გამონაკლისს, მსჯავრდებულის ხასიათიდან და სასჯელის მოხდის ინდივიდუალური პროგრამიდან გამომდინარე, 18-დან 21 წლამდე ასაკის მსჯავრდებულის ზრდასრულთათვის გათვალისწინებულ დახურული ტიპის თავისუფლების აღკვეთის დაწესებულებაში გადაყვანის თაობაზე (მუხლი 82).³⁹⁶ აღნიშნული გამონაკლისის დაშვება განპირობებულია იმ რისკით, რომლის არსიც მდგომარეობს ზრდასრული მსჯავრდებულების მხრიდან არასრულწლოვან მსჯავრდებულებთან მიმართებით უარყოფითი ზეგავლენის მოხდენის მაქსიმალურად თავიდან აცილებაში.

ესტონეთის სასჯელალსრულების კოდექსი არასრულწლოვანი მსჯავრდებულის ნაცვლად ამკვიდრებს ახალგაზრდა მსჯავრდებულის ტერმინს. ახალგაზრდა მსჯავრდებულად იწოდება პირი, რომელსაც სასჯელის აღსრულების მომენტიდან არ შესრულებია 21 წელი (მუხლი 77). მათი განთავსება ხდება სპეციალურად გათვალისწინებულ დახურული ან ღია ტიპის დაწესებულებაში ან დახურული ტიპის დაწესებულების იზოლირებულ განყოფილებაში (ახალგაზრდების განყოფილება). კანონმდებლობის თანახმად, ახალგაზრდების თავისუფლების აღკვეთის დაწესებულებაში ან ახალგაზრდების განყოფილებაში ერთმანეთისგან იზოლირებულად არიან განთავსებული: ა) პირები, რომელთაც არ შესრულებიათ 15 წელი; ბ) 15-დან 16 წლამდე ასაკის პირები; გ) 16-დან 18 წლამდე ასაკის პირები; დ) 18-დან 21 წლამდე ასაკის პირები (მუხლი 81).³⁹⁷

სამართლებრივ სისტემათა უმრავლესობაში სისხლის სამართლის პასუხისმგებლობის დაკისრებისთვის დადგენილია მინიმალური ასაკობრივი ზღვარი. დაწესებული ზღვრის ქვემოთ დანაშაულის ჩამდენი ბავშვები არ იდევნებიან სისხლის სამართლის წესით, მაგრამ მიიჩნევა, რომ მათ სოციალური დახმარება ესაჭიროებათ.

ზოგიერთ სამართლებრივ სისტემაში არის სპეციალური სასამართლოები (არასრულწლოვანთა ან ახალგაზრდების სასამართლო). ასეთ სასამართლოებში საქმის განხილვა სპეციალურ კანონებს ეყრდნობა და სასამართლო პროცესები სასამართლო სისტემის სპეციალური განყოფილების მოსამართლეების მიერ ტარდება.

კანონმდებლობა, რომელიც არეგულირებს არასრულწლოვანთა საკითხებს, ორიენტირებული უნდა იყოს ახალგაზრდების კეთილდღეობაზე და მიზნად ისახავდეს მათ რეაბილიტაციას და არა დასჯას.

თავისუფლების აღკვეთის მდგომარეობა თითოეულ არასრულწლოვან თავისუფლებააღკვეთილ პირზე სხვადასხვაგვარად მოქმედებს, რაც დამოკიდებულია მათ ზოგად მდგომარეობაზე, სულიერ ჯანმრთელობაზე, სიძნელების გამკლავების უნარსა და სხვა მნიშვნელოვან ფაქტორებზე. ზოგადად, თითოეული თავისუფლებააღკვეთილი პირი, და განსაკუთრებით არასრულწლოვნები, მათი ასაკიდან და სპეციფიკურობიდან გამომდინარე, განიცდიან დამოუკიდებლობისა და სოციალური მხარდაჭერის დეფიციტს, აგრეთვე, მათთვის დამახასიათებელია დაღლილობის შეგრძნება იმის გამო, რომ მოკლებული არიან მიზანმიმართულ საქმიანობას. აღნიშნულმა შეგრძნებებმა შეიძლება გამოიწვიოს იზოლაციის, დეგრადაციისა და უუფლებობის განცდა, რამაც შესალებელია გაამწვავოს არსებული ფსიქოლოგიური და ქცევითი პრობლემები და ხელი შეუწყოს ახალი სირთულეების პროვოცირებასა და წარმოქმნას, მათ შორის დეპრესიასა და საკუთარი თავის მიმართ პატივისცემის დაქვეითებას ან სულაც დაკარგვას. თავისუფლებააღკვეთილ არასრულწლოვნებს, რომლებიც ზემოაღნიშნული განცდების ქვეშ იმყოფებიან, შესაძლოა განუვითარდეთ ძალადობისა და განრისხების რეაქციები, კერძოდ:

³⁹⁶ იქვე, გვ. 399,
³⁹⁷ იქვე, გვ. 399.

- **დამოუკიდებლობისა და კონტროლის უკმარისობა:** იმ მომენტიდან, როდესაც თავისუფლებააღკვეთილი არასრულწლოვნები გადააბიჯებენ თავისუფლების აღკვეთის დაწესებულების ზღურბლს, ისინი ერთგვარად კარგავენ ინდივიდუალობას. მათგან მოითხოვენ დაემორჩილონ იმ წესებს, რომლებიც მართავენ მათი ცხოვრების ყველა ასპექტს: მათ მიუთითებენ სად უნდა დაიძინონ, სად მიიღონ საკვები, როდის ივარჯიშონ და ა. შ. ისინი ფაქტობრივად კარგავენ გადაწყვეტილების მიღების უფლებას, რაც მნიშვნელოვან გავლენას ახდენს მათ ცხოვრებაზე. უფლებებისა და ინდივიდუალობის ასეთმა „დაკარგვამ“ შეიძლება მნიშვნელოვანი ზეგავლენა იქონიოს თავისუფლებააღკვეთილი პირის ღირსებასა და სულიერ მდგომარეობაზე. ამიტომ, გასაკვირი არ არის, როდესაც თავისუფლებააღკვეთილი პირებისათვის ხშირად დამახასიათებელია დეპრესია და უიმედობის განწყობა.

- **სოციალური მხარდაჭერის დეფიციტი:** თავისუფლებააღკვეთილი არასრულწლოვნები მონყვეტილი არიან ოჯახებს, მეგობრებსა და ახლობელ ადამიანებს, რომელთაც შესწევთ მათი სოციალური და ემოციური მხარდაჭერის უზრუნველყოფის უნარი. შესაბამისად, თავისუფლებააღკვეთილი პირები შეიძლება თავს არა მხოლოდ იზოლირებულად, არამედ მარტოდაც გრძნობდნენ.

- **მიზანმიმართული საქმიანობის დეფიციტი:** აღნიშნულს ადგილი აქვს იმ შემთხვევაში, როდესაც თავისუფლების აღკვეთის დაწესებულების ფარგლებში არ არის ორგანიზებული სხვადასხვა პროგრამა, განათლების მიღებისა და მუშაობის შესაძლებლობები. ასეთ დროს, „იძულებითმა მოწყენამ“ შესაძლოა გამოიწვიოს მოწყენა, რაც, თავის მხრივ, შესაძლოა გამოიხატოს პრობლემურ ქცევასა და ძალადობაში.

ქალ არასრულწლოვან თავისუფლებააღკვეთილ პირებთან მიმართებით სპეციფიკური საკითხები იკვეთება. კერძოდ, ისინი ხშირად განიცდიან ფსიქოლოგიურ ტრავმას ან/და დეპრესიას იმის გამო, რომ იზოლირებული არიან არა მარტო ოჯახისგან, არამედ, ზოგ შემთხვევაში, შვილებისგანაც. აღნიშნულ პრობლემას შესაძლოა უარყოფითი გავლენა ჰქონდეს თავისუფლებააღკვეთილი პირის უნარზე, შეეგუოს ცხოვრებას თავისუფლების აღკვეთის დაწესებულებაში.

არასრულწლოვანი ბრალდებულის/მსჯავრდებულის საკანონმდებლო რეგულირება საქართველოს პატიმრობის კოდექსის მიხედვით

2010 წლის ოქტომბრიდან ძალაში შევიდა საქართველოს პატიმრობის კოდექსი, რომლის ფარგლებშიც ფართოდ იქნა მიმოხილული და განსაზღვრული ფუძემდებლური პრინციპები, დაკავშირებული არასრულწლოვანი ბრალდებულების პატიმრობისა და არასრულწლოვანი მსჯავრდებულების მიერ სასჯელის მოხდის პირობებთან.

კოდექსით განისაზღვრა ოთხი ტიპის დაწესებულება,³⁹⁸ რომელთაგან ერთ-ერთი არასრულწლოვანთა სპეციალური დაწესებულებაა. აღნიშნულით საქართველოს საკანონმდებლო სივრცეში დაფიქსირდა არასრულწლოვან მსჯავრდებულთათვის იზოლირებული თავისუფლების აღკვეთის დაწესებულების არსებობა, რაც უზრუნველყოფს არასრულწლოვან მსჯავრდებულთა იზოლირებას სრულწლოვანი მსჯავრდებულებისაგან და წარმოადგენს გაეროსა და ევროპული სტანდარტების შესაბამისობას.

საქართველოს პატიმრობის კოდექსის შესაბამისად, არასრულწლოვანთა სპეციალური დაწესებულება გათანაბრებულია ნახევრად ღია ტიპის დაწესებულებასთან. კოდექსი ნახ-

³⁹⁸ თავისუფლების აღკვეთის დაწესებულებების სამი დანარჩენი ტიპია: 1) ნახევრად ღია ტიპის დაწესებულება; 2) დახურული ტიპის დაწესებულება; 3) ქალთა სპეციალური დაწესებულება.

ევრად ღია ტიპის დანესებულებას განმარტავს, როგორც განსაკუთრებულად დაცულ, შეიარაღებული დაცვით უზრუნველყოფილ, სპეციალური დამცავი ზღუდეებით გარშემორტყმულ დანესებულებას, რომელშიც უზრუნველყოფილია მსჯავრდებულთა მუდმივი მეთვალყურეობა. ნახევრად ღია ტიპის დანესებულებაში მსჯავრდებულები განთავსებული არიან საერთო საცხოვრებელში, რომელზედაც მათი ინტერესებიდან გამომდინარე და დანესებულების დებულების მოთხოვნათა დაცვის მიზნით, მუდმივად ხორციელდება ვიზუალური ან ელექტრონული მეთვალყურეობა. ნახევრად ღია ტიპის დანესებულებაში მსჯავრდებულებს შეუძლიათ დამოუკიდებლად გადაადგილდნენ დანესებულების ტერიტორიაზე. რაც შეეხება ღამის საათებში მსჯავრდებულთა საერთო საცხოვრებლის გარეთ გადაადგილებას, კოდექსით აღნიშნული დაუშვებელია.

პატიმრობის კოდექსის თანახმად, თავისუფლების აღკვეთის დანესებულებაში, როგორც წესი, ერთმანეთისგან განცალკევებით ათავსებენ ექვსი კატეგორიის მსჯავრდებულებს, ³⁹⁹ მათგან ერთ-ერთ კატეგორიას არასრულწლოვანი მსჯავრდებულები მიეკუთვნებიან. შესაბამისად, აღნიშნული ნორმით, საქართველოს კანონმდებლობამ უზრუნველყო პატიმრობის საერთაშორისო პრინციპების დაცვა, დაადგინა რა, რომ იმ შემთხვევაშიც კი, თუ ერთი და იმავე დანესებულებაში მოხდება სხვადასხვა კატეგორიის მსჯავრდებულთა განთავსება, უზრუნველყოფილი იქნება მათი ერთმანეთისგან იზოლირება.

საქართველოს პატიმრობის კოდექსი სხვადასხვა კატეგორიის პატიმრებზე საცხოვრებელი ფართობის ნორმის სხვადასხვა სტანდარტს განსაზღვრავს. აღსანიშნავია, რომ არასრულწლოვან მსჯავრდებულთათვის გათვალისწინებულია საცხოვრებელი ფართობის უმაღლესი სტანდარტი, არანაკლებ 3,5 კვადრატული მეტრისა.⁴⁰⁰ ამასთანავე, კოდექსში ხაზგასმითაა აღნიშნული, რომ ორსულ ქალებს, მეძუძურ დედებს, არასრულწლოვნებს, ავადმყოფებს, მკვეთრად და მნიშვნელოვნად გამოხატული შეზღუდული შესაძლებლობის მქონე პირებს, ხანდაზმულებს (ქალებს - 60 წლიდან, მამაკაცებს - 65 წლიდან) უნდა ჰქონდეთ სხვა ბრალდებულებთან/მსჯავრდებულებთან შედარებით გაუმჯობესებული საყოფაცხოვრებო პირობები. აღნიშნული ნორმა ეხება როგორც ბრალდებულებს, ასევე მსჯავრდებულებს. არასრულწლოვან მსჯავრდებულებთან მიმართებით დადგენილია საცხოვრებელი ფართის უმაღლესი სტანდარტი და შესაბამისი კვების პირობები. რაც შეეხება არასრულწლოვან ბრალდებულებს, კოდექსის თანახმად, მათზე ვრცელდება ბრალდებულთათვის დადგენილი ზოგადი სტანდარტები⁴⁰¹ და შესაბამისი კვების პირობების არსებობა.

სრულწლოვანებს მიღწეული მსჯავრდებულები, რომელიც მისი პიროვნებისა და ქცევის გათვალისწინებით არ შეიძლება პირობით ვადამდე იქნეს გათავისუფლებული ან არასრულწლოვანთა სპეციალურ დანესებულებაში იქნეს დატოვებული, სასჯელის შემდგომი მოხდისათვის უნდა გაიგზავნოს ნახევრად ღია ტიპის თავისუფლების აღკვეთის დანესებულებაში.

³⁹⁹ თავისუფლების აღკვეთის დანესებულებაში განცალკევებით ათავსებენ, როგორც წესი, კიდევ ხუთი კატეგორიის პატიმრებს: 1) ქალებს; 2) პირველად მსჯავრდებულებს; 3) საქართველოს სისხლის სამართლის კოდექსის 1431 (ადამიანით ვაჭრობა (ტრეფიკინგი)) ან/და 1432 (არასრულწლოვნით ვაჭრობა (ტრეფიკინგი)) მუხლით/მუხლებით გათვალისწინებულ დანაშაულზე/დანაშაულებზე დაზარალებულად ცნობილ პირებს; 4) პირებს, რომელთა სიცოცხლესა და ჯანმრთელობას შეიძლება საფრთხე შეექმნას წარსული სამსახურებრივი საქმიანობიდან გამომდინარე; 5) განსაკუთრებით საშიშ პირებს, რომელთა პიროვნული თვისებები, კრიმინალური ავტორიტეტი, დანაშაულის ჩადენის მოტივი, დამდგარი მართლსაწინააღმდეგო შედეგი ან თავისუფლების აღკვეთის დანესებულებაში გამოვლენილი ქცევა მნიშვნელოვან საფრთხეს უქმნის თავისუფლების აღკვეთის დანესებულებისა და მათ გარშემოყოფთა უსაფრთხოებას.

⁴⁰⁰ საქართველოს პატიმრობის კოდექსის თანახმად, სხვა კატეგორიის პატიმრებზე დადგენილია შემდეგი საცხოვრებელი ფართობის ნორმები: 1) ნახევრად ღია ტიპის დანესებულებაში არანაკლებ 2 კვადრატული მეტრისა; 2) დახურული ტიპის დანესებულებაში არანაკლებ 2,5 კვადრატული მეტრისა; 3) ქალთა სპეციალურ დანესებულებაში არანაკლებ 3 კვადრატული მეტრისა; 4) ბრალდებულთა/მსჯავრდებულთა სამკურნალო დანესებულებაში არანაკლებ 3 კვადრატული მეტრისა.

⁴⁰¹ მათ შორის ბრალდებულთათვის დადგენილი საცხოვრებელი ფართი, რომელიც არ შეიძლება იყოს ერთ ბრალდებულზე 2,5 კვადრატულ მეტრზე ნაკლები.

არასრულწლოვანი მსჯავრდებულის უფლებამოსილებები დეტალურად მოცემულია ქვემოთ მოცემულ ქვეთავებში. თუმცა, დამატებით გამოსაყოფია არასრულწლოვან მსჯავრდებულთა უფლება, თავისუფლების აღკვეთის დაწესებულების ტერიტორიაზე არსებულ მაღაზიაში შეიძინოს კვების პროდუქტები და პირველადი მოხმარების საგნები მის პირად ანგარიშზე არსებული თანხით (დადგენილი ლიმიტის ფარგლებში) და ისარგებლოს პირადი ტელევიზორითა და რადიომიმღებით (გარდა ლამის საათებისა).

განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია აგრეთვე არასრულწლოვანი ბრალდებულის (მსჯავრდებულის) სამედიცინო მომსახურებით უზრუნველყოფა, რომელიც უნდა იყოს ქვეყანაში დამკვიდრებული სამედიცინო მომსახურების ადეკვატური. გარდა იმისა, რომ არასრულწლოვანი ბრალდებულისათვის (მსჯავრდებულისათვის) ხელმისაწვდომი უნდა იყოს პატიმრობის ან თავისუფლების აღკვეთის დაწესებულებაში ნებადართული სამკურნალო საშუალებები, მას უნდა ჰქონდეს დაწესებულების მიერ შეძენილზე მეტი ღირებულების ან ანალოგიური თვისებების მქონე სამკურნალო საშუალებების საკუთარი სახსრებით შეძენის უფლება. დამატებით, საჭიროების შემთხვევაში, თუ არსებობს დასაბუთებული მოთხოვნა და დეპარტამენტის თავმჯდომარის ნებართვა, არასრულწლოვან ბრალდებულს ან (მსჯავრდებულს) აქვს პირადი ექიმის საკუთარი სახსრებით მონვევის უფლება.

პატიმრობისა თუ თავისუფლების აღკვეთის დაწესებულებაში არასრულწლოვანი ბრალდებულის (მსჯავრდებულის) მიღებისას სამედიცინო პერსონალის უმთავრესი ფუნქციაა მისი ჯანმრთელობის მდგომარეობის შემოწმება, ცნობის შედგენა და პირად საქმეში შენახვა. სულ მცირე, წელიწადში ერთხელ მაინც სამედიცინო პერსონალი ვალდებულია შეამოწმოს თავისუფლებააღკვეთილი არასრულწლოვნის ჯანმრთელობის მდგომარეობა, ხოლო იმ შემთხვევაში, თუ გამოვლინდება დაავადება, მას უტარდება გადაუდებელი მკურნალობა.

კანონმდებლობა პატიმრობისა და თავისუფლების აღკვეთის თითოეულ დაწესებულებაში (მათ შორის, იმ დაწესებულებებში, სადაც არასრულწლოვნები არიან განთავსებული) ითხოვს საექიმო-სამედიცინო პუნქტის შექმნას. თუ არასრულწლოვანი ბრალდებულის ან მსჯავრდებულის მკურნალობა შეუძლებელია დაწესებულების ფარგლებში შექმნილ საექიმო-სამედიცინო პუნქტში, იგი შეიძლება გადაყვანილ იქნეს დეპარტამენტის დაქვემდებარებაში არსებულ ბრალდებულთა/მსჯავრდებულთა სამკურნალო დაწესებულებაში ან საერთო პროფილის საავადმყოფოში.

არასრულწლოვან ბრალდებულებთან/მსჯავრდებულებთან მიმართებით შეიძლება გამოყენებულ იქნეს დისციპლინური სახდელის ყველა სახე,⁴⁰² გარდა სამარტოო საკანში 20 დღემდე ვადით მოთავსებისა.

საქართველოს პატიმრობის კოდექსი ითვალისწინებს მსჯავრდებულთა დისციპლინურ პატიმრობას მსჯავრდებულის მიერ დისციპლინური სახდელის მოქმედების ვადაში განმეორებით ჩადენილი დისციპლინური დარღვევისათვის. თუმცა, იქვე მიუთითებს, რომ ადმინისტრაციული პატიმრობა არ შეეფარდებათ ორსულ ქალებსა და არასრულწლოვან მსჯავრდებულებს.

⁴⁰² არასრულწლოვან ბრალდებულებთან/მსჯავრდებულებთან მიმართებით გამოიყენება შემდეგი სახის დისციპლინური სახდელები: 1) გაფრთხილება; 2) საყვედური; 3) მუშაობის უფლების შეზღუდვა არა უმეტეს 6 თვის ვადით; 4) ნებადართული ნივთებით სარგებლობის უფლების შეზღუდვა არა უმეტეს 6 თვის ვადით; 5) ამანათისა და გზავნილის მიღების შეზღუდვა არა უმეტეს 6 თვის ვადით; 6) საკნის ტიპის საცხოვრებელ სადგომში გადაყვანა 6 თვემდე ვადით.

ურთიერთობა გარე სამყაროსთან

არასრულწლოვნის ურთიერთობა გარე სამყაროსთან უზრუნველყოფილ უნდა იქნეს ყველა საშუალებით, რაც სამართლიანი და ჰუმანური მოპყრობის არსებით ნაწილს შეადგენს და მნიშვნელოვანია არასრულწლოვნის საზოგადოებისაკენ მოსაბრუნებლად.

თავისუფლებააღკვეთილ არასრულწლოვანთა კონტაქტი გარე სამყაროსთან უნდა განიხილებოდეს როგორც მათი უფლება და არა როგორც პრივილეგია. ამიტომ ასეთი კონტაქტები არ შეიძლება გამოყენებულ იქნეს როგორც წახალისების ან დასჯის ფორმა.

პატიმრებთან მოპყრობის გაეროს მინიმალური სტანდარტული წესები (37-ე და 92-ე წესები) საოჯახო კონტაქტებს ეხება. მათი დებულებები თავისუფლებააღკვეთილ პირებთან მიმართებით ეხმარება ადამიანის უფლებათა საყოველთაო დეკლარაციის მე-12 მუხლს, სადაც აღნიშნულია, რომ „არავის მიმართ არ შეიძლება თვითნებური ჩარევა მის პირადსა და ოჯახურ ცხოვრებაში, აგრეთვე არ შეიძლება მისი საცხოვრებელი ბინის, კორესპონდენციის საიდუმლოების ან მისი პატივისა და ღირსების თვითნებური ხელყოფა. ყოველ ადამიანს აქვს კანონის მიერ ასეთი ჩარევისა და ხელყოფისაგან დაცვის უფლება“. შესაძლოა, ეს დებულება უფრო მნიშვნელოვანია თავისუფლების აღკვეთის დაწესებულების შიგნით, ვიდრე მის გარეთ. ხშირად ხანგრძლივი პერიოდის განმავლობაში თავისუფლების აღკვეთის მანძილზე თავისუფლებააღკვეთილი პირისთვის გარე სამყაროსთან კავშირის ერთადერთი საშუალება მხოლოდ ნათესავებთან ურთიერთობაა. ასევე ცნობილია, რომ ოჯახთან და მეგობრებთან დაშორება თავისუფლების აღკვეთის ერთ-ერთი ყველაზე მტკივნეული მომენტია. 403

დაკავებისთანავე ან თავისუფლების აღკვეთის ერთი ადგილიდან მეორეში ყოველი გადაყვანისას თავისუფლებააღკვეთილ პირს უფლება აქვს თხოვნით მიმართოს კომპეტენტურ ორგანოს, რათა მან შეატყობინოს მისი ოჯახის წევრებს და მის მიერ არჩეულ სხვა პირს საკუთარი ადგილმდებარეობის ან თავისუფლების აღკვეთის დაწესებულების შეცვლის შესახებ. 404

ადგილმდებარეობის შეცვლის თაობაზე ინფორმაციის მიწოდება არის არა მხოლოდ თავისუფლებააღკვეთილ პირთა, არამედ მათი შვილების უფლებაც. ბავშვთა უფლებების კონვენციის 9.4 მუხლი კონვენციის მონაწილე სახელმწიფოებს (მათ შორის საქართველოსაც) ავალდებულებს, რომ ბავშვებს ან, თუ ეს საჭიროა, ოჯახის სხვა წევრებს მიაწოდონ „აუცილებელი ინფორმაცია ოჯახიდან წასული წევრის ადგილსამყოფლის შესახებ“.

იმ შემთხვევაში, თუ დაკავებული ან დაპატიმრებული პირი არასრულწლოვანია, ან არ აქვს უნარი აღიქვას თავისი უფლებები, კომპეტენტურმა ორგანომ საკუთარი ინიციატივით უნდა უზრუნველყოს ზემოაღნიშნული ინფორმაციის მიწოდება. განსაკუთრებული ყურადღება უნდა მიექცეს არასრულწლოვანთა მშობლების ან მზრუნველების ინფორმირებას. 405

ოჯახთან და მეგობრებთან კავშირის შენარჩუნება მნიშვნელოვანია, რაც, უპირველეს ყოვლისა, ვლინდება მაშინ, როდესაც პატიმარი საცხოვრებელ ადგილთან ახლოსაა განთავსებული. თუ პატიმრები სახლიდან ძალიან შორს განთავსდებიან, მათი მონახულება (ისევე როგორც სახლში დროებითი გაშვება) უფრო დიდ ძალისხმევასა და ხარჯებთან იქნება დაკავშირებული. ამ მოსაზრებას განმარტავს პრინციპების ერთობლიობის მე-20 პრინ-

403 „ციხის პერსონალის გადამზადების სახელმძღვანელო“, საქართველოს სასჯელაღსრულების დეპარტამენტი/იუსტიციის სამინისტრო, თბილისი, 2005 წ., გვ. 115.

404 პრინციპი 16(1), პრინციპთა ერთობლიობა ნებისმიერი ფორმით დაკავებულ ან დაპატიმრებულ პირთა დასაცავად, მიღებული გაეროს გენერალური ასამბლეის 1988 წლის 9 დეკემბრის 43/173 რეზოლუციით.

405 პრინციპი 16(3), პრინციპთა ერთობლიობა ნებისმიერი ფორმით დაკავებულ ან დაპატიმრებულ პირთა დასაცავად.

ციბი, რომლის მიხედვითაც, დაკავებული ან დაპატიმრებული პირის თხოვნით, თუ ეს შესაძლებელია, დაკავების ან დაპატიმრების ადგილი უნდა იყოს მის საცხოვრებელ ადგილთან, რაც შეიძლება, ახლოს. 406

საცხოვრებელ ადგილთან ახლოს გადაყვანის შესაძლებლობა უნდა განიხილოს ყოველ თავისუფლებააღკვეთილ პირთან ერთად მისი თავისუფლების აღკვეთის დაწესებულებაში მოთავსების შემდეგ მოკლე ვადაში. ბევრ ქვეყანაში ქალი პატიმრების ასეთი გადაყვანა სიძნელეს წარმოადგენს, რადგან ქალთა თავისუფლების აღკვეთის დაწესებულებების სიმცირის გამო, დაწესებულება შეიძლება არ არსებობდეს თავისუფლებააღკვეთილი ქალისთვის სასურველ ადგილას. ანალოგიური სირთულეებია საქართველოში მსჯავრდებული არასრულწლოვნებისა და ქალთა განთავსებასთან დაკავშირებით, რადგან თითოეული აღნიშნული ჯგუფისთვის თავისუფლების აღკვეთის ერთი დაწესებულება ფუნქციონირებს.

არასრულწლოვან მსჯავრდებულს უფლება უნდა ჰქონდეს იკონტაქტოს ოჯახის წევრებთან, მეგობრებსა და სხვა პირებთან, ასევე დატოვოს თავისუფლების აღკვეთის დაწესებულება ოჯახისა და ახლობლების მოსანახულებლად, მიიღოს დაწესებულების დატოვების სპეციალური ნებართვა საგანმანათლებლო თუ პროფესიული საქმიანობის განსახორციელებლად. სასჯელის მოხდის პერიოდში არასრულწლოვნის მიერ თავისუფლების აღკვეთის დაწესებულების გარეთ გატარებული დრო (ხანმოკლე შვებულება, სასწავლებელში ან სამუშაოზე დაწესებულების გარეთ ყოფნა) მას სასჯელის მოხდის საერთო ვადაში უნდა ჩაეთვალოს.

გარე სამყაროსთან (განსაკუთრებით კი ოჯახის წევრებთან) რეგულარული კონტაქტი არასრულწლოვანი მსჯავრდებულის რეაბილიტაციის ერთ-ერთ უმთავრეს და უმნიშვნელოვანეს ფორმას წარმოადგენს. შესაბამისად, არასრულწლოვან მსჯავრდებულსა და მისი ოჯახის წევრებს შორის კავშირის უზრუნველყოფა თავისუფლების აღკვეთის დაწესებულების ადმინისტრაციის პრიორიტეტს უნდა წარმოადგენდეს. შესაძლებლობის ფარგლებში და კანონით დადგენილ შემთხვევებში არასრულწლოვან მსჯავრდებულს უნდა მიეცეს ხანმოკლე ვადით შინ წასვლისა და ოჯახის წევრთა მონახულების უფლება. როგორც წესი, ეს ვადა ყოველ ჯერზე რამდენიმე დღეს შეადგენს. საქართველოში აღნიშნული ვადა არ შეიძლება აღემატებოდეს 5 დღეს, რომელშიც შედის დანიშნულების ადგილამდე მგზავრობის დროც. თავისუფლების აღკვეთის დაწესებულების გარეთ ხანმოკლე გასვლის დრო შედის სასჯელის საერთო ვადაში. თავისუფლების აღკვეთის დაწესებულების გარეთ ხანმოკლე გასვლის შემთხვევაში არასრულწლოვანი მსჯავრდებული პირველივე დღეს უნდა გამოცხადდეს პრობაციის ბიუროში, სადაც აღნიშნავს თავისუფლების აღკვეთის დაწესებულების გარეთ ხანმოკლე გასვლის დაწყების დროს. თუ ობიექტური მიზეზით არასრულწლოვანი მსჯავრდებული განსაზღვრულ ვადაში ვერ ახერხებს თავისუფლების აღკვეთის დაწესებულებაში დაბრუნებას, პრობაციის ბიურო უფლებამოსილია გაუგრძელოს მას ვადა არა უმეტეს 2 დღისა.

სხვადასხვა ქვეყნის პრაქტიკა განსხვავებულია თავისუფლების აღკვეთის დაწესებულების გარეთ ხანმოკლე გასვლის უფლებით სარგებლობის პერიოდულობის მხრივ. ევროპის ზოგიერთ ქვეყანაში თავისუფლების აღკვეთის დაწესებულების გარეთ არასრულწლოვანი მსჯავრდებულის ხანმოკლე გასვლა ყოველთვიურად ხდება, საქართველოში ამ უფლებით სარგებლობა კი შესაძლებელია წელიწადში სამჯერ.

აღნიშნული უფლებით სარგებლობა შეუძლია მხოლოდ იმ არასრულწლოვან მსჯავრდებულს, რომელმაც ფაქტობრივად მოიხადა:

406 პრინციპი 20, პრინციპთა ერთობლიობა ნებისმიერი ფორმით დაკავებულ ან დაპატიმრებულ პირთა დასაცავად.

ა) ნაკლებად მძიმე დანაშაულისათვის მოსახდელი სასჯელის – თავისუფლების აღკვეთის ვადის არანაკლებ ერთი მესამედი;

ბ) მძიმე დანაშაულისათვის მოსახდელი სასჯელის – თავისუფლების აღკვეთის ვადის არანაკლებ ნახევარი;

გ) განსაკუთრებით მძიმე დანაშაულისათვის მოსახდელი სასჯელის – თავისუფლების აღკვეთის ვადის არანაკლებ ორი მესამედი.

პატიმრობის კოდექსის თანახმად, თავისუფლების აღკვეთის დაწესებულების გარეთ ხანმოკლე გასვლის დროს გასათვალისწინებელია ორი უმთავრესი ფაქტორი: გარემოებები, რომლებიც მხედველობაში მიიღება შუამდგომლობის განხილვისას და უზრუნველყოფის ღონისძიებები. გარემოებებში მოიაზრება: ა) მსჯავრდებულის პიროვნება; ბ) ოჯახური მდგომარეობა; გ) მსჯავრდებულის მიერ ჩადენილი დანაშაულის სიმძიმე; დ) დანიშნულების ადგილი; ე) სხვა მნიშვნელოვანი გარემოებები, რომლებიც დადებითად ან უარყოფითად ახასიათებს მსჯავრდებულს. პატიმრობის კოდექსი უზრუნველყოფის სამ ძირითად საშუალებას განსაზღვრავს, რომელთა გამოყენებაც შესაძლებელია ერთად ან ცალ-ცალკე, კერძოდ: ა) გირაო – არანაკლებ 2000 ლარისა (ზედა ზღვარი არ არის განსაზღვრული); ბ) პირადი თავდებობა; გ) ელექტრონული კონტროლის (მონიტორინგის) საშუალება.

პატიმრობის კოდექსის თანახმად, არასრულწლოვანთა თავისუფლების აღკვეთის დაწესებულების ადმინისტრაციამ შეიძლება უფლება მისცეს მსჯავრდებულს, განსაკუთრებულ, პირად გარემოებებთან დაკავშირებით, დროებით დატოვოს თავისუფლების აღკვეთის დაწესებულება, თუ მიღებულია სარწმუნო ცნობა მისი ახლო ნათესავის გარდაცვალების ან სიცოცხლისათვის საშიში ავადმყოფობის თაობაზე. თავისუფლების აღკვეთის დაწესებულების დროებით დატოვების ვადა არ უნდა აღემატებოდეს 3 დღეს, რომელშიც შედის მსჯავრდებულის დანიშნულების ადგილამდე მგზავრობის დროც. დაწესებულების დროებით დატოვება მსჯავრდებულს შეუძლია სასჯელალსრულების დეპარტამენტის თავმჯდომარის მიერ განსაზღვრულ გამცილებელ თანამშრომლებთან ერთად. თავისუფლების აღკვეთის დაწესებულების დროებით დატოვების დრო შედის სასჯელის მოხდის საერთო ვადაში.

მსგავსი პრაქტიკა დანერგილია პატიმრობის კოდექსის მიერ ბრალდებულთან მიმართებით იმ განსხვავებით, რომ ბრალდებული არასრულწლოვნის მიერ პატიმრობის დაწესებულების დროებით დატოვების ნებართვას გასცემს გამომძიებელი ან პროკურორი და ეს ნებართვა შეიძლება გაიცეს 2 დღემდე ხანგრძლივობით.

მიზანშეწონილია თავისუფლების აღკვეთის დაწესებულების ადმინისტრაციამ ხელი შეუწყოს ოჯახის წევრებს ხშირად მივიდნენ არასრულწლოვანთა მოსანახულებლად (კანონით დადგენილი ყოველთვიური პაემნების ფარგლებში) და იქონიონ კონტაქტი წერილებისა და ტელეფონის საშუალებით. პატიმრობის კოდექსი არასრულწლოვან მსჯავრდებულს 1 თვის განმავლობაში საკუთარი ხარჯით 5, ხოლო ბრალდებულს – 3 სატელეფონო საუბრით სარგებლობის უფლებას აძლევს, თითოეული არა უმეტეს 15 წუთის ხანგრძლივობისა. მოქმედი კანონმდებლობის თანახმად, არასრულწლოვან ბრალდებულს/მსჯავრდებულს უფლება აქვს შეუზღუდავი რაოდენობით გაგზავნოს და მიიღოს წერილები დადგენილი წესითა და ადმინისტრაციის კონტროლით. მიმოწერა ხორციელდება ბრალდებულის/მსჯავრდებულის ხარჯით.

ყველა არასრულწლოვანს უფლება უნდა ჰქონდეს პერიოდულად და ხშირად, კვირაში ერთხელ, მაგრამ, არანაკლებ თვეში ერთხელ მაინც, მიიღოს მნახველები.

საქართველოს პატიმრობის კოდექსის თანახმად, არასრულწლოვანი ბრალდებული სარგებლობს მხოლოდ ხანმოკლე პაემნის უფლებით, ხოლო არასრულწლოვანი მსჯავრდებული - ხანმოკლე პაემნისა და ხანგრძლივი პაემნის უფლებით.

ხანმოკლე პაემნის ხანგრძლივობა ერთნაირია როგორც არასრულწლოვანი, ასევე სრულწლოვანი ბრალდებულებისა და მსჯავრდებულებისათვის. ხანმოკლე პაემანი ეწყობა 1-დან 2 საათამდე ვადით. არასრულწლოვანი ბრალდებულების ხანმოკლე პაემნის ოდენობა განისაზღვრება საქართველოს კანონმდებლობის მოთხოვნათა შესაბამისად. კერძოდ, პატიმრობის კოდექსის 77-ე და 123-ე მუხლები ადგენს 1 თვის განმავლობაში ბრალდებულის მიერ ხანმოკლე პაემნით სარგებლობის მაქსიმალურ და არა მინიმალურ ოდენობას, აგრეთვე განსაზღვრავს აღნიშნული პაემნის განხორციელების ნებართვის გამცემ (შეზღუდვის დამწესებელ) სუბიექტებს და ადგენს ნორმის ამ ფორმით მოქმედების კონკრეტულ ვადას. უფრო დეტალურად კი, ბრალდებულს (მათ შორის არასრულწლოვან ბრალდებულს) 2014 წლის 1 იანვრამდე პროკურორის ან გამომძიებლის ნებართვის საფუძველზე 1 თვის განმავლობაში შეუძლია ისარგებლოს არა უმეტეს 4 ხანმოკლე პაემნის უფლებით. რაც შეეხება არასრულწლოვან მსჯავრდებულებს, პატიმრობის კოდექსის თანახმად, ისინი ყოველთვიურად 4 ხანმოკლე პაემნით სარგებლობენ.

ხანგრძლივი პაემანი არის არასრულწლოვანი მსჯავრდებულის 1-დან 2 დღე-ღამემდე ვადით ახლო ნათესავთან ერთად ცხოვრება თავისუფლების აღკვეთის დაწესებულების ტერიტორიაზე, ამისათვის სპეციალურად გამოყოფილ ოთახში, ადმინისტრაციის წარმომადგენლის დაუსწრებლად. არასრულწლოვანი მსჯავრდებულები ხანგრძლივი პაემნით სარგებლობენ 2011 წლის მარტიდან. მათ შესაძლებლობა აქვთ 3 თვეში ერთხელ ჰქონდეთ 1 ხანგრძლივი პაემანი, ხოლო წახალისების ფორმით – წელიწადში 1 დამატებითი ხანგრძლივი პაემანი. ხანგრძლივი პაემნით სარგებლობის უფლება არ მიეცემათ საკარანტინო რეჟიმში მყოფ არასრულწლოვან მსჯავრდებულებს.

პაემნების (როგორც ხანმოკლე, ასევე ხანგრძლივი) ხანგრძლივობა თავისუფლების აღკვეთის დაწესებულების ადმინისტრაციის მიერ შეიძლება შემცირდეს პაემანზე მყოფ პირთა მოთხოვნით. პაემნების გაერთიანება ან ერთი პაემნის გაყოფა დაუშვებელია.

პატიმრობის ახალმა კოდექსმა, მის წინამორბედ პატიმრობის შესახებ კანონთან შედარებით, გაზარდა იმ პირთა წრე, რომლებთანაც ბრალდებულს/მსჯავრდებულს (მათ შორის არასრულწლოვან ბრალდებულს/მსჯავრდებულს) პაემნის ფარგლებში შეხვედრის უფლება აქვს. კერძოდ, აღნიშნულ პირთა წრე მოიცავს ახლო ნათესავებს (შვილს, მეუღლეს, მშობლებს (მშვილებლებს), ნაშვილებს და მის შთამომავალს, შვილიშვილს, დას, ძმას, დისწულს, ძმისწულს და მათ შვილებს, ბებიას და პაპას, ბებიის დედ-მამას და პაპის დედ-მამას (როგორც დედის, ისე მამის მხრიდან), ბიძას (დედის ძმას, მამის ძმას), დეიდას, მამიდას, ბიძაშვილს, დეიდაშვილს და მამიდაშვილს), აგრეთვე იმ პირს, რომელთანაც ცხოვრობდა და ეწეოდა საერთო მეურნეობას პატიმრობის/თავისუფლების აღკვეთის დაწესებულებაში მოხვედრამდე ბოლო 2 წლის განმავლობაში.

მსჯავრდებულს პირველი ხანმოკლე პაემნის უფლება მიზანშეწონილია მიეცეს მისი თავისუფლების აღკვეთის დაწესებულებაში მიყვანისთანავე, დამოუკიდებლად იმისა, ჰქონდა თუ არა მას ხანმოკლე ან ხანგრძლივი პაემანი სხვა დაწესებულებაში ყოფნისას. შემდეგი შეხვედრები მსჯავრდებულს, როგორც წესი, მიეცემა გარკვეული პერიოდის შემდეგ (თანაბრად გადანაწილების პრინციპი), რომელიც განისაზღვრება თვის დღეთა ოდენობის (ხანმოკლე პაემნის შემთხვევაში) და წლის თვეთა ოდენობის (ხანგრძლივი პაემნის შემთხვევაში) პაემნების იმ ოდენობაზე გაყოფით, რაც კანონმდებლობით აქვს განსაზღვრული მსჯავრდებულს თვეში/წელიწადში.

პაემანი ხორციელდება არასრულწლოვანი ბრალდებულის/მსჯავრდებულის თანხმობის შემთხვევაში. არასრულწლოვანთა თავისუფლების აღკვეთის დაწესებულების ადმინისტრაციას პაემნის თაობაზე წერილობით უნდა ეცნობოს პაემანამდე 5 დღით ადრე. განცხადებას თან უნდა ერთოდეს განმცხადებლის არასრულწლოვან ბრალდებულთან/მსჯავრდებულთან ახლო ნათესაობის დამადასტურებელი დოკუმენტი (დაბადების მოწმობა, ქორწინების მოწმობა, ცნობა გაცემული ადგილობრივი თვითმმართველობის ორგანოს მიერ). თავისუფლების აღკვეთის დაწესებულების ადმინისტრაცია პაემნის მოთხოვნაზე განცხადების მიღები-

დან არა უგვიანეს 5 დღისა უზრუნველყოფს პაემნის ორგანიზებას, გარდა იმ შემთხვევისა, როდესაც არსებობს უარის თქმის მოტივირებული საფუძველი, რის თაობაზეც განმცხადებელი ინფორმირებულ უნდა იქნეს იმავე დღეს.

არასრულწლოვან ბრალდებულს მისი წერილობითი თხოვნის საფუძველზე ხანმოკლე პაემანი შეიძლება შეეცვალოს სატელეფონო საუბრით. მსჯავრდებულს მისი წერილობითი თხოვნის საფუძველზე შეიძლება თავისუფლების აღკვეთის დაწესებულების გარეთ ხანმოკლე გასვლის უფლება შეეცვალოს ხანმოკლე პაემნით, ხოლო ხანმოკლე პაემანი და თავისუფლების აღკვეთის დაწესებულების გარეთ ხანმოკლე გასვლის უფლება – სატელეფონო საუბრით.

არასრულწლოვან ბრალდებულს/მსჯავრდებულს, რომელიც უცხო ქვეყნის მოქალაქეა, უფლება აქვს შეუზღუდავად შეხვდეს თავისი ქვეყნის საკონსულოს წარმომადგენელს ან იმ ქვეყნის დიპლომატიური დაწესებულებებისა და საკონსულოების წარმომადგენლებს, რომლებიც ითავსებენ მისი ქვეყნის მოქალაქეთა ინტერესების დაცვას ან, რომლებმაც საკუთარ თავზე აიღეს მათი ინტერესების დაცვა, აგრეთვე, სახელმწიფოთაშორის ორგანოებთან, რომლებიც ამ პირთა ინტერესებს იცავენ.

არასრულწლოვანთა თავისუფლების აღკვეთის დაწესებულების ადმინისტრაციამ განსაკუთრებული ყურადღება უნდა დაუთმოს არასრულწლოვანი მსჯავრდებულის ოჯახის წევრებთან შეხვედრების პირობებსაც, რადგან აუცილებელია მყუდროებისა და მაქსიმალურად არაფორმალური გარემოს უზრუნველყოფა. პაემნების ოთახები ისე უნდა იყოს მოწყობილი, რომ მსჯავრდებულსა და მისი ოჯახის წევრს უშუალო კონტაქტის საშუალება ჰქონდეთ. პაემნებისას დაუშვებელია მინის გამყოფი ბარიერით მათი იზოლირება და სატელეფონო ყურმილებით კონტაქტის უზრუნველყოფა.

პაემნებსა და შვებულებებს შორის საინტერესო კომპრომისის მაგალითია გერმანია, სადაც ის ცნობილია ტერმინ „ზუსუსსაუგანგის“ (შვებულება ვიზიტის ნაცვლად) სახელით. ზოგიერთ თავისუფლებააღკვეთილ პირს საშუალება ეძლევა შეხვდეს მნახველს თავისუფლების აღკვეთის დაწესებულების კედლებს გარეთ იმ დროის განმავლობაში, რა დროითაც პაემანი უნდა გაგრძელდეს. ასეთ გადაწყვეტილებას ის უპირატესობა აქვს, რომ თავისუფლებააღკვეთილი პირი და მისი მნახველი თვითონ არჩევენ შეხვედრის ადგილს და პირობებს, ხოლო თავისუფლების აღკვეთის დაწესებულების პერსონალს აღარ უხდება ამ პრობლემებზე ზრუნვა.⁴⁰⁷

უკრაინის სასჯელაღსრულების კოდექსის 144-ე მუხლის თანახმად, კარგი ქცევის, შრომისა და სწავლის მიმართ კეთილსინდისიერი დამოკიდებულების, თვითშემოქმედებითი ორგანიზაციების მუშაობაში და აღმზრდელობით ღონისძიებებში აქტიური მონაწილეობის გამო არასრულწლოვანი მსჯავრდებულები შეიძლება წახალისდნენ. კერძოდ, წახალისების ფორმად შეიძლება გამოყენებულ იქნეს ერთ-ერთი ქვემოთ ჩამოთვლილი ღონისძიება:

ა) თავისუფლების აღკვეთის დაწესებულების თანამშრომლების თანხლებით კულტურულ და სპორტულ ღონისძიებებზე დასწრება დაწესებულების ფარგლებს გარეთ;

ბ) მშობლების ან სხვა ახლო ნათესავების თანხლებით აღმზრდელობითი დაწესებულების გარეთ გასვლის უფლების მიცემა.

ამასთან, თავისუფლების აღკვეთის დაწესებულების გარეთ გასვლის ხანგრძლივობას, რომელიც არ უნდა აღემატებოდეს 8 საათს, განსაზღვრავს დაწესებულების დირექტორი. აკრძალულია თავისუფლების აღკვეთის დაწესებულების ფარგლებს გარეთ იმ კულტურულ და სპორტულ ღონისძიებებზე დასწრება, რომელიც საღამოს 8 საათის შემდეგ ეწყობა.⁴⁰⁸

407 „ციხის პერსონალის გადამზადების სახელმძღვანელო“, საქართველოს სასჯელაღსრულების დეპარტამენტი/იუსტიციის სამინისტრო, თბილისი, 2005 წ., გვ. 118.

408 «Уголовно-исполнительные кодексы», Донецкий Мемориал, Донецк, 2004 г., страница 378.

ხშირია შემთხვევები, როდესაც თავისუფლების აღკვეთის გამო არასრულწლოვანი მსჯავრდებულები კარგავენ კავშირს საკუთარ ოჯახებთან. არასრულწლოვნის მიერ ახალი სისხლისსამართლებრივი დანაშაულის ჩადენის პრევენციისა და მისი საზოგადოებაში ინტეგრაციის ხელშეწყობის მიზნით, დაწესებულების ადმინისტრაცია ვალდებული უნდა იყოს დაადგინოს დაწესებულებიდან გასვლის შემდეგ რომელ არასრულწლოვანს აღარ აქვს კონტაქტი საკუთარ ოჯახთან და შესაბამის სახელმწიფო თუ არასამთავრობო ორგანიზაციებთან კავშირის დამყარებისა და თანამშრომლობის საფუძველზე დაეხმაროს თავისუფლების აღკვეთის დაწესებულებიდან გათავისუფლებულ არასრულწლოვანს ამ კავშირის აღდგენაში.

რესოციალიზაცია

მსჯავრდებულის რესოციალიზაციას საქართველოს პატიმრობის კოდექსი განმარტავს, როგორც მსჯავრდებულში საზოგადოების, სხვა ადამიანების, ზნეობის ნორმებისა და ადამიანთა თანაცხოვრების დამკვიდრებული წესებისადმი პატივისცემისა და პასუხისმგებლობის გრძნობის ჩამოყალიბებას, ხოლო რესოციალიზაციის ძირითად საშუალებებად ასახელებს: ა) სასჯელის მოხდას დადგენილი წესის შესაბამისად; ბ) სარეაბილიტაციო პროგრამების განხორციელებას; გ) აღმზრდელობით მუშაობას არასრულწლოვნებთან; დ) მსჯავრდებულთა დასაქმებას; ე) ზოგადი და პროფესიული განათლების მიღებას; ვ) საზოგადოებასთან ურთიერთობას.

თავისუფლების აღკვეთის დაწესებულებაში მყოფი არასრულწლოვანისათვის გარანტირებული უნდა იყოს შინაარსობრივი ქმედებებითა და პროგრამებით სარგებლობა, რომლის მიზანიც იქნება მისი პასუხისმგებლობის გრძნობის გაზრდა და იმ დამოკიდებულებებისა და შესაძლებლობების გაუმჯობესება, რაც მას დაეხმარება საზოგადოების სრულფასოვან წევრად ჩამოყალიბებაში.

თავისუფლებააღკვეთილ არასრულწლოვნებს მათ სტატუსთან დაკავშირებით არანაირი საფუძველით არ შეიძლება უარი ეთქვათ სამოქალაქო, პოლიტიკურ, ეკონომიკურ, სოციალურ და კულტურულ უფლებებზე, რომლებიც ეროვნული კანონმდებლობისა ან/და საერთაშორისო ხელშეკრულებების საფუძველზე მათ განუყოფელ ნაწილს წარმოადგენს.

არასრულწლოვანთა რეაბილიტაციისა და საგანმანათლებლო პროგრამების გაზრდის მიზნით მიზანშეწონილია არასრულწლოვანთა თავისუფლების აღკვეთის დაწესებულების ადმინისტრაციის თანამშრომლობა იმ დაწესებულებებთან, რომლებიც ზოგადად არასრულწლოვანთა საკითხებზე, მათ განათლებასა და განვითარებაზე მუშაობენ (მაგალითად, განათლებისა და მეცნიერების სამინისტრო, სპორტის სამინისტრო, ბავშვის უფლებებზე მომუშავე და ახალგაზრდული არასამთავრობო ორგანიზაციები და სხვ.).

განსაკუთრებული მნიშვნელობა აქვს თანამშრომლობას სხვადასხვა არასამთავრობო ორგანიზაციასთან, რომელთაც მნიშვნელოვანი დახმარების განევა შეუძლიათ სარეაბილიტაციო პროგრამების დანერგვა-განხორციელებაში, სპორტული ღონისძიებებისა თუ არაფორმალური სასწავლო პროცესის ორგანიზებაში, როგორცაა, მაგალითად, კომპიუტერის კლასი, ხატვა, დამატებითი უცხო ენის შემსწავლელი წრე და სხვ.

არასრულწლოვანთა თავისუფლების აღკვეთის დაწესებულებაში აუცილებელია მუდმივ შტატზე მუშაობდეს ან ხელშეკრულებით იყოს აყვანილი ფსიქოლოგი, რომლის საქმიანობაც ხელს შეწყობს არასრულწლოვანთა რეაბილიტაციას.

რესოციალიზაციის ფარგლებში არასრულწლოვანთა თავისუფლების აღკვეთის დაწესებულების ერთ-ერთ უმთავრეს მიზანს არასრულწლოვანთა განათლება უნდა წარმოადგენდეს. სასკოლო ასაკის ყველა არასრულწლოვან პატიმარს შესაძლებლობა უნდა ჰქონდეს

მიიღოს მისი მოთხოვნებისა და შესაძლებლობების შესაბამისი განათლება, რაც ხელს შეუწყობს მის საზოგადოებაში დაბრუნებასა და განმეორებითი დანაშაულის ჩადენის აცილებას. ასეთი განათლება უნდა უზრუნველყონ კვალიფიციურმა მასწავლებლებმა ქვეყნის საგანმანათლებლო სისტემაში ინტეგრირებული პროგრამების საშუალებით იმგვარად, რომ გათავისუფლების შემდგომ არასრულწლოვანმა დაუბრკოლებლად შეძლოს სწავლის გაგრძელება.

არასრულწლოვანთა განათლების უზრუნველყოფის მიზნით აუცილებელია არასრულწლოვანთა თავისუფლების აღკვეთის დაწესებულებაში ფუნქციონირებდეს სკოლა, ან არასრულწლოვნებს ჰქონდეთ თავისუფლების აღკვეთის დაწესებულების დატოვების საშუალება საჯარო სკოლაში სწავლის მიზნით. სკოლა სწავლების საერთო ეროვნული პროგრამის ფარგლებში უწყვეტ სასწავლო პროცესს უნდა ახორციელებდეს. არასრულწლოვანთა თავისუფლების აღკვეთის დაწესებულებაში მოქმედი სკოლა უნდა ექვემდებარებოდეს განათლებისა და მეცნიერების სამინისტროს და მასში დასაქმებული უნდა იყვნენ განათლებისა და მეცნიერების სამინისტროს დაქვემდებარებაში მყოფი სერტიფიცირებული მასწავლებლები. სკოლის დასრულების შემდეგ განათლების დამადასტურებელი სერტიფიკატის (ატესტატის) გადაცემა უნდა ხდებოდეს განათლებისა და მეცნიერების სამინისტროს წარმომადგენლების და არა თავისუფლების აღკვეთის დაწესებულების ადმინისტრაციის მიერ. სერტიფიკატში (ატესტატში) არ უნდა იყოს მითითებული, რომ სკოლა, რომელიც არასრულწლოვანმა დაამთავრა, ფუნქციონირებდა თავისუფლების აღკვეთის დაწესებულებაში. სკოლას, სხვა საჯარო სკოლების მსგავსად, რიგითი ნომერი უნდა ჰქონდეს.

პატიმრობის კოდექსი დიდ მნიშვნელობას ანიჭებს ზოგადსაგანმანათლებლო და პროფესიული განათლების მიღების უზრუნველყოფას თავისუფლების აღკვეთის დაწესებულებებში და განსაკუთრებულ ყურადღებას უთმობს აღნიშნული განათლების ფორმების დანერგვას არასრულწლოვანთა თავისუფლების აღკვეთის დაწესებულებაში. არასრულწლოვანთა თავისუფლების აღკვეთის დაწესებულების ადმინისტრაცია ვალდებულია შექმნას ყველა პირობა, რომ მსჯავრდებულმა მიიღოს ზოგადსაგანმანათლებლო და პროფესიული განათლება.

საქართველოს კანონმდებლობა განათლების მიღების საშუალებას მხოლოდ მსჯავრდებულ პირს (მათ შორის მსჯავრდებულ არასრულწლოვანს) აძლევს. აღნიშნული უფლების რეალიზაცია არ ვრცელდება პატიმრობაში მყოფ მსჯავრდებულებზე. არასრულწლოვანმა მსჯავრდებულმა ზოგადი განათლება უნდა მიიღოს განათლებისა და მეცნიერების სამინისტროს მიერ დადგენილი სასკოლო პროგრამით. მსჯავრდებულისათვის დაწყებითი განათლების მიცემა სავალდებულოა. სახელმწიფომ მსჯავრდებულთა საბაზო განათლება თავისი ხარჯით უნდა უზრუნველყოს.

სავალდებულო სასკოლო ასაკს გადაცილებულ არასრულწლოვან მსჯავრდებულებს, რომელთაც სურთ სწავლის გაგრძელება, უნდა ნახალისდნენ და მიეცეთ ამის უფლება. მაქსიმალური მცდელობაა საჭირო იმისათვის, რომ არასრულწლოვანი მსჯავრდებულებისათვის უზრუნველყოფილ იქნეს შესაბამისი სასწავლო პროგრამების ხელმისაწვდომობა.

არასრულწლოვანთა თავისუფლების აღკვეთის დაწესებულების ადმინისტრაციამ განსაკუთრებული ყურადღება უნდა მიაქციოს უცხოელი ან განსხვავებული კულტურული ან ეთნიკური წარმომავლობის არასრულწლოვნებისათვის განათლების ხელმისაწვდომობას. არასრულწლოვნებს, რომლებმაც არ იციან წერა-კითხვა, ან აქვთ სწავლასთან დაკავშირებული პრობლემები, უფლება უნდა ჰქონდეთ მიიღონ სპეციალური განათლება. არასრულწლოვან მსჯავრდებულს, რომელმაც არ იცის სახელმწიფო ენა, უნდა შეექმნას პირობები მის შესასწავლად.

უმეტეს შემთხვევაში თავისუფლების აღკვეთის დაწესებულებაში წარმატებულად განხორციელებული საგანმანათლებლო და ტრენინგის პროგრამები ოთხი ძირითადი თავისებუ-

რებით გამოირჩევა:

- **სტიმულზე დამყარებული სტრუქტურა:** თავისუფლებააღკვეთილი პირები იღებენ პრივილეგიებს და ნახალისებებს, როგორცაა თავისუფლების აღკვეთის ვადის შემცირება, ვადაზე ადრე გათავისუფლება და თავისუფლების აღკვეთის დაწესებულებაში დასაქმების უპირატესი უფლება, რათა შესაძლებლობა ჰქონდეთ დაასრულონ სასწავლო კურსები და მიაღწიონ სასურველ მიზნებს.

- **მოსწავლეებზე ორიენტირებული სტრუქტურა:** პროგრამები ადასტურებენ, რომ თავისუფლებააღკვეთილი არასრულწლოვნები არიან სხვადასხვა კულტურული გარემოდან გამოსული მოზრდილები, რომლებსაც ცოდნის განსხვავებული დონე და უნარ-ჩვევები აქვთ. ამ პროგრამების წარმატება დამოკიდებულია თავისუფლებააღკვეთილთა ნებისყოფაზე.

- **საზოგადოებაზე ორიენტირებული სტრუქტურა:** საზოგადოებიდან გამოსულ მოხალისეებს და ორგანიზაციებს, მათ შორის რელიგიურ ორგანიზაციებს, შეუძლიათ გადამწყვეტი როლი ითამაშონ საზოგადოებასთან თავისუფლებააღკვეთილი არასრულწლოვნების მუდმივი კავშირის უზრუნველყოფის გზით.

- **ყოველმხრივი (საერთო ხასიათის) პროგრამები:** პროგრამები ადასტურებენ, რომ თავისუფლების აღკვეთის დაწესებულებიდან გათავისუფლებული პატიმრები ხშირად საჭიროებენ დამაკავშირებელ „ხიდს“ თავისუფლების აღკვეთის დაწესებულების ფარგლებში ცხოვრებასა და დაწესებულებიდან გათავისუფლების შემდეგ ცხოვრებას შორის. ამ პროგრამების მიხედვით, გათავისუფლებულ პატიმრებს აქვთ გარდამავალ პროგრამებში ჩართვის არჩევანი (ან ზოგჯერ ჩართვა მოეთხოვებათ), რაც აძლიერებს თავისუფლების აღკვეთის დაწესებულებაში მიღებულ უნარ-ჩვევებს. 409

ყოველ თავისუფლების აღკვეთის დაწესებულებაში (მათ შორის არასრულწლოვანთა თავისუფლების აღკვეთის დაწესებულებაშიც) უნდა ფუნქციონირებდეს ბიბლიოთეკა, რომელიც აღჭურვილი იქნება როგორც საგანმანათლებლო, ასევე, არასრულწლოვანთა შემთხვევაში, შესაფერისი გასართობი წიგნებითა და ჟურნალებით. დაწესებულების ადმინისტრაცია ვალდებულია უზრუნველყოს ბიბლიოთეკა პატიმრობის კოდექსითა და პატიმრობის საერთაშორისო წესებით მსჯავრდებულთათვის გასაგებ ენაზე.

არასრულწლოვანთა თავისუფლების აღკვეთის დაწესებულებაში უნდა შეიქმნას პირობები მსჯავრდებულთა პროფესიული განათლების უზრუნველყოფისა და პროფესიული დონის ამაღლების მიზნით. პროფესიული სწავლება მსჯავრდებულთათვის ნებაყოფლობითი უნდა იყოს. არასრულწლოვან მსჯავრდებულთა პროფესიული სწავლების დაწესებისა და განხორციელების დროს უპირატესობა უნდა მიენიჭოს იმ პროფესიებს, რომელთა ორგანიზებაცა და შესწავლაც დაწესებულების პირობებშია შესაძლებელი და რომლებზეც არსებობს მოთხოვნა დასაქმების ბაზარზე. ეს უკანასკნელი ხელს შეუწყობს პროფესიული კვალიფიკაციის მიღებისა და სასჯელის მოხდის შემდეგ, გათავისუფლებისას, სამუშაოს მოძიებასა და დასაქმებას.

არასრულწლოვან მსჯავრდებულს უნდა ჰქონდეს პროფესიული ტრენინგებით სარგებლობის უფლება ისეთ გარემოში, რომელიც მოამზადებს მას სამომავლო დასაქმებისათვის. თავისუფლების აღკვეთის დაწესებულებაში სამუშაოს მეთოდები და ორგანიზება მაქსიმალურად უნდა უახლოვდებოდეს და ასახავდეს საზოგადოებაში განსახორციელებელ ანალოგიურ სამუშაოს იმგვარად, რომ მოამზადოს არასრულწლოვანი საზოგადოებაში დაბრუნებისა და ცხოვრების პირობებისათვის.

არასამთავრობო ორგანიზაციებს თავისუფლების აღკვეთის დაწესებულების ადმინისტრაციასთან შეთანხმებით, თანამშრომლობითა და დაწესებულების ფარგლებში შესაბამისი უსაფრთხოების პირობების დაცვით უნდა ჰქონდეთ მსჯავრდებულთა დასაქმების სხვადასხ-

409 „ციხის პერსონალის გადამზადების სახელმძღვანელო“, საქართველოს სასჯელაღსრულების დეპარტამენტი/ იუსტიციის სამინისტრო, თბილისი, 2005წ., გვ. 108.

ვა მიმართულების ორგანიზების შესაძლებლობა. აღნიშნული შესაძლებელია გამოიხატოს მსჯავრდებულთა მიერ ისეთი პროფესიების დაუფლებით, როგორებიცაა ხეზე და მიწა-ქარზე მუშაობა, მშენებლობა და რემონტი, სტილისტობა, კერვა და სხვ. მსგავსი პროფესიული განათლების ორგანიზების დროს, როგორც წესი, არასამთავრობო ორგანიზაციები უზრუნველყოფენ შესაბამისი პროფესიის მქონე პროფესიონალი ტრენერის მიერ მსჯავრდებულთათვის დანესებულების ფარგლებში გარკვეული ხანგრძლივობის მქონე პროფესიული სასწავლო პროგრამის ორგანიზებას (სწავლებას), რომლის წარმატებით გავლისა და დასრულების შემდეგ მსჯავრდებულს პროფესიონალი ტრენერის ხელმძღვანელობით გადაეცემა მის მიერ სწავლების გავლისა და კვალიფიკაციის დამადასტურებელი სერტიფიკატი. ყოველივე აღნიშნულის მიზანს წარმოადგენს არასრულწლოვანი მსჯავრდებულის მომზადება გათავისუფლებისათვის, რათა დანესებულების დატოვების შემდეგ იგი მომზადებული დაუბრუნდეს საზოგადოებას, რაც მის მიერ ახალი დანაშაულის ჩადენის აცილების წინაპირობა უნდა იყოს.

ყოველ არასრულწლოვან მსჯავრდებულს, რომელიც მუშაობს, უნდა ჰქონდეს განხორციელებული საქმიანობის ადეკვატური ანაზღაურება. დაუშვებელია არასრულწლოვანი მსჯავრდებულის ინტერესები და მისი პროფესიული გადამზადება მოტივირებული იყოს თავისუფლების აღკვეთის დანესებულების ან/და მესამე მხარის მიერ გარკვეული მოგების მიღებით.

არასრულწლოვანი მსჯავრდებულის მუშაობა დასაშვებია სწავლისაგან თავისუფალ დროს. ამასთანავე, სწავლისა და მუშაობის დრო არ უნდა აღემატებოდეს დღეში 8 საათს.

არასრულწლოვანთა თავისუფლების აღკვეთის დანესებულებაში უნდა შემუშავდეს ნარკოტიკების აკრძალვასა და ნარკოტიკული და ალკოჰოლური დამოკიდებულების მქონე მსჯავრდებულთა რეაბილიტაციასთან დაკავშირებული პროგრამები (მაგალითად: ატლანტისი, მეტადონის პროგრამა და სხვ.), რომლებიც წარიმართება კვალიფიციური პერსონალის მიერ. აღნიშნული პროგრამები უნდა განხორციელდეს ასაკის, სქესის და არასრულწლოვანთა სხვა სპეციფიკური მოთხოვნილებების გათვალისწინებით.

ყოველ არასრულწლოვან მსჯავრდებულს, განურჩევლად მისი რელიგიური მრწამსისა, უფლება უნდა ჰქონდეს დაიკმაყოფილოს თავისი მოთხოვნილებები რელიგიასა და სულიერ ცხოვრებასთან დაკავშირებით, კერძოდ, იმ მსახურებაზე ან შეხვედრებზე დასწრების გზით, რომელიც უზრუნველყოფილი იქნება თავისუფლების აღკვეთის დანესებულებაში, აგრეთვე, უფლებით, იქონიოს რელიგიური ხასიათის წიგნები და საგნები, რათა მისდიოს საკუთარ აღმსარებლობას. იმ შემთხვევაში, თუ თავისუფლების აღკვეთის დანესებულება მოიცავს კონკრეტული რელიგიის მიმდევარ არასრულწლოვან მსჯავრდებულთა გარკვეულ რაოდენობას, უნდა დაინიშნოს ან დამტკიცდეს ამ რელიგიური მიმდინარეობის კომპეტენტური წარმომადგენელი და მას უფლება უნდა ჰქონდეს გამართოს რეგულარული მსახურება და კონფიდენციალურ გარემოში მიიღოს აღსარება არასრულწლოვანთაგან ამ უკანასკნელთა მხრიდან გამოთქმული სურვილის საფუძველზე.

რელიგია განსაკუთრებულ როლს თამაშობს თავისუფლების აღკვეთის დანესებულების გარემოში რიგი მნიშვნელოვანი მიზნის განხორციელებაში. ეს მიზნები მოიცავს: 1) თავისუფლება აღკვეთილი არასრულწლოვანის კითხვებზე ცხოვრების შესახებ პასუხის გაცემას; 2) აუცილებელი წესების გაცნობას, რომელთა დაცვა სავალდებულოა და რომლებიც აადვილებს თავისუფლება აღკვეთილ პირთა მართვას; და 3) საზოგადოებასთან კონტაქტის დამყარებას ერთგვარად მოაზროვნე პატიმრების ერთად თავმოყრით სალოცავად, რელიგიურ თემებზე სასაუბროდ, მსჯელობისათვის. ამგვარი ერთად ყოფნა თავისუფლება აღკვეთილ არასრულწლოვანს გარკვეულ წრესთან ერთიანობის შეგრძნებას ანიჭებს და მის კულტურაზე დადებითად მოქმედებს.

უახლესმა შესწავლამ გვიჩვენა, რომ რელიგიური რჩევა-დარიგება და ინსტრუქტაჟი

ამცირებს ციხეში ძალადობას და მას თითქმის არა აქვს რეციდივი. ხშირად რელიგიური აქტიურობა, მრჩევლების და დამრიგებლების გამოყენებით, შეიძლება იყოს დამატებითი შესაძლებლობა, რათა დააკავშიროს თავისუფლების აღკვეთის დაწესებულებაში არსებული ატმოსფერო გარე საზოგადოებას და გააუმჯობესოს რეინტეგრაციისადმი მიმართული ძალისხმევა. 410

არასრულწლოვანი მსჯავრდებულის რესოციალიზაციისა და საზოგადოებაში დაბრუნებისათვის მომზადების მიზნით დაინერგა ინდივიდუალური სამოქმედო გეგმა, რომელიც თითოეული არასრულწლოვანი მსჯავრდებულისათვის ინდივიდუალურად შედგენილ აქტივობათა ერთობლიობას წარმოადგენს.

ინდივიდუალური სამოქმედო გეგმა ითვალისწინებს კონკრეტული აქტივობების ჩამონათვალს, მის განსახორციელებლად განსაზღვრული დროისა და არასრულწლოვანთა სასჯელაღსრულების დაწესებულების პასუხისმგებელი თანამშრომლების მითითებით. ინდივიდუალურ სამოქმედო გეგმაში გათვალისწინებული უნდა იყოს აქტივობები, რომლებიც უკავშირდება არასრულწლოვან მსჯავრდებულთან სოციალური მუშაკის, ფსიქოლოგის, ექიმისა და მასწავლებლის როგორც ინდივიდუალურ, ასევე ჯგუფურ მუშაობას. კერძოდ, აღნიშნული აქტივობები შესაძლებელია მოიცავდეს შეხვედრებს ფსიქოლოგთან, მონაწილეობას ფსიქოსოციალური თერაპიის კურსებსა და სხვადასხვა საგანმანათლებლო და სპორტულ აქტივობაში.

ინდივიდუალურ სამოქმედო გეგმას თითოეულ არასრულწლოვან მსჯავრდებულთან მიმართებით ადგენს არასრულწლოვანთა თავისუფლების აღკვეთის დაწესებულებაში მოქმედი მულტიდისციპლინური საბჭო, რომელიც შედგება დაწესებულების შემდეგი თანამშრომლებისგან: ა) სოციალური მუშაკი; ბ) ფსიქოლოგი; გ) ექიმი; დ) მასწავლებელი. მულტიდისციპლინური საბჭოს ფუნქციას წარმოადგენს არასრულწლოვანი მსჯავრდებულის ბიოფსიქოსოციალური პორტრეტის შექმნა, გამოვლენილი საჭიროებების გათვალისწინებით არასრულწლოვანი მსჯავრდებულისათვის ინდივიდუალური სამოქმედო გეგმის შემუშავება და მის განხორციელებაზე მონიტორინგი.

არასრულწლოვანი მსჯავრდებულის შესახებ პირველადი ინფორმაციით შედგენილი ბიოფსიქოსოციალური პორტრეტი ეფუძნება:

ა) სოციალური მუშაკის, ფსიქოლოგისა და ექიმის მიერ არასრულწლოვან მსჯავრდებულთან გასაუბრების შედეგად მიღებულ ინფორმაციას წინასწარ შემუშავებული, სპეციალური კითხვარების მეშვეობით. აღნიშნული კითხვარებით ხორციელდება არასრულწლოვანი მსჯავრდებულის სოციალური გარემოს შეფასება, მისი ფსიქოლოგიური მდგომარეობის განსაზღვრა და ფიზიკური ჯანმრთელობის აღწერა;

ბ) არასრულწლოვანთა თავისუფლების აღკვეთის დაწესებულების მასწავლებლის მიერ მსჯავრდებულის განათლების დონეს, თავისუფლების აღკვეთის დაწესებულებაში მიყვანამდე მის სასწავლო პროცესში ჩართულობასა და სწავლისადმი დამოკიდებულების ამსახველ ინფორმაციას.

არასრულწლოვანთა თავისუფლების აღკვეთის დაწესებულების უსაფრთხოებისა და რეჟიმის განყოფილებები, საჭიროებისამებრ, ვალდებული არიან წარუდგინონ ინფორმაცია მულტიდისციპლინურ საბჭოს კონკრეტულ მსჯავრდებულთან დაკავშირებით და ხელი შეუწყონ ინდივიდუალური სამოქმედო გეგმის განხორციელებას.

თითოეული არასრულწლოვანი მსჯავრდებულის ინდივიდუალური სამოქმედო გეგმა მულტიდისციპლინური საბჭოს მიერ დასამტკიცებლად წარედგინება თავისუფლების

---

410 იქვე, გვ. 112-113.

აღკვეთის დაწესებულების დირექტორს.

ინდივიდუალური სამოქმედო გეგმის განხორციელება ვრცელდება არასრულწლოვან მსჯავრდებულზე მანამ, სანამ ის სასჯელის მოსახდელად იმყოფება არასრულწლოვანთა თავისუფლების აღკვეთის დაწესებულებაში. ინდივიდუალური სამოქმედო გეგმა წარმოადგენს არასრულწლოვან მსჯავრდებულთან დაკავშირებით რისკის განსაზღვრის ერთ-ერთ საფუძველს, რაც გათვალისწინებული იქნება პირობით ვადამდე გათავისუფლების ან სასჯელის მოუხდელი ნაწილის უფრო მსუბუქი სასჯელით შეცვლის საკითხის განხილვის დროს.

მოლდავეთში დამკვიდრებულია პრაქტიკა, რომლის მიხედვითაც, თავისუფლების აღკვეთის დაწესებულებაში განთავსებული არასრულწლოვანი მსჯავრდებული, რომელიც გამოსწორების გზას ადგას, გათავისუფლებამდე 3 თვით ადრე, გათავისუფლებისათვის მომზადების მიზნით, შეიძლება გადაყვანილი იყოს საერთო რეჟიმიდან რესოციალიზაციის პირობებში. ასეთ შემთხვევაში, ისინი ცხოვრობენ თავისუფლების აღკვეთის დაწესებულების გარეთ, სოციალური რეაბილიტაციის ცენტრში ყოველგვარი დაცვის გარეშე, მაგრამ ზედამხედველობის ქვეშ. მათ უფლება აქვთ ისარგებლონ თვეში დამატებითი 1 ხანგრძლივი პაემნით და განუსაზღვრელი რაოდენობის ხანმოკლე პაემნით (მუხლი 109).⁴¹¹

პირობით ვადამდე გათავისუფლება

არასრულწლოვანი მსჯავრდებულის პირობით ვადამდე გათავისუფლება უნდა გამოიყენებოდეს შესაბამისი ორგანოების მიერ, შეიძლებისდაგვარად ფართო მასშტაბით და ადრეულ ვადებში. პირობით ვადამდე გათავისუფლების სისტემა სხვადასხვა ქვეყანაში ერთმანეთისგან განსხვავებულია. არის ქვეყნები, სადაც პირობით ვადამდე გათავისუფლების თაობაზე გადაწყვეტილების მიმღები ორგანო არ არსებობს და მსჯავრდებული ავტომატურად თავისუფლდება თავისუფლების აღკვეთის დაწესებულებიდან სასჯელის მოხდის გარკვეული ვადის გასვლის შემდეგ (მაგალითად, შვედეთი). ზოგიერთ ქვეყანაში გავრცელებულ პრაქტიკას წარმოადგენს თავისუფლების აღკვეთის დაწესებულების ადმინისტრაციის მიერ სასამართლოსადმი მსჯავრდებულის პირობით ვადამდე გათავისუფლების თაობაზე სასამართლოს წინაშე შუამდგომლობის წარდგენა ამ უკანასკნელის მიერ საკითხის განხილვისა და საბოლოო გადაწყვეტილების მიღების ფორმით (მაგალითად, ესტონეთი).

საქართველოში სასჯელის მოხდისაგან პირობით ვადამდე გათავისუფლებასთან და სასჯელის მოუხდელი ნაწილის უფრო მსუბუქი სასჯელით შეცვლასთან დაკავშირებით საკითხებს იხილავს სასჯელალსრულების, პრობაციისა და იურიდიული დახმარების საკითხთა სამინისტროს ადგილობრივი საბჭო. ფუნქციონირებს სამი საბჭო: ა) აღმოსავლეთის საბჭო, რომელიც იხილავს აღმოსავლეთ საქართველოში მდებარე თავისუფლების აღკვეთის დაწესებულებებში განთავსებულ მსჯავრდებულთა საკითხებს; ბ) დასავლეთის საბჭო, რომელიც იხილავს დასავლეთ საქართველოში მდებარე თავისუფლების აღკვეთის დაწესებულებებში განთავსებულ მსჯავრდებულთა საკითხებს; და გ) არასრულწლოვანთა საბჭო, რომელიც იხილავს არასრულწლოვან მსჯავრდებულთა საკითხებს.

საქართველოს კანონმდებლობის თანახმად, არასრულწლოვანი მსჯავრდებულის სასჯელის მოხდისგან პირობით ვადამდე გათავისუფლება შეიძლება მოხდეს მაშინ, თუ მან ფაქტობრივად მოიხადა: ა) ნაკლებად მძიმე დანაშაულისათვის მოსახდელი სასჯელის – თავისუფლების აღკვეთის ვადის არანაკლებ ერთი მესამედი; ბ) მძიმე დანაშაულისათვის მოსახდელი სასჯელის – თავისუფლების აღკვეთის არანაკლებ ნახევარი; და გ) განსაკუთრებით მძიმე დანაშაულისათვის მოსახდელი სასჯელის – თავისუფლების აღკვეთის ვადის არანაკლებ ორი მესამედი.

411 «Уголовно-исполнительные кодексы», Донецкий Мемориал, Донецк, 2004 г., страница 211-212.

არასრულწლოვანთა საბჭოს მიერ გადაწყვეტილების მიღების დროს გათვალისწინებული იქნება არასრულწლოვანი მსჯავრდებულის მიერ ინდივიდუალური სამოქმედო გეგმის განხორციელებით მიღებული შედეგები. აგრეთვე, გადაწყვეტილების მიღებისას გათვალისწინებული იქნება მსჯავრდებულის პიროვნება, მისი ოჯახური მდგომარეობა, ჩადენილი დანაშაულის სიმძიმე და სხვა გარემოებები, რომლებმაც შეიძლება გავლენა მოახდინონ საბჭოს საბოლოო პოზიციის ფორმირებაზე.

საბჭოს კომპეტენციას წარმოადგენს აგრეთვე საქართველოს სისხლის სამართლის კოდექსის 73-ე მუხლის 412 მე-3–მე-7 ნაწილებით გათვალისწინებული პირობების არსებობისას მიიღოს დასაბუთებული გადაწყვეტილება მსჯავრდებულისათვის სასჯელის მოუხდელი ნაწილის საზოგადოებისათვის სასარგებლო შრომით შეცვლის თაობაზე. მსჯავრდებულს, რომელსაც დანაშაულის ჩადენის მომენტიდან არ შესრულებია 18 წელი, სასჯელის მოუხდელი ნაწილი საზოგადოებისათვის სასარგებლო შრომით შეიძლება შეეცვალოს მხოლოდ მაშინ, თუ მან ფაქტობრივად მოიხადა:

- ა) ნაკლებად მძიმე დანაშაულისათვის მოსახდელი სასჯელის ვადის არანაკლებ ერთი მეოთხედი;
- ბ) მძიმე დანაშაულისათვის მოსახდელი სასჯელის ვადის არანაკლებ ერთი მესამედი;
- გ) განსაკუთრებით მძიმე დანაშაულისათვის მოსახდელი სასჯელის ვადის არანაკლებ ნახევარი.

საქართველოს სისხლის სამართლის კოდექსით დადგენილია, რომ მსჯავრდებულის მიერ ფაქტობრივად მოხდილი თავისუფლების აღკვეთის ვადა არ უნდა იყოს 3 თვეზე ნაკლები, თუმცა იქვე მითითებულია, რომ აღნიშნული წესი არ ვრცელდება მსჯავრდებულზე, რომელსაც დანაშაულის ჩადენის მომენტიდან არ შესრულებია 18 წელი.

სასჯელალსრულების, პრობაციისა და იურიდიული დახმარების საკითხთა სამინისტროს შემადგენლობაში ფუნქციონირებს სამინისტროს მუდმივმოქმედი კომისია, რომელიც საბჭოს საქმიანობაზე ახორციელებს ზედამხედველობას. მუდმივმოქმედი კომისია პერიოდულად, მაგრამ არანაკლებ 3 თვეში ერთხელ, განიხილავს საბჭოს მიერ წარმოდგენილ ანგარიშებს სასჯელის მოხდისაგან პირობით ვადამდე გათავისუფლების და სასჯელის მოუხდელი ნაწილის უფრო მსუბუქი სასჯელით შეცვლის შესახებ მიღებული გადაწყვეტილებების თაობაზე. მუდმივმოქმედი კომისიას, აგრეთვე, შეუძლია საკუთარი ინიციატივით გამოითხოვოს საბჭოს მიერ განხილული ნებისმიერი საქმე, რომლითაც მსჯავრდებულს უარი ეთქვა სასჯელის მოხდისაგან პირობით ვადამდე გათავისუფლებაზე ან სასჯელის მოუხდელი ნაწილის უფრო მსუბუქი სასჯელით შეცვლაზე და აღნიშნულთან დაკავშირებით მიიღოს შესაბამისი გადაწყვეტილება.

სასჯელის მოხდისაგან პირობით ვადამდე გათავისუფლებული მსჯავრდებულის ყოფაქცევის კონტროლს ახორციელებს საამისოდ უფლებამოსილი პრობაციის ბიურო.

---

412 სასჯელის მოუხდელი ნაწილის შეცვლა უფრო მსუბუქი სახის სასჯელით.

არასრულწლოვანთა თავისუფლების აღკვეთის დაწესებულებაში ძალის გამოყენება

გაეროს მიერ დადგენილი სტანდარტების⁴¹³ შესაბამისად, არასრულწლოვან ბრალდებულთა და მსჯავრდებულთა მიმართ შეზღუდვის საშუალებებისა და ძალის გამოყენება მხოლოდ იმ გამონაკლის შემთხვევებშია ნებადართული, როდესაც ამონურულია კონტროლის ყველა სხვა მეთოდი და მათ ვერ გაამართლეს, ამასთან, თუ მათი გამოყენება ნათლად ნებადართული და დაკონკრეტებული შესაბამისი კანონითა და მარეგულირებელი წესებით. შეზღუდვის საშუალებების გამოყენებამ არ უნდა გამოიწვიოს არასრულწლოვანი მსჯავრდებულის დამცირება და შეურაცხყოფა. იგი გამოყენებულ უნდა იქნეს მაქსიმალურად შეზღუდულად და რაც შეიძლება მცირე ვადით. თავისუფლების აღკვეთის დაწესებულების დირექტორის ბრძანებით, ამგვარი შეზღუდვის საშუალებების გამოყენებას შესაძლოა მიმართონ არასრულწლოვნის მიერ თვითდაზიანების, სხვათა დაზიანების ან ქონების განადგურების პრევენციის მიზნით.

აღნიშნული სტანდარტების შესაბამისად, არასრულწლოვანთა თავისუფლების აღკვეთის დაწესებულების პერსონალის მიერ იარაღის ტარება და გამოყენება აკრძალულია ნებისმიერ თავისუფლების აღკვეთის დაწესებულებაში, სადაც განთავსებული არიან არასრულწლოვნები.

საქართველოს კანონი ცეცხლსასროლი იარაღის შესახებ ადგენს, რომ პირს, რომელიც სარგებლობს სამსახურებრივ-საშტატო იარაღით, უფლება აქვს გამოიყენოს იარაღი საზოგადოებრივად საშიში ხელყოფის აღსაკვეთად ან დამნაშავის შესაპყრობად.

საქართველოს პატიმრობის კოდექსის მიხედვით, პატიმრობის/თავისუფლების აღკვეთის დაწესებულებიდან გაქცევის დროს, გამონაკლისი ღონისძიების სახით, უკიდურესი აუცილებლობის შემთხვევაში, დასაშვებია დაწესებულების მოსამსახურის მიერ ცეცხლსასროლი იარაღის გამოყენება, თუ სხვა საშუალებით შეუძლებელია აღნიშნული ქმედების აღკვეთა. გამოყენებული ძალა უნდა იყოს კანონიერი მიზნისა და იმ საფრთხის პროპორციული, რომელიც შესაძლებელია საზოგადოებას დაემუქროს ბრალდებულის/მსჯავრდებულის გაქცევის შემთხვევაში. გამოყენებული ძალა უნდა იყოს მინიმალური, რაც აუცილებელია გაქცეული ბრალდებულის/მსჯავრდებულის შესაჩერებლად. თუმცა კოდექსი იქვე მიუთითებს, რომ ქალ და არასრულწლოვან ბრალდებულთა/მსჯავრდებულთა გაქცევის დროს ცეცხლსასროლი იარაღის გამოყენება დაუშვებელია.

მოლდავეთის სასჯელაღსრულების კოდექსი პირდაპირ განსაზღვრავს ქალი და არასრულწლოვანი პატიმრების მიმართ იარაღის გამოყენების დაუშვებლობას, გარდა იმ შემთხვევებისა, როდესაც მათი მხრიდან ხდება ჯგუფური, მათ შორის, შეიარაღებული თავდასხმა, შეიარაღებული წინააღმდეგობის განევა, რაც საფრთხეს უქმნის გარშემომყოფთა სიცოცხლესა და ჯანმრთელობას (მუხლი 101).⁴¹⁴

საქართველოს პატიმრობის კოდექსი ქალ და არასრულწლოვან ბრალდებულთა/მსჯავრდებულთა მიმართებით იარაღის გამოყენების აკრძალვასთან ერთად აღნიშნული კატეგორიის პატიმრებთან დამანყნარებელი პერანგის გამოყენებასაც კრძალავს; თუმცა უშვებს ხელბორკილის გამოყენებას მხოლოდ იმ შემთხვევაში, როდესაც კონტროლის სხვა საშუალებები არაეფექტიანია და აღნიშნულზე არსებობს დაწესებულების დირექტორის ნებართვა. არასრულწლოვან და ქალ ბრალდებულთა/მსჯავრდებულთა მიმართებით ხელბორკილის გამოყენების შესახებ დაწესებულების დირექტორმა უნდა აცნობოს სამედიცინო მუშაკს.

413 გაერთიანებული ერების ორგანიზაციის წესები თავისუფლებადაღკვეთილ არასრულწლოვანთა დასაცავად (უფრო დეტალურად იხილეთ წინამდებარე წიგნის თავი V).

414 «Уголовно-исполнительные кодексы», Донецкий Мемориал, Донецк, 2004 г., страница 209.

პატიმართა სუბკულტურა

სუბკულტურა, როგორც დამოუკიდებელი კულტურული ერთეული, თავისი ღირებულებებითა და ქცევის ნორმებით, რომლებიც საზოგადოებაში წარმოიშობა, გვხვდება სასჯელალსრულების დაწესებულებებშიც.

პატიმართა სუბკულტურა, როგორც მსჯავრდებულთა „მმართველობის ორგანო“⁴¹⁵ ციხის „ტოტალური ინსტიტუციურობის“⁴¹⁶ პირობებში გარე სამყაროსაგან დამოუკიდებელი მნიშვნელოვნად დახვეწილი კრიმინალური ჯგუფია. რაც უფრო დიდია პატიმრებზე ციხის ადმინისტრაციიდან ზეწოლა, მით უფრო დიდია ციხის შიგნით ძლიერი სუბკულტურული ჯგუფის ჩამოყალიბების ალბათობა.⁴¹⁷

გრატცის აზრით, ციხის ადმინისტრაციის მმართველობა პატიმართა მიერ არ არის მიღებული, რაც ხელს უწყობს პატიმართა შორის საპირისპირო მმართველობის რგოლების ჩამოყალიბებას. „პატიმართა ლოზუნგია: მართალია თქვენს ხელთაა ძალაუფლება, რომ აქედან (ციხიდან) არ გაგვიშვათ, მაგრამ თქვენს ხელთ არ არის ჩვენი გამოსწორების ძალაუფლება. რაც უფრო დიდი იქნება თქვენი მხრიდან ჩვენზე ზეწოლა, მით უფრო დიდ წინააღმდეგობას შეხვდებით ჩვენგან. ყოველი შევიწროება ჩვენთვის გამოწვევაა, რომ თავი დავაღწიოთ მას“.⁴¹⁸

ირვინი და კრესი (Irwin, Cressey) პატიმართა სუბკულტურის სამ კატეგორიას გამოყოფენ: კრიმინალურ სუბკულტურას, პატიმართა სუბკულტურასა და ლეგიტიმურ სუბკულტურას.⁴¹⁹

1. *კრიმინალური სუბკულტურის* არსი ნათელი ხდება ქურდების სუბკულტურის მაგალითით. ამ კულტურის ღირებულებები შეესაბამება „კაი ბიჭის“ – “right guy” - როლს და ხასიათდება, როგორც მიმნდობი. იმ პირობისათვის, რომლებიც ქურდების სუბკულტურაზე არიან ორიენტირებულები, უნდა ჰქონდეთ Miller-ის სიძლიერე, გონიერება და ავტონომია. ქურდების სუბკულტურისთვის დამახასიათებელია საკუთარი ჯგუფის მიმართ განსაკუთრებული ლოიალურობა, მიუხედავად აქტუალური და დამუქრებადი საფრთხის წინაშე მყოფი საკუთარი გუნდის მიმართ, დაპატიმრების ჩათვლით. რადგანაც დაპატიმრებას, როგორც ყოველდღიურ პროფესიულ რისკს, მიზნად აქვს, დროის რაც შეიძლება ადვილად გატარება.

2. *პატიმართა სუბკულტურა* უტილიტარიზმის ცენტრალური ღირებულების მმართველობის ქვეშ ექცევა, რაც იმას ნიშნავს, რომ ვინც მეტ ოინს ფლობს, საკუთარ ანგარებას ოპტიმალურად მიჰყვება და აგრეთვე სხვა პატიმრების ექსპლუატაციით აღწევს მატერიალურ უპირატესობებსა და გავლენიან პოზიციებს. ეს სუბკულტურა ახალგაზრდა ნასამართლევ პატიმრებისთვის განსაკუთრებულად პატივსაცემია. ამავე დროს, ამ სუბკულტურის ურთიერთობები, ძირითადად, საპატიმრო დაწესებულებაში ყოფნის პერიოდით შემოიფარგლება.

3. *ლეგიტიმური სუბკულტურა* მოიცავს პატიმრებს, რომლებიც ორივე განსხვავებულ სუბკულტურაზე უარს ამბობენ. ამის გამო ისინი მათგან იზოლირებული არიან. ამ სუბკულტურის წევრები ორიენტირებული არიან მიზნების იმ საშუალებით მიღწევაზე, რომლებიც ციხის გარეთ ლეგიტიმურად მიიჩნევა.

415 Gratz, W., 1999, S. 9.

416 Goffman, E., 1972. S. 16.

417 Gratz, W., 1995. S. 31.

418 Gratz, W., 1999, S. 10.

419 Irvin, J./Cressey, D.R., 1964. S. 142-155.

განვითარება თეორიისა, რომელიც ხსნის, თუ რომელი პირობებისაგან წარმოიქმნება პატიმართა, ანუ ციხის სუბკულტურა, რაზეა დამოკიდებული ამ არაფორმალური ჯგუფის სტრუქტურა და წევრების ორგანიზაცია, მათი სუბკულტურის ნორმებისადმი დამორჩილება, ციხის სოციოლოგიაში განმარტებულია სტრუქტურულ-ფუნქციონალური წარმონაქმნის ჩარჩოებში.⁴²⁰ ამის დადასტურებაა კლემერის (Clemmer)⁴²¹ კლასიკური ნაშრომი პრიზონიზაციის და საკის (Syke)⁴²² დეპრივაციის მოდელის შესახებ.

ციხის სუბკულტურისათვის არსებობს ორი კლასიკური განმარტების მოდელი: დეპრივაციის⁴²³ თეორია და კულტურული გადატანის თეორია (Deprivationstheorie und die kulturelle Übertragungstheorie). პირველი თეორიის მიხედვით, სუბკულტურის არსებობა შინაგანი ფაქტორებით აიხსნება, მეორის მიხედვით კი - გარეგანი ფაქტორებით.

დეპრივაციის თეორია

შყვე-ს 1958 წლის „The society of captives“-ში განვითარებულ იქნა დეპრივაციის თეორიის ძირითადი თეორიული კონცეფცია. დეპრივაციის მოდელი ეფუძნება სასჯელალსრულებით დაწესებულების შეცნობას, როგორც ტოტალურ ინსტიტუციას და განასახიერებს პატიმრების რეაქციის გამოვლენის ფორმებს საპატიმრო დეპრივაციის გამო. ამასთან გოფმანის (Goffman) თანახმად, ტოტალური ინსტიტუცია გამოიხატება შემდეგი ნიშნებით:⁴²⁴

1. ცხოვრების ყველა საქმიანობა ციხეში ხორციელდება ერთი და იმავე ადგილას ერთი და იმავე ავტორიტეტების მიერ.
2. ინსტიტუციის წევრები ყოველდღიური სამუშაოს ყველა ფაზას ახორციელებენ „შემთხვევითი მეგობრების“ დიდი ჯგუფის უშუალო საზოგადოებაში, რომელთაც ერთნაირად ექცევიან და რომლებიც მსგავს საქმიანობას ასრულებენ.
3. სამუშაოს ყველა ფაზა ზუსტად არის დაგეგმილი. ერთ საქმიანობას მეორე მოსდევს წინასწარ ცნობილი დროის მონაკვეთების მიხედვით. საქმიანობის მთელი მიმდინარეობა ფორმალური წესებისა და შტაბის (ციხის ადმინისტრაციის) მუშაკების მიერ წინასწარ არის დაწერილი.
4. განსხვავებული იძულებითი საქმიანობები ერთიანდება შტაბის რაციონალურ გეგმაში, რომელიც, თითქოს, ინსტიტუციის ოფიციალური მიზნების მიღწევას ემსახურება.

პატიმრები პასიურად არ ეგუებიან დაწესებულების სიტუაციას, არამედ მათი დიდი რაოდენობა ეძებს პირობებს სოციალური ინტერაქციის სისტემის შერბილებისათვის იმ მიზნით, რომ შეზღუდული ციხის ცხოვრება სხვა ფორმებით დაიკმაყოფილოს.

პარბორდტი ეთანხმება Syke-ს და საუბრობს 5 კომპონენტზე ე.წ. „pains of imprisonment“ (თავისუფლების აღკვეთის ტკივილზე), რომლებიც პატიმრებს ცხოვრებას უძძიმებს. პატიმრების დაუგეგმავი, არაპირდაპირი სულიერი ტანჯვა არანაკლებ მავნებელია. ეს ტანჯვა გამოწვეულია სხვადასხვაგვარი გაჭირვებითა და აკრძალვებით. ესენია: თავისუფლების დაკარგვა, მატერიალური და არამატერიალური სიკეთეების (უფლებების) ჩამორთმევა, ავტონომიის შეზღუდვა, უსაფრთხოების ნაკლებობა კრიმინალი თანაპატიმრების მხრიდან

420 Klingemann, H., u.a., 1978. S. 142.

421 Clemmer, D., 1958.

422 Sykes, G. M., 1958.

423 Deprivation – არის გაჭირვების მდგომარეობა, რომელიც წარმოიქმნება იზოლაციის ან თავისუფლების აღკვეთის გამო.

424 Goffman, E., 1972. S. 17.

თავდასხმის შემთხვევაში და ჰეტეროსექსუალური ურთიერთობების შეუძლებლობა.⁴²⁵ ეს 5 ნიშანი ჰარბორდტის მიერ შემდეგნაირად არის წარმოდგენილი:

ა) თავისუფლების დაკარგვა

თავისუფლების დაკარგვა იწვევს პატიმრებისათვის სოციალური ურთიერთობების რადიკალურ შეზღუდვას, ამასთანავე სოციალური, მაგალითად, მამის, ძმის ან მეგობრის როლის დაკარგვას.

ბ) მატერიალური ან არამატერიალური სიკეთეების ჩამორთმევა

მატერიალური ან არამატერიალური სიკეთეების ჩამორთმევა, ბუნებრივია, არ შეეხება საარსებო მინიმუმს, მაგრამ თითქმის ყველა პირადი საკუთრების დროებითი დაკარგვა და მათ გამოყენებაზე იძულებითი უარის თქმა იწვევს გაღარიბების შეგრძნებას.

გ) ჰეტეროსექსუალური ურთიერთობის შეუძლებლობა

ჰეტეროსექსუალური ურთიერთობების შეუძლებლობა პატიმრების ძირითადი პრობლემაა. წლების განმავლობაში სექსუალური მოთხოვნა იწვევს ამ დარგში ფიქრებისა და შეგრძნებების უზომო კონცენტრაციას. პატიმარს ქალის სახის დანახვა და სიცილის გაგონება ენატრება. მამაკაცობის დაკარგვის შიში გავლენას ახდენს პატიმრების ფსიქიკაზე. ამის საფუძველზე კი ეწყებათ ჰომოსექსუალური მიდრეკილებები.

დ) ავტონომიის შეზღუდვა

ავტონომიის შეზღუდვა, ანუ პატიმრის პერსონალური თვითგამორკვევა, რესოციალიზაციის თვალსაზრისით არანაკლებ მნიშველოვანი ფაქტორია. სასჯელაღსრულების დანესებულებების დეტალიზებული განანჯისა და განკარგულებების შესახებ არავითარი დისკუსია არ არსებობს. ეს ემსახურება იმას, რომ მოხდეს პატიმრის კონტროლი და დამორჩილება. ყოველთვის სხვა პირები განსაზღვრავენ თუ რისი გაკეთების უფლება აქვს პატიმარს და როდის. პატიმარს ექცევიან არა როგორც ზრდასრულ პირს, არამედ როგორც ბავშვს, რომელმაც ყოველთვის რაღაც უნდა ისწავლოს.

ე) კრიმინალი პატიმრებისაგან უსაფრთხოების ნაკლებობა

დაბოლოს, უსაფრთხოება თანაპატიმრებისაგან სულაც არ არის ყოველთვის საკმარისი. მიუხედავად იმისა, რომ პატიმართა კოდექსი პატიმრებს სოლიდარობისაკენ მოუწოდებს, პატიმართა დაჯგუფებებს შორის ჩხუბი ყოველთვის დღის წესრიგშია. ამას კი შედეგად პატიმრის სიცოცხლისა და ჯანმრთელობის, ასევე მისი ციხის ქონების უსაფრთხოების პრობლემები მოჰყვება.

აქ მოყვანილი კომპონენტები პატიმრებზე უარყოფით გავლენას ახდენენ. თავიანთი მოთხოვნილებების დაკმაყოფილების არასაკმარისობის გამო პატიმრები იმედეგაცრუებას განიცდიან. სხვებისათვის „pains of imprisonment“-ის (თავისუფლების აღკვეთის გამო ტანჯვის) საფუძველზე ხდება საკუთარი ღირსების შეგრძნების ძლიერი დაზიანება. Syke-ის თანახმად, პატიმარს ტანჯვასთან საბრძოლველად ერთადერთი შესაძლებლობა აქვს. მას შეუძლია შეუერთდეს სხვა პატიმრებს, გამოუცხადოს მათ სოლიდარობა და ამით თავისი „დამჩაგრელების“, ანუ შტაბის (სასჯელაღსრულების დანესებულების) წინააღმდეგ წავიდეს, თვითონ შექმნას ან გაერთიანდეს ციხის სუბკულტურაში.

ლაუბენტალი (Laubenthal) აღწერს არა 5, არამედ 9 კომპონენტს, რომლებიც პატიმრების დეპრივაციას იწვევენ:⁴²⁶ ავტონომიის დაკარგვა, დროებითი გათავისუფლება საკუთარ

425 Harbordt, S., 1972. S. 11.

426 Laubenthal, K., 2003. S. 94.

თავზე ზრუნვისაგან და საკუთარი თავის წინაშე პასუხისმგებლობისაგან, პირადი სფეროს ნაკლებობა, უსაფრთხოების დაკარგვა, ჰეტეროსექსუალური კონტაქტების უქონლობა, ნათესავებისგან მოცილება და დეპრივაცია მგრძობიარე სფეროში (რეალიზაციის შეზღუდული შესაძლებლობა – ინტელექტუალური და კოგნიტიური სიცარიელე), დროის ფაქტორი და სამომავლო პერსპექტივების ნაკლებობა (უპირველეს ყოვლისა, გრძელვადიანი სასჯელების დროს).

დეპრივაციის თეორიის დებულებაში, რომ სუბკულტურული პოზიციები სასჯელალსრულებით დაწესებულებაში გამომუშავდება, ჰურლიმანის (Hürlimann) მიერ გათვალისწინებულია როგორც სწავლების თეორიები.⁴²⁷ მას პოტენციურ ამოსავალ წერტილად მიაჩნია სათერლენდის (Sutherland) დიფერენცირებული ასოციაციების თეორია. ჰურლიმანის აზრით, კრიმინალური შეხედულებები არსებულ სოციალურ სისტემებში წარმოიქმნება და პატიმართა მიერ შეისწავლება. პატიმრების სუბკულტურას ძალიან დიფერენცირებული იერარქიული სოციალური სტრუქტურა აქვს. სავარაუდოა, რომ განსაკუთრებით გავლენიანი პატიმრები (მაგ., არაოფიციალური მმართველები) დიდი უარყოფითი ენერჯის მატარებელი არიან და ამის შედეგად ისინი სხვა პატიმრებზე მნიშვნელოვან გავლენას ახდენენ.

კულტურული გადატანის თეორია

კულტურული გადატანის (გადაცემის) თეორია არის პატიმართა სუბკულტურის განმარტების მეორე თეორიული შესაძლებლობა. იგი ირვინისა და კრესის მიერ სტატიაში “Thieves, convicts and the inmate culture” იქნა განხილული.⁴²⁹ ავტორთა მიხედვით, პატიმართა სუბკულტურა განიხილება, როგორც ნაწარმი გარე სამყაროსი, კერძოდ, სოციალური დაბალი ფენებისა, რაც იმას გულისხმობს, რომ არსებული სუბკულტურული სტრუქტურები და ნორმები სასჯელალსრულებით დაწესებულებაში გარედან „შედის” და იქ განაგრძობს არსებობას.

კულტურული გადატანის (გადაცემის) თეორიის მიხედვით, პატიმრები ციხეში უკვე ფლობდნენ შესწავლილ ქცევის „ღირებულებებს” და პატიმართა კოდექსი კრიმინალური კოდექსის ნაწილია, რომელიც ციხის გარეთაც არსებობს. „ციხეში შეხვდებით პირს მსგავსი სოციალური წარმომავლობით და ქცევის წესებით, წარმოიშობა შესაბამისი ფარული კულტურა”. ამის გამო ციხის სუბკულტურა არის „ექსტრამორალური გავლენისა და წინაინსტიტუციონალური ბიგრაფიის პროდუქტი”.

დეპრივაციული და კულტურული გადატანის თეორიის მრავალი ემპირიული კვლევა განხორციელდა. თუმცა ბევრი მეცნიერი მიიჩნევს, რომ ორივე თეორიის მონაწილეობას (კომბინაციას) უკეთ შეუძლია სუბკულტურის წარმოქმნის ახსნა-განმარტება. მაიერის ციხეში „სავაჭრო საქმიანობის” მაგალითით ნათელი ხდება დეპრივაციული და კულტურული გადატანის თეორიების კომბინაციის აუცილებლობა:⁴³⁰ დეპრივაციის თეორია საქონლის არალეგალურ ბრუნვას ადასტურებს მატერიალური სიკეთეების ნაკლებობის კომპენსაციის გამო. კულტურული გადატანის თეორია კი ხსნის ციხეში კონტრაბანდული ორგანიზაციის სისტემის საქმიანობას პატიმართა სპეციალური ცოდნის (კონტრაბანდის ბრუნვაზე) საფუძველზე, რომელიც მათ ციხის გარეთ შეიძინეს და ციხის პირობებში იყენებენ.

427 Hürlimann, M., 1993. S. 20.

428 იქვე.

429 Irwin, J./ Cressey, D.R., 1964. S. 142 – 155.

430 Meier, A., 2002. S. 140.

არასრულწლოვანთა თავისუფლების აღკვეთის დაწესებულების პერსონალი

არასრულწლოვანთა თავისუფლების აღკვეთის დაწესებულების პერსონალი უნდა იყოს შესაბამისი კვალიფიკაციის მქონე და მოიცავდეს ისეთ სპეციალისტთა საკმარის რაოდენობას, როგორებიც არიან: მასწავლებლები, პროფესიული ინსტრუქტორები, იურისტები, სოციალური მუშაკები, ფსიქიატრები და ფსიქოლოგები. აღნიშნული კატეგორიის სპეციალისტები მუდმივი შტატით უნდა იყვნენ დაქირავებული.

არასრულწლოვანთა თავისუფლების აღკვეთის დაწესებულების ადმინისტრაციამ უნდა გამოიყენოს ყველა დამცავი, საგანმანათლებლო, მორალური, სულიერი და სხვა საშუალებები და დახმარების ფორმები, რომლებიც სათანდო და ხელმისაწვდომია საზოგადოებაში ინდივიდუალური მოთხოვნებისა და მსჯავრდებული არასრულწლოვნების პრობლემების შესაბამისად.

არასრულწლოვანთა თავისუფლების აღკვეთის დაწესებულების პერსონალის ნახალისება მნიშვნელოვანია მათ მიერ მოვალეობებისა და ნაკისრი ვალდებულებების პროფესიონალურად, სამართლიანად და ეფექტურად შესრულების მიზნით. პერსონალმა საკუთარი უფლებამოსილებების განხორციელებისას უნდა იმოქმედოს ისე, რომ დაიმსახუროს და მოიპოვოს არასრულწლოვან მსჯავრდებულთა პატივისცემა და ნდობა.

მიზანშეწონილია არასრულწლოვანთა თავისუფლების აღკვეთის დაწესებულების ადმინისტრაციამ შემოიღოს ორგანიზაციისა და მენეჯმენტის ისეთი ფორმა, რომელიც თავისუფლების აღკვეთის დაწესებულებაში გააადვილებს კომუნიკაციას თანამშრომელთა სხვადასხვა კატეგორიას შორის. აღნიშნულის მიზანია არასრულწლოვან მსჯავრდებულთა მიერ სასჯელის მოხდისა და გათავისუფლებისათვის მზადების განმახორციელებელ სტრუქტურულ ერთეულთა წარმომადგენლების თანამშრომლობისა და აქტივობათა კოორდინაციის გაუმჯობესება, რამაც უნდა უზრუნველყოს არასრულწლოვან მსჯავრდებულებთან პერსონალის პირდაპირი კონტაქტი ისეთ პირობებში, რომელიც ხელს შეუწყობს დაკისრებული უფლებამოსილებების უფრო ეფექტურად განხორციელებას.

არასრულწლოვანთა თავისუფლების აღკვეთის დაწესებულების პერსონალს უნდა ჩაუტარდეს ისეთი ტრენინგი, რომელიც მას მისცემს შესაძლებლობას ეფექტურად განახორციელოს დაკისრებული პასუხისმგებლობები. კერძოდ, ტრენინგები არასრულწლოვნის ფსიქოლოგიაზე, ადამიანის უფლებათა და ბავშვის უფლებათა საერთაშორისო სტანდარტებზე, აგრეთვე, იმ საერთაშორისო დოკუმენტებზე, რომლებიც განსაზღვრავენ არასრულწლოვანთა თავისუფლების აღკვეთის დაწესებულებაში ყოფნის პირობებსა და სტანდარტებს. არასრულწლოვანთა თავისუფლების აღკვეთის დაწესებულებაში მუშაობის უფლება უნდა მიეცეთ მხოლოდ სპეციალური მომზადებისა და სათანადო კვალიფიკაციის მქონე პირებს. პერსონალს უნდა შეეძლოს გაუშვავდეს იმ ფიზიკურ და ემოციურ მოთხოვნებს, რომლებიც აუცილებლად შეხვდება არასრულწლოვან მსჯავრდებულებთან მუშაობისას.

კონტინგენტის სირთულისა და სპეციფიკურობიდან გამომდინარე, თანამშრომლების უმრავლესობას ზრდასრულ პატიმრებთან მუშაობა ურჩევნია. არსებობს მცდარი შეხედულება, რომლის მიხედვითაც, არასრულწლოვან მსჯავრდებულებთან მუშაობა გაცილებით იოლია, ვიდრე ზრდასრულ მსჯავრდებულებთან და ამიტომაც დამწყები თანამშრომლებისათვის, რომლებიც ნაკლებად გამოცდილი და კვალიფიციური არიან, მიზანშეწონილია არასრულწლოვანთა თავისუფლების აღკვეთის დაწესებულებაში მუშაობის დაწყება. არასრულწლოვან მსჯავრდებულებთან მუშაობას განსაკუთრებული ცოდნა და უნარ-ჩვევები სჭირდება. პერსონალს, რომელიც არასრულწლოვან მსჯავრდებულებთან მუშაობს, დიდი პასუხისმგებლობა აკისრია, რადგან არასრულწლოვნები მერყევი ხასიათითა და ჩამოუყალიბებლობით ხასიათდებიან და საჭიროებენ ისეთი ადამიანების მხარდაჭერას, რომლებიც მათ დაეხმარებიან დადებითი თვისებების გამომუშავებაში.

გასათვალისწინებელია ის გარემოება, რომ თავისუფლების აღკვეთის დაწესებულება, რაც უნდა კარგად იყოს ორგანიზებული და ორიენტირებული თავისუფლებააღკვეთილი პირის რესოციალიზაციასა და რეინტეგრაციაზე, გარკვეულწილად უარყოფითად მოქმედებს არასრულწლოვან თავისუფლებააღკვეთილ პირებზე. დაწესებულების პერსონალს (მათ შორის, სამედიცინო პერსონალსაც) თავისუფლებააღკვეთილ მსჯავრდებულთა ზოგადი სულიერი მდგომარეობის გასაუმჯობესებლად შეუძლია შემდეგი სტრატეგიის გამოყენება:

- **თავისუფლებააღკვეთილ არასრულწლოვნებზე დაკვირვება:** დაკვირვების მეშვეობით თავისუფლების აღკვეთის დაწესებულების თანამშრომლებმა შესაძლოა მიიღონ მნიშვნელოვანი ინფორმაცია თავისუფლებააღკვეთილთა განწყობასა და ურთიერთობებზე. მაგალითად, დეპრესიაში მყოფ პირებს ხშირად აქვთ პრობლემები საკვების მიღებასთან, ძილთან და კონცენტრირებასთან დაკავშირებით. ისინი უმეტესწილად განცალკევებას ამჯობინებენ და სოციალურ საქმიანობაში მონაწილეობის მიღებაზე უარს აცხადებენ. პერსონალს დაკვირვების მეშვეობით არასრულწლოვნის მსგავსი ქცევის დაფიქსირება შეუძლია.

- **თავისუფლებააღკვეთილ არასრულწლოვანთა საჩივრებისა და შეშფოთების მიზეზის მოსმენა:** აღნიშნული თავისუფლებააღკვეთილ პირს უჩენს იმის შეგრძნებას, რომ ისინი არ არიან სრულიად იზოლირებული და უფლებბონი. სხვისი მოსმენა განსაკუთრებულ უნარ-ჩვევებს მოითხოვს და დაწესებულების პერსონალს მოეთხოვება იქონიოს მსგავსი უნარ-ჩვევები და საჭიროების შემთხვევაში, მოუსმინოს არასრულწლოვნებს. მნიშვნელოვანია თავისუფლებააღკვეთილმა არასრულწლოვნებმა დაინახონ, რომ პერსონალის წარმომადგენლები დაინტერესებული არიან და უსმენენ მათ მოსაზრებებს.

- **ურთიერთობა თავისუფლებააღკვეთილ არასრულწლოვნებთან:** დაწესებულების პერსონალმა, რომელიც გრძნობს, რომ თავისუფლებააღკვეთილი არასრულწლოვანი დეპრესიაშია ან ცუდ ხასიათზეა, შეძლებისდაგვარად უნდა ნაახალისოს იგი კანონმდებლობის ფარგლებში შესაბამისი დახმარების აღმოჩენის გზით. პერსონალმა შესაძლოა უზრუნველყოს თავისუფლებააღკვეთილი პირები ინფორმაციით დახმარების განევის სამსახურების თაობაზე. იმის ჩვენებით, რომ არსებობს მზადყოფნა დახმარების გასანევაად, დაწესებულების პერსონალმა შეიძლება მიაღწიოს თავისუფლებააღკვეთილი არასრულწლოვნის აღელვების შემცირებას.

- **ურთიერთობა სხვა თანამშრომლებთან:** დაწესებულების თანამშრომლებმა ერთმანეთს უნდა გაუზიარონ თავიანთი დაკვირვების შედეგები. ინფორმაციის გაცვლა ყველას მისცემს საშუალებას, უკეთ გაერკვეს არსებულ მდგომარეობასა და პრობლემურ სიტუაციებში. იმ შემთხვევაში, თუ პერსონალი შეშფოთებულია კონკრეტული თავისუფლებააღკვეთილი პირის თვითმკვლელობის ან საკუთარი თავისათვის ზიანის მიყენების გამო, მიზანშეწონილია, ამ მიმართულებით კონკრეტული, ადეკვატური ღონისძიებების გატარება და ამის თაობაზე ინფორმაციის გაზიარება კოლეგებისათვის.

- **ყველა თავისუფლებააღკვეთილ არასრულწლოვანთან პატივისცემით მოპყრობა:** თავისუფლებააღკვეთილ პირებთან პატივისცემით მოპყრობამ, როგორც წესი, უნდა გააუმჯობესოს არასრულწლოვნის მიერ ღირსების შეგრძნება და ზოგადად, მისი ფსიქოლოგიური მდგომარეობა. თავისუფლებააღკვეთილი პირები, რომელთაც პატივისცემით ეპყრობიან, თავს ნაკლებად იზოლირებულად გრძნობენ და თავიანთი უფლებების რეალიზაციას ახდენენ.

- **თავისუფლებააღკვეთილ არასრულწლოვანთა დაცვა:** დაწესებულების პერსონალი განსაკუთრებული ყურადღებითა და სიფრთხილით უნდა აკვირდებოდეს არასრულწლოვან თავისუფლებააღკვეთილ პირებს, რათა გამოავლინოს ძალადობის ისეთი კვალი, როგორცაა მოულოდნელი იარაღები, მიაქციოს ყურადღება ინდივიდებს, რომლებიც გამოიყურებიან

გარიყულად ან დეპრესიულ მდგომარეობაში არიან. იმ შემთხვევაში, თუ მიღებულ იქნა სარწმუნო ინფორმაცია არასრულწლოვან პატიმართა შორის მომხდარი ინციდენტის თაობაზე, ან თუ პერსონალი თავად აღმოაჩინეს მსგავს სიტუაციას, მიდგომა უნდა იყოს ფრთხილი. პერსონალმა უნდა მოუსმინოს ცალკეულ პირებს. მათ უნდა დაარწმუნონ დაზარალებული არასრულწლოვანი, რომ მისი პრობლემა გულისყურით იქნება მოსმენილი და აღქმული, ძალადობის განმხორციელებელს კი მოეთხოვება სათანადო პასუხი მოქმედი კანონმდებლობის ფარგლებში. იმისათვის, რომ დაწესებულების პერსონალს, თავისი ფუნქციის სრულფასოვნად განხორციელებისათვის, ჰქონდეს დაზარალებული თავისუფლებააღკვეთილი არასრულწლოვნის მეტად დარწმუნების უნარი, საჭიროა არსებობდეს მსგავს სიტუაციებთან დაკავშირებული ანგარიშგებისა და მხარდაჭერის სრულყოფილი პროცედურები.

- **პასუხისმგებელი პერსონალის არსებობის მეთოდი:** თითოეული თავისუფლებააღკვეთილი არასრულწლოვანი მიმაგრებული უნდა იყოს დაწესებულების კონკრეტულ თანამშრომელზე, რომელმაც თავისი მცდელობის, მეცადინეობისა და ფუნქციების სრულფასოვნად და ზუსტად განხორციელებით უნდა მოიპოვოს თავისუფლებააღკვეთილის ნდობა. აღნიშნული თანამშრომლის რეაგირებას არასრულწლოვანთა უფლებების შელახვის დროს გადამწყვეტი მნიშვნელობა აქვს ნდობის განმტკიცებისა და უფლებების რეალიზაციისათვის. კონკრეტული ინციდენტების წარმოშობისას თავისუფლებააღკვეთილი არასრულწლოვნები დარწმუნებული უნდა იყვნენ, რომ პერსონალი სერიოზულად აღიქვამს მათ ნათქვამს და ყოველმხრივ გამოიკვლევს თითოეულ შემთხვევას.

- **ურთიერთობის/დამეგობრების მეთოდი:** ეს მეთოდი საშუალებას აძლევს თავისუფლებააღკვეთილ არასრულწლოვნებს, დაეხმარონ თავიანთ თავსა და ერთმანეთს. თავისუფლებააღკვეთილ პირთა დამეგობრებამ შეიძლება შეავსოს არსებული დეფიციტი და უზრუნველყოს თავისუფლებააღკვეთილი არასრულწლოვნები აუცილებელი სოციალური ურთიერთობებითა და კავშირებით.

- **თავისუფლებააღკვეთილი არასრულწლოვნებისათვის გარკვეული დამოუკიდებლობის მინიჭება:** გარკვეული დამოუკიდებლობის მინიჭება ხელს უწყობს თავისუფლებააღკვეთილ არასრულწლოვნებს, აღიდგინონ ღირსების შეგრძნების უფლება. მაგალითად, სასწავლო პროგრამებში მონაწილეობა ეხმარება არასრულწლოვნებს ცოდნის მიღებასა და კონკრეტული უნარების გამომუშავებაში, რაც მათში დამოუკიდებლობის შეგრძნებას ავიტარებს.

- **ოჯახთან კონტაქტის შესანარჩუნებლად თავისუფლებააღკვეთილ არასრულწლოვანთა ნახალისება:** ოჯახსა და მეგობრებთან კონტაქტის შენარჩუნებამ შეიძლება გააუმჯობესოს თავისუფლებააღკვეთილ არასრულწლოვანთა ფსიქიკური ჯანმრთელობა, გაუადვილოს მათ საზოგადოებაში დაბრუნება და ინტეგრაცია გათავისუფლების შემდეგ.

- **ცხოვრებისათვის აუცილებელი უნარ-ჩვევების ჩამოყალიბება:** ისეთი უნარ-ჩვევების განვითარებას, როგორცაა სიბრაზის მოთოკვა, მასთან გამკლავება, შეუძლია აუმაღლოს თავისუფლებააღკვეთილ არასრულწლოვანს ღირსების შეგრძნება და გააუმჯობესოს მისი ფსიქიკური მდგომარეობა.

თავი მესამე

არასრულწლოვანთა მართლმსაჯულების საერთაშორისო რეგულირება

შესავალი

არასრულწლოვანი პატიმრები პატიმართა განსაკუთრებული კატეგორიაა, რომელთა მიმართაც მოპყრობის კონკრეტული ფორმები სხვადასხვა საერთაშორისო დოკუმენტის მიერ განიხილება ცალკე კონტექსტში და ხასიათდება გარკვეული თავისებურებებით.

არასრულწლოვან პატიმართა მართლმსაჯულების საერთაშორისო რეგულირებას როგორც გაეროს, ასევე ევროპული საბჭოს ფარგლებში არაერთი მნიშვნელოვანი დოკუმენტი მიეძღვნა. მოცემულ თავში მიმოიხილება ისეთი უმნიშვნელოვანესი საერთაშორისო დოკუმენტები, არასრულწლოვანთა მართლმსაჯულების რეგულირების კუთხით, როგორებიცაა: გაეროს ბავშვის უფლებათა კონვენცია, პატიმრებთან მოპყრობის გაეროს მინიმალური სტანდარტული წესები, გაეროს მინიმალური სტანდარტული წესები არასრულწლოვანთა მიმართ მართლმსაჯულების განხორციელების შესახებ (პეკინის წესები), გაეროს სახელმძღვანელო პრინციპები არასრულწლოვანთა მიერ ჩადენილ დანაშაულთან დაკავშირებით (რიადის სახელმძღვანელო პრინციპები), გაეროს წესები თავისუფლებადალკვეთილ არასრულწლოვანთა დაცვის შესახებ (პავანის წესები), ევროპული ციხის წესები, ევროპული წესები არასრულწლოვან პატიმრებთან მიმართებით სანქციებისა და ზომების გამოყენების თაობაზე და წამებისა და სხვა სასტიკი, არაადამიანური ან ღირსების შემლახველი მოპყრობისა და დასჯის სანინააღმდეგო ევროპული კომიტეტის სტანდარტები.

ზოგადი მიმოხილვა

სხვადასხვა ქვეყანა განსხვავებული მნიშვნელობით იყენებს ტერმინებს „არასრულწლოვანი“ და „ბავშვი“. ამასთან, ხშირად სამართლებრივი სისტემები ბავშვისა და არასრულწლოვანის ცნებების ბუნდოვან განმარტებებს შეიცავენ. წინამდებარე სახელმძღვანელოში გამოყენებულია განმარტება, რომელიც მოცემულია გაეროს ბავშვის უფლებათა კონვენციის პირველ მუხლში: „ბავშვად ითვლება 18 წლამდე ასაკის ყოველი ადამიანი, თუკი რომელიმე ქვეყნის კანონმდებლობის მიხედვით ბავშვი უფრო ადრე არ აღწევს სრულწლოვანებას“. მსგავსი აზრია მოცემული თავისუფლებადალკვეთილ არასრულწლოვანთა დასაცავად გაეროს წესების მე-11 წესში, რომლის თანახმადაც „არასრულწლოვანი არის 18 წლამდე ასაკის ადამიანი. ...“

ამოსავალი პრინციპი ის არის, რომ შესაძლებლობის ფარგლებში, მაქსიმალურად იქნეს თავიდან აცილებული არასრულწლოვანის დაპატიმრება. ამასთან, რაც უფრო პატარაა არასრულწლოვანი, მით უფრო მეტი საფუძველი არსებობს იმისათვის, რომ არ აღუკვეთონ მას თავისუფლება. არასრულწლოვანებს გარდატეხის ასაკი აქვთ, ისინი სწავლობენ, ვითარდებიან, რათა ზრდასრულ ადამიანებად იქცნენ. თუკი არასრულწლოვანი, რომელიც დაარღვევს კანონს, რამდენიმე წელს თავისუფლების აღკვეთის დაწესებულებაში გაატარებს, მას შეიძლება ჩამოუყალიბდეს კრიმინალური მენტალიტეტი. იმ შემთხვევაში, თუ გარდაუვალია არასრულწლოვანის დაპატიმრება, უზრუნველყოფილი უნდა იყოს მასთან განსაკუთრებული მოპყრობა.⁴³¹

საერთაშორისო სტანდარტები ერთხმად დეკლარირებენ პრინციპს, რომლის მიხედვითაც, არასრულწლოვანის მოთავსება თავისუფლების აღკვეთის დაწესებულებაში უნდა იყოს უკიდურესი ზომა და გამოიყენებოდეს, რაც შეიძლება, იშვიათად.

431 „ადამიანის უფლებები და სასჯელალსრულების დაწესებულებები - სახელმძღვანელო ადამიანის უფლებების საკითხებში სასჯელალსრულების დაწესებულებების თანამშრომელთათვის“, გაეროს ადამიანის უფლებათა უმაღლესი კომისრის ოფისის გამოცემა, თბილისი, 2007 წ., გვ. 180.

გაეროს მეექვსე კონგრესმა „დანაშაულის თავიდან აცილებისა და სამართალდამრღვევთა მოპყრობის შესახებ“ მე-4 რეზოლუციაში, რომელიც შეეხებოდა არასრულწლოვანთა მართლმსაჯულების სტანდარტებს, განაცხადა, რომ წინასწარი დაკავება უნდა გამოიყენებოდეს, როგორც უკანასკნელი საშუალება და არასრულწლოვნები უნდა განთავსდნენ ისეთ შენობაში, რომელშიც ისინი არ დაექვემდებარებიან სრულწლოვანი სამართალდამრღვევების მხრიდან უარყოფით გავლენას.⁴³²

გაეროს ბავშვის უფლებათა კონვენცია

გაეროს ბავშვის უფლებათა კონვენცია 1989 წლის 20 ნოემბერს იქნა მიღებული⁴³³ და ძალაში შევიდა 1990 წლის 2 სექტემბერს. აღნიშნული საერთაშორისო დოკუმენტი განსაზღვრავს ყველა იმ სტანდარტს, რომელთა მიღწევაც მონაწილე სახელმწიფოებმა უნდა უზრუნველყონ ბავშვების ჯანსაღ გარემოში აღზრდისა და განვითარების მიზნით.

კონვენცია ადგენს ბავშვის ასაკს და პირველივე მუხლში მიუთითებს, რომ ბავშვად მიიჩნევა ნებისმიერი ადამიანი, რომელსაც არ შესრულებია 18 წელი, თუ რომელიმე წევრი სახელმწიფოს კანონმდებლობის მიხედვით, ბავშვი უფრო ადრე არ აღწევს სრულწლოვანებას.

გაეროს ბავშვის უფლებათა კონვენცია, სხვა მნიშვნელოვან საკითხებთან ერთად, ბავშვთან დაკავშირებით მართლმსაჯულების განხორციელებასა და აღსრულებასაც ეხება. კერძოდ, კონვენცია დაუშვებლად მიიჩნევს ბავშვისათვის თავისუფლების უკანონოდ და თვითნებურად აღკვეთას, რადგან დაკავება, დაპატიმრება ან თავისუფლების აღკვეთის დაწესებულებაში მოთავსება უნდა ხდებოდეს მხოლოდ კანონის თანახმად და განიხილებოდეს როგორც უკიდურესი ზომა მაქსიმალურად მცირე დროით.

კონვენცია განსაზღვრავს პრინციპებს, რაც ფუძემდებლურს ხდის კანონის მოქმედებას დროში, სივრცესა და პირთა წრის მიმართ. ამ მხრივ, კონვენცია ადგენს, რომ არცერთი ბავშვი არ უნდა ითვლებოდეს სისხლის სამართლის კანონმდებლობის დამრღვევად, მას ბრალად არ უნდა ედებოდეს მისი დარღვევა და ის არ უნდა იქნეს აღიარებული დამნაშავედ იმ ქმედებისათვის, რომელიც ჩადენის დროს არ იყო აკრძალული ეროვნული კანონმდებლობით ან საერთაშორისო სამართლით.

კონვენცია პირდაპირ მიუთითებს უდანაშაულობის პრეზუმფციის პრინციპზე ბავშვის მიმართ, რომელმაც, სავარაუდოდ, დაარღვია სისხლის სამართლის კანონმდებლობა, ან ბრალად ედება მისი დარღვევა და აცხადებს, რომ იგი უნდა ითვლებოდეს უდანაშაულოდ, ვიდრე მისი ბრალეულობა არ დამტკიცდება კანონის შესაბამისად (კომპეტენტური, დამოუკიდებელი ან მიუკერძოებელი ორგანოს ან სასამართლოს მიერ სამართლიანი განხილვის შედეგად დაუყოვნებლივ გადაწყვეტილების მიღების გზით). ამასთანავე, ბავშვს დაუყოვნებლივ და უშუალოდ უნდა მიენოდოს ინფორმაცია წაყენებული ბრალდების შესახებ, მას უნდა შეეძლოს სამართლებრივი ან სხვა აუცილებელი დახმარების მიღება დაცვის მომზადებისა და განხორციელებისათვის.

თავისუფლების აღკვეთის დაწესებულებაში ბავშვის მოთავსების შემთხვევაში კონვენცია ადგენს, რომ მას უნდა მოეპყრონ ჰუმანურად და ღირსების პატივისცემით ისე, რომ გათვალისწინებული იყოს მისი ასაკისთვის დამახასიათებელი მოთხოვნილებები. ამ მიზნით კონვენცია ასახელებს რამდენიმე უმნიშვნელოვანეს პრინციპს, რომელთა რეალიზაციაც სახელმწიფოების ვალდებულებას წარმოადგენს. უფრო კონკრეტულად, ეს პრინციპები შე-

432 მიქანაძე გ., „არასრულწლოვან, ქალ და უვადო თავისუფლებალკვეთილ პატიმრებთან მოპყრობის თავისებურებანი“, სასჯელაღსრულებისა და პრობაციის სასწავლო ცენტრის პუბლიკაცია, თბილისი, 2008 წ., გვ. 10.

433 რეზოლუცია 44/25.

ენება თავისუფლებააღკვეთილი ბავშვის უფროსებისგან განცალკევებით განთავსებას, თუ არ მიიჩნევა, რომ ბავშვის ყველაზე ჭეშმარიტი ინტერესებისათვის ეს არ არის საჭირო, აგრეთვე ბავშვის უფლებას, ურთიერთობა ჰქონდეს თავის ოჯახთან მიმონერის ან შეხვედრების ფორმით, განსაკუთრებულ გარემოებათა გამოკლებით.

კონვენცია ხაზს უსვამს თავისუფლებააღკვეთილი ბავშვისათვის გადაუდებელი სამართლებრივი და სხვა შესაბამისი დახმარების განწესებას, აგრეთვე სასამართლოს ან სხვა კომპეტენტური ორგანოს წინაშე თავისუფლების აღკვეთის კანონიერების გასაჩივრების უფლებას, რაც დაუყოვნებლივ უნდა იქნეს განხილული და გამოტანილ იქნეს შესაბამისი გადაწყვეტილება.

გაეროს სისტემაში ფუნქციონირებს ბავშვის უფლებათა კომიტეტი, რომელსაც წევრი სახელმწიფოები, ბავშვის უფლებათა კონვენციის 44-ე მუხლის თანახმად, წარუდგენენ პერიოდულ ანგარიშს კონვენციის განხორციელებასთან დაკავშირებით. წარდგენილი ანგარიშის საფუძველზე კომიტეტი შეიმუშავებს შესაბამის რეკომენდაციებს კონკრეტულ სახელმწიფოებთან მიმართებით.

საქართველოს მიერ გაეროს ბავშვის უფლებათა კომიტეტისათვის წარდგენილი ბოლო პერიოდული ანგარიში კომიტეტმა განიხილა 2008 წელს. აღნიშნული განხილვის შედეგად ბავშვის უფლებათა კომიტეტმა გარკვეული შეშფოთება გამოთქვა შემდეგ საკითხებთან დაკავშირებით:

ა) 2006 წელს გაუქმდა არასრულწლოვანთა საქმეების კომისია და არასრულწლოვანთა ინსპექცია. ეს იყო ერთადერთი პროფესიონალური უწყება, რომელიც არასრულწლოვნებთან დაკავშირებით პრევენციის ღონისძიებებს ატარებდა.

ბ) სისხლის სამართლის სისტემის ფარგლებში სულ უფრო მეტი ბავშვი ხვდება და მათ შეეფარდებათ საპატიმრო ღონისძიებები და სასჯელები.

გ) არასრულწლოვანთა საქმეებზე მომუშავე სასამართლოების არარსებობა.

დ) არარსებობა ქმედითი მექანიზმებისა, რომლებიც უზრუნველყოფდა პატიმრობაში მოთავსებას უკიდურესი ზომის სახით და, რაც შეიძლება, მოკლე ხნით (როგორც არის, მაგალითად: განაჩენის გამოტანამდე მომზადებული მოხსენებები, რისკებისა და საჭიროებების შეფასება, განაჩენთა ინდივიდუალური დაგეგმვა, პირობითი გათავისუფლების საკითხებზე მომუშავე საბჭო) და ხშირ შემთხვევაში, დანაშაულის სიმძიმესთან მიმართებით არაადეკვატურად ხანგრძლივ სასჯელს.

ე) ისეთი სათემო პროგრამების არარსებობა, რომლებიც სამართლებრივი დევნისა და პატიმრობის ალტერნატივებს გვთავაზობს, ანუ ალტერნატიული სასჯელის გამოყენების შესაძლებლობის შემცირება.

ვ) წინასწარი პატიმრობის გადაჭარბებული ხანგრძლივობა და ამ პერიოდის განმავლობაში მნახველების შეზღუდულად დაშვება.

ზ) დაკავების პირობები.

თ) არასრულწლოვან მსჯავრდებულთათვის ფიზიკური და ფსიქოლოგიური რეაბილიტაციისა და სოციალური რეინტეგრაციის საშუალებათა არარსებობა.⁴³⁴

434 გაერთიანებული ერების სახელმწიფოებო ორგანოთა დასკვნითი შენიშვნები საქართველოს მეორე და მესამე პერიოდულ ანგარიშებზე, გაერთიანებული ერების ორგანიზაციის ადამიანის უფლებათა უმაღლესი კომისიის ოფისის გამოცემა, თბილისი, 2008 წ., გვ. 81-82.

გაეროს ბავშვის უფლებათა კომიტეტმა საქართველოს წარუდგინა რეკომენდაცია უზრუნველყოს არასრულწლოვანთა გასამართლების სისტემის სრული შესაბამისობა ბავშვის უფლებათა კონვენციასთან, ასევე არასრულწლოვანთა მართლმსაჯულების წარმოების სფეროში გაეროს სხვა სტანდარტებთან, მათ შორის არასრულწლოვანთა მართლმსაჯულების წარმოების გაეროს სტანდარტულ მინიმალურ წესებთან (პეკინის წესები), არასრულწლოვანთა დანაშაულის პრევენციის გაეროს სახელმძღვანელო პრინციპებთან (რიადის სახელმძღვანელო პრინციპები), თავისუფლებააღკვეთილ არასრულწლოვანთა დაცვის გაეროს წესებთან (ჰავანის წესები) და ვენის სახელმძღვანელო პრინციპებთან სისხლის სამართლის სისტემაში მოხვედრილ ბავშვებთან დაკავშირებით, აგრეთვე გაეროს ბავშვთა კომიტეტის №10 ზოგად კომენტართან (2007) არასრულწლოვანთა მართლმსაჯულების სისტემაში მოხვედრილ ბავშვთა უფლებების შესახებ.

გაეროს ბავშვის უფლებათა კომიტეტმა საქართველოსთან მიმართებით ჩამოაყალიბა არასრულწლოვანთა მართლმსაჯულებასთან დაკავშირებული კონკრეტული რეკომენდაციები, კერძოდ:

ა) მიიღოს აუცილებელი ზომები, რათა უზრუნველყოს არასრულწლოვანთა საქმეებზე მომუშავე სასამართლოების შემოღება და არასრულწლოვანთა საქმეებზე მომუშავე მოსამართლეების დანიშვნა ქვეყნის ყველა რეგიონში.

ბ) უზრუნველყოს, რომ არასრულწლოვანთა მართლმსაჯულების სისტემის ყოველმა თანამშრომელმა გაიაროს ტრენინგი შესაბამის საერთაშორისო სტანდარტებში.

გ) თავისუფლების აღკვეთა განიხილოს როგორც უკიდურესი ზომა, რაც შეიძლება, მოკლე ვადით; დაიცვას თავისუფლებააღკვეთილ ბავშვთა უფლებები და გააკონტროლოს მათი პატიმრობის პირობები; უზრუნველყოს, რომ არასრულწლოვანთა მართლმსაჯულების სისტემაში ყოფნისას ბავშვებს მუდმივად ჰქონდეთ კონტაქტი თავიანთ ოჯახებთან.

დ) დაამკვიდროს არასრულწლოვანთა დანაშაულის პრობლემის მიმართ ერთიანი და პრევენციული მიდგომა (მაგალითად, განმაპირობებელი სოციალური ფაქტორების მოგვარება), რასაც კონვენცია ითვალისწინებს, რათა ადრეულ ეტაპზე გაუწიოს დახმარება რისკის ჯგუფში შემავალ ბავშვებს პატიმრობის ალტერნატიული ზომების გამოყენებით, როგორც არის პრობაცია, კონსულტაციები, საზოგადოებრივად სასარგებლო შრომა.

ე) შემოიღოს ბავშვებისათვის იურიდიული და სხვა სახის დახმარება ადრეულ ეტაპზე და უზრუნველყოს პატიმრობისას ძირითადი მომსახურების (სწავლისა და ჯანდაცვის) მიწოდება.⁴³⁵

ბავშვის უფლებათა კომიტეტმა 2007 წელს გამოცემულ №10 ზოგად კომენტარებში ხაზგასმით აღნიშნა შემდეგი პრინციპებისა და წესების დაცვის აუცილებლობა თავისუფლების აღკვეთის ყველა შემთხვევისას:

- ბავშვების ფიზიკური და საცხოვრებელი გარემო ინსტიტუციაში უნდა ემსახურებოდეს რეაბილიტაციის მიზნებს. შესაბამისი ყურადღება უნდა მიექცეს პირადი ცხოვრების, სენსორული სტიმულაციის, თანატოლებთან ურთიერთობის, სპორტულ და გამაჯანსაღებელ ვარჯიშებში მონაწილეობის, აგრეთვე ხელოვნებას და თავისუფალ დროს სხვადასხვა აქტივობის საჭიროებას. სასკოლო ასაკის ყველა ბავშვს უფლება აქვს მიიღოს ის განათლება, რომელიც შეესაბამება მის საჭიროებასა და შესაძლებლობებს, რომლის მიზანია, მოამზადოს იგი საზოგადოებაში დაბრუნებისთვის. გარდა ამისა, ყველა ბავშვმა, უნდა გაიაროს პროფესიული მომზადების ტრენინგი, რომელიც, სავარაუდოდ, ხელს შეუწყობს მას სამომავლო დასაქმებაში.

435 იხ. იქვე, გვ. 82-83.

- ყველა ბავშვი ინსტიტუციაში მიღებისას უნდა შეამოწმოს ექიმმა. ბავშვს უფლება აქვს მიიღოს ადეკვატური სამედიცინო დახმარება და მზრუნველობა ინსტიტუციაში ყოფნის განმავლობაში, რომელიც უზრუნველყოფილ უნდა იქნეს სათემო სამედიცინო დანესებულების ან სერვისების მიერ, თუ ეს შესაძლებელია.
- თავისუფლების აღკვეთის დანესებულების თანამშრომლებმა ხელი უნდა შეუწყონ ბავშვის ხშირ კონტაქტს ფართო საზოგადოებასთან. აქ იგულისხმება ურთიერთობა ოჯახთან, მეგობრებსა და მაღალი რეპუტაციის მქონე ორგანიზაციების წარმომადგენლებთან. ბავშვს უნდა მიეცეს შესაძლებლობა სახლში მოინახულოს ოჯახი.
- შეზღუდვისა და ძალის გამოყენება დასაშვებია მხოლოდ იმ შემთხვევაში, თუ ბავშვი ფიზიკური დაზიანების საფრთხეს უქმნის თავის თავს ან სხვებს და თუ ამგვარ სიტუაციაზე კონტროლის ყველა სხვა მექანიზმის გამოყენება უშედეგოდ დასრულდა.
- ამა თუ იმ დისციპლინური ზომის გამოყენება არ უნდა ეწინააღმდეგებოდეს ბავშვის ღირსების გრძნობის შენარჩუნებას და ინსტიტუციური ზრუნვის ძირითად ამოცანებს. მკაცრად უნდა აიკრძალოს კონვენციის 37-ე მუხლით განსაზღვრული ისეთი დისციპლინური ზომები, როგორებიცაა: ფიზიკური დასჯა, ბნელ საკანში მოთავსება, დახურულ და შემოსაზღვრულ სივრცეში მარტო მოთავსება. ასევე უნდა აიკრძალოს დასჯის ყველა ის ფორმა, რომელმაც შეიძლება საფრთხე შეუქმნას ბავშვის გონებრივ ჯანმრთელობას და კეთილდღეობას.
- ბავშვს უფლება აქვს საჩივრით, ცენზურის გარეშე, მიმართოს ცენტრალურ ადმინისტრაციას, სამართლებრივ ან სხვა შესაბამის დამოუკიდებელ ორგანოს და დაუყოვნებლად მიიღოს პასუხი. ბავშვებს უნდა ჰქონდეთ ინფორმაცია იმის შესახებ, რომ მათ შეუძლიათ ამ მექანიზმების გამოყენება.
- დამოუკიდებელ და კვალიფიციურ ინსპექტორებს რეგულარული შემოწმების უფლება უნდა ჰქონდეთ, ამასთან, წინასწარი გაფრთხილების გარეშე საკუთარი ინიციატივითაც. შემოწმების დროს განსაკუთრებული ყურადღება უნდა მიექცეს ბავშვებთან კონფიდენციალურ საუბარს.⁴³⁶

პატიმრებთან მოპყრობის გაეროს მინიმალური სტანდარტული წესები

პატიმრებთან მოპყრობის გაეროს მინიმალური სტანდარტული წესები ერთ-ერთი პირველი დოკუმენტია, რომელიც გაერომ ამ სფეროში მიიღო (1955წ.).⁴³⁷ საყოველთაოდ აღიარებულია, რომ მისი გავლენა მსოფლიო დონისაა. მართალია, კიდევ არსებობენ სახელმწიფოები, რომლებშიც ამ წესების შესრულება უფრო მეტად მისწრაფებაა, ვიდრე ფაქტი, მაგრამ მიუხედავად ამისა, მინიმალური სტანდარტული წესები კვლავ მნიშვნელოვან ზეგავლენას ახდენს თავისუფლების აღკვეთის დანესებულებების ჰუმანურ და სამართლიან ადმინისტრირებაზე.⁴³⁸

436 General Comment NO. 10 (2007) Children's rights in juvenile justice, COMMITTEE ON THE RIGHTS OF THE CHILD Forty-fourth session Geneva, 15 January-2 February 2007, page 23-24, AT http://www2.ohchr.org/english/bodies/crc/docs/GC10_en.doc

437 მიღებულია გაეროს გენერალური ასამბლეის პირველ კონგრესზე დანაშაულის თავიდან აცილებისა და სამართალდამრღვევთა მოპყრობის შესახებ, რომელიც ჩატარდა ჟენევაში 1955 წელს და რომელიც დამტკიცდა ეკონომიკური და სოციალური საბჭოს 1957 წლის 31 ივლისის 663 ჩ (XXIV) და 1977 წლის 13 მაისის 2076 (LXII) რეზოლუციებით.

438 მიქანაძე გ., გვ. 7.

პატიმრებთან მოპყრობის გაეროს მინიმალური წესები სტანდარტულია და მასთან დაკავშირებული რეკომენდაციები, რამდენადაც მიზანშეწონილია, გამოიყენება თავისუფლების აღკვეთის დაწესებულებაში განთავსებული არასრულწლოვანი სამართალდამრღვევების, მათ შორის წინასწარ პატიმრობაში მყოფ პირთა, მიმართაც.

პატიმრებთან მოპყრობის გაეროს მინიმალური სტანდარტული წესები განამტკიცებს თავისუფლების აღკვეთის დაწესებულებაში მოთავსებული პატიმრების, მათ შორის არასრულწლოვანი პატიმრების, დაცვის მექანიზმებს და განსაზღვრავს იმ ძირითად პრინციპებს, რომელთა მეშვეობითაც თავისუფლება აღკვეთილ პირთათვის უნდა მოხდეს ჯანსაღი გარემოსა და ცხოვრების ნორმალური პირობების შექმნა დაწესებულების ფარგლებში.

პატიმრებთან მოპყრობის გაეროს მინიმალური სტანდარტული წესების მე-5 წესი მიუთითებს, რომ, მართალია, მინიმალური სტანდარტული წესები არ განიხილავს ბავშვთა და არასრულწლოვანთა დაწესებულების მართვის პრობლემას, მაგრამ ის შეიძლება გამოყენებულ იქნეს მსგავს დაწესებულებებშიც.⁴³⁹

წესებში ხაზგასმულია, რომ თავისუფლების აღკვეთის საბოლოო მიზანი საზოგადოების უსაფრთხოების დაცვაა (წესი 58). თუმცა ეს იმას არ ნიშნავს, რომ საზოგადოების გათავისუფლება დამნაშავეებისგან შესაძლებელია მხოლოდ თავისუფლების აღკვეთით. მრავალრიცხოვანმა გამოკვლევებმა დაადასტურა, რომ თავისუფლების აღკვეთა არც ისე დიდ გავლენას ახდენს საზოგადოებაში დანაშაულის შემცირებაზე. ამდენად, წესებში სამართლიანად არის აღნიშნული, რომ დამნაშავის თავისუფლების შეზღუდვის დაწესებულებაში მოთავსება არის უკიდურესი ზომა, რომელსაც უნდა მივმართოთ მხოლოდ და მხოლოდ მაშინ, როდესაც საზოგადოების უსაფრთხოებას სერიოზული საშიშროება ემუქრება. ამ შემთხვევაშიც კი, თავისუფლების აღკვეთის დაწესებულების ადმინისტრაცია და პერსონალი ვალდებული არიან ყველაფერი იღონონ იმისათვის, რომ უზრუნველყონ საზოგადოებრივი უსაფრთხოება მომავალში, მას შემდეგ, რაც პატიმარი მოიხდის სასჯელს და გათავისუფლდება დაწესებულებიდან.⁴⁴⁰

პატიმრებთან მოპყრობის მინიმალურ სტანდარტულ წესებში ჩამოყალიბებული პრინციპების გამოყენება უნდა მოხდეს იმგვარად, რომ პასუხობდეს არასრულწლოვანთა განსხვავებულ მოთხოვნებს, რაც დამახასიათებელია მათი ასაკის, სქესისა და პიროვნებისათვის.

როდესაც მიმდინარეობდა მინიმალური სტანდარტული წესების შედგენა, ტერმინი „მოპყრობა“ გულისხმობდა საქმიანობას, რომელიც პატიმრის გამოსწორებას ისახავს მიზნად; ამ მიზეზით, იგი ძირითადად გამოიყენებოდა იმ პირთა მიმართ, რომელთაც მისჯილი ჰქონდათ თავისუფლების აღკვეთა სისხლის სამართლის დანაშაულის ბრალდების საფუძველზე. ბოლო დროს პატიმრებთან მოპყრობის კონცეფცია გადაისინჯა. ამგვარი გადაფასების საფუძველს თვით მინიმალური სტანდარტული წესები იძლევა: წინასწარ შენიშვნებში განმარტებულია, რომ მინიმალური სტანდარტული წესები „მოიცავს მოქმედების იმ არეალს, რომელშიც ადამიანის აზრი მუდმივად წინ მიისწრაფვის“ (წესი 3).

დრო გადის და ის მოსაზრება, რომ გამოსასწორებელ დაწესებულებებს შესწევთ დამნაშავეთა გამოსწორების უნარი, შეიცვალა თავისუფლების აღკვეთის დაწესებულებებში თავისუფლება აღკვეთილ პირთა მიმართ ზემოქმედების შესაძლებლობის შესახებ უფრო რეალისტური წარმოდგენით. ახლა ყურადღება გამახვილდა თავისუფლება აღკვეთილ პირთა (მათი სტატუსის მიუხედავად) დახმარებაზე, მათი პირადი პოტენციალის განვითარებასა და საზოგადოებაში უმტკივნეულო დაბრუნების უზრუნველყოფაზე. ეს მსჯელობა ემყარება იდეას იმის შესახებ, რომ დღევანდელი პატიმარი ხვალ უკვე თავისუფალი მოქალაქე იქნება. როგორც საზოგადოების, ისე თავისუფლება აღკვეთილ პირის სურვილია, დაწესებულება-

440 იქვე, გვ. 28-29.

ში ჰუმანური მოპყრობის მეშვეობით ხელი შეუწყონ პატიმარს, დაუბრუნდეს ნორმალურ ცხოვრებას.

მინიმალური სტანდარტული წესები იქმნებოდა მაშინ, როდესაც თავისუფლებააღკვეთილ პირთა გამოსწორება და თავისუფლების აღკვეთის დაწესებულებაში მათი საიმედოდ იზოლირება განიხილებოდა, როგორც დიამეტრულად საპირისპირო მოვლენები. მინიმალური სტანდარტული წესები იშვიათად მიმართავს თავისუფლებააღკვეთილ პირთა დაწესებულებაში ყოფნასთან დაკავშირებულ უსაფრთხოების საკითხებს, თუმცა ეს უდავოდ წარმოადგენს თავისუფლების აღკვეთის დაწესებულების მთავარ ფუნქციას. მინიმალურ სტანდარტულ წესებში საიმედოდ დაცვა განიხილება როგორც თავისუფლებააღკვეთილ პირთა გამოსწორების შესაძლებლობის შემზღუდავი ფაქტორი. იმ დროს, როდესაც იქმნებოდა მინიმალური სტანდარტული წესები, პატიმრობის დინამიკური რეჟიმის კონცეფცია არ იყო აღიარებული. ამის ნაცვლად, არსებობდა დაწესებულების ხელმძღვანელობისა და პერსონალის მხრიდან თავისუფლებააღკვეთილ პირებზე ზრუნვისა და დაწესებულებაში მათი საიმედოდ იზოლირების უზრუნველყოფის ცალმხრივი ვალდებულება. მათი მოვალეობა იყო როგორც თავისუფლებააღკვეთილ პირთა გამოსწორება, ისე მათი თავისუფლების აღკვეთის დაწესებულებაში ყოფნის საიმედოდ რეჟიმის უზრუნველყოფა. დღესდღეობით, მძიმე და ხანგრძლივი გამოცდილების საფუძველზე, შეიძლება დაბეჭდითით ითქვას, რომ თავისუფლებააღკვეთილ პირთა გამოსწორება არ არის მხოლოდ დაწესებულების პერსონალის საქმე. გამოსწორება არ შეიძლება იყოს წარმატებული, თუ მასში არ მონაწილეობს თვითონ თავისუფლებააღკვეთილი პირი. ამ დასაბუთებას ასახავს ტერმინები: „დახმარება“ და „თვითდახმარება“.

საკოველთაოდ ცნობილია, რომ თავისუფლების აღკვეთის დაწესებულების წარმატებით ფუნქციონირება მხოლოდ თავისუფლებააღკვეთილ პირთა ხელშეწყობით არის შესაძლებელი. გარეშე უსაფრთხოება (როდესაც აღკვეთილია თავისუფლების აღკვეთის დაწესებულებიდან გაქცევა) და შიდა უსაფრთხოება (როდესაც თავისუფლების აღკვეთის დაწესებულებაში დაცულია წესრიგი) ყველაზე ადვილად მაშინ მიიღწევა, როდესაც თავისუფლებააღკვეთილ პირებსა და დაწესებულების პერსონალს შორის მყარდება კარგი ურთიერთობა. სწორედ ამაში მდგომარეობს საიმედოდ დინამიკური რეჟიმის არსი: დაწესებულებაში თავისუფლებააღკვეთილ პირთა ყოფნის პირობები დამოკიდებულია მათ მიმართ ჰუმანურ მოპყრობაზე და კარგ ურთიერთდამოკიდებულებაზე.

თავისუფლებააღკვეთილ პირთათვის პირველხარისხოვანი მნიშვნელობა აქვს მათთვის განკუთვნილ პროგრამებს. რესურსების სიმცირე ვერ გაამართლებს პროგრამების არარსებობას.

რეციდივის რისკის შემცირება შესაძლებელია, თუ დავეხმარებით თავისუფლებააღკვეთილ პირს, ჩამოყალიბდეს პასუხისმგებლობის გრძნობის მქონე ზრდასრულ პიროვნებად. ამისათვის აუცილებელია თავისუფლებააღკვეთილ პირებთან ჰუმანური მოპყრობა, რაც გულისხმობს მათი უფლებების პატივისცემას, მათ წინაშე წამოჭრილი ალტერნატივისა და მისი მოსალოდნელი შედეგების განმარტებას, აგრეთვე მათ დახმარებას თვითსრულყოფის პროცესში.

სახელმძღვანელო პრინციპები ორიენტირებული უნდა იყოს პიროვნებაზე და არა თავისუფლების აღკვეთის დაწესებულებაზე.

მინიმალურ სტანდარტულ წესებში მოცემულია თავისუფლებააღკვეთილ პირებთან მოპყრობის შინაარსი, რომელიც ემყარება მინიმალური სტანდარტული წესების მეორე ნაწილის შესავალში აღწერილ ზოგიერთ სახელმძღვანელო პრინციპს (წესები 56-დან 64-მდე). ეს პრინციპები მოიცავს თავისუფლების აღკვეთის დაწესებულების უსაფრთხოების, თავისუფლებააღკვეთილ პირთა კლასიფიკაციისა და გათავისუფლების შემდეგ მათთან მოპყრობის საკითხებს. პრინციპები გულისხმობს:

- პატიმრობისთვის დამახასიათებელი განსაცდელის მინიმუმამდე დაყვანას;
- თავისუფლების აღკვეთის დაწესებულებაში ცხოვრების ნორმალიზებას;
- პატიმართა წახალისებას გათავისუფლების შემდეგ კანონმორჩილი და მატერიალურად დამოუკიდებელი ცხოვრებისათვის;
- ინდივიდუალური საჭიროებების შესაბამისი დახმარების უზრუნველყოფას;
- საზოგადოებაში თანდათანობითი დაბრუნების პროცესის შემსუბუქებას;
- ყურადღების გამახვილებას იმაზე, რომ თავისუფლებააღკვეთილი პირები საზოგადოების შემადგენელ ნაწილს წარმოადგენენ.

გარდა ამისა, პროგრამები ემყარება მინიმალური სტანდარტული წესების შესავალ ნაწილში ჩამოყალიბებულ ძირითად პრინციპებს, მათ შორის დისკრიმინაციის არარსებობის პრინციპს. ეს იმას ნიშნავს, რომ უთანასწორობის ლიკვიდაციისათვის აუცილებელია აღნიშნული სპეციალური პროგრამების გამოყენება.

ამ პრინციპების განხორციელებაში ძირითად როლს თავისუფლების აღკვეთის დაწესებულებები ასრულებენ. სახელმწიფო უნდა ახორციელებდეს განათლების პროგრამებს და ხელს უწყობდეს მოსახლეობასა და საზოგადოებრივ ორგანიზაციებს ამ პრინციპების რეალიზაციაში.

ქვემოთ მოყვანილ სახელმძღვანელო პრინციპებში ასახულია ის სულისკვეთება, რომლითაც უნდა მიმდინარეობდეს თავისუფლების აღკვეთის დაწესებულებების ხელმძღვანელობა და ხორციელდებოდეს ის მიზნები, რომლებსაც ემსახურებიან ეს დაწესებულებები.

თავისუფლების აღკვეთა და სხვა ზომები, რომლებიც გარე სამყაროსაგან იზოლირებულ პირობებში აქცევს სამართალდამრღვევს, განსაცდელში აგდებს მას, თუნდაც იმიტომ, რომ ართმევს თვითგამორკვევის უფლებას. ამიტომ თავისუფლების აღკვეთის დაწესებულებამ არ უნდა გაამწვავოს აღნიშნული მდგომარეობიდან გამომდინარე განსაცდელი, გარდა იმ შემთხვევებისა, როდესაც სეგრეგაცია გამართლებულია, ან თუ ამას დისციპლინის დაცვის აუცილებლობა მოითხოვს.⁴⁴¹

თავისუფლების აღკვეთის მიზანი და გამართლება, საბოლოო ჯამში, მდგომარეობს საზოგადოების დაცვისა და საზოგადოებისათვის საშიში დანაშაულობების აღკვეთის აუცილებლობაში. ამ მიზნის მიღწევა შესაძლებელია მხოლოდ იმ შემთხვევაში, თუ თავისუფლების აღკვეთის ვადის მოხდისა და საზოგადოებაში ნორმალურ ცხოვრებასთან დაბრუნების შემდეგ მსჯავრდებული მომზადებული იქნება კანონმორჩილი და დამოუკიდებელი ცხოვრებისათვის.⁴⁴² ამისათვის დაწესებულებამ უნდა გაითვალისწინოს თითოეული თავისუფლებააღკვეთილი პირის მოთხოვნილებები და გამოიყენოს მის ხელთ არსებული გამოსასწორებელი, აღმზრდელი, მორალური, სულიერი და სხვა დამხმარე საშუალებები.⁴⁴³

მინიმალურ სტანდარტულ წესებში აღწერილ თავისუფლებააღკვეთილ პირთათვის დახმარების აღმოჩენის ფართო სპექტრში მთავარი ადგილი ეთმობა გამოსასწორებელი საშუალებების ეთიკურ ასპექტებს. დღესდღეობით კარგად არის გააზრებული ის ფაქტი, რომ რეალური ცვლილებები და პიროვნების თვითგანვითარება უფრო მეტად შესაძლებელია არჩევანის არსებობის შემთხვევაში. თუმცა მხედველობიდან არ უნდა გამოგვრჩეს ისიც, რომ გამოსწორებისაკენ მისწრაფებამ შეიძლება მიგვიყვანოს იძულებამდე, განსაკუთრებით თავისუფლების აღკვეთის დაწესებულებებში, რომლებიც თავისი არსით იძულებითია.⁴⁴⁴

441 წესი 57.

442 წესი 58.

443 წესი 59.

444 „პატიმრობის საერთაშორისო სტანდარტები – პრაქტიკული სახელმძღვანელო პატიმრობის საერთაშორისო წესების ეფექტური გამოყენებისათვის”, გვ. 134.

თავისუფლების აღკვეთის დაწესებულებაში არსებული რეჟიმი მიზნად უნდა ისახავდეს დაწესებულებასა და თავისუფალ ცხოვრებას შორის არსებული განსხვავების მინიმუმამდე დაყვანას. ეს განსხვავება თრგუნავს თავისუფლებააღკვეთილ პირში პასუხისმგებლობის გრძნობასა და ადამიანური ღირსების შეგრძნებას. სასურველია, რომ სასჯელის ვადის დასრულებამდე მიღებულ იქნეს ზომები თავისუფლებააღკვეთილი პირის თანდათანობითი დაბრუნებისათვის საზოგადოებაში. ამ მიზნის მიღწევა შესაძლებელია გათავისუფლების პირს მყოფი თავისუფლებააღკვეთილი არასრულწლოვნებისათვის განსაკუთრებული რეჟიმის შემოღებით თვით დაწესებულებაში ან რომელიმე სხვა დაწესებულებაში ან მისი თავდებით გათავისუფლებით. უკანასკნელ შემთხვევაში თავისუფლებააღკვეთილი პირი რჩება ზედამხედველობის ქვეშ იმ პირობით, რომ ეს ზედამხედველობა არ ეკისრება პოლიციას და, გარდა ამისა, თან ახლავს ეფექტური სოციალური დახმარება. 445

თავისუფლებააღკვეთილ პირებთან მოპყრობისას ხაზი უნდა გაესვას არა საზოგადოებიდან მათ გარიყვას, არამედ იმ გარემოებას, რომ ისინი კვლავაც საზოგადოების ნევრებად რჩებიან. ამდენად, საჭიროა დაწესებულების პერსონალთან თანამშრომლობისათვის მოზიდულ იქნეს სხვადასხვა საზოგადოებრივი ორგანიზაცია საზოგადოებაში თავისუფლებააღკვეთილი პირის დაბრუნების მიზნით. ყველა დაწესებულებაში უნდა იყოს სოციალური მუშაკი, რომელიც იზრუნებს თავისუფლებააღკვეთილ პირსა და მის ოჯახს შორის სასურველი ურთიერთობის დამყარებაზე და რომელსაც ექნება უნარი, საზოგადოებრივი ორგანიზაციების დახმარებით სარგებლობა მოუტანოს თავისუფლებააღკვეთილ პირს.

უკანასკნელ წლებში განსაკუთრებით დამკვიდრდა აზრი იმის შესახებ, რომ თავისუფლების აღკვეთის დაწესებულებებში ცხოვრების პირობები მაქსიმალურად უნდა მიუახლოვდეს თავისუფალ ადამიანთა ცხოვრების პირობებს. პატიმრობასთან დაკავშირებული შეზღუდვების გამკაცრება არა მხოლოდ გაუმართლებელია, არამედ ამცირებს გათავისუფლების შემდეგ თავისუფლებააღკვეთილი პირის ნორმალურ ცხოვრებაში დაბრუნების შანსებს. აქედან გამომდინარე, საზოგადოებისათვის იზრდება რისკი, რადგან ყოფილი პატიმარი უბრუნდება დანაშაულებრივ ცხოვრებას, რომელიც, მისი აზრით, გადარჩენის ერთადერთი გზაა.

თავისუფლების აღკვეთის დაწესებულება თავისი არსით არ წარმოადგენს ნორმალური ცხოვრების ადგილს. ამგვარ დაწესებულებაში კომფორტული პირობების შექმნის მცდელობა ვერასოდეს აანაზღაურებს საზოგადოებაში ნორმალური ცხოვრების დანაკარგს, თუმცა მას შეუძლია შეამსუბუქოს პატიმრობით გამოწვეული მარტოობის გრძნობა. თავისუფლების აღკვეთის დაწესებულებაში ნორმალური ცხოვრების ერთ-ერთი შემადგენელი ნაწილია თავისუფლებააღკვეთილი პირების გარე სამყაროსთან კავშირის შენარჩუნება, აგრეთვე საკუთარი ტანსაცმლის ჩაცმისა თუ თავიანთი სათავსოების დალაგების ან საჭმლის მომზადების უფლების მიცემა მათთვის. ამგვარი საქმიანობის შესაძლებლობის უზრუნველყოფა რამდენიმე მიზანს ემსახურება. თავისუფლების აღკვეთის დაწესებულებასა და მის ფარგლებს გარეთ ცხოვრების პირობებს შორის განსხვავების შემცირება აძლიერებს თავისუფლებააღკვეთილი პირების დამოუკიდებლობისა და პასუხისმგებლობის გრძნობას, აძლევს მათ საშუალებას, შეინარჩუნონ ძირითადი პრაქტიკული ჩვევები და ამცირებს მათ დამოკიდებულებას თავისუფლების აღკვეთის დაწესებულების ადმინისტრაციაზე.

თუმცა თავისუფლების აღკვეთის დაწესებულების ადმინისტრაციამ ამით არ უნდა გაამართლოს თავისი უმოქმედობა, მაშინ როდესაც თავისუფლებააღკვეთილ პირებს არ შესწევთ საკუთარ თავზე ზრუნვის უნარი. მაგალითად, თუ თავისუფლებააღკვეთილ პირს არ გააჩნია შესაფერისი ტანსაცმელი, დაწესებულების ადმინისტრაცია ვალდებულია თვითონ უზრუნველყოს იგი სამოსით, თავისუფლებააღკვეთილი პირი კი პასუხისმგებელია საკუთარი ტანსაცმელი სუფთად შეინახოს ადმინისტრაციის მიერ გამოყოფილი საშუალებებით.

მინიმალური სტანდარტული წესები აღიარებს, რომ გარე სამყაროსთან კავშირი თავისუფლების აღკვეთის დაწესებულებაში ცხოვრების ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი ნაწილია და წარმოადგენს საზოგადოებაში თავისუფლებააღკვეთილი პირის დაბრუნებისათვის გათვალისწინებული პროგრამების საფუძველს. ამგვარი პროგრამების დაწყება თავისუფლების აღკვეთის დაწესებულებაში სასჯელის მოხდის ვადის ბოლო პერიოდში უკვე დაგვიანებულია. ასეთი კავშირის შესაძლებლობა თავისუფლებააღკვეთილ პირს უნდა ჰქონდეს თავისუფლების აღკვეთის დასაწყისიდანვე.

გაეროს მინიმალური წესებით განსაზღვრული პრინციპების ცხოვრებაში დანერგვა მოითხოვს თავისუფლებააღკვეთილ პირებთან ინდივიდუალურ მიდგომას და აქედან გამომდინარე, მათი ჯგუფებად კლასიფიცირების მოქნილი სისტემის არსებობას. ამდენად, სასურველია, რომ ამგვარი ჯგუფები განთავსდნენ ცალ-ცალკე დაწესებულებებში თითოეულ ჯგუფთან სათანადო მუშაობის საწარმოებლად.

აუცილებელი არ არის თავისუფლების აღკვეთის დაწესებულებებში უსაფრთხოების ერთნაირი ზომების მიღება ყველა ჯგუფისათვის. უფრო მეტიც, სასურველია ამ ზომების სიმკაცრის გრადაცია ჯგუფების მიხედვით. თავისუფლებააღკვეთილი პირების გამოსწორების ყველაზე სასურველი პირობები არსებობს ღია ტიპის დაწესებულებებში, სადაც გაქცევის თავიდან ასაცილებლად განსაკუთრებული აქცენტი კეთდება არა ფიზიკურ საშუალებებზე, არამედ თვითდისციპლინაზე.

სასურველია, დაწესებულებაში განთავსდეს იმდენი თავისუფლებააღკვეთილი პირი, რომ შესაძლებელი იყოს მათთან ინდივიდუალური მიდგომა. ზოგიერთ ქვეყანაში ითვლება, რომ ამგვარი დაწესებულებების კონტინგენტის რაოდენობა არ უნდა აღემატებოდეს 500 თავისუფლებააღკვეთილ პირს. ღია ტიპის დაწესებულებებში უნდა განთავსდეს, რაც შეიძლება, ცოტა ადამიანი. მეორე მხრივ, თავისუფლების აღკვეთის დაწესებულების ფართობი საკმარისად დიდი უნდა იყოს იმისათვის, რომ იქ უზრუნველყოფილ იქნეს სათანადო შესაძლებლობები და მომსახურება.

მინიმალური სტანდარტული წესები ეხება რეჟიმის მოთხოვნებსა და თავისუფლებააღკვეთილ პირთა გამოსწორების ამოცანას შორის არსებულ კავშირს, მათი გადანაწილების იდეას, რომელიც ითვალისწინებს კონტინგენტის ზედმიწევნით ყურადღებთან შეფასებას.

მოქნილ კლასიფიკაციაზე დამყარებული ინდივიდუალური მიდგომა სხვადასხვა პროგრამის განხორციელებას გულისხმობს. ეს პროგრამები გათვლილია თავისუფლებააღკვეთილ პირთა სხვადასხვა ჯგუფზე. რაც უფრო მრავალფეროვანია პროგრამები, მით უფრო მეტი გამოცდილება მოეთხოვება თავისუფლებააღკვეთილ პირებთან მომუშავე პერსონალს. ამას დიდი მნიშვნელობა აქვს დაწესებულების ტიპისა და თავისუფლებააღკვეთილ პირთა ჯგუფების მიხედვით დაწესებულების პერსონალის დიფერენცირებული შერჩევისა და მომზადებისათვის.

მინიმალური სტანდარტული წესები გვთავაზობს თავისუფლებააღკვეთილ პირთა სხვადასხვა კატეგორიის განცალკევებას სხვადასხვა დაწესებულებაში ან მათ ქვედანაყოფებში, როგორც თავისუფლებააღკვეთილ პირებზე ზემოქმედების, მათი თავისუფლების აღკვეთის დაწესებულებაში ყოფნის რეჟიმისა და უსაფრთხოების უზრუნველყოფასთან დაბალანსებული მიდგომის საშუალებას. თავისუფლებააღკვეთილ პირთა სხვადასხვა ჯგუფისათვის განსხვავებული რეჟიმების კონცეფცია დამკვიდრებულია ცხოვრებაში.

ტრადიციულად, თავისუფლების აღკვეთის სხვადასხვა რეჟიმი ნიშნავს დაწესებულებების კატეგორიების მიხედვით დაყოფას. პრაქტიკულად შესაძლებელია, რომ ერთი დაწესებულების შიგნით არსებობდეს სხვადასხვა რეჟიმის ქვედანაყოფები. თავისუფლების აღკვეთის რეჟიმი – ეს არ არის უბრალოდ უსაფრთხოება დაწესებულების გარე საზღვრების ფარგლებში, იგი მოიცავს თავისუფლებააღკვეთილ პირთა გადაადგილების თავისუფლების

დონესაც.

იმ შემთხვევაშიც კი, თუ ეკონომიკური მიზეზებით შეუძლებელია ცალკეული ღია ტიპის დაწესებულებების შექმნა, პრაქტიკულად შეუძლებელი უნდა იყოს დახურული დაწესებულების ფარგლებში მეტი თავისუფლების პირობების არსებობა, თავისუფლებააღკვეთილ პირთა გარკვეული ჯგუფებისთვის უფრო თავისუფალი გადაადგილების უფლების მინიჭება.

დაწესებულებებში ისეთი ცალკეული ქვედანაყოფების არსებობა, რომლებიც გათვალისწინებულია განსხვავებული მიდგომისათვის თავისუფლებააღკვეთილ პირებთან მათ გამოსასწორებლად, შეიძლება უფრო ეკონომიკური საფუძველი იყოს ინდივიდუალური მიდგომის განხორციელებისათვის. მცირე ზომის ქვედანაყოფების არსებობა იძლევა იმის საშუალებას, რომ პერსონალმა ინდივიდუალურად იმუშაოს თითოეულ თავისუფლებააღკვეთილ პირთან, განსაკუთრებით, თუ ქვედანაყოფის შტატი შერჩეულია გუნდური პრინციპით და მომზადებულია თავისუფლებააღკვეთილ პირთა გარკვეულ ჯგუფთან სამუშაოდ.

მინიმალური სტანდარტული წესები ასახავს წინააღმდეგობას ეკონომიკურ მოთხოვნებსა და ინდივიდუალურ მიდგომას შორის. დიდი დაწესებულების ფარგლებში პრაქტიკულად შესაძლებელია ძვირადღირებულ დანადგარებზე დანახარჯების მინიმუმამდე შემცირება და მათი მაქსიმალური გამოყენება. თუმცა გამოცდილება გვიჩვენებს, რომ ნაკლები კომფორტის მიუხედავად, თავისუფლებააღკვეთილი პირები უფრო მცირე ზომის დაწესებულებას ანიჭებენ უპირატესობას, რადგან იქ უფრო დამოუკიდებელ პიროვნებად გრძნობენ თავს.

მინიმალური სტანდარტული წესები, არც ისე დეტალურად, მაგრამ მაინც განიხილავს ყოფაქცევისა და დანაშაულის პროფილაქტიკის პროგრამებს. ისეთი პროგრამები, როგორებიცაა თვითკონტროლის სწავლება და „არას“ თქმის უნარის გამომუშავება, თავისუფლებააღკვეთილ პირს დაეხმარება გააცნობიეროს და შეცვალოს ყოფაქცევა, თავისი წვლილი შეიტანოს რეაბილიტაციის პროცესში. სპეციალური პროგრამები საჭიროა უფრო რთული ამოცანების გადასაჭრელად, მაგალითად ისეთის, როგორიცაა სექსუალური დანაშაული; აქ აუცილებელია კომპლექსური მიდგომა, რომელიც ითვალისწინებს სხვადასხვა სფეროს სპეციალისტების მონაწილეობას.

ბევრ სისტემაში, ისევე როგორც თვით საზოგადოებაში, ნარკოტიკების, ალკოჰოლისა და თამბაქოს მიმართ დამოკიდებულება ქმნის ყოფაქცევასა და ჯანმრთელობასთან დაკავშირებულ პრობლემებს. თავისუფლების აღკვეთის დაწესებულებების ადმინისტრაციის წინაშე დგას ამოცანა, რომელიც ითვალისწინებს არა მხოლოდ ნარკოტიკული საშუალების დაწესებულებაში მიწოდებისათვის დაგეგმილი გზის გადაკეტვას, არამედ ნარკოტიკების მიმართ დადებითი დამოკიდებულების წინააღმდეგ ბრძოლასაც.

დეტოქსიკაციის მიზნით და მავნე ზემოქმედების შესამცირებლად აუცილებელია შემუშავდეს ჰუმანური და გრძელვადიანი პროგრამები, რომლებიც მოიცავენ პროფილაქტიკის სამედიცინო და სოციალურ ასპექტებსაც. სქესობრივი, კულტურული და ასაკობრივი მახასიათებლების გათვალისწინებით, ჯანმრთელობის დაცვის სფეროში განათლება და რისკის თავიდან აცილება ყველა თავისუფლებააღკვეთილი პირისათვის განკუთვნილი პროგრამების ნაწილი უნდა იყოს. თავისუფლებააღკვეთილი პირები წარმოადგენენ პოტენციური რისკის ჯგუფს, ნარკოტიკების მოხმარებისა და სქესობრივი გზით გადადები დაავადებების (როგორიცაა შიდსი) თვალსაზრისით. თავისუფლებააღკვეთილ პირთა უმრავლესობას დაწესებულების ფარგლებს გარეთ ან უმნიშვნელო ჰიგიენური განათლება აქვს მიღებული ან საერთოდ არაფერი იცის ამ სფეროში. თავისუფლების აღკვეთის დაწესებულებები უნდა ახორციელებდნენ პროგრამებს, რომლებიც მიზნად ისახავს როგორც თავისუფლებააღკვეთილ პირთათვის, ისე მთელი საზოგადოებისათვის ჯანმრთელობის შენარჩუნებას.

პროფილაქტიკური პროგრამები უმეტესწილად ემყარება ინფორმირებასა და ნახალისეობას; გამოცდილება გვიჩვენებს, რომ ამ პროგრამების ეფექტური შესრულების აუცილებელი პირობაა მათში თავისუფლებააღკვეთილ პირთა ნებაყოფლობითი მონაწილეობა.

პერსონალის მომზადება კონსულტაციებისა და შეფასებისთვის დაგვეხმარება თავისუფლებააღკვეთილ პირთა ქცევის უფრო კვალიფიციურ შეფასებაში. ეს შეიძლება გაიგივდეს სხვადასხვა სპეციალობის წარმომადგენლებისაგან სპეციალური ჯგუფების შექმნასთან. ცალკეულ დაწესებულებებში, სადაც არ არის სპეციალისტების მიწვევის საშუალება, შეიძლება შეიქმნას ალტერნატიული ცენტრალიზებული ორგანო, რომელიც შეაფასებს თავისუფლებააღკვეთილ პირთა ქცევას და მიიღებს გადაწყვეტილებებს განაჩენის გამოტანის შემდეგ სასჯელის მოხდის კონკრეტული ადგილების შესახებ.

თავისუფლებააღკვეთილ პირთა შესახებ ინფორმაციის მუდმივი განახლების მოთხოვნა ნათლად ასახავს იმ ფაქტს, რომ დროთა განმავლობაში მათი მოთხოვნილებები იცვლება. ამ პროცესს თან სდევს თავისუფლებააღკვეთილი პირის ინდივიდუალურ განვითარებაში მომხდარ ცვლილებებზე მუდმივი რეაგირების აუცილებლობა. იმ შემთხვევაშიც კი, როდესაც საწყის შეფასებას ახორციელებს ცენტრალიზებული შემფასებელი ჯგუფი, პატიმრობისა და გამოსწორების პროცესის ეფექტური დაგეგმვა დამოკიდებულია ადგილობრივ პერსონალზე, რომელსაც საკმარისი გამოცდილება და ცოდნა აქვს იმისათვის, რომ გააუმჯობესოს და დახვეწოს თავისუფლებააღკვეთილ პირთა გამოსწორებისთვის მიმართული გეგმები. ეს გათვალისწინებულ უნდა იქნეს ადგილობრივი პერსონალის მომზადებისას.

დაგეგმვა უწყვეტი პროცესია, რომელიც იწყება თავისუფლებააღკვეთილ პირთა დაწესებულებაში შესვლისთანავე. მეთოდების გამომუშავების თვალსაზრისით, მნიშვნელოვანია ცალკეული პირის მიერ სასჯელის ვადის მოხდის დაგეგმვა იმ მომენტიდან, როდესაც იგი განაჩენის გამოტანის შემდეგ პირველად ხვდება თავისუფლების აღკვეთის დაწესებულებაში.

ყოველი პატიმრის მიღების შემდეგ, მისი ხასიათის შესწავლის საფუძველზე, უმოკლეს ვადაში უნდა შემუშავდეს მასთან მუშაობის პროგრამა, მისი ინდივიდუალური მოთხოვნილებებიდან, შესაძლებლობებიდან და მიდრეკილებებიდან გამომდინარე.

დაგეგმვის პროცესი მოიცავს თითოეული თავისუფლებააღკვეთილის, როგორც პიროვნების, შესწავლას. მინიმალური სტანდარტული წესები თავისუფლებააღკვეთილ პირს მოიაზრებს როგორც ამ პროცესის პასიურ მონაწილეს, მაგრამ გამოცდილება გვიჩვენებს, რომ სასჯელის მოხდის დაგეგმვა გაცილებით უფრო ეფექტურია, თუ თავისუფლებააღკვეთილი პირი აქტიურად არის ჩართული დაგეგმვის პროცესში.

მინიმალური სტანდარტული წესები ხაზს უსვამს იმ გარემოებას, რომ კლასიფიკაციის სისტემები: ა) იცავს თავისუფლებააღკვეთილ პირთა უფლებებს; ბ) იცავს თავისუფლებააღკვეთილ პირთა ჯგუფებს; გ) განსაზღვრავს აუცილებელი უსაფრთხოებისა და კონტროლის დონეს; დ) ინდივიდუალური მოთხოვნის შესაბამისად, უზრუნველყოფს საქმიანობის სხვადასხვა სახეს.

კლასიფიკაციის მიზნებია:

ა) თავისუფლებააღკვეთილი პირის განცალკევება იმათგან, ვინც თავისი დანაშაულებრივი წარსულით ან ცუდი თვისებებით უარყოფით გავლენას მოახდენს მასზე;

ბ) თავისუფლებააღკვეთილ პირთა კატეგორიებად დაყოფა, რაც გააადვილებს მათთან მუშაობას საზოგადოებაში მათი დაბრუნებისათვის მომზადების მიზნით.

შესაძლებლობის ფარგლებში, თავისუფლებააღკვეთილ პირთა სხვადასხვა კატეგორიასთან მუშაობა უნდა მიმდინარეობდეს განცალკევებით – სხვადასხვა დაწესებულებაში, ან ერთი დაწესებულების სხვადასხვა განყოფილებაში.

წესები გამოყოფს სხვადასხვა მიზეზს იმისა, თუ რატომ არის აუცილებელი კლასიფიკაცია და განცალკევებით მოთავსება. ეს მიზეზები შეიძლება დადებითიც იყოს და უარყოფითიც. უარყოფითი მიზეზები დაკავშირებულია კონტამინაციისა და რისკის შემცირების ტრადიციულ თეორიებთან. დადებითი მიზეზები ემყარება ინდივიდუალურ მოთხოვნილებებს რეაბილიტაციისა და თვითსრულყოფის თვალსაზრისით.

არსებობს გარკვეული წინააღმდეგობა დადებით და უარყოფით მიზეზებს შორის. კლასიფიკაციის გამოყენება ნიშნავს ამ პოტენციური წინააღმდეგობის განონასწორებას. რისკის თავიდან აცილების მიზნით, კლასიფიკაცია პრაქტიკაში წარმოადგენს პრიორიტეტულ ზომას დანესებულებისათვის. ამ ტენდენციის უკუქმედება გვევლინება პერსონალის მომზადების მთავარ ამოცანად: იგი ხაზს უსვამდეს თავისუფლებააღკვეთილ პირთა, როგორც ადამიანთა, მიმართ მოპყრობას. თავისუფლებააღკვეთილ პირებთან ურთიერთობის გამოცდილება წარმოადგენს საიმედო დაცვისა და კონტროლის მნიშვნელოვან მეთოდებს. მართლაც, პიროვნული ურთიერთობების დამყარების უნარი ხშირად თავიდან აგვაცილებს უსაფრთხოებისა და კონტროლის ტრადიციული ტექნიკის გამოყენების საჭიროებას, გარდა იმ განსაკუთრებული შემთხვევებისა, როდესაც ისინი გამოიყენება, როგორც უკიდურესი საშუალებანი.

მინიმალური სტანდარტული წესები მიუთითებს კლასიფიკაციისა და განცალკევებით მოთავსებას შორის არსებულ ურთიერთკავშირზე, რომლის მიზანია თავისუფლებააღკვეთილ პირთა კატეგორიებს შორის არსებული მნიშვნელოვანი განსხვავებების ხაზგასმა და თითოეულ თავისუფლებააღკვეთილ პირთან ინდივიდუალური მიდგომისათვის ამ განსხვავებების პრაქტიკული გამოყენების შესაძლებლობის გაზრდა.

პრაქტიკაში კლასიფიკაცია ყოველთვის არ ემთხვევა განცალკევებით განთავსებას; განცალკევებით განთავსება თავისუფლებააღკვეთილ პირებთან მუშაობის ძვირადღირებული მეთოდია. თავისუფლებააღკვეთილ პირთა გარკვეული კატეგორიების განცალკევებით მოთავსების პრინციპი შეიძლება მალე დაირღვეს (განსაკუთრებით გადატვირთულობის პრობლემის წინაშე მდგარ თავისუფლების აღკვეთის დანესებულებებში) და მათ შორის განსხვავება ნაიშალოს.

კლასიფიკაციის სისტემები ხშირად ხდება უსაფრთხოებისა და კონტროლის მოსაზრებებით განხორციელებული შეზღუდვების მიზეზი. კლასიფიკაციის გარეშე, დაცვა ძირითადად მიმართული იქნება იმ თავისუფლებააღკვეთილ პირებზე, რომლებსაც შეუძლიათ გაქცევის მოწყობა, ხოლო კონტროლის ღონისძიებები განხორციელდება მხოლოდ იმ თავისუფლებააღკვეთილ პირთა მიმართ, რომლებსაც შეუძლიათ უწესრიგობის პროვოცირება. ამან შეიძლება მიგვიყვანოს შეზღუდვების შემოღებამდე იმ ცალკეული თავისუფლებააღკვეთილი პირებისათვის, რომელთა მიმართაც ამის განხორციელება არავითარ აუცილებლობას არ წარმოადგენს. უხეში კლასიფიკაციისას ზოგიერთი თავისუფლებააღკვეთილი პირი შეიძლება ზედმეტად შეზღუდული აღმოჩნდეს, მაგრამ, ყოველ შემთხვევაში, მათი უმეტესობა არ მოხვდება განსაკუთრებით მკაცრი რეჟიმის პირობებში და მათ არ შეეხებათ ის შეზღუდვები, რომლებიც გამართლებულია მხოლოდ უმცირეს ნაწილთან მიმართებით.

უხეში კლასიფიკაციის ნაკლოვანებების ზედაპირულად აღქმა საჭირო არ არის. თავისუფლებააღკვეთილ პირებს, რომლებიც კლასიფიცირებული არიან როგორც „სახიფათო“, ნამდვილად გაუჭირდებათ ამ იარლიყით ცხოვრება, განსაკუთრებით იმ პირობებში, როდესაც მათთვის სასჯელის მოსახდელად გამოიყენება განსაკუთრებულად დაცული ბლოკები ან უსაფრთხოების გაძლიერებული რეჟიმის თავისუფლების აღკვეთის დანესებულებები. გადახედვა და გადაფასება მნიშვნელოვანი ფუნქციაა ადამიანთა კლასიფიკაციის ნებისმიერი სისტემისათვის, რომელიც ცდილობს უსაფრთხოების სისტემისა და რეაბილიტაციის პროცესის განონასწორებას. იგი უნდა ხორციელდებოდეს გონივრული თანმიმდევრობით, თითოეულ თავისუფლებააღკვეთილ პირთან ინდივიდუალური მიდგომის გათვალისწინებით.

გაეროს მინიმალური სტანდარტული წესები არასრულწლოვანთა მიმართ მართლმსაჯულების განხორციელების შესახებ (პეკინის წესები)

გაეროს სტანდარტული მინიმალური წესები არასრულწლოვანთა მიმართ მართლმსაჯულების განხორციელების თაობაზე მიღებულ იქნა გაეროს გენერალური ასამბლეის მიერ 1985 წლის 29 ნოემბერს.⁴⁴⁶

გაეროს მინიმალური სტანდარტული წესები არასრულწლოვანთა მიმართ მართლმსაჯულების განხორციელების თაობაზე არ განსაზღვრავს არც სისხლის სამართლის პასუხისმგებლობისა და არც სრულწლოვანების დადგომის ასაკს. ამასთან, წესები მიგვანიშნებს, რომ ყველაფერი უნდა გაკეთდეს, რათა არასრულწლოვანთა სისხლის სამართლის პასუხისგებაში მიცემის პრინციპები გავრცელდეს ახალგაზრდა სრულწლოვნებზეც.

გაეროს მინიმალური სტანდარტული წესები არასრულწლოვანთა მიმართ მართლმსაჯულების განხორციელების თაობაზე, ასევე გაეროს წესები თავისუფლებადაცვეთილ არასრულწლოვანთა დაცვის შესახებ ნათელყოფენ, რომ დაპატიმრებული არასრულწლოვნების მიმართ დამსჯელი საშუალებების გამოყენება, შეძლებისდაგვარად, მინიმუმამდე უნდა შემცირდეს. თუ ახალგაზრდისთვის თავისუფლების აღკვეთა გარდაუვალია, გამოსასწორებელ დაწესებულებაში არსებული ნეგატიური ასპექტებიც, შეძლებისდაგვარად, მინიმუმამდე უნდა შემცირდეს. არასრულწლოვნებს მაქსიმალურად უნდა შეუწყონ ხელი, რათა გამოსასწორებელი დაწესებულების დატოვების შემდეგ წარმატებით შეძლონ ცხოვრების გაგრძელება. მათ უნდა მიეცეთ შესაძლებლობა შეავსონ ხარვეზები საშუალო და პროფესიულ განათლებაში.

პროგრესული კრიმინოლოგია მხარს უჭერს პატიმრებთან არაინსტიტუციონალურ მოპყრობას, ინსტიტუციონალურთან შედარებით. დახურული ტიპის დაწესებულებაში განთავსებისას წარმატებები ან ვერ მიიღწევა, ან მათი რაოდენობა ძალიან უმნიშვნელოა, განსაკუთრებით არაინსტიტუციონალური მიდგომისას. ინსტიტუციონალიზებულ დაწესებულებაში მოთავსებულ პირზე არაპირდაპირი უარყოფითი გავლენის თავიდან აცილება ფაქტობრივად შეუძლებელია. ეს განსაკუთრებით ეხება არასრულწლოვნებს, რომლებიც უარყოფითი გავლენის მიმართ მოწყვლადები არიან. უფრო მეტიც, არა მარტო თავისუფლების შეზღუდვა, არამედ ჩვეული სოციალური გარემოსგან განცალკევება არასრულწლოვანთათვის ბევრად უფრო მწვავეა, ვიდრე სრულწლოვანთათვის, ვინაიდან ისინი განვითარების ადრეულ ეტაპზე იმყოფებიან. პეკინის წესების მე-19 წესის მიზანია არასრულწლოვნებთან დაკავშირებით ინსტიტუციონალიზაციის შეზღუდვა ორი მიმართულებით: რაოდენობრივად („უკიდურესი ზომა“) და დროში („მინიმალურად აუცილებელი დრო“). მე-19 წესი ასახავს გაეროს მეექვსე კონგრესის მე-4 რეზოლუციის ერთ-ერთ ძირითად სახელმძღვანელო პრინციპს – არ შეიძლება არასრულწლოვანი სამართალდამრღვევის დაპატიმრება, გარდა იმ შემთხვევებისა, როდესაც არ არსებობს სხვა შესაბამისი ღონისძიება. ამიტომაც წესი აკონკრეტებს, რომ, თუ არასრულწლოვანი დაპატიმრებულია, თავისუფლება უნდა შეიზღუდოს, შეძლებისდაგვარად, ნაკლებად სპეციალურ თავისუფლების აღკვეთის ადგილებში, სადაც მხედველობაშია მიღებული სამართალდამრღვევის, სამართალდარღვევისა და დაწესებულების განსხვავებანი. ფაქტობრივად, უპირატესობა უნდა მიენიჭოს „ღია ტიპის“ დაწესებულებებს „დახურული ტიპის“ დაწესებულებებთან შედარებით. უფრო მეტიც, თითოეული მათგანი გამოსასწორებელი ან საგანმანათლებლო ხასიათის უნდა იყოს და არა ციხის ტიპის.⁴⁴⁷

446 რეზოლუცია 40/33.442 წესი 58.

447 „ადამიანის უფლებები და სასჯელალსრულების დაწესებულებები – მართლმსაჯულების განხორციელებასთან დაკავშირებით ადამიანის უფლებათა საერთაშორისო სამართლებრივი აქტების კრებული“, გაეროს ადამიანის უფლებათა უმაღლესი კომისიის ოფისის გამოცემა, თბილისი, 2007 წ., გვ. 271-272.

გაეროს სახელმძღვანელო პრინციპები არასრულწლოვანთა მიერ ჩადენილ დანაშაულთან დაკავშირებით (რიადის სახელმძღვანელო პრინციპები)

არასრულწლოვანთა დანაშაულის აღკვეთა საზოგადოებაში დანაშაულის აღკვეთის მნიშვნელოვანი ნაწილია. კანონიერ, სოციალურად სასარგებლო საქმიანობაში ჩაბმით და საზოგადოების მიმართ ჰუმანური დამოკიდებულებით ახალგაზრდებს შეუძლიათ განვიტარონ არადანაშაულებრივი მიდგომები. არასრულწლოვანთა დანაშაულის აღკვეთა მთელი საზოგადოებისგან მოითხოვს მცდელობას, რათა უზრუნველყოფილ იქნეს მოზარდთა ჰარმონიული განვითარება, ბავშვობიდანვე მათი პიროვნებებზედ ჩამოყალიბების ხელშეწყობით.

აღნიშნული სულისკვეთება დაედო საფუძვლად 1990 წლის 14 დეკემბერს გაეროს გენერალური ასამბლეის მიერ მიღებულ სახელმძღვანელო პრინციპებს (რიადის პრინციპებს) არასრულწლოვანთა მიერ ჩადენილ დანაშაულთან დაკავშირებით.⁴⁴⁸

რიადის პრინციპებმა გაეროს წევრ სახელმწიფოებს დანაშაულის პროგრესულად პრევენციის პოლიტიკისა და შესაბამისი სისტემების შემუშავებისკენ მოუწოდა და მაგალითისთვის შემდეგი ქმედითი ღონისძიებების გატარება შესთავაზა:

ა) საგანმანათლებლო შესაძლებლობების უზრუნველყოფა, რამაც უნდა დააკმაყოფილოს ახალგაზრდების განსხვავებული საჭიროებანი და გამოყენებულ იქნეს ახალგაზრდების პირადი განვითარების მხარდასაჭერად, განსაკუთრებით აქცენტი უნდა გაკეთდეს იმ ახალგაზრდებზე, რომლებიც რისკის კატეგორიას განეკუთვნებიან, ან ემუქრებათ სოციალური საფრთხე და ესაჭიროებათ სპეციალური ზრუნვა ან დაცვა;

ბ) სპეციალური დოქტრინისა და მიდგომების შემუშავება დანაშაულის აღსაკვეთად, რაც უნდა განხორციელდეს საკანონმდებლო რეგულირებისა და აღსრულების კუთხით და რომლის მიზანსაც უნდა წარმოადგენდეს დანაშაულის ჩადენის მოტივაციის, საჭიროებების, შესაძლებლობების ან პირობების შესუსტება;

გ) იმის გათვალისწინება, რომ ახალგაზრდების ქმედება ან საქციელი, რომელიც არ შეესაბამება სოციალურ ნორმასა და ღირებულებას, ხშირად ახალგაზრდების განვითარებისა და ზრდის პროცესის ნაწილია და უმრავლესობას იგი თავისთავად უქრება სრულწლოვანების მიღწევისას;

დ) ცნობიერების ამაღლება ახალგაზრდებისათვის ისეთი დამლის დაჩნევასთან დაკავშირებით, როგორცაა „კანონის დამრღვევი“, „დამნაშავე“ და „პოტენციური დამნაშავე“, რაც ხშირ შემთხვევაში ხელს უწყობს ახალგაზრდების მიერ არასასურველი საქციელის განმეორებას.

რიადის სახელმძღვანელო პრინციპები ცალკე თავს უთმობს კანონმდებლობასა და არასრულწლოვანებთან დაკავშირებული მართლმსაჯულების განხორციელებას. აღნიშნული თავი ეხება ისეთ ფუძემდებლურ საკითხებს, როგორებიცაა კანონების მიღება და განხორციელება ყველა ახალგაზრდის უფლებების დასაცავად და კეთილდღეობის უზრუნველსაყოფად, აგრეთვე, მათ მიმართ ჩაგვრის, ძალადობის, ექსპლუატაციისა და დანაშაულებრივი საქმიანობის დაუშვებლობა და აკრძალვა. გამოკვეთილი ადგილი უჭირავს ომბუდსმენის ან მსგავსი დამოუკიდებელი ორგანოს შექმნის აუცილებლობას ახალგაზრდების უფლებების დაცვის განმტკიცების მიზნით. სახელმძღვანელო პრინციპები მიუთითებენ, რომ ორივე სქესის სამართალდამცავი პერსონალი ისე უნდა იყოს განვრთნილი, რომ ადეკვატურად დააკმაყოფილოს ახალგაზრდებისათვის დამახასიათებელი ყველა მოთხოვნილება; ისინი კარგად უნდა იცნობდნენ პროგრამებს, რომლებიც გამოიყენება დანაშაულის ჩამდენ ახალგაზრდებთან მიმართებით.

448 რეზოლუცია 45/112.

გაეროს წესები თავისუფლებააღკვეთილ არასრულწლოვანთა დაცვის შესახებ (ჰავანის წესები)

გენერალური ასამბლეის მიერ 1990 წლის 14 დეკემბრის 45/113 რეზოლუციით მიღებული გაერთიანებული ერების ორგანიზაციის წესები თავისუფლებააღკვეთილ არასრულწლოვანთა დაცვის შესახებ შეიქმნა მინიმალური სტანდარტის დასადგენად თავისუფლებააღკვეთილი არასრულწლოვნების დაცვისთვის, რომელიც სრულ ჰარმონიაში უნდა იყოს ადამიანის უფლებებსა და ძირითად თავისუფლებებთან დაკავების ნებისმიერი ფორმის სავალალო შედეგის განეიტრალებისა და საზოგადოებაში არასრულწლოვანთა ინტეგრაციის დაჩქარებისთვის. ამასთანავე, წინამდებარე წესების შექმნა მიზნად ისახავდა უფრო მოსახერხებელი სტანდარტების დადგენას და არასრულწლოვანთა მართლმსაჯულების სისტემის მართვაში მონაწილე პროფესიონალთა სახელმძღვანელო პრინციპებით უზრუნველყოფას.

გაერთიანებული ერების ორგანიზაციის წესები თავისუფლებააღკვეთილ არასრულწლოვანთა დასაცავად მოიცავს ყველა მოთხოვნას, განმტკიცებულთ პატიმრებთან მოპყრობის მინიმალურ სტანდარტულ წესებსა და სხვა აქტებში, რომლებიც სრულწლოვნებს ეხება. თუმცა თავისუფლებააღკვეთილ არასრულწლოვანთა დაცვის წესები უფრო მეტად ყურადღებას ამახვილებს ადამიანის უფლებათა დაცვის მხრივ მოპყრობის, განათლებისა და რეაბილიტაციის საკითხებზე, ისევე როგორც სტიგმატიზაციისაგან დაცვაზე.

როგორც ზოგადი მიმოხილვის ნაწილში აღვნიშნეთ, ჰავანის წესები არასრულწლოვნად აღიარებს 18 წლამდე ასაკის ნებისმიერ ადამიანს და იქვე მიუთითებს, რომ ასაკობრივი ზღვარი, რომლის ქვემოთაც დაუშვებელია ბავშვისთვის თავისუფლების აღკვეთა, დგინდება კანონით (იგულისხმება თითოეული ქვეყნის ეროვნული კანონმდებლობით).

სხვა საერთაშორისო დოკუმენტების მსგავსად, ჰავანის წესებიც ხაზგასმით აღნიშნავს, რომ არასრულწლოვნის თავისუფლების აღკვეთა უნდა იყოს უკანასკნელი ღონისძიება და გამოყენებულ უნდა იქნეს მაქსიმალურად მცირე დროით მხოლოდ გამონაკლის შემთხვევებში. სანქციის ვადა უნდა განსაზღვროს სასამართლომ, არასრულწლოვნის ვადამდე გათავისუფლების შესაძლებლობის გათვალისწინებით.

კანონის დარღვევაში ეჭვმიტანილ და მსჯავრდებულ არასრულწლოვნებთან მოპყრობა უნდა განსხვავდებოდეს იმავე მდგომარეობაში მყოფ ზრდასრულებთან მოპყრობისაგან. ამას აქვს შემდეგი საფუძვლები:

ა) მიიჩნევა, რომ ბავშვი ნაკლებად აგებს პასუხს თავის ქმედებაზე, მისი პასუხისმგებლობა იზრდება ასაკის მატებასთან ერთად;

ბ) ზრდასრულებთან შედარებით, ბავშვები, რომლებიც დანაშაულს ჩადიან, უფრო ადვილად ექვემდებარებიან გამოსწორებას და სწავლობენ ქცევის სხვაგვარ წესებს;

გ) ბავშვები და ახალგაზრდები, რომლებიც მოთავსებული არიან წინასწარი პატიმრობის საკნებსა და ციხეებში, დაუცველი არიან ძალადობისა და ცუდად მოპყრობისგან და ნაკლებად შეუძლიათ თავის დაცვა.

ჰავანის წესები ეფუძნება თანასწორობის პრინციპს, რაც გულისხმობს მათ გამოყენებას მიუკერძოებლად, მიუხედავად თავისუფლებააღკვეთილი არასრულწლოვნის რასისა, კანის ფერისა, სქესისა, ასაკისა, ენისა, რელიგიისა, ეროვნებისა, პოლიტიკური ან სხვა შეხედულებისა, კულტურული შეხედულებისა თუ ადათ-წესებისა, საკუთრებისა, დაბადებისა თუ ოჯახური სტატუსისა, ეთნიკური თუ სოციალური წარმომავლობისა და უნარშეზღუდულობისა.

გაერთიანებული ერების ორგანიზაციის წესები თავისუფლებააღკვეთილ არასრულწლოვანთა დასაცავად ცალკე თავს უთმობს პატიმრობაში ან წინასწარ პატიმრობაში მყოფ არასრულწლოვნებს და აღნიშნავს, რომ დაკავების ნაცვლად სასამართლო მაქსიმალურად

უნდა ეცადოს შეუფარდოს მათ აღკვეთის ალტერნატიული ღონისძიება. იმ შემთხვევაში, თუ სასამართლომ აღკვეთის სახით არასრულწლოვანს განუსაზღვრა პატიმრობა, სასამართლომ და საგამოძიებო ორგანოებმა პრიორიტეტულად, მაქსიმალურად სწრაფად უნდა განიხილონ მსგავსი საქმეები, რათა მინიმუმამდე დაიყვანონ არასრულწლოვნის პატიმრობის დაწესებულებაში ყოფნის პერიოდი. ამასთანავე დაცული უნდა იყოს სტანდარტი, რომლის მიხედვითაც, აკრძალულია წინასწარ პატიმრობაში მყოფი არასრულწლოვნების მსჯავრდებულებთან ერთად განთავსება.

ჰავანის წესები განსაზღვრავს სამ ძირითად წესს, რომლებიც სხვა სტანდარტულ წესებთან ერთად უნდა გამოიყენებოდეს პატიმრობაში ან წინასწარ პატიმრობაში მყოფ არასრულწლოვანთა მიმართ, კერძოდ:

ა) დამცველის ყოლისა და უფასო იურიდიული დახმარებით სარგებლობის უფლება, როდესაც ასეთი უფასო დახმარება ხელმისაწვდომია; ასევე უნდა ჰქონდეთ დამცველთან მუდმივად კონტაქტის შესაძლებლობა;

ბ) შეძლებისდაგვარად უზრუნველყოფილი უნდა იყვნენ შესაძლებლობით იმუშაონ შესაბამისი ანაზღაურების მიღებით და გააგრძელონ სწავლის მიღება ან ტრენინგები, მაგრამ ამას მოთხოვნის ფორმა არ უნდა ჰქონდეს. სამსახური, განათლების მიღება ან ტრენინგი არ შეიძლება გახდეს პატიმრობის გაგრძელების მიზეზი;

გ) უნდა მიიღონ ზომები თავისუფალი დროისა და გამაჯანსაღებელი საქმიანობის კუთხით, რაც უნდა შეესაბამებოდეს მართლმსაჯულების განხორციელების მიზნებს.

ჰავანის წესები ხაზგასმით აღნიშნავს, რომ ინფორმაცია თავისუფლების აღკვეთის დაწესებულებაში არასრულწლოვნის მიღების, მოთავსების, გადაყვანისა და გათავისუფლების შესახებ დაუყოვნებლივ უნდა ეცნობოთ მის მშობლებს, მეურვეებს და ახლო ნათესავებს.

არასრულწლოვნის მიღებიდან, რაც შეიძლება, მალე უნდა მოხდეს არასრულწლოვანთა პირადი მდგომარეობისა და გარემოებების შესახებ შესაბამისი ინფორმაციის დამუშავება, რაც საშუალებას მისცემს ადმინისტრაციას განსაზღვროს რა რისკის მატარებელია არასრულწლოვანი.

თავისუფლების აღკვეთის დაწესებულებაში მიღებისას, ყველა არასრულწლოვანს უნდა გადაეცეს დაწესებულების შინაგანანგის ასლი და მათი უფლებებისა და მოვალეობების შესახებ წერილობითი განმარტება მათთვის გასაგებ ენაზე, რაც, საჭიროების შემთხვევაში, ადმინისტრაციის მიერ თარჯიმნის დახმარების უზრუნველყოფასაც ითვალისწინებს.

ყველა არასრულწლოვანს უნდა განემარტოს თავისუფლების აღკვეთის დაწესებულების შიდა ორგანიზაციული წესები, მათთან ურთიერთობის მიზნები და მეთოდები, დისციპლინური მოთხოვნები და პროცედურები, ინფორმაციის მოპოვებისა და საჩივრების შედგენის სხვა ნებადართული მეთოდები და ისეთი საკითხები, რომელთა ცოდნაც საჭიროა, რათა არასრულწლოვანმა შეძლოს თავისუფლების აღკვეთის პერიოდში თავისი უფლებებისა და ვალდებულებების სრულყოფილად გაცნობიერება.

არასრულწლოვნის თავისუფლების აღკვეთის დაწესებულებაში მიღების მომენტიდან, რაც შეიძლება, სწრაფად, თითოეული არასრულწლოვანი უნდა გამოიკითხოს და უნდა შედგეს მისი ინდივიდუალური სოციალური და ფსიქოლოგიური სურათი, სადაც აისახება საჭირო მოპყრობისა და მიდგომის მეთოდები და არასრულწლოვნის მოთხოვნილებები და საჭიროებები. აღნიშნული დოკუმენტი სამედიცინო პერსონალის მიერ მომზადებულ არასრულწლოვნის ჯანმრთელობის ცნობასთან ერთად უნდა გადაიგზავნოს დაწესებულების დირექტორთან, რათა მან განსაზღვროს არასრულწლოვნისთვის დაწესებულებაში სათანადო ადგილი და მოპყრობის კონკრეტული ფორმა, დონე და პროგრამა, რომლებიც მის მი-

მართ უნდა განხორციელდეს.

იმ შემთხვევაში, თუ არასრულწლოვნისათვის სარეაბილიტაციო მკურნალობაა საჭირო და მისი თავისუფლების აღკვეთის დაწესებულებაში ყოფნის ვადა ამის შესაძლებლობას იძლევა, დაწესებულების სამედიცინო პერსონალმა წერილობით უნდა მოამზადოს მკურნალობის ინდივიდუალური გეგმა, რომელშიც განისაზღვრება მკურნალობის მიზანი და მისი მიღწევის დრო, საშუალებები და ეტაპები.

ჰავანის წესები დაუშვებლად მიიჩნევენ არასრულწლოვნების განთავსებას იმავე თავისუფლების აღკვეთის დაწესებულებებში, სადაც იმყოფებიან ზრდასრული მსჯავრდებულები, გარდა იმ გამონაკლისი შემთხვევისა, თუ ისინი არიან ერთი ოჯახის წევრები. სათანადო ზედამხედველობის პირობებში, ჰავანის წესები მეორე გამონაკლისსაც უშვებს, რომლის მიხედვითაც, შესაძლებელია არასრულწლოვანი მოთავსდეს განსაკუთრებული ყურადღებით შერჩეულ ზრდასრულ ადამიანებთან ერთად სპეციალური პროგრამის ფარგლებში, რაც სასარგებლო ეფექტის მომტანი იქნება კონკრეტული არასრულწლოვნისათვის.

გაერთიანებული ერების ორგანიზაციის წესები თავისუფლება აღკვეთილ არასრულწლოვანთა დასაცავად განსაკუთრებულ მნიშვნელობას ანიჭებს არასრულწლოვანთათვის ღია ტიპის თავისუფლების აღკვეთის დაწესებულებების შექმნას. ღია ტიპის თავისუფლების აღკვეთის დაწესებულებას ჰავანის წესები უწოდებს ისეთ დაწესებულებას, რომელშიც არ არსებობს, ან მინიმუმამდეა დასული, უსაფრთხოების ღონისძიებები. საერთაშორისო პრაქტიკის მიხედვით, ძირითადად ევროპული ქვეყნების გამოცდილებაზე დაყრდნობით, ღია ტიპის დაწესებულებებისთვის დამახასიათებელი ნიშნებია: ღია ტიპის თავისუფლების აღკვეთის დაწესებულების ცეცხლსასროლი იარაღით დაცვის დაუშვებლობა, გარდა გამონაკლისი შემთხვევებისა; მსჯავრდებულთა განთავსება საცხოვრებელ ოთახებში; მსჯავრდებულთა გადაადგილების სრული თავისუფლება; ღამის საათებში საცხოვრებლის გარეთ მსჯავრდებულთა გადაადგილების აკრძალვა. მსჯავრდებულთა გადაადგილების სრულ თავისუფლებაში, როგორც წესი, მოიაზრება დღის განმავლობაში თავისუფლების აღკვეთის დაწესებულებიდან კანონმდებლობით განსაზღვრული რადიუსის ფარგლებში (ხშირ შემთხვევაში, არაუმეტეს 30 კილომეტრისა) მსჯავრდებულთა გადაადგილება ზოგადსაგანმანათლებლო ან უმაღლეს სასწავლებელში სწავლის ან კონკრეტულ ობიექტსა თუ კომპანიაში მუშაობის მიზნით.

ჰავანის წესები განსაკუთრებულ მნიშვნელობას ანიჭებს არასრულწლოვანთა თავისუფლების აღკვეთის დაწესებულების დიზაინს უსაფრთხოების პირობების მაქსიმალურად დაცვის თვალსაზრისით. არასრულწლოვანთა თავისუფლების აღკვეთის დაწესებულებების დიზაინი და სტრუქტურა უნდა იყოს ისეთი, რომ მაქსიმალურად შემცირდეს ხანძრის გაჩენის საფრთხე და უზრუნველყოფილ იქნეს შენობიდან ხალხის უსაფრთხო ევაკუაცია. ხანძრის გაჩენის შემთხვევაში უნდა არსებობდეს ეფექტიანი საგანგაშო სისტემა, ისევე როგორც ფორმალური და ნათელი პორცედურები არასრულწლოვანთა უსაფრთხოების უზრუნველსაყოფად. დაუშვებელია თავისუფლების აღკვეთის დაწესებულებები მდებარეობდეს ისეთ ადგილას, რომელიც ჯანმრთელობისთვის საშიშია ან არსებობს სხვა საშიშროება.

ჰავანის წესების თანახმად, თითოეული არასრულწლოვანი მსჯავრდებულისთვის განკუთვნილი საძინებელი ადგილი უნდა წარმოადგენდეს პალატა საძინებლებისა თუ ინდივიდუალური საძინებელი ოთახების ერთობლიობას, ადგილობრივი სტანდარტების გათვალისწინებით. ყველა არასრულწლოვანი უზრუნველყოფილ უნდა იქნეს სუფთა, მონესრიგებული თეთრეულით, რომელიც ხშირად (როგორც წესი, არანაკლებ კვირაში ერთხელ) უნდა იცვლებოდეს, რათა დაცული იყოს ჰიგიენური პირობები.

გაერთიანებული ერების ორგანიზაციის წესები თავისუფლება აღკვეთილ არასრულწლოვანთა დასაცავად მიუთითებს, რომ თავისუფლების აღკვეთის დაწესებულებაში სანიტარიული წერტილები ისეთი ფორმითა და სტანდარტებით უნდა იყოს განლაგებული, რომ ყველა

არასრულწლოვანმა შეძლოს ფიზიკური მოთხოვნების დაკმაყოფილება განცალკევებით, ჰიგიენური პირობების დაცვით.

შესაძლებლობის ფარგლებში არასრულწლოვნებს უნდა ჰქონდეთ პირადი ტანსაცმლის ქონის უფლება. თავისუფლების აღკვეთის დაწესებულების ადმინისტრაციამ უნდა უზრუნველყოს, რომ თითოეულ არასრულწლოვანს ჰქონდეს მისი ჯანმრთელობისა და ამინდის შესაბამისი პირადი ტანსაცმელი, რომელიც არ იქნება მისთვის დამამცირებელი ან შეურაცხმყოფელი. არასრულწლოვნებს, რომლებმაც გარკვეული მიზნით დატოვეს დაწესებულება (მაგალითად, თავისუფლების აღკვეთის დაწესებულების გარეთ ხანმოკლე გასვლა ან პირად გარემოებებთან დაკავშირებით თავისუფლების აღკვეთის დაწესებულების დროებით დატოვება), უფლება უნდა მიეცეთ ჩაიცვან საკუთარი ტანსაცმელი.

ჰავანის წესები, ისევე როგორც პატიმრებთან მოპყრობის გაეროს მინიმალური სტანდარტული წესები, განსაკუთრებულ ყურადღებას ამახვილებს პატიმართა/მსჯავრდებულთა კვებისა და სასმელი წყლით უზრუნველყოფის სტანდარტებზე. კერძოდ, არასრულწლოვანთა თავისუფლების აღკვეთის დაწესებულებამ უნდა უზრუნველყოს, რომ თითოეულმა არასრულწლოვანმა მიიღოს სათანადოდ მომზადებული საჭმელი შესაბამისი ინტერვალებით, იმ რაოდენობითა და ხარისხით, რომელიც აკმაყოფილებს დიეტურ, ჰიგიენურ, ჯანმრთელობისთვის საჭირო სტანდარტებს და, შეძლებისდაგვარად, რელიგიურ თუ კულტურულ მოთხოვნებს. ყველა არასრულწლოვნისათვის ნებისმიერ დროს ხელმისაწვდომი უნდა იყოს სუფთა სასმელი წყალი.

რესოციალიზაციის მიზნით გაერთიანებული ერების ორგანიზაციის წესები თავისუფლება აღკვეთილ არასრულწლოვანთა დასაცავად ცალკე თავს უთმობს არასრულწლოვანთა განათლების საკითხებს. ამ მხრივ ჰავანის წესები აღნიშნავს, რომ ყველა სავალდებულო სასკოლო ასაკის არასრულწლოვანს უფლება აქვს მიიღოს მისი მოთხოვნებისა და შესაძლებლობების შესაფერისი განათლება, რაც მას მოამზადებს საზოგადოებაში დაბრუნებისთვის. ამგვარი განათლება უზრუნველყოფილ უნდა იქნეს თავისუფლების აღკვეთის დაწესებულების გარეთ, შეძლებისდაგვარად, საჯარო სკოლებში, ნებისმიერ შემთხვევაში, კვალიფიციური მასწავლებლის მიერ ქვეყნის საგანმანათლებლო სისტემაში ინტეგრირებული პროგრამების საშუალებით ისე, რომ გათავისუფლების შემდგომ არასრულწლოვანმა დაუბრკოლებლად შეძლოს სწავლის გაგრძელება. თავისუფლების აღკვეთის დაწესებულების ადმინისტრაციამ საგანგებო ყურადღება უნდა დაუთმოს უცხოელი ან განსაკუთრებული კულტურული თუ ეთნიკური მოთხოვნების მქონე არასრულწლოვნისათვის განათლების მიცემას. არასრულწლოვნებს, რომელთაც არ იციან წერა-კითხვა ან შეზღუდული უნარებით ხასიათდებიან ან აქვთ სწავლასთან დაკავშირებული პრობლემები, უფლება უნდა ჰქონდეთ მიიღონ სპეციალური განათლება.

სავალდებულო სასკოლო ასაკს გადაცილებულ არასრულწლოვნებს, რომელთაც სურთ განათლების მიღება, თავისუფლების აღკვეთის დაწესებულების ადმინისტრაციამ ნება უნდა მისცეს და წაახალისოს ისინი გააგრძელონ განათლების მიღება. მაქსიმალური მცდელობაა საჭირო, რომ არასრულწლოვნებისთვის უზრუნველყოფილ იქნეს შესაბამისი საგანმანათლებლო პროგრამების ხელმისაწვდომობა.

ზოგადი განათლების მიღების, ცოდნის გაღრმავებისა და მხატვრული ლიტერატურის გაცნობის მიზნით თავისუფლების აღკვეთის ყოველ დაწესებულებაში უნდა არსებობდეს ბიბლიოთეკა, რომელიც აღჭურვილი იქნება როგორც საგანმანათლებლო, ასევე გასართობი წიგნებითა და ჟურნალებით.

ჰავანის წესები ყურადღების მიღმა არც პროფესიულ განათლებასა და შესაბამისი უნარ-ჩვევების განვითარების შესაძლებლობას ტოვებს. შესაბამისად, თითოეულ არასრულწლოვანს უფლება უნდა ჰქონდეს ისარგებლოს პროფესიული ტრენინგებით ისეთ გარემოში, რომელიც მოამზადებს მას სამომავლო დასაქმებისათვის. თავისუფლების აღკვეთის

დანესებულებაში სამუშაოს ორგანიზება და მეთოდები უნდა იყოს საზოგადოებაში განხორციელებული სამუშაოს მაქსიმალურად ანალოგიური იმგვარად, რომ მოამზადოს არასრულწლოვანი ნორმალური ცხოვრების პირობებისათვის. ყოველ არასრულწლოვანს, რომელიც დასაქმდება თავისუფლების აღკვეთის დანესებულებაში ორგანიზებული სამუშაოთი, უნდა ჰქონდეს სათანადო ანაზღაურების მიღების უფლება. არასრულწლოვანთა ინტერესები და მათი პროფესიული ტრენინგები არ უნდა იყოს მოტივირებული იმით, რომ თავისუფლების აღკვეთის დანესებულებამ ან მესამე მხარემ მიიღოს გარკვეული მოგება. არასრულწლოვანის მიერ გამომუშავებული თანხის ნაწილი გადანახულ უნდა იქნეს იმისათვის, რომ გადაეცეს არასრულწლოვანს გათავისუფლებისას. არასრულწლოვანს უნდა შეეძლოს თანხის დანარჩენი ნაწილის გამოყენება პირადი ნივთების შესაძენად, მიყენებული ზიანის ასანაზღაურებლად, ასეთის არსებობის შემთხვევაში, ან მისი ოჯახის წევრებისა თუ სხვა პირებისთვის გასაგზავნად.

ყოველ არასრულწლოვანს უნდა ჰქონდეს შესაბამისი დრო სუფთა ჰაერზე ყოველდღიური ვარჯიშისათვის, თუ ამინდი იძლევა ამის შესაძლებლობას. ვარჯიშის უფლების განსახორციელებლად თავისუფლების აღკვეთის დანესებულებამ უნდა უზრუნველყოს ადეკვატური ფართის ორგანიზება და შესაბამისი მონყობილობებისა და აღჭურვილობის დამონტაჟება.

ყოველ არასრულწლოვანს უნდა ჰქონდეს უფლება დაიკამაყოფილოს რელიგიური და სულიერ ცხოვრებასთან დაკავშირებული მოთხოვნილებები იმ მსახურებაზე ან შეხვედრებზე დასწრებით, რომლებიც უზრუნველყოფილი იქნება თავისუფლების აღკვეთის დანესებულებაში. ასევე მას უნდა ჰქონდეს მსახურების წარმართვისა და რელიგიური მსახურებისათვის საჭირო ნივთებისა და ნივთების ქონის უფლება, რათა მისდიოს თავის რელიგიას. იმ შემთხვევაში, თუ თავისუფლების აღკვეთის დანესებულებაში რომელიმე კონკრეტული რელიგიის მიმდევარ არასრულწლოვანთა საკმარისი რაოდენობაა, უნდა დაინიშნოს ან დამტკიცდეს ამ რელიგიის კომპეტენტური წარმომადგენელი, რომელსაც უფლება უნდა ჰქონდეს განახორციელოს რელიგიური მსახურება და მასთან დაკავშირებული ნებისმიერი ქმედება, საჭიროების შემთხვევაში, კონფიდენციალურ გარემოში.

გაერთიანებული ერების ორგანიზაციის წესები თავისუფლებააღკვეთილ არასრულწლოვანთა დასაცავად განსაკუთრებულ ყურადღებას უთმობს სამედიცინო მომსახურების ორგანიზებასა და უზრუნველყოფას არასრულწლოვანებისთვის. წესებში ნათლადაა ხაზგასმული, რომ ყოველ არასრულწლოვანს უფლება უნდა ჰქონდეს ისარგებლოს სამედიცინო მკურნალობით, როგორც სასწრაფო, ასევე – თერაპიულით, აგრეთვე სტომატოლოგის, ოფთალმოლოგისა და ფსიქიატრის დახმარებით. მნიშვნელოვანია და მიზანშეწონილია, რომ ყოველი ასეთი სამედიცინო მკურნალობა პატიმრობაში მყოფი არასრულწლოვანისათვის, შეძლებისდაგვარად, უზრუნველყოფილ იქნეს თავისუფლების აღკვეთის დანესებულების ფარგლებში მოქმედ სამედიცინო დანესებულებაში, ამავე დანესებულებაში არსებული სამედიცინო მომსახურებით, რათა თავიდან იქნეს აცილებული არასრულწლოვანის სტიგმატიზაცია.

ყოველი არასრულწლოვანი თავისუფლების აღკვეთის დანესებულებაში მოთავსებისთანავე უნდა გასინჯოს ექიმმა, რათა გამოვლინდეს ნებისმიერი მტკიცებულება არასათანადო მოპყრობასთან დაკავშირებით, ასევე ის ფიზიკური ან სულიერი მდგომარეობა, რომელიც სამედიცინო ჩარევას მოითხოვს.

სამედიცინო პერსონალის ვალდებულებაა დაუყოვნებლივ გასინჯოს ყოველი არასრულწლოვანი, რომელიც ავადმყოფობას უჩივის ან ავლენს ფიზიკური თუ სულიერი ავადმყოფობის ნიშნებს.

ნებისმიერმა სამედიცინო მუშაკმა, რომელსაც საფუძველი აქვს იფიქროს, რომ არასრულწლოვანის ფიზიკურ და სულიერ ჯანმრთელობას შეიძლება სერიოზული ზიანი მიაყენოს განგრძობადმა პატიმრობამ, შიმშილობამ ან თავისუფლების აღკვეთის პირობებმა, დაუყოვნებლივ უნდა აცნობოს ამის შესახებ დანესებულების დირექტორს და დამოუკიდებელ

ორგანოს, რომელიც პასუხისმგებელია არასრულწლოვანთა კეთილდღეობის უზრუნველყოფაზე, ასეთის არსებობის შემთხვევაში.

არასრულწლოვანთა თავისუფლების აღკვეთის დაწესებულების ადმინისტრაციამ უნდა შეიმუშაოს ნარკოტიკების აკრძალვასა და რეაბილიტაციასთან დაკავშირებული პროგრამები, რომლებსაც წარმართავს კვალიფიციური პერსონალი. აღნიშნული პროგრამები უნდა განხორციელდეს ასაკის, სქესისა და არასრულწლოვანთა სხვა მოთხოვნილებების გათვალისწინებით.

ჰავანის წესების თანახმად, არასრულწლოვნის ოჯახს ან მის მეურვეს, აგრეთვე არასრულწლოვნის მიერ დასახელებულ ნებისმიერ პირს უფლება უნდა ჰქონდეს, მოთხოვნის საფუძველზე, ინფორმირებული იყოს არასრულწლოვნის ჯანმრთელობის მდგომარეობის შესახებ და მისი ჯანმრთელობის მნიშვნელოვანი ცვლილებების შესახებ. თავისუფლების აღკვეთის დაწესებულების დირექტორი ვალდებულია დაუყოვნებლივ, არანაკლებ 48 საათის განმავლობაში, აცნობოს შესაბამისი არასრულწლოვნის ოჯახს ან მეურვეს ან სხვა დასახელებულ პირს არასრულწლოვნის გარდაცვალების ან ისეთი ავადმყოფობის შესახებ, რომელიც მოითხოვს არასრულწლოვნის სასწრაფო ტრანსპორტირებას რომელიმე სამოქალაქო სამედიცინო დაწესებულებაში ან თუ იგი კლინიკურ ზედამხედველობას საჭიროებს თავისუფლების აღკვეთის დაწესებულებაში. იმ შემთხვევაში, თუ არასრულწლოვანი უცხო ქვეყნის მოქალაქეა, ზემოთ აღნიშნულთაგან ერთ-ერთი მდგომარეობის გამოვლენის შემთხვევაში თავისუფლების აღკვეთის დაწესებულების ადმინისტრაცია ვალდებულია შეატყობინოს იმ ქვეყნის საკონსულოს, რომლის მოქალაქეცაა არასრულწლოვანი, ან საკონსულოს, რომელიც სახელმწიფოთაშორისი შეთანხმების საფუძველზე ზრუნავს და თვალყურს ადევნებს კონკრეტული არასრულწლოვნის ინტერესების დაცვასა და უფლებების რეალიზაციას.

პატიმრობაში მყოფი არასრულწლოვნის გარდაცვალებისას უნდა ჩატარდეს დამოუკიდებელი მოკვლევა სიკვდილის მიზეზების დასადგენად, რომლის დასკვნაც ხელმისაწვდომი უნდა გახდეს უახლოესი ნათესავებისათვის. ამგვარი მოკვლევა აუცილებელია არასრულწლოვნის გათავისუფლებიდან ექვსი თვის ვადაში გარდაცვალების შემთხვევაშიც, როდესაც არსებობს საფუძვლიანი ეჭვი, რომ გარდაცვალება უკავშირდება მისი პატიმრობის პერიოდს.

ჰავანის წესების შესაბამისად, არასრულწლოვანი მაქსიმალურად მალე უნდა იყოს ინფორმირებული ოჯახის წევრის გარდაცვალების, სერიოზული ავადმყოფობის ან დაზიანების შესახებ და მას საშუალება უნდა მიეცეს დაესწროს გარდაცვლილის დაკრძალვას ან მოინახულოს უმძიმეს მდგომარეობაში მყოფი პირი.

გარე სამყაროსთან ურთიერთობის თვალსაზრისით გაერთიანებული ერების ორგანიზაციის წესები თავისუფლება აღკვეთილ არასრულწლოვანთა დასაცავად განსაზღვრავს, რომ ყველა არასრულწლოვანს უფლება უნდა ჰქონდეს წერილობით ან ტელეფონით, არანაკლებ კვირაში ორჯერ, ეკონტაქტოს მისთვის სასურველ ადამიანს, თუ ეს მას კანონით არ ეკრძალება. შესაბამისად, გაეროს წესები ადგენს არასრულწლოვნისათვის გარე სამყაროსთან წერილობითი ან ტელეფონით კონტაქტის მინიმალურ ოდენობას (რომელზე ნაკლებიც მიუღებელია გარე სამყაროსთან სრულფასოვანი კონტაქტისათვის), თუმცა იქვე უშვებს აღნიშნული უფლების ან/და საკონტაქტო პირთა წრესთან მიმართებით გარკვეულ პირთან ან პირებთან ურთიერთობის შეზღუდვის შესაძლებლობას, რაც ეროვნული კანონმდებლობით უნდა იყოს განსაზღვრული.

გარე სამყაროსთან კონტაქტის თვალსაზრისით, რაც სამართლიანი და ჰუმანური მოპყრობის არსებითი ნაწილია და აუცილებელია არასრულწლოვნის საზოგადოებისკენ მოსაბრუნებლად, უმნიშვნელოვანეს ფაქტორს წარმოადგენს არასრულწლოვნის კონტაქტი თავის ოჯახთან, მეგობრებსა და სხვა პირებთან, ასევე რეპუტაციის მქონე ორგანიზაციე-

ბის წარმომადგენლებთან. მათ უნდა ჰქონდეთ უფლება დატოვონ თავისუფლების აღკვეთის დაწესებულება ოჯახის მონახულების მიზნით და მიიღონ სპეციალური ნებართვა თავისუფლების აღკვეთის დაწესებულების დატოვებისთვის საგანმანათლებლო, პროფესიული თუ სხვა მნიშვნელოვანი მიზეზით. არასრულწლოვნის მიერ სასჯელის მოხდისას თავისუფლების აღკვეთის დაწესებულების გარეთ გატარებული დრო მას სასჯელის ვადაში უნდა ჩაეთვალოს.

ყველა არასრულწლოვანს უფლება უნდა ჰქონდეს პერიოდულად და ხშირად – კვირაში ერთხელ, მაგრამ არანაკლებ თვეში ერთხელ – მიიღოს მნახველები ისეთ პირობებში, რომ დაცული იყოს არასრულწლოვნის პირადი ცხოვრების, კონტაქტების, ოჯახსა და ადვოკატთან შეუზღუდავი კომუნიკაციის მოთხოვნები.

არასრულწლოვნებს შესაძლებლობა უნდა ჰქონდეთ მუდმივად ინფორმირებული იყვნენ სიახლეების შესახებ გაზეთების, ჟურნალებისა და სხვა პუბლიკაციების, რადიოსა და სატელევიზიო გადაცემების საშუალებებით.

ყურადსაღებია ჰავანის წესები, რომლებიც არასრულწლოვანთა მიმართ ფიზიკური შეზღუდვებისა და ძალის გამოყენების შეზღუდვას ეხება. კერძოდ, სტანდარტის მიხედვით, შეზღუდვის საშუალებებისა და ძალის გამოყენება მხოლოდ იმ გამონაკლის შემთხვევებშია ნებადართული, როდესაც ამონურულია კონტროლის ყველა სხვა მეთოდი, რომლებმაც ვერ გაამართლა და თუ მათი გამოყენება ნათლადაა ნებადართული და დაკონკრეტებული შესაბამისი კანონითა და მარეგულირებელი წესებით. აღნიშნული შეზღუდვის საშუალებები არ უნდა იყოს არასრულწლოვნისთვის დამამცირებელი ან/და შეურაცხმყოფელი. შესაბამისად, ხსენებული საშუალებები შეზღუდულად და მაქსიმალურად მცირე ვადით უნდა იქნეს გამოყენებული. თავისუფლების აღკვეთის დაწესებულების დირექტორის ბრძანებით, ამგვარ ღონისძიებას შესაძლოა მიმართონ არასრულწლოვნის მიერ თვითდაზიანების, სხვების დაზიანების ან ქონების სერიოზულად განადგურების პრევენციის მიზნით. ასეთი შემთხვევების არსებობისას, დაწესებულების დირექტორი უნდა მოეთათბიროს სამედიცინო და სხვა შესაბამის პერსონალს და ამის შესახებ მოახსენოს ზემდგომ ადმინისტრაციულ ორგანოს.

გაერთიანებული ერების ორგანიზაციის წესები თავისუფლებააღკვეთილ არასრულწლოვანთა დასაცავად კრძალავს პერსონალის მიერ იარაღის ტარებას და გამოყენებას ნებისმიერ პატიმრობის ან თავისუფლების აღკვეთის დაწესებულებაში, სადაც იმყოფებიან არასრულწლოვნები.

ჰავანის წესები ადგენს არასრულწლოვნებთან გასატარებელი დისციპლინური პროცედურების სტანდარტებსაც. ყოველი დისციპლინური ღონისძიება, რომელიც წარმოადგენს სასტიკ, არაადამიანურ ან ღირსების შემლახავ მოპყრობას, კატეგორიულად უნდა იქნეს აკრძალული, მათ შორის, სხეულებრივი სასჯელები, ბნელ საკანში მოთავსება, კარცერი ან განმარტოებითი პატიმრობა ან სხვა სახის სასჯელი, რომელმაც შეიძლება დააზიანოს შესაბამისი არასრულწლოვნის ფიზიკური ან სულიერი ჯანმრთელობა.

ჰავანის წესები დაუშვებლად მიიჩნევს დიეტის შემცირებას ან არასრულწლოვნისათვის ოჯახის წევრებთან შეხვედრაზე უარის თქმას, რა მიზანსაც უნდა ემსახურებოდეს ხსენებული.

მიუხედავად იმისა, რომ შრომა ყოველთვის უნდა განიხილებოდეს, როგორც საგანმანათლებლო საშუალება და არასრულწლოვნის ნახალისება საზოგადოებაში დაბრუნებისათვის მოსამზადებლად, იგი არ უნდა იყოს დაკისრებული დისციპლინური სასჯელის სახით.

არ შეიძლება არასრულწლოვნის ორჯერ დასჯა ერთი და იმავე დისციპლინური გადაცდომისათვის, ისევე როგორც დაუშვებელია კოლექტიური სანქციების არსებობა.

თავისუფლების აღკვეთის დაწესებულებიდან საზოგადოებაში დაბრუნებასთან დაკავშირებით ჰავანის წესები აღნიშნავს, რომ შესაბამისი კომპეტენციის მქონე ორგანოებმა უნდა უზრუნველყონ არასრულწლოვანთათვის ისეთი დახმარებისა და მომსახურების განწევა, რომელიც ამ უკანასკნელთ საზოგადოებაში თავის დამკვიდრებაში დაეხმარება. აღნიშნული დახმარება და მომსახურება, შესაძლებლობის ფარგლებში, უნდა უზრუნველყოფდეს არასრულწლოვანთათვის სათანადო საცხოვრებლის მიცემას, დასაქმებას, ტანსაცმლისა და საკმარისი სახსრების გამოყოფას, სამყოფს გარკვეული პერიოდის განმავლობაში მინიმალური მოთხოვნილებების დასაკმაყოფილებლად, რის მიზანსაც წარმატებული რეინტეგრაციის ხელშეწყობა წარმოადგენს. ამგვარი დახმარებისა და მომსახურების განმახორციელებელი კომპეტენტური ორგანოების წარმომადგენლებს ურთიერთობა უნდა ჰქონდეთ მსჯავრდებულ არასრულწლოვნებთან მანამ, სანამ ეს უკანასკნელი თავისუფლების აღკვეთის დაწესებულებაში იმყოფებიან წინასწარი კონსულტაციების წარმოებისა და საჭირო ინფორმაციის მიღების მიზნით, რაც არასრულწლოვნებს საზოგადოებაში დაბრუნებაში დაეხმარება.

განსაკუთრებული პრინციპებია დამკვიდრებული არასრულწლოვანთა თავისუფლების აღკვეთის დაწესებულებაში მომუშავე პერსონალისათვის, რომლის ამოსავალი პრინციპი ხაზს უსვამს მოვალეობების განხორციელებისას პერსონალის მიერ ადამიანური ღირსებისა და ფუნდამენტური უფლებების პატივისცემასა და დაცვას. კერძოდ, დაწესებულების არცერთ წევრს არ უნდა ჰქონდეს უფლება ჩაიდინოს, ნააქეზოს ან შეიწყნაროს ნებისმიერი ქმედება, რომელიც წარმოადგენს წამებას ან ნებისმიერი სახის უხეშ, სასტიკ, არაადამიანურ ან ღირსების შემლახავ მოპყრობას, დასჯას, დისციპლინის შეცვლას, რაც უნდა იყოს აღნიშნულის პირობა და ქვეტექსტი. ამასთანავე, თავისუფლებააღკვეთილ არასრულწლოვანთა დასაცავად პერსონალის ყოველი წევრის მიმართ დაწესებული უნდა იყოს გაეროს წესების განუხრელი დაცვა.

პერსონალი მოვალეა უზრუნველყოს არასრულწლოვანთა ფიზიკური და სულიერი ჯანმრთელობის სრული დაცვა, ასევე დაიცვას ისინი ფიზიკური, სექსუალური, ემოციური ძალადობისა და ექსპლუატაციისაგან და საჭიროების შემთხვევაში, უზრუნველყოს გადაუდებელი სამედიცინო დახმარება.

მნიშვნელოვანია, რომ პერსონალის ყოველმა წევრმა პატივი სცეს არასრულწლოვნის პირადი ცხოვრების უფლებას, კერძოდ, დაიცვას არასრულწლოვნებს ან მათ ოჯახებთან დაკავშირებული ყველა ის კონფიდენციალური საკითხი, რომლებიც მათთვის ცნობილი გახდა სამსახურებრივი მდგომარეობიდან გამომდინარე.

თავისუფლებააღკვეთილ არასრულწლოვანთა დასაცავად გაეროს წესები მოუწოდებს პერსონალის თითოეულ წევრს, ყველაფერი გააკეთოს იმისათვის, რომ მინიმუმამდე დაიყვანოს ნებისმიერი სხვაობა, რომელიც არსებობს თავისუფლების აღკვეთის დაწესებულების შიგნით და მის გარეთ, რადგან არსებით სხვაობას შეუძლია დააკნინოს არასრულწლოვნის, როგორც ადამიანის, ღირსება.

ციხის ევროპული წესები

ციხის ევროპული წესები განსაზღვრავს ზოგად სტანდარტებს ყველა კატეგორიის თავისუფლებააღკვეთილი პირებისათვის. შესაბამისად, აღნიშნული სტანდარტები ვრცელდება არასრულწლოვან თავისუფლებააღკვეთილ პირებზეც. თუმცა, რამდენიმე წესი უშუალოდ მიუთითებს განსაკუთრებულ საჭიროებებსა და მიდგომებზე, რომელთა დანერგვა და გამოყენებაც აუცილებელია არასრულწლოვანი პირებისთვის პატიმრობისა და თავისუფლების აღკვეთის დაწესებულების ფარგლებში სათანადო პირობების შექმნის მიზნით.

ციხის ევროპული წესების მიხედვით (წესები 77-82), ყველა თავისუფლების აღკვეთის

დანესებულებას უნდა ჰქონდეს სრული საგანმანათლებლო პროგრამა, რათა ყველა თავისუფლებააღკვეთილმა პირმა შეძლოს გარკვეული ინდივიდუალური ინტერესებისა და მოთხოვნების დაკმაყოფილება. ასეთი პროგრამის მიზანი უნდა იყოს რესოციალიზაციის გაადვილება და თავისუფლებააღკვეთილ პირთა თავიანთ თავზე შექმნილი წარმოდგენის, ღირსებისა და დამოკიდებულებების გაუმჯობესება.

საგანმანათლებლო პროგრამები მიჩნეულ უნდა იქნეს იმავე სტატუსისა და ანაზღაურების მქონე საქმიანობად, როგორც არის დასაქმებულის შრომა, თუ საგანმანათლებლო საქმიანობა მიმდინარეობს ჩვეულებრივ სამუშაო საათებში და ის თავისუფლებააღკვეთილის სასჯელის გეგმის განუყოფელი ნაწილია.

თავისუფლების აღკვეთისა და პრობაციის სამსახურებმა განსაკუთრებული ყურადღება უნდა დაუთმონ ახალგაზრდა დამნაშავეებისა და უცხოელი პატიმრების ან სპეციალური კულტურული თუ ეთნიკური საჭიროებების მქონე პატიმრების განათლებას.

სპეციალური საგანმანათლებლო პროგრამების ორგანიზება უნდა მოხდეს კონკრეტული სირთულეების მქონე თავისუფლებააღკვეთილი პირებისათვის, რომლებსაც წერა-კითხვასთან ან ანგარიშთან დაკავშირებით პრობლემები აქვთ.

შეძლებისდაგვარად, ყველა თავისუფლებააღკვეთილი პირის საგანმანათლებლო პროგრამა ინტეგრირებული უნდა იყოს ეროვნული განათლების სისტემაში, ისე რომ მან შეძლოს გათავისუფლების შემდეგ გააგრძელოს განათლების მიღება.

თავისუფლების აღკვეთის დანესებულებას უნდა ჰქონდეს ბიბლიოთეკა ყველა კატეგორიის თავისუფლებააღკვეთილი პირებისათვის. ბიბლიოთეკა შევსებული უნდა იყოს როგორც გასართობი, ისე საგანმანათლებლო ხასიათის წიგნებით. უნდა მოხდეს თავისუფლებააღკვეთილთა მხარდაჭერა ბიბლიოთეკის გამოყენების მიზნით. თავისუფლების აღკვეთის დანესებულების ბიბლიოთეკა უნდა ფუნქციონირებდეს საზოგადოებაში არსებული საჯარო ბიბლიოთეკის სისტემასთან ერთად, თუ ამის შესაძლებლობა არსებობს.

გამონაკლის შემთხვევებში, როცა 18 წლამდე ასაკის არასრულწლოვნები მოთავსებული არიან მოზრდილებისთვის განკუთვნილ პატიმრობის ან თავისუფლების აღკვეთის დანესებულებაში, დანესებულების ხელმძღვანელობამ უნდა უზრუნველყოს, რომ ყველა თავისუფლებააღკვეთილი პირისთვის განეული მომსახურების გარდა, არასრულწლოვან თავისუფლებააღკვეთილ პირებს, ზემოხსენებულ საგანმანათლებლო მომსახურებასთან ერთად, გაენიოთ სოციალური, ფსიქოლოგიური, რელიგიური მზრუნველობა და გამოჯანსაღების ღონისძიებები ან საზოგადოებაში არასრულწლოვანთათვის არსებული პროგრამების ეკვივალენტური ღონისძიებები.

თავისუფლების აღკვეთის დანესებულების თანამშრომლები, რომლებმაც, სავარაუდოდ, უნდა იმუშაონ თავისუფლებააღკვეთილი პირების ისეთ სპეციფიკურ ჯგუფებთან, როგორებიც არიან: უცხოელები, ქალები, არასრულწლოვანი ან გონებრივი შეზღუდულობის მქონე თავისუფლებააღკვეთილი პირები, უნდა მომზადდნენ იმ სპეციფიკურ საკითხებში, რომლებიც გამომდინარეობს მათი სამუშაოს ხასიათიდან. 449

ევროპული წესები არასრულწლოვან პატიმრებთან მიმართებით სანქციებისა და ზომების გამოყენების თაობაზე

არასრულწლოვან პატიმართა მიმართ სანქციებისა და ზომების გამოყენების თაობაზე ევროპული წესები (შემდგომ ტექსტში წესები) ეხება საზოგადოებაში როგორც სანქცი-

449 წესი 81.3.

ბისა და ზომების შეფარდებას, ისე მათ აღსრულებას, აგრეთვე – თავისუფლების აღკვეთას. თავისი არსით აღნიშნული დოკუმენტი ემსგავსება საზოგადოებრივი სანქციებისა და ზომების თაობაზე ევროპულ წესებსა და ევროპული ციხის წესებს, იმ განსხვავებით, რომ იგი არასრულწლოვანთა საკითხებს მოიცავს, ხოლო დანარჩენი ორი დოკუმენტი ძირითადად ზრდასრულთა საკითხებს ეხება. თუმცა, ევროპული წესები უფრო ფართო მასშტაბს მოიცავს, ვიდრე ზრდასრულებთან დაკავშირებული დოკუმენტები, რადგან იგი ეხება ყველა არასრულწლოვანს, რომელთაც დანაშაულის ჩადენისთვის აღეკვეთათ თავისუფლება, მიუხედავად იმისა, თუ სად არიან ისინი განთავსებული – თავისუფლების აღკვეთის დაწესებულებაში, აღმზრდელობით თუ ფსიქიატრიულ დაწესებულებებში. ეს გასაკვირიც არ არის, რადგან თავისუფლებააღკვეთილ არასრულწლოვნებს სრულწლოვნების მსგავსი ბევრი საჭიროება და მოთხოვნილება აქვთ, ამასთანავე, სხვადასხვა ევროპულ ქვეყანაში მათ საკითხზე ზრუნავენ დაწესებულებები, რომლებიც ხშირ შემთხვევაში წარმოადგენენ სხვადასხვა სახელმწიფო დეპარტამენტის შემადგენელ ნაწილს. ზოგიერთი ეს სანქცია და ზომა დაკისრებული აქვთ იმ არასრულწლოვნებს, რომლებიც არ ყოფილან ცნობილი დამნაშავედ (მაგალითად, წინასწარ პატიმრობაში მყოფი არასრულწლოვნები, რომლებიც სასამართლო განხილვას ელოდებიან). ის ფაქტი, რომ მათზე მოქმედებს ევროპული წესები, არ იწვევს მათ მიმართ მოქმედი უდანაშაულობის პრეზუმფციის უგულებელყოფას ან შეზღუდვას. ამგვარი კატეგორიის არასრულწლოვანთა ევროპული წესების ფარგლებში მოხვედრა იმის მანიშნებელია, რომ ისინიც ექვემდებარებიან ევროპული წესებით გარანტირებული უფლებებით დაცვას.

აღსანიშნავია, რომ ევროპულ წესებში ასახული ზოგიერთი ნორმა ყურადღებას ამახვილებს ეროვნულ კანონმდებლობაზე.

ევროპული წესების ფართო არეალი ასახულია მათ სტრუქტურაში, კერძოდ:

- ნაწილი I ეხება ძირეულ პრინციპებს, მოქმედების ფარგლებსა და განმარტებებს დაკავშირებულს თავისუფლებააღკვეთილ არასრულწლოვნებთან;
- ნაწილი II ეხება იმ არასრულწლოვნებს, რომელთა მიმართაც გამოიყენება სანქციები და ზომები;
- ნაწილი IIIEE ადგენს ზოგად წესებს, რომლებიც უკავშირდება თავისუფლების აღკვეთის ნებისმიერ ფორმას. ნაწილი IIIEF მოიცავს ყველა სპეციფიკურ წესს, რომლებიც, ზოგად წესებთან ერთად, ეხება პოლიციაში დაკავებულ, წინასწარ პატიმრობასა და თავისუფლების აღკვეთის სხვა პირობებში მყოფ ყველა არასრულწლოვანს, გარდა მსჯავრდებულებისა, აღმზრდელობით დაწესებულებებს და ფსიქიატრიულ დაწესებულებებს;
- წესები, რომლებიც მოცემულია IV-VIII ნაწილებში, ასევე ეხება ყველა არასრულწლოვან თავისუფლებააღკვეთილ პირს, რომლებზეც ეს წესები ვრცელდება, უფრო კონკრეტულად: სამართლებრივი კონსულტაცია და დახმარება (ნაწილი IV), გასაჩივრების პროცედურები, ინსპექტირება და მონიტორინგი (ნაწილი V), პერსონალი (ნაწილი VI), შეფასება, კვლევა, მუშაობა მედიასა და საზოგადოებასთან (ნაწილი VII) და წესებში ცვლილებების შეტანა (ნაწილი VIII).

წინამდებარე ქვეთავში მიმოხილული იქნება ის წესები, რომლებიც განსაკუთრებულ მნიშვნელობას სძენს დოკუმენტს და სტანდარტების განსაზღვრით უზრუნველყოფს თავისუფლებააღკვეთილი არასრულწლოვნებისთვის თავისუფლების აღკვეთის დაწესებულებაში სათანადო გარემოს შექმნას მათი შემდგომი რესოციალიზაციისა და რეინტეგრაციის მიზნით.

შესავალი ადგენს რეკომენდაციის ზოგად მიზნებს, მიმართულს იმ დამნაშავეების უფლებების აღიარებისა და უსაფრთხოების დაცვისაკენ, რომლებიც ექვემდებარებიან მოცემული რეკომენდაციით დაფარულ ინტერვენციის ფორმებს. ის აღიარებს, რომ არასრულწლოვანი დამნაშავეები მეტ-ნაკლებად დაცული არიან რეკომენდაციაში ჩამოთვლილი საერთაშორისო და ევროპული ინსტრუმენტებით. მასში გათვალისწინებული მექანიზმები მომავალშიც უნდა იქნეს აღიარებული. ამასთან დაკავშირებით ის ასევე მიუთითებს ევროპული ციხის

წესებისა და საზოგადოების სანქციებსა და ზომებზე ევროპული წესების რელევანტურობაზე. თუმცა, აღნიშნული წესები აღემატება ნებისმიერ სხვა ინსტრუმენტს და უნდა იყოს პირველი წყარო იმ არასრულწლოვან თავისუფლებაალკვეთილ პირებთან ურთიერთობისას, რომლებიც მისი მოქმედების არეალში ექცევიან.⁴⁵⁰

წესები ხაზგასმით აღნიშნავს, რომ თავისუფლების ალკვეთა შეიძლება შეეფარდოს არასრულწლოვანს მხოლოდ იმ შემთხვევაში, თუ მისი დანაშაულებრივი ქმედება დამტკიცდა. მის უპირველეს მიზანს საგანმანათლებლო და სოციალური ინტეგრაცია წარმოადგენს. წინასწარი პატიმრობის პერიოდში იგი შეიძლება გამოყენებულ იქნეს ისეთი მიზეზების გამო, როგორცაა არასრულწლოვნის სასამართლოს წინაშე წარდგენის უზრუნველყოფა, მის მიერ სხვა დანაშაულის ჩადენისა და მონმეებსა და მტკიცებულებებზე ზემოქმედების პრევენცია. მნიშვნელოვანია, რომ წესები მიუთითებენ თავისუფლების ალკვეთასთან ერთად დამატებითი დამსჯელი ღონისძიებების განხორციელებას არასრულწლოვან დამნაშავეთა მიმართ. აღნიშნული პრინციპი ახსენებს იმ ქვეყნებს, რომლებშიც, დანაშაულის სიმძიმის ხასიათის მიხედვით, დადგენილია რეჟიმების სხვადასხვა ფორმა, რომ შეხედონ თავიანთ პოლიტიკას ევროპის გადასახედიდან, რომლის მიხედვითაც თავისუფლების ალკვეთა არ უნდა მოიცავდეს სხვა დამატებით შეზღუდვებს, რაც აუცილებელია თავისუფლებაალკვეთილი არასრულწლოვნების, დაწესებულებაში მყოფ სხვა პირთა და პერსონალის უსაფრთხოებისა და უშიშროების უზრუნველსაყოფად. ეს სულაც არ ნიშნავს იმას, რომ უსაფრთხოების დონეების მიხედვით დიფერენცირება არ უნდა იქნეს გამოყენებული. თუ ფრთხილი, მეცნიერული რისკის შეფასება გვიჩვენებს, რომ არასრულწლოვნები საშიშროებას წარმოადგენენ, შესაძლებელია მოხდეს მათი განთავსება უფრო დაცულ დაწესებულებაში განსხვავებით უფრო ნაკლები რისკის მატარებელი არასრულწლოვნებისაგან. თუმცა, არ უნდა დაგვაკინწყდეს, რომ ეს მხოლოდ დასაწყისია პროგრესული სისტემისა, რომლის მიზანიცაა საზოგადოებაში ეტაპობრივად დასაბრუნებლად მოამზადოს მაღალი რისკის მატარებელი დამნაშავეები. აქ გათვალისწინებული უნდა იყოს ხანმოკლე შევბუღებების პერიოდები და სასჯელის მოხდის ბოლო ეტაპზე უფრო ღია ტიპის დაწესებულებებში განთავსება.

წესები აღნიშნავს, რომ თავისუფლების ალკვეთის ყველა ფორმა უნდა ექვემდებარებოდეს სასჯელის მოხდისგან ვადამდე გათავისუფლების სისტემას. სხვა სიტყვებით რომ ვთქვათ, უნდა არსებობდეს სამართლებრივი ნორმები, რომლებიც განსაზღვრავს ვადამდე ადრე გათავისუფლების ისეთ წინაპირობებს, როგორებიცაა მცირე დრო, რომელიც არასრულწლოვანმა ვადამდე ადრე გათავისუფლებამდე სასჯელის სახით უნდა მოიხადოს, პროგნოზირებადი შეფასებები და გათავისუფლების შემდეგ ზედამხედველობის პერიოდი და პირობები. დადასტურდა, რომ ვადამდე ადრე გათავისუფლების მსგავსმა სქემამ წვლილი შეიტანა სოციალური რეინტეგრაციის პროცესში. მისი ზეგავლენა ცხადია მაშინ, როდესაც ის გათავისუფლებისათვის პროგრესული მზადებისა და განგრძობადი მზრუნველობის შემადგენელი ნაწილია.

წესები მოიცავს ზოგად პრინციპებს თავისუფლების ალკვეთის დაწესებულების ფარგლებში ყოველდღიური აქტივობების განხორციელებასთან დაკავშირებით, რაც მიზანმიმართული უნდა იყოს არასრულწლოვანთა რეინტეგრაციის გაუმჯობესებისკენ. აღნიშნულის უზრუნველსაყოფად თავისუფლებაალკვეთილ არასრულწლოვნებს უნდა შეეთავაზოთ აზრობრივი ღონისძიებები და ჩართულობა, რაც ასახული უნდა იყოს მათთვის შემუშავებულ სამოქმედო გეგმაში. ფიზიკური და გონებრივი ჯანმრთელობის, საკუთარი თავის პატივისცემისა და პასუხისმგებლობის გრძნობის განვითარების მიზანი ზემოქმედებას ახდენს წესების ადამიანურ მიდგომაზე. თავისუფლების ალკვეთის დაწესებულების ვალდებულებაა

450 European Committee on Crime Problems (CDPC) – Council for Penological Co-operation (PC-CP) – Draft Commentary to the European Rules for Juvenile Offenders subject to sanctions or measures, 23 September 2008, at [https://wcd.coe.int/wcd/ViewDoc.jsp?Ref=CM\(2008\)128&Ver=add1&Language=lanEnglish&Site=CM&BackColorInternet=DBDCF2&BackColorIntranet=FDC864&BackColorLogged=FDC864](https://wcd.coe.int/wcd/ViewDoc.jsp?Ref=CM(2008)128&Ver=add1&Language=lanEnglish&Site=CM&BackColorInternet=DBDCF2&BackColorIntranet=FDC864&BackColorLogged=FDC864)

მსგავსი აქტივობებისა და ჩართულობის უზრუნველყოფა, რასაც არასრულწლოვანმა მხარი უნდა დაუჭიროს მათში მონაწილეობის მიღებით. არასრულწლოვნის მიერ აქტიური მონაწილეობა დაგეგმილ ღონისძიებათა წარმატების აუცილებელი პირობაა, რაც მხარდაჭერით უნდა იქნეს წახალისებებისა და მიღწევების აღნიშვნის სრულყოფილი სისტემით. მსგავსმა სისტემამ უნდა მოიცავს სასწავლო და პროფტექნიკური ტრენინგები, ისევე, როგორც მუშაობა და დასვენება.

წესები აძლიერებს თავისუფლებას აღკვეთილ არასრულწლოვანთა აქტიურ მონაწილეობას, წახალისებს რა არასრულწლოვნებს წამოჭრან და განიხილონ დაწესებულებაში ცხოვრებისა და რეჟიმის ზოგად პირობებთან დაკავშირებული საკითხები ადმინისტრაციასთან როგორც ინდივიდუალურად, ისე კოლექტიური ფორმით. მსგავსი მონაწილეობითი ხასიათის აქტივობა განსაკუთრებული მნიშვნელობისაა, რადგან არასრულწლოვნები ამ ფორმით გრძნობენ თავიანთ ჩართულობას გადაწყვეტილებების მიღებაში, რომლებიც მათ არსებულ მდგომარეობასა და მომავალ განვითარებას ეხება.

წესები ავალდებულებს სახელმწიფოს, დაიცვას მისი მზრუნველობის ქვეშ მყოფი ყოველი ადამიანი სხვა თავისუფლებას აღკვეთილი პირების ან პერსონალის მხრიდან განხორციელებული ძალადობისგან. სწორედ ამიტომ, შესაძლოა, შედარებით ახალგაზრდა არასრულწლოვნები ზრდასრული არასრულწლოვნებისგან განცალკევებით განთავსდნენ, რისი მიზეზიც მათი ფიზიკური და ფსიქოლოგიური განვითარების უკეთ დაცვა იქნება. უპირატესობა უნდა მიენიჭოს იმ სტრატეგიებსა და ზომებს, რომლებიც დანაშაულებრივი ქმედებების პრევენციას ახდენენ (ძალადობა, დაშინება ან შანტაჟი, რომლებიც ზოგ შემთხვევაში შეიძლება ასოცირდებოდეს სუბკულტურასთან) სხვადასხვა არასრულწლოვნის დროებით ერთმანეთისგან იზოლირებით, თუმცა, სპეციფიკურ შემთხვევებში უფრო მიზანშეწონილი იქნება მსხვერპლის დაცვა სხვა უფრო დაცულ დაწესებულებაში ან დაწესებულების განყოფილებაში გადაყვანით. ბევრ ქვეყანაში ადგილობრივი კანონმდებლობა ავალდებულებს თავისუფლების აღკვეთის დაწესებულების ადმინისტრაციას ეფექტურად დაიცვას სავარაუდო მსხვერპლი. დაწესებულებებმა უნდა შეიმუშაონ ძალადობის პრევენციის სისტემატური სტრატეგიები. ამის მიღწევა შესაძლებელია პერსონალის გადამზადებით კრიტიკულ სიტუაციებში მოქმედებასთან დაკავშირებით, ასევე უნდა მიიღოს ყველა ზომა, რომლებიც ხელს უწყობს პერსონალსა და არასრულწლოვნებს შორის და არასრულწლოვანთა შორის ურთიერთობების გაუმჯობესებას.

წესები ეხება ემპირიულ სწავლებასაც, რომელიც გვიჩვენებს, რომ თავისუფლების აღკვეთის დაწესებულებებში მოთავსებული არასრულწლოვნების უმრავლესობამ ბავშვობაში განიცადა ფიზიკური, გონებრივი თუ სექსუალური ძალადობა. შესაბამისად, თავისუფლების აღკვეთის დაწესებულების პერსონალმა განსაკუთრებული ყურადღება უნდა მიაქციოს ამგვარ საქმეებს და შეიმუშაოს ჩარევის ფორმა, რომელიც გამიზნული იქნება ამგვარი ძალადობის შესაძლო ნეგატიური შედეგების განეიტრალებისთვის.

თავისუფლების აღკვეთის დაწესებულებების ფუნქციონალური განსხვავება არის ფუნდამენტური პრინციპი იმ ინსტიტუტებისთვის, რომლებიც ორიენტირებული არიან დააკმაყოფილონ იქ მოთავსებულ არასრულწლოვანთა სოციალური და საგანმანათლებლო საჭიროებები. ინდივიდუალური მოპყრობის გეგმები შეიძლება განხორციელდეს მხოლოდ იმ თავისუფლების აღკვეთის დაწესებულებებში, რომლებიც კონცენტრირებული არიან არასრულწლოვანთა მოთხოვნებსა და საჭიროებებზე. დიდი ზომის თავისუფლების აღკვეთის დაწესებულებებში ინდივიდუალური მიდგომის შესანარჩუნებლად საჭიროა კონკრეტული ფუნქციების მატარებელი სხვადასხვა განყოფილების არსებობა სპეციფიკური მოპყრობისა და საგანმანათლებლო საჭიროებების დასაკმაყოფილებლად.

წამების პრევენციის კომიტეტმა თურქეთში 2004 წელს განხორციელებული ვიზიტის ფარგლებში აღნიშნა, რომ არასრულწლოვნის პატიმრობისათვის დამახასიათებელი გარემო უნდა აკმაყოფილებდეს შემდეგ მოთხოვნებს: 1) ცხოვრება პატარა სათავსოებში; 2)

შეფასების სათანადო სისტემა განყოფილებების შესაფერისი განთავსების უზრუნველყოფად; 3) მულტიდისციპლინური გუნდი (მიზანშეწონილია რომ წარმოდგენილი იყოს ორივე სქესის წარმომადგენელი), რომელთაც გავლილი ექნებათ არასრულწლოვნებთან მუშაობის კურსები; 4) განათლების სრული პროგრამა მათთვის, ვისაც ჯერ არ შესრულებია სკოლის დამთავრების ასაკი; განსაკუთრებული ყურადღება უნდა დაეთმოს წერა-კითხვისა და მათემატიკის სწავლას; უფროსი ასაკის არასრულწლოვანთათვის სწავლის გაგრძელებისა და პროფტექნიკური სწავლების ორგანიზება; 5) შენობა-ნაგებობები, რომლებმაც საშუალება უნდა მისცენ არასრულწლოვნებს ახლო კონტაქტი იქონიონ ოჯახის წევრებთან. წამების პრევენციის კომიტეტი რეკომენდაციას უწევს ზემოხსენებული კომპონენტების არსებობას არასრულწლოვანთათვის მოქმედ და მომავალში გახსნილ ყველა თავისუფლების აღკვეთის დაწესებულებაში, მიუხედავად იმისა, იქნება ეს პატიმრობის თუ თავისუფლების აღკვეთის დაწესებულება.⁴⁵¹

ემპირიულმა კვლევამ დაადასტურა, რომ უსაფრთხოების მიმართ ნაკლებად მკაცრი მიდგომის მქონე ინსტიტუტებს უფრო მცირე პრობლემა ჰქონდათ თვითმკვლელობასთან, თვითდაზიანებასა და აგრესიულ ქმედებებთან დაკავშირებით. ფუნდამენტური უფლებების მინიმალური შეზღუდვის პრინციპი დაკავშირებულია პროპორციულობის პრინციპთან, რაც გარანტირებულია ბევრ ნაციონალურ კონსტიტუციაში. დამატებით, ნორმალიზაციის პრინციპი, რომლის მიხედვითაც, ინსტიტუტში ცხოვრება შეძლებისდაგვარად უნდა უახლოვდებოდეს საზოგადოებაში ცხოვრების პოზიტიურ ასპექტებს, უდიდესი მნიშვნელობისაა. აღნიშნული მიდგომა ხელს უწყობს ასევე მომსახურე პერსონალის, ისევე როგორც ფართო საზოგადოების დაცვას. მხოლოდ ნორმალიზაციის დადებით ასპექტებზე მითითება ნათელს ხდის, რომ საზოგადოების უარყოფითი მხარეები არ უნდა აისახოს ინსტიტუტების შიგნით.

არასრულწლოვნების ინსტიტუტები უნდა იყოს მართვისთვის შესაბამისი ზომის. შეუძლებელია ევროპის მასშტაბით განისაზღვროს სპეციალური მაქსიმალური ზომა. არასრულწლოვნების თავისუფლების აღკვეთის ზოგიერთი ინსტიტუტი რამდენიმე ასეული ადგილით უფრო დიდია (როგორც აღმოსავლეთ ევროპასა ან გერმანიაში), მაშინ როცა სხვა ქვეყნებს ხშირად მხოლოდ 15-30 ადგილი აქვთ, მაგალითად სკანდინავიის ქვეყნებში ან შვეიცარიაში. უკანასკნელი ფრანგული მიდგომა შექმნილიყო ახალგაზრდული პენიტენციური ინსტიტუტი არაუმეტეს 60 ადგილით, მიჩნეულ უნდა იქნეს როგორც კარგი პრაქტიკა, პერსონალის დონისა და იმ აქტივობების დიაპაზონის გათვალისწინებით, რომელსაც ადგილი აქვს აღნიშნულ ინსტიტუტში. ამავდროულად, ფრანგული მიდგომა – შეექმნათ დახურული საგანმანათლებლო ინსტიტუტი – ასევე იმსახურებს პოზიტიურ შეფასებას. ასეთ დახურულ ინსტიტუტებს აქვთ არაუმეტეს 10 ადგილისა (საგანმანათლებლო პერსონალის დაახლოებით 20 ადგილით). ინსტიტუტის მთლიანი ზომის მიუხედავად, მნიშვნელოვანია ინსტიტუტები დაიყოს საცხოვრებელ ნაწილებად, რომლებსაც ექნებათ დაახლოებით 10, მაგრამ არაუმეტეს 15 ადგილისა. ინსტიტუტების უფრო პატარა საცხოვრებელ ნაწილებად დაყოფა არის ინტერვენციის ეფექტური სისტემის ორგანიზების საუკეთესო გზა. აღნიშნული ასევე ეხება წინასწარი დაკავების დაწესებულებებს, თუმცა ასეთ შემთხვევაში შეიძლება შეიქმნას პრაქტიკული სიძნელეები, ვინაიდან, როგორც წესი, არასრულწლოვნები, რომლებიც ბრალდებული არიან ერთსა და იმავე დანაშაულში მონაწილეობისათვის, ცალ-ცალკე იმყოფებიან. ამასთან, სოციალური უნარები უფრო ადვილად ისწავლება პატარა ჯგუფებში. პატარა ჯგუფების ცხოვრების დინამიკა მეტად უბიძგებს არასრულწლოვნებს საკუთარ თავზე აიღონ პასუხისმგებლობა თავიანთი ყოველდღიური ცხოვრების ორგანიზებაზე. ეს გულისხმობს თავის მოვლას და უფრო ფართოდ სხვებთან პრაქტიკული საკითხების გადანაცვლას დემოკრატიული გზით.

451 Report to the Turkish Government on the visit to Turkey carried out by the CPT from 16-29 March 2004 (CPT/Inf(2005)18, paragraph 73).

არასრულწლოვანთა დაწესებულებები ტერიტორიულად უნდა განთავსდეს ადვილად მისადგომ ადგილებში, იმისათვის რომ ხელი შეეწყოს არასრულწლოვნებისა და მათი მშობლების ურთიერთობას. მათ ინტეგრირება უნდა მოახდინონ საზოგადოების სოციალურ, ეკონომიკურ და კულტურულ გარემოში. ეს ეხმარება გარეთ არსებულ სააგენტოებთან/ დაწესებულებებთან ურთიერთობის დამყარებაში და ზრდის გათავისუფლების შემდეგ წარმატებული რეინტეგრაციის შესაძლებლობას. არასრულწლოვანთა დაწესებულების მდებარეობასთან დაკავშირებული მოთხოვნა უნდა ითვალისწინებდეს, რომ არასრულწლოვნებს თვითონ შეუძლიათ განთავსდნენ იმ დაწესებულებებში, რომლებიც ადვილად მისადგომია მათი საცხოვრებელი სახლებიდან ან იმ ადგილებიდან, სადაც ისინი გათავისუფლების შემდეგ უნდა რეინტეგრირდნენ. მნიშვნელოვანია, რომ არასრულწლოვანთა დაწესებულებები არ იყოს განთავსებული მოშორებით. ის უნდა მდებარეობდეს ისეთ ადგილას, სადაც კარგად დარეგულირებული საჯარო ტრანსპორტი მოძრაობს, იმისათვის რომ იყოს ადვილად მისადგომი.

ასევე განსაზღვრული უნდა იყოს კრიტერიუმები, თუ არასრულწლოვნის რომელ კონკრეტულ საჭიროებას როგორი ყურადღება სჭირდება. ეს თავისუფლად უნდა იყოს შესრულებული სახელმწიფოებში, სადაც თავისუფლებაა ლკვეთილ არასრულწლოვანთა რაოდენობა ძალიან მცირეა. აღნიშნული მიუთითებს ინდივიდუალიზაციის პრინციპზე. უპირატესი მიზანი არის უზრუნველყოს არასრულწლოვანი პირების ფიზიკური და ფსიქოლოგიური ინტეგრირება და კეთილდღეობა და შესაბამისად, მათი განთავსება უნდა მოხდეს ისეთ დაწესებულებებში, რომლებშიც მათი ადამიანური ღირსება ყველაზე მეტად იქნება პატივცემული. ასევე უნდა შეიქმნას ერთიანი გეგმა, რომლის მიზანიც იქნება მათი პიროვნული განვითარება, სოციალური უნარებისა და კომპეტენციების განვითარება, რათა გათავისუფლების შემდეგ გააგრძელონ დანაშაულისგან თავისუფალი ცხოვრება და იპოვონ საკუთარი ადგილი საზოგადოებაში.

როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, ერთ-ერთი პრინციპია არასრულწლოვნების განთავსება მათ სახლებთან ან საზოგადოებაში ინტეგრაციის ადგილებთან, შეძლებისდაგვარად, ახლოს მდებარე დაწესებულებებში. აღნიშნული ეხმარება მშობლების ჩართულობას, ასევე შემდგომი მზრუნველობისა და კეთილდღეობის სამსახურებს სოციალური რეინტეგრაციის პროცესში. სხვა მხრივ, ასევე არასრულწლოვნის ინტერესებიდან გამომდინარე, შეიძლება უკეთესი იყოს მისი მოთავსება საცხოვრებელი ადგილიდან მოშორებით, რადგან შეიძლება სწორედ ამ დაწესებულებაში ხორციელდებოდეს მისი მდგომარეობისათვის ყველაზე ხელსაყრელი ინტერვენცია.

შესაბამისი რისკის შეფასების შემდეგ არასრულწლოვანი პირების განთავსება უნდა მოხდეს დაწესებულებებში, რომლებსაც აკრძალვისა და უსაფრთხოების ყველაზე დაბალი დონე აქვთ, რაც შეიძლება გამართლებული იყოს თითოეული პირის შემთხვევაში. ასევე უნდა არსებობდეს პროცედურები, რომლის მეშვეობით ყოველგვარი დაყოვნების გარეშე იქნება შესაძლებელი არასრულწლოვანი პირების გადაყვანა მეტი სიმკაცრის მქონე დაწესებულებიდან ნაკლებად შეზღუდულ დაწესებულებაში ისეთ შემთხვევებში, თუ მიიჩნევა, რომ ისინი უფრო ნაკლები რისკის მატარებლები არიან, ვიდრე მათი თავისუფლების აღკვეთის მომენტში.

დაწესებულებებში მყოფი არასრულწლოვანი პატიმრების მნიშვნელოვანი ნაწილი იტანჯება სხვადასხვა სახის ფსიქიკური აშლილობით, რომელიც მათ თავისუფლების აღკვეთამდეც აღენიშნებოდათ, ან არის ამ უკანასკნელის შედეგი. დამატებით, ფსიქიკური პრობლემები შეიძლება გამომდინარეობდეს მნიშვნელოვანად პრობლემური საფუძვლებიდან. ზოგჯერ რთულია გადაწყვიტო, ასეთი პირები ფსიქიკურად არიან ავად, თუ ფსიქიკური აშლილობა აქვთ ტანჯვისა და სიტუაციასთან შეუგუებლობის გამო. აქედან გამომდინარე, ფსიქიატრი ექსპერტები ჩართული უნდა იყვნენ ასეთ შემთხვევებში დიაგნოზის დადგენის პროცესში. თუ დიაგნოზი გამოავლენს სერიოზულ ფსიქიკურ დაავადებას, პირის სპეციალიზებულ ფსიქიკურ დაწესებულებაში გადაყვანა გარდაუვალია.

მშობლები და კანონიერი დამცველი ინფორმირებული უნდა იყვნენ როგორც საწყისი განთავსების ადგილის შესახებ, ისე სხვა დაწესებულებაში ნებისმიერი გადაყვანის თაობაზე. განთავსებასთან დაკავშირებით გადაწყვეტილების მიღებისას აუცილებელია კონსულტაცია თავისუფლებაალკვეთილ არასრულწლოვანთან და თუ ეს პრაქტიკულად შესაძლებელია, მის მშობლებთან ან დამცველთან. აღნიშნული მოიცავს მათი აზრის გათვალისწინებას პროფესიულ თუ სასკოლო განათლებასთან დაკავშირებით, რომელიც მათმა შვილებმა უნდა მიიღონ დაწესებულებაში. თუმცა გამონაკლის შემთხვევებში მშობლები და დამცველები შეიძლება არ იყვნენ დაინტერესებული დაწესებულების მიერ შეთავაზებული საგანმანათლებლო პროგრამებით, ან უბრალოდ არ იყოს შესაძლებელი მათთან დაკავშირება.

აუცილებელია არასრულწლოვანთათვის ცალკე დაწესებულებების არსებობა და მათი მკაცრი იზოლირება მოზრდილებისგან. არასრულწლოვნების ზრდასრულებისგან განცალკევება არის საერთაშორისო ხელშეკრულებებში გათვალისწინებული პრინციპი.

განცალკევების პრინციპი სავალდებულოა იმ შემთხვევაშიც, როცა, გამონაკლისის სახით, არასრულწლოვნები მოთავსებული არიან მოზრდილებისათვის განკუთვნილ დაწესებულებაში. ამისი დაშვება არ შეიძლება, გარდა იმ შემთხვევისა, როცა აღნიშნული არასრულწლოვნის კეთილდღეობის ინტერესს ემსახურება. ეს განხილული უნდა იყოს ყველა ინდივიდუალურ შემთხვევაში. აღნიშნულის დაშვება შეიძლება მაგალითად მაშინ, როდესაც სხვა შემთხვევაში მოხდება არასრულწლოვნის სრული იზოლირება და ის ვერ მიიღებს მონაწილეობას დაწესებულების მიერ შეთავაზებულ პროგრამებსა და აქტივობებში. მნიშვნელოვანია იმის აღნიშვნა, რომ ამ პრინციპისგან გადახვევა არ შეიძლება უსაფრთხოების ან დისციპლინის ზომების გამო. ეს შეიძლება მოხდეს მხოლოდ იმ შემთხვევაში, თუ არასრულწლოვნის სოციალური ინტეგრაცია უკეთ განხორციელდება მოზრდილებისათვის განკუთვნილ დაწესებულებებში. პრაქტიკულად გამოყენებადია გამონაკლისი შემთხვევა უფროსებთან მოთავსებასთან დაკავშირებით თავისუფლებაალკვეთილი ქალების შემთხვევაში, ვინაიდან ისინი, მცირერიცხოვნობის გამო სხვაგვარად იზოლაციაში აღმოჩნდებიან. ზრდასრულ პირებთან ერთად აქტივობებსა და პროგრამებში მონაწილეობა არ ნიშნავს, რომ შესაძლებელია მათი ერთად განთავსება ლამით, ძილის დროს.

შესაძლებელია ახალგაზრდა ზრდასრული პირების დატოვება არასრულწლოვანთა დაწესებულებებში მას შემდეგ, რაც ისინი მიაღწევენ სრულწლოვანებას. მთავარი იდეა არის ის, რომ ახალგაზრდა ზრდასრულ დამნაშავეს უნდა შეეძლოს სასჯელის მოხდა იმავე დაწესებულებაში, იმისათვის რომ გარანტირებულ იქნეს განათლების პოზიტიური შედეგი, რომელიც არ უნდა შეფერხდეს მისი ზრდასრულთა ციხეში გადაყვანით.

სრულწლოვანების ასაკის მიღწევის შემდეგ არასრულწლოვნების დატოვება არასრულწლოვანთა დაწესებულებებში არის ევროპული ქვეყნების საერთო პრაქტიკა. ქვეყნების უმეტესობა დარჩენილი სასჯელის ასეთ დაწესებულებაში მოხდის შესაძლებლობას აძლევს 21 წლის ასაკამდე პირებს. ბევრი ქვეყანა კი ასეთ შესაძლებლობას პირს აძლევს 23, 24 ან 27 წლის ასაკამდე. გარდა ამისა, ზოგიერთ ქვეყანაში ახალგაზრდა დამნაშავეები, რომელთაც სასჯელი მიესაჯათ როგორც არასრულწლოვნებს, უნდა განთავსდნენ არასრულწლოვანთა დაწესებულებებში. თუმცა როგორც CPT აღნიშნავს, ამასთან დაკავშირებით, საჭიროა ფრთხილი მენეჯმენტი, იმისათვის რომ მოხდეს უფროსი დამნაშავეების შესაძლო უარყოფითი გავლენის პრევენცია მათზე უმცროს დამნაშავეებზე: „არასრულწლოვანი პირებისა და ახალგაზრდა სრულწლოვანი პირების ერთად განთავსების პრაქტიკა [...] შეიძლება სასიკეთო იყოს ახალგაზრდა პირებისათვის, მაგრამ მოითხოვს ფრთხილ მენეჯმენტს, იმისათვის რომ მოახდინოს ნეგატიური ქმედების წარმოშობის პრევენცია, როგორცაა დომინირება და ექსპლუატაცია, მათ შორის ძალადობა.“⁴⁵²

452 იხ. ანგარიში გერმანიის მთავრობას CPT-ის მიერ გერმანიაში ვიზიტის თაობაზე 2005 წლის 20 ნოემბრიდან 2 დეკემბრამდე [CPT/Inf (2007)18], პარაგრაფი 106.

აუცილებელია მამრობითი და მდედრობითი სქესის არასრულწლოვანი თავისუფლება აღკვეთილი პირების განცალკევება. თუმცა განცალკევება შეიძლება სხვადასხვანაირად იქნეს გაგებული, ერთი მხრივ, პენიტენციურ დაწესებულებებში და, მეორე მხრივ, მზრუნველობისა და ფსიქიკური ჯანმრთელობის დაწესებულებებში. პირველ შემთხვევაში ასეთი განცალკევება ძირითადად სასურველია, ვინაიდან გოგონები ასეთ დაწესებულებებში, როგორც წესი, ზოგადად არასრულწლოვანი მოსახლეობის მცირე ჯგუფს შეადგენენ. არსებობს გოგონების მეორედ მსხვერპლად ქცევის უდავო რისკი. აღნიშნული რეალობა არ გამოიციხავს ერთობლივი აქტივობების შესაძლებლობას, როგორცაა ერთობლივი სკოლები ან პროფესიული ტრენინგები და ა. შ. არსებული პრაქტიკა აჩვენებს, რომ ქალი და მამაკაცი არასრულწლოვნები ხშირად ერთად იმყოფებიან მზრუნველობისა და ფსიქიკური ჯანმრთელობის ინსტიტუტებში. აღნიშნული არ გამოიციხავს არც შემდეგ პრაქტიკას, რაც ხორციელდება დანიის პენიტენციურ დაწესებულებებში, სადაც ქალი და მამაკაცი დამნაშავეები ერთად არიან განთავსებული ზოგიერთ (ღია ტიპის) დაწესებულებაში, რასაც შეიძლება პოზიტიური შედეგი ჰქონდეს სპეციფიკურ კულტურულ კონტექსტში. იმ დაწესებულებებში, სადაც ქალი და მამაკაცი არასრულწლოვნები ერთად არიან განთავსებული, ნებისმიერ შემთხვევაში გარანტირებულია, რომ ისინი არ გაიყოფენ საცხოვრებელს ღამის განმავლობაში.

ადამიანის უფლებების დაცვა მჭიდროდ არის დაკავშირებული იმის გარანტიასთან, რომ საცხოვრებელი პირობები უნდა შეესაბამებოდეს ადამიანური ღირსების სტანდარტებს. ადამიანის უფლებების დარღვევა ძალიან ხშირად ხდება ღამით და შაბათ-კვირას, როცა თავისუფლების აღკვეთის დაწესებულების პერსონალი ამცირებს ზედამხედველობას, ვინაიდან თვითონაც რაოდენობრივად მცირდება. აქედან გამომდინარე, მნიშვნელოვანია ისეთი სიტუაციების აღმოფხვრა, როდესაც არასრულწლოვანი შეიძლება თანამესაკნის მსხვერპლად იქცეს. ღამით მარტო განთავსება არის საუკეთესო არჩევანი პირთა შორის ძალადობის პრევენციისათვის.

საცხოვრებელი პირობები ზოგადად უნდა ქმნიდეს გარემოს, რომელიც ხელს უწყობს ფიზიკურ და ფსიქიკურ კეთილდღეობას და არასრულწლოვანთა პიროვნულ განვითარებას და რომელიც პატივს სცემს მის ღირსებას და, შეძლებისდაგვარად, პირადი ცხოვრების ხელშეუხებლობას. არ უნდა გამოიყენებოდეს დიდი საერთო საცხოვრებლები, ვინაიდან ისინი საერთოდ არ არის პირადი ცხოვრების პატივისცემის შესაფერისი. წამების პრევენციის კომიტეტმა თავის მეთერთმეტე ზოგად ანგარიშში⁴⁵³ აღნიშნა, რომ დიდი მოცულობის საერთო საცხოვრებლები, რომლებიც ისევ გამოიყენება ზოგიერთ ცენტრალურ და აღმოსავლეთ ევროპის ქვეყნებში, არსებითად არასასურველია. რამდენადაც არასრულწლოვნების კონკრეტული დაწესებულებები არ შეიძლება გადაკეთდეს პატარა საცხოვრებელ დაწესებულებებად ერთადგილიანი საცხოვრებლებით, იქ უნდა არსებობდეს, სულ მცირე, იმის შესაძლებლობა, რომ არასრულწლოვნებმა მიიღონ შესვენებების დრო და გამოიყენონ დაწესებულებების შესაძლებლობები, რომლებიც შეესაბამება ადამიანის ღირსებასა და პირადი ცხოვრების პატივისცემას. საცხოვრებელი პირობები ისე უნდა იყოს მოწყობილი, რომ მნიშვნელოვანი ყურადღება ექცეოდეს ემოციურ სტიმულირებას, სხვა არასრულწლოვან პირებთან ასოცირების შესაძლებლობას და სპორტში, ფიზიკურ ვარჯიშებსა და დასვენების დროს აქტივობებში მონაწილეობას.

წამების პრევენციის კომიტეტის მიხედვით,⁴⁵⁴ უნდა იკრძალებოდეს ერთი ადამიანისთვის ერთადგილიანი საკანში 6 კვადრატულ მეტრზე ნაკლები ფართი, ხოლო საზიარო საკანში ერთი ადამიანისთვის 4 კვადრატულ მეტრზე ნაკლები ფართი. ცენტრალური და აღმოსავლეთ ევროპის ბევრი ქვეყნის კანონმდებლობა ჯერ არ თანხვდება აღნიშნულ სტანდარტ-

453 CPT/Inf (2001)16; 11th General Report.

454 ევროპული ციხის წესების კომენტარები.

ებს, მაშინ როცა სხვა ქვეყნებში, მიუხედავად იმისა, რომ აღნიშნული გათვალისწინებული კანონმდებლობაში, არ არის შესრულებული პრაქტიკაში.

სველი წერტილები იზოლირებული უნდა იყოს ოთახის იმ ნაწილისგან, რომელშიც თავისუფლებააღკვეთილი პირები ცხოვრობენ და იკვებებიან. მნიშვნელოვანია, რომ ეროვნულ კანონმდებლობას აქვს წერილობითი სტანდარტები იატაკის მინიმალური ფართობის, ჰაერის კუბური შემადგენლობის, განათების, გათბობისა და ვენტილაციის თაობაზე. როდესაც არასრულწლოვანი თავისუფლებააღკვეთილი პირები იმყოფებიან საზიარო საცხოვრებელში, უნდა შეფასდეს მსხვერპლად ქცევის რისკი და უნდა გადაიდგას ნაბიჯები მის შესამცირებლად. გარდა ამისა, საჭიროა მიღებულ იქნეს არასრულწლოვანი პირის თანხმობა საზიარო საცხოვრებელში მის გადაყვანამდე. სხვა სიტყვებით რომ ვთქვათ, მანამ, სანამ მოხდება გადანაცვლებების მიღება არასრულწლოვანი პირის მიერ საცხოვრებელი ადგილის გაზიარების თაობაზე, დაწესებულების ინტერესებზე მეტად მხედველობაში უნდა იქნეს მიღებული არასრულწლოვანი თავისუფლებააღკვეთილი პირის ინტერესი.

იმ მიზნით, რომ მოხდეს არასრულწლოვანი პირის ჯანმრთელობისა და უსაფრთხოების დაცვა, თავისუფლების აღკვეთის დაწესებულების პერსონალი საცხოვრებელ ადგილს ახლოდან უნდა აკვირდებოდეს, განსაკუთრებით ღამის განმავლობაში, არასრულწლოვნების შენუხების ან შეშინების გარეშე. ამასთან, უნდა არსებობდეს ეფექტური სიგნალიზაციის სისტემა ძალადობრივ მსხვერპლად ქცევის, ჯანმრთელობის გაუარესების, უბედური შემთხვევის, ხანძრის და სხვა საგანგებო შემთხვევებისათვის.

პრიორიტეტი უნდა მიენიჭოს იმ პროგრამებს, რომლებიც მიზნად ისახავენ არასრულწლოვანთა პიროვნულ განვითარებასა და მათი სოციალური უნარ-ჩვევებით აღჭურვას, რათა აცილებულ იქნეს მათ მიერ განმეორებითი დანაშაულის ჩადენა. არასრულწლოვნები უნდა ნახალისდნენ ამ პროგრამებში მონაწილეობისათვის.

არასრულწლოვანი თავისუფლებააღკვეთილი პირები უზრუნველყოფილი უნდა იყვნენ მათი ასაკის, სქესის, სოციალური და კულტურული წარსულის, განვითარების ეტაპისა და ჩადენილი დანაშაულის შესაბამისი სპეციფიკური საგანმანათლებლო პროგრამებით. ეს არ გულისხმობს იმას, რომ თავისუფლებააღკვეთილი არასრულწლოვნების ჯგუფები აუცილებლად უნდა იყვნენ განთავსებული ერთსა და იმავე საცხოვრებელ ჯგუფებსა თუ ქვედანაყოფებში. თუმცა, მიზანშეწონილი იქნება პატიმრობის სანყის და გათავისუფლებისათვის მზადების ეტაპებზე ისინი უზრუნველყოფილი იყვნენ შესაბამისი პროგრამებით. გათავისუფლების მზადების ეტაპი უმჯობესი იქნება განხორციელდეს ღია ან ნახევრად ღია ტიპის თავისუფლების აღკვეთის დაწესებულებაში, სადაც ნაკლები შეზღუდვები იქნება არასრულწლოვანთა დაწესებულების შიგნით გადაადგილებაზე და უზრუნველყოფილი იქნება კავშირი გარე სამყაროსთან.

წესი 77 ეხება რეჟიმის ისეთ აქტივობებს, როგორებიცაა: განათლება, პირადი და სოციალური განვითარება, პროფესიული ხასიათის ტრენინგი, რეაბილიტაცია და გათავისუფლებისათვის მომზადება. უნდა აღინიშნოს, რომ არ არის აუცილებელი არასრულწლოვანთა თავისუფლების აღკვეთის დაწესებულებამ უზრუნველყოს ყველა ამ აქტივობის განხორციელება.

როგორც წესი, არასრულწლოვანთა თავისუფლების აღკვეთის ყველა დაწესებულებამ უნდა უზრუნველყოს, სულ მცირე, სასკოლო და პროფესიული ხასიათის განათლება, ტრენინგი სოციალური უნარ-ჩვევების შესაძენად, ფიზიკური განათლება და სპორტი, შემოქმედებითი აქტივობები თავისუფალ დროს, ღონისძიებები თემში, გათავისუფლებისთვის მზადება და გათავისუფლების შემდგომი მზრუნველობა. თუმცა, უნდა აღინიშნოს, რომ წინასწარი პატიმრობის შემთხვევაში ზემოხსენებული აქტივობების შესრულება შეზღუდულია დაწესებულების შიგნით განსახორციელებელი აქტივობებით. იმის გამო, რომ, როგორც წესი, სარეჟიმო აქტივობების ორგანიზება პატიმრობის დაწესებულებაში პრობლემურია,

განსაკუთრებული ყურადღება უნდა დაეთმოს სხვადასხვა მიზანმიმართული ღონისძიების ორგანიზებას, მაგალითად, როგორებიცაა: სასკოლო სწავლება, შემოქმედებითი აქტივობები თავისუფალ დროს, ჰობი და ვარჯიში.

წესები განსაკუთრებულ მნიშვნელობას ანიჭებს სასკოლო განათლებასა და პროფესიულ დახელოვნებას და მათ დასაქმებაზე წინ აყენებს. შესაბამისად, სასწავლო პროცესი და პროფესიული უნარ-ჩვევების დაუფლება ჩვეულებრივ სამუშაო საათებში უნდა განხორციელდეს და მათში ჩართულობა ისევე უნდა ნახალისდეს, როგორც ჩვეულებრივ სამუშაოში მონაწილეობა დაწესებულების ფარგლებში.

წესები პრიორიტეტს ანიჭებენ ადგილობრივ თემში მოქმედი სკოლებისა და სასწავლო ცენტრების მიერ ორგანიზებულ სასწავლო პროცესებზე არასრულწლოვანი თავისუფლებააღკვეთილი პირების დასწრებას. სასწავლო პროცესი შეიძლება მიმდინარეობდეს მხოლოდ ღია ტიპის დაწესებულების პირობებში.

თავისუფლების აღკვეთის დაწესებულების შიგნით განხორციელებული საგანმანათლებლო საქმიანობა შეიძლება გარე საგანმანათლებლო და პროფესიული დახელოვნების სააგენტოების კომპეტენციას წარმოადგენდეს (მაგალითად, განათლების სამინისტრო ან სხვა სახელმწიფო ორგანოები ან პროფესიული ხასიათის დაწესებულებები, რომელთაც შეუძლიათ განსაზღვრონ და განახორციელონ საგანმანათლებლო სტანდარტები). თუმცა, საჭიროა რეგულარული შეფასების განხორციელება (მაგალითად, 6 თვეში ერთხელ მაინც) იმ მიზნით, რომ გამოვლინდეს, თუ რამდენად დასაშვებია გარე სასკოლო და პროფესიული დახელოვნების სასწავლო პროგრამა თავისუფლებააღკვეთილი არასრულწლოვნებისთვის.

როგორც წესი, თავისუფლების აღკვეთის დაწესებულებაში მოხვედრილ არასრულწლოვანთა უმრავლესობას დამთავრებული არა აქვს სასკოლო განათლების მიღება. არასრულწლოვანთა თავისუფლების აღკვეთის დაწესებულებამ, შესაძლებლობის შემთხვევაში, უნდა უზრუნველყოს არასრულწლოვანთა მიერ სასკოლო ან პროფესიული განათლების გაგრძელება. ეს შეიძლება პრობლემური და შეუძლებელი გახდეს, თუ სასწავლო პროცესის გასაგრძელებლად საჭიროა ლაბორატორიები ან თავისუფლების აღკვეთის ვადა იმდენად მცირეა, რომ სასწავლო პროცესში ჩართვა არაპრაქტიკულია. ის არასრულწლოვნები, რომელთაც არ დაუსრულებიათ სასკოლო განათლების მიღება, შესაძლოა აიძულონ სწავლის დასრულება. იძულება შეიძლება გავრცელდეს იმ არასრულწლოვნებზე, რომელთა ასაკი სავალდებულო სასკოლო ასაკის შესაბამისია, ან რომლებიც წერა-კითხვის უცოდინრები არიან.

სკოლის დასრულების ატესტატებში არ უნდა იქნეს აღნიშნული რაიმე სახის კავშირი არასრულწლოვანთა თავისუფლების აღკვეთის დაწესებულებასთან. აღნიშნული პოზიტიური პრაქტიკა უნდა შენარჩუნდეს იმ მიზნით, რომ არ მოხდეს არასრულწლოვან დამნაშავეთა სტიგმატიზაცია და ხელი შეეწყნოთ მათ სამომავლო განათლებასა და შრომით ბაზარზე გასვლას.

რეჟიმისა და მისი შემადგენელი ელემენტების განსაზღვრასთან ერთად ევროპული წესები ადგენენ არასრულწლოვანი თავისუფლებააღკვეთილი პირების მიმართ ძალის გამოყენების სტანდარტებს. კერძოდ:

- არასრულწლოვანი თავისუფლებააღკვეთილი პირების მიმართ შესაძლოა მხოლოდ ხელბორკილისა და დამანყნარებელი პერანგის გამოყენება, თუმცა, რაც შეიძლება, მოკლე პერიოდით და იშვითად. მათი გამოყენება უნდა განისაზღვროს ეროვნული კანონმდებლობით, რომელიც აგრეთვე უნდა შეიცავდეს ხსენებული საშუალებების ბოროტად გამოყენებისგან დამცავ მექანიზმებს.

- დროებითი იზოლირება წარმოადგენს დამანყნარებელ საკანს, რომლის გამოყენებაც შესაძლებელია განსაკუთრებული გამონაკლისების დროს და არ შეიძლება გაგრძელდეს

რამდენიმე საათზე მეტ ხანს. საკანი ისევე უნდა იყოს მონყობილი, როგორც ჩვეულებრივი, თუმცა ყველა ზომა უნდა იქნეს მიღებული, რათა საკანი გათავისუფლდეს ისეთი საგნებისგან, რომელთა მეშვეობითაც არასრულწლოვანმა თავისუფლება აღკვეთილმა პირმა შესაძლოა დაზიანება მიიყენოს თავს. დამაწყნარებელ საკანში არასრულწლოვნის მოთავსება არ შეიძლება გაგრძელდეს 24 საათზე მეტ ხანს, რომლის განმავლობაშიც ალტერნატიული, დისციპლინის დასამყარებლად საჭირო გზა უნდა გამოინახოს. არასრულწლოვნებმა იზოლირება შეიძლება მტკიცნეულად აღიქვან და ეს მხედველობაში უნდა იქნეს მიღებული მისი შეფარდებისას. განსაკუთრებულ აღნიშვნას საჭიროებს ის, რომ სამედიცინო პერსონალი არ მონაწილეობს იზოლირების შეფარდებაში და მხოლოდ მაშინ ჩაერთვება საქმეში, თუ თავისუფლება აღკვეთილი პირი პაციენტი გახდება.

- პერსონალის მიერ იარაღის ტარება იმ თავისუფლების აღკვეთის დაწესებულებებში, რომლებშიც განთავსებული არიან არასრულწლოვნები. იარაღში იგულისხმება ცეცხლსასროლი იარაღი, დანები, ხელკეტები და მსგავსი ინსტრუმენტები, რომლებითაც შესაძლებელია ფიზიკური ზიანის მიყენება. იარაღის კატეგორიას არ განეკუთვნება თავდაცვის მიზნით საჭირო ინსტრუმენტები, რომელთაც არ შეუძლიათ სერიოზული ზიანის მიყენება ან ინსტრუმენტები, რომლებიც განგაშის ხმას გამოსცემენ. განსაკუთრებულ შემთხვევებში, როდესაც გადაუდებელი და მნიშვნელოვანი ოპერაცია ითხოვს ამას, იარაღები შეიძლება გამოყენებულ იქნეს თავისუფლების აღკვეთის დაწესებულების შიგნით. ამგვარ სიტუაციებს განეკუთვნება პერსონალის, არასრულწლოვანთა ან მესამე პირების სიცოცხლისათვის დიდი საფრთხის შექმნა. აქვე უნდა აღინიშნოს, რომ ევროპის ზოგიერთ ქვეყანაში პერსონალის მიერ სიკვდილის გამომწვევი იარაღის გამოყენება არასრულწლოვან თავისუფლება აღკვეთილ პირთა მიმართ აკრძალულია.

- განცალკევება არის განსაკუთრებული ზომა, რომელიც შეიძლება გამოყენებულ იქნეს როგორც უსაფრთხოების, ასევე უშიშროების მიზნით, იმისთვის, რომ დაცულ იქნენ დაცულობის დაბალი ხარისხის მქონე არასრულწლოვნები და ზემოქმედება მოხდეს საფრთხის წარმოქმნელ არასრულწლოვნებზე. თვითმკვლელობის რისკი დაკავშირებულია სამედიცინო საკითხებთან. განცალკევების გამოყენება უნდა ხდებოდეს მხოლოდ განსაკუთრებული პირობების არსებობისას და პრაქტიკოს ექიმს უნდა ჰქონდეს არასრულწლოვნის დაუბრკოლებლად მონახულების შესაძლებლობა.

წესები, ციხის ევროპული წესების მსგავსად, განსაკუთრებულ ყურადღებას ამახვილებენ უცხოელ არასრულწლოვან თავისუფლება აღკვეთილ პირებზე, რომლებისთვისაც დამახასიათებელია სპეციფიკური პრობლემები და, როგორც წესი, უმნიშვნელო უმცირესობას წარმოადგენენ თავისუფლება აღკვეთილ პირთა საერთო რაოდენობაში. წესები გამოყოფს სამი კატეგორიის უცხოელ თავისუფლება აღკვეთილ პირებს: ა) ისინი, ვინც მუდმივად ცხოვრობს მოცემულ ქვეყანაში; ბ) ისინი, ვისი შემდგომი დარჩენა მოცემულ ქვეყანაში გადანაცვლებილი არ არის; და გ) ისინი, ვისაც უპირებენ მოცემული ქვეყნიდან გაძევებას.

არასრულწლოვნებს, რომლებიც მუდმივად ცხოვრობენ ქვეყანაში, ისევე უნდა მოეპყრონ, როგორც სხვა არასრულწლოვნებს. თუმცა მათთვის უნდა მოხდეს სპეციალური პროგრამების ორგანიზება, რომ ხელი შეეწყოს ქვეყნის რეალობაში მათ ინტეგრირებას. სპეციალური ჩართულობა დამოკიდებულია იმაზე, თუ რა სპეციფიკური სირთულეები და ნაკლოვანებები ახასიათებთ ამ არასრულწლოვნებს. ამგვარი ჩართულობა შეიძლება იყოს ენის სწავლება, სპეციალური სოციალური უნარების განვითარება, გამიზნული მათი შანსების გაზრდისთვის, მოიძიონ სამუშაო, საცხოვრებელი და შესაბამისად, მოხდეს მათი ინტეგრირება.

იმ შემთხვევაში, თუ გადანაცვლებილი არ იქნება მიღებული არასრულწლოვნის იმ ქვეყნისთვის გადაცემის თაობაზე, რომლის მოქალაქეცაა პირი, იგი უნდა დაექვემდებაროს იმავე რეჟიმს და მას ისევე უნდა მოეპყრონ, როგორც მოცემული ქვეყნის არასრულწლოვან თავისუფლება აღკვეთილ პირებს ეპყრობიან. აღნიშნული წესი მნიშვნელოვანია იმ თვალსაზრისით, რომ მრავალი უცხოელი თავისუფლება აღკვეთილი პირი არ არის ჩართული სა-

განმანათლებლო და სარეაბილიტაციო პროგრამებში იმ მიზეზით, რომ გარკვეული არ არის საკითხი მათი საკუთარ ქვეყანაში დაბრუნების ან ადგილზე დარჩენის თაობაზე.

თავისუფლების აღკვეთის დაწესებულების ადმინისტრაცია ვალდებულია იზრუნოს არა მხოლოდ ქვეყანაში დარჩენილი არასრულწლოვნების რეინტეგრაციაზე, არამედ უნდა გადადგას შესაფერისი ნაბიჯები მათთვის, რომლებსაც ქვეყნიდან გაძევება და თავისი წარმომავლობის ქვეყანაში გადაგზავნა ემუქრებათ.

წესები ადგენს სტანდარტს უცხოელი არასრულწლოვანი თავისუფლებააღკვეთილი პირებისათვის, ისარგებლონ უფრო ხანგრძლივი შეხვედრებით ან გარე სამყაროსთან კონტაქტის სხვა ფორმით, მაგალითად, ხანგრძლივი სატელეფონო საუბრებით თავიანთ ქვეყანასთან და გრძელვადიანი პაემნებით. ეს საჭიროა მათთვის, რათა მოხდეს კომპენსირება ამგვარი კონტაქტის რეგულარულად ხელმისაწვდომობის შეუძლებლობისა.

ძალიან მნიშვნელოვანია უცხოელი არასრულწლოვანი თავისუფლებააღკვეთილი პირების კონტაქტის უზრუნველყოფა მათი ქვეყნის დიპლომატიურ ან საკონსულო სამსახურების წარმომადგენლებთან.

მრავალ ქვეყანაში ეთნიკური და ენობრივი უმცირესობების წარმომადგენლები აწყდებიან სოციალური რეინტეგრაციის პრობლემებს, განსაკუთრებით მაშინ, როდესაც ისინი მოთავსებული არიან თავისუფლების აღკვეთის დაწესებულებაში. მართალია, ამ კატეგორიის არასრულწლოვნებს არ ემუქრებათ ქვეყნიდან გაძევების საშიშროება, ისინი ხშირად განიცდიან ისეთივე არახელსაყრელ პირობებს, როგორსაც უცხოელი მოქალაქეები. მიზეზი ნაწილობრივ ენობრივი ან კულტურული პრობლემებია, თუმცა, ამავედროულად, სხვა მიზეზს თავისუფლების აღკვეთის დაწესებულებაში არსებული ორგანიზაციული პრობლემები წარმოადგენს. თავისუფლების აღკვეთის დაწესებულების პერსონალი კარგად უნდა იყოს გაცნობიერებული სხვადასხვა ჯგუფის კულტურულ თავისებურებებში, რაც ააცილებს მათ უცნაურ სიტუაციებს. ენობრივი პრობლემები და საჭიროებები უნდა აღმოიფხვრას კომპეტენტური თარჯიმნებისა და თავისუფლების აღკვეთის დაწესებულებაში სხვადასხვა ენაზე დაწერილი მასალების არსებობით. დაწესებულების ადმინისტრაციამ უნდა უზრუნველყოს ენის კურსების ორგანიზება იმ არასრულწლოვან თავისუფლებააღკვეთილ პირთათვის, რომლებიც კარგად ვერ ფლობენ ადგილობრივ ენას.

შემდეგი სახის სპეციფიკურ ჯგუფს განეკუთვნებიან არასრულწლოვნები, რომელთაც ფიზიკური ნაკლი აქვთ. წესები პირდაპირ მიუთითებს, რომ არ შეიძლება ამგვარი თავისუფლებააღკვეთილი არასრულწლოვნების სეგრეგაცია. შესაბამისად, ისინიც ჩვეულებრივ თავისუფლების აღკვეთის დაწესებულებაში უნდა იყვნენ განთავსებული. დაწესებულებაში უნდა ფუნქციონირებდეს სპეციალური სასკოლო მეთოდები, პროფესიული დახელოვნების კურსები და სხვა პროგრამები, რომლებიც უნარშეზღუდულ თავისუფლებააღკვეთილ არასრულწლოვანთა საჭიროებებს შეესაბამება. იმ შემთხვევაში, თუ ვერ იქნება მოძიებული ჩვეულებრივი თავისუფლების დაწესებულება, სადაც შეზღუდული უნარების მქონე არასრულწლოვნების სპეციალური მოთხოვნილებები იქნება დაკმაყოფილებული, ისინი გადაყვანილ უნდა იქნენ ისეთ სპეციალიზებულ დაწესებულებაში, სადაც აღნიშნული პირობები იქნება დაცული.

**ევროპული წესები არასრულწლოვანი პატიმრების მიმართ სანქციებისა
და ზომების გამოყენების თაობაზე
დანართი – ევროპაში სისხლისსამართლებრივი პასუხისმგებლობის
ასაკის შედარების ამსახველი ტაბულა**

ქვეყანა	სისხლის სამართლის პასუხისმგებლობის ასაკი (არასრულწლოვანთა სისხლის სამართალი)	სრული სისხლისსამართლებრივი პასუხისმგებლობა (სრულწლოვანთა სისხლის სამართალი შეიძლება/უნდა შეეფარდოს; არასრულწლოვანთა კანონი ან არასრულწლოვანთა კანონის სანქციები შეიძლება შეეფარდოს)	ასაკობრივი ზღვარი ახალგაზრდების პატიმრობის / თავისუფლების აღკვეთისათვის
ავსტრია	14	18/21	14-27
ბელგია	18	16**/18	მხოლოდ მზრუნველობის განმახორციელებელი ინსტიტუტები
ბულგარეთი	14	18	14-21
ხორვატია	14/16*	18/21	14-21
კვიპროსი	14	16/18/21	14-21
ჩეხეთის რესპუბლიკა	15	18/18 + (შემამსუბუქებელი სასჯელი)	15-19
დანია****	15	15/18/21	15-23
ესტონეთი	14	18	14-21
ფინეთი****	15	15/18	15-21
საფრანგეთი	13	18	13-18 + 6 თვე/23
გერმანია	14	18/21	14-24
საბერძნეთი	13	18/21	13-21/25
უნგრეთი	14	18	14-24
ირლანდია	10/12/16*	18	10/12/16-18/21
იტალია	14	18/21	14-21

ლატვია	14	18	14-21
ლიტვა	14***/16	18/21	14-21
მოლდავეთი	14***/16	14/16	14-21
მონტენეგრო	14/16*	18/21	14-21
ნიდერლანდები	12	16/18/21	12-21
ნორვეგია****	15	18	15-21
პოლონეთი		15/17/18	13-18/15-21
პორტუგალია		16/21	12/16-21
რუმინეთი	14/16	18/20	16-21
რუსეთის ფედერაცია	14***/16	18/21	14-21
სერბეთი	14/16*	18/21	14-23
სლოვაკეთი	14/15	18/21	14-18
სლოვენია	14***/16	18/21	14-23
ესპანეთი	14	18	14-21
შვედეთი****	15	15/18/21	15-25
შვეიცარია	10	18/25*****	10-22/17-25/30
იუგოსლავიის ყოფილი რესპუბლიკა მაკედონია	14***/16	14/16	14-21
თურქეთი	12	15/18	12-18/21
გაერთიანებული სამეფო: ინგლისი და უელსი	10/12/15*	18	10/15-21

გაერთიანებული სამეფო: ჩრდილოეთ ირლანდია	10	17/18/21	10-16/17-21
გაერთიანებული სამეფო: შოტლანდია	16	16/21	16-21
ბელარუსია	14***/16	14/16	14-21

* დანაშაულის უმრავლესობა დაკავშირებული არასრულწლოვანთა პატიმრობასთან (ახალგაზრდების თავისუფლების აღკვეთა, სხვა).

** მხოლოდ განსაკუთრებით მძიმე დანაშაულის ჩადენისათვის.

*** მხოლოდ მძიმე დანაშაულის ჩადენისათვის.

**** მხოლოდ სასჯელის შემსუბუქება არასრულწლოვნის სისხლის სამართლის ცალკე კანონმდებლობის გარეშე.

***** სპეციალური საპატიმრო ზომები 18-25 წლის ახალგაზრდა სრულწლოვნებისთვის.

ევროპის საბჭოს მინისტრთა კომიტეტის რეკომენდაცია Rec(2003) 22 ნევრი ქვეყნებისადმი პირობით გათავისუფლების შესახებ (ვადამდე გათავისუფლება) , 455, 456

პირობით ვადამდე გათავისუფლება მიზნად უნდა ისახავდეს პატიმრის დახმარებას, თავისუფლების აღკვეთის დაწესებულებაში ცხოვრება გარდაქმნას საზოგადოებაში კანონმორჩილ ცხოვრებად, გათავისუფლების შემდგომი პირობების შექმნითა და ზედამხედველობით, რაც ხელს უწყობს ამ მიზნის მიღწევას და წვლილი შეაქვს საზოგადოებრივი უსაფრთხოების უზრუნველყოფასა და დანაშაულის შემცირებაში.

თავისუფლების აღკვეთის უარყოფითი შედეგების შემცირებისა და საზოგადოების უსაფრთხოების გარანტირებით, თავისუფლება აღკვეთილ პირთა განსახლების ხელშეწყობისთვის, კანონმა პირობით ვადამდე გათავისუფლება ხელმისაწვდომი უნდა გახადოს ყველა მსჯავრდებული პატიმრისათვის, მათ შორის უვადოდ თავისუფლება აღკვეთილი პირებისათვის.

თუ თავისუფლების აღკვეთა იმდენად ხანმოკლეა, რომ პირობით ვადამდე გათავისუფლება შეუძლებელია, ამ მიზნის მიღწევის სხვა საშუალებები უნდა გამოინახოს.

სასჯელის მოხდის დაწყებისთანავე პატიმარმა უნდა იცოდეს, როდის შეეძლება გათავისუფლების თხოვნით მიმართვა მას შემდეგ, რაც მოიხდის მინიმალურ ვადას (რომელიც პირდაპირ განსაზღვრულია და/ან მითითებულია სასჯელის პროპორცია) და ის კრიტერიუმები, რომლებიც გამოიყენება გათავისუფლების შესახებ გადაწყვეტილების მიღებისას („დისკრეციული გათავისუფლების სისტემა“), ან როდის მიენიჭება გათავისუფლების

455 მიღებულია ევროპის საბჭოს მინისტრთა კომიტეტის მიერ 2003 წლის 24 სექტემბერს, მინისტრთა მოადგილეების 853-ე შეხვედრაზე.

456 „პრობაციის საერთაშორისო სტანდარტების კრებული – სახელმძღვანელო პრაქტიკოსებისათვის“, სსიპ „სასჯელალსრულებისა და პრობაციის სასწავლო ცენტრის“ გამოცემა, თბილისი, 2010 წ., გვ. 114.

უფლება დადგენილი პერიოდის კონკრეტულ პირობებში მოხდის ან/და სასჯელის პროპორციაზე მითითების შედეგად („სავალდებულო გათავისუფლების დის სისტემა“).

დადგენილი პერიოდის მინიმუმი არ უნდა იყოს იმდენად ხანგრძლივი, რომ პირობით გათავისუფლების მიზანი ვერ იქნეს მიღწეული.

ყურადღება უნდა მიექცეს რესურსის დაზოგვას, რაც შეიძლება განხორციელდეს სავალდებულო გათავისუფლების სისტემის გამოყენებით სასჯელებთან მიმართებით, როდესაც უარყოფითმა ინდივიდუალურმა შეფასებამ შეიძლება მხოლოდ მცირედ შეცვალოს გათავისუფლების თარიღი.

იმისათვის, რომ შემცირდეს პირობით ვადამდე გათავისუფლებულ პატიმართა მხრიდან რეციდივის რისკი, შესაძლებელი უნდა იყოს მათზე ინდივიდუალური პირობების დანესება, როგორცაა:

– დაზარალებულისთვის კომპენსაციის გადახდა ზიანის ანაზღაურების მიზნით;

– ნარკოტიკული ნივთიერების ან ალკოჰოლის ბოროტად გამოყენებასთან ან დანაშაულის ჩადენასთან აშკარად დაკავშირებული და მკურნალობას დაქვემდებარებული მიზეზების აღმოსაფხვრელად სამკურნალო ღონისძიებებში ჩართვა;

– მუშაობა ან სხვა განსაზღვრულ საქმიანობაში ჩაბმა, მაგალითად, განათლების ან პროფესიული გადამზადების პროგრამებში;

– პიროვნული განვითარების პროგრამებში მონაწილეობა;

– კონკრეტულ ადგილებში ცხოვრებისა და ამ ადგილებში ვიზიტის აკრძალვა.

პირობით გათავისუფლებას ასევე თან უნდა ახლდეს ზედამხედველობა, რომელიც შედგება დახმარებისა და კონტროლის ღონისძიებებისგან. ზედამხედველობის ბუნება, ხანგრძლივობა და ინტენსივობა უნდა განისაზღვროს თითოეული საქმისთვის ცალ-ცალკე. პირობებთან მორგება შესაძლებელი უნდა იყოს პირობითი მსჯავრის მთელი პერიოდის განმავლობაში.

პირობები ან ზედამხედველობის ღონისძიებები უნდა განისაზღვროს იმ პერიოდისთვის, რომელიც არ აჭარბებს თავისუფლების აღკვეთის სასჯელის მოუხდელი ნაწილის პროპორციას.

პირობები და ზედამხედველობის ღონისძიებები შეიძლება განუსაზღვრელი ვადით დადგინდეს მხოლოდ იმ შემთხვევაში, როდესაც ეს განსაკუთრებით აუცილებელია საზოგადოების დასაცავად.

პირობით ვადამდე გათავისუფლებისთვის მომზადების ორგანიზება უნდა მოხდეს თავისუფლების აღკვეთის დანესებულებაში მომუშავე ყველა შესაბამისი პირისა და გათავისუფლების შემდგომ ზედამხედველობაში ჩართულ პირთა მჭიდრო თანამშრომლობით და დასრულდეს მინიმალურ ან წინასწარ განსაზღვრულ ვადაში.

თავისუფლების აღკვეთის დანესებულების შესაბამისმა სამსახურებმა უნდა უზრუნველყონ, რომ თავისუფლებააღკვეთილ პირებს ჰქონდეთ გათავისუფლების წინა პროგრამებში მონაწილეობის შესაძლებლობა. ასევე ხელი შეუწყონ მათ ჩართვას საგანმანათლებლო და სასწავლო კურსებში, რომელთა მეშვეობითაც ისინი საზოგადოებაში ცხოვრებისთვის მოემზადებიან. მაქსიმალურად უნდა იქნეს გამოყენებული თავისუფლების აღკვეთის სასჯელის აღსრულების სხვადასხვა სახე, როგორცაა ნახევრად თავისუფალი, ღია რეჟიმები ან ექსტრამურალური განთავსება, იმისათვის რომ მომზადდეს თავისუფლებააღკვეთილ პირთა განსახლება საზოგადოებაში.

პირობით ვადამდე გათავისუფლებისათვის მომზადება ასევე შესაძლებლობას უნდა

აძლევდეს თავისუფლებააღკვეთილ პირებს, დაამყარონ, შეინარჩუნონ ან განაახლონ ურთიერთობები ოჯახის წევრებსა და ახლო ნათესავებთან. ასევე კავშირი დაამყარონ იმ სამსახურებთან, ორგანიზაციებთან და მოხალისეთა ასოციაციებთან, რომელთაც შეუძლიათ ვადამდე გათავისუფლებულ თავისუფლებააღკვეთილ პირებს დაეხმარონ საზოგადოებაში ცხოვრებასთან შეგუებაში. ამ მიზნებისთვის თავისუფლების აღკვეთის დაწესებულებიდან დროებით გათავისუფლების სხვადასხვა ფორმა უნდა იქნეს გამოყენებული.

გათავისუფლების შემდგომი პირობებისა და ზედამხედველობის ადრეული განხილვა უნდა წახალისდეს. აღნიშნული პირობები, შესაძლო დახმარების ფორმები, კონტროლის მოთხოვნები და მათი შეუსრულებლობის შედეგები გულდასმით უნდა განემარტოთ თავისუფლებააღკვეთილ პირებს და განხილულ იქნეს მათთან ერთად.

პირობით ვადამდე გათავისუფლების უფლების მოპოვებისთვის მოსახდელი სასჯელის მინიმალური ვადა უნდა განისაზღვროს კანონით.

შესაბამისმა თანამდებობის პირებმა თავისუფლებააღკვეთილი პირის მიერ მინიმალური სასჯელის მოხდისთანავე უნდა დაიწყოს პირობით გათავისუფლების შესახებ გადაწყვეტილების მიღებისთვის აუცილებელი პროცედურა.

კრიტერიუმები, რომლებსაც თავისუფლებააღკვეთილი პირი უნდა აკმაყოფილებდეს პირობით ვადამდე გათავისუფლებისთვის, უნდა იყოს ნათელი და კონკრეტული, ასევე რეალისტური იმ გაგებით, რომ უნდა ითვალისწინებდეს თავისუფლებააღკვეთილი პირის პიროვნულ მახასიათებლებს და სოციალურ და ეკონომიკურ გარემოებებს, ასევე განსახლების პროგრამების ხელმისაწვდომობას.

გათავისუფლებაზე მუშაობის პირობების არარსებობა არ უნდა იყოს პირობით გათავისუფლებაზე უარის თქმის ან გადავადების საფუძველი. ძალისხმევა უნდა იყოს მიმართული იმისკენ, რომ გამოინახოს დასაქმების სხვა ფორმები. მუდმივი საცხოვრებლის არარსებობა არ უნდა წარმოადგენდეს პირობით ვადამდე გათავისუფლებაზე უარის თქმის ან გადავადების საფუძველს. ასეთ შემთხვევაში უნდა მოხდეს დროებითი საცხოვრებლით უზრუნველყოფა.

პირობით ვადამდე გათავისუფლების კრიტერიუმები ისე უნდა იყოს გამოყენებული, რომ პირობით ვადამდე გათავისუფლების უფლებას ანიჭებდეს ყველა იმ თავისუფლებააღკვეთილ პირს, რომლებიც აკმაყოფილებენ კანონმორჩილი მოქალაქეობის მინიმალურ მოთხოვნებს. შესაბამის თანამდებობის პირთა ვალდებულებაა, დაამტკიცონ, რომ თავისუფლებააღკვეთილი პირი არ აკმაყოფილებს დადგენილ მოთხოვნებს.

თუ გადაწყვეტილების მიმღები თანამდებობის პირი გადაწყვეტს, რომ არ დააკმაყოფილოს პირობით გათავისუფლების მოთხოვნა, მან უნდა დაადგინოს საკითხის ხელახალი განხილვის ვადა. ნებისმიერ შემთხვევაში, თავისუფლებააღკვეთილ პირებს საშუალება უნდა ჰქონდეთ, ხელახლა მიმართონ გადაწყვეტილების მიმღებთ, როგორც კი მდგომარეობა არსებითად მათ სასიკეთოდ შეიცვლება.

კანონით უნდა განისაზღვროს სასჯელის ის პერიოდი, რომელიც თავისუფლებააღკვეთილმა პირმა უნდა მოიხადოს იმისათვის, რომ გათავისუფლების უფლება მოიპოვოს.

მხოლოდ კანონით განსაზღვრულ გამონაკლის შემთხვევებში უნდა იყოს შესაძლებელი გათავისუფლების გადავადება.

გათავისუფლების გადავადების გადაწყვეტილებით უნდა განისაზღვროს გათავისუფლების ახალი თარიღი.

პირობების დადგენისა და ზედამხედველობის საჭიროების განსაზღვრისას, გადაწყვეტილების მიმღები თანამდებობის პირისთვის ხელმისაწვდომი უნდა იყოს ანგარიშები, მათ შორის, თავისუფლების აღკვეთის დაწესებულებაში მომუშავე პერსონალის ზეპირი

განცხადებები, რომლებიც იცნობენ თავისუფლებააღკვეთილ პირებს და მათ პირად მონაცემებს, გათავისუფლების შემდგომ ზედამხედველობაში ჩართულმა პროფესიონალებმა ან სხვა პირებმა, რომელთათვისაც ცნობილია თავისუფლებააღკვეთილი პირების სოციალური გარემოებები, ხელმისაწვდომი უნდა გახადონ ეს ინფორმაცია.

გადანყვეტილების მიმღები თანამდებობის პირები უნდა დარწმუნდნენ, რომ თავისუფლებააღკვეთილმა პირმა გაიგო მისთვის დადგენილი პირობები, ის დახმარება, რომელიც შეიძლება მას გაუწიონ, კონტროლის მოთხოვნები და პირობების შეუსრულებლობის შესაძლო შედეგები.

წამებისა და სხვა სასტიკი, არაადამიანური ან ღირსების შემლახავი მოპყრობისა და დასჯის საწინააღმდეგო ევროპული კომიტეტის სტანდარტები

წამებისა და სხვა სასტიკი, არაადამიანური ან ღირსების შემლახავი მოპყრობისა და დასჯის საწინააღმდეგო ევროპულმა კომიტეტმა (შემდგომ ტექსტში წამების პრევენციის კომიტეტი) განსაზღვრა კრიტერიუმები, რომლებიც სახელმძღვანელო გახდა მისი საქმიანობისთვის თავისუფლების აღკვეთის დაწესებულებებში. წამების პრევენციის კომიტეტი აღნიშნულ კრიტერიუმებს უთავსებს არასრულწლოვან (18 წლამდე ასაკის) ბრალდებულებსა და მსჯავრდებულებს იმ შემთხვევაში, როდესაც ისინი შესაბამისია. თუმცა, მიუხედავად იმისა, თუ რა მიზეზით მოხდა არასრულწლოვანთათვის თავისუფლების აღკვეთა, ისინი სრულწლოვანებთან შედარებით უფრო დაუცველი არიან. შესაბამისად, ყურადღების გამახვილებაა საჭირო, რათა დავრწმუნდეთ, რომ არასრულწლოვანთა ფიზიკური და გონებრივი კეთილდღეობა სათანადოდაა დაცული. თავისუფლებააღკვეთილ არასრულწლოვანებთან ცუდად მოპყრობის პრევენციის მნიშვნელობის ხაზგასასმელად, წამების პრევენციის კომიტეტმა სპეციალური თავი დაუთმო იმ სპეციფიკურ საკითხებს, რომლებიც დაკავშირებულია არასრულწლოვან ბრალდებულ და მსჯავრდებულთა თავისუფლების აღკვეთის სტანდარტებთან.

წამების პრევენციის კომიტეტი ხაზგასმით აღნიშნავს, რომ ნებისმიერი სტანდარტი, რომელიც თავისუფლებააღკვეთილ არასრულწლოვანებთან დაკავშირებით არის შემუშავებული, განხილულ უნდა იქნეს ისეთი საერთაშორისო დოკუმენტების შესაბამისად, როგორებიცაა: გაეროს ბავშვის უფლებათა კონვენცია, გაეროს მინიმალური სტანდარტული წესები არასრულწლოვანთა მიმართ მართლმსაჯულების განხორციელების შესახებ (პეკინის წესები), გაეროს სახელმძღვანელო პრინციპები არასრულწლოვანთა მიერ ჩადენილ დანაშაულთან დაკავშირებით (რიადის სახელმძღვანელო პრინციპები) და გაეროს წესები თავისუფლებააღკვეთილ არასრულწლოვანთა დაცვის შესახებ (ჰავანის წესები).

წამების პრევენციის კომიტეტი მხარს უჭერს ზემოხსენებულ საერთაშორისო დოკუმენტებში ასახულ ერთ-ერთ კარდინალურ პრინციპს, რომლის თანახმადაც, არასრულწლოვნის თავისუფლების აღკვეთა უნდა იყოს უკანასკნელი ზომა, ისიც მაქსიმალურად მცირე ვადით.

წამების პრევენციის კომიტეტი მიუთითებს საშიშროებაზე, რომლის მიხედვითაც, ადამიანმა შეიძლება დიდი ხნის განმავლობაში ვერ შეძლოს ადაპტირება სოციალურ გარემოში. ამიტომ კომიტეტი რეკომენდაციას უწევს არასრულწლოვნის რეაბილიტაციის მიმართ მრავალდარგობრივ მიდგომას, რაც გულისხმობს ისეთი პროფესიონალების ჩართვას საქმეში, როგორებიც არიან მასწავლებლები, ინსტრუქტორები და ფსიქოლოგები. ამ მხრივ, თავისუფლების აღკვეთის დაწესებულების ადმინისტრაციამ უნდა უზრუნველყოს არასრულწლოვნები განათლების, სპორტის, პროფესიული განათლების, დასვენებისა და სხვა მიზნობრივი სრული პროგრამებით. პროგრამის მნიშვნელოვან ნაწილს ფიზიკური კულტურა უნდა შეადგენდეს.

კარგად დაგეგმარებული არასრულწლოვანთა თავისუფლების აღკვეთის ცენტრი უზრუნველყოფს პოზიტიურ და პერსონალიზებულ პირობებს თავისუფლებააღკვეთილ არასრულწლოვანთათვის. წამების პრევენციის კომიტეტი რეკომენდაციას უწევს არასრულწლოვანთა თავისუფლების აღკვეთის დაწესებულებაში თავისუფლებააღკვეთილებისთვის ინდივიდუალური და კარგად ორგანიზებული საცხოვრებელი პირობების მოწყობას. საკანი უნდა იყოს სათანადო სიდიდის. იგი კარგად უნდა იყოს განათებული და კარგად ნიავებობდეს. კარგად უნდა იყოს მოწყობილი საძინებელი და საცხოვრებელი პირობები. საკანი ლამაზად უნდა იყოს მორთული, რაც ხელს შეუწყობს ვიზუალური სტიმულის შექმნას. უსაფრთხოების წესების ფარგლებში არასრულწლოვნებს უნდა მიენიჭოთ უფლება, ფლობდნენ პირადი ნივთების გონივრულ რაოდენობას.

საერთაშორისო მოთხოვნები ასევე ნათლად მიუთითებს იმაზე, რომ მოპყრობის ფორმა უნდა ითვალისწინებდეს თითოეული არასრულწლოვნის ინდივიდუალურ უფლებებს. მოპყრობასთან დაკავშირებული გეგმები და პროგრამები არ უნდა არღვევდნენ არასრულწლოვნების მიმართ სამართლიანად მოპყრობის პრინციპს.

ყველაფერი უნდა გაკეთდეს იმისთვის, რომ თავიდან იქნეს აცილებული არასრულწლოვნისთვის კრიმინალური წარსულის მქონე ადამიანის დაღის დასმა, რადგან ეს მნიშვნელოვნად შეუშლის ხელს მის რეინტეგრაციას საზოგადოებაში. მაგალითად, განათლების მოწმობიდან არ უნდა ჩანდეს, რომ იგი გაცემულია თავისუფლების აღკვეთის დაწესებულებაში. გარკვეული დროის გასვლის შემდეგ ნასამართლობის შესახებ ინფორმაცია უნდა განადგურდეს.

წამების პრევენციის კომიტეტი საკუთარი მანდატიდან გამომდინარე, თავისუფლების აღკვეთის ადგილების მონახულებისას ცდილობს გამოარკვიოს ხდება თუ არა არასრულწლოვანთა მიმართ განზრახ ცუდად მოპყრობა. პრაქტიკა ადასტურებს, რომ თავისუფლების აღკვეთის დაწესებულებათა უმრავლესობაში, რომელთაც კომიტეტი მოინახულებს, აღნიშნული დარღვევა შედარებით იშვიათ მოვლენას წარმოადგენს.

თუმცა, სრულწლოვნებისგან განსხვავებით, სხვადასხვა ევროპულ სახელმწიფოში არასრულწლოვნების მიმართ განზრახ ცუდად მოპყრობის უფრო მაღალი რისკი პოლიციის განყოფილებებშია, ვიდრე თავისუფლების აღკვეთის დაწესებულებებში. ამას ადასტურებს ის ფაქტები, რომლებიც კომიტეტმა მოიპოვა პოლიციის ოფიცრების მიერ არასრულწლოვანთა მიმართ წამებისა და ცუდად მოპყრობის თაობაზე. ამასთან დაკავშირებით, წამების პრევენციის კომიტეტი აღნიშნავს, რომ თავისუფლების აღკვეთისას ადამიანის (მათ შორის არასრულწლოვნის) მიმართ წამებისა და ცუდად მოპყრობის რისკი იზრდება. შესაბამისად, თავისუფლებააღკვეთილ ნებისმიერ პირს (არასრულწლოვნების ჩათვლით) თავისუფლების აღკვეთის მომენტიდანვე უნდა ჰქონდეს სამი ძირითადი უფლება: 1) ახლო ნათესავს ან მესამე პირს აცნობოს თავისუფლების აღკვეთის შესახებ; 2) ხელმისაწვდომი უნდა იყოს დამცველით სარგებლობა; და 3) უფლება უნდა ჰქონდეს შეამონმოს ექიმმა.

წამების პრევენციის კომიტეტის გამოცდილება მიუთითებს, რომ არასრულწლოვანთა მიმართ ცუდად მოპყრობა უფრო ხშირად ძალადობისგან არასრულწლოვნის სათანადო დაცვის შეუძლებლობაა, ვიდრე ტანჯვის გამოწვევის წინასწარი განზრახვა. მსგავსი ძალადობის პრევენციის მიზნით ნებისმიერ სტრატეგიაში უმნიშვნელოვანესი ელემენტია იმ პრინციპის უზრუნველყოფა, რომლის მიხედვითაც, თავისუფლების აღკვეთის დაწესებულებაში არასრულწლოვნები სრულწლოვნებისგან განცალკევებით უნდა იყვნენ განთავსებული. ეს მნიშვნელოვანია იმისათვის, რომ არ ჩამოყალიბდეს დომინანტობისა და ექსპლუატაციის პირობები.

წამების პრევენციის კომიტეტის მოსაზრებით, ორივე სქესის წარმომადგენელი პერსონალი არასრულწლოვანთა თავისუფლების აღკვეთის დაწესებულებაში წარმოადგენს ცუდი მოპყრობისგან დაცვის ერთ-ერთ ფორმას. მამრობითი და მდედრობითი სქესის პერსონალის

არსებობას შეუძლია ხელი შეუწყოს ნორმალური გარემოს შექმნას თავისუფლების აღკვეთის დაწესებულებაში.

შერეული სქესის პერსონალის არსებობა საჭიროა თანამშრომლების განაწილების პროცესში ისეთი გენდერულად მგრძობიარე ფუნქციების განხორციელებისას, როგორცაა ჩხრეკა. ამასთან დაკავშირებით, წამების პრევენციის კომიტეტი აღნიშნავს, რომ, ასაკის მიუხედავად, ნებისმიერი თავისუფლებააღკვეთილი პირი შეიძლება გაჩხრიკოს მხოლოდ იმავე სქესის თანამშრომელმა. თუ ჩხრეკის დროს საჭიროა თავისუფლებააღკვეთილი პირის გაშიშვლება, აუცილებელია ეს მოხდეს საპირისპირო სქესის პერსონალისგან ფარულად. ეს პრინციპი განსაკუთრებით უნდა იქნეს დაცული არასრულწლოვან თავისუფლებააღკვეთილ პირებთან.

სხვადასხვა ევროპულ ქვეყანაში განხორციელებული ვიზიტების შედეგად, წამების პრევენციის კომიტეტის დელეგაციამ გამოავლინა, რომ თავისუფლების აღკვეთის დაწესებულების პერსონალი, რომელსაც უშუალო კავშირი აქვს არასრულწლოვან ბრალდებულებთან/მსჯავრდებულებთან, ღიად ატარებს ხელკეტებს. მსგავსი პრაქტიკა ხელს არ უწყობს პერსონალსა და თავისუფლებააღკვეთილ პირებს შორის დადებითი ურთიერთობების ჩამოყალიბებას. მიზანშეწონილია, რომ დაწესებულების პერსონალმა საერთოდ არ ატაროს ხელკეტები. თუ, მაინცდამაინც, ეს შეუძლებელია, წამების პრევენციის კომიტეტი რეკომენდაციას უწევს, რომ ხელკეტები დაფარულ იქნეს თავისუფლებააღკვეთილთა მხედველობისგან.

წამების პრევენციის კომიტეტის მოსაზრებით, ნებისმიერი თავისუფლებააღკვეთილი არასრულწლოვანი განთავსებულ უნდა იქნეს მათი ასაკისთვის დამახასიათებელ, სპეციფიკურად დაგეგმარებულ თავისუფლების აღკვეთის ცენტრებში, სადაც მათთვის უზრუნველყოფილი იქნება მათი საჭიროებების შესაბამისი რეჟიმი და დასაქმებული იქნება ახალგაზრდებთან მუშაობისთვის მომზადებული პერსონალი. უფრო მეტიც, თავისუფლებააღკვეთილ არასრულწლოვნებზე მზრუნველობა მოითხოვს სპეციალურ მცდელობას გრძელვადიანი სოციალური შეუთავსებლობის რისკების შესამცირებლად. აღნიშნული უკავშირდება მულტიდისციპლინურ მიდგომას, რაც მოიცავს სხვადასხვა პროფესიის ადამიანთა (მასწავლებლები, ტრენერები და ფსიქოლოგები) უნარ-ჩვევების ერთობლიობას, არასრულწლოვნის ინდივიდუალური საჭიროებების საპასუხოდ უსაფრთხო საგანმანათლებლო და სოციოთერაპიული გარემოს ფარგლებში.

წამების საწინააღმდეგო კომიტეტმა სხვადასხვა ევროპულ თავისუფლების აღკვეთის დაწესებულებაში ყურადღება გაამახვილა თავისუფლებააღკვეთილი ქალების, მათ შორის არასრულწლოვანი გოგონების, პირად ჰიგიენურ საჭიროებებზე. ამ კატეგორიის თავისუფლებააღკვეთილ პირთა უზრუნველყოფას სანიტარიული და დასაბანი სათავსოებით, სანიტარიული პირსახოცებით, განსაკუთრებული მნიშვნელობა აქვს. იმ შემთხვევაში, თუ არ მოხდება თავისუფლებააღკვეთილი ქალებისა და არასრულწლოვანი გოგონების აღნიშნული საშუალებებით უზრუნველყოფა, ეს ღირსების დამამცირებელი მოპყრობის ტოლფასი იქნება.

მართალია, წინასწარ განზრახული აქტივობის არარსებობა ზიანის მომტანია ნებისმიერი თავისუფლებააღკვეთილი პირისათვის, მაგრამ აღნიშნული განსაკუთრებულ ნეგატიურ ზეგავლენას ახდენს არასრულწლოვნებზე, რომელთაც ფიზიკური აქტივობისა და ინტელექტუალური სტიმულირების განსაკუთრებული მოთხოვნილება აქვთ. თავისუფლებააღკვეთილი არასრულწლოვნები უნდა სარგებლობდნენ განათლების, სპორტის, პროფესიული დახელოვნების, რეკრეაციისა და სხვა მიზანმიმართული აქტივობების სრული პროგრამით. ფიზიკურ განათლებას ამ პროგრამაში მნიშვნელოვანი ადგილი უნდა ეკავოს.

განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია, რომ თავისუფლებააღკვეთილ გოგონებსა და ახალგაზრდა ქალებს შეეძლოთ აღნიშნული აქტივობებით სარგებლობა, მსგავსად არასრულწ-

ლოვანი ვაჟებისა და ახალგაზრდა მამაკაცებისა. წამების პრევენციის კომიტეტი თავისი საქმიანობისას ხშირად აწყდებოდა სიტუაციებს, როდესაც თავისუფლებააღკვეთილ არასრულწლოვან ქალებს სთავაზობდნენ მათთვის სტერეოტიპულ აქტივობებს (მაგალითად, კერვა ან ქარგვა), მაშინ როდესაც არასრულწლოვან მამაკაცებს შედარებით პროფესიული ხასიათის ტრენინგებში მონაწილეობის შესაძლებლობა ჰქონდათ. ამასთან დაკავშირებით, წამების პრევენციის კომიტეტმა გამოხატა თავისი მხარდაჭერა პეკინის წესების 26.4 წესის მიმართ, იმ მხრივ, რომ საჭიროა მცდელობა, რათა თავისუფლებააღკვეთილმა არასრულწლოვანმა ქალებმა, გამონაკლისის გარეშე, მიიღონ არანაკლები ზრუნვა, დაცვა, ხელშეწყობა, დამოკიდებულება და ტრენინგი, ვიდრე თავისუფლებააღკვეთილმა არასრულწლოვანმა მამაკაცებმა. მათთან უზრუნველყოფილ უნდა იქნეს სამართლიანი მოპყრობა.

კომიტეტის მიერ მონახულებული არასრულწლოვანთა თავისუფლების აღკვეთის დაწესებულებების რეჟიმების გარკვეული ნაწილი მოიცავდა ზოგად მასტიმულირებელ სქემებს, რომელთა მიხედვითაც, არასრულწლოვან თავისუფლებააღკვეთილ პირებს კარგი ყოფაქცევისათვის შეეძლოთ ესარგებლათ დამატებითი პრივილეგიებით. წამების პრევენციის კომიტეტის კომპეტენციას სცილდება მსგავს სქემებზე კომენტარების გაკეთება. თუმცა იგი განსაკუთრებულ ყურადღებას უთმობს საბაზისო დონის რეჟიმის შინაარსს, რომელიც არასრულწლოვნებს ზემოხსენებულ სქემას სთავაზობს. მოცემული სქემა, რომლის ფარგლებში რამდენად შეუძლიათ მათ პროგრესირება (და რეგრესირება), შეიცავს ადეკვატურ უსაფრთხოებას პერსონალის მიერ თვითნებური გადაწყვეტილებების მიღების საწინააღმდეგოდ.

თავისუფლების აღკვეთის უზრუნველყოფა და თავისუფლებააღკვეთილ არასრულწლოვნებზე ზრუნვა განსაკუთრებულად რთული საკითხია. პერსონალი, რომელსაც დაევალება ამგვარი უფლებამოსილებების განხორციელება, სიფრთხილითა და ყურადღებით უნდა იქნეს შერჩეული მათი პიროვნული თვისებებისა და აღნიშნული ასაკის ჯგუფთან მუშაობის და მათი კეთილდღეობის დაცვის შესაძლებლობის გათვალისწინებით. უფრო კონკრეტულად, ისინი მონოდებული უნდა იყვნენ იმუშაონ ახალგაზრდებთან და შესწევდეთ არასრულწლოვანთა ხელმძღვანელობისა და მოტივირების უნარი. ყველა კატეგორიის პერსონალს, მასაც კი, ვინც მხოლოდ თავისუფლების აღკვეთის უშუალო აღსრულებაზეა პასუხისმგებელი, უნდა ჩაუტარდეს პროფესიული ტრენინგი როგორც მუშაობის საწყის, ასევე საქმიანობის განხორციელების ეტაპებზე. მათ უნდა მიიღონ შესაბამისი გარე დახმარება და საკუთარი უფლებამოსილებების განხორციელებაზე ზედამხედველობა.

დამატებით ყურადღას აღიქვამს, რომ არასრულწლოვანთა თავისუფლების აღკვეთის ცენტრების მართვა უნდა დაევალოს განსაკუთრებული ლიდერობის დამახასიათებელი უნარებით აღჭურვილ პირებს, რომელთაც ძალისხმევა შესწევთ ეფექტურად მოახდინონ რეაგირება მათ წინაშე თავისუფლებააღკვეთილ არასრულწლოვანთა და დაწესებულების პერსონალის მიერ დაყენებულ კომპლექსურ და კონკურენტულ მოთხოვნებზე.

არასრულწლოვნის ურთიერთობა ოჯახის წევრებთან მიჩნეულია რეაბილიტაციის ხელშეწყობ უმნიშვნელოვანეს ელემენტად. გარე სამყაროსთან აქტიური კონტაქტის განხორციელება განსაკუთრებით შედეგიანია თავისუფლებააღკვეთილი არასრულწლოვნებისათვის, რომელთაგან უმეტესობას შეიძლება ჰქონდეს ემოციურ დეპრივაციასთან ან სოციალური უნარების არქონასთან დაკავშირებული ქცევის პრობლემები. წამების პრევენციის კომიტეტი ხაზგასმით აღნიშნავს, რომ არ შეიძლება არასრულწლოვანს აეკრძალოს კონტაქტი გარე სამყაროსთან ან უარი ეთქვას მასზე, დისციპლინური სასჯელის მოტივით.

არასრულწლოვანი თავისუფლებააღკვეთილი პირების მიმართ დისციპლინური სასჯელების გამოყენებასთან დაკავშირებით წამების პრევენციის კომიტეტი განსაკუთრებულ შეშფოთებას გამოთქვამს არასრულწლოვანთა სამართლო საკნის მსგავს პირობებში მოთავსებასთან დაკავშირებით, რადგან ამან შეიძლება ნეგატიური ზეგავლენა მოახდინოს მათ ფიზიკურ ან/და გონებრივ მდგომარეობაზე. კომიტეტი მიიჩნევს, რომ ამგვარი სასჯელის გამოყენება შეიძლება მიჩნეულ იქნეს როგორც მხოლოდ უკიდურესად გამონაკლისი

შემთხვევა. თუ არასრულწლოვნები სხვა არასრულწლოვნებისგან განცალკევებით არიან მოთავსებული, ეს ძალიან მოკლე დროით უნდა გაგრძელდეს და ყველა შემთხვევაში არასრულწლოვანს გარანტირებული უნდა ჰქონდეს კონტაქტი ადამიანებთან, საკითხავი მასალის ხელმისაწვდომობა და ყოველდღიურად უზრუნველყოფილი იყოს, სულ მცირე, ერთსაათიანი საკნის გარეთ ვარჯიშის უფლებით.

ყველა დისციპლინური პროცედურისთვის, რომლებიც არასრულწლოვან თავისუფლებათა დაცვით დაკავშირებულია, დამახასიათებელი უნდა იყოს ფორმალური დაცვა და სათანადო აქტით გაფორმება. კერძოდ, არასრულწლოვანს უნდა ჰქონდეს უფლება ეცნობოს იმ დისციპლინური დარღვევის შესახებ, რომელიც მას ედება ბრალად და უნდა შეეძლოს გაასაჩივროს ზემდგომი თანამდებობის პირის წინაშე მისთვის დაკისრებული ნებისმიერი სანქცია. სრული ინფორმაცია ამგვარი სანქციების შეფარდებაზე უნდა აისახოს დოკუმენტურად სარეგისტრაციო ყურნალში, რომელიც ინახება არასრულწლოვანთა თავისუფლების აღკვეთის დაწესებულებაში.

ეფექტური გასაჩივრებისა და ინსპექტირების პროცედურები ცუდად მოპყრობისგან არასრულწლოვან თავისუფლებათა დაცვით დაკავშირებული პირთა დაცვის მთავარი საშუალებაა. არასრულწლოვნებს უფლება უნდა ჰქონდეთ საჩივრით მიმართონ როგორც შიდა, ისე გარეთ მდებარე ადმინისტრაციულ ორგანოებს და შეეძლოთ კონფიდენციალური კონტაქტი ჰქონდეთ შესაბამის თანამდებობის პირთან.

წამების პრევენციის კომიტეტი განსაკუთრებით აღნიშნავს არასრულწლოვანთა თავისუფლების აღკვეთის დაწესებულებების დამოუკიდებელი ორგანოს (მაგალითად, ვიზიტის განმარტაციული კომიტეტი ან მოსამართლე) მიერ რეგულარული მონახულების მნიშვნელობას. აღნიშნული დამოუკიდებელი ორგანოს კომპეტენციაში უნდა შედიოდეს მიიღოს არასრულწლოვნის საჩივარი და, თუ საჭიროა, რეაგირება მოახდინოს მასზე და შეამოწმოს საცხოვრებელი და თავისუფლების აღკვეთის დაწესებულების სხვა შენობა-ნაგებობები.

თავისუფლების აღკვეთის დაწესებულებაში ჯანმრთელობის დაცვის სისტემის შეფასებისას წამების პრევენციის კომიტეტმა დაადგინა რამდენიმე ზოგადი კრიტერიუმი თავისი საქმიანობის სახელმძღვანელოდ, კერძოდ: ა) ექიმის ხელმისაწვდომობა; ბ) თანასწორობის პრინციპი ჯანმრთელობაზე ზრუნვისას; გ) პრევენციული ჯანმრთელობის დაცვა; დ) პაციენტის თანხმობა და კონფიდენციალურობა; ე) პროფესიული დამოუკიდებლობა და პროფესიონალური კომპეტენცია. აღნიშნული კრიტერიუმები თანაბრად შეესაბამება არასრულწლოვანთა თავისუფლების დაწესებულებებს. თუმცა ისიც ხაზგასასმელია, რომ წამების პრევენციის კომიტეტი განსაკუთრებულ ყურადღებას უთმობს თავისუფლებათა დაცვით არასრულწლოვანთა სპეციფიკურ სამედიცინო საჭიროებებს.

განსაკუთრებული მნიშვნელობისაა ის გარემოება, რომ თავისუფლებათა დაცვითი არასრულწლოვნებისთვის განეული ჯანმრთელობის დაცვის მომსახურება წარმოადგენს მზრუნველობის მულტიდისციპლინური (სამედიცინო-ფსიქოსოციალური) პროგრამის შემადგენელ ნაწილს. აღნიშნული იმას ნიშნავს, რომ უნდა არსებობდეს ახლო კოორდინაცია თავისუფლების აღკვეთის დაწესებულების ჯანმრთელობის დაცვაზე მზრუნველ გუნდსა (ექიმები, ექთნები, ფსიქოლოგები და სხვ.) და ამავე დაწესებულების სხვა თანამშრომლებს (სოციალური მუშაკები და მასწავლებლები) შორის, რომელთაც მუდმივი კონტაქტი აქვთ თავისუფლებათა დაცვითი არასრულწლოვნებთან. აღნიშნულის მიზანი უნდა იყოს დარწმუნება იმაში, რომ თავისუფლებათა დაცვითი არასრულწლოვანთათვის განეული სამედიცინო დახმარება უნდა წარმოადგენდეს მათი მხარდაჭერისა და თერაპიის განუყოფელ ნაწილს.

ასევე მიზანშეწონილია, რომ თავისუფლების აღკვეთის დაწესებულების მზრუნველობის პროგრამის შინაარსი იყოს დაწერილი და ხელმისაწვდომი ყველა იმ თანამშრომლისათვის, რომელთაც შეიძლება მოეთხოვოთ აღნიშნულის განხორციელებაში მონაწილეობის მიღება.

ყველა თავისუფლებაა ალკვეთილი არასრულწლოვანი, რაც შეიძლება, სწრაფად, თავისუფლების ალკვეთის დაწესებულებაში მიყვანისთანავე, უნდა გამოიკითხოს და ფიზიკურად შემონმდეს ექიმის მიერ. გარდა გამონაკლისი შემთხვევებისა, გამოკითხვა და ფიზიკური დათვალიერება უნდა განხორციელდეს თავისუფლების ალკვეთის დაწესებულებაში მიყვანის დღეს. თუმცა ახლად მიყვანილი თავისუფლებაა ალკვეთილი არასრულწლოვნის პირველი შეხვედრა სამედიცინო პერსონალთან განხორციელდება მაღალკვალიფიციური მედიკოსების მეშვეობით, რომელიც გამოკითხვისა და ფიზიკური დათვალიერების შედეგებს აცნობებს ექიმს.

იმ შემთხვევაში, თუ ზემოხსენებული გამოკითხვა და ფიზიკური დათვალიერება სათანადოდ ჩატარდება, მიღებისას ჩატარებული სამედიცინო შემონმება საშუალებას მისცემს თავისუფლების ალკვეთის დაწესებულების სამედიცინო პერსონალს გამოავლინოს ახალგაზრდები ჯანმრთელობის პოტენციური პრობლემებით (მაგალითად, ნარკოტიკების მოხმარების მიდრეკილების ან თვითმკვლელობის ტენდენციის მქონე პირები). მსგავსი პრობლემების ადრეულ სტადიაში გამოვლენა ხელს შეუწყობს ეფექტური პრევენციული ზომების გატარებას თავისუფლების ალკვეთის დაწესებულებაში მოქმედ მზრუნველობის სამედიცინო-ფსიქოსოციალური პროგრამის ფარგლებში.

დამატებით აღსანიშნავია, რომ აქსიომაა არასრულწლოვანი თავისუფლებაა ალკვეთილი პირების მიერ კონფიდენციალურ ვითარებაში ექიმის მონახულება ნებისმიერ დროს, მიუხედავად იმისა, თუ რა რეჟიმი აქვთ მათ შეფარდებული (დისციპლინური დარღვევის ჩათვლით). სხვადასხვა სამედიცინო პროფესიის ექიმების, მათ შორის კბილის ექიმის, ხელმისაწვდომობა ასევე გარანტირებული უნდა იყოს.

ჯანმრთელობის დაცვის უზრუნველყოფის ამოცანა თავისუფლების ალკვეთის დაწესებულების ნებისმიერ ადგილას არ უნდა იყოს შეზღუდული ავადმყოფ თავისუფლებაა ალკვეთილ პირებზე ზრუნვით; იგი ასევე აღჭურვილი უნდა იყოს სოციალური და პრევენციული მედიცინის ფუნქციით. აღნიშნულთან დაკავშირებით, წამების პრევენციის კომიტეტი ხაზს უსვამს არასრულწლოვან თავისუფლებაა ალკვეთილ პირებთან დაკავშირებულ ორ ასპექტს: ა) კვებას; და ბ) ჯანმრთელობის დაცვის შესახებ განათლების მიცემას.

ჯანმრთელობის დაცვის უზრუნველყოფაზე პასუხისმგებელმა პერსონალმა აქტიური მონაწილეობა უნდა მიიღოს თავისუფლებაა ალკვეთილი პირებისათვის მომზადებული საკვების ხარისხის შემონმებაში. ეს განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია არასრულწლოვნებისთვის, რომელთაც შესაძლოა ჯერ ვერ მიაღწიეს ზრდის სრულ პოტენციალს. ამგვარ შემთხვევაში, არაადეკვატური კვების შედეგები შეიძლება ცხადი გახდეს უფრო სწრაფად და ჰქონდეს უფრო სერიოზული შედეგები, ვიდრე მათთვის, ვინც მიაღწია ფიზიკურ ზრდასრულობას.

ფართოდაა აღიარებული, რომ თავისუფლებაა ალკვეთილ არასრულწლოვნებს ახასიათებთ რისკის მატარებელ ქცევაში ჩართულობის ტენდენცია, განსაკუთრებით ეს ეხება ნარკოტიკულ საშუალებებს (ალკოჰოლური საშუალებების ჩათვლით) და სექსს. შესაბამისად, ახალგაზრდებთან დაკავშირებული ჯანმრთელობის განათლების უზრუნველყოფა ჯანმრთელობის დაცვის პროგრამის უმნიშვნელოვანეს ელემენტს წარმოადგენს. მსგავსი პროგრამა უნდა მოიცავდეს ინფორმაციას ნარკოტიკული საშუალებების მოხმარების შედეგად გამომწვეული უარყოფითი შედეგებისა და გადამდები დაავადებების რისკების თაობაზე.⁴⁵⁷

457 The CPT Standards – “Substantive sections of the CPT’s Reports”, European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (CPT), CPT/Inf/E (2002) 1 - Rev. 2009, p. 72-78, at <http://www.cpt.coe.int/en/documents/eng-standards.pdf>

ევროპის საბჭოს მინისტრთა კომიტეტის რეკომენდაცია R(89)12 ციხეში განათლებასთან დაკავშირებით

1988 წელს დანაშაულის პრობლემებზე მომუშავე ევროპულმა კომიტეტმა (CDPC) წარმოადგინა ვრცელი ანგარიში – „ციხის განათლება“ – რომელიც მოიცავდა შემდეგ საკითხებს: თავისუფლების აღკვეთის დაწესებულების განათლების მიზანი, განათლების ადგილი თავისუფლების აღკვეთის სისტემაში, მოზრდილთა განათლების მეთოდოლოგია, პროფესიული ტრენინგი, შემოქმედებითი და კულტურული საქმიანობები და თავისუფლების აღკვეთის სისტემაში არსებული განათლების დამოკიდებულება საზოგადოებასთან.

ანგარიშის გამოქვეყნების შემდეგ ევროპულმა საბჭომ მიიღო 17 რეკომენდაცია და მიმართა წევრ სახელმწიფოებს, მხედველობაში მიეღოთ აღნიშნული რეკომენდაციები თავისუფლების აღკვეთის დაწესებულების ფარგლებში განათლებასთან დაკავშირებით. მათ შორის ერთ-ერთი უმნიშვნელოვანესი იყო ევროპული საბჭოს მინისტრთა კომიტეტის რეკომენდაცია R(89)12 ციხის განათლებასთან დაკავშირებით.⁴⁵⁸ აღნიშნული რეკომენდაცია მიზანმიმართულია როგორც სასკოლო სისტემის, ისე გამოსასწორებელი სამსახურების მიმართ და მოუწოდებს შესაბამის მხარეებს უზრუნველყონ თავისუფლებააღკვეთილი პირები ფართო საგანმანათლებლო არჩევანით, რომლის გაგრძელებაც შესაძლებელი იქნება გათავისუფლების შემდეგ.⁴⁵⁹ აღნიშნული რეკომენდაცია მოიცავს შემდეგ ფუძემდებლური შინაარსის მქონე დებულებებს:

„1. ყველა პატიმარს უნდა ჰქონდეს დაშვება განათლებაზე, რომელიც მოიცავს: საკლასო საგნებს, პროფესიულ განათლებას, შემოქმედებით და კულტურულ საქმიანობას, ფიზიკურ განათლებასა და სპორტს, სოციალურ განათლებას და საბიბლიოთეკო დაწესებულებას;

2. პატიმრებისათვის ხელმისაწვდომი განათლება იმავე ასაკის ჯგუფებისთვის გარე სამყაროში არსებული განათლების მსგავსი უნდა იყოს, სასწავლო შესაძლებლობები კი შეძლებისდაგვარად ფართო;

3. ციხეში არსებული განათლების მიზანი უნდა იყოს პიროვნების განვითარება სოციალური, ეკონომიკური და კულტურული კონტექსტის გათვალისწინებით;

4. ციხის სისტემის ადმინისტრირებასა და მენეჯმენტში ჩართული ყველა პირი შეძლებისდაგვარად უნდა უწყობდეს ხელს ციხეში განათლების მიღებას;

5. ციხის რეჟიმში განათლებას უნდა ჰქონდეს იგივე სტატუსი, რაც დასაქმებულის შრომას და პატიმრებისთვის განათლების მიღება არ უნდა იყოს ფინანსურად ან სხვაგვარად ნამგებიანი;

6. მთელი ძალისხმევა მიმართული უნდა იყოს განათლების ყველა სფეროში პატიმრის აქტიური მონაწილეობის მხარდასაჭერად;

7. უნდა მოხდეს განვითარების პროგრამების გამოყენება, იმისათვის რომ უზრუნველყოფილ იქნეს ციხის მასწავლებლების მიერ მოზრდილთა განათლების შესაბამისი მეთოდების შემუშავება;

8. განსაკუთრებული ყურადღება უნდა მიექცეს კონკრეტული სირთულეების მქონე პატიმრებს, განსაკუთრებით მათ, ვისაც აქვს წერა-კითხვასთან დაკავშირებული პრობლემები;

⁴⁵⁸ მიღებული 1989 წლის 13 ოქტომბერს.

⁴⁵⁹ „განათლება სკანდინავიის ციხეებში – მუდმივი სწავლის პერსპექტივა“, სკანდინავიის მინისტრთა საბჭოს გამოცემა, კოპენჰაგენი, 2005 წ., ქართული თარგმანი – სსიპ „სასჯელაღსრულებისა და პრობაციის სასწავლო ცენტრი“, თბილისი, 2007 წ., გვ. 176-177.

9. პროფესიული განათლების მიზანი უნდა იყოს პიროვნების უფრო მეტად განვითარება. ასევე, ის მგრძობიარე უნდა იყოს შრომის ბაზრის ტენდენციების მიმართ;

10. პატიმრებს პირდაპირი დაშვება უნდა ჰქონდეთ კარგად აღჭურვილ ბიბლიოთეკაზე, სულ მცირე, კვირაში ერთხელ;

11. განსაკუთრებული ყურადღება უნდა მიექცეს ფიზიკურ განათლებასა და სპორტს და მოხდეს პატიმრების მხარდაჭერა;

12. შემოქმედებით და კულტურულ საქმიანობებს განსაკუთრებული როლი უნდა მიენიჭოს, რადგან ეს საქმიანობები პატიმრების განვითარებისა და მათთვის თვითგამოხატვის უნარის გამომუშავების მნიშვნელოვანი პოტენციალია;

13. სოციალური განათლება უნდა მოიცავდეს პრაქტიკულ ელემენტებს, რაც პატიმარს შესაძლებლობას მისცემს მართოს თავისი ყოველდღიური ცხოვრება ციხეში, საზოგადოებაში დაბრუნების გაადვილების გათვალისწინებით;

14. როდესაც ამის შესაძლებლობა არსებობს, პატიმრებს უნდა მიეცეთ საშუალება მონაწილეობა მიიღონ ციხის გარეთ არსებულ განათლებაში;

15. თუ სწავლება ხდება ციხეში, გარეთ არსებული საზოგადოება შეძლებისდაგვარად მთლიანად უნდა ჩაერთოს მასში;

16. მიღებულ უნდა იქნეს შესაბამისი ზომები, რათა პატიმარს შესაძლებლობა მიეცეს გააგრძელოს სწავლა გათავისუფლების შემდეგ;

17. ხელმისაწვდომი უნდა იყოს ფონდები, აღჭურვილობა და პერსონალი იმ რაოდენობით, რომელიც პატიმრებს შესაძლებლობას მისცემს მიიღონ შესაბამისი განათლება“.⁴⁶⁰

ეს არის რეკომენდაციების ფართო ჩამონათვალი იმ მიზნით, რომ მაქსიმალური მსგავსება იყოს თავისუფლების აღკვეთის დაწესებულებასა და გარე სამყაროში არსებულ განათლებას შორის.

თავისუფლებააღკვეთილი პირების უფლება პირადი ცხოვრების ხელშეუხებლობაზე ადამიანის უფლებათა ევროპული კონვენციის მიხედვით

პირადი ცხოვრების ხელშეუხებლობის უფლება პირველად საერთაშორისო დონეზე აისახა ადამიანის უფლებათა საყოველთაო დეკლარაციის მე-12 მუხლში, რომლის თანახმად: „არავინ უნდა განიცადოს პირადი ცხოვრების, საცხოვრებლისა და კორესპონდენციის, ასევე პატივისა და ღირსების თვითნებური ხელყოფა. ყოველ ადამიანს უფლება აქვს კანონით იყოს დაცული ამგვარი ჩარევისა და ხელყოფისაგან“. დეკლარაციის მე-12 მუხლის ფორმულირებიდან ნათელია, რომ მოცემული უფლება შედგება რამდენიმე ერთმანეთთან დაკავშირებული კომპონენტისაგან, მათ შორის დეკლარაციის დაცვის სფერო ვრცელდება:

- პირად ცხოვრებაზე;
- საცხოვრებელზე;
- კორესპონდენციაზე;
- ადამიანის პატივისა და ღირსებაზე.

460 ევროპის საბჭოს მინისტრთა კომიტეტის რეკომენდაციები სასჯელალსრულებისა და პრობაციის სფეროში, სსიპ „სასჯელალსრულებისა და პრობაციის სასწავლო ცენტრის“ გამოცემა, თბილისი, 2008 წ., გვ. 17-18.

ჩამონათვალში მოცემულია ის სფეროები, რომელთა დაცვა და პატივისცემა არის ადამიანის ინდივიდუალური თვითმყოფადობის განხორციელების გარანტია და რომელიც ადამიანის უფლებათა საერთაშორისო სამართალში პირადი ცხოვრების ხელშეუხებლობის უფლების სახელითაა ცნობილი.

ადამიანის უფლებათა საყოველთაო დეკლარაციის მე-12 მუხლში მოცემული პირადი ცხოვრების ხელშეუხებლობის უფლება მოგვიანებით აისახა და კიდევ უფრო დაკონკრეტდა მრავალ უნივერსალურ და რეგიონალურ საერთაშორისო ხელშეკრულებაში, რომელთა შორისაა: საერთაშორისო პაქტი სამოქალაქო და პოლიტიკური უფლებების შესახებ (მე-17 მუხლი), ბავშვის უფლებათა კონვენცია (მე-16 მუხლი), ადამიანის უფლებათა და ძირითად თავისუფლებათა ევროპული კონვენცია (მე-8 მუხლი), ადამიანის უფლებათა ამერიკული კონვენცია (მე-11 მუხლი) და ა. შ. ეს იძლევა დასკვნის გაკეთების შესაძლებლობას იმის თაობაზე, რომ პირადი ცხოვრების ხელშეუხებლობის უფლება საერთაშორისო სამართალში სათანადოდაა განმტკიცებული.

თავიდანვე უნდა აღინიშნოს ის ძირითადი პრინციპები, რომლებიც თავისუფლების აღკვეთის ადგილებში ადამიანის ძირითად უფლებათა (მათ შორის პირადი ცხოვრების ხელშეუხებლობის უფლების) გამოყენებასთანაა დაკავშირებული. გარემოებების მიუხედავად, ყოველი ადამიანი ინარჩუნებს ძირითად უფლებებს და ეს უფლებები არ შეიძლება შეიზღუდოს კანონიერი საფუძვლის გარეშე. ის ადამიანები, რომლებიც კანონიერად არიან დაკავებული ან დაპატიმრებული, დროებით კარგავენ თავისუფლების უფლებას. ზოგიერთი უფლება შეიძლება შეიზღუდოს თავად დაკავების ან დაპატიმრების ფაქტით. ეს ეხება ისეთ უფლებებსა და თავისუფლებებს, როგორებიცაა: პირადი თავისუფლების უფლება, გადაადგილების თავისუფლება, არჩევნებში ხმის მიცემის უფლება (მსჯავრდებული პირების შემთხვევაში) და ა. შ.⁴⁶¹

კონვენციის მე-8 მუხლით გარანტირებული პირადი ცხოვრების ხელშეუხებლობის უფლება თავისუფლებალკვეთილ პირებთან მიმართებით რამდენიმე თანაბრად მნიშვნელოვან კომპონენტად შეიძლება დაიყოს. მათ შორისაა: თვით პირადი ცხოვრების ხელშეუხებლობის უფლება, პირის ფიზიკური და მორალური ხელშეუხებლობა, ოჯახური ცხოვრების პატივისცემისა და პატიმართა კორესპონდენციის (მიმოწერის) ხელშეუხებლობის უფლება.

1. პირადი ცხოვრების უფლება, ფიზიკური და მორალური ხელშეუხებლობა

პირადი ცხოვრების უფლება უზრუნველყოფს ადამიანის კერძო სფეროს დაცვას სხვა პირების ჩარევისაგან. რთული და, ალბათ, შეუძლებელია, პირადი ცხოვრების კონცეფციის ამომწურავად განსაზღვრა. საყურადღებოა, რომ ადამიანის უფლებათა ევროპულ სასამართლოს ამომწურავად არასოდეს განუსაზღვრავს პირადი ცხოვრების კონცეფცია. საქმეზე – *კოსტელო-რობერტსი გაერთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ (Costello-Roberts v. the United Kingdom)* – ადამიანის უფლებათა ევროპულმა სასამართლომ აღნიშნა, რომ პირადი ცხოვრება ფართო კონცეფციაა, რომელიც „არ ექვემდებარება ამომწურავად განსაზღვრას”.⁴⁶²

პირადი ცხოვრების უფლება მოიცავს პირის უფლებას, დაამყაროს და ჰქონდეს ჩარევის გარეშე. საქმეზე – *ნამიცი გერმანიის წინააღმდეგ (Niemietz v. Germany)* – ადამიანის უფლებათა ევროპულმა სასამართლომ განაცხადა, რომ:

461 პაკუაშვილი ს., სტატია „თავისუფლებალკვეთილი პირების უფლება პირადი ცხოვრების ხელშეუხებლობაზე ადამიანის უფლებათა ევროპული კონვენციის მიხედვით”, კ. კორკელიას რედაქციით გამოცემული სტატიათა კრებული „ადამიანის უფლებათა ევროპული სტანდარტები და მათი გავლენა საქართველოს კანონმდებლობასა და პრაქტიკაზე”, თბილისი, 2006 წ., გვ. 242.

462 1993 წლის 25 მარტის გადაწყვეტილება.

„სასამართლო არ მიიჩნევს შესაძლებლად ან აუცილებლად, ამომწურავად განსაზღვროს „პირადი ცხოვრების“ კონცეფცია. თუმცა მეტად შეზღუდული იქნებოდა ამ კონცეფციის შემოფარგვლა „შიდა წრით“, რომელშიც ინდივიდს შეიძლება მის მიერვე არჩეული პირადი ცხოვრება ჰქონდეს და ამ წრიდან გამორიცხავდეს გარე სამყაროს. პირადი ცხოვრების პატივისცემა ასევე უნდა მოიცავდეს, გარკვეულ ფარგლებში, სხვა ადამიანებთან ურთიერთობის დამყარებისა და განვითარების უფლებას“.⁴⁶³

საქმეში – *მაკფეილი გაერთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ (McFeeley v. United Kingdom)*⁴⁶⁴ – ადამიანის უფლებათა ევროპულმა კომისიამ განაცხადა, რომ სხვა ადამიანებთან ურთიერთობის დამყარების უფლება თანაბრად ვრცელდება იმ პირებზე, რომელთაც ამა თუ იმ მიზეზით თავისუფლება შეეზღუდათ. აქ იგულისხმება, ერთი მხრივ, კონტაქტი სხვა თავისუფლებალკვეთილებთან და, მეორე მხრივ, კონტაქტი ადვოკატთან, ოჯახის წევრებთან, მეგობრებთან და სხვა ახლობელ ადამიანებთან, რომლებთანაც კომუნიკაციის სურვილი შეიძლება ჰქონდეს პატიმარს.

ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლო ყოველწლიურად იღებს ასობით განაცხადს თავისუფლებალკვეთილი პირებისაგან, რომელნიც ამტკიცებენ, რომ მათ მიმართ მოხდა ადამიანის უფლებათა ევროპული კონვენციის მე-8 მუხლით უზრუნველყოფილი პირადი ცხოვრების ხელშეუხებლობის უფლებაში არამართლზომიერი ჩარევა. პრეტენზიები უკავშირდება ისეთ საკითხებს, როგორებიცაა, მაგალითად: სამართლო პატიმრობის გამოყენება, ხანმოკლე და ხანგრძლივადიანი ვიზიტების სიხშირე, დაშორება პატიმარსა და ოჯახის წევრებს შორის და ა. შ.

2. სამართლო პატიმრობა

როგორც ზემოთ აღინიშნა, მე-8 მუხლით დაცულია პატიმრის უფლება, კავშირი დაამყაროს სხვა ადამიანებთან, მათ შორის სხვა პატიმრებთან. სტრასბურგის სასამართლოს მიერ განხილულ განაცხადთა ნაწილი ეხება პატიმრის სოციალური იზოლაციის ყველაზე უკიდურეს ფორმას – სამართლო პატიმრობას.

სამართლო პატიმრობა ფართოდ გამოიყენება ევროპული საბჭოს წევრ ქვეყნებში როგორც შიდა დისციპლინური დასჯის ფორმა. განსხვავებულია ის ვადები, რა დროითაც შეიძლება მოხდეს პატიმრის სრული იზოლაცია. ადამიანის უფლებათა ევროპულ კომისიას არაერთხელ აღუნიშნავს, რომ სამართლო პატიმრობის, როგორც დისციპლინური სასჯელის, გამოყენება თავისთავად არ ეწინააღმდეგება ადამიანის უფლებათა ევროპულ კონვენციას, თუმცა ხანგრძლივმა სამართლო პატიმრობამ შეიძლება პრობლემები შექმნას, განსაკუთრებით მაშინ, როდესაც იგი გამოიყენება წინასწარი პატიმრობის სტადიაზე. დამკვიდრებული პრაქტიკის თანახმად, ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლო ხანგრძლივ სამართლო პატიმრობასთან დაკავშირებულ საკითხებს განიხილავს ევროპული კონვენციის მესამე მუხლის ქრილში.⁴⁶⁵

გარემოებებად, რომლებიც შეიძლება საფუძვლად დაედოს პატიმრის სრულ იზოლაციას, როგორც წესი, გვევლინება: უსაფრთხოებისა და წესრიგის დაცვა, დანაშაულის აღკვეთა ან სხვა პირთა უფლებების დაცვა, თუმცა ზოგ შემთხვევაში აღნიშნული ფასეულობების დაცვაც კი არ შეიძლება იყოს ადამიანის სრული იზოლაციის გამამართლებელი, რადგან სოციალური კონტაქტის სრულმა უქონლობამ შეიძლება განაპირობოს ადამიანის ფსიქოლოგიური დეგრადაცია.

463 1992 წლის 16 დეკემბრის გადაწყვეტილება.

464 1980 წლის 15 მაისის გადაწყვეტილება.

465 ევროპული კონვენციის მე-3 მუხლი კრძალავს წამებას, არაადამიანურ ან დამამცირებელ მოპყრობას ან დასჯას.

საქმეებში – კროშერი შვეიცარიის წინააღმდეგ (*Krocher v. Switzerland*) და მიულერი გერმანიის ფედერაციული რესპუბლიკის წინააღმდეგ (*Muller v. Federal Republic of Germany*) – აღნიშნულია, რომ ტერორიზმში ეჭვმიტანილი ორი პირი დაკავების შემდეგ განთავსდა სამართლო საკნებში, რომელთა მოცულობაც იყო 8.4 კვადრატული მეტრი. საკნები, რომლებიც განთავსებული იყო კროშერისა და მიულერის საკნების გვერდით, ისევე როგორც საკნები ზედა და ქვედა სართულებზე, დაცარიელებულ იქნა. შედეგად პატიმრები მოკლებული იყვნენ როგორც ერთმანეთთან, ისე სხვა პატიმრებთან კომუნიკაციის შესაძლებლობას. მათი საკნები განათებული იყო 60-ვატიანი ნათურით 24 საათის განმავლობაში და სპეციალური ვიდეოთვალის მეშვეობით მიმდინარეობდა მუდმივი თვალთვალი. განმცხადებლებს არ ჰქონდათ ტელევიზორი, რადიო ან ჟურნალ-გაზეთები და, ბოლოს, მათ ერთი თვის განმავლობაში არ ჰქონდათ ადვოკატთან კონტაქტის უფლება. განმცხადებელთა იზოლაციის მიზნად დასახელებული იყო საზოგადოებრივი უსაფრთხოება და წესრიგი.

ადამიანის უფლებათა ევროპულმა კომისიამ ყურადღება გაამახვილა განმცხადებელთა იზოლაციის აუცილებლობაზე და იმ ფაქტზე, რომ იზოლაცია გრძელდებოდა მხოლოდ ერთი თვის განმავლობაში, რის შემდეგაც მოხსნილ იქნა დაწესებული შეზღუდვები, მათ შორის აღდგა კონტაქტები ადვოკატთან და ოჯახის წევრებთან, აღარ გამოიყენებოდა ვიზუალური კონტროლის საშუალებები და განმცხადებლები გადაყვანილ იქნენ საკნებში, სადაც ისინი იმყოფებოდნენ სხვა პატიმრებთან ერთად. აღნიშნული ფაქტორების გათვალისწინებით არ დადგინდა კონვენციის მოთხოვნის დარღვევა.

ზემოთ მოყვანილი ორი საქმის მაგალითზე ნათლად ჩანს, რომ ევროპული კონვენცია და სასამართლოს პრაქტიკა დასაშვებად მიიჩნევენ სამართლო პატიმრობის, როგორც დისციპლინური სადამსჯელო ზომის, გამოყენებას. თუმცა საპატიმრო დაწესებულების მიერ აღნიშნული ღონისძიება გამოყენებულ უნდა იქნეს როგორც უკიდურესი ზომა, რომელიც აუცილებელია უსაფრთხოების ან წესრიგის დაცვისათვის და მხოლოდ შეზღუდულ პერიოდში.

სამართლო პატიმრობის ხანგრძლივობასთან დაკავშირებით შედარებით მაღალი სტანდარტი აქვს დადგენილი გაეროს ადამიანის უფლებათა კომიტეტს, რომელმაც, მაგალითად, საქმეში – ლაროსა ურუგვაის წინააღმდეგ (*Larrosa v. Uruguay*)⁴⁶⁶ – დაადგინა, რომ ერთთვიანი სამართლო პატიმრობა იყო ხანგრძლივი და ამით შეილახა ადამიანის პატივი და ღირსება. კიდევ ერთი მნიშვნელოვანი საქმე, რომელშიც გაეროს ადამიანის უფლებათა კომიტეტმა დაადგინა სამოქალაქო და პოლიტიკური უფლებების შესახებ პაქტის მოთხოვნების დარღვევა, იყო დეივ მარიასი მადაგასკარის წინააღმდეგ (*Dave Marrias v. Madagascar*). დეივ მარიასი იყო სამხრეთ აფრიკის მოქალაქე, რომელიც სასჯელს იხდიდა მადაგასკარის ციხეში. საპატიმროდან გაქცევის მცდელობის შემდეგ იგი სამი წლის განმავლობაში იმყოფებოდა სამართლო საკანში, რომლის ფართობიც მხოლოდ ორი კვადრატული მეტრი იყო. მას წართმეული ჰქონდა გარესამყაროსთან ურთიერთობის შესაძლებლობა და ამ პერიოდის განმავლობაში მხოლოდ ორჯერ იქნა გამოყვანილი ციხის ტერიტორიიდან სასამართლო პროცესებზე დასასწრებად.

3. ფიზიკური და მორალური ხელშეუხებლობა

ევროპული კონვენციის მე-8 მუხლი იცავს ადამიანის, მათ შორის თავისუფლებალკვეთილი პირების, ფიზიკური და მორალური ხელშეუხებლობის უფლებას. საქმის ფაქტობრივი გარემოებების გათვალისწინებით, ევროპულმა სასამართლომ ფიზიკურ ან მორალურ ხელშეუხებლობასთან დაკავშირებული პრეტენზია შეიძლება განიხილოს კონვენციის მე-3 მუხ-

466 1981 წლის გადაწყვეტილება.

ლის ქრილში და შესაბამისად, დაადგინოს დარღვევა, თუ მოპყრობა სცილდება კონვენციითა და სასამართლო პრაქტიკით დადგენილი მოპყრობის მინიმალურ ზღვარს.

მაკფილის საქმეში განმცხადებლები დაექვემდებარნენ პირად ჩხრეკას, რომლის დროსაც მათ აშიშვლებდნენ და მოხრილ მდგომარეობაში სარკის მეშვეობით უმონებდნენ სწორი ნაწლავის შესასვლელს. კომისიამ გაიზიარა მთავრობის არგუმენტაცია იმასთან დაკავშირებით, რომ პატიმართა აღნიშნული მეთოდით ჩხრეკა გამონვეული იყო აუცილებლობით, რადგან განმცხადებლებს, ისევე როგორც სხვა პატიმრებს, სწორი ნაწლავის მეშვეობით გადაჭქონდათ სხვადასხვა აკრძალული ნივთი, რომლებიც გამოიყენებოდა კანონსაწინააღმდეგო მიზნებისათვის. შესაბამისად, მოპყრობა თავისთავად შესაძლოა იყო დამამცირებელი, თუმცა განაპირობა თვით განმცხადებლის ქცევამ. აღნიშნული გარემოებების გათვალისწინებით, ევროპულმა სასამართლომ არ დაადგინა კონვენციის მოთხოვნების დარღვევა.

საქმეში – გელოვეი გაერთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ (*Galloway v. the United Kingdom*)⁴⁶⁷ – განმცხადებელი ამტკიცებდა, რომ ციხის ადმინისტრაციამ სამედიცინო ტესტირების მიზნით იძულების წესით მოითხოვა მისგან შარდის ანალიზის აღება. ამგვარი იძულება იყო დამამცირებელი და წარმოადგენდა მისი ღირსების შელახვას. ევროპულმა სასამართლომ არ გაიზიარა განმცხადებლის არგუმენტაცია და დაეთანხმა მთავრობას, რომელმაც წარმოადგინა დამაჯერებელი არგუმენტაცია იმის შესახებ, თუ რატომ გახდა აუცილებელი პატიმრისგან შარდის ანალიზის აღება.

კიდევ ერთი მნიშვნელოვანი საკითხი, რომელიც თავისუფლებააღკვეთილი პირების პირადი ცხოვრების უზრუნველყოფასთანა დაკავშირებული, არის საპატიმროებში არსებული საცხოვრებელი პირობები.

პატიმრობასთან დაკავშირებული ევროპული სტანდარტების თანახმად, მიჩნეულია, რომ თითოეულ პატიმარს უნდა ჰქონდეს ინდივიდუალური სადგომი (საკანი, ოთახი), სადაც მას შეეძლება განმარტოვდეს დღე-ღამის ნებისმიერ დროს და საჭიროების შემთხვევაში, თავი იგრძნოს იზოლირებულად. აღნიშნული მოთხოვნის შესრულება ძნელია ბევრი დასავლეთ-ევროპული სახელმწიფოსთვისაც კი, რის გამოც პრაქტიკაში საკმაოდ გავრცელებულია საპატიმროთა გადატვირთულობის პრობლემა, რის გამოც თავისუფლებააღკვეთილ პირებს არა თუ ინდივიდუალური საკანი, არამედ ინდივიდუალური საწოლიც კი არა აქვთ.

ევროპული სასამართლო, სამართლო პატიმრობის მსგავსად, საპატიმროთა გადატვირთულობის საკითხს განიხილავს ევროპული კონვენციის მე-3 მუხლის ქრილში. ხანგრძლივი დროის განმავლობაში პატიმრის გადატვირთულ საკანში განთავსება ზოგ შემთხვევაში შეიძლება გაუტოლდეს არაადამიანურ მოპყრობას.

4. კონტაქტი ოჯახის წევრებთან

თვით პატიმრობის ცნება გულისხმობს, რომ დაპატიმრებულების ურთიერთობა და კონტაქტები გარე სამყაროსთან მნიშვნელოვნად არის შეზღუდული. გაეროს პატიმრებთან მოპყრობის მინიმალური სტანდარტული წესების 61-ე წესის თანახმად: „პატიმრებთან მოპყრობისას ხაზი უნდა გაესვას არა საზოგადოებისაგან მათ გარიყვას, არამედ იმას, რომ ისინი რჩებიან საზოგადოების სრულფასოვან წევრებად“. პრინციპი – პატიმარი ინარჩუნებს გარკვეულ საზღვრებში ადამიანის უფლებებსა და თავისუფლებებს – უკავშირდება მოსაზრებას, რომ, როგორც წესი, თავისუფლებააღკვეთილი პირები უზრუნველნიან საზოგადოებას, სადაც უნდა მოხდეს მათი, როგორც ჩვეულებრივი მოქალაქეების რეინტეგრაცია

467 1999 წლის 9 სექტემბრის გადაწყვეტილება.

და ისინი კვლავ უნდა გახდნენ საზოგადოების სრულუფლებიანი წევრები. ამგვარად, გარე სამყაროსთან კონტაქტები საზოგადოებაში პატიმრის რეინტეგრაციის მნიშვნელოვანი ნაწილია.

პატიმრების გარე კონტაქტები უნდა განიხილებოდეს როგორც მათი უფლება და არა როგორც პრივილეგია. ამიტომ ასეთი კონტაქტები არ შეიძლება გამოყენებულ იქნეს როგორც ნახალისების ფორმა, გარე სამყაროსთან კონტაქტის შესაძლებლობა განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია თავისუფლება აღკვეთილი პირებისათვის. ხშირად ხანგრძლივი პატიმრობის მანძილზე პატიმრისათვის მხოლოდ ნათესავებსა და ახლობლებთან ურთიერთობა გარე სამყაროსთან კავშირის ერთადერთი საშუალებაა. ასევე ცნობილია, რომ ოჯახსა და მეგობრებთან დაშორება პატიმრობის ერთ-ერთი ყველაზე მტკივნეული მომენტიცაა. უფრო მეტიც, უნდა გავითვალისწინოთ, რომ ოჯახთან (და ზოგადად გარე სამყაროსთან) კონტაქტი არის სოციალური რეინტეგრაციის ყველაზე მყარი საფუძველი. ოჯახთან კონტაქტი ყველა პატიმრისთვის მნიშვნელოვანია, მაგრამ ეს განსაკუთრებით ეხება არასრულწლოვან პატიმრებს და მათ, ვისაც მცირეწლოვანი შვილები ჰყავს.⁴⁶⁸

ადამიანის უფლებათა ევროპული კონვენციის საზედამხედველო ორგანოების პრაქტიკა საკმაოდ შეზღუდულია აღნიშნულ საკითხთან მიმართებით. ევროპულ სასამართლოს, ისევე როგორც ევროპულ კომისიას, არაერთხელ უმსჯელია საკითხზე – იყო თუ არა პატიმრისათვის ოჯახის წევრთან შეხვედრის უფლების შეზღუდვა კონვენციის მე-8 მუხლით დაცული ოჯახური ცხოვრების პატივისცემის უფლებაში არამართლზომიერი ჩარევა, თუმცა დღემდე განხილულ არცერთ განაცხადში დარღვევა არ დადგენილა. ევროპული სასამართლო, როგორც წესი, იზიარებს სახელმწიფოთა არგუმენტაციას იმის თაობაზე, რომ შეზღუდვა განპირობებული იყო მე-8 მუხლში მოცემული ღირებულების დაცვის მოტივით.

საქმეში – ბოილი და რაისი გაერთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ (*Boyle and Rice v. the United Kingdom*)⁴⁶⁹ – რომელიც კონვენციის მე-8, მე-13 მუხლების შესაძლო დარღვევას ეხებოდა, ევროპულმა სასამართლომ განაცხადა: „კონვენციის მე-8 მუხლიდან გამომდინარე, ვალდებულებათა შეფასებისას საპატიმრო ადგილებში ვიზიტების დროს გონივრულ ფარგლებში ყურადღება უნდა მიექცეს პატიმრობასთან დაკავშირებულ თავისებურებებს. ნებისმიერ შემთხვევაში, სახელმწიფოები სარგებლობენ ფართო დისკრეციით თავისუფლება აღკვეთილი პირების ოჯახის წევრებთან შეხვედრების თაობაზე“.

საქმეში – მესინა იტალიის წინააღმდეგ (*Messina v. Italy*)⁴⁷⁰ – განმცხადებელს, რომელიც მსუბუქი რეჟიმის საპატიმრო დაწესებულებაში იხდიდა სასჯელს, ჰქონდა წელიწადში თორმეტი ერთსაათიანი შეხვედრის უფლება. ევროპულმა სასამართლომ არ მიიჩნია განმცხადებლის არგუმენტაცია დასაბუთებულად. კერძოდ, ბატონი მესინა მიიჩნევდა, რომ შეხვედრების რაოდენობა და ხანგრძლივობა არ იყო საკმარისი და ეწინააღმდეგებოდა კონვენციის მე-8 მუხლით გარანტირებულ ოჯახური ცხოვრების პატივისცემის უფლებას.

4. კორესპონდენციის ხელშეუხებლობა

გარე სამყაროსთან კავშირის შენარჩუნების ერთ-ერთი საშუალებაა კორესპონდენცია. ტრადიციულად, ამ სფეროში საკმაოდ მკაცრი შეზღუდვები არსებობდა, თუმცა პრაქტიკა გვიჩვენებს, რომ ცენზურის არსებობა მხოლოდ გამონაკლის შემთხვევებში არის გამართლებული. უფრო მეტიც, გამართლებული იქნებოდა, პატიმრის მიერ დაწერილი ან მისაღები წერილების ან კორესპონდენციის რაოდენობაზე რაიმე შეზღუდვა რომ არ არსებობდეს. აღნიშნული თანაბრად ეხება პატიმრებს შორის მიმონერასაც. ზოგიერთ ქვეყანაში მხოლოდ

468 პატიმრობის საერთაშორისო სტანდარტები, ციხის საერთაშორისო რეფორმა, ჰააგა, 1995 წელი.

470 1988 წლის 27 აპრილის გადაწყვეტილება.

შემოსული წერილები მოწმდება. თუ ასეთი შემონმების მიზანი მხოლოდ კანონსაწინააღმდეგო ნივთებისა და საშუალებების ციხეებში შელწევის თავიდან არიდებაა, მაშინ წერილები კი არ უნდა იკითხებოდეს, არამედ მხოლოდ რაიმე აკრძალული ნივთის (ნივთიერების) მათში არსებობა უნდა მოწმდებოდეს. გონივრული იქნება, თუ ასეთი შემონმება განხორციელდება პატიმრის თანდასწრებით, რათა თავიდან იქნეს აცილებული ბრალდებები პატიმრის პირად ცხოვრებაში ჩარევის შესახებ.⁴⁷¹

ადამიანის უფლებათა ევროპული კონვენციის თვალთახედვიდან გამომდინარე, მე-8 მუხლით გარანტირებული კორესპონდენციის ხელშეუხებლობის უფლებაში ჩარევა შეიძლება გამართლებულ იქნეს მე-8(2) მუხლში მოცემულ ღირებულებათა დაცვის მოტივით.

ამ თვალსაზრისით, წამყვან საქმედ ითვლება *გოლდერი გაერთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ (Golder v. the U.K.)*.⁴⁷² გოლდერი სასჯელს იხდიდა ძარცვისათვის. მოგვიანებით მას ბრალი დასდეს პარკჭურსტის ციხეში მომხდარ ბუნტში მონაწილეობისათვის. გოლდერის მიერ დაწერილი რამდენიმე წერილი, რომლებიც ეხებოდა ბრალდების შესაძლო შედეგებს, დაბლოკა ციხის ადმინისტრაციამ, რადგანაც საპატიმრო დაწესებულების დირექტორმა ჩათვალა, რომ, ნებისმიერ შემთხვევაში, გოლდერს პირველად უნდა მიემართა ადმინისტრაციისათვის. სასამართლომ მიიჩნია, რომ განმცხადებლის მიმართ დაირღვა მე-8 მუხლით დაცული კორესპონდენციის ხელშეუხებლობის უფლება, რის შემდეგაც იმსჯელა იმის თაობაზე, თუ რამდენად შეიძლებოდა აღნიშნული ჩარევა გამართლებული ყოფილიყო მე-8 (2) პუნქტში მოცემული მიზნებიდან გამომდინარე. სასამართლომ განაცხადა, რომ ჩარევა არ იყო აუცილებელი დემოკრატიულ საზოგადოებაში და შესაბამისად, დაირღვა მე-8 მუხლი.

პოზიცია, რომელიც ცალსახად იკვეთება ევროპული სასამართლოს პრეცედენტული სამართლიდან, საკმაოდ მაღალი ხარისხით იცავს პატიმრის კორესპონდენციის ხელშეუხებლობის უფლებას.⁴⁷³ სასამართლო სახელმწიფოებისაგან ითხოვს, რომ ნებისმიერი ჩარევა კორესპონდენციის თავისუფლებაში მკაფიოდ და ცალსახად იყოს განსაზღვრული. სახელმწიფოები ვალდებული არიან წარმოადგინონ მტკიცებულებები, რომლებიც კორესპონდენციის თავისუფლებაში ჩარევას ახსნიან და გაამართლებენ. საქმეზე – დომენიჩინი იტალიის წინააღმდეგ (*Domenichini v. Italy*)⁴⁷⁴ – სასამართლომ დაადგინა დარღვევა იმის გამო, რომ იტალიის კანონმდებლობა ითვალისწინებდა არაგონივრულად ფართო დისკრეციას პატიმართა კორესპონდენციის ხელშეუხებლობის უფლების შეზღუდვასთან დაკავშირებით.

ადვოკატთან კავშირის უფლება განსაკუთრებულად არის დაცული ევროპული კონვენციით. მათ შორის, აღნიშნულ საკითხს ეხება ევროპული კონვენციის მე-6 მუხლიც (სამართლიანი სასამართლოს უფლება), რომლის მიხედვითაც: „ყველას, ვისაც ბრალად ედება სისხლის სამართლის დანაშაულის ჩადენა, უფლება აქვს მიეცეს საკმარისი დრო და შესაძლებლობა დაცვის მოსამზადებლად“.⁴⁷⁵

ადრეულ საქმეებში გაერთიანებული სამეფოს მთავრობა აცხადებდა, რომ მე-6 მუხლით გარანტირებული დაცვის უფლება მოქმედებას იწყებს მხოლოდ მაშინ, როდესაც მიმდინარეობს სასამართლო განხილვა. ევროპულმა სასამართლომ უარყო გაერთიანებული სამეფოს მთავრობის პოზიცია აღნიშნულ საკითხთან დაკავშირებით და განაცხადა, რომ უფლება დაცვაზე (როგორც პირადად, ისე დამცველის მეშვეობით) მოქმედებს არასასამართლო

471 პატიმრობის საერთაშორისო სტანდარტები, ციხის საერთაშორისო რეფორმა, ჰააგა, 1995.

472 1975 წლის 21 თებერვლის გადაწყვეტილება.

473 Jacobs & White, *The European Convention on Human Rights*, 2002.

474 1996 წლის 21 თებერვლის გადაწყვეტილება.

475 ადამიანის უფლებათა ევროპული კონვენციის მე-6.2(ბ) მუხლი.

სამართალწარმოების სტადიებზეც, მაგალითად, პოლიციის მიერ გარკვეული საპროცესო მოქმედებების განხორციელებისას. უფრო მეტიც, სწორედ სასამართლომდე არსებულ სტადიებზე იძენს დაცვის უფლება განსაკუთრებულ მნიშვნელობას და ამ დროს არის ყველაზე მნიშვნელოვანი დამცველის შეუფერხებელი კონტაქტის უზრუნველყოფა დაცვის ქვეშ მყოფ პირთან. აღნიშნული უფლების განხორციელება არის საიმედო გარანტი ხელისუფლების წარმომადგენელთა მხრიდან ადამიანის უფლებათა ხელყოფის წინააღმდეგ, განსაკუთრებით სამართალწარმოების სასამართლომდე პერიოდში.⁴⁷⁶

უმნიშვნელოვანესი საქმე, რომელიც დაცვის ქვეშ მყოფი პირის დამცველთან შეუფერხებელ კონტაქტს ეხებოდა, არის ჯონ მიურეი გაერთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ (*John Muray v. the United Kingdom*).⁴⁷⁷ ამ საქმეში გაერთიანებული სამეფოს მოქალაქე, ბატონი მიურეი, დააპატიმრეს 1989 წელს მიღებული ანტიტერორისტული აქტის საფუძველზე, რომლის თანახმად, ხელისუფლებას უფლება ჰქონდა, უარი ეთქვა დაკავებული პირის დამცველთან კონტაქტზე 48 საათის განმავლობაში. ამ პერიოდში მიურეი დაიკითხა თორმეტჯერ. აღსანიშნავია ისიც, რომ ხსენებული ანტიტერორისტული აქტის თანახმად, ეჭვიმტანილი პირის დუმილი განმარტებული შეიძლება ყოფილიყო, როგორც დანაშაულის აღიარება. ზემოაღნიშნულიდან გამომდინარე, ევროპულმა სასამართლომ მიუთითა: სწორედ პოლიციის მიერ დროებითი დაკავებისა და დაკითხვის ან წინასწარი პატიმრობისას აუცილებელია, რომ დამცველს ჰქონდეს თავისი დაცვის ქვეშ მყოფ პირთან შეუფერხებელი კავშირის შესაძლებლობა. მოცემული უფლება განსაკუთრებულ მნიშვნელობას იძენდა მიურეის საქმეში, რადგან პირი პრაქტიკულად მოკლებული იყო დუმილის უფლებით სარგებლობის შესაძლებლობას. სასამართლომ დაადგინა, რომ დაირღვა მე-6 მუხლის მე-3 პუნქტის (გ) ქვეპუნქტი.

საქმეში – *სკონენბერგერ და დურმაზი შვეიცარიის წინააღმდეგ (Sconenberger and Durmaz v. Switzerland)*⁴⁷⁸ – შვეიცარიის მთავრობამ ადრესატამდე (დაკავებულ პირამდე) არ მიუშვა ადვოკატის წერილი, რომლითაც იგი დაცვის ქვეშ მყოფ პირს მოუწოდებდა ესარგებლა დუმილის უფლებით. ხელისუფლება აცხადებდა, რომ მათ მიერ მიმონერის შეზღუდვა განპირობებული იყო გამოძიების ინტერესებით, რადგან დაკავებული პირის მიერ დუმილის უფლებით სარგებლობა ხელს შეუშლიდა გამოძიების დროულ და ეფექტიან წარმართვას. მოცემულ საქმეში ევროპულმა სასამართლომ მე-8 მუხლის დარღვევა დაადგინა.

საქმეში – *კემპბელი გაერთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ (Campbell v. the United Kingdom)*⁴⁷⁹ – კემპბელი მსჯავრდებული იყო მკვლელობისა და ფიზიკური ძალადობის ბრალდებით. იგი აცხადებდა, რომ ადვოკატისათვის განკუთვნილ მის წერილებს, რომლებიც სამოქალაქო ან ქონებრივ საკითხებს ეხებოდა, ამონებდა და კითხულობდა საპატიმროს ადმინისტრაცია. სასამართლომ დაადგინა, რომ მოხდა კორესპონდენციის ხელშეუხებლობის უფლებაში ჩარევა, რაც გათვალისწინებული იყო ეროვნული კანონმდებლობით და იმსჯელა ჩარევის პროპორციულობის საკითხზე. მიიჩნია, რომ პატიმრის წერილების შემონიშნვა და წაკითხვა არ იყო აუცილებელი და აღნიშნა მე-8 მუხლის დარღვევა.

ადამიანის უფლებათა ევროპის სასამართლოს პრაქტიკა ადამიანის უფლებათა ევროპის კონვენციის მე-3 მუხლის დარღვევასთან დაკავშირებით

წარმოდგენილ ქვეთავში განხილული იქნება ადამიანის უფლებათა ევროპული კონვენციის მე-3 მუხლით გათვალისწინებული უფლებები თავისუფლების აღკვეთის პირობებში მყოფ

476 იხილეთ ევროპული სასამართლოს 1993 წლის 24 ნოემბრის გადაწყვეტილება საქმეზე – *Imbrioscia v. Switzerland*.

477 1996 წლის 8 თებერვლის გადაწყვეტილება.

478 1988 წლის 20 ივნისის გადაწყვეტილება.

479 1992 წლის 25 მარტის გადაწყვეტილება.

პირებთან დაკავშირებით, ⁴⁸⁰ აგრეთვე სამი საქმე, რომლებიც უკავშირდება არასრულწლოვან თავისუფლებაალკვეთილ პირთა მიმართ თავისუფლების აღკვეთის დაწესებულებაში ყოფნის პერიოდში ადამიანის უფლებათა ევროპული კონვენციის მე-3 მუხლის დარღვევის შესახებ ფაქტების განხილვას.

ზოგადი ინფორმაცია მე-3 მუხლთან დაკავშირებით

ადამიანის უფლებათა ევროპულმა სასამართლომ არაერთხელ აღნიშნა, რომ „მე-3 მუხლი ⁴⁸¹ წარმოადგენს დემოკრატიული საზოგადოების ერთ-ერთ ყველაზე ფუნდამენტურ ღირებულებას“ და თანმიმდევრულად და არაერთხელ დააყენა იგი მე-2 მუხლის – სიცოცხლის უფლების – გვერდით, როგორც კონვენციით დაცული ერთ-ერთი ყველაზე ფუნდამენტური უფლება, რომლის უმთავრეს მიზანს წარმოადგენს პირის ღირსებისა და ფიზიკური ხელშეუხებლობის დაცვა. კონვენციის სხვა ზოგიერთი მუხლისგან განსხვავებით, მე-3 მუხლი ჩამოყალიბებულია აბსოლუტური და შეუზღუდავი დებულებებით. მაგალითად, მე-8-11 მუხლების საპირისპიროდ, არ არის წარმოდგენილი მეორე პუნქტი, რომელიც ადგენს გარემოებებს, როდესაც ნებადართულია წამების, არაადამიანური ან დამამცირებელი მოპყრობის ან სასჯელის განხორციელება. ⁴⁸²

კონვენციის მე-3 მუხლის შეუზღუდავი დებულებები ასევე ნიშნავს, რომ კონვენციისა და საერთაშორისო სამართლის თანახმად, არ შეიძლება რაიმე გამართლება მოეძებნოს ქმედებებს, რომლებიც არღვევენ ამ მუხლს. სხვა სიტყვებით რომ ვთქვათ, არ შეიძლება არსებობდეს რაიმე სახის ფაქტორები, რომლებიც შიდა კანონმდებლობის თანახმად, აღიქმება, როგორც აკრძალული ქცევის განხორციელების გამართლება, ან მსხვერპლის ქცევა, დამნაშავეზე ზეწოლა გამოძიების წინ წაწევის ან დანაშაულის აღკვეთის მიზნით ან ნებისმიერი გარეშე გარემოება თუ სხვა ფაქტორი. მე-3 მუხლში მოხსენიებული აბსოლუტური შეზღუდვა ასევე ნიშნავს, რომ მისგან გადახვევა დაუშვებელია საომარი მდგომარეობის დროსაც კი. ⁴⁸³

ყველა ტიპის უხეში მოპყრობა მე-3 მუხლის მოქმედების სფეროში არ ექცევა. სტრასბურგის სასამართლომ თავიდანვე განმარტა, რომ არასათანადო მოპყრობამ უნდა მიაღწიოს მინიმალურ ზღვარს იმისათვის, რომ მოხვდეს მე-3 მუხლის მოქმედების სფეროში. თუმცაღა, ასევე აღიარებულ იქნა, რომ ერთი მხრივ, უხეშ მოპყრობასა და, მეორე მხრივ, მე-3 მუხლის დარღვევას შორის გამავალი გამყოფი ზღვრის დადგენა შესაძლოა ზოგიერთ შემთხვევაში ძნელი აღმოჩნდეს. ⁴⁸⁴

მე-3 მუხლთან დაკავშირებულ ცნობილ საქმეში *Ireland v. the United Kingdom* ⁴⁸⁵ სასამართლომ განმარტა, რომ სისასტიკის მინიმალური ზღვრის შეფასება შეფარდებითია: იგი დამოკიდებულია საქმის ყველა გარემოებაზე, როგორებიცაა: მოპყრობის ხანგრძლივობა, ფიზიკური და სულიერი შედეგები, ზოგიერთ შემთხვევაში მსხვერპლის სქესი, ასაკი და ჯანმრთელობის მდგომარეობა. ⁴⁸⁶ ხსენებული სიტყვები არაერთხელ იქნა გამეორებული

480 მიუხედავად იმისა, რომ ზოგად მიმოხილვაში მოყვანილი პრეცედენტული საქმეები სრულწლოვან თავისუფლებაალკვეთილ პირებს ეხება, ისინი შეიცავენ იმ ძირითად სტანდარტებს, რომლებიც არასრულწლოვან თავისუფლებაალკვეთილ პირების მიმართაც გამოიყენება.

481 ადამიანის უფლებათა ევროპული კონვენციის მე-3 მუხლის თანახმად, „არავინ არ შეიძლება დაექვემდებაროს წამებას ან არაადამიანურ ან დამამცირებელ მოპყრობას ან სასჯელს“.

482 რეიდი ა., „წამების აკრძალვა, ადამიანის უფლებათა ევროპული კონვენციის მე-3 მუხლის განხორციელება, გზამკვლევი“, თბილისი, 2005 წ., გვ. 51, 69-70.

483 იქვე.

484 *McCallum v. the United Kingdom*, 1989 წლის 4 მაისის მოხსენება, სერია A, №183, გვ. 29.

485 *Ireland v. the United Kingdom*, 1978 წლის 18 იანვარი, სერია A №25.

486 იქვე, 162-ე პუნქტი.

სასამართლოს პრეცედენტულ სამართალში.⁴⁸⁷ შოერინგ-ის საქმეზე გამოტანილ განაჩენში, სასამართლომ დამატებით აღნიშნა, რომ სისასტიკე „დამოკიდებულია საქმის ყველა გარემოებაზე, როგორცაა: მოპყრობისა თუ დასჯის ხასიათი და კონტექსტი, მისი აღსრულების ხერხი და მეთოდი“, ისევე როგორც ზემოხსენებული ფაქტორები.⁴⁸⁸

მე-3 მუხლში არსებული აკრძალვის სამი ფართო სფერო მიჩნეულ იქნა როგორც განსხვავებული, მაგრამ ამავედროულად ურთიერთდაკავშირებული. Greek-ის საქმეზე ადამიანის უფლებათა ევროპული კომისიის მიერ გამოთქმული მოსაზრების თანახმად:

„აშკარაა, რომ შესაძლებელია ადგილი ჰქონდეს მოპყრობას, რომელსაც ყველა ხსენებული აღწერა მიესადაგება, რადგან ყოველგვარი წამება უნდა იყოს არაადამიანური და დამამცირებელი, ხოლო არაადამიანური მოპყრობა – დამამცირებელი“.

წამებას, როგორც იურიდიულ ტერმინს, აქვს საკუთარი განცალკევებული სამართლებრივი მნიშვნელობა. სასამართლოს აზრით, ორივე ტერმინის – „წამების“ და „არაადამიანური ან დამამცირებელი მოპყრობის“ – გამოყენებისას კონვენციის ავტორთა მიზანს წარმოადგენდა მათი ცალსახა გამიჯვნა.⁴⁸⁹

უფრო კონკრეტულად, სასამართლომ მიიჩნია, რომ მიზანშეწონილი იქნებოდა განსაკუთრებული სტიგმის მინიჭება განზრახ არაადამიანური მოპყრობის დროს, რომელიც იწვევს სერიოზულ და სასტიკ ტანჯვას.⁴⁹⁰ სასამართლომ მიუთითა გაერთიანებული ერების ორგანიზაციის გენერალური ასამბლეის 1975 წლის 9 დეკემბრის № 3452 რეზოლუციის I მუხლზე, რომლის თანახმადაც:

„წამება წარმოადგენს სასტიკი, არაადამიანური და დამამცირებელი მოპყრობის ან სასჯელის გამწვავებულ და განზრახ ფორმას“.

მიუხედავად იმისა, რომ ადამიანის უფლებათა ევროპულმა სასამართლომ განსაზღვრა ის ელემენტები, რომლებიც ახასიათებს მოპყრობას ან სასჯელს, როგორც წამებას, მას არ განუსაზღვრავს ზუსტად ეს ტერმინი. თუმცა სასამართლომ ნაწილობრივ მოიწონა გაერთიანებული ერების ორგანიზაციის წამების საწინააღმდეგო კონვენციაში მოცემული განსაზღვრება.⁴⁹¹

სასამართლომ განაცხადა, რომ წამებასა და ყველა სახის არაადამიანურ მოპყრობას შორის განსხვავება უნდა გაკეთებულიყო „მიყენებული ტანჯვის სხვადასხვაობის საფუძველზე“. მიყენებული ტანჯვის სისასტიკე ან ინტენსიურობა შესაძლოა შეფასდეს ზემოხსენებულ ფაქტორებზე მითითებით:

- ხანგრძლივობა;
- ფიზიკური და სულიერი შედეგები;
- მსხვერპლის სქესი, ასაკი და ჯანმრთელობის მდგომარეობა;
- აღსრულების ხასიათი და მეთოდი.

487 სხვა მაგალითებთან ერთად იხილეთ Ireland v. the United Kingdom გვ. 65 და თეკინ ვ. თურკეე, 1998 წლის 9 ივნისის განაჩენი, ECHR 1998-IV, 52-e punqti; Keenan v. the United Kingdom, 2001 წლის 3 აპრილის განაჩენი, მე-20 პუნქტი; Valasinas v. Lithuania, 2001 წლის 24 ივლისის განაჩენი, 120-ე პუნქტი; და განსაკუთრებით, წამებასთან დაკავშირებული საქმე Labita v. Italy, 2000 წლის 6 აპრილის განაჩენი, ECHR 2000-IV, 120-ე პუნქტი.

488 Soering v. the United Kingdom, 1989 წლის 7 ივლისის განაჩენი, სერია № 161, მე-100 პუნქტი.

499 Dikme v. Turkey, 2000 წლის 11 ივლისის განაჩენი, 93-ე პუნქტი.

490 იქვე, 167-ე პუნქტი.

491 ხსენებული კონვენციის პირველი მუხლის თანახმად: „განსაზღვრება „წამება“ ნიშნავს ნებისმიერ ქმედებას, რომლითაც რომელიმე პირს განზრახ აყენებენ ძლიერ ტკივილს ან ტანჯვას, ფიზიკურს და ზნეობრივს, რათა მისგან ან მესამე პირისგან მიიღონ ცნობები ან აღიარება, დასაჯონ ქმედებისათვის, რომელიც მან ან მესამე პირმა ჩაიდინა, ან რომლის ჩადენაშიც იგი ეჭვმიტანილია, აგრეთვე დააშინონ ან აიძულონ იგი ან მესამე პირი ნებისმიერი მიზეზით, რომელსაც საფუძვლად უდევს ნებისმიერი სახის დისკრიმინაცია“.

ხსენებული კრიტერიუმების სუბიექტური ელემენტები – მსხვერპლის სქესი, ასაკი და ჯანმრთელობის მდგომარეობა – გამოიყენება ცალკეული ქმედების ინტენსიურობის შეფასებისათვის. თუმცა შემამსუბუქებელი ძალა, რომ ასეთი ფარდობითი ფაქტორებია წარმოდგენილი, მინიმუმამდე უნდა იქნეს დაყვანილი იმის შეფასებისას, წარმოადგენს თუ არა ქმედება წამებას. ქმედებები, რომლებიც ობიექტური ნიშნის თანახმად, აყენებს პირს ტკივილს საკმარისი სისასტიკით, ჩაითვლება წამებად, მიუხედავად იმისა, ეს პირი მდებარეობით სქესის წარმომადგენელია თუ მამრობითის, ძლიერი აგებულებისაა თუ არა. აღნიშნული სასამართლომ განმარტა **Selmounis-ის**⁴⁹² საქმეში, რომელშიც აღნიშნა, რომ ამ საქმეში განხორციელებული მოპყრობა არა მარტო ძალადობრივი ხასიათისა იყო, არამედ ის ნებისმიერი პირისათვის, მისი მდგომარეობის მიუხედავად, იქნებოდა შემზარავი და დამამცირებელი.⁴⁹³

სახელმწიფოთა შორის საქმეში, **Ireland v. the United Kingdom**, კომისიამ ერთხმად დაასკვნა, რომ ე. წ. 5 მეთოდის ერთობლივად გამოყენება ე. წ. „დეზორიენტაცია“ თუ „მგრძობელობის წართმევისაკენ მიმართული“ მეთოდები წარმოადგენდა არაადამიანურ მოპყრობასა და წამებას, რაც არღვევდა მე-3 მუხლს. ეს ე. წ. 5 მეთოდი იყო:

- კედელთან დგომა: თავისუფლება აღკვეთილი პირების იძულება რამდენიმე საათის განმავლობაში ყოფილიყვნენ „სტრესულ მდგომარეობაში“, რასაც ისინი, ვინც დაექვემდებარა ამგვარ ქმედებას, აღწერდნენ შემდეგნაირად: „კედელთან გამართული დგომა, ხელები თავს ზემოთ აწეული გამართულ მდგომარეობაში, მუხლებში გაჭიმული და ტერფებზე შებრუნებული, რაც აიძულებდა მათ ცერებზე დგომას და სხეულის მთელი სიმძიმე ფეხის თითებზე გადადიოდა“;
- თავსაფარი: შავი ან მუქი ლურჯი ფერის ტომრის თავზე ჩამოცმა პატიმრებისთვის და, სულ მცირე, პირველ ხანებში ასეთ მდგომარეობაში დატოვება დაკითხვის მთელი პერიოდის განმავლობაში;
- ხმაური: დაკითხვის განმავლობაში პატიმართა ისეთ ოთახში მოთავსება, რომელშიც იყო განგრძობადი, ხმამალალი, სისინისმაგვარი ხმა;
- ძილის აღკვეთა: დაკითხვის გამო პატიმრებისათვის ძილის აღკვეთა;
- საჭმლისა და სასმლის აღკვეთა: პატიმართა შემცირებულ დიეტაზე ყოფნა ცენტრში ყოფნისა და დაკითხვების განმავლობაში.

არასათანადო მოპყრობა, რომელიც არ წარმოადგენს წამებას, რადგან არ არის საკმარისად ინტენსიური ან არ გააჩნია მიზანი, კვალიფიცირებული იქნება როგორც არაადამიანური ან დამამცირებელი. ისევე როგორც მე-3 მუხლთან დაკავშირებული ყველა შეფასება, ხსენებულის შეფასებაც წარმოებს ფარდობითობის საფუძველზე.⁴⁹⁴

Greek-ის საქმეზე გამოტანილ გადაწყვეტილებაში კომისიამ განაცხადა, რომ „არაადამიანური მოპყრობის ცნება, სულ მცირე, მოიცავს ისეთ მოპყრობას, რომელიც განზრახ იწვევს ძლიერ სულიერ თუ ფიზიკურ ტანჯვას, რაც ცალკეულ გარემოებებში გაუმართლებელია“.

სასამართლომ მოპყრობა „არაადამიანურად“ მიიჩნია, რადგანაც, *inter alia*, იგი წინასწარ იყო ჩაფიქრებული და დაგეგმილი, ხორციელდებოდა ოთხი საათის განმავლობაში და გამოიწვია როგორც სხეულის რეალური დაზიანება, ასევე ინტენსიური ფიზიკური და სულიერი ტანჯვა. არაადამიანური მოპყრობის ბევრმა მაგალითმა თავი იჩინა პატიმრობის

492 *Selmouni v. France* 1998 წლის 28 ივლისის განაჩენი, ECHR 1999-V.

493 იქვე, 103-ე პუნქტი.

494 სხვა მაგალითებთან ერთად იხ. საქმეზე თეკინ ვ თურქვე 1998 წლის 9 იანვარს გამოტანილი განაჩენი, ECHR 1998-IV, 52-ე პუნქტი.

პერიოდში, რა დროსაც პატიმრები დაექვემდებარნენ არასათანადო მოპყრობას, რომელიც სასტიკი ხასიათისა იყო, მაგრამ არა ისეთი ინტენსივობის, როგორც მოითხოვება მოპყრობის წამებად კვალიფიცირებისათვის.

დამამცირებელია ქმედება, რომელიც, როგორც ამბობენ, წარმოშობს მსხვერპლში შიშის, ტკივილისა და არასრულფასოვნების განცდას, რომელსაც შეუძლია მისი დამცირება და დაკნინება. განმარტების თანახმად, დამამცირებელია მოპყრობა, რომელიც არღვევს მსხვერპლის ფიზიკურ თუ სულიერ ხელშეუვალობას,⁴⁹⁵ ან აიძულებს მსხვერპლს იმოქმედოს თავისი სურვილის ან სინდისის საპირისპიროდ.⁴⁹⁶

განხილვის დროს, არის თუ არა სასჯელი ან მოპყრობა „დამამცირებელი“ მე-3 მუხლის მნიშვნელობით, მხედველობაში უნდა იქნეს მიღებული, წარმოადგენს თუ არა სასჯელის ან მოპყრობის მიზანს შესაბამისი პირის დამცირება ან დაკნინება, ხოლო, რაც შეეხება შედეგებს, იქონია თუ არა მან უარყოფითი ზეგავლენა მის პიროვნებაზე იმ სახით, რომელიც არ შეესაბამება მე-3 მუხლს.⁴⁹⁷ თუმცაღა ასეთი მიზნის არქონას არ შეუძლია გამოორიციხოს მე-3 მუხლის დარღვევის დადგენა.

ისეთ ფაქტორებს, როგორებიცაა მსხვერპლის ასაკი და სქესი, შეუძლიათ დიდი ზეგავლენა მოახდინონ იმის შეფასებისას, არის თუ არა მოპყრობა დამამცირებელი. ამის საპირისპიროდ, ანალიზი იმისა, მოპყრობა არაადამიანურია, თუ წამებას წარმოადგენს, უფრო სუბიექტურია. ამასთან დაკავშირებით, სასამართლომ ასევე დაადგინა, რომ შესაძლებელია საკმარისი აღმოჩნდეს ის ფაქტი, რომ მსხვერპლი თვითონ გრძნობს თავს დამცირებულად, თუნდაც სხვის თვალში არ იყოს დამცირებული.

სასამართლოს მიერ განხილულ ერთ-ერთ საქმეში⁴⁹⁸ 15 წლის ბიჭს მიესაჯა სხეულებრივი სასჯელი, კერძოდ, სამი დარტყმა ტირიფის როზგით. განმცხადებელს უნდა ჩაეხადა შარვალი და ტრუსები, გადახრილიყო მაგიდაზე, რომლის მეორე მხრიდანაც მას ორი პოლიციელი დაიჭერდა, მესამე კი აღასრულებდა სასჯელს. ტირიფის როზგი ტყდებოდა პირველივე დარტყმაზე. განმცხადებლის მამამ ველარ შეძლო თავის გაკონტროლება და „გაიწია“ ერთ-ერთ პოლიციელზე, ამიტომაც საჭირო გახდა მისი შეკავება. გაროზგვამ კანი გაუწითლა, მაგრამ არ გაუჭრა განმცხადებელს, რომელსაც ტკივილები ჰქონდა ამის შემდგომ კვირა-ნახევრის განმავლობაში.

სასამართლომ დაადგინა, რომ ხსენებული სასჯელი მოიცავდა შეურაცხყოფისა და დამცირების ელემენტს და მიაღწია იმ ზღვარს, რომელსაც გულისხმობს ცნება „დამამცირებელი სასჯელი“.

სიტუაცია, რომლის დროსაც კონვენციის მე-3 მუხლი ყველაზე ხშირად ირღვევა, იქმნება თავისუფლებადაკვეთილ პირებთან მოპყრობასთან დაკავშირებით. ამ შემთხვევაში მე-3 მუხლით დაკისრებული ვალდებულებები ნათელი და ცალსახად შესაბამისია. ამიტომაც სწორედ პოლიციის, შეიარაღებული და უშიშროების ძალებისა და თავისუფლების აღკვეთის დაწესებულების ადმინისტრაციის წარმომადგენელთა ქმედებებთან დაკავშირებით ხდება იმის გამოძიება, არღვევს თუ არა ხსენებული ქმედებები მე-3 მუხლს.

ის ადამიანები, რომლებსაც აღუკვეთეს თავისუფლება, რის გამოც იმყოფებიან ხელისუფლების ორგანოების სრული კონტროლის ქვეშ, არიან ყველაზე უსუსურები და დგანან საფრთხის წინაშე, რომ მათ წინააღმდეგ ძალაუფლებას ბოროტად გამოიყენებენ. ამიტომაც,

495 Ireland v. the United Kingdom, გვ. 66, 167-ე პუნქტი.

496 Greek-ის საქმეზე არსებული კომისიის დასკვნა, IV თავი, გვ. 186.

497 საქმეზე Ranninen v. Finland 1997 წლის 16 დეკემბერს გამოტანილი განაჩენი, ECHR 1997-VIII, გვ. 2821-22, 55-ე პუნქტი.

498 Costello-Roberts v. the United Kingdom, სერია A № 247-ჩ, გვ. 59, 30-ე პუნქტი.

ხსენებული კონტროლის განხორციელება უნდა ექვემდებარებოდეს მკაცრ გამოკვლევას კონვენციის სტანდარტებთან შესაბამისობის თვალსაზრისით.⁴⁹⁹

იმის შეფასებისას, განხორციელდა თუ არა თავისუფლებააღკვეთილი პირების მიმართ არასათანადო მოპყრობა, პირველ რიგში, უნდა დადგინდეს, იქნა თუ არა საერთოდ გამოყენებული ფიზიკური ძალა მათ მიმართ. ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლოს მიერ დადგენილ პრაქტიკულ მეთოდს წარმოადგენს ის, რომ ფიზიკური ძალის გამოყენება, რომელიც არ ყოფილა ძალიან აუცილებელი და გამონვეული თავისუფლებააღკვეთილი პირის ქცევით, პრინციპში არის მე-3 მუხლში მოცემული უფლების დარღვევა.⁵⁰⁰ აღნიშნული გამომდინარეობს იმ ფაქტიდან, რომ კონვენციის მე-3 მუხლის მიზანს წარმოადგენს პირის ღირსებისა და ფიზიკური შეუვალობის დაცვა და ამიტომაც, ფიზიკური ძალის ნებისმიერი გამოყენება ამცირებს პირის ღირსებას.⁵⁰¹

ფიზიკური ძალის გამოყენების ერთ-ერთი ყველაზე ნათელი სამხილი იქნება დაზიანების ხილული ნიშნები ან შესამჩნევი ფსიქოლოგიური ტრავმა. თუკი დაზიანებები დაკავშირებულია თავისუფლების აღკვეთის პერიოდთან ან ფაქტთან და გამონვეულია ხელისუფლების წარმომადგენელთა მიერ განხორციელებული ძალის შედეგად, მაშინ თავისუფლების აღკვეთის განმახორციელებელმა ხელისუფლების ორგანოებმა უნდა შეძლონ იმის დამტკიცება, რომ ეს გამონვეული იყო თავისუფლებააღკვეთილი პირის ქცევით და გამოყენებულ იქნა მხოლოდ აუცილებელი ძალა. მტკიცების ტვირთი აწევთ თავისუფლების აღკვეთის განმახორციელებელ ხელისუფლების ორგანოებს, რათა წარმოადგინონ ჯეროვანი ახსნა-განმარტება, თუ საიდან გაჩნდა დაზიანებები. წარმოდგენილი მტკიცებულებები უნდა შეფასდეს მათი სარწმუნოების მიხედვით, ხოლო გარემოებები – მე-3 მუხლთან შესაბამისობიდან გამომდინარე.⁵⁰²

თავისუფლების აღკვეთის პირობები ზოგჯერ შეიძლება წარმოადგენდეს არაადამიანურ ან დამამცირებელ მოპყრობას. აღნიშნული სფერო ასევე ექვემდებარება საზოგადოებებს შორის მისაღები სტანდარტების განგრძობად ევოლუციას. წინა საქმეებში სასამართლო და ადემოქმედი კომისია თავს იკავებდნენ დაედგინათ, რომ თავისუფლების აღკვეთის პირობები არღვევდა მე-3 მუხლს. ყოფილა ისეთი შემთხვევებიც, რომლებშიც აღიარებული იყო პატიმრობის საერთაშორისო ნორმების დარღვევა, მაგრამ არ დადგინდა კონვენციის დარღვევა.⁵⁰³⁻⁵⁰⁴

პატიმრობის პირობები მიუთითებს როგორც ზოგად გარემოზე, რომელშიც თავისუფლებააღკვეთილები იმყოფებიან, ასევე თავისუფლების აღკვეთის დაწესებულების რეჟიმსა და კონკრეტულ პირობებზე, რომლებშიც იქ შესახლებული პირები იმყოფებიან. იმის შეფასებისას, შეესაბამება თუ არა კონვენციას გარემო ან პირობები, რომლებშიც თავისუფლებააღკვეთილი პირი იმყოფება, მხედველობაში უნდა იქნეს მიღებული მისი მდგომარეობა – ასაკი და სქესი, საშიშროება, რომელიც შეიძლება მომდინარეობდეს მისგან, ასევე ფაქტორი, ბრალდებულია იგი თუ მსჯავრდებული.

499 იქვე, გვ. 73.

500 *Ribitsch v. Austria*, 1995 წლის 4 დეკემბრის განაჩენი, მოხსენებები განაჩენებსა და გადაწყვეტილებებზე (1996 წ.), გვ. 26, 34-ე პუნქტი; თეკინ-ის საქმე, გვ. 1517-18, 52-ე და 53-ე პუნქტები; და *Assenov and Others v. Bulgaria*, 1998 წლის 28 ოქტომბრის განაჩენი, მოხსენებები 1998-VIII, 94-ე პუნქტი.

501 იქვე.

502 საქმეზე *Tomasi v. France* 1992 წლის 27 იანვარს გამოტანილი განაჩენი, სერია A #241-A, გვ. 40-41, 108-11-ე პუნქტები; საქმეზე *Ribitsch v. Austria*, 1995 წლის 4 დეკემბრის განაჩენი, მოხსენებები განაჩენებსა და გადაწყვეტილებებზე (1996 წ.), გვ. 26, 34-ე პუნქტი; საქმეზე *Aksoy v. Turkey* 1996 წლის 18 დეკემბერს გამოტანილი განაჩენი, გვ. 17, 61-ე პუნქტი.

503 რეიდი ა., გვ. 79.

504 იხ. 1976 წლის 11 დეკემბრის გადაწყვეტილება, წელიწდეული 20; 1977 წლის 11 ივლისის გადაწყვეტილება, DR 10; იხ. კომისიის 1982 წლის 16 დეკემბრის მოხსენება საქმეზე *Krocher and Moller v. Switzerland*. DR 34.

ბრალდებულები სარგებლობენ უდანაშაულობის პრეზუმფციით, რომელიც ეხება არა მხოლოდ სისხლის სამართლის პროცედურას, არამედ ასევე იმ სამართლებრივ რეჟიმს, რომელიც არეგულირებს ასეთი თავისუფლებაალკვეთილი პირის უფლებებს თავისუფლების აღკვეთის ადგილებში. ანალოგიურად, ზოგიერთ თავისუფლებაალკვეთილ პირს შესაძლოა ჰქონდეს სპეციალური მოთხოვნილება და აღნიშნულის აღმოუჩენლობა შესაძლოა წარმოადგენდეს დამამცირებელ მოპყრობას.

პატიმრობასთან დაკავშირებული განვითარებადი ნორმები მოითხოვს, რომ თავისუფლების აღკვეთის სისტემისათვის ჩვეული მიმდინარე მოპყრობის პრაქტიკის გადახედვა ხდებოდეს რეგულარულად, რათა უზრუნველყოფილ იქნეს მათი შესაბამისობა კონვენციის მე-3 მუხლით დადგენილ სტანდარტებთან. ამასთანავე, უზრუნველყოფილ უნდა იქნეს, რომ კონკრეტული მოპყრობა, რომელიც, თავის მხრივ, შესაძლოა არ იყოს დამამცირებელი, ისეთი მეთოდით არ აღსრულდეს, რომ გამოიწვიოს დამამცირებელი მოპყრობა.

განმარტოებითი პატიმრობა ან განცალკევება ხშირად გამხდარა არაადამიანურ თუ დამამცირებელ პირობებთან დაკავშირებული საჩივრების საფუძველი,⁵⁰⁵ მაგრამ არც სასამართლოს და არც წამების პრევენციის კომიტეტს არ ჩაუთვლიათ განმარტოებითი პატიმრობა *per se* მე-3 მუხლის საწინააღმდეგოდ. მიუხედავად ამისა, გარკვეული სიფხიზლე უნდა იქნეს გამოჩენილი იმ პირების მიმართ, რომლებიც იმყოფებიან განმარტოებითი პატიმრობის მსგავს პირობებში, რა მიზეზითაც არ უნდა იქნეს ეს განხორციელებული. ასე მაგალითად, როდესაც ხდება განმარტოებითი პატიმრობის გაგრძელება ან წინასწარ პატიმრობაში მყოფი პირისათვის ან არასრულწლოვნისათვის მისი შეფარდება, შესაძლოა საქმე სხვაგვარად იყოს.⁵⁰⁶

წამების პრევენციის კომიტეტმა დაადგინა, რომ განმარტოებითი პატიმრობა შესაძლოა ცალკეულ შემთხვევებში წარმოადგენდეს არაადამიანურ და დამამცირებელ მოპყრობას.⁵⁰⁷ კონკრეტული ღონისძიებების სიმკაცრე, მისი ხანგრძლივობა, მიზანი, რომელსაც იგი ემსახურება, ნებისმიერი დამატებით დაწესებული პირობების საერთო შედეგები, ისევე როგორც პირის ფიზიკურ თუ სულიერ კეთილდღეობასთან დაკავშირებით გამოწვეული შედეგები, გადამწყვეტ როლს ითამაშებს იმის შეფასებისას, განმარტოებითი პატიმრობის კონკრეტული შემთხვევა ან განცალკევება წარმოადგენს თუ არა კონვენციის მე-3 მუხლის დარღვევას.⁵⁰⁸

სხეულის (შიშველი) ჩხრეკა მეორე სახის მოპყრობაა, რომელსაც თავისუფლებაალკვეთილი პირები შესაძლოა დაექვემდებარონ, მაგრამ კონკრეტულ გარემოებებში ისიც შეიძლება წარმოადგენდეს დამამცირებელ მოპყრობას. სასამართლომ დაადგინა, რომ მართალია, სხეულის (შიშველი) ჩხრეკა ზოგიერთ შემთხვევაში შესაძლოა აუცილებელი იყოს თავისუფლების აღკვეთის დაწესებულების უსაფრთხოებისათვის ან არეულობისა თუ დანაშაულის აღკვეთისათვის, ის უნდა წარმართოს შესაბამისი მეთოდით. მამრობითი სქესის თავისუფლებაალკვეთილი პირის იძულება, გაშიშვლდეს ქალი თანამშრომლის წინაშე და ამის შემდგომ შიშველი ხელით შეეხოს მის სასქესო ორგანოებსა და საკვებს, აშკარად წარმოადგენს თავისუფლებაალკვეთილი პირის უპატივცემულობას და, შედეგად, ამცირებს მის პიროვნულ ღირსებას. სასამართლომ დაადგინა, რომ რადგანაც აღნიშნულს უნდა წარმოეშვა შესაბამის პიროვნებაში ტკივილისა და არასრულფასოვნების განცდა, რომელსაც შეეძლო მისი დამცირება და დაკნინება, ჩხრეკა წარმოადგენდა დამამცირებელ მოპყრობას კონვენციის მე-3 მუხლის მნიშვნელობით.⁵⁰⁹

505 იქვე.

506 რეიდი ა., გვ. 80.

507 წამების პრევენციის კომიტეტის მე-2 ზოგადი მოხსენება, 56-ე პუნქტი.

508 1973 წლის 11 ივლისის გადაწყვეტილებები, კრებული 44; 1978 წლის 8 ივლისი, DR 14; და 1981 წლის 9 ივლისი.

509 იხ. საქმეზე *Valasinas v. Lithuania* 2001 წლის 24 ივლისის გამოტანილი განაჩენი.

სხვა პრაქტიკა და მეთოდები, როგორცაა თავისუფლებააღკვეთილი პირისთვის ხელ-ბორკილების დადება ან სხვა შემზოჭავი თუ დისციპლინური ღონისძიებების გამოყენება, მაგალითად, თავისუფლების აღკვეთის დაწესებულების შენობის გარეთ (ეზოში) გასეირნებისა თუ თავისუფლებააღკვეთილი პირის მონახულების უფლების ჩამორთმევა, ასევე უნდა დაექვემდებაროს ზედამხედველობას და გამოკვლევას, რათა უზრუნველყოფილ იქნეს, რომ განხორციელების მეთოდი არ იყოს უკანონო და არ წარმოადგენდეს დამამცირებელ მოპყრობას.⁵¹⁰

პატიმრობის პირობები, როდესაც თავისუფლებააღკვეთილი პირები გადატვირთულ საკანში ცხოვრობდნენ და დაცული არ იყო სანიტარული ნორმები, არ გააჩნდათ სათანადო რაოდენობის საწოლები და განთავსებული იყვნენ სხვადასხვა დაავადების მატარებელ თავისუფლებააღკვეთილ პირებთან ერთად, წარმოადგენდა დამამცირებელ მოპყრობას.

ერთ-ერთი საქმის მიხედვით, თავისუფლებააღკვეთილ პირს, სულ მცირე, 2 თვის განმავლობაში უხდებოდა დღე-ღამის უმეტესი ნაწილის გატარება პრაქტიკულად თავის საწოლზე მიჯაჭვულ ისეთ საკანში, რომელსაც არ ჰქონდა ვენტილაცია და ფანჯრები და ზოგჯერ აუტანლად ცხელოდა. მას ასევე უხდებოდა ტუალეტის გამოყენება თანამესაკანის თანდასწრებით და ისიც, თავის მხრივ, ესწრებოდა თანამესაკანის მიერ ტუალეტით სარგებლობის პორცესს. სასამართლომ ჩათვალა, რომ თავისუფლების აღკვეთის დაწესებულებაში არსებული პირობები ამცირებდა თავისუფლებააღკვეთილის პიროვნულ ღირსებას და წარმოშობდა მასში ტკივილისა და არასრულფასოვნების განცდას, რომელსაც შეეძლო მისი დამცირება და დაკნინება, ასევე მისი ფიზიკური თუ მორალური შეუვალობის დარღვევა. უფრო მეტიც, სასამართლომ დაადგინა, რომ პირობების გაუმჯობესების მცდელობის გამოუმჯლავნებლობა, როდესაც არსებობდა პატიმრობის სტანდარტებთან დაკავშირებული საჩივრები, წარმოადგენდა თავისუფლებააღკვეთილი პირის უპატივცემლობას. ჯამში, სასამართლომ ჩათვალა, რომ თავისუფლების აღკვეთის განცალკევებულ ნაწილში განმცხადებლის პატიმრობის პირობები წარმოადგენდა დამამცირებელ მოპყრობას კონვენციის მე-3 მუხლის მნიშვნელობით.⁵¹¹

სხვა საქმეში თავისუფლებააღკვეთილი პირი მოთავსებულ იქნა გადატვირთულ და ანტი-სანიტარიულ საკანში, რომელშიც არ იყო საკმარისი საწოლები, იშვიათად მოდიოდა ცხელი წყალი, არ არსებობდა სუფთა ჰაერზე გასეირნების შესაძლებლობა, საკანი არ ნიავედებოდა და მოკლებული იყო ბუნებრივ განათებას. წამების პრევენციის კომიტეტის მოხსენებები ამყარებდა თავისუფლებააღკვეთილი პირის მტკიცებას, აცხადებდა რა, რომ ხსენებულ ადგილას თავისუფლების აღკვეთის დაწესებულების საცხოვრებელი პირობები და პატიმრობის რეჟიმი სრულიად შეუსაბამო იყო ხუთ დღეზე მეტი ხნის პერიოდისათვის, თავისუფლებააღკვეთილი პირისათვის მოცულობითი ფართი არასაკმარისი იყო, ხოლო სანიტარული პირობები – ყოველმხრივ მიუღებელი. სასამართლომ დაასკვნა, რომ თავისუფლებააღკვეთილი პირის პატიმრობის პირობები და არასაკმარისი რაოდენობის საწოლები, თავისუფლების აღკვეთის პერიოდის იმ შეუსაბამო ხანგრძლივობასთან ერთად, რომლის განმავლობაშიც იგი ამგვარ პირობებში იმყოფებოდა პატიმრობაში, წარმოადგენდა მე-3 მუხლის დარღვევას, კერძოდ კი, დამამცირებელ მოპყრობას.

აღნიშნული საქმეების შედეგები გვიჩვენებს, რომ ამ ეტაპზე მიუღებელია თავისუფლების აღკვეთის ისეთი პირობები, რომლებიც არ აკმაყოფილებს საერთაშორისო სტანდარტებს, რადგან კონვენციის მე-3 მუხლი არ იძლევა ნებართვას, რომ მოხდეს კვალიფიკაცია, ახსნა-განმარტება იმ მიზნით, რომ არაადეკვატური პირობები, როგორცაა: გადატვირთულო-

510 ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლოს გადაწყვეტილებათა კრებული, სსიპ „სასჯელაღსრულებისა და პრობაციის სასწავლო ცენტრის“ გამოცემა, თბილისი, 2006 წ., გვ. 311-339, საქმე Kalashnikov v. Russian Federation.

511 იხ. საქმეზე Peers v. Greece 2001 წლის 19 აპრილს გამოტანილი განაჩენი.

ბა, ანტისანიტარია ან არასაკმარისი საწოლები, გამონვეული ეკონომიკური ან სხვა თანმდევი ორგანიზაციული ან არსებული ფაქტორებით, ვერ გაამართლებს ზემოხსენებული ხარვეზების არსებობას.

წამების პრევენციის კომიტეტმა თავის ზოგად მოხსენებაში აგრეთვე აღნიშნა, რომ არასათანადო მოპყრობა შესაძლოა განხორციელდეს იქნეს მრავალი ფორმით, რომელთაგან უმეტესობა შესაძლოა არ იყოს განზრახ ჩადენილი, არამედ გამონვეული იყოს ორგანიზაციული დეფექტით ან არაადეკვატური დაფინანსებით.⁵¹²

სპეციფიკური სიტუაციები და პრაქტიკა, რომლებიც შესაძლოა განხილულ იქნეს როგორც დამამცირებელი, მე-3 მუხლის თანახმად, ცალკე აღებული თუ სხვა პირობებთან ერთად, შესაძლებელია იყოს გადატვირთულობა,⁵¹³ გარე სამყაროსთან კავშირის არქონა, ჰიგიენისა და ტუალეტის არაადეკვატური სტანდარტები, შესაბამისი სამედიცინო მკურნალობის ან ცალკეულ დაავადებათა პროფილაქტიკის არარსებობა.⁵¹⁴

იმისათვის, რომ სასამართლომ კონვენციის მე-3 მუხლით გათვალისწინებული პოზიტიური ვალდებულების დარღვევა დაადგინოს, საკმარისია დასაბუთდეს, მაგალითად, ხელისუფლების მხრიდან სათანადო საკვებით მომარაგების პასუხისმგებლობის შეუსრულებლობა. ერთ-ერთი ახალი საქმის – *მოისიევის ლატვიის წინააღმდეგ*⁵¹⁵ – მიხედვით, განმცხადებელს არ აძლევდნენ შესაბამის საკვებს და შემოიფარგლებოდნენ მხოლოდ პურის ნაჭრით, ხახვითა და გამხმარი თევზით იმ დღეებში, როდესაც იმართებოდა ეროვნულ დონეზე მისი სასამართლო პროცესები და ხდებოდა შესაბამისი ეტაპირება. ევროპის სასამართლომ ასეთი საკვები არასაკმარისად ჩათვალა, განსაკუთრებით იმ ფაქტის გათვალისწინებით, რომ სასამართლო მოსმენები განმცხადებელზე გაძლიერებული ფსიქოლოგიური დაძაბულობის ეფექტს ახდენდა. სასამართლომ, კერძოდ, აღნიშნა, რომ მას შემდეგ, რაც განმცხადებელმა წარადგინა საჩივარი, რიგის საოლქო სასამართლოს ტერიტორიაზე ყოფნის დროს მასა და სხვა განსასჯელებს საკვების რაოდენობა გაუზარდეს. ხელისუფლებამ გააცნობიერა, რომ საკვების მიწოდებული რაოდენობა არასაკმარისი იყო. ასევე, როგორც სასამართლომ აღნიშნა, მთავრობამ არ უარყო განმცხადებლის საჩივარი იმის თაობაზე, რომ თავისუფლების აღკვეთის დაწესებულებაში დაბრუნებისას, საღამოს, რამდენჯერმე მას მხოლოდ პური მისცეს, მთლიანი სადილის ნაცვლად. აქედან გამომდინარე, სასამართლომ დაასკვნა, რომ განმცხადებელს ხშირად ტანჯავდა შიმშილის გრძნობა სასამართლო მოსმენის დღეების დროს და ეს „არაადამიანური მოპყრობა“ იყო.⁵¹⁶

ადამიანის უფლებათა ევროპული კონვენციის მე-3 მუხლის ზოგადი მიმოხილვის შემდეგ საინტერესოა გავეცნოთ ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლოს პრაქტიკას კონვენციის მე-3 მუხლის ირგვლივ, რომელიც არასრულწლოვან თავისუფლებაალკვეთილ პირებს ეხება. ამ მხრივ განხილული იქნება სამი მნიშვნელოვანი საქმე: *Guvec v. Turkey, D.G. v. Ireland* და *T. v. The United Kingdom*.

512 წამების პრევენციის კომიტეტის მე-2 ზოგადი მოხსენება, 44-ე პუნქტი.

513 წამების პრევენციის კომიტეტის მე-7 ზოგადი მოხსენება (1997 წ.), მე-13 პუნქტში აღნიშნულია, რომ „წამების პრევენციის კომიტეტი რამდენჯერმე მივიდა იმ დასკვნამდე, რომ გადატვირთულობის სახიფათო ზეგავლენამ პატიმრობის პირობები გადააქცია არაადამიანურ და დამამცირებელ მოპყრობად“.

514 წამების პრევენციის კომიტეტმა აღნიშნული გარემოება ხაზგასმით აღნიშნა თავისუფლებაალკვეთილი ქალებისათვის ჰიგიენის საჭიროების კუთხით. წამების პრევენციის კომიტეტის ზოგადი მოხსენების მე-10 პუნქტის თანახმად, „ქალებისათვის სპეციალური ჰიგიენის საჭიროება უნდა დაკმაყოფილდეს ადეკვატური გზით. მათ ხელი უნდა მიუწვდებოდეთ და პირად მფლობელობაში უნდა ჰქონდეთ სანიტარული და დასაბანი საშუალებები . . . ასევე ისინი უზრუნველყოფილი უნდა იყვნენ ჰიგიენური საშუალებებით, როგორებიცაა სანიტარული პირსახოცები და ტამპონები. ხსენებული ნივთებით თავისუფლებაალკვეთილი ქალების უზრუნველყოფის განუხორციელებლობა შესაძლოა წარმოადგენდეს დამამცირებელ მოპყრობას“.

515 *Moysejvs v. Latvia*, განაცხადი №64846/01, 2006 წლის 15 ივნისის გადაწყვეტილება.

516 ბონაშვილი ბ., სტატია „ადამიანის უფლებათა ევროპული კონვენციის მე-2 და მე-3 მუხლებით გათვალისწინებული პოზიტიური ვალდებულებები – პრეცედენტული სამართლით დადგენილი უახლესი სტანდარტები“, კ. კორკელიას რედაქციით გამოცემული „სტატიათა კრებული – ადამიანის უფლებათა დაცვის თანამედროვე გამონვევები“, თბილისი, 2009 წ., გვ. 82-83.

საქმე *Guvec v. Turkey* ⁵¹⁷

განმცხადებელი იყო ბელგიაში მცხოვრები თურქეთის მოქალაქე, დაბადებული 1980 წელს. საქმე ეხებოდა საჩივარს, რომლის მიხედვით, არასრულწლოვანი განმცხადებელი მოათავსეს სრულწლოვანთათვის გათვალისწინებულ თავისუფლების აღკვეთის დაწესებულებაში, სადაც ხუთი წლის განმავლობაში იმყოფებოდა და რისი შედეგიც იყო მის მიერ თვითმკვლელობის განხორციელების არაერთი მცდელობა.

1995 წლის 30 სექტემბერს განმცხადებელი, რომელიც მითითებული დროისათვის იყო 15 წლის, დააკავეს ქურთების მუშათა პარტიის წევრობის ეჭვის ნიადაგზე. 1995 წლის 12 ოქტომბერს იგი წარუდგინეს სტამბოლის სახელმწიფო უშიშროების სასამართლოს, სადაც მოსამართლემ გასცა ბრძანება თავისუფლების აღკვეთის დაწესებულებაში მისი გადაყვანის თაობაზე. 1995 წლის 27 ნოემბერს განსასჯელი დამნაშავედ ცნეს სახელმწიფოს ტერიტორიული მთლიანობის ხელყოფაში, რაც იმ დროისთვის სიკვდილით ისჯებოდა. 1997 წლის მაისში ბრალდება შეიცვალა და სასამართლოს მიერ საქმის ხელახლა განხილვის საფუძველზე 2001 წლის მაისში განმცხადებელი უკანონო ორგანიზაციის წევრობაში ცნეს დამნაშავედ. აღნიშნულისთვის მას სასჯელის სახით დაეკისრა რვა წლითა და ოთხი თვით თავისუფლების აღკვეთა. 2002 წლის მაისში გამართულ საკასაციო სასამართლოს სხდომაზე განმცხადებლისათვის შეფარდებული სასჯელი მხარდაჭერილ იქნა და, შესაბამისად, ძალაში დარჩა. პოლიციაში, პროკურატურასა და სასამართლოში დაკითხვისა თუ ჩვენების მიცემის დროს განმცხადებლის ინტერესებს არ წარმოადგენდა ადვოკატი. სასამართლოს მიერ საქმის ხელახალი განხილვის დროს როგორც განმცხადებელი, ისე მისი ადვოკატი, არ დასწრებიან განხილვათა უმეტესობას.

2000 წლის აგვისტოში თავისუფლების აღკვეთის დაწესებულების ექიმმა შეადგინა ოქმი, რომლის მიხედვითაც, განმცხადებელს აღენიშნებოდა სერიოზული ფსიქიატრიული პრობლემები და 1999 წლის განმავლობაში ორჯერ სცადა თვითმკვლელობა. ექიმმა დაასკვნა, რომ თავისუფლების აღკვეთის დაწესებულებაში არსებული მდგომარეობა განმცხადებელთან მოპყრობის მხრივ არ იყო სათანადო და მას ესაჭიროებოდა გადაყვანა სპეციალიზებულ საავადმყოფოში. ფსიქიატრიულ საავადმყოფოში განმცხადებლის ყოფნის პერიოდში, ხელახალი სამედიცინო დასკვნა მომზადდა (2001 წლის აპრილი), რომელშიც აღინიშნა, რომ განმცხადებელმა მესამედ სცადა თვითმკვლელობა (1998 წლის სექტემბერი) და საავადმყოფოში ყოფნისას (2000 წლის ივნისიდან 2000 წლის ივლისამდე) უმკურნალეს „ძირითადი დეპრესიის“ კუთხით. ანგარიშში აღნიშნული იყო, რომ განმცხადებლისთვის დამახასიათებელი ფსიქოლოგიური პრობლემები დაიწყო და გაუარესდა თავისუფლების აღკვეთის პერიოდში. დამატებით, განმცხადებელმა ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლოს წინაშე აღნიშნა, რომ პოლიციის განყოფილებაში დაკავებულის სტატუსით ყოფნისას მის მიმართ იყენებდნენ ელექტროშოკს, ასხამდნენ დიდი წნევით წყლის ჭავლს და სცემდნენ ხელკეტების საშუალებით. განმცხადებელმა თურქეთი 2002 წელს დატოვა და ბელგიაში მიიღო ლტოლვილის სტატუსი.

განმცხადებელი, ეფუძნებოდა რა ადამიანის უფლებათა ევროპული კონვენციის მე-3 მუხლს (არაადამიანური ან ღირსების შემლახავი მოპყრობა), ასაჩივრებდა მის განთავსებას სრულწლოვანთა თავისუფლების აღკვეთის დაწესებულებაში და მისი საქმის განხილვას სახელმწიფო უშიშროების სასამართლოს მიერ, არასრულწლოვანთა საქმეების სასამართლოს ნაცვლად.

ადამიანის უფლებათა ევროპულმა სასამართლომ ყურადღება გაამახვილა იმ გარემოებაზე, რომ განმცხადებლის თავისუფლების აღკვეთის მიზნით სრულწლოვან თავისუფლება აღკვეთილ პირთათვის განკუთვნილ დაწესებულებაში განთავსება ეწინააღმდეგებოდა

517 <http://sim.law.uu.nl/SIM/CaseLaw/hof.nsf/233813e697620022c1256864005232b7/9ec6164d1705b382c1257546003524c5?OpenDocument>

როგორც თურქეთის მოქმედ კანონმდებლობას, ასევე – იმ დროს ქვეყნის მიერ საერთაშორისო ხელშეკრულებებით ნაკისრ ვალდებულებებს. მან დამატებით აღნიშნა, რომ 2001 წლის აპრილის სამედიცინო დასკვნის თანახმად, განმცხადებლის ფსიქოლოგიური პრობლემები დაიწყო და შემდეგ გაუარესდა თავისუფლების აღკვეთის პერიოდში.

განმცხადებელი მხოლოდ თხუთმეტი წლის იყო, როდესაც იგი ხუთი წლის ვადით განათავსეს სხვა სრულწლოვან პატიმრებთან ერთად. პირველი ექვს-ნახევარი თვის განმავლობაში მისთვის ხელმიუწვდომელი იყო სამართლებრივი დახმარების მიღება; არც ადეკვატური სამართლებრივი წარმომადგენლობის განხორციელების შესაძლებლობა მოხდა თავისუფლების აღკვეთის დაწესებულებაში მოთავსების დღიდან ხუთი წლის განმავლობაში. აღნიშნულმა გარემოებებმა, შეჯერებულმა იმ ფაქტით, რომ 18 თვის განმავლობაში მას ადანაშაულებდნენ ქმედებაში, რომელიც სიკვდილით ისჯებოდა, მისთვის სრულიად გაურკვეველი სიტუაცია შექმნა.

ადამიანის უფლებათა ევროპულმა სასამართლომ მიიჩნია, რომ თავისუფლების აღკვეთასთან დაკავშირებულმა გარემოებებმა აშკარად შეუწყო ხელი განმცხადებლის ფსიქოლოგიური პრობლემების წარმოშობას, რამაც, თავის მხრივ, რამდენჯერმე თვითმკვლელობის მცდელობისკენ უბიძგა მას. რაც მთავარია, ხელისუფლების წარმომადგენლებმა, რომლებიც პირდაპირ პასუხისმგებელი იყვნენ განმცხადებლის პრობლემებზე, აშკარად ვერ უზრუნველყვეს მისთვის სათანადო სამედიცინო მომსახურების ორგანიზება.

შესაბამისად, გაითვალისწინა რა განმცხადებლის ასაკი, სრულწლოვნებთან ერთად მისი თავისუფლების აღკვეთის ხანგრძლივობა, ხელისუფლების წარმომადგენელთა მიერ სათანადო სამედიცინო მომსახურების ორგანიზების უზრუნველყოფა მის ფსიქოლოგიურ პრობლემებთან დაკავშირებით, დაბოლოს, შესაბამისი ზომების განუხორციელებლობა თვითმკვლელობის განმეორებითი მცდელობების აღსაკვეთად, ადამიანის უფლებათა ევროპულმა სასამართლომ ეჭვგარეშე დაადგინა, რომ განმცხადებელი დაექვემდებარა არაადამიანურ და ღირსების შემლახავ მოპყრობას, რითაც დაირღვა ადამიანის უფლებათა ევროპული კონვენციის მე-3 მუხლი.

საქმე D.G. v. Ireland⁵¹⁸

განმცხადებელი არის ირლანდიის მოქალაქე, დაბადებული 1980 წლის 9 ივლისს. არასრულწლოვანების ასაკში მას ჰქონდა კრიმინალური ისტორია, ახასიათებდა განუსაზღვრელი ქცევა და წარმოადგენდა საშიშროებას როგორც ირგვლივ მყოფთათვის, ასევე – საკუთარი თავისთვის. 1997 წლის 14 მარტს გადაწყვეტილება იქნა მიღებული 16-დან 18 წლამდე ასაკის ახალგაზრდებისათვის გათვალისწინებულ თერაპიული დახმარების განყოფილებაში მისი მოთავსების თაობაზე.

1997 წლის 27 ივნისს უზენაესმა სასამართლომ, გამომდინარე იქიდან, რომ ირლანდიაში ხელმისაწვდომი არ იყო უსაფრთხო საგანმანათლებლო დაწესებულებები, მიიღო გადაწყვეტილება სამი კვირით განმცხადებლის მოთავსების თაობაზე წმინდა პატრიკის თავისუფლების აღკვეთის დაწესებულებაში, როგორც სხვა შესაძლებლობებს შორის ყველაზე „ნაკლებად დამორგუნველი“. აღნიშნულ თავისუფლების აღკვეთის დაწესებულებაში განთავსების პერიოდში, კომპეტენტური ორგანოების წარმომადგენელთა მიერ უნდა მოძიებულიყო შესაფერისი დაწესებულება განმცხადებლის გადასაცვანად.

1997 წლის 18 ივლისს, უზენაესი სასამართლოს გადაწყვეტილებით, წმინდა პატრიკის დაწესებულებაში მოთავსების ვადა გაგრძელდა იმავე საფუძვლით, რომლითაც მოხდა გან-

518 <http://sim.law.uu.nl/SIM/CaseLaw/hof.nsf/233813e697620022c1256864005232b7/91d3df3ead114d5441256bc003223b1?OpenDocument>

მცხადებლის აღნიშნულ დაწესებულებაში განთავსება. სასამართლოს მესამე ბრძანებით (23 ივლისი 1997 წელი), ზემოხსენებული ვადა გახანგრძლივდა იმ საფუძველით, რომ განმცხადებლისთვის განკუთვნილი საცხოვრებელი და სამკურნალო სათავსოები მზადების პროცესში იყო და ეს პროცესი 1997 წლის 28 ივლისამდე დასრულდებოდა. განსახილველი დაწესებულებიდან გაქცევის შემდეგ, უზენაესმა სასამართლომ 1997 წლის აგვისტოში გამოსცა ბრძანება წმინდა პატრიკის თავისუფლების აღკვეთის დაწესებულებაში ყოფნის ვადის გაგრძელების შესახებ. განმცხადებელი გადაყვანილ იქნა ჩვეულებრივ სათავსოში, სადაც 1998 წლის 16 თებერვლამდე მასზე ხორციელდებოდა ოცდაოთხსაათიანი ზედამხედველობა.

ადამიანის უფლებათა ევროპული კონვენციის მე-3 მუხლის დარღვევასთან დაკავშირებით, განმცხადებლის თქმით, მიუხედავად იმისა, რომ იგი იყო არასრულწლოვანი და საჭიროება და სპეციალურ მზრუნველობას, იგი მოათავსეს თავისუფლების აღკვეთის დაწესებულებაში და მისი სპეციფიკური სტატუსის (პირი, რომელიც არ ყოფილა არც ბრალდებული და არც მსჯავრდებული) მიუხედავად, სხვა თავისუფლებააღკვეთილი პირები ფიქრობდნენ, რომ იგი იყო სექსუალურად მოძალადე, რის გამოც განიცდიდა შეურაცხყოფას, დამცირებასა და ძალადობას და სასამართლოში ყოველი წაყვანის დროს, იგი ხელბორკილით იყო მიბმული თავისუფლების აღკვეთის დაწესებულების ოფიცერზე.

ადამიანის უფლებათა ევროპულმა სასამართლომ მისაღებად მიიჩნია ირლანდიის უზენაესი სასამართლოს დამოკიდებულება საქმის მიმართ, გაითვალისწინა რა, რომ თავისუფლების აღკვეთის დაწესებულებაში განმცხადებლის მოთავსება იყო დაცვითი ხასიათის და მას ვერ მიენიჭებოდა „დასჯის“ სტატუსი ადამიანის უფლებათა ევროპული კონვენციის მე-3 მუხლის ფარგლებში.

ადამიანის უფლებათა ევროპულმა სასამართლომ მტკიცებულებად არ მიიღო არც ის გარემოება, რომ განმცხადებლის თავისუფლების აღკვეთის დაწესებულებაში მოთავსება (როგორც არასრულწლოვანი, რომელსაც არც ბრალდებულის და არც მსჯავრდებულის სტატუსი არ ჰქონდა), თავისი არსით წარმოადგენდა არაადამიანურ ან ღირსების შემლახავ მოპყრობას. განმცხადებელი მოთავსებული იყო თავისუფლების აღკვეთის დაწესებულებაში, რომელიც უზრუნველყოფდა საგანმანათლებლო და რეკრეაციულ აქტივობებს მიახლოებულს არასრულწლოვანი თავისუფლებააღკვეთილი პირების საჭიროებებთან და სადაც თავისუფლებააღკვეთილ პირთა მნიშვნელოვანი უმრავლესობა, დაახლოებით, მისი ასაკის პირები იყვნენ. სპეციალური პირობები იქნა დაწესებული ირლანდიის უზენაესი სასამართლოს მიერ. დამატებით, ის გარემოება, რომ განმცხადებელი დაუქვემდებარეს თავისუფლების აღკვეთის დაწესებულების შინაგანანწესსა და დისციპლინას, მისი კრიმინალური ბიოგრაფიის, თვითდაზიანებისა და სხვებისათვის ზიანის მიყენების გათვალისწინებით, არ წარმოადგენს კონვენციის მე-3 მუხლით გარანტირებული უფლების დარღვევის საკითხის განხილვის საფუძველს.

რაც შეეხება განმცხადებელთან მოპყრობასა და წმინდა პატრიკის სახელობის თავისუფლების აღკვეთის დაწესებულებაში მოქმედ დისციპლინურ რეჟიმს, ადამიანის უფლებათა ევროპულმა სასამართლომ აღნიშნა, რომ არ ყოფილა ფსიქოლოგიურ, სამედიცინო ან სხვა სახის ექსპერტის მტკიცებულება განმცხადებლის მიმართ განხორციელებულ გონებრივ ან ფიზიკურ ზენოლაზე. განმცხადებელმა ვერ წარადგინა სხვა ახალგაზრდა პატიმრების მხრიდან მის მიმართ ცუდად მოპყრობის ფაქტების დამამტკიცებელი საბუთები.

მიუხედავად იმისა, რომ განმცხადებელს საჯაროდ ჰქონდა ხელბორკილი დადებული, იგი არ წარმოადგენს ადამიანის უფლებათა ევროპული კონვენციის მე-3 მუხლის დარღვევას, იმ შემთხვევაშიც კი, თუ ის არასრულწლოვანია. იგი, ისევე როგორც ნებისმიერი სრულწლოვანი, ირლანდიის უზენაესი სასამართლოს მიერ ცნობილ იქნა საფრთხის მატარებლად, როგორც საკუთარი თავისთვის, ასევე – გარშემო მყოფთათვისაც.

ზემოთ მოყვანილი არგუმენტებიდან გამომდინარე, ადამიანის უფლებათა ევროპულმა

სასამართლომ დაადგინა, რომ განმცხადებლის მიმართ არ დარღვეულა ადამიანის უფლებათა ევროპული კონვენციის მე-3 მუხლი.

საქმე T. v. The United Kingdom ⁵¹⁹

საქმის **T. v. The United Kingdom; V. v. The United Kingdom** აპლიკანტებს, რომლებიც იყვნენ ბრიტანეთის მოქალაქეები, დაბადებულნი 1982 წელს, რომელთაც სასამართლოს სთხოვეს არ გაემყდარებინა მათი სახელები, 1993 წლის ნოემბერში ბრალად დაედოთ ორ წლის ბიჭის მოტაცება და მკვლელობა. დანაშაულის ჩადენის დღისთვის ისინი ათი წლის იყვნენ, ხოლო სასამართლოს წინაშე საქმის განხილვის დროს 11 წლის. სასამართლო საქმის განხილვა მოხდა საჯაროდ მეფის სასამართლოში და პრესისა და საზოგადოების დიდი ყურადღება მიიპყრო. ბრალდების შემდეგ აპლიკანტებს მიესაჯათ თავისუფლების აღკვეთა „მისი უდიდებულესობის დისკრეციის ფარგლებში“. ინგლისის სამართლისა და პრაქტიკის მიხედვით, ბავშვებმა და ახალგაზრდა პირებმა, რომელთაც მიესჯებოდა თავისუფლების აღკვეთა „მისი უდიდებულესობის დისკრეციის ფარგლებში“, პირველად უნდა მოიხადონ შინაგან საქმეთა სამდივნოს მიერ დადგენილი „სატარიფო“ პერიოდი, იმისათვის რომ დააკმაყოფილონ დასჯისა და პრევენციის მოთხოვნები. „სატარიფო“ პერიოდის გასვლის შემდეგ თავისუფლება აღკვეთილი პირები უნდა გათავისუფლდნენ, გარდა იმ შემთხვევებისა, როდესაც პირობით ვადამდე გათავისუფლების კომისიის შეხედულებით, ისინი საზოგადოებისთვის საფრთხეს წარმოადგენენ. შინაგან საქმეთა სამდივნომ თითოეულ აპლიკანტს განუსაზღვრა თხუთმეტწლიანი „სატარიფო“ პერიოდი. აღნიშნული გადაწყვეტილება ლორდთა პალატის მიერ გაუქმდა სასამართლო გადაწყვეტილებების განხილვისას 1997 წლის 12 ივნისს. იმ დღიდან არ დადგენილა ახალი „სატარიფო“ პერიოდი.

აპლიკანტები ჩიოდნენ, რომ ასაკის გათვალისწინებით, მათი სასამართლოს საჯაროდ საქმისწარმოება მოზრდილთა მეფის სასამართლოში და მათთვის გამოტანილი განაჩენის დამსჯელობითი ხასიათი არღვევდა მათ უფლებას, არ დაქვემდებარებოდნენ არაადამიანურ ან დამამცირებელ მოპყრობას ან სასჯელს, როგორც ეს გარანტირებული იყო კონვენციის მე-3 მუხლით. ამასთან ისინი ჩიოდნენ, რომ მათ მე-6 მუხლის დარღვევით უარი ეთქვათ სამართლიანი სასამართლოს უფლებაზე. დამატებით, ისინი დაობდნენ, რომ სასჯელი, რომელიც მათ დაეკისრათ – „მისი უდიდებულესობის დისკრეციის ფარგლებში“ თავისუფლების აღკვეთა – უტოლდებოდა მე-5 მუხლით გარანტირებული თავისუფლების უფლების დარღვევას და ის ფაქტი, რომ „ტარიფის“ განსაზღვრაზე პასუხისმგებელი იყო მთავრობის მინისტრი და არა მოსამართლე, არღვევდა მე-6 მუხლით გათვალისწინებულ უფლებას. დაბოლოს, ისინი მე-5(4) მუხლის საფუძველზე დაობდნენ, რომ ბოლო დღემდე არ ჰქონიათ საშუალება ესარგებლათ მათი დაკავების კანონიერების შესწავლის შესაძლებლობით სასამართლოს ისეთი უწყების მიერ, როგორცაა პირობით ვადამდე გათავისუფლების კომისია.

მთავრობამ განაცხადა, რომ აპლიკანტების საჩივარი, რომელიც გულისხმობდა მათ ახალგაზრდულ ასაკს და ემოციური აფორიაქების დონეს, მათი საჯარო სასამართლოს გათანაბრებას არაადამიანურ და დამამცირებელ მოპყრობასთან კონვენციის მე-3 მუხლის საწინააღმდეგოდ და რომ მათ არ მიეცათ შესაძლებლობა სრულად გაეგოთ ან მონაწილეობა მიეღოთ სასამართლო საქმისწარმოებაში მე-6 მუხლის დარღვევით, უნდა გამოცხადდეს მიუღებლად, ვინაიდან არ იყო ამონ ურული ადგილობრივი მექანიზმები, რადგან მათ არ აღუძრავთ არანაირი საჩივარი ან განაცხადი ადგილობრივი საქმისწარმოების განმავლობაში. თუმცა მთავრობამ ვერ შეძლო მიეთითებინა რომელიმე საქმის მაგალითი, რომელშიც ქმედუუნარო ბრალდებულმა, რომელსაც, ინგლისის სამართლის მიხედვით, არ გააჩნია დადგენი-

519 <http://sim.law.uu.nl/SIM/CaseLaw/hof.nsf/e4ca7ef017f8c045c1256849004787f5/dc7583e0297ba278c125684f0049e182?OpenDocument>

ლი მოთხოვნა/გასაჩივრების კომპეტენცია, მიაღწია სისხლის სამართალწარმოების შეჩერება/გადადებას იმ საფუძვლით, რომ მას არ შესწევდა უნარი სრულად მიეღო მონაწილეობა სასამართლო პროცესში, ან მიეთითებინა იმ შემთხვევაზე, რომელშიც ბავშვმა, რომელსაც ბრალად ედებოდა მკვლელობა ან სხვა სერიოზული დანაშაული, მიაღწია საქმისწარმოების გადადებას, იმ საფუძვლით, რომ მეფის სასამართლოში საჯარო საქმისწარმოება მას ზიანს ან ტანჯვას მოუტანდა. შესაბამისად, სასამართლომ უარყო წინასწარი გასაჩივრება.

სასამართლომ, პირველ რიგში, განიხილა, თუ რამდენად უტოლდებოდა სისხლისსამართლებრივი პასუხისმგებლობის დაკისრება, ათი წლის ასაკში ჩადენილი დანაშაულის გათვალისწინებით, არაადამიანურ ან დამამცირებელ მოპყრობას. მან ვერ დაადგინა, რომ არსებობდა ერთიანი ნათელი სტანდარტი ევროპის საბჭოს წევრ სახელმწიფოებს შორის სისხლისსამართლებრივი პასუხისმგებლობის მინიმალურ ასაკთან დაკავშირებით. სახელმწიფოების უმეტესობას სისხლისსამართლებრივი პასუხისმგებლობის ასაკობრივი ზღვარი უფრო მაღალი აქვს, ვიდრე ინგლისსა და უელსს, სხვა სახელმწიფოებს კი, როგორებიცაა: კვიპროსი, ირლანდია, ლიხტენშტეინი და შვეიცარია, ასეთი სახის პასუხისმგებლობა განსაზღვრული აქვთ უფრო ახალგაზრდა ასაკიდან; ასევე შეუძლებელია რაიმე სახის აშკარა ტენდენციის მტკიცება ისეთი შესაბამისი საერთაშორისო ტექსტებისა და ინსტრუმენტების შესწავლიდან, როგორიცაა, მაგალითად, გაერთიანებული ერების კონვენცია ბავშვის უფლებებზე. ინგლისი და უელსი რომც ყოფილიყვნენ იმ მცირერიცხოვან სახელმწიფოებს შორის, რომლებსაც სისხლისსამართლებრივი პასუხისმგებლობისათვის განსაზღვრული აქვთ დაბალი ასაკი, ათი წელი არ შეიძლება ჩაითვალოს ისეთ ახალგაზრდულ ასაკად, რომელიც შეიძლება არაპროპორციული იყოს სხვა ევროპული სახელმწიფოების მიერ განსაზღვრულ პასუხისმგებლობის დადგომის ასაკთან. აქედან გამომდინარე, სისხლისსამართლებრივი პასუხისმგებლობის დაკისრება აპლიკანტებზე, თავის მხრივ, არ წარმოშობდა მე-3 მუხლის დარღვევას.

მე-3 მუხლის საფუძველზე წარდგენილი საჩივრის მეორე ნაწილი ეხებოდა სასამართლო პროცესს, კერძოდ კი იმ ფაქტს, რომ სასამართლო საქმისწარმოება მიმდინარეობდა, დაახლოებით, სამი კვირის განმავლობაში საჯაროდ, მეფის სასამართლოში ფორმალობის თანხლებით. სასამართლომ ცნო, რომ საქმისწარმოება არ იყო მოტივირებული სახელმწიფო ხელისუფლების მხრიდან აპლიკანტების დამცირების ან მათთვის ტანჯვის მიყენების განზარხებით; რა თქმა უნდა, განსაკუთრებული ზომები იქნა მიღებული იმისათვის, რომ მომხდარიყო მეფის სასამართლოს პროცესის მოდიფიცირება და სრულწლოვანთა სასამართლოს სიმკაცრე შეერბილებინათ, აპლიკანტების ახალგაზრდული ასაკის გათვალისწინებით. გარდა ამისა, არსებობდა ფსიქიატრიული მტკიცებულება, რომ ასეთ პროცესს, სავარაუდოდ, ექნებოდა ზიანის მომტანი შედეგი 11 წლის ბავშვებისთვის, თუმცა ნებისმიერი გამოკითხვა ორი წლის ბავშვის მკვლელობასთან დაკავშირებით, გაიმართებოდა ეს საჯაროდ, თუ დახურულად საქმისწარმოებისას, მეფის სასამართლოს ფორმალობებით, თუ არასრულწლოვანთა საქმეების განმხილველ სასამართლოში არაფორმალურად, აპლიკანტებში გამოიწვევდა დანაშაულის, წვალების, ტანჯვისა და შიშის პროვოცირებას, მაშინ როცა პროცესის საჯარო ხასიათი გაამწვავებდა ამ გრძნობებს გარკვეულ დონემდე. სასამართლო ვერ დარწმუნდა, რომ ტანჯვა, რომელიც გამოწვეული იყო სასამართლო პროცესის ამ კონკრეტული მახასიათებლებით, მნიშვნელოვნად სცილდებოდა იმ გარდაუვალ ზღვარს, რომელიც ნებისმიერ შემთხვევაში დადგებოდა, ხელისუფლების მცდელობების მიუხედავად. დასკვნის სახით, ზემოთ აღნიშნულიდან გამომდინარე, სასამართლომ არ დაადგინა, რომ აპლიკანტების სასამართლო პროცესმა დაარღვია მე-3 მუხლი.

ბიბლიოგრაფია (თავი 1-3)

ასათიანი მ., კულტურის სოციოლოგია: სალექციო კურსი სოციალურ მეცნიერებათა მაგისტრატურისათვის, თბილისი, 2006.

ბაძალუა მ., ჯგუფური დანაშაული, თბილისი, 1998.

ბოხაშვილი ი./ ბენიძე მ., არასრულწლოვანთა მართლმსაჯულების საკითხები, „სამართლის ჟურნალი“ (თსუ), №2, თბილისი, 2009.

გაბიანი ა./ღვინეფაძე ლ., მოზარდთა შორის მავნე ჩვევების გავრცელების სამედიცინო-სოციალური საკითხები, ჟურნალი „სამართალი“, №2, 2000, გვ. 43-48.

გაბისონია ი., სისხლის სამართლის საქმეთა განხილვა სასამართლოში, თბილისი, 2002.

გამყრელიძე ო., საქართველოს სისხლის სამართლის კოდექსის განმარტება. ზოგადი ნაწილი, პირველი წიგნი, მეორე შევსებული გამოცემა, თბილისი, 2008ა.

გამყრელიძე ო., მოსყიდვა ზემოდან თუ მოსყიდვა ქვემოდან, ჟურნალი: „ცხოვრება და კანონი“, №3, 2008ბ, გვ. 2-12.

გაეროს ბავშთა ფონდის (იუნისეფის) საქართველოში ბავშვების მიმართ ძალადობის ეროვნული კვლევა, 2007-2008.

გეგელაშვილი მ./ჯალიაშვილი თ., ბავშვთა და მოზარდთა ქცევის პრობლემები. საქართველოს ზოგადსაგანმანათლებლო სკოლებში ჩატარებული კვლევის შედეგები, თბილისი, 2005.

გოგშელიძე რ. (რედ.), სისხლის სამართლის პროცესი. ზოგადი ნაწილი, თბილისი, 2008.

გოძიაშვილი ი., კრიმინოლოგია, თბილისი, 1998.

დემეტრაძე ა./კობახიძე ი., კონსტიტუციური სამართალი, თბილისი, 2008.

ინჟირველი ზ., არასრულწლოვანი ბრალდებულის ხასიათის თავისებურების, მოთხოვნილების და ინტერესის გათვალისწინება დაკითხვის პროცესში, ჟურნალი: „სამართალი“, Nr. 4-5, 2000, გვ. 88-90.

კვირიკაშვილი ბ./ანდლულაძე თ., საქართველოში დანაშაულობის პროფილაქტიკისა და არასრულწლოვანთა დანაშაულობის კვლევის კრიმინოლოგიურ-ფსიქოლოგიური ასპექტები, ჟურნალი „ალმანახი“, 2000, №13.

კოდუა ე. და სხვ. (სარედ. ჯგუფი), სოციალურ და პოლიტიკურ ტერმინთა ლექსიკონი - ცნობარი, თბილისი, 2004.

ლეკვეიშვილი მ. და ავტ. კოლ., სისხლის სამართლის კერძო ნაწილი, წიგნი პირველი, თბილისი, 2008.

მოსულიშვილი მ., არასრულწლოვანთა დანაშაულისა და უზედამხედველობის პროფილაქტიკა

ტიკის ზოგიერთი საკითხი, ჟურნალი „სამართალი“, 2000, №4-5, გვ. 86.

ნაჭყეებია გ./ დვალიძე ი. (რედ.), სისხლის სამართლის ზოგადი ნაწილი. სახელმძღვანელო, თბილისი, 2007.

სურგულაძე ლ., სისხლის სამართალი. დანაშაული, თბილისი, 1997.

საქართველოს უზენაესი სასამართლოს ჟურნალი „მართლმსაჯულება საქართველოში“, 2009, 2008, 2007 წლის სტატისტიკა.

საქართველოში გაეროს ბავშვთა ფონდის (კეროლინ ჰამილტონი) 2007 წლის ანგარიში.

ტურავა მ., სისხლის სამართალი. ზოგადი ნაწილის მიმოხილვა, მე-8 გამოცემა, თბილისი, 2010.

უზნაძე დ., ზოგადი ფსიქოლოგია, თბილისი, 2006.

ფაფიაშვილი ლ., არასრულწლოვანთა მართლმსაჯულების ზოგიერთი საკითხი, საერთაშორისო სამართლის ჟურნალი, №1, 2008.

ქართული საბჭოთა ენციკლოპედია, ტომი 6, თბილისი, 1983.

ქურხული ლ., ბავშვთა აგრესია, თბილისი, 2006.

ღლონტი გ. (რედ.), კრიმინოლოგია და სამართლებრივი სისტემა საქართველოში, თბილისი, 2008.

შალიკაშვილი მ., კრიმინოლოგია, თბილისი, 2010.

შუშანაშვილი ა., იურიდიული ლექსიკონი, თბილისი, 2000.

ჩხარტიშვილი შ., სოციალური აღზრდის ფსიქოლოგია, თბილისი, 1954.

წიქარიშვილი კ., ევროგაერთიანების ქვეყნების სისხლის სამართლის საპროცესო სისტემები, თბილისი, 2002.

ხუბუა გ., სამართლის თეორია, თბილისი, 2004.

ხუჭუა ნ., ასაკი, როგორც ბრალის გამომრიცხველი გარემოება, ჟურნალი „ალმანახი“ 1998, სისხლის სამართალი, I, გვ. 18.

Albrecht, P.-A., Kriminologie. Eine Grundlegung zum Strafrecht. 3. Auflage. München 2005.

Arnold, D. O., The sociology of subculture. Berkeley/Cal 1970.

Bandura, A., Aggression – eine sozial-lerntheoretische Analyse. Stuttgart 1979.

Bauer, G./Winkler von Mohrenfels, K., Sozialisationsbedingungen jugendlicher Straftäter. Stuttgart 1985.

- Belson, W.A.**, Television Violence and the Adolescent Boy. Westmead/Farnborough/ Hampshire 1978.
- Bemmann, G.**, Täter –Opfer-Ausgleich im Strafrecht. In: Juristische Rundschau (JR) 6/2003. S. 227.
- Berkowitz, L., et al.**, Film Violence and Subsequent Aggressive Tendencies. In: Public Opinion Quarterly. 1963, 27, pg. 217-229.
- Bereswill, M./Greve, W. (Hrsg.)**, Forschungsthema strafvollzug. Baden-Baden 2001.
- Berger, S.M.**, Conditioning through Vicarious Instigation. In: Psychological Review 1962, 69, S. 105-456.
- Becker, H.**, Outsiders, Studies in the Sociology of Deviance. New York 1963.
- Butz, K.**, Die Verfassungsmässigkeit der Verhängung von Jugendstrafe. Hamburg 2003.
- Cohen, A. K.**, Kriminelle Jugend. Zur Soziologische jugendlichen Bandwesens. Reinbek bei Hamburg 1961
- Cohen, A. K. & Short, J. F. Jr.**, Research in Delinquent Subcultures. In: Journal of Social Issues 14, 1958. S. 20-37
- Cornel, H. u.a.**, Resozialisierung. 3. Auflage. Baden-Baden 2009.
- Cloward, R.**, Illegitime Mittel, Anomie und abweichendes Verhalten. In: Sack, F./ König, R. (Hrsg.), Kriminalsoziologie. Frankfurt am Main 1968. S. 314 – 338.
- Clarke, J.**, Jugendkultur als Widerstand. Milieus, Rituale, Provokationen. Frankfurt am Main 1979.
- Dessecker, A. (Hrsg.)**, Jugendarbeitslosigkeit und Kriminalität. Wiesbaden 2006.
- Diemer, H./Schoreit, A. /Sonnen, B-R.**, Jugendgerichtsgesetz Kommentar. 5. Auflage. Heidelberg 2008.
- Dölling, D. u.a.**, Der Täter-Opfer-Ausgleich in Deutschland. Mönchengladbach 1998.
- Eisenberg, U.**, Kriminologie. 6. Auflage. München 2005.
- Eisenberg, U.**, Jugendgerichtsgesetzkommentar. 11. Auflage 2006; 14. Auflage. München 2010.
- Eron, L.D./ Huesmann, R.L.**, Fernsehen, Familie und Kultur. In: Empirische Medienpsychologie, Groebel, J./Winterhoff-Spurk (Hrsg.), München 1989. S. 151-167.
- Feshbach, S.**, The Carthartic Effect: Research and Another View. In: Berek, R.K. / Balt, S.J., Mass Media and Violence. Vol. IX, Washington 1969.
- Gold, M.**, Status Forces In Delinquent Boys. Michigan 1963.
- Göppinger, H.**, Der Täter in seinen sozialen Bezugen. Ergebnisse aus der Tubinger Jungtäter-Vergleichsuntersuchung. Berlin 1983.
- Göppinger, H.**, Kriminologie. 6. vollständig neu bearbeitete und erweiterte Auflage. München 2008; Kriminologie. 5. Auflage. München 1997.

Götting, B., Schadenswiedergutmachung im Strafverfahren. Münster 2004.

Geen, R., et al., Name-mediated Aggressive Cue Properties. In: Journal of Personality 1966, 34, pg. 456-465.

Haft, F./ Gräfin von Schlieffen, K. (Hrsg.), Handbuch Mediation. 2. Auflage. München 2009.

Haferkamp, H., Kriminalität ist Normal. Zur Gesellschaftlichen Produktion abweichendes Verhaltens. Stuttgart 1972.

Hestermann, Th., Verbrechensopfer – Leben nach der Tat. Reinbek bei Hamburg 1997.

Hellmer, J., Jugendkriminalität. 4. Auflage. Darmstadt 1978.

Hirschi, T., Causes of Delinquency. Berkeley 1969.

Huebner, P., Die Kultur der Sowjetunion an der Schwelle zur Marktwirtschaft: Schwierige Ausgangslage und neue Probleme. In: Bundesinstitut für ostwissenschaftliche und internationale Studien (BIOst) 29-1991.

Hurrelmann, K., Lebensphase Jugend: eine Einführung in die sozialwissenschaftliche Jugendforschung. 10. Auflage. Weinheim 2010.

Jung, L., „Wir haben begonnen umzudenken...“: Michail Gorbatschows Reformkonzept für die UdSSR; Geschichte – Ideologie – Praxis – Perspektiven. Köln 1987.

Kaiser, G., Jugendrecht und Jugendkriminalität. Weinheim 1973.

Kaiser, G., Kriminologie. Heidelberg/Karlsruhe 1980.

Kaiser, G., Kriminologie. Eine Einführung in die Grundlagen. 7. neubearb. und ergänzte Auflage. Heidelberg 1985.

Kaiser, G., Kriminologie: ein Lehrbuch. 3., völlig neubearb. u. erw. Auflage. Heidelberg 1996.

Kaiser, G./Schöch, H., Kriminologie – Jugendstrafrecht – Strafvollzug. 3. Auflage. München 1987

Koehler, J., Die Zeit der Jungs. Zur Organisation von Gewalt und der Austragung von Konflikten in Georgien. Münster 2000.

Kunz, K.-L., Kriminologie: Eine Grundlegung. 2. vollst. überarbeitete Auflage. Wien 1998.

Krüger, H., Rückfallquote: rund 30% - Massenstatistische Beobachtungen der Rückfallkriminalität ausgesuchten Altersgruppen. In: Kriminalistik 1983. S. 326.

Kreuzer, A., u.a. (Hrsg.), Fühlende und denkende Kriminalwissenschaften. Ehrengabe für Anne-Eva Brauneck. Monchengladbach 1999.

Kuhn, A., u.a., „Tat-Sachen“ als Konflikt. Schriftenreihe der DBH. Bonn 1989.

Laubenthal, K./Baier, H., Jugendstrafrecht. Heidelberg 2006.

Lamnek, S., Wieder den Schulenzwang. München 1985.

Lackner, K./Kühl, K., Strafgesetzbuch mit Erläuterungen. 2. Auflage. München 2004.

Lazarus, R.S., et al., The Principle of Shortcircuiting of Threat: Further Evidence. In: Journal of Personality 1965, 33, pg. 622-635.

Lemert, E., Social Pathology. New York 1951.

Levada, J., Die Sowjetmenschen. Berlin 1992.

Lempp, R., Eine Pathologie der psychischen Entwicklung. 3. Auflage. Bern 1975.

Mattern, U., Zwischen Sensationsjournalismus und öffentlicher Verantwortung – Kriminalprävention als Aufgabe der Medien. In: Kury, H. (Hrsg.), Ist Straffälligkeit vermeidbar? Möglichkeit der Kriminalprävention. Bochum 1982. S. 296 – 355.

Meier, B.-D., Kriminologie. 3. Auflage. München 2007.

Meier, B.-D./Rössner, D./Schöch, H., Jugendstrafrecht. 2. Auflage. München 2007.

Merton, R., Sozialstruktur und Anomie. In: Sack, F./ König, R. (Hrsg.), Kriminalsoziologie. Frankfurt am Main 1968. S. 283 – 313.

Mergen, A., Die Kriminologie. Eine systematische Darstellung. 3. Auflage. München 1995.

Miller, W. B., Die Kultur der Unterschicht als ein Entstehungsmilieu für Bandendelinquenz. In: Sack, F./ König, R. (Hrsg.), Kriminalsoziologie. Frankfurt am Main 1968. S. 339 – 359.

Mollenhauer, W., Zur Problematik langer Freiheitsstrafen vollzogen an jungen Gefangenen. In: MschrKrim 1961, S. 162.

Nedopil, N., Forensische Psychiatrie. 2. Auflage. Stuttgart 2000.

Niesing, J., Die Bedeutung der Lerntheorien für die Kriminalätiologie, Verbrechensprävention und –sanktionierung. Münster 1996.

Nye, F. I., Family Relationships and Delinquent Behavior. Westport 1958.

Newburn, T., Criminology, London 2007.

Ostendorf, H., Jugendgerichtsgesetzkommentar. 8. Auflage. Baden-Baden 2009.

Opp, K.-D., Die "Alte" und die "Neue" Kriminalsoziologie. Eine kritische Analyse einige Thesen des labeling approach. In: Kriminologisches Journal (Krim. J.) 1. 1972. S. 32-52.

Opp, K.-D., Theorie sozialer Krisen: Apathie, Protest und kollektives Handeln. Hamburg 1978.

Paasch, E., Jugendkriminalität – ganzheitliche Ursachenanalyse und staatliche Reaktionsmöglichkeiten. In: Kriminalistik 2001. S. 373 – 375.

Peters, K., Grundprobleme der Kriminalpädagogik. Berlin 1960.

Quensel, S., Wie wird man kriminell? Verlaufsmodell einer fehlgeschlagenen Interaktion zwischen Delinquenten und Sanktionen. In: Kritische Justiz 1970. S. 375-382.

Reiss, A. J., Delinquency as the Failure of Personal and Social Controls. In: American Sociological Review, (16) 1951. (pg. 196 – 207)

Rüther, W., Abweichendes Verhalten und labeling approach. Berlin u.a. 1975.

Streng, F., Jugendstrafrecht. 2. Auflage. Heidelberg 2008.

Steinbach, Ch., Pädagogische Psychologie. Stuttgart 2003.

Shalikashvili, M., "Diebe im Gesetz": Eine kriminelle Organisation im deutschen Jugendstrafvollzug? Die aus der ehemaligen UdSSR stammende kriminelle Organisation "Wor v Sakone" - 'Dieb im Gesetz' und ihre subkulturelle Existenz unter russischsprachigen Gefangenen in einer deutschen Jugendstrafanstalt bei Hamburg. Berlin 2009.

Schaffstein, F./ Beulke, W., Jugendstrafrecht. 14. Auflage. Stuttgart 2005.

Schäfers, B., Soziologie des Jugendalters. Opladen 1994.

Schönke, A./ Schröder, H., Strafgesetzbuch. Kommentar. 27. Auflage. München 2006.

Schöch, H., Ist Kriminalität Normal? Probleme und Ergebnisse der Dunkelfeldforschung. In: Kriminologische Gegenwartsfragen (KrimGegfr) 12 (1976). S. 211-228.

Schneider, U., Körperliche Gewaltanwendung in der Familie. Berlin 1987.

Schneider, H.J., Kriminologie. Berlin/NewYork 1987.

Schneider, H.J., Die gegenwärtige Situation des Verbrechensopfers, Fortschritte und Probleme der Viktimologie-Forschung. In: ÖJZ (Österreichische Juristen-Zeitung) 1999. S. 121.

Schneider, H.J., Kriminologie für das 21. Jahrhundert. Münster 2001.

Schwind, H.-D., Kriminologie. Eine praxisorientierte Einführung mit Beispielen. 18. Auflage. Heidelberg 2008; 20. Auflage 2010.

Schwendter, R., Theorie der Subkultur. 4. Auflage. Hamburg 1993

Tannenbaum, F., Crime and the Community. London 1938, 1. Edition. 1951, 2. Edition.

Tekles, H., Jugendhilfeplan der Stadt Passau: Teil I Sozialraumanalyse, Unterhaching im Oktober 1998.

Walter, M., Jugendkriminalität. 3. Auflage. Düsseldorf 2005.

Wetzels, P., u.a., Jugend und Gewalt. Baden-Baden 2001.

Wetzels, P. /Enzmann, D., Die Bedeutung der Zugehörigkeit zu devianten Cliques und der Normen Gle-

ichaltriger für die Erklärung jugendlichen Gewalthandelns. In: DVJJ-Journal 2/1999. S. 116-129.

Weber, M., Die Anwendung der Jugendstrafe. Rechtliche Grundlagen und gerichtliche Praxis. Frankfurt a.M. 1990.

Weschke, E. (Hrsg.), Jugenddelinquenz. Empirische Untersuchungen in Berlin. Berlin 1989.

Weidner, J., Anti-Aggressivitäts-Trening für Gewalttäter. Bonn 1997.

Winter, F. (Hrsg.), Der Täter-Opfer-Ausgleich und die Vision von einer „heilenden“ Gerechtigkeit. Worpswede 2004.

ბიოგრაფია თავი, 4-5

1. «Уголовно-исполнительные кодексы», Донецкий Мемориал, Донецк, 2004 г.

2. „ცხის პერსონალის გადამზადების სახელმძღვანელო“, საქართველოს სასჯელაღსრულების დეპარტამენტი/იუსტიციის სამინისტრო, თბილისი, 2005 წ.

3. „ადამიანის უფლებები და სასჯელაღსრულების დაწესებულებები – სახელმძღვანელო ადამიანის უფლებების საკითხებში სასჯელაღსრულების დაწესებულებების თანამშრომელთათვის“, გაეროს ადამიანის უფლებათა უმაღლესი კომისრის ოფისის გამოცემა, თბილისი, 2007 წ.

4. მიქანაძე გ., „არასრულწლოვან, ქალ და უვადო თავისუფლებააღკვეთილ პატიმრებთან მოპყრობის თავისებურებანი“, სასჯელაღსრულებისა და პრობაციის სასწავლო ცენტრის პუბლიკაცია, თბილისი, 2008 წ.

5. გაერთიანებული ერების სახელშეკრულებო ორგანოთა დასკვნითი შენიშვნები საქართველოს მეორე და მესამე პერიოდულ ანგარიშებზე, გაერთიანებული ერების ორგანიზაციის ადამიანის უფლებათა უმაღლესი კომისრის ოფისის გამოცემა, თბილისი, 2008 წ.

6. General Comment NO. 10 (2007) Children’s rights in juvenile justice, COMMITTEE ON THE RIGHTS OF THE CHILD Forty-fourth session Geneva, 15 January-2 February 2007.

7. „პატიმრობის საერთაშორისო სტანდარტები – პრაქტიკული სახელმძღვანელო პატიმრობის საერთაშორისო წესების ეფექტური გამოყენებისათვის“, „ყოფილი პოლიტპატიმრები – ადამიანის უფლებებისათვის“ გამოცემა, თბილისი, 2000 წ.

8. „ადამიანის უფლებები და სასჯელაღსრულების დაწესებულებები – მართლმსაჯულების განხორციელებასთან დაკავშირებით ადამიანის უფლებათა საერთაშორისო სამართლებრივი აქტების კრებული“, გაეროს ადამიანის უფლებათა უმაღლესი კომისრის ოფისის გამოცემა, თბილისი, 2007 წ.

9. European Committee on Crime Problems (CDPC) – Council for Penological Co-operation (PC-CP) – Draft Commentary to the European Rules for Juvenile Offenders subject to sanctions or measures, 23 September 2008.

10. The WAMEBIS PREVENCIIS KOMITETI Standards – “Substantive sections of the WAMEBIS PREVENCIIS KOMITETI’s Reports”, European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (WAMEBIS PREVENCIIS KOMITETI), WAMEBIS PREVENCIIS KOMITETI/Inf/E (2002) 1 - Rev. 2009.

11. „განათლება სკანდინავიის ციხეებში – მუდმივი სწავლის პერსპექტივა“, სკანდინავიის მინისტრთა საბჭოს გამოცემა, კოპენჰაგენი, 2005 წ., ქართული თარგმანი – სსიპ „სასჯელალსრულებისა და პრობაციის სასწავლო ცენტრი“, თბილისი, 2007 წ.
12. ევროპული საბჭოს მინისტრთა კომიტეტის რეკომენდაციები სასჯელალსრულებისა და პრობაციის სფეროში, სსიპ „სასჯელალსრულებისა და პრობაციის სასწავლო ცენტრის“ გამოცემა, თბილისი, 2008 წ.
13. პაპუაშვილი ს., სტატია „თავისუფლებააღკვეთილი პირების უფლება პირადი ცხოვრების ხელშეუხებლობაზე ადამიანის უფლებათა ევროპული კონვენციის მიხედვით“, კ. კორკელიას რედაქციით გამოცემული სტატიათა კრებული „ადამიანის უფლებათა ევროპული სტანდარტები და მათი გავლენა საქართველოს კანონმდებლობასა და პრაქტიკაზე“, თბილისი, 2006 წ.
14. პატიმრობის საერთაშორისო სტანდარტები, ციხის საერთაშორისო რეფორმა, ჰააგა, 1995 წ.
15. Jacobs & White, The European Convention on Human Rights, 2002.
16. რეიდი ა., „წამების აკრძალვა, ადამიანის უფლებათა ევროპული კონვენციის მე-3 მუხლის განხორციელება, გზამკვლევი“, თბილისი, 2005 წ.
17. ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლოს გადაწყვეტილებათა კრებული, სსიპ „სასჯელალსრულებისა და პრობაციის სასწავლო ცენტრის“ გამოცემა, თბილისი, 2006 წ.
18. „პრობაციის საერთაშორისო სტანდარტების კრებული – სახელმძღვანელო პრაქტიკოსებისათვის“, სსიპ „სასჯელალსრულებისა და პრობაციის სასწავლო ცენტრის“ გამოცემა, თბილისი, 2010 წ.
19. ბოხაშვილი ბ., სტატია „ადამიანის უფლებათა ევროპული კონვენციის მე-2 და მე-3 მუხლებით გათვალისწინებული პოზიტიური ვალდებულებები – პრეცედენტული სამართლით დადგენილი უახლესი სტანდარტები“, კ. კორკელიას რედაქციით გამოცემული „სტატიათა კრებული – ადამიანის უფლებათა დაცვის თანამედროვე გამოწვევები“, თბილისი, 2009 წ.

Goffman, E.

Asyle. über die soziale Situation psychiatrischer Patienten und anderer Insassen. Frankfurt am Main 1972

Gratz, W.

Das System Gefängnis oder: Ist das Gefängnis mit System zu ändern? In: Neue Kriminalpolitik 1995 S. 30 – 34

Irvin, J. & Cressey, D.R.

Thieves, Convicts and the Inmate Culture. Social Problems 10/1964. S. 142-155.

Klingemann, H., u.a.

Prüfung der kulturellen Übertragungstheorie und der strukturell- funktionalen Theorie als Erklärungsansätze für die Insassensubkultur im Jugendstrafvollzug. In: Kriminologisches Journal 1978. S. 141-147

Clemmer, D.

The Prison Community. New York 1958.

Sykes, G. M.

The society of captives. A Study of Maximum Security Prisons. Princeton 1958

Laubenthal, K.

Strafvollzug. 3. Auflage. Berlin /Heidelberg u.a. 2003.

Harbordt, S.

Die Subkultur des Gefängnisses. 2., mit einem Nachw. vers. Auflage. Stuttgart 1972

Hürlimann, M.

Führer und Einflußfaktoren in der Subkultur des Strafvollzugs. Pfaffenweiler 1993.

Meier, A.

Subkultur im Jugendstrafvollzug im Kontext von Jugendlichen-biographien. In: Zeitschrift für Strafvollzug und Straffälligenhilfe (ZfStrVo) 2002. S. 139-142

